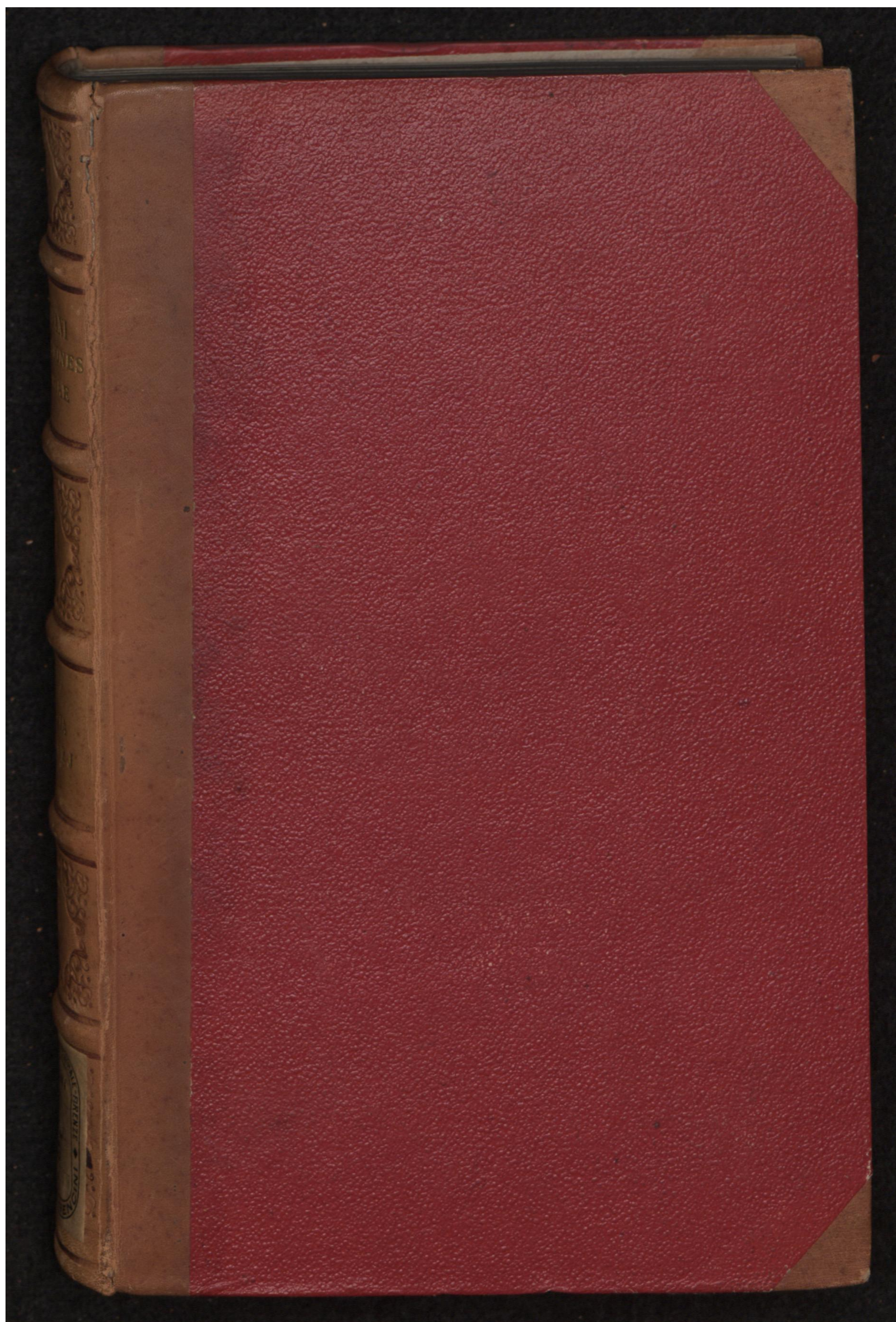
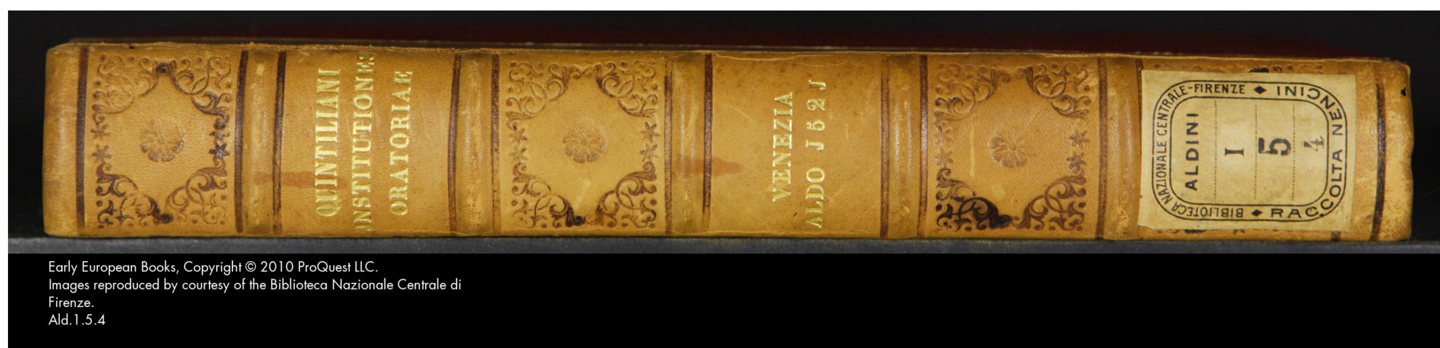
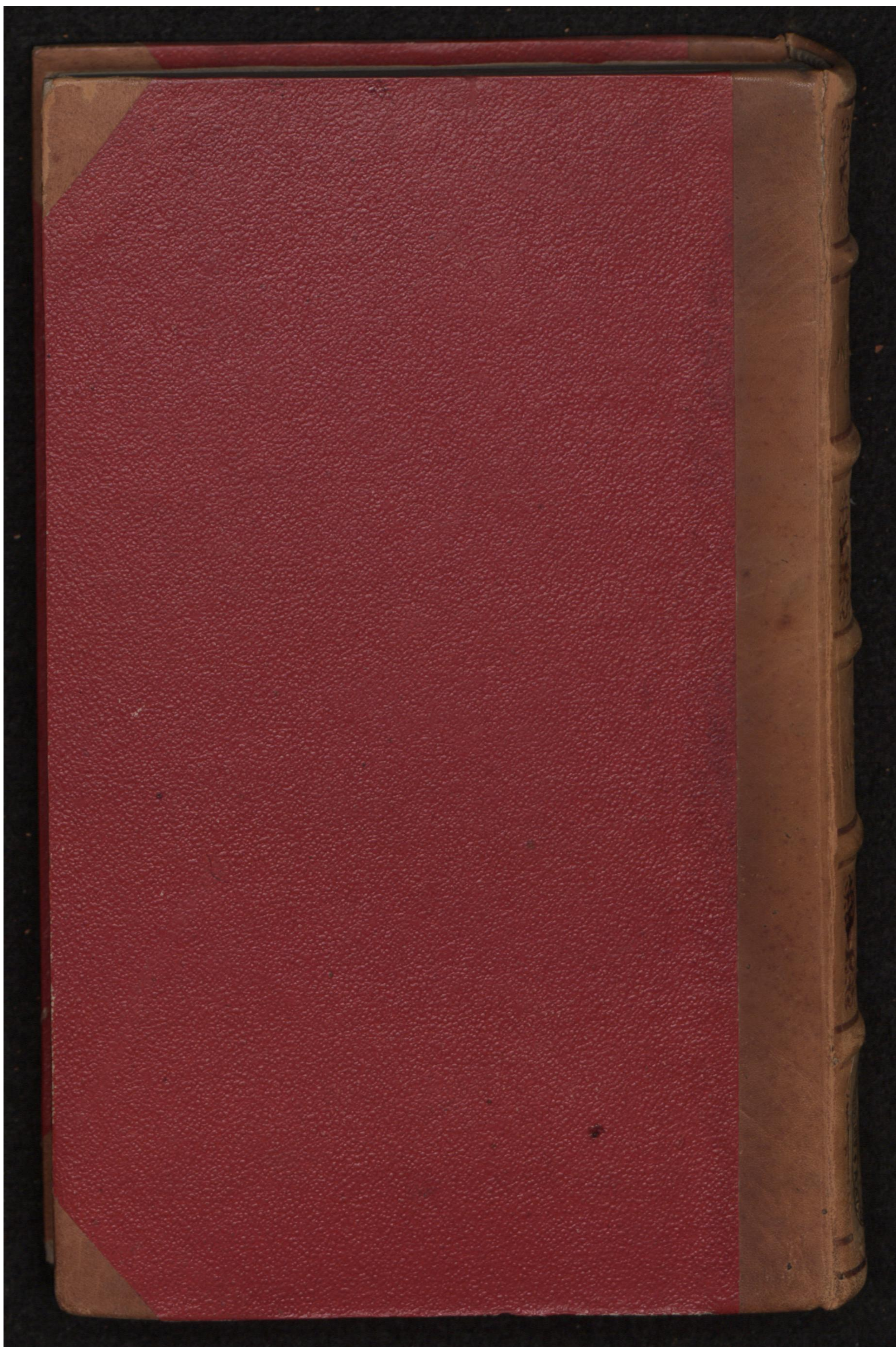
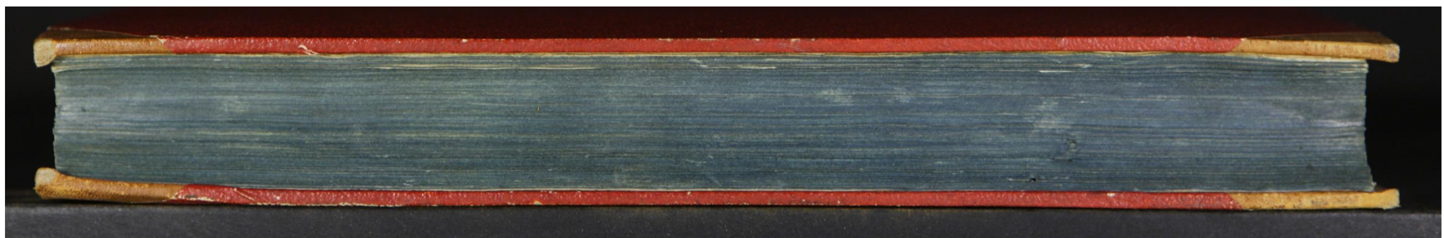
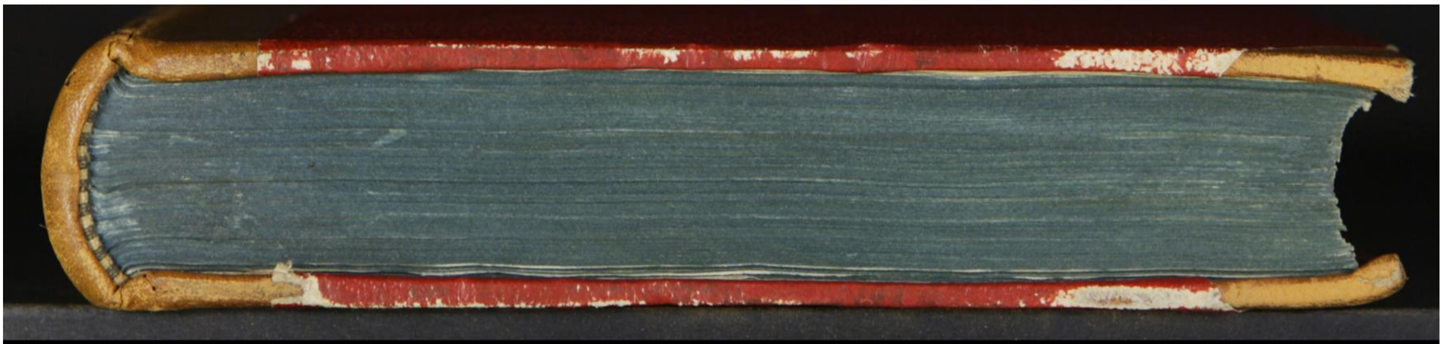

QUINTILIANI
INSTITUTIONES
ORATORIAE
VENEZIA
ALDO 1521
BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
RACCOLTA NENCINI
ALDINI
I
5
4

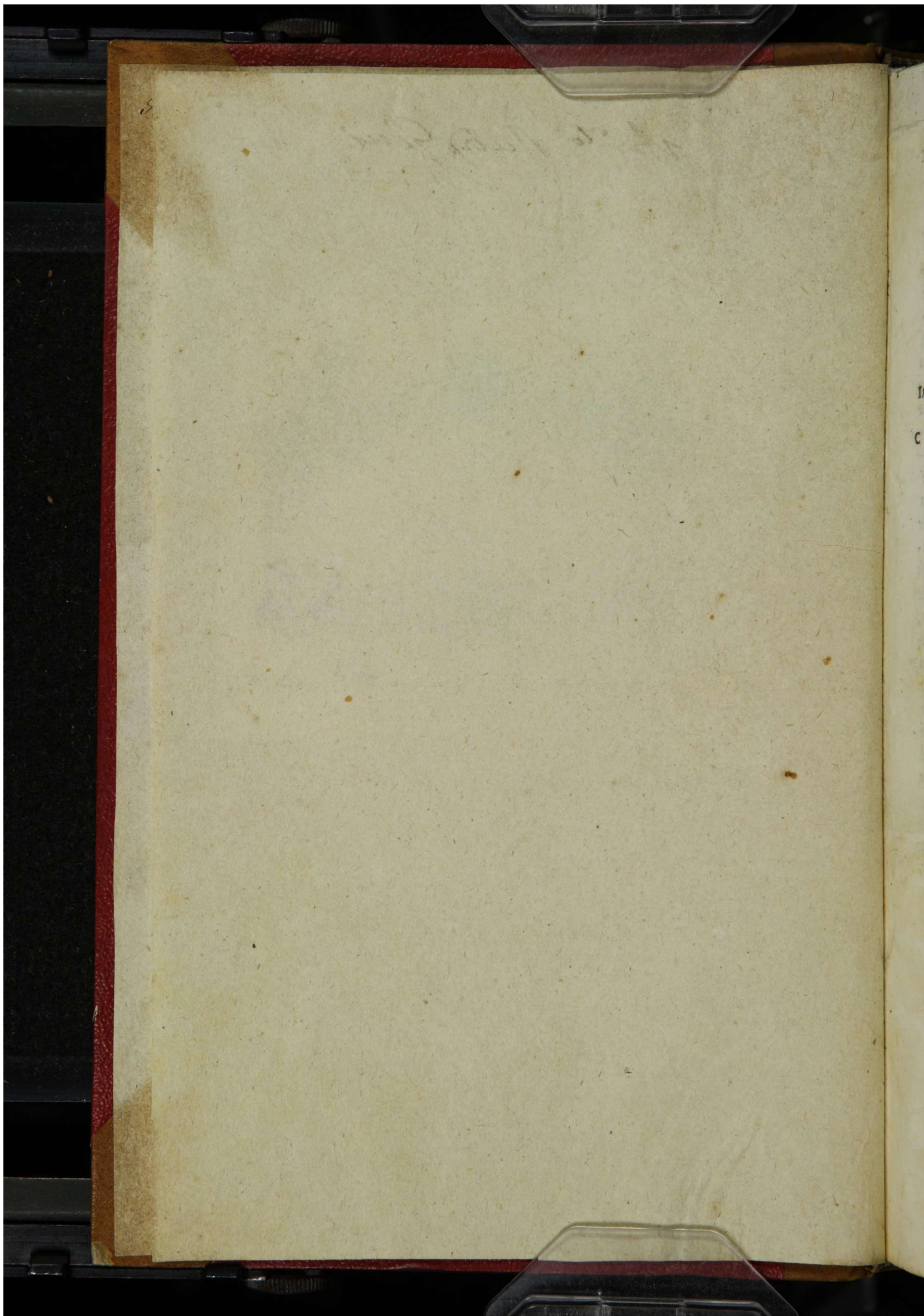

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE-FIRENZE
ALDINI
I
5
4
RACCOLTA NENCINI

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Joannis Nencini
1874

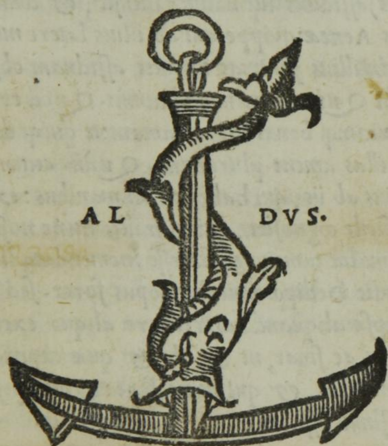
Arr.to Pietro Gini

M. FABII QVINTILIANI Institutionum Oratoriarum libri XII diligentius recogniti MDXXII.

Index capitum totius operis.

Conuersio dictionum Græcarum, quas ipse author in latinum non transtulit.

ALDVS PIVS MANVTIVS IOANNEM BAPTISTAM RHAMVSIVM COMPATREM SALVERE IVBET.

Si quisquam est: cui nuncupare debeamus libros excusos cura nostra: tu ille es Rhamusi suauissime. nam præter eruditionem, & modestiam tuam, es enim & latinis, & græcis literis, & moribus ornatissimus: nunquam nos in hac dura prouincia nostra cessas iuuare: quæ mira in bonas literas beneuolentia est tua: non solum assidue, & diligenter inquirendis antiquis exemplaribus, sed etiam illis ipsis sedulo suppeditandis: quemadmodum superiorib. dieb. in Quintiliano à te est factum: quem dum cursim recognosceret Naugerius noster (minimum enim otij inter recognoscendum habuit festinantibus impressorib. quib nec mora unquã est, nec requies) assiduus illi adiutor hæsisti, & comes, tanquam alter Achates Aeneæ: quippe qui ab illius latere nunquam discedas ob tuam in illius summas uirtutes assiduam obseruantiam. iure igitur tibi Quintilianum dedicamus. Quod etiam ea causa facimus: ut quicunq; bonas literas amant: te quoq; de animo, de studio tuo in illas ament plurimum. Quàm autem correctus, atq; longe alius ab ijs, qui habentur in manibus: exeat ex ædibus nostris: facile cognoscet, qui cum illis hunc nostrum diligenter conferat: multa tamen relicta esse inemendata non negamus: quib. corrigendis Oedipo coniectore opus foret. sed (ut spero) corrigentur & ipsa aliquando, correctiore aliquo exemplari inuẽto. annuat Deus, ac sinat, ut & id, & quæ cupimus cætera ad utilitatem hominum, & qui nunc sunt: & qui post alijs erunt in annis: possimus efficere. Vale.

CAPITA PRIMI LIBRI.

CAPITA SECVNDI LIBRI.

CAPITA TERTII LIBRI.

CAPITA QVARTI LIBRI.

CAPITA QVINTI LIBRI.

CAPITA SEXTI LIBRI.

CAPITA SEPTIMI LIBRI.

CAPITA OCTAVI LIBRI.

CAPITA NONI LIBRI.

CAPITA DECIMI LIBRI.

CAPITA VNDECIMI LIBRI.

CAPITA DVODECIMI LIBRI.

CONVERSIO dictionū græcarū quæ ab ipso Fabio in latinū nō transferuntur. 3 ὑποθήκας præcepta. 4 γλώσσας linguas. 5 χαλεποὶ molesti. 9 προσηγορία appellatio. 10 εὐφωνία accentus. διαίρεσις diuisio. συναίρεσιν, καὶ συναλοιφὴν coagmentationem. 11 ἰωτακισμοὺς, & λαβδακισμοὺς, & ἰχνοθέτας, & πλατειασμοὺς uitia iotæ & labdæ, et linguæ angustias, ac dilatationes. χειλοστομία oris in labra compressio. ὀρθοέπεια recta uerborum explanatio. 12 πλεονασμὸς abundantia. ἔλλειψιν defectum. ἀναστροφὴν inuersionē. ὑπερβατὸν supgressionem. 13 κυρταύχενα colluincuruū habēs. ὀνοματοποιΐα nominū impositio. λίγξε βιὸς stridit neruia. et σίζει ἄνεμος silet uentus. 15 σύμβολον index, nota. ἡμιθέους semideos. 20 ἁρμονίαν concentum. ῥυθμὸν numerum. & μέλος ἔμμετρον modū compositum. 21 ἀποδείξεις demonstrationes. ψευδογραφίας falsas scriptiones. 35 κακοτεχνίαν malam artem. τὴν δύναμιν facultatem, uim. πειθοῦς δημιουργὸν suadam, suadæmedullam leporem, persuadendi opificem. 37 τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθαι eo modo, quo uos in rep. uersamini. οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράττειν. Non'ne necessitas oratorē iustum esse, iustum autem uelle iusta agere. τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι, ἐπιστήμονα τῶν δικαίων. Qui futurus ē uere orator, oportet igitur pitum esse rerum iustarū. 41 ἀτεχνία defectus artis. ματαιοτεχνία uana ars. 42 χαλκευτικὴν artem fabrilem. 46 ἐπιταφίους orationes funebres. εὐκολὴν elegantē. ἐγκωμιαστικὸν laudans. ἐπιδεικτικὸν demonstrans. 47 νομικοὺς καὶ λογικοὺς legales & rationales. 48 κεφάλαιον τεχνικώτερον caput artificiosus. 57 ἥμερον mansuetum, et facilem. 60 ζήτημα quæstionem. 62 κεφάλαιόν ἐστιν caput est. 66 ἀνεπίφατος quæ non exprimitur. 66 ἀποστροφὴ auersio. 67 ὑποτύπωσις subformatio. 74 τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου Phocensi enim exorto bello. 75 ἐπιχειρήματα aggressiones, argumētationes. 82 εἰκότα uerisimilia. σημεῖον signum, nota. 83 ἀπόδειξις demonstratio, euidens probatio. γραμμικαὶ ἀποδείξεις lineares demonstrationes. πίστεις persuasiones, uel fides. 86 τρόπος modus uel ratio, per ἐτυμολογίαν per ueritatis rationem, uel ueriloquiū. 87 ἑπόμενα illata. 88 καθ' ὑπόστασιν per suppositiones dicunt recentiores. 90 παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγὴν exemplum, Rhetoricam inductionem. 91 αἶνος faceta sententia. αἰσωποποιητὸν ab Aesopo fictum. λόγοις μυθικοῖς orationib. fabulatorijs. παροιμία prouerbium. εἰκόνα imaginem. 92 ἀναλογίαν proportionem. 93 παθητικὰς mouendis

affectib. aptas. 100 τοπικὴν localē. κριτικὴν iudicialem. 101 ἀνακεφαλαίωσις capitum recensio. 105 μερικοὺς ἐπιλόγους particulares epilogos. πάθος affectus. ἦθος mores. 106 εἰρωνείας simulationis. ἤθη mores. 107 εὐφαντασιωτὸν præclare fingit res. 112 ὑπαγωγὰς subinductiones. 113 ἀποφθεγματικὸν ad dicteria ptinēs. 117 ἀντινομία contraria lex. 122 ἀντικατηγορία recriminatio. ἐγκαίνια renouatio. συλλογισμὸς ratiocinatio. 126 κατ᾽ ἀντίληψιν p contrariam sumptionem. κατ᾽ ἀντίστασιν per contrarium statum. ἀντέγκλημα recriminatio. 127 ποιότητα qualitatem. ποσότητα quantitatem. 138 προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ modum quasi p percussionem adhibere excessui. 139 κακέμφατον mala structura. ταπείνωσιν humilitatem. ταυτολογία eiusdem repetitio. ἐπανάληψις resumptio. ὁμοιολογία eiusdem rei sermo. πλεονασμὸς abundantia. 141 βραχυλογίαν breuē sermonem. ἔμφασις expressio. ἀποσιώπησιν reticentiā. δείνωσις uehementia. φαντασία imaginatio. ἐξεργασία operis functio. ἐπεξεργασία id, quod peracto operi additur. 144 Ἐνθύμημα commentatio. ἐπιφώνημα acclamatio. 149 περισσολογία redundans sermo. 155 προσωποποιία fictio personarum. 160 ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίρρησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, necessarium, memoriam, siue reminiscentiā, contrariū occursum, siue illationem, contrariam dictionem, superadditionem, præexpositionem. 160 ἐναντιότητα repugnantiam, recentiores dicunt contrarietatem. κατ᾽ αἰτίασιν per caussam. μετάληψιν κατ᾽ αἰτίαν transumptionem per caussam. διασκευὰς, ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις, præparationes, infitiationes, adnarrationes. ἑτεροίωσιν diuersitatem. 161 μετάβασιν transitionem. 162 πλοκὴν implexū. διαγωγὴν deductionem. 163 ἀσύνδετον dissolutum. πολυσύνδετον pluriū coniunctum. 164 συνεζευγμένον unà iugatum. συνοικείωσις unà coniūctio. παραδιαστολὴν distinctio. 166 παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιίαν. δικαιολογίαν, πρόληψιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παρρησίαν, adsimilitudinem, necessitatem, gestuum artificium, de iusto disputationem, præsumptionem, formationē, breuē disputationem, reticentiā, libertatem loquendi. 170 τετράσημον πεντάσημον terna signa habens, & quina. ἀπάλαισαι carētes arte luctandi. πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι, καὶ πάσαις, principio qdē uiri Athenienses ab omnib. tum Dis, tum Deab. precor. κἂν μήπω βαλλοίμην αὐτὸ ζῆν, Et non adhuc ipsam proiecerim uitam. 171 ἐν ἐρύμασι κᾶρες ἐφάνησαν i propugnaculis Cares apparuerūt. 203 ὑποδιαστολὴν subdiuisionē. ὑποσυστολὴν subcontractionē. ὑποστιγμὴν subpūctionē.

FINIS.

MARCVS FABIVS QVINTI-
LIANVS TRYPHONI
BIBLIOPOLAE
SALVTEM.

E FFLAGITASTI quotidiano cõuitio, ut libros, quos ad Marcellum meum de institutione oratoria scripseram, iam emittere inciperem. nam ipse eos non dum opinabar satis maturauisse, quibus componendis, ut scis, paulo plus quàm biennium, tot alioqui negotijs districtus impendi. quod tempus nõ tam stylo, quàm inquisitioni instituti operis propè infiniti, & legendis authoribus, q sunt innumerabiles, datum est. Vsus deinde Horatij consilio, qui in arte poëtica suadet, ne præcipitetur editio, nonumq; prematur in annum, dabam ijs otium, ut refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpenderem. Sed, si tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, permittamus uela uentis, & auram soluentibus bene precemur. Multum autem in tua quoq; fide, ac diligentia positum est, ut in manus hominum quàm emendatissimi ueniãt.

M. FABII QVINTILIANI DE
INSTITVTIONE ORATO
RIA AD MARCELLVM
VICTORIVM LI
BER PRIMVS.

PROOEMIVM.

P OST impetratam studijs meis quietem, quam per XX. annos erudiendis iuuenibus impenderam, cum à me quidam familiariter postularent, ut aliquid de ratione dicendi componerem, diu sum equidem reluctatus, quod authores utriusq; linguæ clarissimos nõ ignorabam multa, quæ ad hoc opus pertinerent, diligentissime scripta posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorem mihi ueniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis, qđ inter diuersas opiniones priorum, & quasdã etiam inter se contrarias, difficilis esset electio, ut mihi, si non inueniẽdi noua, at certe iudicandi de ueteribus iniungere laborẽ non iniuste uiderentur. Quãuis autem non tam me uinceret præstandi, quod exigebatur fiducia, quàm negandi uerecundia, latius se tamen aperiẽte materia, plus q̃

imponebatur oneris ſponte ſuſcepi, ſimul ut pleniori obſequio demererer amantiſſimos mei, ſimul ne uulgarem uiã ingreſſus, alienis demum ueſtigijs inſiſterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita ſunt exorſi, quaſi perfectis omni alio genere doctrinæ ſummã eloquentiæ manum imponerent, ſiue contemnentes tanq̃ parua, quæ prius diſcimus ſtudia, ſiue non ad ſuum ꝑtinere officium opinati, quando diuiſæ profeſſionũ uices eſſent, ſeu, quod proximum uero, nullã ingenij ſperantes gratiam circa res, etiam ſi neceſſarias, procul tamẽ ab oſtentatione poſitas, ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta. Ego, cum nihil exiſtimem arti oratoriæ alienum, ſine quo fieri non poſſe oratorem fatendum eſt, nec ad ullius rei ſummã niſi præcedentibus initijs perueniri, ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit maioribus locus, demittere me nõ recuſabo, nec aliter, quàm ſi mihi tradatur educandus orator, ſtudia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus, quem cum amiciſſimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter hæc modo, quãquam ſunt magna, digniſſimum hoc mutuæ inter nos caritatis pignore iudicabamus, ſed, quod erudiẽdo nato tuo, cuius prima ætas manifeſtum iam ingenij lumẽ oſtendit, non inutiles fore libri uidebantur, quos ab ipſis dicendi uelut incunabulis ꝑ omnes, quæ modo aliq̃d oratori futuro conferant artes, ad ſummam eius operis ꝑducere deſtinabamus, atq; eo magis, quod duo iam ſub nomine meo libri ferebantur artis rhetoricæ, neq; editi à me, neq; in hoc comparati. Nãq; alterum ſermone per biduum habito pueri, quibus id præſtabatur, exceperant, alterum pluribus ſanè diebus quantum notando conſequi potuerant, interceptum boni iuuenes, ſed nimiũ amantes mei temerario editionis honore uulgauerant. Quare in his quoq; libris erunt eadẽ aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uero compoſitiora, & q̃ nos poterimus, elaborata. Oratorem autem inſtituimus illum perfectum, qui eſſe niſi uir bonus non poteſt, ideóq; nõ dicendi modo eximiã in eo facultatem, ſed omnes animi uirtutes exigimus. Neq; enim hoc conceſſerim rationem rectæ, honeſtæq; uitæ, ut quidam putauerunt, ad philoſophos relegandam, cum uir ille uere ciuilis, et publicarum, priuatarumq; rerum adminiſtrationi accommodatus, qui regere conſilijs urbes, fundare legibus, emendare iudicijs poſſit, non alius ſit profecto, quàm orator. Quare tametſi me fateor uſurum quibuſdam, quæ philoſophorum libris continentur, tamen ea iure, ueréq; contenderim eſſe operis noſtri, proprieq; ad artem oratoriam pertinere. An ſi frequen-

tiſſime

tissime de iustitia, fortitudine, temperātia, cæterisq; similibus sit disserendum, & adeo, ut uix ulla possit causa reperiri, in quam nō aliqua quæstio ex his incidat, eaq; omnia inuentione, atq; elocutione sint explicanda, dubitabitur ubicunq; uis ingenij, & copia dicendi postulatur, ibi partes oratoris esse præcipuas? Fueruntq; hæc, ut Cicero aptissime colligit, quēadmodū iuncta natura, sic officio quoq; copulata, ut ijdem sapientes, atq; eloquentes haberētur. Scidit deinde se studiū, atq; inertia factum est, ut artes esse plures uiderentur. Nā ut primum lingua esse cœpit in quæstu, institutumq; eloquentiæ bonis male uti, curam morū, qui diserti habebantur, reliquerunt. Ea uero destituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore ad formandos animos, instituēdasq; uitæ leges regressi, partem quidem potiorem, si diuidi posset, retinuerunt, nomen tamen sibi insolentissimum arrogauerunt, ut soli sapientiæ studiosi uocarentur. Quod neq; summi imperatores, neq; in consilijs rerum maximarum, ac totius administratione reip. præclarissime uersati, sibi unquam uendicare sunt ausi, facere enim optima, quàm promittere maluerunt. Ac ueterum quidem sapientiæ professorum multos, & honesta præcepisse, & ut præceperunt, etiam uixisse facile concesserim, nostris uero temporibus sub hoc nomine maxima in plerisq; uitia latuerunt. Non enim uirtute, ac studijs, ut haberentur philosophi laborabant, sed uultum, & tristitiā, & dissentientem à cæteris habitum, pessimus moribus prætendebant. Hæc autem, quæ uelut propria philosophiæ asseruntur, passim tractamus omnes. Quis enim non de iusto, æquo, ac bono, modo, non & uir pessimus loquitur? Quis non etiam rusticorum, aliqua de causis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietas, ac differentia omnibus, qui sermonem curæ habent, debet esse communis. sed ea & sciet optime, & eloquetur orator, qui si fuisset aliquando perfectus, non à philosophorum scholis uirtutis præcepta peterentur. Nunc necesse est ad eos aliquando authores recurrere, qui desertam, ut dixi, partem oratoriæ artis, meliorem præsertim, occupauerunt, & uelut nostrum reposcere, non ut nos illorum utamur inuentis, sed ut illos alienis usos esse doceamus. Sit igitur orator uir talis, qualis uere sapiēs appellari possit, nec moribus modo perfectus, nā id mea quidem opinione quanquam sint qui dissentiant, satis nō est, sed etiam scientia, & omni facultate dicendi, qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad summa tendendum est, quod fecerunt plerique ueterum, qui & si non dum quenquam

sapientem repertum putabant, præcepta tamen sapiētiæ tradiderūt. Nam est certe aliquid consumatæ eloquētiæ, neque ad eam perueniri natura humani ingenij prohibet, quod si non contingat, altius tamen ibunt, qui ad summa nitentur, quàm qui præsumpta desperatione quo uelint euadēdi, protinus circa ima substiterint, quo magis impetranda uenia erit, si ne minora quidem illa, uerū operi quod instituimus necessaria, præteribo. Nam liber primus ea, quæ sunt ante officiū rhetoris continebit. Secundo prima apud rhetorē elementa, et quæ de ipsa rhetoricæ substātia quærūtur, tractabimus. Quinque deinceps inuētioni, nā & huic dispositio subiungitur. Quatuor elocutioni, in cuius partē memoria, ac pronuntiatio ueniunt, dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipse informandus est, ut quæ mores eius, quæ in suscipiendis, discendis, agendis causis ratio, quod eloquētiæ genus, quis agendi debeat esse finis, quæ post finē studia, quantū nostra ualebit infirmitas, disseramus. His omnibus admiscebitur, ut quisque locus postulabit, docendi ratio, quæ non eorum modo sciētia, quibus solis quidam nomen artis dederunt, studiosos instruit, &, ut sic dixerim, ius ipsum rhetoricæs interpretetur, sed alere facundiam, uires augere eloquētiæ possit. Nam plerunque nudæ illæ artes nimia subtilitatis affectatione frāgunt, atque cōcidunt quicquid est in oratione generosius, & omnem succum ingenij bibunt, et ossa detegunt, quæ ut esse, & astringi neruis suis debent, sic corpore operiēda sunt. Ideoque nos non particulā illā, sicut plerique, sed quicquid utile ad instituēdū oratorem putabamus, in hos XII libros contulimus, breuiter omnia demonstrando. nam si quantū de quaque re dici potest prosequamur, finis operis non reperietur. Illud tamen in primis testandū est, nihil præcepta, atque artes ualere, nisi adiuuante natura. Quapropter ei, cui deerit ingenium, non magis hæc scripta sunt, quàm de agrorū cultu sterilibus terris. Sunt & alia ingenita quædā, quæ adiuuant, uox, latus patiens laboris, ualetudo, constantia, decor, quæ si modica obtigerunt, possunt ratione ampliari, sed nōnunquam ita desunt, ut bona etiam ingenij, studijque corrumpant. Sicut & hæc ipsa sine doctore perito studio pertinaci scribendi, legendi, dicendi, multa, & continua exercitatione per se nihil prosunt.

Quemadmodum prima elementa tradenda sunt. Cap. I.

IGITVR nato filio pater spem de illo primū quàm optimā capiat, ita diligentior à principijs fiet, falsa enim est querela paucissimis hominibus uim percipiēdi quæ tradātur esse concessam, plerosque

uero

uero laborem, ac tempora tarditate ingenij perdere. Nã contra plus res reperias & faciles in excogitando, & ad discendum promptos. Quippe id est homini naturale, ac sicut aues ad uolatũ, equi ad cursum, ad sæuitiam feræ gignuntur, ita nobis propria est mentis agitatio, atq; solertia, unde origo animi cœlestis creditur. hebetes uero, & indociles non magis secundum naturã homines eduntur, quàm prodigiosa corpora, et monstris insignia. sed hi pauci admodum fuerũt. Argumentum, quod in pueris elucet, spes plurimorũ, quæ cum emoritur ætate, manifestum est non naturam defecisse, sed curam. præstat tamen ingenio alius aliũ, concedo, sed plus efficiat, aut minus, nemo tamen reperitur, qui sit studio nihil consecutus. Hoc qui prouiderit protinus ut erit parens factus, acrem quammaxime curam spei futuri oratoris impendat. Ante omnia ne sit uitiosus sermo nutricibus, quas, si fieri posset, sapiẽtes Chrysippus optauit, certe quãtum res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morum qdem in his haud dubie prior ratio est. Recte tamen etiam loquantur, has primũ audiet puer, harũ uerba effingere imitãdo conabitur. Et natura tenacissimi sumus eorũ, quæ rudibus animus pcipimus, ut sapor, quo noua imbuas, durat, nec lanarum colores, qbus simplex ille candor mutatus est, elui possunt. Et hæc ipsa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora sunt. Nã bona facile mutantur in peius, nã quãdo in bonũ uerteris uitia? Non assuescat ergo, ne dũ infans qdem est, sermoni, q dediscendus sit.

Quales esse parentes, & præceptores debent. Cap. II.

IN parentibus uero q̃plurimum esse eruditionis optauerim. Verum nec de patribus tantum loquor, nam Gracchorum eloquentiæ multum contulisse accepimus Corneliam matrem, cuius doctissimus sermo in posteros quoq; est epistolis traditus. Et Lælij filia reddidisse in loquẽdo paternam eloquẽtiam dicitur. Et Quinti Hortensij filiæ oratio apud triumuiros habita legitur, nõ tantum in sexus honorem. Nec tamen ij, quibus discere ipsis non contigit, minorẽ curam docendi liberos habeant, sed sint propter hoc ipsum ad cætera magis diligentes. De pueris, inter quos educabitur ille huic spei destinatus, idẽ, quod de nutricibus, dictum sit. De pædagogis hoc amplius, ut aut sint eruditi planè, quã primã esse curã uelim, aut se non esse eruditos sciant. Nihil. n. peius est ijs, q paulum aliqd ultra primas literas progressi, falsam sibi scientiæ psuasionem induerunt. nã & cedere præcipiendi peritis indignantur, & uelut iure quodam potestatis, quo ferè hoc hominum genus intumescit, impe-

rioſi, atq; interim ſæuientes ſtultitiam ſuam perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus. ſiquidem Leonides Alexandri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibuſdam eum uitijs imbuit, quæ robuſtum quoq; & maximum regem ab illa inſtitutione puerili ſunt proſecuta. Si cui multa uideor exigere, cogitet oratorem inſtitui, rem arduam, etiam cum ei formando nihil defuerit, præterea plura, ac difficiliora ſupereſſe, nam & ſtudio perpetuo, & præſtantiſſimis præceptoribus, & plurimis diſciplinis opus eſt. Quapropter præcipienda ſunt optima, quæ ſiquis grauabitur, non rationi defuerit, ſed homini. Si tamen non continget, quales maxime uelim nutrices pædagogosq;, pueros habere, at unus certe ſit aſſiduus, loquendi non imperitus, qui, ſiqua erunt ab his præſente alumno dicta uitioſe, corrigat protinus, nec inſidere illi ſinat, dum tamen intelligatur, id quod prius dixi, bonum eſſe, hoc, remedium. A ſermone græco puerum incipere malo, quia latinus, qui pluribus in uſu eſt, uel nobis nolentibus ſe præbet, ſimul quia diſciplinis quoq; græcis prius inſtituendus eſt, unde & noſtræ fluxerunt, non tamen hoc adeo ſuperſtitioſe uelim fieri, ut diu tãtum loquatur græce, aut diſcat, ſicut pleriſq; moris eſt. Ex hoc enim accidunt & oris plurima uitia in peregrinum ſonum corrupti, & ſermonis, cui cum græcæ figuræ aſſidua conſuetudine hæſerunt, in diuerſa quoq; loquendi ratione pertinaciſſime durant. Non longe itaque latina ſubſequi debent & cito pariter ire, ita fiet, ut cum æquali cura linguam utranque tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidam literis inſtituendos, qui minores ſeptem annis eſſent, nõ putauerunt, quod illa primum ætas & intellectum diſciplinarum capere, & laborem pati non poſſit. In qua ſententia Heſiodum eſſe plurimi tradunt, q ante grammaticum Ariſtophanem fuerunt. Nam is primus ὑποθήκας, in quo libro ſcriptum hoc inuenitur, negauit eſſe huius poëtæ. Sed alij quoque authores, inter quos Eratoſthenes, idem præceperunt. Melius autem, q nullum tempus uacare cura uolunt, ut Chryſippus. nam is, quãuis nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoq; iam formandam quam optimis inſtitutis mentem infantium iudicat. Cur autem non ptineat ad literas ætas, quæ ad mores iam ptinet? Neq; ignoro toto illo, de quo loquor, tempore, uix tantum effici, quantum conferre unus poſtea poſſit annus. ſed tamen mihi, qui id ſenſerunt, uidentur non tam diſcentibus in hac parte, quàm docentibus peperciſſe. Quid melius alioquin facient, ex quo loqui poterunt? faciant enim aliquid neceſſe eſt, aut cur hoc, quantu-

lumcunq;

lūcunq; eſt, uſq; ad ſeptem annos lucrum faſtidiamus? Nă certe quă=
libet paruū ſit, quod contulerit ætas prior, maiora tamen aliqua di-
ſcet puer eo ipſo anno, quo minora didiciſſet, hoc per ſingulos annos
prorogatum in ſummă proficit, & quantū in infantia præſumptū
eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur. Idem etiam de ſequētibus an=
nis præceptum ſit, ne quod cuiq; diſcendū eſt, ſero diſcere incipiat.
Non ergo perdamus primum ſtatim tempus, atq; eo minus ꝙ initia
literarū ſola memoria conſtant, quæ non modo iam eſt in paruis,
ſed tum etiă tenaciſſima eſt. Nec ſum adeo ætatum imprudens, ut in-
ſtandum protinus teneris acerbe putem, exigendăq; plenam operă.
Nam id in primis cauere oportebit, ne ſtudia, qui amare non dum
poteſt, oderit, & amaritudinē ſemel perceptam etiă ultra rudes an=
nos reformidet. Luſus hic ſit, & rogetur, & laudetur, & nunq̄ nō
feciſſe ſe gaudeat, aliquădo ipſo nolente doceatur alius, cui inuideat,
contendat interim, & ſæpius uincere ſe putet, præmijs etiă, quæ ca
pit illa ætas, euocetur. Parua docemus inſtituendum oratorē profeſſi,
ſed eſt ſua etiă ſtudijs infantia, & ut corporū mox fortiſſimorū edu
catio, a lacte, cuniſq; initiū ducit, ita futurus eloquentiſſimus edidit
aliquădo uagitū, & loqui primū incerta uoce tentauit, et hæſit circa
formas literarū. nec ſiquid diſcere ſatis non eſt, ideo nec neceſſe eſt.
Quod ſi nemo reprehendit patrē, qui hæc non negligenda in ſuo
filio putet, cur improbetur, ſiquis ea, quæ domi ſuæ recte faceret,
in publicum promit? atq; eo magis, quod minora etiă facilius mino
res percipiunt? & ut corpora ad quoſdam membrorū flexus forma
ri, niſi tenera nō poſſunt, ſic animos quoq; ad pleraq; duriores robur
ipſum facit? An Philippus Macedonū rex Alexandro filio ſuo prima
literarū elemēta tradi ab Ariſtotele ſummo eius ætatis philoſopho
uoluiſſet? aut ille ſuſcepiſſet hoc officiū, ſi non ſtudiorū initia a pfe=
ctiſſimo quoq; optime tractari, & pertinere ad ſummă credidiſſet?
Fingamus igitur Alexandrum dari nobis impoſitum gremio dignū
tătа cura infantem, quanquă ſuus cuiq; dignus eſt, pudeat'ne me in
ipſis ſtatim elementis etiam breuia docendi monſtrare compendia?
Neque enim mihi illud ſaltem placet, quod fieri in plurimis ui-
deo, ut literarum nomina, & contextum prius quam formas par=
uuli diſcant. Obſtat hoc agnitioni earum, non intendentibus mox
animum ad ipſos ductus, dum antecedentem memoriam ſe=
quuntur, quæ cauſa eſt præcipientibus, ut etiam cum ſatis affixiſſe
eas pueris recto illo, quo primum ſcribi ſolent contextu uidentur,
retro agant rurſus, & uaria permutatione perturbent, donec li=

teras, qui inſtituuntur, facie norint, non ordine. Quapropter optimi,
ſicut hominum, pariter & habitus, & nomina edocebuntur. ſed qđ
in literis obeſt, in ſyllabis non nocebit. Nõ excludo autem id, quod
eſt notum, irritandæ ad addiſcendum infantiæ gratia, eburneas etiã
literarum formas in luſum offerre, uel ſiquid aliud, quo magis illa
ætas gaudeat, inueniri poteſt, quod tractare, intueri, nominare iu-
cundum ſit. Cum uero iam ductus ſequi cœperit, non inutile erit
eas tabellæ quamoptime inſcalpi, ut per illos uelut ſulcos ducatur
ſtylus. nam neq; errabit quemadmodum in ceris (continebitur enim
utrinque marginibus) nec extra præſcriptum poterit egredi, & ce=
lerius, ac ſæpius ſequendo certa ueſtigia formabit articulos, neque
egebit adiutorio manum ſuam manu ſuperimpoſita regentis. Non
eſt aliena res, quæ ferè ab honeſtis negligi ſolet, cura bene, ac uelo
citer ſcribendi. Nam cum ſit in ſtudijs præcipuum, quóq; ſolo uerus
ille profectus, & altis radicibus nixus, paretur, ſcribere ipſum, tar-
dior ſtylus, cogitationem moratur, rudis, & confuſus, intellectu ca=
ret. unde ſequitur alter dictandi, quæ ex his transferenda ſunt, la-
bor. Quare cum ſemper, & ubiq;, tum præcipue in epiſtolis ſecre=
tis, & familiaribus delectabit, ne hoc quidem neglectum reliquiſ-
ſe. Syllabis nullum compendium eſt, perdiſcendæ omnes, nec, ut fit
plerunq;, difficillima quæque earũ differenda, ut in omnibus ſcri=
bendis deprehendantur, quin immo ne primæ quidem memoriæ te-
mere credendum, repetere, & inculcare diu fuerit utilius, & in le=
ctione quoq; non properare ad continuandã eam, uel accelerandam,
niſi cum inoffenſa, atq; indubitata literarum iter ſe coniunctio ſup=
peditare ſine ulla cogitandi ſaltem mora poterit. Tunc ipſis ſyllabis
uerba complecti, & his ſermonem connectere incipiat. Incredibile
eſt quantum moræ lectioni feſtinatione adijciatur. Hinc enim accidit
dubitatio, intermiſſio, repetitio plus ꝙ poſſunt audẽtibus, deinde cum
errarunt etiam ijs, quæ iam ſciunt, diffidentibus. Certa ſit ergo in
primis lectio, deinde coniuncta, & diu lentior, donec exercitatione
contingat emendata uelocitas. nam proſpicere in dextrũ, quod omnes
præcipiunt, & prouidere non rationis modo, ſed uſus quoq; eſt, qm̃
ſequentia intuẽti priora dicenda ſunt, & quod difficillimũ eſt, diui=
denda intẽtio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud nõ pœ=
nitebit curaſſe, cum ſcribere noĩa puer, quẽadmodũ moris eſt, cœpe=
rit, ne hanc operã in uocabulis uulgaribus, & forte occurrentibus
perdat. protinus enim poteſt ĩterpretationẽ linguæ ſecretioris, id eſt
quas græci γλώσσας uocant, dum aliud agitur, ediſcere, et inter prima

elementa

elementa consequi rem postea proprium tempus desyderaturam. Et quoniam adhuc circa res tenues moramur, ij quoq; uersus, qui ad imitationem scribendi proponentur, non otiosas uelim sententias habeant, sed honestum aliquid monentes, prosequitur hæc memoria in senectutẽ, & impressa animo rudi, usque ad mores proficiet, etiam dicta clarorum uirorũ, et electos, ex poëtis maxime, nanq; eorũ paruis cognitio gratior est, quos ediscere inter lusum licet, nã & maxime necessaria est oratori, sicut suo loco dicam, memoria, & ea præcipue firmatur, atq; alitur, exercitatione, & in ijs, de quibus nunc loquimur, ætatibus, quæ nihil dum ipsæ generare ex se queunt, propè sola est, quæ iuuari cura docentium possit. Non alienũ fuerit exigere ab his ætatibus, quo sit absolutius os, & expressior sermo, ut nomina quædam, uersusq; affectatæ difficultatis ex pluribus, et asperrime coeuntibus inter se syllabis cathenatos, & ueluti confragosos quam citatissime uoluant, χαλιτοὶ græce uocantur, res modica dictu. qua tamen omissa multa linguæ uitia, nisi primis eximuntur annis, inemendabili in posterum prauitate durantur.

Vtrum utilius domi, an in scholis erudiantur. Cap. III.

SED nobis iam paulatim accrescere puer, et exire de gremio, ac discere serio incipiat. Hoc igitur potissimum loco tractanda quæstio est, utilius'ne sit domi, atq; intra priuatos parietes studentem continere, an frequentiæ scholarum, et uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem cum ijs, à quibus clarissimarum ciuitatum mores sunt instituti, tum eminentissimis authoribus uideo placuisse. Nõ est tamen dissimulandum esse nonnullos, qui ab hoc propè publico more priuata quadam persuasione dissentiant, ij duas præcipue rationes sequi uidentur, unam, quod moribus magis consulant, fugiendo turbam hominũ, ætatis eius, quæ sit ad uitia maxime prona, unde causas turpium factorum sæpe extitisse utinam falsò iactaretur. Alteram, quod quisquis futurus est ille præceptor, liberalius tempora sua impensurus uni uidetur, q̃ si eadem in plures partiatur. Prior causa prorsus grauis. nam si studijs quidem scholas prodesse, moribus autem nocere constaret, potior mihi ratio uiuendi honestè, quàm uel optime discendi uideretur. Sed mea quidem sententia iuncta ista, atq; indiscreta sunt. Neque enim esse oratorem, nisi bonum uirum iudico, & fieri, etiam si potest, nolo. De hac re igitur prius. Corrũpi mores in scholis putant, nam & corrũpuntur interim, sed domi quoq;, & sunt multa eius rei exẽpla, tam læsæ hercle, quàm conseruatæ san=

ctissimæ utrobiq; opinionis. Natura cuiusq; tantum, curáq; distat, da mentem ad peiora facilem, da negligentiam formandi, custodiendiq; in ætate prima pudoris, non minorē flagitijs occasionē secreta præbuerint. Nam & esse potest turpis domesticus ille præceptor, nec tutior inter seruos malos, quàm ingenuos parum modestos conuersatio est. At si bona ipsius indoles, si non cæca, ac sopita parentū secordia est, & præceptorē eligere sanctissimū queq;, cuius rei præcipua prudentibus cura est, & disciplinā, quæ maxime seuera fuerit, licet & nihilo minus amicum grauē uirum, aut fidelē libertum lateri filij sui adiungere, cuius assiduus comitatus etiā illos meliores faciet, qui timebunt, facile erat huius metus remediū. Vtinam liberorum nostrorū mores nó ipsi perderemus. Infantiā statim delitijs soluimus, mollis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos omnes & mentis, & corporis frangit. Quid non adultus concupiscet, qui in purpuris repit? Non dum prima uerba exprimit, iam coccum intelligit, iam conchyliū poscit, ante palatum eorū, quàm os instituimus, in lecticis crescunt, si terrā attigerint, è manibus utrinq; sustinentiū pendent, gaudemus, siquid licentius dixerint, uerba ne alexandrinis quidem permittenda delitijs risu, & osculo excipimus, nec mirum, nos docuimus, ex nobis audierunt, nostras amicas, nostros concubinos uident, omne conuiuium obscœnis canticis strepit, pudenda dictu spectantur, fit ex ijs consuetudo, deinde natura, discunt hæc miseri ante quàm sciant uitia esse, inde soluti, ac fluentes non accipiūt in scholis mala ista, sed in scholas afferunt. Verum in studijs magis uacabit unus uni. Ante omnia nihil prohibet esse istum nescio quē unum, etiam cum eo, q in scholis eruditur. Sed etiā si iungi utrūq; non posset, lumen tamen illud conuentus honestissimi tenebris, ac solitudini prætulissem. Nā optimus quisq; præceptor frequentia gaudet, ac maiore se theatro dignum putat, at uero minores ex consciētia suæ infirmitatis hærere singulis, & officio fungi quodāmodo pædagogorum non indignantur. Sed præstet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctissimum, atque incomparabilem magistrū domi habeat, num tamen ille totum in uno diem consumpturus est? aut potest esse ulla tam perpetua discentis intentio, quæ non ut uisus oculorū obtuitu continuó fatigetur? cum præsertim multo plus secreti temporis studia desyderent, neq; enim ediscenti, scribenti, & cogitanti præceptor assistit, quorū aliqd agentibus cuiuscunq; interuentus īpedimēto est. lectio quoq; non omnis, nec semp præeunte, uel interpretante eget, quando enim tot authorum notitia contingeret?

ergo modicum tempus est, quo in totum diem, uelut opus ordinetur. Ideoq; per plures ire possunt, etiam quae singulis tradenda sunt, pleraque uero hanc conditionem habent, ut eadem uoce ad omnes simul perferantur. Taceo de positionibus, & declamationibus rhetorum, quibus certe, quantuscunq; numerus adhibeatur, tamen unusquisque totum feret. Non enim uox illa praeceptoris, ut caena minus pluribus sufficit, sed ut sol uniuersis idem lucis, caloris'q; largitur. Grammaticus quoque, si de ratione loquendi disserat, quaestiones explicet, historias exponat, poëmata enarret, tot illa discent, quot audient. At enim emendationi, praelectioniq; numerus obstat, sit incommodum, nam quid fere undique placet? mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamen eo mitti puerum uolo ubi negligatur. Sed neque praeceptor bonus maiore se turba quàm ut sustinere eam possit, onerauerit, & in primus ea habenda cura est, ut is omnino fiat nobis familiariter amicus, nec officium in docendo spectet, sed affectum, ita nunquam erimus in turba. Nec sane quisquam literis saltem leuiter imbutus, eum, in quo studium, ingeniumq; perspexerit, non in suam quoque gloriam peculiariter fouebit. Sed, ut fugiendae sint magnae scholae (cui ne ipse quidem rei assentior, si ad aliquem merito concurritur) non tamen hoc eo ualet, ut fugiendae sint omnino scholae, aliud est enim uitare eas, aliud eligere. Et si refutauimus, quae contra dicuntur, iam explicemus quid ipsi sequamur. Ante omnia futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media republica uiuendum est, assuescat iam à tenero non reformidare homines, neque illa solitaria, & uelut umbratili uita pallescere, excitanda mens, & attollenda semper est, quae in huiusmodi secretis aut languescit, & quendam uelut in opaco situm ducit, aut contra tumescit inani persuasione. Necesse est enim sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat. Deinde cum proferenda sunt studia, caligat in sole, & omnia noua offendit, ut qui solus didicerit, quod inter multos faciendum est. Mitto amicitias, quae usque ad senectutem firmissime durant religiosa quadam necessitudine imbutae. Neque enim est sanctius sacris iisdem, quàm studiis initiari. Sensum ipsum, qui communis dicitur, ubi discet? cum se à congressu, qui non hominibus solum, sed mutis quoque animalibus naturalis est, segregarit? Adde quod domi ea sola discere potest, quae ipsi praecipientur, in schola etiam, quae aliis, audiet multa quotidie probari, multa corrigi, proderit alicuius obiurgata desidia, proderit laudata

industria, excitabitur laude æmulatio, turpe ducet cedere pari, pulchrũ superasse maiores, accendunt omnia hæc animos, & licet ipsa uitium sit ambitio, frequenter tamen causa uirtutum est. Non inutilem scio seruatum esse à præceptoribus meis morem, qui, cum pueros in classes distribuerant, ordinem dicendi secundũ uires ingenij dabant, & ita superiore loco quisq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia præbebantur, ea nobis ingens palmæ contentio, ducere uero classem multo pulcherrimũ. Nec de hoc semel decretum erat, tricesimus dies reddebat uicto certaminis potestatem. Ita nec superior successu curã remittebat, et dolor uictum ad depellẽdam ignominiã concitabat, id nobis acriores ad studia discendi faces subdidisse, q̃ exhortationem docentium, pædagogorum custodiã, uota parentum, quantum animi mei coniectura colligere possum, contenderim. Sed sicut firmiores in literis profectus, alit æmulatio, ita incipientibus, atq; adhuc teneris condiscipulorum, q̃ præceptorum iucundior, hoc ipso quod facilior, imitatio est. Vix enim se prima elementa ad spem tollere effingendæ, quam summam putant, eloquentiæ audebunt, proxima amplectuntur magis, ut uites arboribus applicitæ, inferiores prius apprehẽdendo ramos in cacumina euadũt. Quod adeo uerum est, uti ipsius etiam magistri, si tamen ambitiosis utilia præferet, hoc opus sit, cum adhuc rudia tractabit ingenia nõ statim onerare infirmitatem discentiũ, sed temperare uires suas, & ad intellectum audiẽtis descendere. Nam ut uascula oris angusti superfusam humoris copiã respuunt, sensim aũt influentibus, uel etiã instillatis cõplentur, sic animi puerorũ q̃tum excipere possint, uidendũ est. Nã maiora intellectu, uelut parũ apertos ad percipiendum animos, non subibunt. Vtile igitur est habere quos imitari primũ, mox uincere uelis, ita paulatim & superiorũ spes erit. His adijcio, præceptores ipsos, non idẽ mentis, ac spiritus in dicendo posse concipere singulis tantum præsentibus, quod illa celebritate audiẽtium instinctos. Maxima enim pars eloquentiæ constat animo, hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quodam modo ad naturam eorum, de q̃bus loq̃mur, necesse est. Is porrò, quo generosior, celsiorq; est, hoc maioribus uelut organis cõmouetur, ideoq; & laude crescit, et impetu augetur, et aliq̃d magnũ agere gaudet. Est quædã tacita dedignatio uim dicendi tantis comparatam laboribus ad unũ auditorem demittere, pudet supra modum sermones attollere. Et sanè q̃s concipiat mente uel declamantis habitum, uel orantis uocem, incessum, pronuntiationem, illum deniq; animi, & corporis motum,

ſudorem,ut alia prætercam,& fatigationem,audiente uno,non ne
quidam pati furori ſimile uideatur?Non eſſet in re bus humanis elo
quentia,ſi tantum cum ſingulis loqueremur.

Qua ratione ingenia puerorum dignoſcantur. Cap.IIII.

TRADITO ſibi puero,docendi peritus ingenium eius in pri
mis,naturamq́; proſpiciet·Ingenij ſignũ in paruis præcipuũ,memo-
ria eſt·Eius duplex uirtus,facile percipere,& fideliter continere,
proximum imitatio,nam id quoq; eſt docilis naturæ,ſic tamen ut ea,
quæ diſcit,effingat·Nam habitum forte,et inceſſum,& ſiqd in peius
notabile eſt,non dabit mihi ſpem bonæ indolis,qui hoc imitandi ſtu-
dio petet,ut rideatur.Nam probus quoq; in primis erit ille uere in=
genioſus,alioquin non peius duxerim tardi eſſe ingenij,quàm ma-
li,probus autẽ ab illo ſegni,et iacente plurimũ aberit·Hic meus quæ
tradentur non difficulter accipiet,quædã etiã interrogabit,ſequetur
tamen magis,quàm præcurret·Illud ingeniorum uelut præcox ge-
nus,nó temere unquam peruenit ad frugem,ij ſunt,qui parua facile
faciunt,& audacia prouecti quicquid poſſunt,ſtatim oſtendunt,poſ-
ſunt autem id demum,quod in proximo eſt,uerba continuant,hæc
uultu interrito,nulla tardati uerecundia proferunt,nó multũ præ-
ſtant,ſed cito,nó ſubeſt uera uis,nec penitus immiſſis radicibus inniti=
tur,ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina,celerius ſe effundunt,&
imitatæ ſpicas herbulæ inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcunt,pla
cent hæc annis cõparata,deinde ſtat profectus,admiratio decreſcit·
Hæc cũ animaduerterit,perſpiciat deinceps quonam modo tractãdus
ſit diſcentis animus·Sunt qdã,niſi inſtiteris,remiſſi,quidã imperia
indignantur,quoſdam cõtinet metus,quoſdam debilitat,alios conti
nuatio extundit,in alijs plus ĩpetus facit·Mihi ille detur puer,quẽ
laus excitet,quẽ gloria iuuet,qui uictus fleat,hic erit alendus ambi
tu,hunc mordebit obiurgatio,hunc honor excitabit,in hoc deſidiam
nunquam uerebor·Danda eſt tamen omnibus aliqua remiſſio,nó ſo
lum,quia nulla res eſt,quæ perferre poſſit continuum laborem,atq;
ea quoq;,quæ ſenſu,& anima carent,ut ſeruare uim ſuam poſſint,
uelut quiete alterna retenduntur,ſed quod ſtudiũ diſcendi uolunta
te,quæ cogi non poteſt,conſtat·Itaq; & uiriũ plus afferunt ad diſcen
dum renouati,ac recentes,& acriorem animũ,qui ferè neceſſitati
bus repugnat·Nec me offenderit luſus in pueris,eſt & hoc ſignum
alacritatis,neq; illũ triſtem,ſemperq́; demiſſum ſperare poſſim ere-
ctæ circa ſtudia mentis fore,cum in hoc quoq; maximè naturali æta-

tibus illis impetu, iaceat, modus tamen sit remissionibus, ne aut odiũ studiorũ faciant negatæ, aut otij consuetudinem, nimiæ. Sunt etiam non nulli acuendis puerorũ ingenijs non inutiles lusus, cum positis inuicem, cuiuscunq; generis quæstiunculis æmulantur. Mores quoq; se inter ludendũ simplicius detegunt, modo nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non protinus quid rectum, prauumq; sit discat, tum uel maxime formanda, cum simulandi nescia est, & præcipientibus facillime cedit. Frangas enim citius, quàm corrigas, quæ in prauum indurnerunt. Protinus ergo, nequid cupide, nequid improbe, nequid impotenter faciat, monendus est puer. Habendumq; in animo semper illud Virgilianum.

» —Adeo in teneris consuescere multum est.

Cædi uero discipulos, quanquam & receptum sit, & Chrysippus non improbet, minime uelim, primum quia deforme, ac seruile est, et certe quod conuenit, si ætatem mutes, iniuria, deinde quod si cui est mens tam illiberalis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiã ad plagas, ut pessima quæq; mancipia, durabitur. Postremo quod ne opus erit quidem hac castigatione, si assiduus studiorũ exactor astiterit. Nũc fere negligentia pædagogorum, sic emendari uidentur, ut pueri, non facere, quæ recta sunt cogantur, sed cum non fecerint, puniãtur. Deniq; cum paruulum uerberibus coëgeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi potest hic metus, & maiora discenda sunt? Adde quod multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecundiæ futura sæpe dolore, uel metu accidunt, q pudor refringit animum, & abijcit, atq; ipsius lucis fugam, & tædium dictat. Iam si minor in eligendis custodum, & præceptorũ moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutantur, quam det alijs quoq; nõnunquam occasionem hic miserorum metus, nõ morabor in parte hac, nimium est, quod intelligitur. Quare hoc dixisse satis est, in ætatem infirmam, & iniuriæ obnoxiam nemini debet nimium licere. Nunc qbus instituẽdus sit artibus, qui sic formabitur, ut fieri possit orator, & quæ in quaq; ætate inchoanda, dicere ingrediar.

De grammatica. Cap. V.

PRIMVS in eo, q legendi, scribendiq; adeptus erit facultatẽ, grammaticis est locus, nec refert de græco, an de latino loquar, quãquam græcum esse priorem placet. utriq; eadem uia est. Hæc igitur professio cũ breuissime in duas parteis diuidatur, recte loquẽdi sciẽtiam, & poëtarũ enarrationem, plus habet in recessu, quàm fronte

promittit. Nam & scribendi ratio coniuncta cum loquendo est, & enarrationem præcedit emendata lectio. & mistum his omnibus iudicium est. Quo quidam ita sunt seuere usi ueteres grammatici, ut nõ uersus modo censoria quadam uirgula notare, & libros, q falsò uiderentur inscripti, tanquam subdititios summouere familia pmiserint sibi, sed authores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec poëtas legisse satis est, excutiendũ omne scriptorum genus, nõ propter historias modo, sed uerba, quæ frequẽter ius ab authoribus sumunt. Tum nec citra musicen grãmatice potest esse perfecta, cum ei de metris, rhythmisq́; dicendum sit. Nec si rationem syderum ignoret, poëtas intelligat, qui, ut alia omittam, toties ortu, occasúq; signorũ in declarandis temporibus utantur. Nec ignara philosophiæ, cũ propter plurimos, in omnibus ferè carminibus locos ex intima quæstionũ naturalium subtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclem in græcis, Varronem, ac Lucretium in latinis, q præcepta sapientiæ uersibus tradiderunt. Eloquentia quoq; non mediocri est opus, ut de unaquaq; earũ, quas demonstrauimus, rerum dicat proprie, & copiose. Quo minus sunt ferendi, qui hanc artem, ut tenuem, ac ieiunam cauillantur, quæ nisi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris corruet, necessaria pueris, iucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quæ uel sola omni studiorum genere plus habeat operis, quàm ostentationis.

De literis. Cap. VI.

NE quis igitur, tanquam parua fastidiat grammatices elementa, non qa magnæ sit operæ consonantes à uocalibus discernere, ipsasq́; eas in semiuocalium numerum, mutarumq́; partiri, sed quia interiora uelut sacri huius adeuntibus, apparebit multa rerum subtilitas, quæ non modo acuere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoq; eruditionem, ac scientiam possit. An cuiuslibet auris est exigere literarum sonos? non hercle magis, quàm neruorum. At grammatici saltem omnes in hanc descendent rerum tenuitatem, desint'ne aliquæ nobis necessariæ literæ, non cum græca scribimus, tum enim ab ijsdẽ duas mutuamur, sed proprie in latinis, ut in his, seruus, & uulgus æolicum digammon desyderatur, & medius est quidam V & I literæ sonus. Non enim sic optumum dicimus, ut opimum, & here, neq; E planè, neq; I auditur. An rursus aliæ redũdent, præter illam aspirationis, quæ si necessaria est, etiã cõtrariã sibi poscit, et K. quæ et ipsa quorũdã nominũ nota est, et Q cuius similis effe-

ctus, speciesq́; nisi quod paulũ à nostris obliquatur, cappa apud græ
cos, nunc tantum in numero manet, & nostrarum ultima. X. qua ta
men carere potuimus, si non quæsissemus. Atq; etiam in ipsis uocali-
bus grãmatica est uidere, an aliquas pro consonantibus usus accepe-
rit, quia iam sicut tam scribitur, & uos ut cos. Atq;, ut uocales iun
guntur, aut unam longam faciant, ut ueteres scripserunt, qui gemina
tione earum uelut apice utebantur, aut duas nisi quis putat etiã ex
tribus uocabulis syllabam, quod nequit fieri, si nõ aliquæ officio con-
sonantium fungantur. Quæret hoc etiam quomodo duabus demum
uocalibus in seipsas coeundi natura sit, cum consonantium nulla nisi
alterã frangat. Atq litera. I. sibi insidit. coniicit enim est ab illo, ia-
cit. Et. V. quomodo nunc scribitur uulgus, & seruus. Sciat etiã Cice
roni placuisse aii, aiiamq́; geminata. II. scribere. quod si est, etiã iun
getur ut consonans. Quare discat puer qd in literis proprium, quid
commune, quæ cum qbus cognatio, nec miretur cur ex scamno fiat
scabellum, aut à pinna, quod est acutum securis, utrinq; habẽs aciẽ,
bipennis, ne illorum sequatur errorem, qui qa à pennis duabus hoc
esse nomen existimant, pinnas auium dici uolunt. Neq; has modo no
uerit mutationes, quas afferunt declinatio, ac præpositio, ut secat, se
cuit. cãdit, excĩdit. cædit, excĩdit. calcat, exculcat, & sic à lauãdo lo
tus, & inde rursus illotus, & mille alia. Sed et quæ rectis quoq; casi
bus ætate trãsierunt, nam ut Valesii, et Fusii in Valerios, Furiosq́;
uenerunt, ita arbos, labos, uapos, etiã & clamos, ac passes ætatis fue=
runt. Et hæc ipsa, S, litera ab his nominibus exclusa, in quibusdã
ipsa alteri successit, nam mertare, atq; pultare dicebant qn fordeum,
fœdusq́; pro aspiratione, uel simili litera utentes, nam contra græci
aspirare solent, ut pro Fundanio Cicero, testem, qui primam eius lite
ram dicere non posset, irridet. Sed. B. quoq; in locum aliarũ dedi-
mus aliquando, unde byrrhus, et bruges, et belena, necnon eadẽ fe-
cit ex duello bellum, unde duellios qdam dicere bellios ausi. Quid
stlotum, stlitesq́;? quid. D. literæ cum. T. quædam cognatio? Quare
minus mirũ si uetustis operibus urbis nostræ, et celebribus templis le
gantur Alexãter, & Cassantra. Quid. O. atq;. V. permutatæ inui-
cem? ut Hecoba, et notrix, culchides, et pulyxena scriberentur, ac, ne
in græcis id tantum notetur, dederont, ac probaueront, sic ὀδυσσεὺς
quẽ ὀδυσσέα fecerunt Aeoles, ad Vlyssem deductus est. Quid non
E. quoq; I. loco fuit? ut menerua, et leber, & magester, & deioue ui
ctore, non deioui uictori. Sed mihi locum signare satis est. non enim
doceo, sed admoneo docturos. Inde in syllabas cura transibit, de

quibus

quibus in orthographia pauca annotabo. Tum uidebit ad quem hoc pertinet, quot, & quæ partes orationis, quanquam de numero parum conuenit.

De partibus orationis. Cap. VII.

VETERES enim, quorum fuerunt Aristoteles, atq; Theodectes, uerba modo, et nomina, & conuinctiones tradiderunt, uidelicet quod in uerbis uim sermonis, in nominibus materiã, qa alterũ est, quod loqmur, alterũ, de quo loqmur, in conuinctionibus autem eorũ cõplexum esse iudicauerunt, quas coniũctiones à plerisq; dici scio, sed hæc uidetur ex syndesmo magis propria trãslatio. Paulatim à philosophis, ac maxime stoicis auctus est numerus, ac primũ cõuinctionibus articuli adiecti, post præpositiões, nominibus appellatio, deinde pronomẽ, deinde mistum uerbo participiũ, ipsis uerbis aduerbia. Noster sermo articulos nõ desyderat, ideoq; i alias partes oratiõis spar guntur. Sed accedit superioribus interiectio, alij tñ ex idoneis authoribus octo dũtaxat ꝑtes secuti sunt, ut Aristarchus, et ætate nostra Palæmon, q uocabulum, siue appellationem nomini subiecerunt tan quã species eius. At ij, q aliud nomen, aliud uocabulum faciunt, nouem nihilo minus fuerunt, q ipsum adhuc uocabulum ab appellatione diducerent, ut esset uocabulũ corpus uisu, tactuq; manifestum domus, lectus, appellatio, cui uel alterum deest, uel utrunq;, uentus, cœlum, deus, uirtus. Adijciebant & asseuerationem, ut heu, & tractatiõem, ut fasceatim, quæ mihi non approbantur. Vocabulum, an appellatio dicenda sit, προσηγορία, & subijcienda nomini, nec' ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo.

Declinare in primis nomina, & uerba scire oportere pueros. Cap. VIII.

NOMINA declinare, & uerba in primus pueri sciant, neq; enim aliter ꝑuenire ad intellectum sequẽtium possunt, quod etiam admonere superuacuum fuerat, nisi ambitiosa festinatione pleriq; à posterioribus inciperent. et dum ostentare discipulos circa speciosiora malunt, compendio morantur. Atq siquis & didicerit satis, & quod nõ minus deesse interim solet, & uoluerit docere, quæ didicit, nõ erit contentus tradere in nominibus tria genera, & ea, quæ sunt duobus, omnibus'ue cõmunia. Nec statim diligentem putabo, q promiscua, quæ epicœna dicuntur, ostenderit, in quibus sexus uterq; per alterũ apparet, aut quæ fœminina positiõe mares, aut neutrali fœ-

minas significant, qualia sunt murena, et Glicerium. Scrutabitur mille praeceptor acer, atq; subtilis origines nominum, quae ex habitu corporis, ut Rufos, Longosq; fecerũt. Vbi erit aliud secretius Syllae, Burri, Galbae, Plauti, Pansae, Scauri, taliaq;. & ex casu nascentium, hinc Agrippa, & Opiter, & Cordus, & Posthumus erunt, & ijs, quae post natos eueniunt, unde Vopiscus. Iam Cotta, Scipiones, Lenates, Serani sunt. & ex uarijs causis, gentes quoq;, ac loca, & alia multa reperias inter nominum causas. In seruis iã intercidit illud genus, quod ducebatur à domino, unde marcipores, publipores. Quaerat etiam sit'ne apud graecos uis quaedam sexti casus, & apud nos quoq; septimi. nam cum dico, hasta percussi, non utor ablatiui natura, nec si idem graece dicam, datiui, τῷ δορί.

De uerbis. Cap. IX.

SED in uerbis quoq; quis est adeo imperitus, ut ignoret genera, & qualitates, & personas, & numeros? Literarij penè ista sunt ludi, & triuialis scientiae. Iam quosdam illa turbabunt, quae declinationibus non tenentur. Nam & quaedam, participia, an uerbi appellationes sint, dubitari potest, quia aliud alio loco ualent, ut lectus, et sapiens, quaedam appellationibus similia, ut fraudator, nutritor. Iã, itur in antiquam syluã, non'ne proprie cuiusdam rationis est? Nam quod initium eius inuenias? cui simile fletur accipimus aliter, ut

» Panditur interea domus omnipotentis olympi, aliter, ut

» -Totis

» Vsq; adeo turbatur agris.- Est etiam quidam tertius modus, ut urbs habitatur, unde & campus curritur, & mare nauigatur. Pransus quoq;, atq; potus diuersum ualent, quàm indicant. Quid quod multa uerba non totum declinationis ordinem ferunt? Quaedam etiam mutantur? ut fero in praeterito. Quaedam tertiae demum personae figurae dicuntur, ut licet, piget. Quaedam simile quiddam patiuntur uocabulis in aduerbium transeuntibus. Nam ut noctu, & diu, ita & dictu, & factu. Sunt enim haec quoq; uerba participialia quidem, non tamen qualia dicto factoq;.

De uirtutibus, & uitijs orationis. Cap. X.

IAM cum omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata sit, quia dicere apte, quod est praecipuum, pleriq; ornatui subijciunt, totidem uitia quae sunt supradictis contraria, emendate loquendi regulam, quae grammatices prior est pars examinet.

Haec exigitur

Hæc exigitur uerbis aut singulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter [a]cipi uolo, nã duplex eorũ intellectus est, alter qui omnia, per quæ sermo nectitur, significat, ut apud Horatium.
Verbaq; prouisam rem non inuita sequentur, alter, in quo est una pars orationis, lego, scribo, quam uitantes ambiguitatem quidam dicere maluerũt uoces, dictiones, locutiones. Singula sunt aut nostra, aut peregrina, aut simplicia, aut composita, aut propria, aut translato, aut usitata, aut ficta. Vni uerbo uitiũ sæpius, q̃ uirtus inest, Licet enim dicamus aliquid proprium, speciosum, sublime, nihil tamen horum, nisi in complexu loquendi, serieq; contingit. Laudamus enim uerba rebus bene accommodata. Sola est, quæ notari possit, uelut uocalitas, quæ ἐυφωνία dicitur, cuius in eo delectus e[st], ut inter duo, quæ idem significant, ac tantundem ualent, quod melius sonet, malis. Prima barbarismi, ac solœcismi fœditas absit. Sed q̃a interim excusantur hæc uitia, aut consuetudine, aut authoritate, aut uetustate, aut deniq; uicinitate uirtutum. nã sæpe à figuris ea separare difficile ẽ, nequẽ tam lubrica obseruatio fallat, acriter se in illud tenue discrimen grammaticus intendat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim uitium, quod fit singulis uerbis, sit barbarismus. Occurrat mihi forsan aliquis, quid hic promisso tanti operis dignum? aut quis hoc nescit? alios barbarismos scribendo fieri, alios loquendo, q̃a quod male scribitur, male etiam dici necesse est, qui uitiose dixerit, non utiq; & scripto peccat. Illud prius additione, detractione, immutatione, transmutatione. hoc secundum, diuisione, complexione, aspiratione, sono, contineri, sed, ut parua sint, hæc pueri docentur adhuc, & grammaticos officij sui commonemus. Ex q̃bus siquis erit planè impolitus, & uestibulum modo artis huius ingressus inter hæc, quæ profitentiũ cõmentariolis uulgata sunt, consistet, doctiores multa adijcient, uel hoc primum, quod barbarismum pluribus modis accipimus, unum in gente quale sit, siquis afrum, uel hispanum latinæ orationi nomen inserat, ut ferrum, quo rotæ uinciuntur, dici solet cantus, quanq̃ eo tanq̃ recepto utitur Persius, sicut Catullus ploxenum circa Padum inuenit, & in oratione Labieni, siue illa Cornelij Galli est in Pollionem casnar assectator è Gallia ductum est. Nã mastrugam, quod sardum est, illudens Cicero ex industria dixit. Alterũ genus barbarismi accipimus, quod fit animi natura, ut is, à quo insolenter, quid aut minaciter, aut crudeliter dictum sit, barbare locutus existimatur. Tertium est illud uitium barbarismi, cuius exempla uulgo sunt plurima. Sibi etiam q̃sq; fingere

potest, ut uerbo, cui libebit, adijciat literã, syllabam'ue, uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandẽ alio, quàm rectum est, loco ponat. Sed quidam ferè in iactationẽ eruditionis sumere illa ex poëtis solent, & authores, quos prælegunt, criminantur. Scire autem debet puer, hæc apud scriptores carminum, aut uenia digna, aut etiam laude duci, potiusq; illa docendi erunt minus uulgata. Nã duos in uno nomine faciebat barbarismos Tinca placentinus, si reprehendenti Hortensio credimus, preculam pro pergula dicens, & immutatione, cum C pro G uteretur, & transmutatione, cum R præponeret antecedenti, at in eadem uitij geminatione, et Metico Suffecieo dicens Ennius poëtico iure defenditur. Sed in prosa quoq; est quædam iam recepta immutatio. Nam Cicero canopitarũ exercitum dicit, ipsi canobon uocant, & thrasumenum pro thrasomeno multi authores etiam si est in eo transmutatio, uendicauerunt. Similiter alia, nam siue est falsum assentior, Sisenna dixit assentio, multiq; & hunc, & analogiam secuti, siue illud uerum est, hæc quoque pars consensu defenditur. At ille pexus, pinguisq; doctor, aut illic detractionem, aut hic adiectionem putabit. Quid? quod quædam quæ singula proculdubio uitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur. Nam dua, & tre, & pondo, diuersorum generũ sunt barbarismi. at dua pondo, & tre pondo usq; ad nostrã ætatem ob omnibus dictum est, & recte dici Mesala confirmat. Absurdum forsan uideatur dicere barbarismum, quod est unius uerbi uitium, fieri per numeros, aut genera, sicut solœcismum. scala tamen, & scopa, contraq; hordea, & mulsa, licet literarum mutationem, detractionem, adiectionem non habeant, non alio uitiosa sunt, quàm quod pluralia singulariter, et singularia pluraliter efferuntur, & gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoq; notare contentus sum, ne arti, culpa quorũdam peruicacium, perplexe uidear & ipse quæstionem addidisse. Plus exigunt subtilitatis quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla eorũ tradi scripto nõ possunt, nisi cum in uersus inciderunt, ut diuisio διαίρεσις europaï, & ei contrarium uitium, quod συναίρεσιν, καὶ συναλοιφὴν græci uocant, nos complexionem dicimus, qualis est apud P. Varronem.

" Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Nam si esset prosa oratio, easdem literas enuntiare ueris syllabis licebat. Præterea quæ fiunt spatio, siue cũ syllaba correpta producitur,

" ut ītaliam fato profugus- seu longa corripitur, ut

" Vnĭus ob noxam, & furias- extra carmen non deprehendas, sed nec in carmine uitia dicenda sunt. Illa uero non

nisi aure

nisi aure exiguntur, quæ fiunt per sonos, quanquam per aspiratione͂, siue adijcitur uitiose, siue detrahitur, apud nos potest quæri an in scripto sit uitium, si H litera est, non nota, cuius quide͂ ratio mutata cu͂ temporibus est sæpius, parcissime ea ueteres usi etia͂ in uocalibus, cu͂ œdos, ircosq; dicebant. Diu deinde reseruatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Graccis, & triumpis. Erupit breui tempore nimius usus, ut choronæ, chenturiones, præchones adhuc quibusda͂ inscriptionibus maneant. Qua de re Catulli nobile epigramma est. inde durat ad nos usq;, uehementer, & comprehendere, et mihi, nam mehe quoq; pro me apud antiquos, tragœdiarum præcipue scriptores in ueteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obseruatio est per tenores, quos qde͂ ab antiquis dictos tonores comperi, ut uidelicet declinato a græcis uerbo, qui τόνους dicunt, uel accentus, quas græci προσωδίας uocant, cum acuta, & grauis alia pro alia ponitur, ut in hoc Camillus, si acuitur prima, aut grauis proflexa, ut Céthegus, & hic prima acuta. Nam si media mutatur, aut flexa pro graui, aut grauis pro api ce circunducta sequetur, qua͂ ex duabus syllabis in unam cogentes, et deinde flectentes dupliciter peccant. Sed id sæpius in græcis nominibus accidit, ut A'treus, quem nobis iuuenibus doctissimi senes acuta prima dicere solebant, ut necessario secunda grauis esset. Item Térei Néreiq;. Hæc de accentibus tradita. Cæterum iam scio quosdam eruditos, nonnullos etia͂ gra͂maticos sic docere, ac loqui, ut propter quædam uocum discrimina uerbu͂ interim acuto sono finiant, ut in illis.

" -quæ circum littora, circu͂m
" piscosos scopulos.- ne si grauem posuerint secundam, circus

dici uideatur, no͂ circuitus. Item qua͂ntum qua͂le interrogantes, graui comparantes, acuto tenore concludunt, quod tamen in aduerbijs fere solis, ac pronominibus uendicant, in cæteris ueterem legem sequuntur. Mihi uidetur conditione͂ mutare, quod his locis uerba coniungimus, nam cum dico circum litora, tanquam unu͂ enuntio dissimulata distinctione, itaque tanquam in una uoce una est acuta, quod idem accidit in illo.

" =Troiæ qui primus ab óris. Euenit, ut metri quoque conditio mutet accentum, ut
" =Pecudes, pictæq; uolúcres. Nam uolúcres media acuta legam, quia, & si natura breuis, tamen positione longa est, ne faciat iambum, que͂ non recipit uersus herous. separata uero hæc a præcepto nostro no͂ recedent, aut si consuetudo uicerit, uetus lex sermonis abolebitur, cuius difficilior apud græcos obseruatio est, quia plura

illis loquendi genera, quas διαλέκτους uocant, & quod aliâs uitiosum, interim aliâs rectum est, apud nos uero breuissima ratio. Nã quod in omni uoce acuta intra numerũ trium syllabarum continetur, siue eæ sint in uerbo solæ, siue ultimæ, & in his, aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porrò, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit, eodẽ loco breuis utiq; grauem habebit sonum, ideóq; positam ante se, id est ab ultima tertiam acuet. Est autem in omni uoce utiq; acuta, sed nunquam plus una, nec ultima unquam, ideóq; in disyllabis prior Præterea nunquam eadẽ flexa, & acuta, quia eadem flexa, ex acuta. itaq; neutra claudet uocem latinam. Ea uero, quæ sunt syllabæ unius, erunt acuta, aut flexa, ne sit aliqua uox sine acuta. Et illa per sonos accidunt, quæ demonstrari scripto non possunt, uitia oris, & linguæ ἰωτακισμοὺς, & λαβδακισμοὺς, & ἰσχνότητας, & πλατειασμοὺς feliciores fingendis nominibus græci uocant, sicut κοιλοστομίαν, cũ uox quasi in recessu oris auditur. Sunt etiam proprij quidam & innumerabiles soni, quibus nonnunquam nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, de quibus supra diximus uitijs, erit illa, quæ uocatur ὀρθοέπεια, id est emẽdata cũ suauitate uocum explanatio. Nam sic accipi potest recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus sunt, quorũ est solœcismus, quanquã circa hoc quoq; disputatum est. nam etiam qui contextu, uel cõplexu orationis accidere eum cõfitentur, quia tamen unius emendatione uerbi corrigi possit, in uerbo esse uitium, non in sermone contendunt, cum siue amaræ corticis, seu medio cortice per genus facit solœcismũ, quorum neutrum quidẽ reprehendo, cum sit utriusq; Virgilius author. Sed fingamus utrũlibet nõ recte dictũ mutatio uocis alterius, in qua uitium erat rectam loquendi rationem sic reddit, aut amari corticis fiat, uel media cortice, quod manifeste calumniæ est. neutrum enim uitiosum separatum est, sed compositione peccatur, quæ iam sermonis est. Illud eruditius quæritur, an singulis quoq; uerbis possit fieri solœcismus, uti si unum quis ad se uocans dicat, uenite, aut si plures à se dimittens ita loquatur, abi, aut discede. Nec non cũ responsum ab interrogante dissentit, ut si dicenti quem uideo, ita occurras, ego. In gestu etiã nonnulli putant illud idẽ uitium inesse, cum aliud uoce, aliud nutu, uel manu demonstratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neq; planè dissentio. nam id fateor posse accidere uoce una, non tamen aliter, quàm si sit aliquid, quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa referatur, ut solœcismus ex complexu fiat eorum, quibus res significantur, & uoluntas ostenditur. Atq; ut omnem effu-

gigam

giam cauillationem, ſit aliquando in uno uerbo, nunquam in ſolo
uerbo. Per quot autem, & quas accidat ſpecies, non ſatis conuenit, qui
planiſſime, quadripartitam uolunt eſſe rationem, nec aliam, quàm
barbariſmi, ut fiat adiectione, ut ueni de Suſis in Alexandriam,
detractione, ambulo uiam, Aegypto uenio, nec hoc fecit, transmu-
tatione, qua ordo turbatur, quoque ego enim hoc uolui, autem non ha
bui, ex quo genere an ſit igitur in initio ſermonis poſitum, dubita=
ri poteſt, quia maximos authores in diuerſa fuiſſe opinione uideo,
cum apud alios ſit etiam frequens, apud alios nunquam reperia-
tur. Hæc tria genera quidam deducunt à ſolœciſmo, & adiectio-
nis uitium, πλεονασμὸν, detractionis ἔλλειψιν, inuerſionis
ἀναστροφὴν uocant, quæ ſi in ſpeciem ſolœciſmi cadant, ὑπερβατὸν
quoque appellari eodem modo poſſe. Immutatio ſine controuerſia eſt,
cum aliud pro alio ponitur, id per omnes orationis partes deprchen=
dimus, frequentiſſime in uerbo, quia plurima huic accidunt, ideóq;
in eo fiunt ſolœciſmi per genera, tempora, perſonas, modos, ſi-
ue cui ſtatus eos dici, ſeu qualitates placet, uel ſex, uel, ut alij di-
cunt, octo. nam totidem uitiorum erunt formæ, in quot ſpecies eo-
rum quodq;, de quibus ſupra dictum eſt, diuiſeris. Præterea nume=
ros, in quibus nos ſingularem, ac pluralem habemus, græci, &
δυικὸν quanquam fuerunt, qui nobis quoque adijcerent dualem
ſcripſere legere, quod deuitandæ aſperitatis gratia mollitum eſt,
ut apud ueteres, pro male mereris male merere, ideóq; quod uocant
duale in illo ſolo genere conſiſtit, cum apud græcos, & in uerbi tota
ferè ratione, & in nominibus deprehendatur. Et ſic quoque rariſſi=
mus eius ſit uſus, apud noſtrorũ uero neminem hæc obſeruatio re=
periatur, quin è contrario,
» Deuenere locos- &
» Conticuere omnes,= &
» Conſedere duces- aperte nos doceant nil horum ad duos
pertinere. Dixere quoque, quanquam id Antonius Rufus ex diuerſo
ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronunciet. Quid?
» non Liuius circa initia ſtatim primi libri, tenuere inquit arcem Sa=
bini, et mox, in aduerſum Romani ſubiere. Sed quẽ potius ego, quàm
» M. Tullium ſequar? qui in oratore non reprehendo inquit, ſcripſere,
» ſcripſerunt etiã uerius ſentio. Similiter ne in uocabulis, et nominibus
fit ſolœciſmus genere, numero. proprie autem caſibus, quicquid eorũ
alteri ſuccedet, huic parti ſubiungantur, licet per comparationes, &

ſuperlationes, itemq́; in quibus patrium pro poſſeſſiuo dicitur, uel con
tra. Nam uitium, quod fit per quantitatem, ut magnum peculiolũ,
erunt qui ſolœciſmum putent, quia pro nomine integro poſitũ ſit di=
minutum. At ego dubito, an id improprium potius appellẽ, ſignifi=
catione enim deerat. Solœciſmi porrò uitium non eſt in ſenſu, ſed in
complexu. In participio per genus, & caſum, ut in uocabulo, ꝑ tem
pora, ut in uerbo, per numerũ, ut in utroq; peccatur. Pronomen quoq;
genus, numerũ, caſus habet, quæ omnia recipiũt huiuſmodi errorẽ.
Fiunt ſolœciſmi, & quidẽ plurimi, per partes orationis, ſed id trade
re ſatis non eſt, ne ita demum uitium credat eſſe puer, ſi pro alia po
natur alia, ut uerbum ubi nomen eſſe debuerit, uel aduerbium, ubi
pronomen, & ſimilia. Nam ſunt quædã cognata, ut dicunt, ideſt eiuſ
dem generis, in quibus qui alia ſpecie, quàm oportet, utetur, non mi=
nus, quàm ipſo genere permutato deliquerit. nam & an, & aut cõ=
iunctiones ſunt, male tamen interroges, hic aut ille ſit, & ne, ac non
aduerbia, qui tamen dicat pro illo ne feceris, non feceris, in idẽ inci-
dat uitium, quia alterum negandi eſt, alterum uetandi. hoc amplius.
intro, & intus loci aduerbia, eo tamen intus, & intro ſum, ſolœciſmi
ſunt, eadem in diuerſitate pronominũ, interiectionum, præpoſitionũ
accident. Eſt etiam ſolœciſmus in oratione, cõprehenſionis unius ſe=
quentium, ac priorum inter ſe inconueniens poſitio. Quædã tamen
& faciem ſolœciſmi habent, & dici uitioſa non poſſunt, ut tragœdia
thyeſtes, & ludi floralia, ac megaleſia, quanquã hæc ſequenti tempo
re interciderunt, nunq̃ aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur no-
minabuntur frequentiora q̇dẽ apud poëtas, ſed oratoribus quoq; ꝑ=
miſſa. Verum ſchema ferè habebit aliquam rationem, ut docebimus
eo, quem paulo ante promiſimus, loco. Sed hic quoq; quod ſchema uo
catur, ſi ab aliquo per imprudentiã factum erit, ſolœciſmi uitio non
carebit. In eadem ſpecie ſunt, ſed ſchemate carent, ut ſupra dixi, nomi
na fœminina, q̇bus mares utuntur, & neutralia, q̇bus fœminæ. Ha-
ctenus de ſolœciſmo. neq; enim artem grammaticam componere ag-
greſſi ſumus, ſed cum in ordinem incurreret, inhonoratam tranſire
noluimus. Hoc amplius, ut inſtitutum ordinẽ ſequar, uerba aut la=
tina, aut peregrina ſunt, peregrina porrò ex omnibus propè dixe=
rim gentibus, ut homines, ut inſtituta etiã multa uenerunt. Taceo de
Thuſcis, et Sabinis, et Præneſtinis quoq;, nam ut eorũ ſermone utentẽ
Vectium Lucilius inſectatur, quẽadmodũ Pollio deprehendit in Li-
uio patauinitatẽ, licet omnia italica pro romanis habeã, plurima gal
licæ ualuerunt, ut rheda, & petoritum quoq;, quorum altero Cicero

tamen,

tamen, altero Horatius utitur, & mappam quoq; usitatum circo nomen, Pœni sibi uindicant, & gurdos, quos pro stolidis accipit uulgus, ex Hispania duxisse originem audiui. Sed hæc diuisio mea ad græcũ sermonem præcipuæ pertinet, nam & maxima ex parte Romanus inde conuersus est, & confessis quoq; græcis utimur uerbis, ubi nostra desunt, sicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Inde illa quæstio exoritur, an eadem ratione per casus duci externa, qua nostra cõueniat. At si reperias grammaticum ueterum amatorem, neget quicq̃ ex latina ratione mutandũ, quia cum sit apud nos casus ablatiuus, quem illi non habent, parum conueniat, uno casu nostro, quinq; græcis uti, quin etiam laudet uirtutem eorum, qui potentiorem facere linguam latinam studebant, nec alienis egere institutis fatebantur. Inde castõrem media syllaba producta pronuntiarunt, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat, quorum prima positio in easdem, quas castor literas exit, & ut Palæmo, ac Thelamo, & Plato (nam sic eũ Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerũt, quia latinum, quod O & N literis finiretur, non reperiebant. Nec in A quidẽ, atq; S literas exire temere masculina græca nomina recto casu patiebãtur. Ideoq;, & apud Cœlium legimus Pelia Cincinnatus, & apud Messãlam benefecit Euthia, & apud Ciceronem Hermagora. Ne miremur quod ab antiquorum plerisq; Aenea, & Anchisa sit dictus. Nam si ut Mœcenas, Suffenas, Asprenas dicerentur genitiuo casu nõ AE litera sed tis syllaba terminarentur. Inde olympo, et tyránno acutam mediam syllabam dederunt, quia duabus longis sequentibus primã breuẽ acui noster sermo non patitur. Sic genitiuus Achilli, et Vlyssi fecit, sic alia plurima. Nunc recentiores instituerunt græcis nominibus græcas declinationes potius dare, quod tamẽ ipsum nõ semper fieri potest. Mihi autem placet latinam rationẽ sequi, quousq; patitur decor. Neq; enim tam Calypsonem dixerim, ut Iunonem, quanquam secutus antiquos C. Cæsar utitur hac ratione declinandi. Sed authoritatẽ consuetudo superauit. In cæteris, quæ poterunt utroq; modo nõ indecenter efferri, qui græcam figuram sequi mallet, nõ latine quidem, sed citra reprehensionem loquetur. Simplices uoces prima positione, id est natura sua constant, cõpositæ, aut præpositionibus subiunguntur, ut innocens, dũ ne pugnãtibus inter se duabus, quale est imperterritus, alioquin possunt aliquando continuari duæ, ut incõpositus, reconditus, et quo Cicero utitur subabsurdũ, aut è duobus quasi corporibus coalescunt, ut maleficus. Nam ex tribus nostræ utiq; linguæ non concesserim, quamuis capsis Cicero dicat compositum esse ex

ca pe, & si uis, & inueniantur, qui lupercalia æque tres partes orationis esse contendant, quasi luere per caprum, nam solitaurilia iam persuasum est esse ex sue, oue, & tauro. Et sanè ita se habet sacrũ, quale apud Homerũ quoq; est. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coëunt. Cæterum etiam ex præpositione, et duobus uocabulis dure uidetur struxisse Pacuuius.

» Nerei repandrostrum incuruiceruicum pecus.

Iunguntur autẽ, aut ex duobus latinis ĩtegris, ut superfui, et subterfugi, q̃q̃ ex integris an cõposita sint, quæritur, aut ex integro, et corrupto, ut maleuolus, aut ex corrupto, et integro, ut noctiuagus, aut duobus corruptis, ut pedisequus, aut ex nostro, et pegrino, ut bicliniũ, cõtra ut epitogium, & anticato, aut ex duobus pegrinis, ut epirhediũ. Nam cũ sit præpositio ἐπεὶ græca, rheda gallicũ, nec græcus tamen, nec gallus utitur composito, romani suũ ex utroq; alieno fecerũt. Frequenter autem præpositiones quoq; copulatio ista corrũpit, inde abstulit, aufugit, amisit, cum præpositio sit ab sola, & coit, cum sit præpositio, con. sic ignaui, & e re p & similia, sed res tota magis græcos decet, nobis minus succedit, nec id fieri natura puto, sed alienis fauemus, ideoq; cũ κυρταύχενα mirati sumus, incuruiceruicum uix à risu defendimus. Propria sunt uerba, cũ id significant, in quod primo denominata sunt, translata cum alium natura intellectum, aliũ loco præbent. Vsitatis tutius utimur. Noua non sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt oratori, repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen, nanq; ut Cicero, ait etiã, quæ primo dura uisa sunt, usu molliuntur. Sed minime nobis concessa est ὀνοματοποιία, quis enim ferat? siquid simile illis laudatis λίγξε βιὸς, & σίζει ἄνεμος fingere audeamus? Iam ne ballare quidem, aut hinnire fortiter diceremus, nisi iudicio uetustatis niterentur. Est etiam sua loquentibus obseruatio, sua scribẽtibus. Sermo cõstat ratione, uetustate, authoritate, cõsuetudine, rationẽ præstat præcipue analogia, nonnunquã, & etymologia, uetera maiestas quædã, et, ut sic dixerim religio cõmẽdat, authoritas ab oratoribus, uel historicis peti solet. Nã poëtas metri necessitas excusat, nisi si quando nihil impediente in utroq; modulatione pedũ, alterũ malunt, qualia sunt.

» -Imo de stirpe recisum, &

» -Aëriæ quò congessere palumbes, &

» -Silice in nuda, & similia, cum summorũ in eloquentia uirorum iudiciũ pro ratione, et uel error honestus est magnos duces sequẽtibus. Cõsuetudo uero certissima loquẽdi magistra, utendũq; pla-

ne' ſermone, ut numo, cui publica forma eſt. Omnia tamen hæc exigunt acre iudiciũ. Analogia, præcipue quã proxime ex græco transferentes in latinũ proportionẽ uocauerunt. Eius hæc uis eſt, ut id, qđ dubium eſt, ad aliqd ſimile, de quo non quæritur, referat, ut incerta certis probet. Quod efficitur duplici uia, cõparatione ſimiliũ in extremis maxime ſyllabis, propter quod ea, quæ ſunt è ſingulis, negantur debere rationẽ, & diminutione. Cõparatio in nominibus aut genus deprehẽdit, aut declinationẽ. Genus ut ſi quæratur funis maſculinũ ſit, an fœmininũ, ſimile illi ſit panis. Declinatione, ut ſi ueniat in dubiũ, hac domu dicendũ ſit, an hac domo, & domuum, an domorũ, ſimilia ſunt domus, anus, manus. Diminutio genus modo detegit. Et ne ab eodẽ exẽplo recedã, funẽ maſculinũ eſſe funiculus oſtendit. Eadẽ in uerbis quoq; ratio, cõparationis, ut ſiqs antiquos ſecutus feruĕre breui media ſyllaba dicat, deprehendatur uitioſe loqui, q̃ omnia, quæ E & O literis fatendi modo terminantur, eadẽ ſi infinitis E literam media ſyllaba acceperunt utiq; productã habent, prandeo, pendeo, ſpondeo, prandere, pendere, ſpondere. At quæ O ſolam habent, dummodo per eandẽ literã in infinito exeant, breuia fiunt, lego, dico, curro, legere, dicere, currere. Etiam ſi eſt apud Lucilium.

» Feruit aqua, & feruet, feruit nunc, feruet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditiſſimi liceat, ſi feruit putat illi ſimile currit, & legit, feruo dicetur, ut curro, & lego, quod nobis inauditum eſt. Sed non eſt hæc uera comparatio. nam feruit illi eſt ſimile ſeruit, quã proportionẽ ſequenti dicere neceſſe eſt, feruire, ut ſeruire. Prima quoq; aliquando poſitio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos à me qui reprehenderant, quod hoc uerbo uſus eſſem, pepigi. Nã id qdẽ dixiſſe ſummos authores cõfitebãtur, rationẽ tamẽ negabant pmittere, qa prima poſitio paciſcor, cũ haberet naturã patiendi, faceret tẽpore præterito pactus ſum, nos præter authoritatẽ oratorũ, atq; hiſtoricorũ analogia quoq; hoc dictũ tuebamur. Nam cum in XII. tabulis legerimus, ni ita pagunt, inueniebamus ſimile huic cadunt. Inde prima poſitio etiã ſi uetuſtate exoleuerat, apparebat pago, ut cado, unde nõ erat dubiũ, ſic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus non per omnia duci analogiæ poſſe rationẽ, cum ſibi ipſa plurimis in locis repugnet. Quædam ſine dubio conantur eruditi defendere, ut cum deprehenſum eſt lepus, & lupus ſimili poſitione quantũ caſibus, numeriſq; diſſentiant, ita reſpondent nõ eſſe paria, quia lepus epicœnũ ſit, lupus maſculinum, quanquam Varro in eo libro, quo initia romanæ urbis enarrat, lupum fœminam dicit

Ennium, pictorem'q; Fabium secutus. Illi autem iidẽ cum interrogantur, cur aper apri, & pater patris faciat, illud nomen positum, hoc ad aliquid esse contendunt. Praeterea quoniam utrũq; a graecis ductum est, ad eam rationem recurrunt, ut πατρὸς patris, κάπρου apri faciat. Illa tamẽ quomodo effugient? ut, nomina quamuis foeminina singulari nominatiuo us finita, nunquam genitiuo casu in ris syllabam terminantur, faciat tamen Venus ueneris. Item cũ e s literis finita p uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadem ris syllaba terminatos, Ceres cogat dici Cereris. Quid uero? quae tota positionis eiusdẽ in diuersos flexus exeunt, cum alba faciat albanus, & albensis, uolo uolui, & uolaui. nam praeterito q̃dem tempore uarie formari uerba prima p̃sona o litera terminata ipsa analogia confitetur. Siquidem facit cado cecidi, spondeo spopondi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudaui. Non enim cum primum fingerentur homines analogia dimissa coelo formam loquendi dedit, sed inuenta est postq̃ loquebantur, & notatum in sermone, quid quoq; modo caderet, itaq; non ratione nititur, sed exẽplo, nec lex est loquendi, sed obseruatio, ut ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quàm cõsuetudo. Inhaerent tamen quidã molestissima diligentiae peruersitate, ut audaciter potius dicant, quàm audacter, licet omnes oratores aliud sequãtur, et emicauit, nõ emicuit, et conire, nõ coire. His p̃mittamus et audiuisse, et sciuisse, & tribunale, et faciliter dicere, frugalis quoq; sit apud illos, nõ frugi, nam quo alio modo fiat frugalitas? iidẽ centum millia numûm, et fidẽ deûm, ostendant duplices quoq; soloecismos esse, quando & casum mutant, et numerũ. Nesciebamus enim, ac non consuetudini, & decori seruiebamus, sicut in plurimis, quae Tullius in oratore diuine, ut omnia, exeq̃tur. Sed Augustus quoq; in epistolis ad C. Caesarẽ scriptis emẽdat, quod is calidũ dicere, quàm caldũ malit, nõ q̃a illud non sit latinũ, sed q̃a sit odiosum, & ut ipse graeco uerbo significauit περίεργον, atqui hanc q̃dã ὀρθοέπειαν solã putant, quã ego minime excludo. Quid enim tam necessariũ, q̃ certa locutio? imo inhaerendũ ei iudico, quoad licet, diu etiã mutantibus repugnandũ, sed abolita, atq; abrogata retinere, insolentiae cuiusdã est, & friuolae in paruis iactantiae. Multũ enim est literatus, q̃ sine aspiratione, & producta secũda syllaba salutauit, auere est enim, et calefacere dixerit potius, quàm quod dicimus, et conseruauisse. Iis adiiciat face, et dice, et similia, recta est haec uia, q̃s negat? sed adiacet et mollior, et magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quàm quod obliquis casibus ducti, etiam primam sibi positionem non inuenire, sed mutare permut-

tunt, ut cum ebur, & robur, ita dicta, ac scripta in summis authoribus in O literam secundæ syllabæ transferunt, quia sit roboris, & eboris· Sulfur autem, & Guttur V literã in genitiuo seruant, ideoq́; iecur etiam, & femur controuersiam fecerunt, quod non minus est licentiosum, quàm si sulfuri, & gutturi subijcerent, in genitiuo literã O mediam, quia esset eboris, & roboris, sicut Antonius Gnifo, qui robur qdem, & ebur, atq; etiam marmur fatetur esse, uerũ fieri uult ex ijs robura, ebura, marmura, quod si animaduerterent literarum affinitatem, scirent sic ab eo, quod est robur, roboris fieri, quomodo ab eo, qđ est miles, limes, militis, limitis, iudex, uindex, iudicis, uindicis, & quæ supra iam attigi· Quid? non similes quoq;, ut dicebã, positiones in longe diuersas figuras per obliquos casus exeunt? ut uirgo, Iuno, fusus, lusus, cuspis, puppis, & mille alia, cum illud etiam accidat, ut quædã pluraliter non dicantur, quædam contra singulari numero, quædã casibus careant, quædã à primis statim positionibus tota mutentur, ut Iuppiter· Quod uerbis etiã accidit, ut fero tuli, cuius præteritum perfectum, & ulterius non inuenitur, nec plurimũ refert, nulla hæc, an prædura sint· Nam quid progenies genitiuo singulari, quid spes plurali faciet? Quomodo autem quire, & ruere, uel in præterita patiendi modo, uel in participia transibunt? Quid de alijs dicam? cum senatus senatus senatui, an senatus senati senato faciat, incertum sit· Quare mihi non inuenuste dici uidetur, aliud esse latine, aliud grãmatice loqui· Hæc de analogia nimium· Etymologia, quæ uerborũ originẽ inqrit, à Cicerone dicta est notatio, qa nomen eius apud Aristotelẽ inuenitur σύμβολον, quod est nota, nã uerbum ex uerbo ductum, idest ueriloquium ipse Cicero, qui finxit, reformidat· Sunt qui uim potius intuiti originationem uocent· Hæc habet aliquãdo usum necessariũ, quoties interpretatione res, de qua quæritur, eget, ut cum· M· Cœlius se esse hominẽ frugi uult probare, non qa abstinens sit (nam id ne mentiri quidẽ poterat (sed quia utilis multis· i· fructuosus, unde sit dicta frugalitas· Ideoq́; in definitionibus assignatur etymologiæ locus, nonnunquã etiã barbara ab emendatis conatur discernere, ut cum triquetram dici Siciliã, an triquedram, meridiẽ ad medidiem oporteat, quæritur, aliáq;, quæ consuetudini seruiunt, continet autem in se multam eruditionẽ, siue illa ex græcis orta tractemus, quæ sunt plurima, præcipueq; æolica ratione, cui est sermo noster simillimus, declinata, siue ex historiarũ ueterũ notitia noīa hominũ, locorũ, gentium, urbiũ, requiramus, unde Bruti, Publicolæ, Pithici, cur Latiũ, Italia, Beneuentũ, quæ capitoliũ,

& collem quirinalem, & argiletum, appellandi ratio. Iã illa minora, in quibus maxime studiosi eius rei fatigantur, qui uerba paulum declinata uarie, et multipliciter ad ueritatem reducunt, aut correptis, aut porrectis, aut adiectis, aut detractis, aut permutatis literis, syllabis'ue. Inde prauis ingenijs ad fœdissima, usq; ludibria dilabuntur. Sit'ne consul à consulẽdo, uel à iudicando. nã et hoc consulere ueteres uocauerunt, unde adhuc remanet illud, rogat boni consulas, idest bonũ iudices. Senatui nomen dederit ætas, nã ydẽ patres sunt. & rex, & rector, & alia plurima indubitata, nec abnuerim tegulæ, regulæq;, & similiũ his rationẽ. Iá sit & classis à calando, & lepus leuipes, & uulpes uolipes, & etiam interpretationem rectam sequendam, improbandam contrariam, à contrarijs aliqua sinamus trahi, ut lucus, quia umbra opacus parũ luceat, & ludus, q̃a sit longissime ab lusu, & dis, quia minime diues, etiam'ne hominem appellari, quia sit humo natus, quasi uero non omnibus animalibus eadam origo, aut illi primi mortales, ante nomen imposuerint terræ, quàm sibi, & uerba ab aëre uerberato, pergamus, sic perueniemus eo usq; ut stella luminis stilla credatur, cuius etymologiæ authorẽ clarũ sane in literis nominari in ea parte, qua à me reprehenditur, inhumanũ est, q̃ uero talia libris complexi sunt, nomina sua ipsi inscripserunt, ingenioséq; uisus est Caius cœlibes dicere ueluti cœlites, quod onere grauissimo uacent, idq; græco argumento iuuit ἠιθέους enim eadem de causa dici affirmant, nec ei cedit Modestus in inuentione. Nam quia Cœlo Saturnus genitalia absciderit, hoc nomine appellatos, q̃ uxore careant, ait L. Aelius pituitam, quia petat uitã. Sed cui nõ post Varronem sit uenia? qui agrum, quod in eo agatur aliquid, & graculos, quia gregatim uolent dictos, Ciceroni persuadere uoluit (ad eũ enim scribit) cum alterum ex græco sit manifestum duci, alterum ex uocibus auium. Sed hoc tanti fuit uertere, ut merula, q̃a sola uolat, quasi mera uolans nominaretur. Quidã non dubitauerunt etymologiæ subijcere omnem nominis causam, ut ex habitu quemadmodũ dixi Longos, & Rufos, ex sono strepere murmurare, etiã deriuata, ut à uelocitate dicatur uelox, & composita pleraque his similia, quæ sine dubio aliunde originem ducunt, sed arte non egent, cuius in hoc opere non est usus, nisi in dubijs.

Cuiusmodi uerbis utendum. Cap. XI.

VERBA & à uetustate repetita non solum magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatem aliquã non sine dele

citatione, nam & authoritatem antiquitatis habent, & qa intermis sa sunt, gratiam nouitati similem parant. Sed opus est modo, ut neq; crebra sint hæc, nec manifesta, quia nihil est odiosius affectatione, nec utiq; ab ultimis etiã obliteratis repetita temporibus, qualia sunt topper, & antegerio, & exanclare, & prosapia, et saliorum carmi na uix sacerdotibus suis satis intellecta. Sed illa mutari uetat reli-gio, & consecratis utendum est. Oratio uero, cuius summa uirtus est perspicuitas, quàm sit uitiosa, si egeat interprete. Ergo ut nouorum optima erunt maxime uetera, ita ueterum maxime noua. Similis cir ca authoritatem ratio. Nam etiam si potest uideri, nihil peccare, qui utitur his uerbis, quæ summi authores tradiderunt, multum tamen refert, non solum, quid dixerint, sed etiam quid persuaserint. Neq; enim tiburchiãbundum, & lurchiãbundum, iam in nobis quis-quam ferat. Licet Cato sit author, nec hos lodices, quanquam id Pol lioni placeat, nec gladiolam, atq; Messala dixit, nec parricidatum, quod in Cœlio uix tolerabile uidetur, nec colos mihi Caluus per-suaserit, quæ nec ipsi iam dicerent.

De consuetudine. Cap. XII.

SVPEREST igitur consuetudo, nam fuerit pene ridiculum malle sermonem, quo locuti sint homines, quàm quo loquantur, & sanè qd est aliud uetus sermo, quàm uetus loquendi consuetudo? Sed huic ipsi necessarium est iudicium, constituendũq; in primis id ipsum, quid sit, quod consuetudinem uocemus, quæ si ex eo, quod plures fa-ciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit præceptum non ora-tioni modo, sed, quod maius est, uitæ. Vnde enim tantum boni, ut plu ribus, quæ recta sunt, placeant? igitur ut uelli, et comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaserint ciuita tem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione, at lauamur, & tondemur, & conuiuimus ex consuetudine. Sic in lo-quendo, non siquid uitiose multis insederit, pro regula sermonis ac-cipiendum erit. Nam ut transeam quemadmodum uulgo imperiti loquuntur, tota sæpe theatra, & omnem circi turbam exclamasse barbare scimus. Ergo consuetudinem sermonis uocabo, cõsensum eru ditorum, sicut uiuendi, consensum bonorum.

De orthographia. Cap. XIII

NVNC quoniam diximus, quæ sit loquendi regula, dicendum quæ scribentibus custodienda, quod græci ὀρθογραφίαν uocant,

nos recte scribendi scientiam nominemus, cuius ars non in hoc posi ta est, ut nouerimus qbus quæq; syllaba literis constet. Nam id qdem infra grammatici officium est, sed totam (ut mea fert opinio) subtili= tatem in dubijs habet, ut lōgis syllabis omnibus apponere apicem, ineptissimum est, qa plurimæ natura ipsa uerbi, quod scribitur, pa tent, sed interim necessariū, cum eadē litera alium, atq; alium intel lectum, prout correpta, uel producta est, facit, ut malus utrū arborē significet, an hominem nō bonū, apice distinguitur, palus aliud prio re syllaba longa, aliud sequēti significat, & cum eadem litera nomi natiuo casu breuis, ablatiuo lōga est, utrum sequamur, plerunq; hac nota monēdi sumus. Similiter putauerunt illa quoq; seruanda discri mina, ut ex præpositionē, si uerbū sequeretur specto adiecta secū- dæ syllabæ S litera exspecto, sed si pecto remota S scriberemus. Illa quoq; seruata est à multis differētia, ut ad, cum esset præpositio, D literă, cum autem coniunctio, T acciperet. Itemq; cum, si tempus si= gnificaret per Q, si comitem per C. Si uero quum per Q ac duas sequentes VV scriberetur. Frigidiora ijs alia, ut quicquid C quartam haberet, ne interrogare bis uideremur. Et quotidie non cotidie, ut sit quot diebus. Verum hæc iam etiam inter ipsas ineptias euanuerunt. Quæri solet in scribēdo præpositiones sonum, quē iun ctæ efficiunt, an quē separatæ obseruare conueniat, ut cum dico ob= tinuit, secundă enim B literam ratio poscat, aures magis audiunt P. Et immunis illud N, quod ueritas exigit, sequēti syllabæ sono uictum M gemina commutatur. Est etiam in diuidēdis uerbis ob- seruatio mediam literam consonantem priori, an sequēti syllabæ ad= iungas. Aruspex enim, qa pars eius posterior à spectando est, S li- teram tertiæ dabimus, abstemius, qa ex abstinentia temeti composita uox est, primæ relinquetur. Nam K qdem in nullis uerbis utendum puto, nisi quæ significat, etiă ut sola ponatur, hoc eò non omisi, quod qdam eam quoties A sequatur necessariam credunt, cum sit C li- tera, quæ ad omnes uocales uim suam perferat. Verū orthographia quoq; consuetudini seruit, ideóq; sæpe mutata est. Nă illa uetustissima transeo tempora, qbus & pauciores literæ, nec similes his nostris ea- rum formæ fuerunt, & uis quoq; diuersa, sicut apud græcos O li- teræ, quæ interim lōga, ac breuis, ut apud nos, interim pro syllaba, quam nomine suo exprimit, posita est, ut latinis ueteribus D pluri- mis in uerbis ultimam adiectam, quod manifestum est etiă ex colu mna rostrata, quæ ē Iulio in foro posita. Interim G quoq; ut in pul uinari solis, q colitur iusta ædem Quirini, uesperug, quod uesperu-

ginem

gnem accipimus. De mutatione etiam literarum, de qua ſupra dixi, nihil repetere hic neceſſe eſt. Fortaſſe enim ſicut ſcribebant, etiam ita loquebantur. Semiuocales geminare diu nõ fuit uſitatiſſimi moris, atq; è contrario uſque ad Accium, & ultra, porrectas ſyllabas geminis, ut dixi, uocalibus ſcripſerunt, diutius durauit, ut E I iungendis eadem ratione, qua græci ei, uterentur, ea caſibus, numeriſq; diſcreta eſt, ut Lucilius præcipit.

» Iam puerei uenere E poſtremum facito, atq; I.
» Vt puerei plures fiant, ac deinceps Idem.
» Mendacei, fureiq; addes E cum dare furei
» Iuſſeris= Quod quidem, cum ſuperuacuum eſt, quia I tam longæ, quàm breuis naturam habet, tum incommodũ aliquando. nã in ijs, quæ proximã ab ultima literã E habebunt, & I longa ter=minabuntur, illam rationẽ ſequentes, utemur E gemina, qualia ſunt hæc auree, argentee, & ſimilia. Idq; ijs præcipue, q ad lectionem inſtituentur, etiam impedimento erit, ſicut in græcis accidit adiectione I literæ, quam non ſolum datiuis caſibus in parte ultima aſcribũt, ſed quibuſdam etiam interponunt, ut in λῃστῇ quia etymologia ex diuiſione in triſyllabis facta deſyderet eam literam. Ai ſyllabam, cuius ſecundam nunc E literam ponimus, uarie per A & I efferebant. Quidam ſemper, ut græci, quidam ſingulariter tantum, cũ in datiuum, uel genitiuum caſum incidiſſent. Vnde pictai ueſtis, & aulai Virgilius amantiſſimus uetuſtatis carminibus inſeruit. In ijſdẽ plurali numero E utebantur, hi Syllæ Galbæ. Eſt in hac quoq; parte Lucilij præceptum, quod quia pluribus explicatur uerſibus, ſiquis parum credat, apud ipſum in nono requirat. Quid quod Ciceronis temporibus, paulumq; infra, ferè quoties S litera media uocaliũ longarum, uel ſubiecta longis eſſet, geminabatur? ut cauſſæ, caſſus, diuiſſionis? quo modo & ipſum, & Virgiliũ quoq; ſcripſiſſe manus eorum docent. Atqui paululum ſuperiores etiam illud, quod nos gemina dicimus, iuſſi, una dixerunt, etiam optimus, maximis, ut mediã I literam, quæ ueteribus V fuerat, acciperent, C. primum Cæſaris inſcriptione traditur factum. here nunc E litera terminamus, at ue=terum comicorum adhuc libris inuenio heri ad me uenit, quod idem in epiſtolis Auguſti, quas ſua manu ſcripſit, aut emendauit, deprehenditur. Quid? non Cato cenſorius dicam, & faciam, dicem, & faciem ſcripſit, eundemq; in cæteris, quæ ſimiliter cadunt, modũ tenuit, qđ et ex ueteribus eius libris manifeſtum eſt. Et à Meſſala in libro de S litera poſitum ſibe, & quaſe ſcriptum in multorum libris eſt. Sed an

hoc uoluerint authores nescio. T. Liuium, ita his usum ex Paediano comperi, q & ipse eũ sequebatur, haec nos I litera finimus. Quid dicam uortices, & uorsus, caeteraq; ad eundem modum, quae primo Scipio Africanus in E literam secundã uertisse dicitur? Nostri praeceptores ceruom, seruomq; V & O literis scripserunt, quia subiecta sibi uocalis in unum sonum coalescere, & confundi nequiret, nũc V gemina scribuntur ea ratione, quam reddidi, neutro sane modo uox, quam sentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius aeolicam illam ad hos usus F literam adiecerat. Illud nunc melius, qđ cui tribus, quas proposui, literis enotamus, in quo pueris nobis ad pinguẽ sane sonum quoi utebãtur tantũ, ut ab illo qui distingueretur. Quid quae scribuntur aliter, quàm enuntiantur? Nam & Caius C litera notatur, quae inuersa mulierem declarat, q a tam Caias esse uocitatas, ꝙ Caios etiã ex nuptialibus sacris apparet. Nec Cneus eam literam in praenominis nota accipit, qua sonat, & columa exempta N. & consules geminata eadẽ litera SS legimus, & subura cum tribus literis notatur, E tertiam ostendit. Multa sunt generis huius. Sed haec quoque uereor, ne modum tam paruae quaestionis excesserint. Iudicium autem suum grammaticus interponat his omnibus. nam hoc ualere plurimũ debet. Ego uero qđ consuetudo obtinuerint, sic scribendum quicque iudico, quomodo sonat. Hic enim est usus literarũ, ut custodiant uoces, & uelut depositum reddant legentibus. Itaq; id exprimere debent, quod dicturi sumus. Hae fere sunt emendatae loquendi, scribendiq; partes, duas reliquas significanter, ornateq; dicẽdi, non equidem grãmaticis aufero. Sed cum mihi officia rhetoris supersint, maiori operi reseruo. Redit autem illa cogitatio quosdã fore, qui haec, quae diximus, parua nimium, & impedimenta quoq; maius aliquid agendi putent, nec ipse usq; ad extremam anxietatem, & ineptas cauillationes descendendum, atq; his ingenia concidi, & comminui credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, nisi quod superuacuum est. An ideo minor est M. Tullius orator, quod idem artis huius diligentissimus fuit? & in filio (ut in epistolis apparet) recte loquendi usquequaq; asper quoque exactor. Aut uim C. Caesaris fregerunt editi de analogia libri? Aut ideo minus Messala nitidus, quia quosdam totos libellos, non de uerbis modo singulis, sed etiam literis dedit? Non obstant hae disciplinae per illas euntibus, sed circa illas haerentibus. Superest lectio, in qua puer ut sciat, ubi suspendere spiritum debeat, quo loco uersum distinguere, ubi claudatur sensus, unde incipiat, quando attollenda, uel summittenda sit uox. quid quoque

flexu,

flexu, q̃d lentius, celerius, concitatius, lenius dicendũ, demonſtrari niſi
in opere ipſo non poteſt. Vnũ eſt igitur, quod in hac parte præcipiã.
ut omnia iſta facere poſſit, intelligat. Sit autem in primis lectio uiri-
lis, & cum ſuauitate quadam grauis, & non quidem proſæ ſimilis,
quia carmen eſt, et ſe poëtæ canere teſtantur, non tamen in canticum
diſſoluta, nec pſalmate, ut nunc à pleriſq; fit effœminata. De quo
genere optime C. Cæſarem prætextatum adhuc accepimus dixiſſe, ſi
cantas male cantas, ſi legis cantas. Nec proſopopœias (ut quibuſdam
placet) ad comicum morem pronuntiari uelim, eſſe tamen flexum
quendam, quo diſtinguantur ab ijs, in quibus poëta perſona ſua ute-
tur. Cætera admonitione magna egent, in primis, ut teneræ mentes,
tracturæq; altius quicquid rudibus, & omnium ignaris inſederit,
non modo, quæ diſerta, ſed uel magis quæ honeſta ſunt diſcant.
Ideoq; optime inſtitutum eſt, ut ab Homero, atque Virgilio lectio in=
ciperet, quanquam ad intelligendas eorum uirtutes firmiori iudicio
opus eſſet. Sed huic rei ſupereſt tempus, nec enim ſemel legentur. In=
terim & ſublimitate heroici carminis animus aſſurgat, & ex ma=
gnitudine rerum ſpiritum ducat, & optimis imbuatur, utiles tra-
gœdi, alunt & lyrici, ſi tamen in ijs non authores modo, ſed etiam
partes operis elegeris. Nam & græci licenter multa, & Horatium
in quibuſdam nolim interpretari. Elegia uero utique quæ amat,
& hendecaſyllaba, & quibus ſunt commata ſotadeorum. Nam de
ſotadeis ne præcipiendum quidem eſt, amoueantur, ſi fieri poteſt, ſi mi
nus, certe ad firmius ætatis robur reſeruentur. Comœdiæ, quæ pluri
mum ad eloquentiam conferre poteſt, cum per omnes & perſonas, et
affectus eat, quem uſum in pueris putem, paulo poſt ſuo loco dicam.
Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit, de Mæ=
nandro loquor, nec tamen excluſerim alios. Nam latini quoq; autho
res afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maxime ingenium
alant, atque animum augeant, prælegenda, cæteris, quæ ad erudi=
tionem modo pertinent, longa ætas ſpatium dabit. Multum autem ue
teres etiam latini conferunt, quanquam pleriq; plus ingenio, quàm
arte ualuerunt. In primis copiam uerborum, quorum in tragœdijs
grauitas, in comœdijs elegantia. Et quidam uelut ἀττικισμὸς in=
ueniri poteſt, œconomia quoq; in his diligentior, q̃ in pleriſq; nouo-
rum erit, qui omnium operum ſolam uirtutem ſententias putaue=
runt. Sanctitas certe, &, ut ſic dicã, uirilitas ab his petenda, quando
nos in omnia delitiarũ uitia dicẽdi quoq; ratione defleximus, deniq;
credamus ſummis oratoribus, q̃ ueterũ poëmata, uel ad fidem cauſa=

rum, uel ad ornamentum eloquentiæ assumunt. Nam præcipue quidē apud Ciceronem, frequenter tamen apud Asinium etiam, & cæteros, qui sunt proximi, uidimus Ennij, Accij, Pacuuij, Lucilij, Terētij, Cæcilij, et aliorū inseri uersus summa non eruditionis modo gratia, sed etiā iucunditatis, cum poëticis uoluptatibus aures à forensi asperitate respirant, qbus accedit non mediocris utilitas, cum sententijs eorū uelut quibusdam testimonijs, quæ proposuere, confirment. Verū priora illa ad pueros magis, hæc sequētia ad robustiores pertinebūt. Cum grammatices amor, et usus lectionis non scholarum temporibus, sed uitæ spatio terminentur. In prælegendo grammaticus & illa qdem minora præstare debebit, ut partes orationis reddi sibi soluto uersu desyderet, & pedum proprietates, quæ adeo debent esse notæ in carminibus, ut etiam in oratoria compositione desyderentur, deprehendantq;, quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legem loquendi sunt posita, non ut ex his utiq; improbentur poëtæ, quibus, quia plerunq; seruire metro coguntur, adeo ignoscitur, ut uitia ipsa alijs in carmine appellationibus nominentur. Metaplasmos enim, et schematismos, & schemata, ut dixi, uocamus, & laudem uirtutis necessitati damus. Sed ut commoneat artificialiū, & memoriam agitet. Id quoque inter prima rudimenta non inutile, demonstrare quot quæq; uerba modis intelligenda sint. circa glossemata etiam .i. uoces minus usitatas non ultima eius professionis diligentia est. Enimuero iā maiore cura doceat tropos omnes, quibus præcipue non poëma modo, sed etiam oratio ornatur, schemata utraq; .i. figuras quæq; λέξεως, quæq; διανοίας uocatur, quorum ego sicut troporum tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipue uero illa infigat animus, quæ in œconomia uirtus, quæ in decore rerum, quid personæ cuiq; conuenerit, quid in sensibus laudandū, quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. his accedet enarratio historiarum, diligens quidem illa, non tamen usq; ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certe claris authoribus memoratas exposuisse satis est, persequi quidē quod quisq; unquam uel contemptissimorum hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis iactantiæ est, & detinet, atq; obruit ingenia melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiā indignas lectione scedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest, atqui pleni sunt eiusmodi impedimentis grammaticorum commentarij, uix ipsis, qui composuerunt, satis noti. Nam Didymo, quo nemo plura scripsit, accidisse compertum est, ut cum historiæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipsius

proferretur liber, qui eam continebat, quod euenit, precipue in fabulosis usque ad ridicula, quædam etiam pudenda, unde improbissimo cuique pleraque fingendi licentia est, adeo ut de libris totis, & authoribus, ut succurrit, mentiatur tuto, quia inueniri qui nunquã fuere, non possunt. Nam in notioribus frequentissime deprehenduntur à curiosis. Ex quo mihi inter uirtutes grãmatica habebitur aliqua nescire.

De officio grammatici. Cap. XIIII.

ET finitæ quidem sunt partes duæ, quas hæc professio pollicetur, id est ratio loquendi, & enarratio authorum, quarum illam methodicen, hanc historicen uocant. adijciamus tantum eorum curæ & quædam dicendi primordia, quibus ætates non dum rhetorem capientes instituant. Igitur Aesopi fabellas, quæ fabulis nutricularũ proxime succedunt, narrare sermone puro, & nihil se supra modũ extollente, deinde eandem gracilitatem stylo exigere, condiscant. uersus primo soluere, mox mutatis uerbis interpretari, tũ periphrasi audacius uertere, qua & breuiare quædam, & exornare saluo modo poëtæ sensu permittitur. Quod opus etiam consumatis professoribus difficile, qui commode tractauerit cuicunque dicendo sufficiet. Sententiæ quoque, & chriæ, & ethologiæ subiectis dictorum rationibus apud grammaticos scribantur, quia initium ex lectione ducunt, quorum omnium similis est ratio, forma diuersa, quia sententia uniuersalis est uox, ethologia personis continetur. Chriarum plura genera traduntur, unum simile sententiæ, quod est positum in uoce simplici, dixit ille, aut dicere solebat. Alterum, quod est in respondendo, interrogatus ille, uel cum hoc ei dictum esset, respondit. Tertium huic non dissimile, cum quis dixisset aliquid, uel fecisset, etiã in ipsorum factis esse chriam putant, ut Crates, cum indoctum puerum uidisset, pædagogum eius percussit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, sed dicunt χρειῶδες, ut Milo, quem uitulum assueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per eosdem ducatur casus, & tam factorum, quàm dictorum ratio est. Narratiunculas à poëtis celebratas notitiæ causa, non eloquentiæ tractandas puto. Cætera maioris operis, ac spiritus latini rhetores relinquendo, necessaria grammaticis fecerunt. Græci magis operum suorum & onera, & modum norunt.

An oratori futuro neceſſaria ſit plurium artiū ſcientia. Cap.XV.

HAEC de grammaticæ quambreuiſſime potui, non ut omnia dicerem, ſectatus, quod infinitum erat, ſed ut maxime neceſſaria, nūc de cæteris artibus, quibus inſtituendos prius quàm rhetori tradantur pueros exiſtimo, ſtrictim ſubiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quam græci ἐγκυκλοπαιδείαν uocant. Nam iiſdem ferè annis aliarum quoq; diſciplinarum ſtudia ingredienda ſunt, quæ quia & ipſæ artes ſunt, & eſſe perfectæ ſine orādi ſcientia non poſſunt, nec rurſus ad efficiendum oratorem ſatis ualent ſolæ, an ſint huic operi neceſſariæ, quæritur. Nam quid inquiunt ad agendā cauſam, dicendam'ue ſententiam pertinet ſcire, quemadmodum inducta linea conſtitui triāgula æquis lateribus poſſint? aut quo melius uel defendet reum, uel reget conſilia, qui citharæ ſonos nominibus, & ſpatiis diſtinxerit. Enumerent etiam fortaſſe multos quamlibet utiles foro, qui nec geometrem audiuerunt, nec muſicos, niſi hac communi uoluptate aurium intelligant. Quibus ego primum hoc reſpondeo, q̃d & M. Cicero ſcripto ad Brutum libro frequentius teſtatur, non eū à nobis inſtitui oratorem, qui ſit, aut fuerit, ſed imaginem quādam concepiſſe nos animo, perfecti illius ex nulla parte ceſſantis. nam & ſapientem formantes eum, qui ſit futurus conſumatus undique, &, ut dicunt, mortalis quidam deus, non modo cognitione cœleſtium, uel mortalium putant inſtituendum, ſed per quædam parua ſanè ſi ipſa demum æſtimes, ducunt, ſicut exquiſitas interim ambiguitates, non quia ceratinæ, aut crocodilinæ poſſint facere ſapientem, ſed quia illū ne in minimis quidem oporteat falli. ſimiliter oratorem, qui debet eſſe ſapiens, non geometres faciet, aut muſicus, quæq; his alia ſubiungam. ſed hæ quoque artes, ut ſit conſumatus, iuuabunt, niſi forte, antidotum quidem, atque alia, quæ morbis, aut uulneribus medentur ex multis, atque interim contrariis quoque inter ſe effectibus componi uidemus, quorum ex diuerſis fit illa miſtura una, quæ nulli earum ſimilis eſt, quibus conſtat, ſed proprias uires ex omnibus ſumit. Et muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ rationi ſaporem uario florum, ac ſuccorum genere perficiunt, nos mirabimur, ſi oratio, qua nihil præſtantius homini dedit prouidentia, pluribus artibus eget, quæ etiā cū ſe nō oſtendunt in dicēdo, nec proferunt, uim tamen occultam ſuggerunt, & tacitæ quoq; ſentiuntur. Fuit aliquis ſine his diſertus, at ego oratorē uolo, non multū adiiciunt, ſed æque non erit totum, cui uel parua deerunt, & optimum quidem hoc eſſe conueniet.

conueniet. cuius etiam si in arduo spes est, nos tamen præcipiamus omnia, ut saltem plura fiant. sed cur deficiat animus? natura enim perfectum oratorem esse non prohibet. turpiter'q; desperatur, quicquid fieri potest.

De musica. Cap. XVI.

ATq; ego uel iudicio ueterum poteram esse contentus. nam quis ignorat musicen, ut de hac primum loquar, tantum illis iam antiquis temporibus, non studij modo, uerum etiam uenerationis habuisse, ut ijdem musici, & uates, & sapientes iudicarentur. mittam alios, Orpheus, & Linus, quorum utrunque dijs genitum, alterum uero quia rudes quoq; atq; agrestes animos admiratione mulceret, nõ feras modo, sed saxa etiã, syluas'q; duxisse, posteritatis memoriæ traditum est. Et Timagenes author est, omnium in literis studiorum, antiquissimã musicen extitisse. Et testimonio sunt clarissimi poëtæ, apud quos inter regalia conuiuia laudes heroum, ac deorum ad citharam canebantur. Iopas uero ille Virgilij, non'ne

" -Canit errantem lunam, solis'q; labores? & cætera? quibus certe palàm confirmat author eminentissimus musicen cum diuinarum etiam rerum cognitione esse coniunctam, quod si datur, erit etiã oratori necessaria. siquidem, ut diximus, hæc quoq; pars, quæ ab oratoribus relicta, à philosophis est occupata, nostri operis fuit, ac sine omniũ talium scientia non potest esse perfecta eloquentia. Atq; claros nomine sapiẽtiæ uiros nemo dubitauerit, studiosos musicæ fuisse, cum Pythagoras, atq; eum secuti acceptam sine dubio antiquitus opinionẽ, uulgauerint mundum ipsum eius ratione esse compositum, quã postea sit lyra imitata, nec illa modo contenti dissimiliũ concordia, quã uocant ἁρμονίαν, sonũ quoq; his motibus dederunt. Nam Plato cum in alijs quibusdã, tum præcipue in Timæo, ne intelligi qdem nisi ab ijs, qui hanc quoq; partẽ disciplinæ diligenter perceperint, potest. de philosophis loquor, quorũ fons ipse Socrates se iã senex institui lyra nõ erubescebat. duces maximos & fidibus, & tibijs cecinisse traditum est, exercitus Lacedæmoniorum musicis accensos modis. Quid autem aliud in nostris legionibus cornua, ac tubæ faciunt? quorũ concentus quanto est uehementior, tantum Romana in bellis gloria cæteris præstat. Nõ igitur frustra Plato ciuili uiro, quẽ πολιτικὸν uocant, necessariã musicen credidit, & eius sectæ, quæ alijs seuerissima, alijs asperrima uidetur. principes in hac fuere sentẽtia, ut existimarẽt sapientũ aliquos non nullã operã his studijs accõmodaturos. Et Lycurgus du=

rissimarum Lacedæmonijs legum author, musices disciplinam proba
uit, atq; eam natura ipsa uidetur ad tolerandos facilius labores, uelut
muneri nobis dedisse. Siquidem & remigem cantus hortatur, nec so=
lum in ijs operibus, in quibus plurium conatus præeunte aliqua iu
cunda uoce conspirat, sed etiam singulorum fatigatio qualibet se rudi
modulatione solatur. Laudem adhuc dicere artis pulcherrimæ ui-
deor, non dum tamen eam oratori coniungere. Transeamus igitur id
quoq;, quod grammatice quondam, ac musice iunctæ fuerunt. Siqdē
Architas, atq; Aristoxenus etiam subiectam grammaticen musicæ
putauerunt, & eosdem utriusq; rei præceptores fuisse, cum Sophron
ostendit mimorũ quidem scriptor, sed quem Plato adeo probauit, ut
suppositos capiti libros eius, cum moreretur, habuisse tradatur, tum
Eupolis, apud quem Prodamus & musicen, & literas docet. Et Ma-
ricas, q̃ est hyperbolus, nihil se ex musicis scire, nisi literas confitetur.
Aristophanes quoq; non uno libro sic institui pueros antiquitus soli-
tos esse demonstrat. Et apud Menãdrũ in hypobolimæo senex, q̃ re=
poscenti filium patri uelut rationem impendiorum, quæ in educa-
tionem contulerat, exponens, psaltris se, & geometris multa dicit de=
disse. Vnde etiam ille mos, ut in conuiuijs post cœnam circunferretur
lyra, cuius cum se imperitum Themistocles confessus esset, ut uerbis
» Ciceronis utar, habitus est indoctior. Sed ueterum quoq; romanorum
epulis fides, ac tibias adhibere moris fuit. Versus quoq; saliorũ ha-
bent carmen. Quæ cũ omnia sint à Numa rege instituta, faciunt ma
nifestum, ne illis quidem, qui rudes, ac bellicosi uidentur, curam musi
ces, quantam illa recipiebat ætas, defuisse. Deniq; in prouerbiũ usq;
græcorum celebratum est, indoctos à musis, atq; gratijs abesse. Verũ
q̃d ex ea proprie petat futurus orator, disseramus. Numeros musice
habet duplices, in uocibus, et in corpore, utriusq; enim rei aptus qui=
dam modus desyderatur, uocis rationem Aristoxenus musicus diuidit
in ῥυθμὸν & μέλος ἔμμετρον, quorũ alterum modulatione, canore
alterum, ac sonis constat. Non igitur hæc omnia oratori necessaria?
quorum unum ad gestum, alterum ad collocationem uerborũ, ter=
tium ad flexus uocis, qui sunt in agendo quoq; plurimu, pertinet, nisi
forte in carminibus tantum, et in canticis exigitur structura quæ-
dam, & inoffensa copulatio uocum, in agendo superuacua est, aut
non compositio, & sonus in oratione quoque uarie pro rerum mo-
do adhibetur, sicut in musice. Nanque & uoce, & modulatione grã
dia elate, iucunda dulciter, moderata leniter canit, totaq; arte con-
sentit cum eorum, quæ dicuntur, affectibus. Atqui in orando quoque

intensio

intensio uocis, remissio, flexus, pertinet ad mouendos audientium affectus. Alia quoq; & collocationis, & uocis, ut eodem utar uerbo, modulatione concitationem iudicum, alia misericordiā petimus, cū etiā organis, qbus sermo exprimi non potest, affici animos in diuersum habitum sentiamus. Corporis quoq; decens, & aptus motus, qui dicitur εὐρυθμία, & est necessarius, nec aliunde peti potest, in quo pars actionis non minima consistit, qua de re sepositus nobis est locus. Age si habebit in primis curam uocis orator, qd tam musices propriū? Sed ne hæc quidē præsumenda pars est, ut uno interim contenti simus exēplo C. Gracchi præcipui suorum temporum oratoris, cui concionanti consistens post eum musicus fistula, quam tonarion uocant, modos, quibus deberet intendi, ministrabat. Hæc etiam ei cura inter turbidissimas actiones, uel terrenti optimates, uel iam timenti fuit. Libet propter quosdam imperitiores etiā crassiore, ut uocant, musa dubitationem huius utilitatis eximere. Nam poëtas certe legendos oratori futuro concesserint. Num igitur hi sine musice? At siquis tam cæcus animi est, ut de alijs dubitet, illos certe, qui carmina ad lyram composuerunt. hæc diutius forent dicenda, si hoc studium uelut nouum præciperem. Cum uero antiquitus usq; à Chirone, atq; Achille, usq; ad nostra tempora apud omnes, qui modo legitimam disciplinam non sint perosi, durauerit, non est committendum, ut illa dubia faciam defensionis solicitudine. Quamuis autē satis iam ex ipsis, qbus sum modo usus exemplis, credā esse manifestum, quæ mihi, & quatenus musice placeat, apertius tamen profitendū puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in scenis effœminata, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, siqd in nobis uirilis roboris manebat, excidit. sed qua laudes fortium canebantur, quáq; & ipsi fortes canebant. Nam psalteria, & spadicæ, etiam uirginibus probis recusanda, sed cognitionem rationis, quæ ad mouendos, leniendosq; affectus plurimum ualet. Nam & Pythagoram accepimus concitatos ad uim pudicæ domui afferendā iuuenes, iussa mutare in spondeum modos tibicina, composuisse. Et Chrysippus etiam nutricum, quæ adhibentur infantibus allectationi suum quoddam carmen assignat. Est etiam non inerudite ad declamandum ficta materia, in qua ponitur tibicinem, qui sacrificanti phrygium cecinerat, acto illo in insaniam, & per præcipitia delato, accusari, quod causa mortis extiterit, quæ si dici debent ab oratore, nec dici citra scientiam musices possunt, quomodo non hanc quoque artem necessariam esse operi nostro, uel iniqui consentient?

Commodam geometriam oratori. Cap. XVII.

IN geometria partem fatentur esse utilē teneris ætatibus, agitari nanq; animos, atq; acui ingenia, & celeritatē percipiendi uenire inde concedunt, sed prodesse eam, non ut cæteras artes, cum perceptæ sint, sed cum discatur, existimant. Id uulgaris opinio est, nec sine causa summi uiri etiam impensam huic scientiæ operam dederunt. Nam cum sit geometria diuisa in numeros, atq; formas, numerorum quidē notitia non oratori modo, sed cuicunq;, primis saltem literis erudito, necessaria est, in causis uero uel frequentissime uersari solet, in ꝗbus actor non dico, si circa summas trepidat, sed si digitorum saltem incerto, aut indecoro gestu à computatione dissentit, iudicatur indoctus. Illa uero linearis ratio, & ipsa quidem cadit frequēter in causas. nā de terminis, mensurisq; sunt lites, sed habet maiorem quandam aliā cum arte oratoria cognationem. Iam primū ordo est geometriæ necessarius, non'ne & eloquētiæ? Ex prioribus geometria probat insequentia, & certis incerta, non'ne id in dicendo facimus? ꝗd illa propositarū quæstionum conclusio, non tota ferè constat syllogismis? propter quod plures inuenias, qui dialecticæ similem, quàm qui rhetoricæ fateantur hanc artem. Verū & orator, etiam si raro, nō tamen nunquam probabit dialecticè. nam & syllogismis, si res poscet, utetur, & certe enthymemate, ꝗ rhetoricus est syllogismus. Deniq; probationum, quæ sunt potentissimæ grammaticæ ἀποδείξεις uulgo dicuntur. quid autem magis oratio, quàm probationem petit? falsa quoque uerisimilia geometria ratione deprehēdit. Fit hoc & in numeris per quasdam, quas ψευδογραφίας uocant, quibus pueri ludere solebamus. sed alia maiora sunt. nam quis non ita proponenti credat, quorum locorum extremæ lineæ eandem mensuram colligunt, eorū spatiū quoq;, quod ijs lineis continetur, par sit, necesse est. at id falsum est. nā plurimū refert, cuius sit formæ ille circuitus, reprehensiq; ab geometris sunt historici, qui magnitudinem insularum satis significari nauigationes ambitu crediderunt. Nā ut quæq; forma perfectissima, ita capacissima est. Ideóq; illa circūcurrens linea, si efficiet orbē, quæ forma est in planis maxime perfecta, amplius spatiū complectetur, quàm si quadratum paribus oris efficiat, rursus quadrata triangulis, triangula ipsa plus æquis lateribus, quàm inæqualibus, sed alia forsitan obscuriora. Nos facillimum etiā imperitis sequamur experimentum. Iugeri mensurā ducentos & quadraginta longitudinis pede esse, dimidióq; in latitudine patere, non ferè quisquam est, qui

ignoret. et qui ſit circuitus, et quantum campi claudat, colligere expe ditum. at centeni, & octogeni in quanq; partem pedes idem ſpatiũ extremitatis, ſed multo amplius clauſæ quatuor lineis areæ, faciunt. Id ſi computare quem piget, breuioribus numeris idem diſcat, nam deni in quadram pedes, quadraginta per oram, intra, centum erunt. At ſi quinideni per latera, quini in fronte ſint, ex illo, quod amplectuntur, quartã deducent codẽ circunductu. Si uero porrecti utrinq; undeuiceni ſingulis diſtent, non plures intus quadratos habebunt, q̃ per quot longitudo ducetur, quæ circumibit autem linea, eiuſdem ſpatij erit, cuius ea, quæ centum continet. Itaq; quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoq; peribit. Ergo & id fieri poteſt ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. hoc in planis, nã in collibus, uallibusq; etiam imperito patet, plus ſoli eſſe, quàm cœli. Quid quod ſe eadẽ geometria tollit ad rationem uſq; mundi? in qua cum ſyderũ certos, conſtitutosq; rurſus numeris docet, diſcimus nihil eſſe inordinatum, atq; fortuitum, quod ipſum nonnunquam pertinere ad oratorẽ poteſt. An uero cum Pericles Athenienſes ſolis obſcuratione territos, redditis eius rei cauſis metu liberauit, Aut cũ Sulpitius ille gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectione diſſeruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militum animi terrerentur, non uidetur eſſe uſus oratoris officio? Quod ſi Nicias in Sicilia ſciſſet, non eodem confuſus metu, pulcherrimum Athenienſium exercitum perdidiſſet, ſicut Dion, cum ad deſtruendam Dionyſij tyrannidem uenit, non eſt tali caſu deterritus, ſint extra licet uſus bellici, tranſeamusq; quod Archimedes unus obſidionem Syracuſarum in longius traxit. illud utique iam proprium ad efficiendum, quod intendimus, plurimas quæſtiones, quibus difficilior alia ratione explicatio eſt, ut de ratione uidendi, de ſectione in infinitum, de celeritate augenda linearibus illis probationibus ſolui ſolere, ut ſi eſt oratori, quod proximus demonſtrabit liber, de omnibus rebus dicendum, nullo modo ſine geometria eſſe poſſit orator.

De prima pronuntiatiõe, & geſtus inſtitutione. Cap. XVIII.

DANDVM aliquid comœdo quoq;, dum eatenus qua pronuntiandi ſcientiã futurus orator deſyderat. Non enim puerũ, quẽ in hoc inſtituimus, aut fœmineæ uocis exilitate frangi uolo, aut seniliter tremere, nec uitia ebrietatis effingat, nec ſeruili uernilitate imbuatur, nec amoris, auaritiæ, metus diſcat affectum. Quæ neque oratori ſunt neceſſaria, & mentem, præcipue in ætate prima, tenerã adhuc,

& rudem, inficiunt. Nam frequens imitatio transit in mores, ne ge=
stus q̃dẽ omnis, ac motus à comœdis petendus est, quãquã enim utrũq;
eorum ad quendam modum præstare debet orator, plurimũ tamẽ
aberit à scœnico, nec uultu, nec manu, nec excursionibus nimius. Nã
siqua in his ars est dicentiũ, ea prima est, ne ars esse uideatur. Quod
est igitur in his doctoris officium? In primis uitia, siqua sunt oris, emẽ
det, ut expressa sint uerba, ut suis quæq; literæ sonis enuntiẽtur. Qua
rundã enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus, quas-
dam uelut acriores parũ efficimus, & alijs nõ dissimilibus, sed quasi
hebetioribus permutamus. Quippe ρ literæ, qua Demosthenes quoq;
laborauit, Λ succedit, quarum uis est apud nos quoq; & cum C
ac similiter G non ualuerunt in T, ac D molliuntur, ne puero
illas quidem circa S literam delitias hic magister feret, ne uerba in
faucibus patietur audiri, nec oris inanitatem resonare, nec, quod mini
me sermoni puro conueniat, simplicem uocis naturã pleniore quodã
sono circũlinire, quod græci κατὰ πεπλασμένον dicunt. Sic appella=
tur cantus tibiarum, quæ præclusis, quibus clarescunt, foraminibus,
recto modo exitu grauiorẽ spiritum reddunt. Curabũt etiã, ne extre
mæ syllabæ intercidant, ut par sibi sermo sit, ut quoties exclaman=
dum erit, lateris conatus sit ille, non capitis, ut gestus ad uocem, uultus
ad gestum accommodetur. Obseruandũ erit etiã, ut recta sit facies di
centis, ne labra detorqueãtur, ne ĩmodicus hiatus rictũ distendat, ne
supinus uultus, ne deiecti in terrã oculi, ne ĩclinata utrolibet ceruix.
Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorũ supercilia
ad singulos uocis conatus alleuarentur, aliorũ constricta, aliorũ etiã
dissidentia, cũ altero in uerticẽ tenderent, altero penè oculus ipse præ
meretur. Infinitũ autẽ, ut mox dicemus, in his quoq; rebus momẽtũ
est. Et nihil potest placere, quod non decet. Debet etiã docere comœ=
dijs quomodo narrandũ, qua sit authoritate suadẽdũ, qua concitatiõe
consurgat ira, q̃s flexus deceat miserationẽ, quod ita optime faciet, si
certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos. i. actio
nibus similes. Iidem autem non ad pronuntiandũ modo utilissimi, ue
rum ad augendam quoq; eloquentiam maxime accommodati erunt.
Et hæc, dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterũ cum legere or
tiones oportebit, cum uirtutes earum iã sentiet, tũ mihi diligens ali
quis, ac peritus assistat, neque solum lectione formet, uerũ etiã edi=
scere electa ex his cogat, & ea dicere stantem clare, & quemadmo-
dum agere oportebit, ut protinus pronuntiationem, uocem, & memo
riam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos puto, qui paulum

etiam palæstricis uacauerunt. Non de iis loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino consumitur, qui corporum cura mentem obruerũt. Hos enim abesse ab eo, quem instituimus, quamlongissime uelim. Sed nomen est idẽ iis, à qbus gestus, motusq; formantur, ut recta sint brachia, ne indoctæ, rusticæ'ue manus, ne status indecorus, ne qua in proferendis pedibus inscitia, ne caput, oculiq; ab alia corporis inclinatione dissideant. Nam hoc neq; esse in parte pronuntiationis neguauerit quisquam, neq; ipsam pronuntiationẽ ab oratore secernet. Et certe quod facere oporteat non indignandũ est discere, cum præsertim hæc Chironomia, quæ est, ut nomine ipso declaratur, lex gestus, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & à summis Græciæ uiris, & ab ipso etiã Socrate probata, à Platone quoq; in parte ciuiliũ posita uirtutum, & à Crysippo in præceptis de liberorũ educatione compositis nõ omissa. Nam Lacedæmonios qdem etiã saltationẽ quandam tanquã ad bella quoq; utilẽ habuisse inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus romanis dedecori fuit. Argumentum est sacerdotum nomen, ac religione durans ad hoc tempus saltatio. Et illa in tertio Ciceronis de Oratore libro uerba Crassi, qbus præcepit, ut orator utatur laterũ inclinatione forti, ac uirili, non à scena, et histrionibus, sed ab armis, aut etiã à palæstra, cuius etiam disciplinæ usus in nostram usque ætatem sine reprehensione descendit, à me tamen, nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in iis ipsis diu, neq; enim gestũ oratoris componi ad similitudinem saltationis uolo, sed subesse aliqd ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes furtim decor ille discentibus traditus, persequatur.

An plura eodem tempore doceri prima ætas possit. Cap. XIX.

QVAERI solet, an etiam si discenda sint hæc, eodem tempore tamen tradi omnia, & percipi possint. Negant enim quidam, quia cõfundatur animus, ac fatigetur tot disciplinis in diuersum tendẽtibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipse tempore sufficiat. Etsi maxime hoc patiatur ætas robustior, tamen pueriles annos onerari nõ oporteat. Sed non satis perspiciunt quantum natura humani ingenii ualeat, quæ ita est agilis, & uelox, sic in omnem partẽ, ut ita dixerim, spectat, ut ne possit qdem aliquid agere tantum unũ, in plura uero non eodẽ die modo, sed eodẽ temporis momento, uim suã impẽdat. An uero citharœdi non simul & memoriæ, & sono uocis, & pluribus flexibus seruiunt? cum interim alios neruos dextra percurrunt, alios leua trahunt, continent, præbent, ne pes quidem otiosus,

certam legem temporũ seruat. Et hæc pariter omnia. Quid nos agẽdi subita necessitate deprehensi, non'ne alia dicimus, alia prouidemus? cũ pariter inuentio rerũ, electio uerborũ, cõpositio, gestus, pronuntiatio, uultus, motusq; desyderetur, quæ si uelut sub uno conatu tã diuersa parent simul, cur non pluribus curis horas partiamur? cũ præsertim reficiat animos, & reparet uarietas ipsa, contraq; sit aliquanto difficilius in labore uno perseuerare. Ideoq; & stylus lectione requiescit, & ipsius lectionis tædium uicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes sumus ad id, qđ incipimus. Quis non obtundi possit, si per totum diẽ cuiuscunque artis unum magistrum ferat? mutatione recreabitur, sicut in cibis, quorũ diuersitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur, aut dicant isti mihi, quæ sit alia ratio discendi, si grammatico soli deseruiamus, deinde geometri tãtum, omittamus interim quod dicimus, mox transeamus ad musicum, excidant priora, & cũ latinis studebimus literis, nõ respiciamus ad græcas, &, ut semel finiam, nihil faciamus, nisi nouissimum. Cur non idẽ suademus agricolis, ne arua simul, & uineta, & oleas, & arbustum colant? aut ne pratis, & pecoribus, & hortis, & aluearibus accommodent curã? Cur ipsi aliquid forensibus negotijs, aliquid desyderijs amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliqđ curæ corporis, nonnihil uoluptatibus quotidie damus? quarũ nos una res quælibet nihil intermittentes fatigaret. Adeo facilius est multa facere, quàm diu. Illud quidẽ minime uerendum est, ne laborem studiorũ pueri difficilius tolerent. neq; enim ulla ætas minus fatigatur, mirum sit forsitan, sed experimentis deprehendas. Nã & dociliora sunt ingenia prius quàm obduruerunt, id uel hoc argumento patet, quod intra biennium, quàm uerba recte formare potuerunt, quamuis nullo instante, omnia ferè loquuntur, at nouicijs nostris ꝑ quot annos sermo latinus repugnat? magis scias si quem iam robustũ instituere literis cœperis, non sine causa dici παιδομαθεῖς eos, qui in sua qdq; arte optime faciant. Et patientior est laboris natura pueris quàm iuuenibus, uidelicet ut corpora infantium, nec casus, quo in terram toties deferuntur, tam grauiter affligit nec illa per manus, & genua reptatio, nec post breue tẽpus continui lusus, & totius diei discursus, quia pondus illis abest, nec se ipsi grauant, sic animi quoque credo, quia minore conatu mouentur, nec suo nisu studijs insistunt, sed formando se tantummodo præstant, nõ similter fatigantur. Præterea secundum aliã ætatis illius facilitatem uelut simplicius docentes sequuntur, neq; quæ iam egerint, metiuntur. Abest etiã illis adhuc la-

boris iudicium, porrò, ut frequenter experti sumus, minus afficit sen=
sus fatigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidẽ unquam plus
erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profectus est. Cum ad stylũ
secedet, cum generabit ipse aliquid, atq; componet, tum inchoare hæc
studia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum grammaticus totũ
diem occupare non possit, nec debeat, ne discentis animum tædio auer
tat, quibus potius studijs hæc temporum uelut subcisiua donabimus?
Nam nec ego consumi studentem in his artibus uolo, nec moduletur,
aut musicis notis cantica excipiat, nec utiq; ad minutissima usq; geo
metriæ opera descendat, nõ comœdũ in pronuntiando, nec saltatorẽ
in gestu facio, quæ si omnia exigerem, suppeditabat tamen tempus, lõ
ga est enim quæ discit ætas, & ego nõ de tardis ingenijs loquor. De-
nique cur in ijs omnibus, quæ discenda oratori futuro puto, eminuit
Plato, qui non contentus disciplinis, quas præstare poterant Athenæ,
non pythagoreorum, ad quos in Italiam nauigauerat, Aegypti quoq;
sacerdotes adijt, atq; eorum arcana perdidicit. Difficultatis patroci-
nia prætexımus segnitiæ. Neq; enim nobis operis amor est, nec q̃a
sit honesta, atq; rerũ pulcherrima eloquentia, petitur ipsa, sed ad uilẽ
usum, et sordidum lucrum accingimur. Dicant sine his in foro mul-
ti, & acquirant, dum sit locupletior aliquis sordidæ mercis negotia=
tor, & plus uoci suæ debeat præco, ne uelim quidem lectorem dari
mihi, quid studia referant computaturũ. Qui uero imaginem ipsam
eloquentiæ diuina quadam mente conceperit, quiq; illã, ut ait Sopho
cles, non ignobilis tragicus reginã rerum orationẽ ponet ante oculos,
fructumq; non ex stipe aduocationum, sed ex animo suo, & contem
platione, ac scientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ subiectum fa
cile persuadebit sibi, ut tempora quæ spectaculis, campo, tesseris, otio=
sis deniq; sermonibus, ne dicam somno, & conuiuiorum mora conte-
runt, geometræ potius, ac musico impendat, quanto plus delectationis
habiturus, quàm ex illis ineruditis uoluptatibus. Dedit enim hoc pro
uidẽtia hominibus munus, ut honesta magis iuuarent. Sed nos hæc
ipsa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de studijs, quibus ante
quàm maiora capiat puer, instituẽdus est. Proximus liber uelut no=
uum sumet exordium, & ad rhetoris officia transibit.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SECVNDVS.

Quando Rhetori ſit tradendus puer. Cap. I.

ENVIT conſuetudo, quæ quotidie magis inualeſcit, ut præceptoribus eloquentiæ, latinis quidem, ſemper, ſed etiam græcis interim, diſcipuli ſerius quàm ratio poſtulat, traderētur. Eius rei duplex eſt cauſa, qđ et rhetores utiq; noſtri ſuas partes omiſerunt, & grammatici alienas occupauerūt. Nam & illi declamare modo, & ſcientiam declamandi, ac facultatē tradere officij ſui ducunt, idq́; intra deliberatiuas, iudicialesq́; materias. nam cætera, ut profeſſione ſua minora deſpiciunt. Et hi nō ſatis credunt excepiſſe, quæ derelicta erant (quo nomine gratia quoq; his habenda eſt) ſed ad proſopopœias uſq;, ad ſuaſorias, in quibus onus dicendi uel maximum eſt, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta ſit alterius nouiſſima, & ætas altioribus iā diſciplinis debita, in ſchola minore ſubſidat, ac rhetoricen apud grammaticos exerceat. Itaq;, quod eſt maxime ridiculum, nō ante ad declamandi magiſtrū mittendus uidetur puer, quàm declamare iā ſciat. Nos ſuū cuiq; profeſſioni modū demus, & grammatice, quam in latinum tranſferentes literaturam uocauerunt, fines ſuos norit, præſertim tantum ab hac appellationis ſuæ paupertate, intra quam primi illi cōſtitere, prouecta. nā tenuis à fronte, aſſumptis poëtarū, hiſtoricorumq́; uiribus, pleno iā ſatis alueo fluit, cum præter rationem recte loquendi non parum alioquin copioſam, propè omnium maximarum artium ſcientiam amplexa ſit. & rhetorice, cui nomen uis eloquendi dedit, officia ſua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad ſe laborem, quæ dum opere cedit, iam penè poſſeſſione depulſa eſt. Neque inficiabor aliquem ex ijs, qui grammaticen profiteantur, eouſque ſcientiæ progredi poſſe, ut ad hæc quoq; tradenda ſufficiat, ſed cum id aget, rhetoris officio fungetur, non ſuo. Nos porrò quærimus, quādo ijs, quæ rhetorice præcipit, pcipiendis puer maturus eſſe uideatur. In quo qdē nō id eſt æſtimandum cuius quiſq; ſit ætatis, ſed quantū in ſtudijs iam effecerit. Et ne diutius diſſeram, quando ſit rhetori tradendus, ſic optime finiri credo, cū poterit. Sed hoc ipſum ex ſuperiore pendet quæſtione. Nā ſi gramma=

tices munus usq; ad suasorias, quæ sunt apud rhetorem materiæ inter rudimenta dicendi, prorogatur, tardius rhetore opus est. at si rhetor prima officia operis sui nõ recusat à narrationibus statim, & laudandi, uituperãdiq; opusculis, cura eius desyderatur. An ignoramus antiquis hoc fuisse ad augendã eloquentiam genus exercitationis, ut Thesis dicerent, & cõmunes locos, & cætera citra cõplexum rerũ, psonarumq;, quibus ueræ fictæq; controuersiæ continentur? Ex quo palàm est, quàm turpiter deserat eã partem rhetorices institutio, quã & primam habuit, & diu sola. Quid autẽ est ex ijs, de qbus supra dixi, quod non cũ in alia, quæ sunt rhetorũ propria, tum certe illud iudiciale causæ genus incidat, an nõ in foro narrandum est? qua in parte nescio an sit uel plurimũ. non'ne laus, ac uituperatio certaminibus illis frequenter inseritur? Non cõmunes loci, siue qui sunt in uitia directi, quales legimus à Cicerone cõpositos, seu qbus quæstiones generaliter tractantur, quales sunt editi à Quinto quoq; Hortensio, ut sit' ne paruis argumentis credendũ & pro testibus, & in testes, in medijs litium medullis uersantur? Arma sunt hæc quodãmodo præparanda semper, ut ijs, cum res poscat, utaris. quæ qui pertinere ad oratorẽ non putabit, is ne statuã quidẽ inchoari credet, cũ eius membra fundentur. Neq; hanc, ut aliqui putabunt, festinationẽ meam sic quisquam calumnietur, tanquã eum, qui sit rhetori traditus, abducendum protinus à grãmaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora sua, neq; erit uerendũ, ne binis præceptoribus oneretur puer. non enim crescet, sed diuidetur, qui sub uno miscebatur, labor, et erit sui q\u0304sq; operis magister utilior, qđ adhuc obtinent græci, à latinis omissum est, et fieri uidetur excusate, q\u0304a sunt q\u0304 labori isti successerint.

De moribus, & officijs præceptoris. Cap. II.

ERGO cum ad eas in studijs uires puenerit puer, ut quæ prima esse præcepta rhetorum diximus, mente consequi possit, tradẽdus eius artis magistris erit. quorum in primis inspici mores oportebit, quod ego non iccirco potissimũ in hac parte tractare sum aggressus, quia non in cæteris quoq; doctoribus idẽ hoc examinandũ quamdiligentissime putem, sicut testatus sum libro superiore, sed quod magis necessariam eius rei mentionem facit ætas ipsa discentium. Nam & adulti ferè pueri ad hos præceptores transferuntur, et apud eos iuuenes etiam facti perseuerant. Ideóq; maior adhibenda tum cura est, ut & teneriores animos ab iniuria sanctitas docentis custodiat, et fe=

rociores à licẽtia grauitas deterreat. Neq; uero satis est summã præstare abstinentiam, nisi disciplinæ seueritate conuenientium quoq; ad se mores astrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga discipulos suos animum, ac succedere se in eorũ locũ, à qbus sibi liberi tradantur, existimet. Ipse nec habeat uitia, nec ferat, non austeritas eius tristis, non dissoluta sit comitas, ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honesto, ac bono sermo sit. Nam quo sæpius monuerit, hoc rarius castigabit, minime iracundus, nec tamen eorũ, quæ emendanda erunt, dissimulator, simplex in docendo, patiens laboris, assiduus potius quàm immodicus, interrogãtibus libẽter respondeat, non interrogantes pcontetur ultro, in laudandis discipulorũ dictionibus nec malignus, nec effusus, qa res altera tædiũ laboris, altera securitatem parit. In emendando quæ corrigenda erunt, nõ acerbus, minimeq; contumeliosus. nã id qdẽ multos à proposito studendi fugat, quod qdã sic obiurgant, quasi oderint, ipse aliqd, immo multa quotidie dicat, quæ secum audita referant. Licet enim satis exẽplorum ad imitandũ ex lectione suppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipueq; præceptoris, quẽ discipuli, si modo recte sunt instituti, & amant, & uerentur. Vix autem dici potest quanto libentius imitemur eos, qbus fauemus. Minime uero permittenda pueris, ut fit apud plerosq;, assurgendi, exultandiq; in laudãdo licentia. Quin etiã iuuenum, modicum esse cũ audient, testimoniũ debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris discipulus pendeat, atq; id se dixisse recte, quod ab eo probabitur, credat. Illa uero uitiosissima, quæ iam humanitas uocatur, inuicẽ qualiacunq; laudandi, cũ est indecora, & theatralis, et seuere institutis scholis aliena, tum studiorum perniciosissima hostis. Superuacua enim uidẽtur cura, ac labor, parata qcqd effuderint laude. Vultum igitur præceptoris intueri tam qui audiũt debent, quàm ipse, qui dicit. Ita enim probãda, atq; improbanda discernent, sic stylo facultas continget, auditioni iudicium. At nunc proni, atq; succincti ad omnem clausulam non exurgunt modo, uerũ etiam excurrunt, & cũ indecora exultatione conclamant, id mutuum est, & ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & uana de se psuasio usqueadeo, ut illo discipulorũ tumultu inflati, si parum à præceptore laudentur, ipsi de illo male sentiant. Sed se quoq; præceptores intente, ac modeste audiri uelint. Nõ enim iudicio discipulorũ dicere debet magister, sed discipuli magistri. Quin, si fieri potest, intẽdẽdus animus in hoc quoq;, ut perspiciat, quæ quisq;, & quo modo laudet, & placere, quæ bene dicet, non suo magis, quàm eorum nomine delectetur, qui recte iudicabunt.

cubunt. Pueros adolescentibus sedere permistos non placet mihi. nam etiam si uir talis, qualem esse oportet studijs, moribusq; præpositus, modestam habere potest etiã iuuentutem, tamen uel infirmitas à robustioribus separanda est, & cauendũ non solum crimine turpitudinis, uerũ etiam suspicione. Hæc notanda breuiter existimaui. nam ut absit ab ultimis uitijs ipse præceptor, ac schola, ne præcipiendũ quidem credo. Ac siquis est, qui flagitia manifesta in eligendo filij præceptore nõ uitet, iam hinc sciat cætera quoq;, quæ ad utilitatẽ iuuentutis componere conamur, esse sibi, hac parte omissa, superuacua.

An protinus præceptore optimo sit utendum.

NE illorum quidem persuasio silentio transeunda est, qui etiam cum idoneos rhetori pueros putauerunt, non tamen continuo tradẽdos eminentissimo credunt. sed apud minores aliquandiu detinent, tanquam instituendis artibus magis sit apta mediocritas præceptoris, cum ad intellectum, atq; imitationem facilior, tum ad suscipiendas elementorũ molestias minus superba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandũ, ut ostendam quanto sit melius optimis imbui, quanta in eluendis, quæ semel insederint, uitijs difficultas consequatur, cum geminatum onus succedentes premat. Et quidem dedocendi grauius, ac prius quàm docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiarum ferunt, maiores ab ijs, quos alius instituisset, solitum exigere mercedes, quàm si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex, unus, quod interim sufficere illos minores existimant, & bono sanè stomacho contenti sunt. Quæ quanquam & ipsa reprehensione digna securitas, tamen esset utcunq; tolerabilis, si eiusmodi præceptores minus docerent, non peius. Alter error, ille etiam frequentior, quod eos, qui ampliorem dicendi facultatem sint consecuti, non putant ad minora descendere. Idq; interim fieri, qa fastidiant, præstare hanc inferioribus curam, interim quia omnino non possint. Ego porrò eum, qui nolit, in numero præcipientiũ non habeo, posse autẽ maxime, si uelit, optimum quẽq; contendo, primum, quod eum, qui eloquentia cæteris præstet, illa quoq;, per quæ ad eloquentiam peruenitur, diligentissime percepisse credibile est. Deinde quia plurimum in præcipiendo ualet ratio, quæ doctissimo cuiq; planissima est, postremo quia nemo sic in maioribus eminet, ut eum minora deficiãt, nisi forte Iouẽ qdem Phidias optime fecit. Illa autem, quæ in ornamentũ eius operis accedunt, alius melius elaborasset, aut orator loq nesciet,

aut leuiores morbos curare non poterit præſtantiſſimus medicus.
Quid ergo? non eſt quædã eloquentia maior, quam ut eã intellectu
conſequi puerilis infirmitas poſſit? Ego uero confiteor, ſed hũc diſer-
tum præceptorem prudentem quoq;, & non ignarũ docendi eſſe opor
tebit, ſubmittentem ſe ad menſuram diſcentis, ut uelociſſimus quiſq;, ſi
forte iter cũ paruulo faciat, det manum, et gradũ ſuum minuat, nec
procedat ultra, quàm comes poſſit. Quid ſi plerunq; accidit, ut facilio
ra ſint ad intelligendũ, & lucidiora multo, quæ à doctiſſimo quoq;
dicuntur? Nam & prima eſt eloquentiæ uirtus perſpicuitas, & quo
quis ingenio minus ualet, hoc ſe magis attollere, & dilatare conatur,
ut ſtatura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minantur.
nam tumidos, & corruptos, & tinnulos, & quocunq; alio cacoζeliæ
genere peccantes certum habeo, non uiriũ, ſed infirmitatis uitio labo
rare, ut corpora non robore, ſed ualetudine inflãtur, & recto itine-
re lapſi plerunq; diuertunt. Erit ergo etiã obſcurior, quo quiſq; dete
rior. Non excidit mihi ſcripſiſſe me in libro priore, cũ potiorem in
ſcholis eruditionẽ eſſe, quàm domi dicerẽ, libentius ſe prima ſtudia,
tenerosq; profectus ad imitationem condiſcipulorũ, quæ facilior eſſet,
erigere. quod à quibuſdam ſic accipi poteſt, tanquam hæc, quam nũc
tueor, ſententia priori diuerſa ſit. Id à me procul aberit; nanq; ea
cauſa uel maxima eſt, cur optimo cuiq; præceptori ſit tradendus
puer, quod apud eum diſcipuli quoq; melius inſtituti, aut dicent, quod
inutile non ſit imitari, aut ſiquid errauerint, ſtatim corrigentur. At
indoctus ille etiam probabit fortaſſe uitioſa, & placere audiẽtibus
iudicio ſuo coget. Sit ergo tam eloquentia, quàm moribus præſtantiſ-
ſimus, qui ad phœnicis homerici exemplum dicere, ac facere doceat.

De primis apud rhetorem exercitationibus.

HINC iam quas primas in docendo partes rhetorũ putem, tra-
dere incipiam, dilata parumper illa, quæ ſola uulgo uocatur, arte
rhetorica. at mihi opportunus maxime uidetur ingreſſus ab eo, cuius
aliquid ſimile apud grãmaticos puer didicerit. Et quia narrationũ,
excepta, qua in cauſis utimur, tres accepimus ſpecies, fabulã, quæ uer
ſatur in tragœdijs, atq; carminibus, non à ueritate modo, ſed etiam
à forma ueritatis remotam. Argumentum, quod falſum, ſed uero ſi-
mile comœdiæ fingunt. Hiſtoriam, in qua eſt geſtæ rei expoſitio. Grã
maticis autem poëticas dedimus, apud rhetorem initium ſit hiſtoria
tanto robuſtior, quanto uerior. Sed narrandi quidem quæ nobis opti-

ma ratio uideatur, tum demonstrabimus, cum de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud sat est, ut sit ea neq; arida prorsus, atq; ieiuna, nam quid opus erat tantum studijs laboris impendere, si res nudas, atq; inornatas indicare satis uideretur? neq; rursus sinuosa, et accersitis descriptionibus, in quas pleriq; imitatione poëticæ licentiæ ducuntur, lasciuiat uitiũ utrunq;, peius tamen illud, quod ex inopia, quàm quod ex copia uenit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi, nec sperari potest, melior autem est indoles læta, generosiq; conatus, et uel plura iusto concipiens interim spiritus. nec unquam me in his discentis annus offendat, siqd superfuerit, quin ipsis doctoribus hoc esse curæ uelim, ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant, & satiari ueluti quodam iucundioris disciplinæ cibo, lacteq; patiantur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas astringat. Hinc spes roboris. maciem nanq;, & infirmitatem in posterum minari solet, protinus omnibus membris expressus infans. Audeat hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, sint licet illa non satis sicca, interim ac seuera. Facile remedium est ubertatis, sterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum spei dederit, in qua ingenium iudicio præsumitur. Materiam esse primũ uolo uel abundantiorem, atq; ultra, quàm oporteat fusam, multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliqd uelut usu ipso deteretur. sit modo unde excidi possit, & quod excalpi, erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus sentire minus mirabitur,
» qui apud Ciceronem legerit. Volo enim se efferat in adolescente fœ-
» cunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipue, magister aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis siccum, & sine humore ullo solum. Inde fiunt humiles statim, & uelut terram spectantes, qui nihil supra quotidianum sermonem attollere audeãt. Macies illis pro sanitate, & iudicij loco infirmitas est, & dum satis putant uitio carere, in id ipsum incidunt uitium, quod uirtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipsa festinet, nec musta in lacu statim austera sint. Sic & annos ferent, & uetustate proficient. Ne illud quidem, quod admoneamus, indignum est, ingenia puerorũ nimia interim emendationis seueritate deficere. nam & desperant, & dolent, & nouissime oderunt, & quod maxime nocet, dũ omnia timent, nihil conantur, quod etiam rusticis notum est, qui frondibus teneris non putant adhibendam esse falcem, quia reformidare ferrum uidentur, & non dum cicatricem pati posse. Iucundus ergo tum

maxime debet esse præceptor, ut remedia, quæ alioquin natura sunt aspera, molli manu, & leui leniantur, laudare aliqua, ferre quædã, mutare etiã, reddita cur id fiat ratione, illuminare interponẽdo aliquid sui. Nonnunquã hoc quoq; erit utile, totas ipsum dictare materias, quas & imitetur puer, et interim tanq̃ suas amet. At si tã negligens ei stylus fuerit, ut emendationẽ non recipiat, expertus sum prodesse, quoties eandẽ materiã rursus à me retractatam scribere de integro iuberem, posse enim eũ adhuc melius, quatenus nullo magis studio, quã spe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda est, et pro modo uiriũ & exigendũ opus, et corrigendũ. Solebã ego dicere pueris aliquid ausis licentius, aut lætius, laudare illud me adhuc uenturum tempus, quo idẽ non pmitterẽ, ita & ingenio gaudebant, et iudicio non fallebãtur. Sed ut eò reuertar, unde ingressus sum, narrationes stylo cõponi, quanta maxima possit adhibita diligentia uolo. Nã ut primo cũ sermo instituitur dicere, quæ audierint, utile est pueris ad loquendi facultatẽ, ideóq; & retro agere expositionẽ, & à media in utrãq; partem discurrere, sanè merito coguntur, sed ad gremium præceptoris, & dũ non possunt, et dũ res, ac uerba connectere incipiunt, ut protinus memoriã firment, ita cũ iam formã recte, atq; emendatæ orationis accipient, extemporalis garulitas. nec expectata cogitatio, et uix surgẽdi mora circulatoriæ uere iactationis est. Hinc parentum imperitorũ inane gaudiũ, ipsis uero contemptus operis, et inuerecunda frons, & consuetudo pessime dicendi, & malorũ exercitatio, et quæ magnos quoq; profectus frequẽter pdidit arrogans de se psuasio innascitur. Erit suũ parandæ facilitatis tempus, neq; à nobis negligenter locus iste trãsibitur. Interim satis est, si puer omni cura, et summo, quantum illa ætas capit, labore aliqd probabile scripserit, in hoc assuescat. huius rei sibi naturã faciat. Ille demum in id, quod quærimus, aut ei proximũ poterit euadere, q ante discet recte dicere, q̃ cito. Narrationibus non inutiliter subiungitur opus destruendi, confirmandíq; eas, quod ἀνασκευὴ καὶ κατασκευὴ uocatur. Id porrò non tantũ in fabulosis, et carmine traditis fieri potest, uerũ etiam in ipsis annaliũ monimentis, ut si quæratur an sit credibile super caput Valerij pugnantis sedisse coruũ, q os, oculosq; hostis galli rostro, atq; alis euerberaret. Sit in utranq; partem ingens ad dicendũ materia, ut de serpente, quo Scipio traditur genitus, & lupa Romuli, & Aegeria Numæ. Nam græcis historiis plerunq; poëticæ similis est licentia. Sæpe etiã quæri solet de tempore, de loco, quo gesta res dicatur, nonnunq̃ de persona quoq;, sicut Liuius frequẽtissime dubitat, et alij

ab alijs

ab alijs historicis dissentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere inci-
piet, laudare claros uiros, & uituperare improbos, quod non simpli
cis utilitatis opus est. Nanq; & ingeniū exercetur multiplici, uariaq;
materia, & animus contemplatione recti, prauiq; formatur, & mul-
ta inde cognitio rerū uenit, exēplisq;, quæ sunt in omni genere cau
sarum potentissima, iā tum instruitur, cum res poscet, usurus. Hinc
illa quoq; exercitatio subit cōparationis, uter melior, uter'ue deterior,
quæ quanq̃ uersatur in ratione simili, tamen & duplicat materiā, et
uirtutum, uitiorumq; non tantū naturā, sed etiā modū tractat. Verū
de ordine laudis, contraq;, quoniā hæc tertia rhetorices pars est, præ
cipiemus suo tempore. Et cōmunes loci, de ijs loquor, qbus citra psonas
in ipsa uitia moris est perorare, ut in adulterū, aleatorē, petulantē
ex medijs sunt iudicijs, & si reum adijcias accusationes, quanquam
hi quoq; ab illo generali tractatu ad quasdā deduci species solent, ut
si ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulans senex, habent au=
tem nonnunquā & defensionē. nā & pro luxuria, et pro amore di
cimus, & leno interim, parasitusq; defenditur, sic ut non homini pa=
trocinemur, sed crimini. Thesis autem, quæ sumuntur ex rerū cōpa
ratione, ut rustica'ne uita an urbana potior, iuris periti, an militaris
uiri laus maior, mire sunt ad exercitationē dicendi speciosæ, atq; ube
res, quæ uel ad suadendi officiū, uel etiā ad iudiciorū disceptationē
iuuant plurimū. Nā posterior ex prædictis locus in causa Murenæ
copiosissime à Cicerone tractatur. Sunt & illæ penè totæ ad delibe
ratiuū pertinentes genus, ducenda'ne uxor, petendi'ne sint magistra=
tus. nāq; hæ personis modo adiectis suasoriæ erunt. Solebant præce=
ptores mei, nec inutili, & nobis etiā iucundo genere exercitationis
præparare nos coniecturalibus causis, cū quærere, atq; exequi iube
rent. Cur armata apud Lacedæmonios Venus? & quid ita crede-
retur cupido puer, ac uolucer, & sagittis, ac face armatus? et similia,
in qbus scrutabamur uoluntatē, cuius in controuersijs frequens quæ=
stio est, quod genus chriæ uideri potest. Nam locos qdem quales sunt
de testibus, semper'ne his credendum, & de argumentis, an habenda
etiā paruis fides, adeo manifestum est, ad forenses actiones ptinere,
ut qdam nec ignobiles in officijs ciuilibus scriptos eos, memoriæq; di
ligentissime mandatos in promptu habuerint, ut quoties esset occasio,
extemporales eorū dictiones his uelut emblematis exornarentur.

Quo quidem, nec enim huius rei iudiciū differre sustineo, sum-
mam uidebantur mihi infirmitatem de se confiteri. nam quid hi pos
sint in causis, quarum uaria, & noua semper est facies, propriū in-

uenire? Quomodo propositis ex parte diuersa respondere? altercationibus uelociter occurrere? testẽ rogare? qui etiã in ijs, quæ sunt cõmunia, et in plurimis causis tractantur, uulgatissimos sensus uerbis, nisi tanto ante præparatis prosequi nequeant. Necesse est his, cũ eadẽ iudicijs pluribus dicunt, aut fastidiũ moueant ueluti frigidi, & repositi cibi, aut pudorẽ deprehensa toties audientiũ memoria infelix supellex, quæ sicut apud pauperes ambitiosos, pluribus, et diuersis officijs conteratur, cũ eo qdem, quod uix ullus est tam cõmunis locus, qui possit cohærere, cũ causa, nisi aliquo propriæ quæstionis uinculo copulatus, appareatq; eũ non tam insertum, q̃ applicitum, uel quod dissimilis est cæteris, uel quod plerunq; assumi etiã parum apte solet, nõ quia desyderatur, sed qa paratus est, ut qdã sententiarũ gratia uerbosissimos locos arcessunt, cũ ex locis debeat nasci sententia. Ita sunt autẽ speciosa hæc, & utilia, si oriuntur ex causa. Cæterũ quamlibet pulchra locutio, nisi ad uictoriã tendit utiq; superuacua, sed interim etiã contraria est. Verum hactenus euagari satis fuerit. legum laus, & uituperatio, iam maiores, ac propè summis operibus suffecturas uires desyderant, quæ qdem suasorijs, an controuersijs magis accommodata sit exercitatio, consuetudine, & iure ciuitatum differt. Apud græcos enim lator earũ ad iudicem uocabatur. Romanis pro concione suadere, ac dissuadere moris fuit. Vtroq; autẽ modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nã & genera sunt tria, sacri, publici, priuati iuris, quæ diuisio ad laudẽ magis spectat, siqs eam per gradus augeat, quod lex, quod publica, quod ad religionẽ deûm cõparata sit. Ea qdem, de quibus quæri solet, cõmunia omnibus. Aut enim de iure dubitari potest eius, qui rogat. ut de P. Clodij, qui nõ rite creatus tribunus arguebatur, aut de ipsius rogationis, quod est uarium, siue nõ trino forte nundino promulgata, siue nõ idoneo die, siue cõtra intercessiones, uel auspicia, aliud'ue quid, quod legitimis obstet, dicitur lata esse, uel ferri, siue alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non ptinent, nã sunt hæ citra complexum psonarum, tẽporum, causarum. Reliqua eadẽ ferè uero uero, fictoq; certamini huiusmodi tractantur. Nam uitium aut in uerbis, aut in rebus est. In uerbis quæritur an satis significent, an sit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex sibi ipsa consentiat, an in præteritum referri debeat, an in singulos homines. Maxime uero commune est quærere, an sit honesta, an utilis. nec ignoro plures fieri à plerisq; partes. Sed nos iustum, pium, religiosum, cæteráq; his similia honesto cõplectimur. Iusti tamen species non simpliciter excuti solet, aut enim

de re ipsa

de re ipsa quæritur, ut digna'ne pœna, uel præmio sit, aut de modo præmij, pœnæ'ue, qui tam maior quàm minor culpari potest. Vtilitas quoq; interim natura discernitur, interim tẽpore. quædã an obtineri possint ambigi solet. Ne illud quidẽ ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehẽdi solere, cũ exẽplum rei utriusque nobis claris orationibus præbeatur. nec me fallit eas quoq; leges esse, quæ non in ꝑpetuum rogentur, sed de honoribus, aut imperijs, qualis manilia fuit, de qua Ciceronis oratio est, sed de his nihil hoc loco præcipi potest. Cõstat enim propria rerũ, de quibus agitur, non cõmuni qualitate. his fere' ueteres facultatẽ dicendi exercuerunt, assumpta tantũ a' dialecticis argumentandi ratione. nã fictas ad imitationẽ fori, consiliorumq; materias, apud græcos dicere circa Demetriũ Phalerea institutũ fere' constat. An ab ipso id genus exercitationis sit inuentũ, ut alio quoq; libro sum confessus, parũ cõperi. Sed ne ij quidẽ, qui hoc fortissime affirmant, ullo satis idoneo authore nituntur. Latinos uero dicẽdi præceptores extremis L. Crassi tẽporibus cœpisse Cicero author est, quorũ insignis maxime Plotius fuit.

De lectione oratorum, & historicorum apud rhetorem.

SED de ratione declamandi post paulum. Interim, quia prima rhetorices rudimenta tractamus, nó omittendum uidetur, id quoq;, ut moneam quantum sit collaturus ad profectum discentium rhetor, si quẽadmodum a' grammaticis exigitur poëtarum enarratio, ita ipse quoq; historiæ, atq; etiã magis orationum lectione susceptos a' se discipulos instruxerit, quod nos in paucis, quorũ id ætas exigebat, et parentes utile esse crediderant, seruauimus. Cæterum sentientibus iam tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quod et longa consuetudo aliter docendi fecerat legem, et robusti fere' iuuenes, nec hũc laborẽ desyderantes, exemplũ nostrum sequebantur. Nec tamen etiam siqd noui uel sero' inuenissem, præcipere in posterũ puderet. Nunc uero scio id fieri apud græcos, sed magis per adiutores, quia nó uidẽtur tempora suffectura, si legentibus singulis præire semper ipsi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut facile, atq; distincte pueri scripta oculis sequentur, etiã illa, quæ uim cuiusq; uerbi, siqd minus usitatum incidat, docet, multũ infra rhetoris officium existimanda est. At demonstrare uirtutes, uel, siquando ita incidat, uitia, id professionis eius, atq; promissi, q se magistrum eloquentiæ pollicetur, maxime proprium est, eo quidem ualidius, quod non utiq; hunc labo-

rem docentiũ postulo, ut ad gremiũ reuocatis cuiusquisq; eorũ uelit libri lectione deseruiant. Nam mihi cum facilius, tum etiã multo uidetur magis utile facto silentio, unum aliquem, quod ipsum imperari per uices optimũ est, constituere lectorẽ, ut protinus pronuntiationi quoq; assuescant, tum exposita causa, in quã scripta legetur oratio (nam sic clarius quæ dicentur, intelligi poterunt) nihil otiosum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione annotandũ erit, quæ in procemio conciliandi iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando consiliũ, & quàm occulta calliditas, nanq; ea sola in hoc ars est, quæ intelligi nisi ab artifice nõ possit, quanta deinceps in diuidendo prudẽtia, quàm subtilis, et crebra argumentatio, qbus uiribus inspiret, qua iucunditate permulceat, quanta in maledictis asperitas, in iocis urbanitas, ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrũpat, animumq; iudicũ similem ijs, quæ dicit, efficiat. Tum in ratione eloquendi quod uerbũ propriũ, ornatũ, sublime, ubi amplificatio laudanda, quæ uirtus ei contraria, quod speciose translatum, quæ figura uerborũ, quæ lenis, & quadrata, sed uirilis tamen cõpositio. Ne id qdem inutile etiã corruptas aliquando, & uitiosas orationes, quas tamen pleriq; iudiciorũ prauitate mirãtur, legi palàm pueris, ostendiq; in ijs quàm multa impropria, obscura, tumida, humilia, sordida, lasciua, effœminata sint, quæ non laudantur modo à plerisq;, sed, quod peius est, propter hoc ipsum, quod sunt praua, laudantur. Nam sermo rectus, & secundũ naturã enuntiatus nihil habere ex ingenio uidetur, illa uero, quæ utcunq; deflexa sunt, tanquã exqsitiora miramur, non aliter quàm distortis, et quocunq; modo prodigiosis corporibus apud quosdã maius est pretiũ, quàm ijs, quæ nihil ex cõmunis habitus bonis pdiderunt, atq; etiã qui specie capiuntur uulsis, leuatisq;, & inustas comas acu comentibus, & non suo colore nitidis plus esse formæ putant quàm possit tribuere incorrupta natura, ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex malis moribus. Nec solum hæc ipse debebit docere præceptor, sed freqũẽter interrogare, et iudicium discipulorũ experiri. Sic audientibus securitas aberit, nec quæ dicentur, pfluent aures, simulq; ad id pducentur, quod ex hoc quæritur, ut inueniant ipsi, & intelligant. Nã qd aliud agimus docẽdo eos, quàm ne semper docendi sint? Hoc diligentiæ genus ausim dicere plus collaturũ discentibus quàm omnes omniũ artes, quæ iuuant sine dubio multum, sed latiore quadã cõprehensione p omnes qdẽ species rerũ quotidie penè nascentium ire qui possunt? sicut de re militari quanquã sint tradita quædã præcepta cõmunia, magis tamen prode-

rit ſcire, qua ducũ quiſq; ratione, in quali loco, tẽpore, ſit uſus ſapien
ter, aut cõtra. nã in oĩbus ferè minus ualent præcepta quàm experi
menta. An uero declamabit qdẽ præceptor, ut ſit exẽplo ſuis audito=
ribus? non plus contulerint lecti Cicero, ac Demoſthenes? corrigetur
palàm, ſiqd in declamãdo diſcipulus errauerit? nõ potentius erit emẽ
dare orationẽ? quinimo etiã iucũdius, aliena enim uitia qſq; reprehẽ
di mauult quàm ſua. Nec deerãt plura, quæ dicerẽ, ſed neminẽ hæc
utilitas fugit, atq; utinã tã nõ pigeat facere iſtud, quàm nõ diſplicebit.

Qui primi legendi.

QVOD ſi potuerit obtineri, non ita difficilis ſupererit quæſtio, q
legẽdi ſint incipientibus. nam qdã illos minores, quia facilior eorum
intellectus uidebatur, probauerunt, alij floridius genus, ut ad alẽda
primarũ ætatum ingenia magis accõmodatum. Ego optimos qdem
& ſtatim, & ſemper, ſed tamen eorũ candidiſſimum quenq;, & ma
xime expolitum uelim, ut Liuium à pueris magis quàm Salluſtiũ,
et hic hiſtoriæ maior eſt author, ad quẽ tamen intelligendũ iã profe
ctu opus ſit. Cicero, ut mihi qdem uidetur, & iucundus incipienti-
bus quoq;, & apertus eſt ſatis, nec prodeſſe tantũ, ſed etiã amari po
teſt, tum quẽadmodũ Plynius præcipit, ut quiſq; erit Ciceroni ſimilli-
mus. Duo autem genera maxime cauenda pueris puto, unũ ne quis
eos antiquitatis nimius admirator in Gracchorũ, Catoniſq;, et aliorũ
ſimiliũ lectione dureſcere uelit, fient enim horridi, atq; ieiuni. nam
neq; uim eorũ adhuc intellectu conſequẽtur, et elocutione, quæ tum
ſine dubio erat optima, ſed noſtris tẽporibus aliena, cõtenti, qđ eſt peſ
ſimũ, ſimiles ſibi magnis uiris uidebuntur. Alterũ qđ huic diuerſum
eſt, ne recentis huius laſciuiæ floſculis capti uoluptate quadã praua
delinian tur, ut prædulce illud genus, et puerilibus ingenijs hoc gra-
tius, quo propius eſt, adament. Firmis autem iudicijs, iamq; extra
periculũ poſitis, ſuaſerim et antiquos legere, ex quibus ſi aſſumatur
ſolida, ac uirilis igenij uis deterſo rudis ſeculi ſqualore, tũ noſter hic
cultus clarius eniteſcet. Et nouos, qbus et ipſis multa uirtus adeſt. Nec
enim nos tarditatis natura dãnauit, ſed dicẽdi mutauimus genus, et
ultra nobis quàm oportebat, indulſimus, ita non tã ingenio illi nos
ſuperauerũt, quàm propoſito. Multa ergo licebit eligere. Sed curãdũ
erit ne ijs, qbus permuſta ſunt, inqnentur. Quoſdã uero etiã quos to
tos imitari oporteat, et fuiſſe nuper, & nunc eſſe, quid ni libẽter non
conceſſerim modo, uerũ etiam contenderim. Sed ij q ſunt, nõ cuiuſq;

est pronuntiare. Tutius circa priores imitatio est, uel erratur. Ideóq; hanc nouorum distuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.

De diuisione.

FVIT etiam in hoc diuersum præcipientiũ propositũ, quod eorum qdã materias, quas discipulis ad dicendũ dabant, non contenti diuisione dirigere, latius dicẽdo prosequebãtur, nec solũ probationibus implebãt, sed etiã affectibus. Alij cũ primas modo lineas duxissent, post declamationes, qd omisisset quisq; tractabãt, quosdã uero locos non minore cura, quàm cũ ad dicendũ ipsi surgerent, excolebant. Vtile utrũq;, & ideo neutrũ ab altero separo. Sed si facere tantũ alterũ necesse sit, plus proderit demonstrasse rectá protinus uiã, quàm reuocare ab errore iam lapsos, primũ qa emendationẽ auribus modo accipiunt, diuisionẽ uero ad cogitationẽ etiã, & stylum pferunt. Deinde quod libentius præcipientẽ audiunt, q̃ reprehendentẽ. Siqui uero paulo sunt uiuaciores, in his præsertim moribus, etiã irascuntur admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamen minus uitia aperte coarguenda sunt. Habẽda enim ratio cæterorũ, qui recta esse, quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraq; autẽ ratio miscenda est, et ita tractanda, ut res ipsæ postulabũt. Nãq; incipiẽtibus danda erit uelut præformata materia, secundũ cuiusq; uires. At cũ satis cõposuisse se ad exẽplũ uidebuntur, breuia quædam demonstranda uestigia, quæ psecuti iam suis uiribus sine adminiculo progredi possint. Nonnunquã credi sibi eos oportebit, ne mala cõsuetudine semper alienum laborem sequendi nihil per se conari, & quærere sciant. Quod si satis prudẽter dicẽda uiderint, iam propè consumata fuerit præcipientis opera. Siquid errauerint, adhuc erunt ad ducẽ reducendi. Cui rei simile quiddã facientes aues cernimus, quæ teneris infirmisq; fœtibus, cibos ore suo collatos partiũtur. at cũ uisi sunt adulti, paululũ egredi nidis, et circumuolare sedẽ illã præcedẽtes ipsæ docẽt, tum expertas uires libero cœlo, suæq; ipsorũ fiduciæ permittunt.

De ediscendo.

ILLVD ex consuetudine mutandũ prorsus existimo in his, de quibus nũc disserimus ætatibus, ne omnia, quæ scripserint, ediscant, & certa, ut moris est, die dicant. Quod quidem maxime patres exigunt, atq; ita demum studere liberos suos, si quamfrequentissime

declamauerint, credunt, cum profectus præcipue diligentia conſtet. Nam ut ſcribere pueros, plurimumq́; eſſe in hoc opere planè uelim, ſic ediſcere electos ex orationibus, uel hiſtorijs, alióue quo genere dignorũ ea cura uoluminũ, locos, multo magis ſuadeã. nã etiam exercebitur acrius memoria aliena cõplectẽdo, quàm ſua. Et qerunt in difficiliore huius generis labore uerſati ſine moleſtia, quæ ipſi cõpoſuerunt iã familiarius animo ſuo affigent, et aſſueſcent optimis, ſemperq́; habebũt intra ſe quod imitentur. Etiã nõ ſentientes, formam orationis illã, quã mente penitus acceperint, exprimẽt. Abũdabunt autẽ copia uerborũ optimorũ, & compoſitione, ac figuris iam non quæſitis, ſed ſponte, et ex repoſito uelut theſauro ſe offerẽtibus. Accedit his et iucũda in ſermone idonea quoq; dictorũ relatio, et in cauſis utilis. Nã et plus authoritatis afferũt ea, quæ nõ præſentis gratia litis ſunt cõparata, et laudẽ ſæpe maiorẽ, quàm ſi noſtra ſint, cõciliãt. Aliquando tamen ꝑmittendũ, quæ ipſi ſcripſerint, dicere, ut laboris ſui fructũ etiã ex illa, quæ maxime petitur, laude plurimũ capiãt. Verũ id quoq; tũ fieri oportebit, cũ aliqd cómodius elimauerint, ut eo uelut præmio ſtudij ſui donẽtur, ac ſe meruiſſe ut dicerẽt, gaudeãt.

An ſecundum ſui quiſq; ingenij docendus ſit naturam.

VIRTUS præceptoris haberi ſolet, nec immerito, diligẽter in ijs, quos erudiendos ſuſceperit, notare diſcrimina ingeniorũ, et quo quenq; natura maxime ferat, ſcire. Nam eſt in hoc incredibilis quædam uarietas, nec pauciores animorũ penè, quàm corporũ formæ. Quod intelligi etiam ex ipſis oratoribus poteſt, qui tantum inter ſe diſtant genere dicẽdi, ut nemo ſit alteri ſimilis, quamuis plurimi ſe ad eorũ, quos probant, imitationẽ cõpoſuerint. Vtile deinde pleriſq; uiſum eſt ita quenq; inſtituere, ut propria naturæ bona doctrina fouerent, et in id potiſſimum ingenia, quo tenderent, adiuuarẽtur. ut ſiqs palæſtræ peritus, cũ in aliquod plenũ pueris gymnaſium uenerit, expertus eorũ omni modo corpus animumq́;, diſcernat, cui quiſq; certamini præparandus ſit. Ita præceptorem eloquentiæ, cũ ſagaciter fuerit intuitus, cuius ingenium preſſo, limatóq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aſpero, nitido, urbano maxime gaudeat, ita ſe cómodaturũ ſingulis, ut in eo, quo quiſq; eminet, prouehatur, qd̃ et adiuta cura natura magis eualeſcat, & qui in diuerſa ducatur, nec in ijs, qbus minus aptus eſt, ſatis poſſit efficere, & ea, in quæ natus uidetur, deſerendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim, uel cõtra rece=

ptas perſuaſiones rationē ſequenti ſententia eſt)in parte uerū uide-
tur. Nam proprietates ingeniorū diſpicere prorſus neceſſariū eſt, in
his quoq; certū ſtudiorū facere delectum nemo diſſuaſerit. Nāq; erit
alius hiſtoriæ magis idoneus, alius compoſitus ad carmen, alius utilis
ſtudio iuris, ut nonnulli rus fortaſſe mittendi. ſic diſcernet hæc dicen
di magiſter, quo modo palæſtricus ille curſorē faciet, aut pugilē, aut
luctatorē, aliud'ue quid ex iis, quæ ſunt ſacrorū certaminū. Verū ei,
qui foro deſtinabitur, non in unam partem aliquā, ſed in oĩa, quæ
ſunt eius operis, etiā ſiqua difficiliora diſcenti uidebuntur, elaboran
dū eſt. nam & omnino ſuperuacua erat doctrina, ſi natura ſuffice=
ret. an ſiquis ingenio corruptus, ac tumidus, ut pleriq; ſunt, inciderit,
in hoc eum ire patiemur? aridū, atq; ieiunum non alemus? & quaſi
ueſtiemus? Nā ſi quædā detrahere neceſſariū eſt, cur non ſit adiicere
conceſſum? Neq; ego contra naturā pugno, non enim deſerendum id
bonum, ſiquod ingenitum eſt, exiſtimo, ſed augendū, addendumq́; qđ
ceſſat. An uero clariſſimus ille præceptor Iſocrates, quem non magis
libri bene dixiſſe, quàm diſcipuli bene docuiſſe teſtātur, cū de Epho-
ro, atq; Theopompo ſic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus
opus eſſe diceret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in illo penè præci
piti concitationē adiuuandā docendo exiſtimauit? cū alterū alterius
natura miſcendum arbitraretur. Imbecillis tamen ingeniis ſanè ſic
obſequendū ſit, ut tantū in id, quò uocat natura, ducantur. Ita enim
quod ſolū poſſunt, melius efficient. Si uero liberalior natura contige-
rit, & in qua merito ad ſpem oratoris ſimus aggreſſi, nulla dicendi
uirtus omittenda eſt. Nā licet ſit aliquā in partem pronior, ut neceſſe
eſt, cæteris tamen nó repugnabit, atq; ea cura paria faciet iis, in qui=
bus eminebit. Sicut ille, ne ab eodē exēplo recedamus, exercendi cor
pora peritus, non ſi docendū pancratiaſten ſuſceperit, pugno ferire,
uel calce tantum, aut nexus modo, atq; in his certos aliquos docebit,
ſed oĩa, quæ ſunt eius certaminis. Erit qui ex iis aliqua non poſſit, in
id maxime, qđ poterit, incūbet. Nam ſunt hæc duo uitanda prorſus,
unū, ne tentes, quod effici nó poſſit, alterū, ne ab eo, quod qs optime fa
cit, in aliud, cui minus eſt idoneus, transferas. at ſi fuerit, qui docebi=
tur, ille, quē adoleſcentes ſenem uidimus, Nicoſtratus omnibus in eo
docendi partibus ſimiliter utetur, efficietq́; illū, qualis hic fuit luctā
do, pugnādóq;, quorū utroq; certamine iiſdē diebus coronabatur inui
ctum. Et quāto id magis oratoris futuri magiſtro prouidendū erit?
Nó enim ſatis eſt dicere preſſe tantū, aut ſubtiliter, aut aſpere, nó ma
gis quàm Phonaſco, acutis tantū, aut mediis, aut grauibus ſonis, aut

horũ etiam particulis, excellere. Nam sicut cithara, ita oratio pfecta nõ est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta neruis consentiat.

De officio discipulorum.

PLVRA de officijs docentiũ locutus, discipulos id unũ interim moneo, ut præceptores suos nõ minus, quàm ipsa studia ament, & parentes esse, non qdẽ corporũ, sed mentium credant. Multum hæc pietas confert studio. Nam ita & libenter audient, & dictis credent, et esse similes concupiscent, in ipsos deniq; coetus scholarum læti, et alacres cõuenient, emendati non irascentur, laudati gaudebunt, ut sint carissimi studio merebuntur. Nam ut illorum officium est docere, sic horum præbere se dociles, alioquin neutrum sine altero sufficit. Et sicut hominis ortus ex utroq; gignentium confertur, & frustra sparseris semina, nisi illa præmollitus fouerit sulcus, ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis, accipientisq; concordia.

De utilitate, & ratione declamandi.

IN his primis operibus, quæ non ipsa parua sunt, sed maiorum quasi mẽbra, atq; partes, bene instituto, ac satis exercitato, iam ferè tẽpus appetet aggrediendi suasorias, iudicialesq; materias, quarũ ante quàm uiam ingrediar, pauca mihi de ipsa declamandi ratione dicenda sunt, quæ qdem ut ex omnibus nouissime inuenta, ita & multo est utilissima. Nam & cuncta illa, de quibus diximus, in se ferè continet, & ueritati proximã imaginem reddit. Ideoq; ita est celebrata, ut plerisq; uideretur ad formandã eloquentiam uel sola sufficere. Neq; enim uirtus ulla ppetuæ dũtaxat orationis reperiri potest, quæ non sit cũ hac dicendi meditatione cõmunis. Eo quidẽ res ista in culpam docentium recidit, ut inter præcipuas, quæ corrũperent eloquẽtiam, causas, licentia, atq; inscitia declamantiũ fuerit. Sed eo, quod natura bonum est, bene uti licet. Sint ergo & ipsæ materiæ, quæ fingẽtur, quamsimillimæ ueritati. Et declamatio in quantum maxime potest, imitetur eas actiones, in quarũ exercitationem reperta est. Nam magos, & pestilentiam, & responsa, & seuiores tragicis nouercas, aliaq; magis adhuc fabulosa frustra inter sponsiones, & interdicta quæremus. Quid ergo, nunquam hæc supra fidem, & poëtica, ut uere dixerim, themata iuuenibus pertractare pmittemus? ut expatientur, et gaudeant materia, & quasi in corpus eant, erit optimum, sed

certe sint grandia, & tumida, non stulta etiam, et acrioribus oculis intuenti ridicula, ut si iam cedẽdũ est, impleat se declamator aliquã do, dum sciat, ut quadrupedes cum uiridi pabulo distentæ sunt, sanguinis detractione curãtur, & sic ad cibos uiribus conseruandis idoneos redeunt, ita sibi quoq; tenuandos adipes, & quicquid humoris corrupti cõtraxerit, emittendũ, si esse sanus, ac robustus uolet. Aliogn tumor ille inanis primo cuiusq; ueri operis conatu deprehẽdetur. Totum autem declamandi opus, q diuersum omnino à forensibus causis existimant, ij profecto, ne rationẽ quidem, qua ista exercitatio inuenta sit, peruident. Nam si foro non præparat, aut scenicæ ostentationi, aut furiosæ uociferationi simillimum est. Quid enim attinet iudicẽ præparare, q nullus est? Narrare quod omnes sciant falsum? probationes adhibere causæ, de qua nemo sit pronuntiaturus? Et hæc qdẽ otiosa tantum, affici uero & ira, uel luctu pmouere, cuius est ludibrij? nisi quibusdã pugnæ simulachris ad uerũ discrimen, aciemq; iustam consuescimus. Nihil ergo inter forense genus dicendi, atq; hoc declamatoriũ intererit? si profectus gratia dicimus, nihil. Vtinamq; adijci ad consuetudinem posset, ut nominibus uteremur, et perplexæ magis, & longioris aliquando actus controuersiæ fingerentur. Et uerba in usu quotidiano posita minus timeremus, & iocos inserere moris esset, ob quæ nos qualibet propter alia in scholis exercitati simus, tirones in foro inueniunt. Si uero in ostentationẽ cõparetur declamatio, sane paululum aliqd inclinare ad uoluntatẽ audientiũ debemus. Nam et in ijs actionibus, quæ in aliqua sine dubio ueritate uersantur, sed sunt ad popularẽ aptatæ delectationẽ, quales legimus panegyricos, totumq; hoc demonstratiuum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnemq; artem, quæ latere plerunq; in iudicijs debet non confiteri modo, sed ostentare etiam, hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniam est iudiciorũ, consiliorumq; imago, similis esse debet ueritati, quoniã autẽ aliqd in se habet ἐπιδεικτικὸν non nihil sibi nitoris assumere, quod faciunt actores comici, q nec ita prorsus, ut nos uulgo loquimur, pronũtiant, quod esset sine arte, nec tamen procul à natura recedũt, quo uitio periret imitatio, sed morẽ cõmunis huius sermonis decore quodam scenico exornant. Sic quoq; aliqua nos incõmoda ex ijs, quas finxerimus, materijs consequẽtur, in eo præcipue, qđ multa in his relinquuntur incerta, quæ sumimus, ut uidentur ætates, facultates, liberi, parentes, urbiũ ipsarum uires, iura, mores, alia his similia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipsis positionũ uitijs ducimus. Sed hæc suo quoq; loco. Quamuis enim

omne

omne propositum operis à nobis destinati eò spectet, ut orator instituatur, tamen nequid studiosi requirant, etiam siquid erit, quod ad scholas pertineat proprie, in transitu non omittemus.

An artis necessaria cognitio.

IAM hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua capere initium solent, qui priora omiserunt, quanquam uideo quosdã in ipso statim limine obstaturos mihi, qui nihil egere eiusmodi præceptis eloquentiam putent, sed natura sua, & uulgari modo, & scholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam nostram, exemplo magni quoque nominis professorum, quorum aliquis, ut opinor, interrogatus quid esset schema, & noema nescire se quidem, sed si ad rem pertineret, esse in sua declamatione respondit. Alius percunctanti Theodoreus, an Apollodoreus esset, ego inquit parmularius sum, nec sane potuit urbanius ex confessione inscitiæ suæ elabi, porrò hi, quia & beneficio ingenij præstantes sunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent similes negligentiæ suæ, paucissimos naturæ. Igitur & impetu dicere se, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus esse probatione, aut dispositione in rebus fictis, sed cuius rei gratia plenum sit auditorium, sententijs grandibus, quarum optima quæq; à periculo petatur. Quinetiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid, quod ultro se offerat, pluribus sæpe diebus expectant, aut murmure incerto, uelut classico instincti concitatissimum corporis motum non enuntiandis, sed quærendis uerbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia prius quàm sensum inuenerint, destinant, quibus aliquid diserti subiungendum sit, eaq; diu secum ipsi, clareq; meditati desperata connectendi facultate deserunt, & ad alia deinceps, atque inde alia non minus communia, ac nota deuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in causas tamen laborem suum, sed in locos intendunt, atque in ijs non corpori prospiciunt, sed abrupta quædam, ut forte ad manum uenere iaculantur. Vnde fit ut dissoluta, & ex diuersis congesta oratio cohærere non possit, similisq; sit commentarijs puerorum, in quos ea, quæ alijs declamantibus laudata sunt, congerunt. Magnas tamen sententias, & res bonas (ita enim gloriari solent) elidunt, nam & barbari, & serui, & si hoc sat est, nulla est ratio dicendi.

Quare ineruditi ingeniosiores uulgo habentur.

NE quidem negauerim sequi plerunq; hanc opinionem, ut fortius dicere uideantur indocti, primũ uitio male iudicantiũ, qui maiorem habere uim credunt ea, quæ non habent artem, ut effringere, quàm aperire, rũpere, quàm soluere, trahere, quàm ducere putant robustius. Nam & gladiator, qui armorũ inscius in rixam ruit, et luctator, q̃ totius corporis nissũ in id, quod semel inuasit, incumbit, fortior ab his uocatur, cum interim, & sic frequenter suis uiribus ipse prosternitur, & illũ uehementis impetus, excipit aduersarij mollis articulus. Sed sunt in hac parte, quæ imperitos etiã naturaliter fallant, nã & diuisio cũ plurimum ualeat in causis, speciem uiriũ minuit, & rudia politis, maiora, et sparsa cõpositis numerosiora credũtur. Est præterea quædã uirtutum, uitiorum'q; uicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur. Maledicit autẽ ineruditus apertius, et sæpius, uel cũ periculo suscepti litigatoris, frequenter etiã suo. Affert et ista res opinionem, q̃a libentissime homines audiunt ea, quæ ipsi dicere uoluissent. Illud quoq; alterum, quod est in elocutione ipsa, periculũ, minus uitat, conatur'q; perdite. unde euenit nonnunquã, ut aliq̃d grãde inueniat, q̃ semper quærit, quod nimiũ est, uerũ & raro euenit, et certa uitia nõ pensat. propter hoc quoq; interdũ uidentur indocti copiã habere maiorem, quod dicunt omnia, doctis est & electio, & modus. His accedit, quod à cura docendi, quod intenderint, recedunt. Itaq; illud quæstionũ, & argumentorum apud corrupta iudicia frigus euitant, nihil'q; aliud quàm quo uel prauis uoluptatibus aures assistentiũ permulceant, quærũt. sententiæ quoq; ipsæ, quas solas petunt, magis eminent, cũ omnia circa illas sordida, & abiecta sunt, ut lumina non inter umbras, quẽadmodũ Cicero dicit. Sed plane inter tenebras clariora sunt. Itaq; ingeniosi uocentur, ut libet, dũ tamen constet contumeliose sic laudari disertum. Nihilo minus confitendũ est etiã detrahere doctrinam aliquid, ut limam rudibus, & cotes hebetibus, et uino uetustatem, sed uitia detrahit, atq; eo solo minus est, quod literæ præpolierunt, quo melius. Verũ hi pronuntiatione quoq; famam dicendi fortius quærunt. Nam & clamant ubiq;, & omnia leuata, ut ipsi uocant, manu emugiunt, multo discursu, hanelitu, iactatione, gestu, motu capitis furẽtes. Iam collidere manus, terræ pedẽ incutere, femur, pectus, frontẽ cædere, mire ad pullatũ circulum facit. cũ ille eruditus, ut in oratione multa summittere, uariare, disponere, ita etiã in pronuntiando suum

cuiq; eorũ, quæ dicet, colori accommodare actum sciat, & siquid sit ꝑpetua obseruatione dignũ, modestus & esse, et uideri malit. At illi hanc uim appellãt, quæ est potius uiolentia. Cum interim nõ actores modo aliquos inuenias, sed quod est turpius, præceptores etiã, qui breuem dicendi exercitationẽ consecuti omissa ratione, ut tulit impetus, passim tumultuentur, eosq́;, qui plus honoris literis tribuerunt, ineptos, & ieiunos, & trepidos, & infirmos, ut quodq́; uerbũ contumeliosissimum occurrit appellent. Verũ illis ꝗdem gratulemur sine labore, sine ratione, sine disciplina disertis. Nos quando & præcipiẽdi munus, et iampridem deprecati sumus, & in foro quoq; dicẽdi, quia honestissimum finẽ putabamus, desinere dũm desyderaremur, inquirendo, scribendoq́; talia consolemur otiũ nostrum, quæ futura usui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certe sunt uoluptati.

Quis modus in arte.

NEMO autem à me exigat id præceptorũ genus, quod est à plerisq; scriptoribus artium traditum, ut quasi quasdã leges immutabili necessitate constrictas, studiosis dicendi ferã. Vtiq; proœmium, & id quale, proxima huic narratio, quæ lex deinde narrandi, propositio post hanc, uelut quibusdã placuit, excursio, tum certus ordo quæstionum, cæteraq́;, quæ uelut si aliter facere fas nõ sit, ꝗdam tanquã iussi sequuntur. Erat enim rhetoricæ res prorsus facilis, ac parua, si uno, et breui præscripto contineretur. Sed mutantur pleraq; causis, temporibus, necessitate, occasione. Atq; ideo res in oratore præcipua consilium est, quia uarie, & ad rerũ momenta conuertitur. Quid enim si præcipias imperatori quoties aciem instruet, ut dirigat frontem, cornua utrinq; promoueat, equites pro cornibus locet? erit hæc ꝗdem rectissima fortasse ratio, quoties licebit. Sed mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumen obstabit, si collibus, syluis, alia'ue asperitate aliqua prohibebitur. Mutabit hostiũ genus, mutabit præsentis conditio discriminis nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxilijs, nunc legione pugnabitur. nonnunquã terga etiam dedisse simulata fuga proderit. Ita proœmium necessariũ an superuacuum, breue, an longius, ad iudicẽ omni sermone directo, an aliquando auerso per aliquã figuram dicendum sit, constricta an latius fusa narratio, continua, an diuisa, recta, an ordine ꝑmutato causæ docebunt. Itemq́; de quæstionũ ordine, cũ in eadẽ controuersia aliud alij parti prius quæri frequẽter expediat. Neq; enim rogationibus, plebis'ue scitis sancta sunt ista

præcepta,ſed hoc,quicquid eſt,utilitas excogitauit. Non negabo au-
tem ſic utile eſſe plerunq;,alioquin nec ſcriberem, uerum ſi eadem
illa nobis aliud ſuadebit utilitas,hanc relictis magiſtrorum autho-
ritatibus ſequemur. Equidem id maxime præcipiam,ac repetens ite-
rumq́; iterumq́; monebo. Res duas in omni actu ſpectet orator. quid
deceat,quid expediat. Expedit autem ſæpe mutare ex illo conſtituto,
traditoq́; ordine aliqua,& interim decet,ut in ſtatuis, atq; picturis
uidemus,uariari habitus,uultus,ſtatus. Nam recti qdẽ corporis,uel mi
nima gratia eſt. Nempe enim aduerſa ſit facies,& demiſſa brachia,
& iuncti pedes,& à ſummis ad ima. rigens opus. flexus ille,&,ut
ſic dixerim,motus,dat actum quendã,& factum. Ideo nec ad unũ
modum formatæ manus, & in uultu mille ſpecies, curſum habent
quædam,& impetum, ſedent alia, uel incumbunt, nuda hæc, illa
uelata ſunt,quædam mixta ex utroq;. Quid tam diſtortum,& ela-
boratum,quàm eſt ille Diſcobolos Myronis? Siquis tamen ut parũ re-
ctum improbet opus,non'ne ab intellectu artis abfuerit? in qua uel
præcipue laudabilis eſt illa ipſa nouitas,ac difficultas. Quã quidem
gratiam,et delectationem afferunt figuræ,quæq́; in ſenſibus, quæq́;
in uerbis ſunt. Mutant enim aliquid à recto,atq; hanc præ ſe uirtu
tem ferunt,quod à conſuetudine uulgari receſſerũt. Habet in pictu-
ra ſpeciẽ tota facies. Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantũ
altero oſtendit,ut amiſſi oculi deformitas lateret. Quid? non in ora-
tione operienda ſunt quædam? ſiue oſtendi non debent,ſiue exprimi
pro dignitate non poſſunt,ut fecit Timantes,ut opinor,Cithnius in ea
tabula,qua Coloteium uicit,nam cum Iphigeniæ immolatione pin-
xiſſet triſtem Chalcantẽ,triſtiorem Vlyſſem,addidiſſet Menelao,quẽ
ſummum poterat ars efficere mœrorem, conſumptis affectibus non
reperiens,quo digno modo patris uultum poſſit exprimere, uelauit
eius caput,& ſuo cuiq; animo dedit æſtimandum. Non'ne huic eſt
illud ſimile Salluſtianum? Nã de Carthagine tacere ſatius puto,quàm
parũ dicere. Propter quæ mihi ſemper moris fuit quamminime alli-
gare me ad præcepta,quæ καθολικὰ uocant,id eſt,ut dicamus quo-
modo poſſumus,uniuerſalia, uel perpetualia. Raro enim reperitur
hoc genus,ut non labefactari parte aliqua,& ſubrui poſſit. Sed de
his plenius ſuo quicq; loco tractabimus. Interim nolo ſe iuuenes ſa
tis inſtructos,ſiquẽ ex iis,qui breues plerunq; circunferuntur, artis
libellum edidicerint,& uelut decretis technicorum,tutos putent,mul
to labore,aſſiduo ſtudio,uaria exercitatione,pluribus experimentis,
altiſſima prudentia, præſtantiſſimo conſilio conſtat ars dicendi.

Sed adiuuatur

Sed adiuuatur his quoq;, si tamen rectam uiam non unam orbitam monstrent, qua declinare q crediderit nefas, patiatur necesse est illã per funes ingredientium tarditatem. Itaq; & stratum militari labore, iter sæpe deserimus compendio ducti, & si rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur, & si ianua tenebitur incendio per parietẽ exibimus, late fusum opus est, & multiplex, & prope quotidie nouum, & de quo nunquam dicta erunt omnia. Quæ sint tamen tradita, quid ex ijs optimum, & siqua mutari, adijci, detrahi, melius uidebitur, dicere experiar.

Diuisio totius operis.

RHETORICEN in latinum transferentes, tum oratoriam, tum oratricem nominauerunt, quos equidem non fraudauerim debita laude, quod copiam Romani sermonis augere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes ex græco sequuntur, sicut ne illos qdẽ quoties suis utiq; uerbis signare nostra uoluerunt, & hæc interpretatio non minus dura est, quàm illa Plauti essentia, atque entia. Sed ne propria quidem, nam oratoria sic efferetur, ut elocutoria, oratrix, ut elocutrix. Illa autem, de qua loquimur, rhetorice talis est, qualis eloquentia. Nec dubie apud græcos quoq; duplicem intellectum habet. nanq; uno modo fit appositum ars rhetorica, ut nauis piratica. altero nomen rei, qualis est philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc uolumus significare substantiam, ut grãmatice, literatura est, non literatrix, quẽadmodum oratrix, nec literatoria quẽadmodum oratoria. uerum in rhetorice non fit. Ne pugnemus igitur cũ præsertim plurimis alioquin græcis sit utendum. Nam certe sicut philosophos, et musicos, & geometras dicam, nec uim afferam nominibus his, indecora in latinum sermonem mutatione. Deniq; cũ M. Tullius etiam ipsis librorum, quos hac de re primum scripserat, titulis græco nomine utatur, profecto non est uerendũ, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Igitur rhetorice (iã enim sine metu cauillationis utemur hac appellatione) sic, ut opinor, optime diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ disciplina præcipi debet, ea est bene dicẽdi scientia. Artifex est, qui percipit hanc artem, id est orator, cuius est summa bene dicere, opus, quod efficitur ab artifice, id est bona oratio. Hæc omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequentia suo loco. Nunc quæ de prima parte tractanda sunt, ordiar.

Quid sit rhetorice, & quis eius finis.

ANTE omnia quid sit rhetorice, quæ finitur quidem uarie, sed quæstionem habet duplicem, aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione uerborũ dissensio est. Prima, atq; præcipua opinionũ circa hoc differentia, quod alij malos quoq; uiros posse oratores dici putant, alij, quorum nos sententiæ accedimus, nomen hoc, artemq́;, de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum autem, qui dicendi facultatem à maiore, ac magis expetenda uitæ laude secernunt quidam rhetoricen uim tantum, quidam scientiam, sed non uirtutẽ, quidam usum, quidam artem quidem, sed à scientia, & uirtute disiunctam, quidam etiam prauitatem quandam artis, idest κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi fere aut in persuadendo, aut in dicendo apposite ad persuadendum positum orandi munus sunt arbitrati, id enim fieri potest ab eo quoq;, qui uir bonus non sit. Est igitur frequentissimus finis rhetoricen esse uim persuadendi, quod ego uim appello, pleriq; potestatem, nonnulli facultatẽ uocant, quæ res ne quid afferat ambiguitatis, uim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Isocrate (si tamen re uera ars, quæ circunfertur, eius est) duxit. Qui cum longe sit à uoluntate infamantium officia oratoris, finẽ artis temere cõprehendit, dicẽs esse rhetoricen persuadẽdi opificem, id est πειθοῦς δημιουργόν. Neq; enim mihi permiserim eadẽ uti declaratione, qua Ennius M. Cæthegum suadæ medullam uocat. Apud Platonẽ quoq; Gorgias in libro, qui nomine eius inscriptus est, idem fere dicit, sed hanc Plato illius opinionem uult accipi non suam. Cicero pluribus locis scripsit officium oratoris esse dicere apposite ad persuadendum. In rhetoricis etiam, quos sine dubio ipse non probat, finem facit persuadere. Verum, & pecunia persuadet, & gratia, & authoritas dicentis, & dignitas, postremo aspectus etiam ipse sine uoce, quo uel recordatio meritorum cuiusq;, uel facies aliqua miserabilis, uel formæ pulchritudo sententiam dictat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, cum scissa ueste cicatrices, quas is pro patria pectore aduerso suscepisset, ostendit, non orationis habuit fiduciam, sed oculis populi R. uim attulit, quem illo ipso aspectu maxime motum in hoc, ut absolueret reum, creditum est. Seruium quidem Galbam miseratione sola, qua non suos modo liberos paruulos in concione produxerat, sed Galli etiam Sulpitij filium suis ipse manibus circuntulerat, elapsum esse, cum aliorum monimentis, tum Catonis oratione testatum est. Et Phrynem non Hyperidis actione, quanquam admirabili,

rabili, sed conspectu corporis, quod illa speciosissimum alioquin, deducta nudauerat tunica, putant periculo liberatam. Quæ si omnia persuadent, non est hic, de quo locuti sumus, idoneus finis. Ideoq; diligentiores sunt uisi sibi, qui cum de rhetorice idem sentirent, existimarũt eam uim dicendo persuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo supra diximus, libro, uelut coactus à Socrate facit, à quo non dissentit Theodectes, siue ipsius id opus est, quod de rhetorice, nomine eius inscribitur, siue, ut creditum est, Aristotelis, in quo est finem esse rhetorices, ducere homines dicendo in id, quod actor uelit. Sed ne hic quidem satis est comprehensum. persuadent enim dicendo, uel ducũt in id, quod uolunt, alij quoq; ut meretrices, adulatores, corruptores. At contra non persuadet semper orator, ut interim non sit proprius hic finis eius, interim sit communis cum ijs, qui ab oratore procul absunt. Atqui non multũ ab hoc fine abest Apollodorus, dicens iudicialis orationis primum, & super omnia esse persuadere iudici, & sententiam eius ducere in id, quod uelit. Nam & ipse oratorẽ fortunæ subijcit, ut si non persuaserit, nomen suum retinere non possit. Quidã recesserunt ab euentu, sicut Aristoteles, qui dicit, rhetorice est uis inueniendi omnia in oratione persuadibilia. Qui finis & illud uitium, de quo supra diximus, habet, & insuper quod nihil nisi inuentionem complectitur, quæ sine elocutione non est oratio. Hermagoræ, qui finem eius esse ait, persuadibiliter dicere, & alijs, qui eandem sententiam, non ijsdem tamen uerbis explicant, ac finem esse demonstrant, dicere quæ oporteat, omnia ad persuadendum, satis responsum est, cum persuadere non tantum oratoris esse conuicimus. Addita sunt his alia uarie. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modo uersari rhetoricen putauerunt, quorum uerius utrum sit in eo loco, qui huius quæstionis proprius est, dicam. Omnia subiecisse oratori uidetur Aristoteles, cum dixit uim esse dicendi, quid in quaq; re possit esse persuadibile. Et Patrocles, qui non quidem adijcit in quaque re, sed nihil excipiendo idem ostendit. uim enim uocat inueniendi, quod sit in oratione persuadibile, qui fines & ipsi solam complectuntur inuentionem. Quod uitium fugiens Theodorus uim putat inueniendi, & loquendi cum ornatu credibilia in omni oratione, sed cum eodem modo credibilia, quo persuadibilia etiam non orator inueniat, adijciendo in omni oratione, magis quàm superiores concedit scelera quoque suadentibus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem suadendi se artificem in iudicijs, et alijs coetibus esse ait. De iustis quoq; et in-

iustis tractare, cui Socrates persuadendi non docendi concedi facultatem. Qui uero nō omnia subijciebant oratori solicitius, ac uerbosius, ut necesse erat, adhibuerunt discrimina, quorū fuit Ariston Critolai peripatetici discipulus, cuius hic finis est, scientia uidendi, & agendi in quæstionibus ciuilibus per orationem popularis persuasionis. hic scientiam, quia peripateticus est, non ut stoici uirtutis loco ponit, popularem autem cōprehendendo tantum persuasionem, etiam contumeliosus est aduersus artem orandi, quam nihil putat doctis ꝑsuasuram. Illud de omnibus, qui circa ciuiles demum quæstiones oratorem iudicant uersari, dictum sit, excludi ab ijs plurima oratoris officia, illā certe laudatiuam totam, quæ est rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut iam ad eos ueniamus, qui artem quidē esse eam, sed non uirtutem putauerunt. Ita enim dicit, ut ipsis eorū uerbis utar, qui hoc ex græco transtulerunt, ars inuentrix, et iudicatrix & enuntiatrix decenti ornatu secundū inuentionē eius, quod in quoq; potest sumi ꝑsuadibile in materia ciuili. Itemq; Cornelius Celsus, q finem rhetorices, ait dicere persuadibiliter in dubia, & ciuili materia. Quibus sunt non dissimiles, q ab alijs traduntur, qualis est, & ille uis uidendi, & eloquendi de rebus ciuilibus subiectis sibi cum quadā persuasione, & quodā corporis habitu & eorū, quæ dicet, pronuntiatione. Mille alia, sed aut eadē, aut ex ijsdem cōposita, quibus item cum de materia rhetorices dicendū erit, respondebimus. Quidam eam neq; uim, neq; scientiam, neq; artem putauerunt. Sed Critolaus usum dicendi. nā hoc τριβὴ significat. Athenæus fallendi artem. pleriq; autem dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperite excerpta legere contenti, neq; hoc totum, nec alia eius uolumina euoluunt, in maximum errorem inciderunt, creduntq; eū in hac esse opinione, ut rhetoricen non artem, sed peritiam quandā gratiæ, ac uoluptatis existimet, & alio loco ciuilitatis particulæ simulachrum, & quartam partem adulationis, quod duas partes ciuilitatis corpori assignet, medicinam, et quam interpretantur exercitatricem, duas animo, legalem, atq; iustitiam, adulationē autem medicinæ uocet, ut cocorum artificiū, & exercitatricis mangonum, qui colorem fuco, et uerū robur inani sagina mentiantur, legalis cauillatricem, iustitiæ rhetoricen. Quæ omnia sunt qdem scripta in hoc libro, dictaq; à Socrate, cuius persona uidetur Plato significare, quid sentiat. Sed alij sunt eius sermones ad coarguendos, q contra disputant cōpositi, quos ἐλεγκτικοὺς uocant, alij ad præcipiēdū qui δογματικοὶ appellantur, Socrates autem, seu Plato, eam qdem, quæ tum exercebatur

tur

» tur, rhetoricen talem putauit, nam & dicit his uerbis τοῦτον τὸν ῥή=
» τορ' ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθε, non autẽ uerã, & honestam intelligit. Itaq;
» disputatio illa cõtra Gorgiã ita clauditur οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν
» δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράττειν ad quod ille q=
dem conticescit, sed sermonẽ suscipit Polus iuuenili calore inconsyde=
ratior, contra quem illa de simulachro, et adulatione dicuntur. Tum
Calicles adhuc concitatior, qui tamen ad hanc producitur clausulam
» τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι ἐπιστήμονα
» τῶν δικαίων ut appareat Platoni non rhetoricen uideri malum, sed
eã uerã nisi iusto, & bono non contingere. Adhuc autem in Phædro
manifestius facit hanc artem consumari citra iustitiæ quoq; scientiã
non posse, cui opinioni nos quoq; accedimus. an aliter defensionem
Socratis, et eorum, qui pro patria ceciderant, laudem scripsisset? quæ
certe sunt oratoris opera. sed in illud hominum genus, quod faculta
te dicendi male utebatur, inuectus est. Nam & Socrates inhonestam
credidit orationẽ, quam ei Lysias reo cõposuerat, & tum maxime
scribere litigatoribus, quæ illi pro se ipsi dicerent erat moris, atq; ita
iuri, quo non licebat pro altero agere fraus adhibebatur. Doctoresq;
eius artis parũ idonei Platoni uidebantur, qui rhetoricen à iustitia
separarent, & ueris credibilia præferrent. nam id quoq; dicit in
phædro. Consensisse autem illis superioribus uideri potest etiã Corne=
» lius Celsus, cuius hæc uerba sunt. Orator simile tantum ueri petit.
» Deinde paulopost. Non enim bona conscientia, sed uictoria litigantis
» est præmium. Quæ si uera essent, pessimorum hominum foret hæc
tam perniciosa nocentissimis moribus dare instrumenta, & nequitiã
præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis suæ uiderint. Nos
autem ingressi formare optimum oratorem, quem in primis esse bo
num uirum uolumus, ad eos, qui de hoc opere melius sentiunt, reuer
tamur. Rhetoricen autem quidam eandem ciuilitatem esse iudicaue
runt. Cicero scientiæ ciuilis partem uocat. ciuilis autem scientia idẽ
est, quod sapientia est quidã etiam philosophiæ, quorũ est Isocrates.
Huic eius substantiæ maxime conueniet finitio, rhetoricen esse bene di
cendi scientiam. nam & orationis omnes uirtutes simul cõplectitur,
& protinus mores etiam oratoris, cum bene dicere non possit nisi
uir bonus. Idem ualet Chrysippi finis ille, ductus à Cleante, scientia
recte dicendi. Sunt plures eiusdem, sed ad alias quæstiones magis p-
tinent. Idẽ sentiret finis hoc modo comprehensus, persuadere quod
oportet, nisi quod artem ad exitum alligat. At bene artis dicere se-
cundum uirtutem orationis. Excludunt à rhetorice malos, & illi,

qui scientiam ciuilium officiorum eam putauerunt, si scientiam uirtutem iudicant, sed anguste utraque ciuiles quæstiones coercent. Albutius non obscurus professor, atq; author scientiã bene dicendi esse consentit, sed exceptionibus peccat, adijciendo circa ciuiles quæstiones, & credibiliter, quarum iam utrique responsum est. Probabilis & illi uoluntatis, qui recte sentire, & dicere rhetoricen putauerunt. Hi sunt ferè fines maxime illustres, & de quibus præcipue disputatur. Nam omnes quidem persequi, neque attinet, neque possum, cum prauum quoddam, ut arbitror, studium circa scriptores artium extiterit, nihil eisdem uerbis, quæ prior aliquis occupasset finiendo, quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utique quæ inuenero, sed quæ placebunt, sicut hoc rhetoricen esse bene dicendi scientiam, cum reperto quod est optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis, simul manifestum est illud quoque quem finem, uel quid summum, & ultimum habeat rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est bene dicere.

An utilis sit rhetorice.

SEQVITVR quæstio an utilis rhetorice, nam quidam uehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignissimum in accusationem orationis utuntur orandi uiribus, eloquentiam esse, quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius, nec seditiones modo turbæq; populares, sed bella etiam inextinguibilia excitentur, cuius denique tum maximus sit usus, cum pro falsis contra ueritatem ualet. Nam & Socrati obijciunt comici, docere eum quomodo peiorem causam meliorem faciat, & contra Lysiam, & Gorgiam similia dicit polliceri Plato. Et his adijciunt exempla græcorum, Romanorumq;, & enumerant qui perniciosa non singulis tantum, sed rebus etiam publicis usi eloquentia turbauerunt ciuitatum status, uel euerterunt, eoq; & Lacedæmoniorum ciuitate expulsam, & Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut recisam orandi potestatem. Quo quidem modo nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec denique ipsa sapientia. Nam & dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glautiæ magistratus, & in medicis uenena, & in ijs, qui philosophorum nomine male utuntur, grauissima non=

nunquam flagitia deprehensa sunt. cibos aspernemur, attulerunt sæpe ualetudinis causas, nunquam tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt, non fabricetur militi gladius, potest uti eodem ferro latro, quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit uita, & ne terrenis immorer, solem, lunamq; præcipua syderum aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacem Cæcus ille Appius dicendi uiribus diremisse? Aut non diuina Marci Tullij eloquentia, & contra leges agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciam, & supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit? Num perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula ineuntibus laudem uitæ potiorem esse persuadet? Nec uero Lacedæmonij, atque Athenienses magis mouerint, quàm populus romanus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce commota, nec legum repertores sine summa ui orandi consecutos, ut se ipsi homines ad seruitutem iuris astringerent. Quin ipsa uitæ præcepta etiam si natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes ualent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in utranque partem ualent arma facundiæ, non tamen est æquum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forsitan quærantur, qui summam rhetorices ad persuadendi uim retulerunt. Si uero est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur, ut sit orator in primis uir bonus, utilem certe esse eam confitendum est. Et hercle deus ille princeps parens rerum, fabricatorq; mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris (quæ quidem mortalia essent) animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præstantiora in illis mutis uidemus, eadem minus egere acquisitæ opis extrinsecus. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleraq; contra frigus ex suo corpore uestiuntur, et arma ijs ingenita quædam, & ex obuio ferè uictus, circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusq; nos socios esse cum dijs immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neq; nos tam iuuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus, quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum, & cogitationem quan-

dam uidemus. nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiam reponere in hymem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia sunt cerarũ, ac mellis, efficere, non nullius fortasse rationis est, sed quia carent sermone, quæ id faciunt, muta, atq; irrationabilia uocantur. Deniq; homines, qbus negata uox est, quantum adiuuat animus ille cœlestis? Quare si nihil à dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu, ac labore ducamus? aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstant? Eo quidem magis, quod nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeo manifestum erit, si cogitauerimus & quousq; iam prouecta sit orandi facultas, et adhuc augeri potest. Nam ut omittam defendere amicos, regere consilijs senatum, populum, exercitum, in quæ uult ducere, quàm sit utile, conueniatq; bono uiro, non'ne pulchrum uel hoc ipsum est ex communi intellectu, uerbis'q;, quibus utantur omnes, tantum assequi laudis, et gloriæ, ut non loqui, & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare uidearis.

An rhetorice sit ars.

FINIS non erit, si expatiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Transeamus igitur ad eam quæstionem, quæ sequitur, an rhetorice ars sit. Quod qdẽ adeo ex ijs, qui præcepta dicẽdi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipsis librorum titulis testatum sit, scriptos esse eos de arte rhetorica. Cicero uero etiam eam, quæ rhetorice uocetur, esse artificiosam eloquentiam dicat. Quod non oratores tantum uindicauerunt, ut studijs aliquid suis præstitisse uideantur. Sed cum ijs philosophi, & stoici, & peripatetici pleriq; consentiunt. At me dubitasse confiteor, an hanc partem quæstionis tractandã putarem. Nam quis est adeo non ab eruditione modo, sed à sensu remotus hominis, ut fabricandi quidẽ, & texendi & è luto uasa ducendi artem putet? rhetoricen autem maximum, ac pulcherrimum, ut supra diximus, opus in tam sublime fastigium existimet sine arte uenisse? Eqdem illos, qui contra disputauerunt, non tam id sensisse, quod dicerent, quàm exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluisse, sicut Polycratem, cũ Busirim laudaret, & Clytemnestrã, q̃q̃ is, quod his dissimile nõ esset, cõposuisse orationẽ, quæ est habita cõtra Socratem, dicitur. Quidã naturalẽ esse rhetoricen uolũt, et tamen adiuuari exercitatione nõ diffitentur, ut in libris Ciceronis de oratore dicit

Antonius, obseruationem quandam esse, non artem. Quod non ideo ut pro uero accipiamus est positum, sed ut Antonij persona seruetur, q dissimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias uidetur, cuius sententiae talis defensio est, quod indocti, & barbari, et serui pro se cum loquuntur, aliqd dicant simile principio, narrent, probent, refutent, et quod uim habeat epilogi, deprecentur. Deinde adijciunt illas uerborum cauillationes, nihil quod ex arte fiat, ante artẽ fuisse. atq dixisse homines pro se, et in alios semper doctores artis sero, & circa Thysiam, & Coracam primũ repertos, orationẽ igitur artẽ fuisse, eoq; artem non esse. Nos porro quando cœperit huius rei doctrina, non laboramus, quanq̃ apud Homerũ etiam praecepto ante rem Phœnicem tum agendi, tum etiã eloquendi, & oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, et certamina quoq; proposita eloquentiae inter iuuenes inuenimus, quin in caelatura clypei Achillis, & lites sunt, et actores. Illud enim admonere satis est, oĩa, quae ars consumauerit, a natura initia duxisse, aut tollatur medicina, quae ex obseruatione salubriũ, atq; his contrariorũ reperta est, &, ut quibusdã placet, tota constat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliqs ante quàm haec ars esset, & febrẽ quiete, & abstinentia, non q̃a rationem uidebat, sed quia id ualetudo ipsa cœ̃gerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars, casas enim primi illi sine arte fecerunt. Nec musica cantatur, ac saltatur p omnes gentes aliquo modo, Ita si rhetorice uocari debet sermo quicunq;, fuisse eã ante quàm esset ars, confitebor. Si uero nó quisquis loqtur orator est, & tum non tanquã oratores loquebantur, necesse est oratorẽ factum arte, nec ante artem fuisse fateantur. Quo illud quoq; excluditur, quod dicunt nó esse artis id, quod faciãt, q non didicerint, dicere autẽ homines, et qui nõ didicerint. Ad cuius rei confirmationẽ afferunt Demadẽ remigem, & Aeschinem Hypocriten, oratores fuisse falsò. Nã neq; orator esse qui nõ didicit potest, et hos sero potius, quàm nunq̃ didicisse qs dixerit? quanq̃ Aeschines ab initio sit uersatus in literis, quas pater eius etiã docebat. Demadem neq; nõ didicisse certum sit, & continua dicendi exercitatio potuerit tantũ quantuscunq; postea fuit, fecisse. nã id potentissimum dicendi genus est. sed et praestantiorẽ, si didicisset, futurũ fuisse dicere licebit. Neq; enim orationes scribere est ausus, ut eũ multum ualuisse in dicendo sciamus. Aristoteles, ut solet, quaerẽdi gratia quaedã subtilitatis suae argumenta excogitauit in Gryllo, sed idẽ & de arte rhetorica tres libros scripsit, et in eorũ primo non artẽ solũ eã fatetur, sed ei particulã ciuilitatis, sicut dialecticas assignat. Multa

Critolaus contra, multa Rhodius Athenodorus. Agnon ꝗdem detra
xit ſibi inſcriptione ipſa fidem, qua rhetorices accuſationem profeſ=
ſus eſt. Nam de Epicuro qui diſciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi
complura dicunt, ſed ex paucis locis ducta. Itaq; potentiſſimus eorum
breuiter occurram, ne in infinitum quæſtio euadat. Prima his argu-
mentatio ex materia eſt. Omnes enim artes aiunt habere materiam,
quod eſt uerum, rhetorices nullam eſſe propriam, quod eſſe falſum in
ſequentibus probabo. Altera eſt calũnia, nullam artem falſis aſſenti-
re opinionibus, quia conſtitui ſine præceptione non poſſit, quæ ſem-
per uera ſit, rhetoricen aſſentiri falſis, nó eſſe igitur artem. Ego rhe-
toricen nonnunquã dicere falſa pro ueris confitebor. Sed non ideo in
falſa quoq; eſſe opinione concedam, quia longe diuerſum eſt ſibi ipſi
quid uideri, & ut alij uideatur efficere. Nam & imperator falſis
utitur ſæpe, ut Hannibal, cum incluſus à Fabio ſarmentis circum
cornua boum deligatis incenſiſq́; per noctẽ in aduerſos montes agens
armenta, ſpeciem hoſti abeuntis exercitus dedit, ſed illũ fefellit, ipſe ꝗd
uerum eſſet non ignorauit. Nec uero Theopompus lacedæmonius, cũ
permutato cũ uxore habitu è cuſtodia ut mulier euaſit, falſam de ſe
opinionẽ habuit, ſed cuſtodibus præbuit. Item orator cũ falſo utitur
pro uero ſcit eſſe falſum, eóq; ſe pro uero uti, non ergo falſam ipſe ha
bet opinionem, ſed fallit alium, nec Cicero cum ſe tenebras offudiſſe
iudicibus in cauſa Cluentij gloriatus eſt, nihil ipſe uidit. Et pictor cũ
ui artis ſuæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædam receſſiſſe
credamus, ipſe ea plana eſſe non neſcit. Aiunt etiã omnes artes ha=
bere finem aliquem propoſitum ad quem tendant, hunc modo nullũ
eſſe in rhetorice, modo non præſtari eum, ꝗ promittatur, mentiuntur.
Nos enim eſſe finem iam oſtendimus, & quis eſſet diximus, præſta-
bit hunc ſemper orator, ſemper enim bene dicet. Firmum autẽ hoc,
quod opponitur aduerſus eos fortaſſe ſit, qui perſuadere finẽ puta-
uerunt. Noſter orator, arſq́; à nobis finita non ſunt poſita in euen
tu. Tendit quidem ad uictoriam qui dicit, ſed cum bene dixit, etiam
ſi non uincat, id, quod arte continetur, efficit. Nam et gubernator uult
ſalua naue in portum peruenire, ſi tamen tempeſtate fuerit abreptus,
non ideo minus erit gubernator, dicetq́; notum illud, dũ clauum re-
ctum teneam. Et medicus ſanitatem ægri petit, ſi tamen aut ualetudi
nis ui, aut intemperantia ægri, alió ue quo caſu ſumma non cótigit,
dum ipſe omnia ſecundũ rationem fecerit, medicinæ fine nõ excidet.
Ita oratori bene dixiſſe finis eſt. Nam eſt ars ea (ut poſt paulũ cla=
rius oſtendemus) in actu poſita, non in effectu. Ita falſum erit illud

quoq;, quod dicitur, artes ſcire quando ſint finem conſecutæ, rhetoricen neſcire. nam ſe quiſq; bene dicere intelligit. Vti etiam uitijs rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur, quia & falſum dicat, et affectus moueat, quorum neutrum eſt turpe, cum ex bona ratione proficiſcitur, ideoq; nec uitium. Nam & mendacium dicere etiã ſapienti aliquando conceſſum eſt, & affectus, ſi aliter ad æquitatem perduci iudex non poterit, neceſſario mouebit orator. Imperiti enim iudicant. & qui frequenter in hoc ipſum fallendi ſint, ne errent. Nam ſi mihi ſapientes iudices dentur, ſapientum conciones, atq; omne conſilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præſumpta, falſiq; teſtes, per quam ſit exiguus eloquentiæ locus, quia propè in ſola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas, arte pugnandũ eſt, & adhibenda quæ proſunt, nec enim qui recta uia depulſus eſt, reduci ad eam niſi alio flexu poteſt. Plurima uero ex eo contra rhetoricen cauillatio eſt, quod ex utraque cauſæ parte dicatur. Inde hæc, nullam eſſe artem contrariam ſibi, rhetoricam eſſe contrariam ſibi, nullam artem deſtruere, quod effecerit, accidere hoc rhetorices operi. Item aut dicenda eam docere, aut non dicenda ita, uel per hoc non eſſe artem, quod non dicenda præcipiat, uel per hoc, quod cum dicenda præceperit, etiam contraria his doceat. Quæ omnia apparent de ea rhetorice dici, quæ ſit à bono uiro, atque ab ipſa uirtute ſeiuncta, alioquin ubi iniuſta cauſa eſt, ibi rhetorice non eſt, adeo ut uix admirabili quodam caſu poſſit accidere, ut ex utraque orator ideſt uir bonus dicat. Tamen quoniam hoc quoque in rerum natura cadit, ut duos ſapientes aliquando iuſtæ cauſæ in diuerſum trahunt, quãdoque etiam pugnaturos eos inter ſe, ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpondebo propoſitis, atq; ita quidem, ut appareat hæc aduerſus eos quoque fruſtra excogitata, qui malis moribus nomen oratoris indulgent. Nam rhetorice non eſt contraria ſibi, cauſa enim cum cauſa, nõ illa ſecum ipſa cõponitur. Nec, ſi pugnent inter ſe qui idem didicerunt, idcirco ars, quæ utriq; tradita eſt, non erit, alioquin nec armorum, quia ſæpe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi inter ſe cõponuntur, nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator eſt gubernatori aduerſus. Nec imperatoria, quia imperator cum imperatore contendit. Item non euertit opus rhetorice, quod efficit, nec enim poſitum à ſe argumentum ſoluit orator, ſed ne rhetorice quidem, quia apud eos, qui in perſuadendo finem putant, aut ſiquis, ut dixi, caſus duos inter ſe bonos uiros compoſuerit, ueriſimilia quæ-

runtur. Non autem, ſiquid eſt altero credibilius, id ei contrarium eſt,
quod fuit credibile, nam ut candido candidius, & dulci dulcius non
eſt aduerſum, ita nec probabili probabilius. Neq; præcipit unquam
non dicenda, nec dicendis contraria, ſed quæ in quaq; cauſa dicenda
ſunt. Non ſemper autem etiam ſi frequẽtiſſime tuenda erit ueritas, ſed
aliquãdo exigit communis utilitas, ut etiã falſa defendat. Ponuntur
hæ quoq; in ſecundo Ciceronis de oratore libro contradictiones, artẽ
earum rerum eſſe, quæ ſciantur, oratoris omnem actionẽ opinione nõ
ſcientia contineri, quia & apud eos dicat, qui neſciant, & ipſe dicat
aliquando quæ neſciat. Ex his alterum id eſt an ſciat iudex, de quo
dicatur nihil ad oratoris artem, alteri reſpondendum. Ars earũ re=
rum eſt, quæ ſciuntur, rhetorice ars eſt bene dicendi, bene autem dice=
re ſcit orator. Sed neſcit an uerum ſit, quod dicat, ne ij quidem, q̃ ignẽ,
aut aquam, aut quatuor elementa, aut corpora inſecabilia eſſe, ex qui=
bus res omnes initium duxerũt, tradunt, nec qui interualla ſyderũ,
& menſuras ſolis, ac terræ colligunt, diſciplinam tamen ſuam artem
uocant. Quod ſi ratio efficat, ut hæc nõ opinari, ſed propter uim pro
bationum ſcire uideãtur, eadẽ ratio idem præſtare oratori poteſt, ſed
an cauſa uera ſit, neſcit. Ne medicus q̃dem an dolorem capitis habeat,
qui hoc ſe pati dicet, curabit tamen tanquam id uerũ ſit, & erit ars
medicina. Quid quod rhetorice, non utiq; propoſitum habet ſemper
uera dicendi, ſed ſemper uериſimilia, ſit autẽ eſſe uериſimilia, quæ di
cit. Adijciunt ijs, q̃ contra ſentiunt, quod ſæpe quæ in alijs litibus im-
pugnarunt actores cauſarũ, eadẽ in alijs defendant, quod nõ artis,
ſed hominis eſt uitiũ. Hæc ſunt præcipua, quæ contra rhetoricen di
cantur, alia & minora, & tamen ex his fontibus deriuata. Confir
matur autẽ eam eſſe artem breuiter. Nã ſiue, ut Cleantes uoluit, ars
eſt poteſtas, uiam, atq; ordinẽ efficiens, eſſe certã uiam, atq; ordinẽ in
bene dicendo nemo dubitauerit, ſiue ille ab omnibus ferè approba-
tus finis obſeruatur, artẽ conſtare ex præceptionibus conſentientibus,
& coexercitatis ad finẽ utilem uitæ, iam oſtendimus nihil nõ horũ
in rhetorice eſſe. Quid quod & inſpectione, & exercitatione, ut ar
tes cæteræ conſtat, nec poteſt ars non eſſe, ſi eſt ars dialectice, q̃d fere
cõſtat, cũ ab ea ſpecie magis quàm genere differat. Sed nec illa omit
tenda ſunt, qua in re alius ſe inartificialiter, alius artificialiter ge=
rat in ea eſſe artẽ, & in eo, quod q̃ didicerit melius faciat, quàm qui
nõ didicerit eſſe artẽ. Atqui non ſolũ doctus indoctum, ſed etiã do=
ctior doctum in rhetorices opere ſuperabit, nec eſſent eius aliter tã
multa præcepta, tamq; magni q̃ docerent, idq; cũ omnibus cõfitendũ
eſt, tum

est, tũ nobis præcipue, q rationẽ dicẽdi à bono uiro nõ separamus.

Generalis diuisio artium, & ex quibus sit rhetorica.

CVM sint autem artiũ aliæ positæ in inspectione, id est cognitione, & æstimatione rerũ, qualis est astrologia, nullũ exigens actũ, sed ipso rei, cuius studiũ habet, intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ uocatur, aliæ in agendo, quarũ in hoc finis est, & ipso actu pficiuntur, nihilq; post actũ operis relinquunt, quæ practice dicitur, qualis saltatio est, aliæ in effectu, quæ operis, quod oculis subijciuntur, consu mationẽ non finem accipiunt, quã poëticen appellamus, qualis est pictura, ferè iudicandũ est rhetoricen in actu cõsistere. Hoc enim, quod est officij sui, pficit, atq; ita ab omnibus dictũ est. Mihi autem uidetur etiam ex illis cæteris artibus multũ assumere. nam & potest aliquando ipsa res per se in conspectione esse contenta. Erit enim rhetorice in oratore etiã tacente, & si desierit agere, uel proposito, uel aliquo casu impeditus, non magis desinet esse orator, quàm medicus, qui curandi fecerit finẽ. Nam est aliquis, ac nescio an maximus etiã ex secretis studijs fructus, ac cũ pura uoluptas literarũ cum ab actu, id est opere recesserunt, & contẽplatione sui fruuntur. Sed effectiue quoq; aliqd simile scriptis orationibus, uel historijs, quod ipsum opus in parte oratoria merito ponimus, cõsequetur. Si tamen una ex tribus artibus habenda sit, quia maximus eius usus actu continetur, atque est in eo frequentissima, dicatur actiua, uel administratiua. nam & hoc eiusdem rei nomen est.

Vtrum plus conferat eloquentiæ an ars, an natura.

SCIO quæri etiã naturáne plus ad eloquentiã conferat, an doctrina, quod ad propositũ qdem nostri operis nihil ptinet. Neq; enim cõsumatus orator, nisi ex utroq; fieri potest, plurimũ tamen referre arbitror, quã esse quæstionẽ in hoc loco uelimus. Nã si parti utrilibet omnino alterã detrahas, natura etiã sine doctrina multũ ualebit, doctrina nulla esse sine natura poterit. Sin ex pari coeant, in mediocribus qdẽ utrisq; maius adhuc naturæ credã esse momentũ. consumatos autẽ plus doctrinæ debere, quàm naturæ putabo. Sicut terræ nullã fertilitatẽ habenti nihil optimus agricola profuerit, è terra uberi utile aliqd etiã nullo colente nascetur. at in solo fœcundo plus cultor, quàm ipsa p se bonitas soli efficiet. Et si Praxiteles signũ aliqđ

ex molari lapide conatus esset excalpere, pariũ mamor mallem rude. At si illud idem artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quàm in marmore. Deniq; natura materia, ars doctrinæ est. Hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars sine materia. materiæ etiam sine arte pretiũ est. Ars summa, materia optima melior est.

An uirtus sit rhetorica.

ILLA quæstio est maior ex medijs artibus, quæ neq; laudari ꝑ se, nec uituperari possunt, sed utiles, aut secus secundũ mores utentium fiunt, habenda sit rhetorice, an sit, ut cõpluribus etiã philosophorũ placet, uirtus. Eqdem illud, quod in studijs dicẽdi pleriq; exercuerunt, & exercent, aut nullã artẽ, quæ ἀτεχνία nominatur, puto. multos enim uideo sine oratione, sine literis, qua uel impudentia, uel fames duxit ruentes, aut malã quasi artem, quã κακοτεχνίαν dicimus. nã & fuisse multos, & esse nonnullos existimo, q facultatẽ dicendi ad hominũ perniciem conuerterunt. ματαιοτεχνία quoq; est quædã, idest superuacua artis imitatio, quæ nihil sanè nec boni, nec mali habeat, sed uanum laborẽ, qualis illius fuit, q grana ciceris ex spatio distante missa in acum continue, & sine frustratione inserebat. quẽ cũ spectasset Alexander, donasse dicitur eiusdem leguminis modio. Quod qdẽ præmiũ fuit illo opere dignissimum. His ego cõparãdos existimo, q in declamationibus, quas esse ueritati dissimillimas uolunt, ætatẽ multo studio, ac labore consumunt. Verum hæc, quam instituere conamur, & cuius imaginẽ animo concepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; est uera rhetorice, uirtus erit, quod philosophi qdẽ multis, et acutis conclusionibus colligunt. Mihi uero etiã planiore hac, proprieq; nostra probatione uidetur esse ꝑspicuũ. Ab his hæc dicuntur. Si consonare sibi in faciẽdis, ac nõ faciendis uirtutis est, quæ pars eius prudentia uocatur, eadẽ in dicendis, ac nõ dicendis erit. Et si uirtutes sunt, ad quas nobis etiã ante quàm doceremur, initia quædã, ac semina sunt cõcessa natura, ut ad iustitiã, cuius rusticis quoq;, ac barbaris apparet aliqua imago, nos certe sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiã si non ꝑfecte, tamen ut inessent quædã, ut dixi, semina eius facultatis manifestũ est. nõ eadem autem his natura artibus est, quæ à uirtute sunt remotæ. Itaq; cũ duo sint genera orationis, altera ꝑpetua, quæ rhetorice dicitur, altera concisa, quæ dialectice, quas qdẽ Zeno adeo coniũxit, ut hãc cõpreßæ in pugnũ manus, illã explicatæ diceret similẽ, etiã disputatrix uirtus erit,

adeo de

adeo de hac, quæ speciosior, atq; apertior tanto est, nihil dubitabitur. Sed planius hoc idē, atq; apertius intueri ex ipsis operibus uolo. Nā q̃d orator in laudando faciet, nisi honestorū, ac turpium peritus, aut in suadendo, nisi utilitate pspecta, aut in iudicijs, si iustitiæ sit ignarus? Quid nō fortitudinē postulat res eadem? cū sæpe contra turbulentas populi minas, sæpe cū periculosa potentiū offensa, nonnunquā, ut in iudicio miloniano, inter circunfusa militū arma dicendū sit, ut si uirtus non est, nec pfecta quidem esse possit oratio. Quod si ea in quoq; animaliū est ratio uirtus, qua præstat cætera, uel pleraq;, ut in leone impetus, in equo uelocitas, hominē porro ratione, atq; oratione excellere cæteris certū est, cur non tam in eloquentia, q̃ in ratione uirtutem eius esse credamus? recteq; hoc apud Ciceronē dixerit Crassus. Est enim eloquētia una quædā de summis uirtutibus. Et ipse Cicero sua psona, tum ad Brutum in epistolis, tum etiā in alijs locis uirtutē eā appellat. At procemiū aliquando, ac narrationē dicit malus homo, et argumenta sic, ut nihil sit in his requirēdū. Nā et latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo, et tormēta sine gemitu feret malus seruus, tolerātia tamē doloris laude sua nō carebit, multa fiunt eadē, sed aliter. Sufficiāt igitur hæc, quia de utilitate supra tractauimus.

Quæ materia eius.

MATERIAM rhetorices q̃dam dixerunt esse orationē, quam sententiā ponit apud Platonem Gorgias, quæ si ita accipitur, ut sermo quacunq; de re cōpositus, dicatur oratio, non materia, sed opus est, ut statuarij statua. Nam & oratio efficitur arte, sicut statua. Si uero hac appellatione uerba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciūt. Quidā argumenta psuasibilia, quæ et ipsa in parte sunt operis, et arte fiunt, & materia egent. Quidā ciuiles quæstiones, quorū opinio nō qualitate, sed modo errauit. est enim hæc materia rhetorices, sed nō sola. Quidā quia uirtus sit rhetoricæ, materiā eius totā uitā uocāt. Alij, q̃a nō omniū uirtutū materia sit tota uita, sed pleræq; earū uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continentia proprijs officijs, & suo fine intelliguntur, rhetoricen quoq; dicunt in una aliqua parte ponendā, eiq; locū in ethice negotialē assignant, id est πραγματικόν. Ego, nec id sine authoribus, materiā esse rhetorices iudico, omnes res quæcunq; ei ad dicendū subiectæ erunt. Nā Socrates apud Platonē dicere Gorgiæ uidetur, non in uerbis esse materiam, sed in rebus. Et in phædro palàm non in iudicijs mo=

do, et concionibus, sed in rebus etiã priuatis, ac domesticis rhetoricen
esse demonstrat. Quo manifestum est hanc opinionem ipsius Platonis
fuisse. Et Cicero quodam loco materiam rhetorices uocat res, quæ
subiectæ sint ei. Sed certas demum putat esse subiectas, alio uero de
omnibus rebus oratori dicendum arbitratur his quidem uerbis.
» Quanquam uis oratoris, professioq; ipsa bene dicendi hoc suscipe
» re, ac polliceri uidetur, ut omni de re, quæcunq; sit proposita, ab eo or
» nate, copioseq; dicatur. Atq; adhuc alibi. Verum enim oratori, quæ
» sunt in hominũ uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atq; ea est
» ei subiecta materia, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata,
» agitata esse debent. Hanc autem, quã nos materiam uocamus, idest
res subiectas, quidam modo infinitam, modo non proprie rhetorices
esse dixerunt, eamq; artẽ circumcurrentẽ uocauerunt, quod in omni
materia diceret, cum quibus mihi minima pugna est. Nam de omni
materia dicere eam fatentur propriam habere materiam, q̃a mul-
tiplicem habeat, negant. Sed nec infinita est, etiã si est multiplex, &
aliæ quoq; artes minores habent multiplicem materiã, uelut archi-
tectonice. Nanq; in omnibus, quæ sunt ædificio utilia, uersatur. Et cæ-
latura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Nam sculptura etiã
lignum, ebur, marmor, uitrum, gemmas, præter ea, quæ supra dixi,
cõplectitur. Nec protinus non est materia rhetorices, si in eadẽ uer-
satur & alius. Nam si quæram, quæ sit materia statuarij, dicetur æs,
si quæram, quæ sit excusoris, id est eius fabricæ, quam græci uocant
χαλκευτικὴν similiter æs esse respondeant. Atqui plurimum statuis
differunt uasa, nec medicina ideo non erit ars, quia unctio, & exer-
citatio cum palæstrica, ciborum uero qualitas etiam cum cocorum ei
sit arte communis. Quod uero de bono, utili, iusto, disserere philoso-
phiæ officium esse dicunt, non obstat. nam cum philosophum dicunt
hoc accipi uolunt uirum bonum. Cur igitur oratorem, quem à bono
uiro non separo, in eadem materia uersari mirer? Cum præsertim
primo libro iã ostenderim philosophos omissam hanc ab oratoribus
partem occupasse, quæ rhetorices propria semper fuisset, ut illi potius
in nostra materia uersentur. Deniq; cũ sit dialectices materia de re-
bus subiectis disputare, sit autẽ dialectices oratio concisa, cur nõ ea-
dem perpetuæ quoq; materia uideatur? Solet à quibusdam & illud
poni. Omnium igitur artium peritus erit orator, si de omnibus ei di-
cendum est. Possem hic Ciceronis respondere uerbis, apud quem hoc
» inuenio. Mea quidẽ sententia nemo poterit esse omni laude cumula-
» tus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atq; artium scientiam

consecutus, sed mihi satis est eius esse oratorem rei, de qua dicat non inscium. nec enim omnes causas nouit, & debet posse de omnibus dicere, de quibus ergo dicet? de qbus didicit. Similiter de artibus quoq;, de quibus dicendum erit, interim discet, & de quibus didicerit dicet. Quid ergo non faber aut de fabrica melius, aut de musice musicus? si nesciat orator, quid sit, de quo quæratur, planè melius. Nam & litigator rusticus, illiteratusq;, de causa sua melius, quàm orator, qui nesciet, quid in lite sit, dicet. Sed accepta à musico, à fabro, sicut à litigatore melius orator, quàm ipse, qui docuerit. Verum & faber cum de fabrica, & musicus cum de musica, siquid confirmationē desyderauerit, dicet, non erit quidem orator, sed faciet illud quasi orator. Sicut cum uulnus imperitus deligauit, non erit medicus, sed faciet ut medicus. An huiusmodi res nec in laudē, nec in deliberationem, nec in iudicium ueniunt? Ergo cum de faciendo portu hostiensi deliberatum est, non debuit dicere sententiam orator, atqui opus erat ratione architectorum. Liuores, & tumores in corpore cruditatis, an ueneni signa sint, non tractat orator? at est id ex ratione medicinæ. circa mensuras, & numeros non uersabitur? dicamus has geometriæ esse partes. Equidem omnia ferè posse credo casu aliquo uenire in officium oratoris, quod si non accidet, non erunt ei subiecta. Ita sic quoq; recte diximus materiam rhetorices esse omnes res ad dicendū ei subiectas. Quod quidem probat etiam sermo communis. Nam cū aliquid, de quo dicamus, accepimus, positam nobis esse materiam, frequenter etiam præfatione testamur. Gorgias quidem adeo rhetori, de omnibus putauit esse dicendum, ut se in auditorijs interrogari pateretur, qua quisq; audire de re uellet. Hermagoras quoq; dicendo materiam esse in causa, & in quæstionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quæstiones si negat ad rhetoricen pertinere, dissentit à nobis. Si autem ad rhetoricen pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil est enim, quod non in causam aut in quæstiones cadat. Aristoteles tres faciendo partes orationis, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam, penè & ipse oratori subiecit omnia, nihil enim non in hæc cadit. Quæsitum à paucissimis etiam de instrumento est. Instrumentum uoco, sine quo formari materia, & id, quod uelimus effici opus non possit. Verum hoc ego non artem credo egere, sed artificem. Neq; enim scientia desyderat instrumentum, quæ potest esse consumata, etiam si nihil faciat, sed ille opifex, ut cælator cœlum, & pictor penicilla. Itaq; hæc in eum locum, quo de oratore dicturi sumus, differamus.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER TERTIVS.

De scriptoribus artis rhetoricæ.

QVONIAM in libro secundo quæsitum est, qd esset rhetoricæ, & quis finis eius, artem quoq; esse eam, & utilem, & uirtutem, ut uires nostræ tulerunt, ostendimus, materiamq; ei res omnes, de quibus dicere oportet, subiecimus. Iam hinc unde cœperit, qbus constet, quo quæq; in ea modo inuenienda, atq; tractanda sint exequar. Intra quem modum pleriq; scriptores artium constiterunt, adeo ut Apollodorus contentus solis iudicialibus fuerit. Nec sum ignarus hoc à me præcipue, qd hic liber inchoat, opus studiosos eius desyderasse, ut inquisitione opinionum, quæ diuersissimæ fuerunt, longe difficillimum, ita nescio an minime legentibus futurum uoluptati, quippe quod propè nudam præceptorum traditionem desyderet. In cæteris enim admiscere tentauimus aliquid nitoris, non iactandi ingenij gratia, nanq; in id eligi materia poterat uberior, sed ut hoc ipso alliceremus magis iuuentutem ad cognitionem eorum, quæ necessaria studijs arbitrabamur, si ducti iucunditate aliqua lectionis, libentius discerent ea, quorũ ne ieiuna, atq; arida traditio auerteret animos, & aures, præsertim tam delicatas raderet, uerebamur. Qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse complexum. nanq; hac (ut est notum) similitudine utitur.

» Ac ueluti pueris absynthia tetra medentes,
» Cum dare conantur prius oras pocula circum,
» Aspirant mellis dulci flauoq; liquore. Et quæ sequuntur.

Sed nos nunc ueremur, ne parũ hic liber mellis, & absynthij multum habere uideatur, sitq; salubrior studijs, quàm dulcior, quinetiã hoc timeo, ne ex eo minorem gratiã ineat, quod pleraq; non inuenta per me, sed ab alijs tradita continebit. habeat etiam quosdam, qui contra sentiant, & aduersentur, propterea quod plurimi authores, quamuis eodem tenderent, diuersas tamen uias inuenerunt, atq; in suã quisq; induxit seqnentes. Illi autem probant qualecunq; ingressi sunt iter. nec facile inculcatas pueris persuasiones mutaueris, qa nemo non

mo nó didicisse mauult quàm discere. Est autem, ut procedente libro patebit, infinita dissensio authorum. Primo ad ea, quæ rudia, atq; imperfecta adhuc erant adijcientibus quod inuenissent scriptoribus, mox, ut aliquid sui uiderentur afferre, etiam recta mutantibus. Nã primus post eos, quos poëtæ tradiderunt, mouisse aliqua circa rhetoricen Empedocles dicitur. Artiũ autem scriptores antiquissimi Corax, & Thysias siculi, quos insecutus est uir eiusdẽ insulæ Gorgias Leontinus Empedoclis, ut traditur, discipulus. Is beneficio longissimæ ætatis (Nam centum & nouem uixit annos) cum multis simul floruit. Ideóq; & illorum, de quibus supra dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem usq; durauit. Trasymachus Calcedonius cum hoc, & Prodichus Cius, & Abderites Protagoras, à quo decẽ millibus denariorũ didicisse artem, quam edidit, Euathius dicitur, & Hippias æleus, & quem Palameda Plato appellat, Alcidamas Eleates, Antiphon quoq; & primus omniũ orationem scripsit, & nihilo minus artẽ & ipse composuit, & pro se dixisse optime est creditus. Etiam Polycrates, à quo scriptam in Socratem diximus orationẽ, & Theodorus Byzantius ex his & ipse, quos Plato appellat λογοδαιδάλους, horum primi cõmunes locos tractasse dicuntur Protagoras, Gorgias, Prodichus, & Thrasymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclẽ scriptum quicq̃, quod ornatum oratorium habeat, eius aliqua ferri, equidem nó reperio quicq̃ tanta eloquentiæ fama dignũ. Ideóq; minus miror esse, qui nihil ab eo scriptum putent. Hæc autem, quæ feruntur ab alijs esse composita. His successere multi, sed clarissimus Gorgiæ auditor Isocrates, quanq̃ de præceptore eius inter authores nó conuenit. Nos autem Aristoteli credimus, hinc uelut diuersæ secari cœperũt uiæ. Nã & Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorũ genere, eóq; iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) post meridianis scholis Aristoteles præcipere artem oratoriam cœpit, noto qdẽ illo, ut traditur, uersu ex Philoctete frequenter usus.

" αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ ἰσοκράτη ἐᾶν λέγειν,

Turpe esse se tacere, & Isocratem pati dicere. Ars est utriusq;, sed pluribus eam libris Aristoteles complexus est. Eodem tempore Theodectes fuit de cuius opere supra dictum est. Theophrastus quoq; Aristotelis discipulus de rhetorice diligenter scripsit, atq; hinc uel studiosius philosophi, quàm rhetores, præcipueq; stoicorum, ac peripateticorum principes, fecit deinde uelut propriam Hermagoras uiam quã plurimi sunt secuti. Cui maxime par, atque æmulus uidetur Athenæus fuisse. Multa post Apollonius Molon, multa Areus, multa

Caecilius, & Halicarnaseus Dionysius, praecipue tamen in se conuerterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui praeceptor Apolloniae Caesaris Augusti fuit, & Theodorus Gadareus, qui se dici maluit Rhodium, quem studiose audisse, cum in eá insulam secessisset, dicitur Tiberius Caesar. Hi diuersas opiniones tradiderunt, appellatiq; inde Apollodorei, ac Theodorei, ad morem certas in philosophia sectas sequendi. Sed Apollodori praecepta magis ex discipulis cognoscas, quorum diligentissimus in tradendo latine fuit Eualgius, graeco Atticus. Nam ipsius sola uidetur ars edita ad Matium, quia caeteras missa ad Domitium epistola, nō agnoscit. Plura scripsit Theodorus, cuius auditorem Hermagoram sunt qui uiderunt. Romanorū primus quantum ego qdem sciam, condidit aliqua in hāc materiam M. Cato, post M, Antonius ille Censorius inchoauit. Nam hoc solum opus eius, atq; id ipsum imperfectum manet. Secuti minus celebres, quorū memoriam, siquo loco res poscet, non omittam. praecipuum uero lumen, sicut eloquētiae, ita praeceptis quoq; eius dedit, unicum apud nos specimen orandi, docendiq; oratorias artes M. Tullius, post quem tacere modestissimum foret, nisi & rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret, et in oratorijs haec minora, quae pleriq; desyderant sciens omisisset. Scripsit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, non nihil pater Gallio, accuratius uero priores Gallione Celsus, & Lenas, & aetatis nostrae Virginius, Plynius, Tutilius. Sunt et hodie clari eiusdem operis authores, qui si omnia cōplexi forent, consuluissent labori meo, sed parco nominibus uiuentium, ueniet eorū laudi suum tempus. Ad posteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen post tot, ac tantos scriptores pigebit meam qbusdam locis posuisse sententiam. Neq; enim me cuiquā sectae uelut quadam superstitione imbutus addixi, & electuris, quae uolent facienda copia fuit. Sicut ipse plurium in unum confero inuenta, ubicunq; ingenio non erit locus, curae testimonium promeruisse contentus.

Quod initium rhetorices.

NEC diu uos moretur quaestio, quae rhetorices origo sit. nam cui dubium est, quin sermonem ab ipsa rerum natura geniti protinus homines acceperint, quod certe principium est eius rei, huic studium, & incrementum dederit utilitas, summa ratio, & exercitatio. Nec uideo quare curam dicendi putent quidam inde coepisse, quod ij, qui in discrimen aliquod uocabantur, accuratius loqui

defendendi

defendendi sui gratia instituerint. Hæc enim ut honestior causa, ita nō utiq; prior est, cum præsertim accusatio præcedat defensionē, nisi quis dicat etiā gladium fabricatum ab eo prius, q ferrum in tutelam sui, quàm qui in perniciem alterius cōpararit. Initium ergo dicēdi dedit natura, initium artis obseruatio, homines enim, sicut in medicina cū uiderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorū effecerunt artem, ita cū in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandū, uitandumq;, & quædā secundum rationē eorum adiecerunt ipsi quoq;, hæc cōfirmata sunt usu. Tum quæ sciebat quisq; docuit. Cicero qdem initium orandi conditoribus urbium, ac legum latoribus dedit, in qbus fuisse uim dicendi necesse est. Cur tamen hāc primā originem putet, non uideo, cū sint adhuc quædam uagæ, & sine urbibus, ac sine legibus gentes, & tamen qui sunt in iis nati, & legationibus funguntur, & accusent aliqua, ac defendant, & deniq; alium melius alio loqui credant.

Quinque sunt partes rhetoricæ.

OMNIS autem orandi ratio, ut plurimi, maximiq; authores tradiderunt, quinq; partibus constat, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione, siue actione, utroq; enim modo dicitur. Omnis uero sermo, quo qdē uoluntas aliqua enuntiatur, habeat necesse est & rem, & uerbū. at si est breuis, & una conclusione finitur, nihil fortasse ultra desyderet. at oratio longior plura exigit. Nō enim tantum refert, qd, & quomodo dicamus, sed etiā quo loco, opus ergo est & dispositione. Sed nec omnia, quæ res postulat dicere, nec suo quæq; loco poterimus, nisi adiuuante memoria. quapropter ea quoq; pars quarta erit, uerū hæc cuncta corrumpit, ac propemodum perdit indecora uel uoce, uel gestu pronuntiatio. huic quoq; igitur necessario tribuendus est quintus locus. Nec audiendi qdā, quorū est Albutius, qui tres modo primas esse partes uolunt, qa memoria, atq; actio natura non arte contingant, quarū nos præcepta suo loco dabimus, licet thrasymachus quoq; idem de actione tradiderit. his adiecerunt qdam sextam partem, ita ut inuentioni iudicium subnecterent, ut primū esset inuenire, deinde iudicare. Ego porro ne inuenisse quidem credo eum, qui non iudicauit, nec enim contraria, communia, stulta inuenisse dicitur quisquā, sed non iudicasse. Et Cicero quidem in topicis iudiciū subiecit inuentioni. Mihi autem adeo primus tribus partibus uidetur esse permistum. nam nec dispositio sine

eo nec elocutio fuerit, ut pronũtiationem quoq;, uel plurimum ab eo
mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quod in partitionibus
oratoris ad eaſdem, de quibus ſupra dictum eſt, quinq; peruenit par
tes, nam cum dupliciter primũ diuiſiſſet inuentionem, atq; elocutio-
nem, res, ac diſpoſitionẽ inuentioni, uerba, & pronuntiationẽ elocu=
tioni dedit, quintã quoq; conſtituit cómunem, ac uelut cuſtodẽ omniũ
memoriam. Item in oratore quinq; rebus coſtare eloquentiã dicit, in
ꝗbus poſtea ſcriptis certior eius ſententia eſt. Non minus mihi cupidi
nouitatis alicuius uidentur fuiſſe, qui adiecerunt ordinẽ cum diſpo
ſitionẽ dixiſſent, quaſi aliud ſit diſpoſitio quàm rerũ ordine quam=
optima collocatio. Dion inuentionem, modo et diſpoſitionem tradidit,
ſed utranq; duplicẽ rerũ, ac uerborũ, ut ſit elocutio inuentionis, pro-
nuntiatio diſpoſitionis, his quinta pars memoria accedat. Theodorei
ferè inuentionem duplicem rerũ, atq; elocutionis, deinde treis par-
tes cæteras. Hermagoras iudiciũ, partitionem, ordinẽ, quæq; elocu-
tionis ſunt, ſubiecit œconomiæ, quæ græce appellata ex cura rerum
domeſticarũ, & hic per abuſionem poſita nomine latino caret, nam
nunc non abuſiue diſpenſatio eſt etiã circa hoc quæſtio, quod memo-
riam in ordine partium, ꝗdam inuentioni, ꝗdam diſpoſitioni ſubiun
xerunt, nobis quartus eius locus maxime placet. Non enim tantum
inuenta tenere, ut diſponamus, nec diſpoſita, ut eloquamur, ſed etiam
uerbis formata memoriæ mandare debemus. Hac enim omnia quæ=
cunq; in orationẽ collata ſunt, continẽtur. fuerunt etiam in hac opi-
nione non pauci, ut has non rhetorices partes eſſe exiſtimarent, ſed
opera oratoris. eius enim eſſe inuenire, diſponere, eloqui, & cætera.
Quod ſi accipiamus, nihil arti relinquemus. Nã bene dicere eſt ora=
toris, rhetorice tamen eſt bene dicẽdi ſciẽtia, uel, ut alij putant, artifi
cis eſt ꝑſuadere. uis autẽ ꝑſuadendi artis, ita inuenire ꝗdẽ & diſpo
nere oratoris. Inuentio autẽ, & diſpoſitio rhetorices proprie uideri
poteſt. In eo plures diſſenſerũt, utrum'ne hæ partes eſſent rhetorices,
an eiuſdem opera, an, ut Athenæus credit, elementa, quæ uocantur
ϛοιχεῖα. Sed neq; elementa recte quis dixerit, alioquin tantũ initia
erunt, ut mundi, uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora inſe=
cabilia. Nec operum recte nomen accipient, quæ nec ab alijs ꝑficiun
tur, ſed et aliud ipſa ꝑficiunt. partes igitur, nã cum ſit ex his rheto-
rice, fieri nó poteſt, ut cũ totum ex partibus conſtet, non ſint partes to-
tius, ex ꝗbus conſtat. Videntur autẽ mihi ꝗ hæc opera dixerunt, eo
ꝗdẽ moti, quod in alia rurſus diuiſione nollent in idẽ nomen incide
re. partes enim rhetorices eſſe dicebant, laudatiuam, deliberatiuã, iu-

dicialem. quæ si partes sunt, materiæ sunt potius, quàm artis. Nanq; in his singulis rhetorice tota est, quia & inuentionem, & dispositionē, & elocutionem, & memoriam, & pronuntiationem, quæcunq; earū desyderat. Itaq; quidam genera ea tria rhetorices dicere maluerunt. Optime autē ij, quos secutus est Cicero genera causarum.

Quæ genera causarum.

SED tria an plura sint ambigitur, nec dubie propè omnes utiq; summæ apud antiquos authoritatis scriptores Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio concionalē pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum & tum leuiter est tentatū cū apud græcos quosdā, tum apud Ciceronē in libris de oratore, & nūc maximo temporū nostrorū authore propè ꝑsuasum, ut non modo plura hæc genera, sed etiā penè innumerabilia uideantur. Nā si laudādi, ac uituperandi officiū in parte tertia ponimus, in quo genere uersari uidebimur, cū querimur, consolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obscure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renuntiamus, optamus, opinamur, plurima alia, ut mihi in illa uetere ꝑsuasione ꝑmanenti, uel ut petēda sit uenia, quærendumq; quo moti priores, rē tam late fusam, tā breuiter astrinxerint. Quos q errasse putant, hoc secutos arbitrantur, quod in his ferè uersari tū oratores uidebant. Nā & laudes, et uituperationes scribebantur. ἐπιθαφίους dicere erat moris, & plurimū in consilijs, ac iudicijs insumebatur operæ, ut scriptores artiū pro solis cóprehenderint frequētissima. Qui uero defendunt tria faciunt genera auditorū, unū, quod ad delectationē conueniat, alterū quod consiliū accipiat, tertiū, quod de causis iudicet. Mihi cuncta rimanti, & talis quædā ratio succurrit, qđ omne oratoris officiū, aut in iudicijs est, aut extra iudicia eorū, de qbus iudicio quæritur, manifestum genus est, ea, quæ ad iudicē nō ueniūt, aut præteritū habēt tēpus, aut futurū præterita laudamus, aut uituperamus, de futuris deliberamus. Itē oīa, de qbus dicendū est, aut certa sint necesse est, aut dubia, certa ut cuiq; est animus laudat, aut culpat ex dubijs partim nobis ipsis ad electionē sunt libera. de his deliberatur partim aliorū sentētiæ cómissa, de his lite cótēditur. Anaximenes iudicialē, et cócionalē generales ꝑtes esse uoluit, septē autē species hortādi, dehortādi, laudādi, uituperādi, accusandi, defendēdi, exqrēdi. quod etiā ἐξεταστικὸν dicit

quarum duæ primæ deliberatiui, duæ sequentes demonstratiui, tres ultimæ iudicialis generis sunt partes. Protagoram transeo, q interrogandi, respondendi, mandandi, prædicandi, qđ εὐχωλὴν dixit, partes solas putat. Plato in sophiste iudiciali, & concionali tertiā adiecit προσομιλητικὴν, quam sane permittamus nobis dicere sermocinatricem, quæ à forensi ratione disiungitur, et est accommodata priuatis disputationibus, cuius uis eadē profecto est, quæ dialecticæ. Isocrates in omni genere laudem, ac uituperationem existimauit. Nobis autem & tutissimum est authores plures sequi, & ita uidetur ratio dictare. Est igitur, ut dixi, unum genus, quo laus, ac uituperatio continetur, sed est appellatum à parte meliore laudatiuū, idē alij demonstratiuum uocant, utrunq; nomen ex græco creditur fluxisse. Nam et ἐγκωμιαστικὸν, & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non tam demonstrationis uim habere, quàm ostentationis uidetur, & multum ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre. nam ut continet laudatiuum in se genus, ita non intra hoc solum consistit. An quisquā negauerit panegyricos ἐπιδεικτικοὺς esse. Atqui formam suadendi habent, & plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur ut causarū qdē genera tria sint, sed ea tum in negotijs, tum in ostentatione posita nisi forte non ex græco mutuantes demonstratiuum uocant. Verum id sequuntur, quod laus, ac uituperatio quale sit quicq;, demonstrat, alterum est deliberatiuum, tertium iudiciale. Cæteræ species in hæc tria incident genera. Nec inuenietur ex his ulla, in qua non laudare, ac uituperare, suadere, aut dissuadere, intendere, quid uel depellere debeamus. Illa quoq; sunt cōmunia, conciliare, narrare, docere, augere, diminuere, concitandis, cōponendis'ue affectibus animos audientium fingere. Ne ijs qdem accesserim, qui laudatiuam materiam honestorū, deliberatiuā utiliū, iudicialē iustorū quæstione cōtineri putant, celeri magis, ac rotunda usi distributione quàm uera. Stant enim quodāmodo mutuis auxilijs omnia. nā et in laude iustitia, utilitas'q; tractātur, et in cōsilijs honestas, et raro inueneris iudicialē causam, in cuius nō parte aliqd eorū, quæ supra diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

OMNIS autem oratio constat aut ex ijs, quæ significantur, aut ex ijs, quæ significant, id est rebus, & uerbis. Facultas orandi consumatur natura, arte, exercitatione, cui quartam partem adijciunt quidam imitationis, quam nos arti subijcimus. Tria sunt autem,

quæ præſtare debeat orator, ut doceat, moueat, delectet, hæc enim clarior diuiſio quàm eorũ, qui totum opus in res, & in affectus partiuntur. Non ſemper autẽ omnia in eã, quæ tractabitur, materiã cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus, ꝙ ut non ubiq; habent locum, ita quocunq; irrumpunt, plurimum ualent. Præſtantiſſimis authoribus placet alia in rhetorica eſſe, quæ probationẽ deſyderent, alia, quæ non deſyderent, cum quibus ipſe conſentio. Quidam uero, ut Celſus, de nulla re dicturum oratorẽ, niſi de qua quæritur, exiſtimant, cui cum maxima pars ſcriptorum repugnet, tum etiam ipſa partitio, niſi forte laudare, quæ conſtent eſſe honeſta, et uituperare quæ ex confeſſo ſint turpia, non eſt oratoris officium. Illud iam omnes fatentur eſſe quæſtiones, aut in ſcripto, aut in nõ ſcripto, in ſcripto ſunt de iure, in non ſcripto de re. Illud legale, hoc rationale genus Hermagoras, atq; eum ſecuti uocant id eſt νομικὸν, & λογικόν. Idem ſentiunt, ꝙ omnem quæſtionem ponunt in rebus, et in uerbis. Item conuenit quæſtiones eſſe aut infinitas, aut finitas. Infinitæ ſunt, quæ remotis ꝑſonis, & temporibus, & locis, cæteriſq; ſimilibus in utrãq; partem tractantur, q̃d græci θέσεις dicunt, Cicero propoſitũ, alij quæſtiones uniuerſales ciuiles, alij quæſtiones philoſopho conuenientes, Athenæus partem cauſæ appellat. Hoc genus Cicero ſcientia, & actione diſtinguit, ut ſit ſcientiæ, an prouidentia mundus regatur, actionis, an accedendũ ad remp. adminiſtrandã. Prius trium generũ, an ſit, quid ſit, quale ſit. Omnia enim hæc ignorari poſſunt. Sequẽs, duorum, quomodo adipiſcamur, quomodo utamur. Finitæ autẽ ſunt ex complexu rerum, perſonarum, temporum, cæterorumq;. hæ ὑποθέσεις à græcis dicuntur, cauſæ à noſtris. In his omnis quæſtio uidetur circa res, perſonaſq; conſiſtere. Amplior eſt ſemper infinita, inde enim finita deſcendit. Quod ut exemplo pateat. Infinita eſt an uxor ducenda, finita an Catoni ducenda. Ideoq; eſſe ſuaſoria poteſt. Sed etiã remotæ à ꝑſonis proprijs ad aliquid referri ſolent. Eſt enim ſimplex, an reſp. adminiſtranda, refertur ad aliquid, an in tyrannide adminiſtranda. Sed hic quoq; ſubeſt uelut latens ꝑſona. tyrannus enim geminat quæſtionem, ſubeſtq; & temporis, & qualitatis tacita uis, non dum tamen propriæ dixeris cauſam. Hæ autem, quas infinitas uoco, & generales appellantur, quod ſi eſt uerũ, finitæ ſpeciales erunt. In omni autẽ ſpeciali utiq; ineſt generalis, ut quæ ſit prior. Ac neſcio an in cauſis quoq;, ꝙcꝙd in quæſtionẽ uenit qualitatis, generale ſit. Milo Clodiũ occidit, iure occiderit inſidiatorẽ, non'ne hic quæritur, an hoc ſit ius inſidiatorẽ occidi. Quid in coniecturis?

non illa generalia, an causa sceleris, odium cupiditas, an tormentis credendũ, testibus, an argumentis maior fides habenda? nam finitione qdem comprehendi nihil non in uniuersum certum erit. Quidã putant etiã eas posse thesis aliquando nominari, quæ psonis, causisq; contineantur, aliter tantũmodo positas, ut causa sit, cum Orestes accusatur. Thesis an Horestes recte sit absolutus, cuius generis est, an Cato recte Martiam Hortensio tradiderit. hi Thesim à causa sic distinguũt, ut illa sit spectatiuæ partis. hæc actiuæ. Illic enim ueritatis gratia tantum disputari, hic negotium agi. Quanquam inutiles qdam oratori putant uniuersales quæstiones, qa nihil prosit, quod constet, ducendam esse uxorẽ, uel administrandã remp. siquis uel ætate, uel ualetudine impediatur. Sed non in omnibus eisdẽ quæstionibus sic occurri potest, ut illis sit'ne uirtus finis, regatur'ne mundus prouidẽtia. Quin etiam in ijs, quæ ad personã referuntur, ut non est satis generalem tractasse quæstionem, ita perueniri ad speciem, nisi illa prius excussa non potest. Nã quomodo an sibi uxor ducenda sit, deliberabit Cato, nisi constiterit uxores esse ducendas? Et quomodo an ducere debeat Martiã quæretur, nisi Catoni ducenda uxor est? Sunt tamen inscripti nomine Hermagoræ libri, q confirment illã opinionẽ siue falsus est titulus, siue hic Hermagoras alius fuit. Nam eiusdẽ esse quomodo possunt, q de hac arte mirabiliter multa cõposuit. Cum sicut ex Ciceronis quoq; rhetorico primo manifestum est, materiã rhetorices in Thesis, & causas diuiserit. Quod reprehendit Cicero, ac thesim nihil ad oratorẽ pertinere contendit, totum'q; hoc genus quæstionis ad philosophos refert. Sed me liberauit respondendi uerecundia, & quod ipse hos libros improbat, & quod in oratore, atq; ijs, quos de oratore scripsit libris, & topicas præcipit, ut à proprijs personis, atq; tẽporibus auocemus cõtrouersiam, qa latius liceat dicere de genere, quàm de specie, & quod in uniuerso probatum sit, id in parte probatũ esse necesse sit. Status autem in hoc omne genus materiæ ijdem, q in causam cadũt. Adhuc adijcitur alias esse quæstiones in rebus ipsis, alias quæ ad aliqd referantur. Illud an uxor ducenda, hoc an seni ducenda. illud an fortis, hoc an fortior, et similia. Causam finit Apollodorus, ut interpretatione Valgi discipuli eius utar ita, causa est negotiũ omnibus suis partibus spectans ad quæstionẽ, aut causa est negotiũ, cuius finis est cõtrouersia. Ipsum deinde negotiũ sic finit. Negotiũ est congregatio personarũ, locorũ, temporum, causarũ, modorũ, casuum, factorũ, instrumentorũ, sermonum, scriptorũ, & non scriptorũ. Causam nunc intelligamus ὑπόθεσιν, negotium περίστασιν. Sed ipsam

causam qdã similiter finierũt, ut Apollodorus negotiũ, Isocrates causam ait quæstionẽ finitã ciuilem, aut rerũ controuersiam in psonarũ finitarũ cõplexu, Cicero his uerbis, causa certis personis, locis, tẽporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in oĩbus, aut in plerisq; eorum.

Quid sit status.

ERGO cum omnis causa contineatur aliquo statu, priusquam dicere aggrediar quomodo genus quodq; causæ sit tractandum, id quod cõmune est omnibus, quid sit status, & unde dicatur, & quot, et qui sint, intuendum puto, quãquam id nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putauerunt. quorum inscitiam cum omnia tria genera fuero executus, res ipsa deprehẽdet. Quod nos statum, id qdam constitutionem uocant, alij quæstionem, alij quod ex quæstione appareat. Theodorus caput, idest κεφάλαιον τεχνικώτερον, ad quod referantur omnia, quorum diuersa appellatio uis eadẽ est, nec interest discentium, quibus quicq; nominibus appelletur, dum res ipsa manifesta sit. Statum græci στάσιν uocant, quod nomen non primum ab Hermagora traditum putant, sed alij ab Heucrate Isocratis discipulo, alij à Zopyro Clazomenio, quanquam uidetur Aeschines quoq; in oratione contra Ctesiphontem uti hoc uerbo, cum à iudicibus petit, ne Demosthenem permittant euagari, sed eum dicere de ipso causæ statu cogant. Quæ appellatio dicatur ducta uel ex eo, quod ibi sit primus causæ congressus, uel quod in hoc causa consistat. Et nominis quidem hæc origo, nunc quid sit. Statum quidam dixerunt primã causarum conflictionem, quos recte sensisse, sed parum elocutos puto, non enim est status prima conflictio, fecisti, non feci, sed quod ex prima conflictione nascitur, id est genus quæstionis, fecisti, non feci, an fecerit, hoc fecisti, non hoc feci, quis quid fecerit, quia ex his apparet illud coniectura, hoc finitione quærendum, atque in quo pars utraque insistit, erit quæstio coniecturalis, uel finitiui status. Quid si enim dicat quis, sonus est duorũ inter se corporum conflictio, erret, ut opinor, non enim sonus est conflictio, sed ex conflictione, & hoc leuius. intelligitur enim utcunque dictum. Inde uero ingens male interpretantibus innatus est error, qui quia primam conflictionem legerant, crediderunt statum semper ex prima quæstione ducendum, quod est uitiosissimum. nam quæstio nulla non habet utique statum. constat enim ex intentione, et depulsione, sed aliæ sunt propriæ causarum, de quibus ferenda sententia est, aliæ adductæ extrinse=

cus, aliqd tamen ad summã causæ conferentes, uelut auxilia quædã, quo fit, ut in cõtrouersia, una, plures'ue quæstiones esse dicantur. Porro' harũ plerunq; leuissima quæq; primo loco fungitur. Nanq; et illud frequens est, ut ea, qbus minus confidimus, cũ tractata sint, omittamus, interim sponte nostra uelut donantes, interim ad ea, quæ sunt potẽtiora gradũ ex his fecisse contenti. Simplex autẽ causa etiã si uarie defenditur, non potest habere plus uno, de quo pronuntietur, atq; erit inde status causæ, qđ & orator præcipue sibi opponendũ, & iudex spectandũ maxime intelligit, in hoc enim causa consistet. Cæterũ quæstionũ possunt esse diuersi. Quod ut breuissimo pateat exẽplo, cũ dicat reus, etiã si feci, recte feci, qualitatis utitur statu, cũ dicit, nõ feci; coniectura mouet. Semper autẽ firmius est non fecisse. Ideo'q; statum esse in eo iudicabo, quod dicerẽ si mihi plus quàm unũ dicere nõ liceret. Recte igitur est appellata causarũ prima conflictio non quæstionum. Nã et pro Rabirio posthumo Cicero prima parte orationis hoc intendit, ut actionẽ cõpetere in eqtem Romanũ neget, secunda, nullã ad eum pecuniam puenisse confirmat. Statum tamen dicã in eo fuisse, quod est potẽtius. Nec in causa Milonis circa primas quæstiones, quæ sunt post procemium positæ, iudicabo conflixisse causam, sed ubi totis uiribus insidiator Clodius, ideo'q; iure interfectus ostenditur. Et hoc est, quod ante omnia constituere in animo suo debeat orator, etiã si pro causa plura dicturus est, quod maxime liquere iudici uelit. Quod tamen ut primũ cogitandũ, ita non utiq; primum dicendum erit.

Vnde ducatur, & reus an actor statum faciat.

ALII statum crediderunt primã eius, cum quo ageretur, deprecationem. Quam sententiã his uerbis Cicero cõplectitur. In quo primum consistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Vnde rursus alia quæstio, an eũ semper is faciat, q respondet. Cui rei præcipue repugnat Cornelius Celsus, dicens non a' depulsione sum, sed ab eo, qui propositionem suam confirmet, ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare, si iure occisum reus dicit translata probationis necessitate, idem a' reo fiet, & sit eius intentio, cui non accedo equidẽ, nam est uero propius, quod contra dicitur, nullã esse litem si is, cũ quo agatur, nihil respondeat. Ideo'q; fieri statum a' respondente. Mea tamen sententia uariũ id est, & accidit pro conditione causarum, & quia uideri potest propositio aliquando statũ facere, ut in coniecturalibus causis. utitur enim con=

iectura

iectura magis qui agit, quo moti quidem eundē à reo inficialē esse dixerunt, & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est, q intendit. Sed quia uidetur illis quoq; necessitatem hos status exequendi facere, qui negat. is enim si dicat non feci, coget aduersariū coniectura uti, & si dicat nō habet legem, syllogismo. concedamus ex depulsione nasci statū. nihilo minus enim res eò reuertetur, ut modo is, q agit, modo is, cum quo agitur, statum faciat. Sit enim accusatoris intentio hominem occidisti, si neget reus faciet statum qui negat. Quid si confitetur, sed iure à se adulterū dicat occisum? Nempe legem esse certū est, quæ ꝑmittat, nisi aliquid accusator respondeat, nulla lis est, non fuit inquit, adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris, ille statum faciet. Ita erit qdem status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore, nō à reo. Quid quod eadem quæstio potest eundem uel accusatorem facere, uel reum? Qui artem ludicram exercuerit, in XIIII. primis ordinibus ne sedeat, qui se prætori in hortis ostenderat, neq; erat ꝑductus, sedit in XIIII. ordinibus, nēpe intentio est, artem ludicrā exercuisti. depulsio, nō exercui artē ludicrā. quæstio, qd sit artē ludicram exercere. Si accusabitur theatrali lege, depulsio erit rei, si excitatus fuerit de spectaculis, et aget iniuriā, depulsio erit accusatoris. Frequētius tamen illud accidet, qđ est à plurimis traditum. Effugerunt has quæstiones, q dixerunt statum esse id, quod appareat ex intentione, et depulsione, ut fecisti, non feci, aut recte feci. Viderimus tamen, utrum id sit status, an in eo status. Hermagoras statū uocat, per quem subiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partiū referantur. Nostra opinio semper hæc fuit, ut cum essent frequenter in causa diuersi quæstionum status, in eo crederem statum causæ, quod esset in ea potentissimum, & in quo maxime res uerteretur. Id siquis generalē quæstionem, uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi nō erit pugna, non magis, quàm si aliud adhuc, quo idē intelligatur, eius rei nomen inuenerit, quanquam tota uolumina in hanc disputationem impendisse multos sciam, nobis statum dici placet. Sed cum in alijs omnibus inter scriptores summa dissensio est, tū in hoc uidetur mihi præcipue studiū quoq; diuersa tradendi fuisse, adeo nec qui sit numerus, nec quæ nomina, nec q generales, qui ue speciales sint status conuenit. Ac primū Aristoteles elementa decem constituit, circa quæ uersari uideatur omnis quæstio, οὐσίαν, quā Plautus essentiam uocat, nec sane aliud est eius nomen latinū, sed ea quæritur an sit. Qualitatē, cuius apertus intellectus est. Quantitatē, quæ dupliciter à posterioribus diuisa est, quàm magnum, & quàm multum sit. Ad

aliquid, unde ductæ translatio, & cõparatio. Post hæc ubi, & quan
do, deinde facere, pati, habere, quod est quasi armatũ esse, uestitũ esse,
nouissime κεῖσθαι quod est cõpositũ esse quodãmodo, ut calefacere, sta
re, irasci. Sed ex his omnibus prima quatuor ad status ꝑtinere, cætera
ad quosdã locos argumentorũ uidentur. Alij nouem elementa posue-
runt, ꝑsonã, in qua de animo, corpore extra positis quæratur, qđ ꝑti
nere ad cõiecturæ, et qualitatis instrumẽta uideo. Tẽpus, qđ χρόνον
uocant, ex quo quæstio, an is, quẽ dum addicta est mater pepererit,
seruus sit natus. Locus unde cõtrouersia uidetur, an fas fuerit tyran
num in tẽplo occidere, an exulauerit ꝗ domi latuit. Tẽpus iterũ quod
πρᾶξιν appellãt. hãc autẽ uideri uolunt speciẽ illius tẽporis, ut æsta
tem, uel hyemem, huic subijcitur ille in pestilẽtia comessator. Actum,
idest καιρὸν, quod eo referũt, sciens cõmiserit, an insciens, necessitate,
an casu, et talia. Numerũ ꝗ cadit in speciẽ quãtitatis. an Thrasybulo
triginta præmia debeãtur, ꝗ tot tyrannos sustulerit. Causam, cui plu
rimæ subiacẽt lites, quoties factũ nõ negatur, sed ꝗa iusta ratione sit
factũ, defenditur. Τρόπον cũ id, quod alio modo fieri licet, alio di
citur factũ, hinc est adulter loris cæsus, uel fame necatus. Occasionẽ fa
ctorum, quod est apertius, quàm ut uel interpretandũ, uel exẽplo sit
demonstrãdũ, tamẽ ἀφορμὰς ἔργων uocant. Hi quoq; nullã quæstio=
nẽ extra hæc putant. Quidã detrahunt duas partes, numerum, &
occasionẽ, et pro illo, quẽ dixi actum, subijciunt res, idest πράγματα,
quæ ne præterisse uiderer, satis habui attingere. Cæterũ his nec sta=
tus satis ostendi, nec oẽs contineri loco credo, quod apparebit diligen-
tius legẽtibus quæ de utraq; re dicã. Erunt enim plura multo ꝙ quæ
his elementis cõprehenduntur. Apud plures authores legi, placuisse
ꝗbusdã unũ omnino statũ esse coniecturalẽ. Sed ꝗbus placuerit, neq;
illi tradiderunt, nec ego usꝙ reperire potui. Rationẽ tamen hãc secuti
dicuntur, quod res omnis signis colligeretur quomodolibet, qualitatis
quoq; solũ statũ faciãt, ꝗa ubiq; qualis sit cuiusq; rei natura quæri po
test, sed utrocunq; modo sequetur summa cõfusio. Neq; interest unum
qui statũ faciat, an nullũ, si omnes causæ sint cõditionis eiusdẽ. Con=
iectura dicta est à cõiectu, idest directione quadã rationis ad ueri=
tatẽ, unde etiã somniorũ, atq; omniũ interpretes coniectores uocãtur,
appellatũ tamen est hoc genus uarie, sicut in sequentibus apparebit.

Quot, & qui status.

FVERVNT qui duos status facerent. Archidemus conjectu-
ralem,

ralem, & finitiuum excluſa qualitate, ꝗa ſic de ea quæri exiſtima
bat, ꝗd eſſet iniquum, ꝗd iniuſtum, ꝗd dicto non audientẽ eſſe, quod
uocat de codẽ, et alio. Huic diuerſa ſententia corũ fuit, ꝗ duos ꝗdem
ſtatus eſſe uoluerũt, ſed unũ inficialẽ, alterum iuridicialẽ. Inficialis,
quẽ nos dicimus coniecturalẽ, cui ab inficiando nomen alij in totum
dederũt, alij in partem, ꝗa accuſatorẽ coniectura, reũ inficiatione uti
putauerũt. Iuridicialis eſt, ꝗ δικαιολογικὸς græce dicitur, ſed ab Ar
chidemo qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio. Nã ſubij-
ciunt eã iuridiciali, quærendumq́; arbitrãtur iuſtũ ne ſit ſacrilegũ
appellari, quod obijciatur, uel furtũ, uel amentiam. Qua in opinione
Pamphilus fuit. Sed qualitatẽ in plura partitus eſt. Plurimi deinceps
mutatis tantũ nominibus in rẽ, de qua non cõſtet, et in rem, de qua
conſtet. Nã eſt uerũ, nec aliter fieri poteſt, quàm ut aut certũ ſit, factũ
eſſe quid, aut non ſit, ſi non eſt certum, coniectura ſit, ſi certum eſt, re
liqui ſtatus. Nam idẽ dicit Apollodorus cum quæſtionẽ aut in rebus
extra poſitis, quibus coniectura explicatur, aut in noſtris opinioni=
bus exiſtimet poſitam, quorum illud πραγματικὸν, hoc περὶ ἐννοίας
uocat, idemq́; ἄπορον καὶ προληπτικὸν dicunt, quo dubiũ, et præſum
ptum ſignificatur, de quo liquet. Item Theodorus, qui de eo an ſit, &
de accidẽtibus ei, ꝗđ eſſe conſtet, ideſt περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων
exiſtimat quæri. Nam in his omnibus prius genus coniecturã habet,
ſequẽs reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uult eſſe, qualitatẽ,
& de nomine, ideſt finitiuã. Theodorus ꝗd, quale, quãtũ, ad aliꝗd.
Sunt qui & de eodẽ, & de alio modo qualitatẽ eſſe, modo finitionẽ
uelint. In duo & Poſſidonius diuidit, uocem, & res. In uoce quæri
putat anſignificet quicꝗ̃ multa, quo modo rebus coniecturam, quod
κατάστασιν uocat, et qualitatẽ, et finitionẽ, cui nomen dat κατ' ἔννοιαν,
& ad aliquid, unde & illa diuiſio eſt, alia eſſe ſcripta, et alia inſcri
pta. Celſus Cornelius duos & ipſe fecit ſtatus generales, an ſit, quale
ſit. priori ſubiecit finitionem, quia æque quæratur, an ſit ſacrilegus ꝗ
nihil ſe ſuſtuliſſe de templo dicit, & qui priuatam pecuniam confite-
tur ſe ſuſtuliſſe. Qualitatem in rem, & ſcriptum diuidit. Scripto
quatuor partes legales excluſa translatione, quantitatem, & mentis
quæſtiones coniecturæ ſubiecit. Eſt etiam alia in duos diuidendi ſta=
tus ratio, quæ docet, aut de ſubſtantia controuerſiam, eſſe, aut de quali
tate. Ipſam porrò qualitatem aut in ſummo genere conſiſtere, aut in
ſuccedentibus, de ſubſtantia eſt coniectura, quæſtio enim tractatur
rei, an facta ſit, an fiat, an futura ſit. Interdũ etiam intentionis, et uo
lũtatis, idq́; melius ꝗ̃ quod ijs placuit, qui ſtatũ eundẽ facti nomina-

g ii

uerunt, tanquam de præterito tantum, et tantum de facto quæreretur pars qualitatis, quæ est de summo genere raro in iudiciũ uenit, quale est. id'ne sit honestum, quod uulgo laudatur. Succedentiũ autẽ aliæ de cõmuni appellatione, ut sit'ne sacrilegus, qui pecuniam priuatam ex templo furatus est, aut de re denominata, ubi & factum esse certum est, nec dubitatur quid sit, quod factum est, cui subiacent omnes de honestis, iustis, utilibus quæstiones. his etiam cæteri status contineri dicuntur, q̃a et quantitas modo ad coniecturã referatur, ut maior'ne sol quàm terra, modo ad qualitatem, quanta pœna quempiam, quanto'ue præmio sit affici iustum, et translatio uersetur circa qualitatẽ, & definitio pars sit translationis. Quinetiam contrariæ leges, & ratiocinatiuus status, idest syllogismus, & plerunq; scripti, & uoluntatis æquo nitantur, nisi quod hic tertius aliquando coniecturã accipit, quid senserit legis constitutor. Ambiguitatem uero semper coniectura explicari necesse sit, quia cum sit manifestum uerborum duplicem esse intellectum, de sola quæritur uoluntate. A' plurimis tres sunt facti generales status, quibus & Cicero in oratore utitur. & omnia, quæ aut in controuersiam, aut in contentionem ueniant, contineri putat, sit'ne, q̃d sit, quale sit, quorum nomina apertiora sunt, quàm ut dicenda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit, & M. Antonius, his quidem uerbis,
" Paucæ res sunt, quibus ex rebus omnes ora
" tiones nascuntur, factum, non factum, ius, iniuria, bonum, malum. Sed quoniam quod iure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, ut lege, sed illum quoq;, ut iuste fecisse uideamur. secuti Antonium apertius uoluerunt eosdem status distinguere. Itaq; dixerunt coniecturalem legalem, iuridicialem. qui & Virginio placent. Horum deinde fecerũt species, ita ut legali subijcerent finitionẽ, et alios, qui ex scripto dicuntur, legum contrariarũ, quæ ἀντινομία dicitur, et scripti, & sententiæ, uel uoluntatis, idest κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, & μετάληψιν, quã nos uarie translatiuã, transumptiuã, transpositiuã uocamus. συλλογισμόν, quẽ accipimus ratiocinatiuũ, uel collectiuum, ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur. Quos posui, quia & ipsi à plerisq; status appellantur, quibusdã legales potius quæstiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenæus προτρεπτικὴν στάσιν, uel παραινετικήν, idest exhortatiuum, quia suasoriæ est proprius, συντελικὴν, qua coniecturam significari magis ex ijs, quæ sequuntur, quàm ex ipso nomine appareat, ὑπαλλακτικὴν ea finitio est, mutatione enim nominis constat, iuridicialem eadem appellatione græci, qua cæteri usi. Nam est, ut dixi, multa in nominibus differentia. Sunt qui ὑπαλ-

λακτικὴν

λαντικὴν translationem esse existiment secuti hanc mutationis significationem. fecerunt alij totidem status, sed alios, an sit, quid sit, quale sit, quantum sit, ut Cæcilius, & Theon. Aristoteles in rhetoricis etiam sic omne opus diuidit in ueritatẽ, et petenda, ac fugienda, quod est suasoriæ, & de eodem, atq; alio partiendo, tamen ad hæc ꝑuenit, an sit, quid, quale, quantum, & quàm multum sit quærendũ putat. Quodã tamen loco finitionis quoq; uim intelligit, quo dicit, quædam sic defendi. sustuli, sed non furtum feci, percussi, sed nõ iniuriam feci. Posuerat & Cicero in libris rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis, ut in facto coniectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actione ius intelligatur. Iuri subiecerat translationẽ. Verú hic legales quoq; quæstiones alio loco tractat, ut species actionis. Fuerũt qui facerent quinq;, coniecturam, finitionem, qualitatem, quantitatem, ad aliquid. Theodorus quoq;, ut dixi, ijsdem generalibus capitibus utitur, an sit, quid sit, quale sit, quantum sit, ad aliquid. Hoc ultimum maxime in cõparatiuo genere uersari putat, quoniam melius, ac peius, maius, et minus, nisi alio relata non intelliguntur. Sed in illas quoq; translatiuas, ut supra significaui, quæstiones incidunt, an huic uis agendi sit, uel facere aliquid conueniat, an contra hunc, an hoc tempore, an sic. Omnia enim ista referri ad aliquid necesse est. Alij sex status putant, cõiecturã, quã γένεσιν uocant, et qualitatẽ, et proprietatẽ idest ἰδιότητα quo uerbo finitio ostenditur, & quantitatem, quam ἀξίαν dicunt, & cõparationem, & translationem, cuius ab hoc nouũ nomen inuentum est μετάστασις nouum tanquam in statu alio, qui ab Hermagora inter species iuridiciales ponitur, usitatum. Alijs septem esse placuit, à quibus nec translatio, nec quantitas, nec comparatio recepta est. Sed in horũ triũ locũ subditæ quatuor legales, adiectæq; illis tribus rationalibus, alij peruenerũt usq; ad octo translatione ad septem superiores adiecta, À quibusdam deinde diuisa ratio est, ut status rationales appellarent quæstiones, quẽadmodum supra dixi legales. In illis de re, in his de scripto quæreretur. Quidã in diuersum hos status esse, illas quæstiones maluerunt. Sed alij rationales tres putauerunt, an sit, quid sit, quale sit. Hermagoras solũ quatuor, coniecturam, proprietatem, translationem, qualitatem, quam per accidentia idest κατὰ συμβεβηκὸς uocat. hac interpretatione, an illi accidat uiro bono esse, uel malo. Hanc ita diuidit, de appetendis, & fugiendis, quæ est pars deliberatiua. De persona, ea ostenditur laudatiua. Negotialem, quã πραγματικὴν uocat, in qua de rebus ipsis quæritur, remoto personarũ complexu, ut sit ne liber, qui est in assertio-

ne, an diuitiæ ſuperbiam pariant, an iuſtum quid, an bonum ſit. Iu-
ridiciale͂, in qua ferè eade͂, ſed certis, deſtinatiſq; perſonis quæratur,
an ille iuſte hoc fecerit, uel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis
rhetorico alia͂ eſſe loci negotialis interpretatione͂, cum ita ſcriptu͂ ſit.
» Negotialis eſt, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſy=
» deratur, cui diligentiæ præeſſe apud nos iuris conſulti exiſtima͂tur.
Sed q͞d ipſius de iis libris iudiciu͂ fuerit, ſupra dixi. Sunt enim uelut
regeſtæ in hos commentarios, quos adoleſcens deduxerat, ſcholæ, &
ſiqua eſt in his culpa, tradentis eſt, ſiue eum mouit, quod Hermagoras
prima in hoc loco poſuit exe͂pla ex quæſtionibus iuris, ſiue q͞d græci
πραγματικοὺς uocant iuris interpretes. Sed Cicero q͞dem his pul=
cherrimos illos de oratore ſubſtituit. Ideóq; culpari tanqua͂ falſa præ
cipiat, non poteſt. nos ad Hermagoram. Translationem hic primus
omnium tradidit, quanquam ſemina eius quæda͂ citra nomen ipſum
apud Ariſtotelem reperiuntur. legales autem quæſtiones has fecit, ſcri
pti, & uoluntatis, quam ipſe uocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν, ideſt
dictum, & exceptionem, quoru͂ prius ei cum omnibus commune eſt,
exceptionis nomen minus uſitatu͂ ratiocinatiuum, ambiguitatis, legu͂
contrariaru͂. Albutius eade͂ diuiſione uſus detrahit translationem,
ſubijciens eam iuridiciali. In legalibus quoq; quæſtionibus nullum
putat eſſe, qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuenturos adhuc, q͞
legere antiquos ſtudioſius uolent. Sed ne hæc quoq; exceſſerint modu͂
uereor. Ipſe me paulu͂ in alia, quam prius habuerim, opinione nunc
eſſe confiteor. Et fortaſſe tutiſſimum erat, modo famæ ſtudenti nihil
ex eo mutare, quod multis annis non ſenſiſſem modo, uerum etia͂ ap=
probaſſem. Sed non ſuſtineo eſſe conſcius mihi diſſimulanti in eo præ
ſertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem cópo
nimus, in ulla parte iudicij mei. Nam & Hippocrates clarus arte me
dicinæ uidetur honeſtiſſime feciſſe, quod quoſdam errores ſuos, ne po-
ſteri errarent, confeſſus eſt. Et M. Tullius non dubitauit aliquos ſuos
libros iam editos, alijs poſtea ſcriptis ipſe damnare, ſicut Catulu͂, atq;
Lucullum, & hos ipſos, de quibus modo ſum locutus, artis rhetorices.
Etenim ſuperuacuus foret in ſtudijs longior labor, ſi nihil liceret me
lius inuenire præteritis. Neq; tamen ex his quicquam, quæ tum præ
cepi, ſuperuacuum fuit. Ad eaſdem enim particulas hæc quoq;, quæ
nunc præcipiam, reuertentur. Ita neminem didiciſſe pœniteat. Colli
gere tantum eade͂, ac diſponere paulo ſignificantius conor, omnibus
aute͂ ſatisfactum uolo, nó me hæc ſerius demonſtrare alijs, q͞ mihi ipſi
perſuaſerim. Secundu͂ plurimos authores ſeruabam tres rationales

ſtatus,coniecturam, finitionem,qualitatem,unum legalem . Hi mihi
ſtatus generales erant. Legalẽ in quinq; ſpecies partiebar, ſcripti,et
uoluntatis,legum contrariarũ,colectiuũ,ambiguitatis, translationis,
nunc quartum ex generalibus intelligo poſſe remoueri. Sufficit enim
prima diuiſio,qua diximus,alios legales,alios rationales eſſe,ita nõ
erit ſtatus,ſed quæſtionũ genus,alioquin et rationalis ſtatus eſſet. Ex
ijs etiam,quos ſpeciales uocabam, remoui translationem,frequenter
qdem ſicut omnes, q me ſecuti ſunt.meminiſſe poſſunt, teſtatus & in
ipſis etiã illis ſermonibus me nolente uulgatis,tamen hoc complexus
uix in ulla controuerſia translationis ſtatum poſſe reperiri,ut nõ &
alijs in eadẽ recte dici uideretur. Ideoq; à qbuſdam eum excluſum,
neq; ignoro multa transferri,cum in omnibus ferè cauſis,in quibus
cecidiſſe quis formula dicitur,hæ ſint quæſtiones,an huic,an cũ hoc,
an hac lege,an apud hunc,an hoc tẽpore liceat agere. Et ſiqua ſunt
talia,ſed pſonæ,tempora,actiones, cæteraq; propter aliquã cauſam
transferuntur. Ita non eſt in translatione quæſtio, ſed in eo propter
qđ transferũtur. Non debes apud prætorẽ petere fidei cõmiſſum,ſed
apud cõſules,maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. Quæritur
an maior ſumma ſit,facti controuerſia eſt,non licet tibi agere mecũ,
cognitor enim fieri nõ potuiſti. Iudicatio eſt,an potuerit,non debuiſti
interdicere,ſed petere,an recte interdictũ ſit ambigitur,quæ omnia
ſuccedũt legitimis quæſtionibus . An nõ præſcriptiones etiã,in qbus
maxime uidetur manifeſta trãslatio,eaſdẽ omnes ſpecies habẽt,quas
hæ leges,qbus agitur,ut aut de nomine,aut de ſcripto,et ſentẽtia,uel
ratiocinatione quæratur? deinde ſtatus ex quæſtione oriatur? Trans-
latio nõ habet quæſtionẽ. de qua cõtendit orator,ſed propter quã con
tendit,hoc apertius. Occidiſti hominẽ,nõ occidi, quæſtio an occiderit,
ſtatus,cõiectura nõ eſt. Tale,habeo ius actiõis,nõ habes,ut ſit quæſtio,
an habeat,et inde ſtatus,accipiat enim actionẽ,nec'ne ad euentũ pti-
net,non ad cauſam,et ad id,quod pronuntiat iudex,non id,propter
qđ pronũtiat. hoc illi ſimile eſt,puniendus es,nõ ſum,uidebit iudex,
an puniendus ſit. Sed nõ hic erit quæſtio,nec hic ſtatus. Vbi ergo? pu
niendus es,hominẽ occidiſti,nõ occidi,an occiderit. honorãdus ſum,nõ
es,num ſtatũ habet? nõ,ut puto,honorandus ſum,qa tyrannũ occidi,
nõ occidiſti,quæſtio,& ſtatus. Similiter non recte agis,recte ago,non
habet ſtatum. Vbi eſt ergo? non recte agis ignominioſus,quæritur an
ignominioſus ſit,aut an agere ignominioſo liceat, & quæſtiones,&
ſtatus. Ergo translatiuum genus cauſæ eſt,ut cõparatiuum, & mu-
tuæ accuſationis. At enim ſimile eſt illi,ius habeo,ius non habes,occi-

disti, recte occidi, non nego, sed nec hæc res statum facit. Non enim hæ sunt propositiones, alioquin causa nõ explicabitur, sed cũ suis rationibus. Scelus cõmisit Horatius, sororem enim occidit, non cõmisit, debuit enim occidere eam, quæ hostis morte mœrebat, quæstio an hæc iusta causa, ita qualitas, at similiter in translatione, non habes ius abdicandi, quia ignominioso non est actio, habeo ius, quia abdicatio actio non est, quæritur quid sit actio, finiemus, non licet abdicare filios, syllogismus. Item cætera per omnes & rationales, & legales status. Nec ignoro fuisse quosdam, qui translationem in rationali quoq; genere ponerent, hoc modo, hominem occidi iussus ab imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deserui, tempestatibus, fluminibus ualetudine impeditus, idest non per me stetit, sed per illud, a quibus etiã liberius dissentio. non enim actio transfertur, sed causa facti, quod accidit pene in omni defensione. Deinde is, qui tali utitur patrocinio non recedit a forma qualitatis. Dicit enim se culpa uacare, ut magis qualitatis duplex ratio faciẽda sit, altera qua & factũ defenditur, altera, qua tantũ reus. Credendũ est igitur ijs, quorũ authoritatẽ secutus est Cicero. Tria esse, quæ i omni disputatione quærãtur, an sit, qd sit, quale sit, qđ etiã nobis ipsa natura præscribit. Nã primũ oportet subesse aliquid, de quo ambigitur, qđ, quid sit, et quale sit, certe nõ potest æstimari, nisi prius esse constiterit. Ideoq; ea prima quæstio, sed non statim quod esse manifestum est, etiam quid sit apparet. hoc quoque constituto nouissima qualitas superest, nec ijs exploratis aliud est ultra. His infinitæ quæstiones, his finitæ continentur. Horũ aliqua in demonstratiua, deliberatiua, iudiciali materia utiq; tractãtur. Hæc rursus iudiciales causas et rationali parte, et legali cótinet. nec enim ulla iuris disceptatio, nisi finitione, qualitate, coniectura potest explicari. Sed instituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fusa ratio, etsi non statim rectissima linea tensa, facilior tamen, & apertior uia. Discant igitur ante omnia quadripartitam in omnibus causis esse rationem, quã primum intueri debeat, q acturus est. Nam ut a defensore potissimum incipiam, longe fortissima tuendi se ratio est, si quod obijcitur negari potest. proxima si non id, quod obijcitur, factum esse dicatur, tertia honestissima, qua recte factũ defenditur, qbus si deficiamur, ultima qdem, sed iam sola superest salus aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod neq; negari, nec defendi potest, ut non uideatur iure actio intendi. Hic illæ quæstiones siue actionis, siue translationis. Sunt enim quædã non laudabilia natura, sed iure cõcessa, ut i. XII tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit,

cuit, quàm legem mos publicus repudiauit, et ă aliquid æquum, sed prohibitum iure, ut libertas testamentorũ. Accusatori nihilo plura intuenda sunt, quàm ut probet factum esse, hoc esse factum, non recte factum, iure se intendere. Ita circa species easdem, lis omnis uersabitur translatis tantum aliquando partibus, ut in causis, in quibus de præmio agitur, recte factum petitor probat. Hac quatuor uelut proposita formæ, quæ actionis, quæ tum generales status uocabam, in duo, ut ostendi, genera descendunt, rationale, & legale. Rationale simplicius est, quia ipsius tantum naturæ contemplatione cõstat. Itaq; in eo satis est ostendisse coniecturã, finitionem, qualitatem. Legalium plures sint species necesse est, propterea quod multæ sunt leges, & uarias habent formas, alia est, cuius uerbis nitimur, alia, cuius uoluntate, alias nobis, cum ipsi nullã habemus, adiungimus, alias inter se cõparamus, alias in diuersum interpretamur. Sic nascuntur hæc uelut simulachra ex illis tribus, interim simplicia, interim & mista, propriã tamen faciem ostendentia, ut scripti, & uoluntatis, quæ sine dubio aut qualitate, aut coniectura continentur, & syllogismus, qui est maxime qualitatis, & legis contrariæ, quæ ijsdem, qbus scriptũ, & uoluntas constat, et ἀμφιβολία, quæ semper coniectura explicatur. finitio quoq; utriq; generi, quodq; rerũ, quodq; scripti contemplatione constat, cõmunis est. Hæc omnia etiã si in illos tres status ueniunt, tamen quia, ut dixi, habent aliqd uelut propriũ, uidentur demonstranda discentibus, & pmittendum ea dicere, uel status legales, uel quæstiones, uel capita quædã minora, dũ sciant nihil ne in his qdẽ præter tria, quæ prædiximus, quæri. At quantũ, et q̃ multũ, & ad aliqd, &, ut nõnulli putauerunt cõparatiuos, non eandẽ rationem habent. Sunt enim hæc nõ ad uarietatem iuris, sed ad solam rationem referenda. Ideoq; semper in parte, aut coniecturæ, aut qualitatis ponẽda sunt, ut qua mente, et quo tẽpore, & quo loco. Sed de singulis dicemus quæstionibus, cũ tractare præcepta diuisionis cœperimus. Hoc inter omnes conuenit, in causis simplicibus singulos status esse causarũ, quæstionum autẽ, quæ uelut subiacentes ad illud, quo iudicium continetur, referuntur. sæpe in unã cadere plures posse. Etiã credo aliquando dubitari quo statu sit utendũ, cum aduersus unam intentionẽ plura opponuntur. Et sicut in colore dicitur, narrationis eum esse optimum, quẽ actor optime tueatur. Ita hic quoq; posse dici, eum statũ esse faciendũ, in quo tuendo plurimũ adhibere uiriũ possit orator. Ideoq; pro Milone aliud Ciceroni agẽti placuit, aliud Bruto, cũ exercitationis gratia cõponeret orationem, cũ ille iure tanquã

insidiatorem occisum, & tamen non Milonis consilio, dixerit, hic etiã gloriatus sit occiso malo ciue. In coniunctis uero posse duos, et tres inueniri, uel diuersos, ut siquis aliud se non fecisse, aliud recte fecisse defendat, uel generis eiusdẽ, ut siquis duo crimina, uel omnia neget. Quod accidit etiam si de una re quæratur aliqua, sed eã plures petant, uel eodem iure, ut proximitatis, uel diuerso, ut cum hic testamento, ille proximitate nitatur. Quoties autem aliud alij petitori opponitur, dissimilis est status necesse est, ut in illa controuersia, testamenta legibus facta, rata sint. Intestatorum parentum liberi hæredes sint, abdicatus nequid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimum natus, legitimus filius sit, post legitimũ natus tantum ciuis. In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, si pater naturalis sine liberis decessit. q ex duobus legitimis, alterũ ĩ adoptionem dederat, alterũ abdicauerat, sustulit nothum, instituto hærede abdicato decessit. Tres omnes de bonis contendunt, νόθον qui nõ sit legitimus, græci uocant, latinum rei nomen, ut Cato quoq; in oratione quadam testatus est, non habemus, ideoq; utimur peregrino. Sed ad propositum, hæredi scripto opponitur lex, abdicatus neqd de bonis patris capiat, fit status scripti, & uoluntatis, an ullo modo capere possit, an ex uoluntate patris, an hæres scriptus. Notho duplex fit quæstio, quod post legitimos natus sit, & quod non sit ante legitimos natus. prior syllogismum habet, an pro non natis sint habendi, qui à familia sunt alienati, altera scripti, & uoluntatis, non enim esse hũc natum ante legitimum conuenit, sed uoluntate legis se tuebitur, quam dicet talem fuisse, ut legitimus esset nothus, tum natus, cum alius legitimus in domo non esset. Scriptum quoq; legis excludet, dicens, non utiq;, si postea legitimus natus non sit, notho nocere. Vteturq; hoc argumento, finge solum natum nothum, cuius conditionis erit, tantum ciuis? atq non erit post legitimum natus filius, atq non erit ante legitimos natus, quare, si uerbis legis stari non potest, uoluntate standum est. Nec quenquam turbet, quod ex una lege duo status fiant, duplex est, ita uim duarum habet. Redire in familiam uolenti dicitur ab altero. Primum ut tibi redire liceat, hæres sum, idem status, q in petitione abdicati. Quæritur enim, an possit esse hæres abdicatus, adijcitur cõmuniter à duobus, redire tibi in familiam, non licet. non einm pater sine liberis decessit. Sed in hoc propria quisq; eorũ quæstione nitetur. alter enim dicet, abdicatum quoq; inter liberos esse, & argumentum ducet ex ipsa, qua repellitur, lege. Superuacuum enim fuisse prohiberi patris bonis abdicatum, si esset numero alienorum,

nunc, quia filij iure futurus fuerit inteſtati hæres, oppoſitam eſſe legem, quæ tamen id non efficiat, ne filius ſit, ſed ne hæres ſit. Status finitiuus, quid ſit filius, rurſus nothus eiſdem colligit argumentis, non ſine liberis patrem deceſſiſſe, quibus in petitione uſus eſt, ut probaret eſſe ſe filium, niſi forte & hic finitionem mouet, an liberi ſint etiam non legitimi. Cadent ergo in unam controuerſiam uel ſpecialiter duo legitimi ſtatus, ſcripti, & uoluntatis & ſyllogiſmus, & præterea finitio, uel tres illi, qui natura ſoli ſunt coniectura in ſcripto, & uoluntate, qualitas in ſyllogiſmo, & quæ per ſe eſt aperta finitio. Cauſa quoq;, & iudicatio, & continens eſt in omni genere cauſarũ. nihil enim dicetur, cui non inſit ratio, & quò iudicium referatur, et quod rem maxime contineat. Sed quia magis hæc uariantur in litibus, & ferè tradita ſunt ab ijs, qui de iudicialibus cauſis aliqua compoſuerunt, in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera cauſas diuiſi, ordinem ſequar.

De laude, & uituperatione.

AC potiſſimum incipiam ab ea, quæ conſtat laude, & uituperatione, quod genus uidetur Ariſtoteles, atq; eum ſecutus Theophraſtus à parte negotiali, hoc eſt πραγματικῆς remouiſſe, totamq́; ad ſolos auditores relegaſſe, et id eius nominis, quod ab oſtentatione ducitur, proprium eſt. Sed mos Romanus etiam negotijs hoc munus inſeruit. nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex ſenatuſconſulto magiſtratibus ſæpe mandantur, et laudare teſtem, uel contra pertinet ad momentum iudiciorum, & ipſis etiam reis dare laudatores licet, & editi in competitores, in L. Piſonem, & Clodium, et Curionem libri uituperationem continent, & tamen in ſenatu loco ſunt habiti ſententiæ. Nec inficias eo eſſe quaſdã ex hoc genere materias ad ſolam compoſitas oſtentationem, ut laudes deorũ, uirorumq́;, quos priora tempora tulerũt. Quo ſoluitur quæſtio ſuper tractata, manifeſtumq́; eſt errare eos, qui nunq̃ oratorem dicturum, niſi de re dubia putauerunt, an laudes capitolini Iouis perpetua ſacri certaminis materia uel dubiæ ſunt? uel nõ oratorio genere tractantur? ut deſyderat autẽ laus, quæ negotijs adhibet probationẽ, ſic etiam illa, quæ oſtentationi cõponitur. Habet interim aliquam ſpeciem probationis, ut qui Romulum Martis filium, educatumq́; à Lupa dicat, in argumentũ cœleſtis ortus utatur his, q̃d abiectus in profluentem nõ potuerit extingui, quod omnia ſic egerit,

ut genitum præside bellorum deo, incredibile non esset, quod ipsum quoq; cœlo receptum temporis eius homines nō dubitauerint. Quædam uero etiam in defensionis speciem cadent, ut si in laude Herculis permutatum cum regina Lydiæ habitum, & imperata, ut traditur, pensa orator excuset. Sed proprium laudis est res amplificare, et ornare, quæ materia præcipue quidem in deos, & homines cadit. Est tamen & aliorum animalium etiam carentium anima. Verum in deis generaliter primum maiestatem ipsius eorum naturæ uenerabimur. Deinde proprie uim cuiusq;, & inuenta, quæ utile aliquid hominibus attulerunt. Vis ostenditur, ut in Ioue regundorū omniū, in Marte belli, in Neptuno maris. Inuenta, ut artium in Minerua, Mercurio literarū, medicinæ Apolline, Cerere frugum, Libero uini. Tum siqua ab his acta uetustas tradidit commemoranda. Addunt etiā dijs honorem parentes, ut siquis sit filius Iouis. Addit antiqtas, ut ijs, qui sunt ex chao. progenies quoq;, ut Apollo, ac Diana Latonæ. Laudandū in quibusdā, quod geniti immortales, in qbusdam quod immortalitatem uirtute sint consecuti, quod pietas principis nostri præsentiū quoq; temporū decus fecit. Magis est uaria laus hominum. nā primum diuiditur in tēpora, quodq; ante eos fuit, quodq; ipsi uixerunt. In ijs autē, qui fato sunt functi etiā quod est insecutū. Ante hominē patria, ac parentes, maioresq; erunt, quorū duplex tractatus est, aut. n. respondisse nobilitati pulchrū erit, aut humilius genus illustrasse factis. Illa quoq; interim ex eo, quod ante ipsum fuit tempore trahentur, quæ responsis, uel augurijs, futuram claritatem promiserint. Sicut eum, qui ex Thetide natus esset, maiorem patre suo futurū cecinisse dicuntur oracula. Ipsius uero laus homines ex animo, & corpore, & extra positis peti debet. Et corporis qdem, fortuitorumq;, tum leuior, tum non uno modo tractanda est. Nam & pulchritudinem interim, roburq; persequimur honore uerborum, ut Homerus in Agamemnone, atq; Achille. Interim confert admirationi multum etiā infirmitas, ut cū idem Tydea paruum, sed bellatorē dicat fuisse. Fortuna uero tum dignitatē affert, ut in regibus, principibusq;, nanq; est hæc materia ostendendæ uirtutis uberior, tum quo minores opes fuerunt, eo maiorē beneficijs gloriā parit. Sed omnia, quæ extra nos bona sunt, quæq; hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, quod habuerit qs ea, sed quod ijs honeste sit usus. Nā diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimū uirium dent, in utrāq; partem certissimū faciunt morū experimentū, aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus. Animi semper uera laus, sed nō una per

hoc opus uia ducitur. Nanq; aliâs ætatis gradus, geſtarumq́; rerum
ordinem ſequi ſpecioſius fuit, ut in primis annis laudaretur indoles,
tum diſciplinæ, poſt hæc operum ideſt factorũ, dictorumq́; cõtextus,
aliâs in ſpecies uirtutum diuidere laudem fortitudinis, iuſtitiæ, conti-
nentiæ, cæterarumq́;, ac ſingulis aſſignare, quæ ſecundum quãq; ea-
rum geſta erunt. Vtra ſit autem harũ uia utilior cum materia de=
liberabimus, dum ſciamus gratiora eſſe audientibus, quæ ſolus quis
aut primus, aut certe cũ paucis feciſſe dicetur, ſiquid præterea ſupra
ſpem, aut expectationem, præcipue quod aliena potius cauſa, quàm
ſua. Tempus quod finem homini inſequitur, non ſemper tractare con
tingit, non ſolum, quod uiuentes aliquando laudamus, ſed quod rara
hæc occaſio eſt, ut referri poſſint diuini honores, & decreta, ut publi
cæ ſtatuæ conſtitutæ. Inter quæ enumerauerim ingeniorũ monimen
ta, quæ ſeculis probarentur. Nam quidam, ſicut Mænander, iuſtiora
poſterorũ quàm ſuæ ætatis iudicia ſunt conſecuti. Afferunt laudẽ
liberi parentibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inuentori=
bus, necnon inſtituta quoq; authoribus, ut à Numa traditum deos co-
lere, à Publicola, faſces populo ſummittere. Qui omnis etiã in uitu-
peratione ordo conſtabit tamen in diuerſum. Nam & turpitudo ge=
neris opprobrio multis fuit, & quoſdã claritas ipſa notiores circa ui
tia, & inuiſos magis fecit, & in quibuſdam, ut in Paride traditũ eſt,
prædicta pernicies & corporis, & fortunæ. quibuſdam mala con=
temptũ, ut Therſitæ. At uero quibuſdam bona uitijs corrupta odiũ
attulerunt. ut Nirea imbellem, Pliſtinem impudicum à poëtis acce=
pimus. Et animi totidẽ uitia, quot uirtutes ſunt, nec minus, quàm in
laudibus duplici ratione tractantur. Et poſt mortẽ adiecta quibuſdam
ignominia eſt, ut Melio, cuius domus ſolo æquata. M. q́; Mantio, cuius
prænomen è familia in poſterũ exemptũ eſt, & parentes malorum
odimus, & eſt conditoribus urbium infamiæ, contraxiſſe aliquã per=
nicioſam cæteris gentem, qualis eſt primus iudaicæ ſuperſtitionis au-
thor & Gracchorum leges inuiſæ. Et ſiquod eſt exemplum deforme
poſteris traditum, quale libidinoſus uir Perſes in muliere Samia
inſtituere auſus dicitur primus. Sed in uiuentibus quoq; iudicia homi
num uelut argumenta ſunt morũ, & honos, aut ignominia uerã eſſe
laudẽ, uel uituperationem probat. Intereſſe tamen Ariſtoteles putat,
ubi quicq; laudetur, aut uituperetur. Nam plurimũ refert qui ſint audiẽ
tium mores, quæ publice recepta perſuaſio, ut illa maxime, quæ pro=
bant eſſe, in eo, qui laudabitur, credãt, aut in eo, cõtra quẽ dicemus, ea,
quæ oderunt. ita nõ dubiũ erit iudiciũ, quod orationem præceſſerit,

ipsorum etiã permiscenda laus semper, nã id beneuolos facit. Quoties autem fieri poterit, cum materiæ utilitate iungenda, minus Lacedæmone studia literarum quàm Athenis honoris merebuntur, plus patientia, uel fortitudo, rapto uiuere qbusdam honestũ, alijs cura legum, frugalitas apud Sybaritas forsitan odio foret. Veteribus Romanis summum luxuriæ crimen, eadẽ in singulis differentia. Maxime fauet iudex, q sibi dicentẽ assentari putat. Idẽ præcepit illud quoq;, quod mox Cornelius Celsus propè supra modũ inuasit. qa sit quædã uirtutibus, ac uitijs uicinitas, utendũ proxima deriuatione uerborũ, ut pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro auaro parcum uocemus, quæ eadẽ etiam contra ualent, quod qdem orator, idest uir bonus nunquã faciet, nisi forte cõmuni utilitate ducatur. Laudantur autẽ urbes similiter, atq; homines. Nam pro parente est conditor, & multum authoritatis affert uetustas, ut ijs, qui terra dicuntur orti, et uirtutes, ac uitia circa res gestas, eademq; in singulis, illa propria, quæ ex loci positione, aut munitione sunt, ciues illis, ut hominibus liberi. decori est laus, et magnitudo operũ, in qbus honor, utilitas, pulchritudo, author exspectari solet, honor, ut in tẽplis, utilitas, ut in muris, pulchritudo uel author utrobiq; est. et locorũ, qualis Siciliæ apud Ciceronẽ, in qbus similiter speciem, & utilitatem intuemur, speciem maritimis, planis, amœnis, utilitatẽ salubribus, fertilibus. Erit etiam dictorũ honestorũ, factorumq; laus generalis, erit et rerũ omnis modi. Nã & somni, et mortis scriptæ laudes, et quorundam à medicis ciborũ. Itaq; ut nõ consensi hoc laudatiuũ genus circa solam uersari honesti quæstionẽ, sic qualitate maxime cõtineri puto, quanquã omnes tres status cadere in hoc opus possint. His quoq; usum C. Cæsarem in uituperãdo Catone notauerit Cicero. Totũ autẽ habet aliquid simile suasorijs, quia plerũq; eadẽ illic suaderi, hic laudari solent.

De suasoria, & prosopopœia.

DELIBERATIVAS quoq; miror à quibusdã sola utilitate definitas. At siquid in his unum sequi oporteret, & potior fuisset apud me Ciceronis sententia, qui hoc materiæ genus dignitate maxime contineri putat. Nec dubito quin ij, qui sunt in illa priore sententia secundum opinionem pulcherrimam, ne utile quidem nisi qđ honestũ esset, existimarint. Et est hæc ratio uerissima, si consiliũ contingat semper bonorum, atq; sapientum. Verum apud imperitos, apud quos frequẽter dicẽda sententia est, populumq; præcipue, qui ex plu=

ribus conſtat indoctis, diſcernenda ſunt hæc, & ſecundum cōmunes magis intellectus loquendū, ſunt enim multi, qui etiam quæ credunt honeſta, nó tamen ſatis eadē utilia quoq; exiſtiment, quæ turpia eſſe dubitare nó poſſunt, utilitatis ſpecie ducti probent, ut fœdus numantinum, iugumq; caudinum. Ne qualitatis quidem ſtatu, in quo & honeſtorum, & utilium quæſtio eſt, complecti eas ſatis eſt. Nam frequenter in ijs etiam coniecturæ locus eſt. Nonnunquam etiā tractatur aliqua finitio, aliquando etiā incidere poſſunt legales tractatus, in priuata maxime conſilia, ſiquando ambigitur an liceat. De coniectura paulo poſt pluribus. Interim eſt finitio apud Demoſthenem, dethaloneſum Philippus an reddat, apud Ciceronem in philippicis. quid ſit tumultus. Quid? non illa ſimilis iudicialium quæſtio, de ſtatua Seruij Sulpitij, an ijs demum ponenda ſit, qui in legatione ferro ſunt interempti? Ergo pars deliberatiua, quæ eadem ſuaſoria dicitur, de tempore futuro conſultans, quærit etiam de præterito. Officijs conſtat duobus, ſuadendi, & diſſuadendi. Prooemio, quale eſt in iudicialibus, non ubique eget, quia conciliatus eſt ei quiſque, quem conſulit. Initium tamen quodcunque debet habere aliquam prooemij ſpeciem, nec enim abrupte, nec unde libet incipiendum, quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primum. In ſenatu, & utique in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices acquirendæ ſibi plerunq; eorum, apud quos dicendum ſit beneuolentiæ. Nec mirum cum etiam in panegyricis petatur audientium fauor, ubi emolumentum non utilitate aliqua, ſed in ſola laude conſiſtit. Ariſtoteles quidem nec ſine cauſa putat & à noſtra, & ab eius, qui diſſentiet, perſona duci frequenter in conſilijs exordium, quaſi mutuantibus hoc nobis à iudiciali genere, nonnunquam etiam, ut minor res maior ne uideatur. In demonſtratiuis uero prooemia eſſe maxime libera exiſtimat. Nam & longe à materia duci hoc, ut in Helenes laude Iſocrates fecerit, & ex aliqua rei uicinia, ut idem in panegyrico, cū quæritur plus honoris corporū, quàm animorū uirtutibus dari. Et Gorgias in olympico laudans eos, qui prim tales inſtituerunt conuentus, quo ſecutus uidelicet Caius Salluſtius in bello iugurthino, et Catilinario nihil ad hiſtoriam pertinentibus principijs orſus eſt. Sed nunc ad ſuaſoriam, in qua etiam cum prooemio utemur, breuiore tamen & uelut quodam capite tantum, & initio debebimus eſſe contenti. Narrationem uero nunquam exiget priuata deliberatio eius dūtaxat rei, de qua dicenda ſententia eſt, quia nemo ignorat id, de quo conſulit. Extrinſecus poſſunt ꝑtinentia ad delibe-

rationem multa narrari. In concionibus sæpe est etiam illa, quæ ordinem rei docet, necessaria, et affectus, ut quæq; maxime postulabit. Nam & concitanda, & lenienda frequenter est ira, & ad metũ, cupiditatem, odium, conciliationem, impellendi animi. Nonnunquã etiã mouenda miseratio, siue ut auxilium obsessis feratur, suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euersionem deflebimus. Valet autem in consilijs authoritas plurimũ. nam & prudentissimus esse, haberiq; et optimus debet, qui sententiæ suæ de utilibus, atq; honestis credere omnes uelit. In iudicijs enim uulgo fas habetur indulgere aliqd studio suo. consilia nemo est, qui neget secundum mores dari. Græcorum qdem plurimi omne hoc officiũ concionale esse iudicauerunt, & in sola reipublicæ administratione posuerunt. Quin & Cicero in hac maxime parte uersatur. Ideoq; suasuris de pace, bello, copijs, operibus, uectigalibus, hæc duo præcipue nota esse uoluit, uires ciuitatis, & mores, ut ex natura tum ipsarum rerũ, tum audientium ratio suadendi duceretur, nobis maior in re uidetur uarietas, nã & consultantium, & consiliorũ plurima sunt genera. Quare in suadendo, & dissuadendo tria primũ spectanda erunt. Quid sit, de quo deliberetur, q sint qui deliberent, q sit, qui suadeat. Rem, de qua deliberatur, aut certum est posse fieri, aut incertum. Si incertũ, hæc erit quæstio sola aut potentissima. Sæpe enim accidet, ut prius dicamus, ne si possit quidem fieri, esse faciendũ, deinde fieri non posse. Cum autẽ de hoc quæritur, coniectura est, an Isthmos intercidi, an siccari palus pontina, an portus fieri hostiæ possit, an Alexander terras ultra oceanum sit inuenturus. Sed in ijs quoq;, quæ cõstabit posse fieri, cõiectura erit aliquãdo, ut si quæratur an utiq; futurũ sit, ut Carthaginem superent Romani, ut redeat Annibal, si Scipio exercitum in Africã transtulerit, ut seruent fidẽ Samnites, si Romani arma deposuerint. Quædam & fieri posse, et futura esse credibile est, sed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo, ubi coniecturæ nõ erit locus, alia sunt intuenda. Et primũ, aut propter ipsam rẽ, de qua sententiæ rogantur cõsultabitur, aut propter alias aduenientes extrinsecus causas propter ipsam deliberãt p. c. an stipendiũ militi constituant. Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ aut faciendi, ut, deliberant. p. c. an Fabios dedant gallis bellum minitantibus, aut non faciendi, deliberat C. Cæsar, an perseueret in Germaniam ire, cum milites passim testamenta facerẽt. Hæ suasoriæ duplices sunt. Nam & illic causa deliberandi est, quod bellum galli minitentur, esse tamen quæstio potest, dedendi'ne fuerint etiã citra hanc denuntiationem, quia contra fas cũ legati missi essent

prælium inierint,regem'q;,ad quē mandata acceperant,trucidarint. Et hic nihil Cæsar sine dubio deliberet,nisi propter hanc militū perturbationē. Est tamen locus quærendi,an citra hunc quoq; casum penetrandū in Germaniā fuerit. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari etiam detractis sequentibus posset. Partes suadēdi quidam putauerūt honestum,utile,necessarium. ego nō inuenio huic tertiæ locum. quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati sit necesse,nihil facere. De faciendo autem deliberatur. Quod si hanc uocant necessitatem, in qua homines grauiorū metu coguntur, utilitatis erit quæstio,ut si obsessi,& impares,& aqua,ciboq; defecti de facienda ad hostem deditione deliberent, et dicatur necesse est,nēpe sequitur,ut hoc subijciatur,alioquin pereundū est,ita propter id ipsum nō est necesse,quia perire potius licet. Deniq; non fecerunt Saguntini,nec in rate opitergina circūuenti. Igitur in his quoq; causis aut de sola utilitate ambigetur,aut quæstio inter utile,atq; honestum consistet. At enim si quis liberos procreare uolet, necesse habeat uxorē ducere,qs dubitat? Sed ei,qui pater uult fieri,liqueat necesse est uxorē esse ducendā. Itaq; mihi ne consiliū qdē uidetur ubi necessitas est,non magis,q̄ ubi constat quid fieri nō posse. Omnis enim deliberatio de dubijs est. Melius igitur qui tertiam partem dixerunt δυνατὸν, quod nostri possibile nominant,quæ ut dura uideatur appellatio,tamen sola est. Quas partes non omnes in omnem cadere suasoriā manifestius est, quàm ut docendum sit,tamen apud plerosq; earum numerus augetur,à quibus ponuntur,ut partes,quæ species sunt partiū. Nam fas, iustum,pium,æquum,mansuetum quoq;. sic enim sunt interpretati τὸ ἥμερον, & si qua adhuc adijcere quis eiusdē generis uelit,subijci possunt honestati. An sit autem facile,magnum,iucundū sine periculo ad quæstionem pertinet utilitatis,q loci oriuntur ex contradictione eius,quod est inutile,difficile,paruum,iniucundum,periculosum. Tamen quibusdam uidetur esse nonnunquam de iucunditate sola consultatio, ut si de ædificando theatro,instituendis ludis deliberetur. Sed neminem adeo solutum luxu puto,ut nihil in causa suadendi sequatur præter uoluptatem. Præcedat enim semper aliquid necesse est, ut in ludis honor deorum,in theatro,non inutilis laborū remissio, deformis,& incommoda turbæ,si id non sit,conflictatio, & nihilo minus eadem illa religio cum theatrum ueluti quoddam illius sacri templum uocabimus. sæpe uero & utilitatem despiciendam esse dicimus,ut honesta faciamus,ut cum illis opiterginis demus consilium, ne se hostibus dedant,quanquam perituri sint,nisi fecerint, & uti=

lia honestis præferimus, ut cũ suademus, ut bello punico serui armentur. Sed tamen neque hic planè concedendum est esse, id inhonestum, liberos enim natura omnes & iisdem constare elementis & fortasse antiquus etiam nobilibus ortos dici potest. Et illic, ubi manifestum periculum est, opponenda alia, ut crudelius etiam perituros affirmemus, si se dediderint siue hostis non seruauerit fidem, siue Cæsar uicerit, quod est uero similius. Hæc autem, quæ tantum inter se pugnant, plerunque nominibus deflecti solent. nam & utilitas ipsa expugnatur ab iis, qui dicunt non solum potiora esse honesta quàm utilia. sed ne utilia quidem esse, quæ non sunt honesta, & contra quod nos honestum, illi uanum, ambitiosum, stolidum uerbis quàm re probabilius uocant. Nec tantum inutilibus comparantur utilia, sed inter se quoque ipsa, ut si ex duobus eligamus, in altero quid sit magis, in altero quid sit minus, crescat hoc adhuc. Nam interim triplices etiam suasoriæ incidunt, ut cum Pompeius deliberauit, Parthos, an Africam, an Aegyptum peteret. Ita non tantum utrum sit melius, sed quid sit optimum, quæritur. Idemq; contra, nec unquã incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei, quæ undiq; secundum nos sit. Nam ubi contradictioni locus non est, quæ potest esse causa dubitandi? Ita ferè omnis suasoria nihil est aliud, quàm comparatio, uidendumq; quid consecuturi sumus, & propter quid, ut æstimari possit, plus in eo, quod petimus, sit commodi, an uero in eo, per quod petimus incommodi. Est utilitatis, & in tempore, quæstio expedit, sed non nunc & in loco, non hic, & in persona, non nobis, non contra hos, & in genere agendi non sic, & in modo non in tantum. Sed personam sæpius decoris gratia intuemur, quæ & in nobis, & in iis, qui deliberant, spectanda est. Itaq; quamuis exempla plurimum in consiliis possint, quia facillime ad consentiendum homines ducuntur experimentis, refert tamen quorum authoritas, & quibus adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberantium animi, duplex conditio, nam consultant aut plures, aut singuli, sed in utrisq; differentia, quia & in pluribus multum interest, senatus sit, an populus, Romani, an Fidenates, græci, an barbari, & in singulis Catoni petendos honores suadeamus, an C. Mario. De ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuenda, sexus, dignitas, ætas. sed mores præcipue discrimen dabunt. Et honesta quidem honestis suadere facillimum est. Si uero apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuersam uitæ sectam, cauendum est. & animus deliberantis, non ipsa honesti natura, quam ille

non

non respicit, permouendus, sed laude, uulgi opinione, & si parũ proficiet hæc uanitas, secutura ex his utilitate, aliquanto uero magis obijciendo aliquos, si diuersa fecerit, metus. Nam præter id, quod his leuissimi cuiusq; animus facillime terretur, nescio an etiam naturaliter apud plurimos plus ualeat malorum timor, quàm spes bonorum, sicut facilior eisdem turpium quàm honestorum intellectus est. aliquando bonis quoq; suadentur parum decora, dantur parum bonis consilia, in quibus ipsorum, qui consulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit, quæ statim cogitatio subire possit legentem. Hoc ergo præcipis, et hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, q̃ ita scribit ad Brutũ.
" Propositis plurimis, quæ honeste suaderi Cæsari possent. Sim'ne
" bonus uir, si hæc suadeam? minime. Suasoris enim est finis utilitas
" eius, cui quisq; suadet, at recta sunt, quis negat? sed non est semper
" rectis in suadendo locus. Sed quia est altior quæstio, nec tantum ad suasorias ptinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, qui summus futurus est, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter uelim. Verũ interim hæc, uel ad scholarum exercitationes pertinere credantur, nam & iniquorũ ratio noscenda est, ut melius æqua tueamur. Interim siquis bono inhonesta suadebit, meminerit non suadere tanquam inhonesta, ut q̃dam declamatores, Sex. Pompeium ad piraticam propter hoc ipsum, quod turpis, ac crudelis sit, impellunt. Sed dandus illis deformibus color, id'q; etiam apud malos, nec enim est quisquam tam malus, ut uideri uelit. Sic Catilina apud Sallustium loquitur, ut rem sceleratissimã, non malitia, sed indignatione uideatur audere. Sic Atreus apud Varium.
" Iam fero (inquit) infandissima, iam facere cogor.
Quanto magis eis, q̃bus fuit aliqua cura famæ, conseruandus est hic ambitus? Quare & cum Ciceroni dabimus consilium, ut Antonium roget, uel etiam ut philippicas, ita uitam pollicente eo, exurat, nó cupiditatẽ lucis allegabimus. Hæc enim si ualet ni animo eius, tacentibus quoque nobis ualet. Sed ut se reip. seruet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eum talium precum pudeat. Et C. Cæsari suadentes regnum, affirmabimus stare iam remp. nisi uno regente non posse. Nã qui de re nefaria deliberat, id solũ quærit quomodo q̃minimũ peccare uideatur. Multũ refert etiã quæ sit p̃sona suadentis, q̃a ante acta uita si illustris fuit, aut clarius genus, aut ætas. aut fortuna, affert expectationẽ. Prouidẽdũ est, ne quæ dicuntur, ab eo, q̃ dicit, dissentiant. At ijs contraria summissiorem quendã modũ postulant. Nã quæ in alijs libertas est, in alijs licẽtia uocatur. Et q̃busdã sufficit

authoritas, quosdam ratio ipsa aegre tuetur. Ideoq; longe mihi uiden tur difficillimae prosopopoeiae, in quibus ad reliquum suasoriae labo rem, accedit etiam personae difficultas. Nanq; illud idem aliter Caesar, aliter Cicero, aliter Cato suadere debebit. Vtilissima uero haec exercitatio, uel quod duplicis est operis, uel quod poëtis quoq;, aut historiarum quoq; futuris scriptoribus plurimum confert. Verum & oratoribus necessaria. Nam sunt multae à graecis, latinisq; compositae orationes, quibus alij uterentur, ad quorum conditionem, uitamq; aptanda, quae dicebantur, fuerunt. An eodem modo cogitauit, aut eandem personam induit Cicero, cum scriberet Cn. Pompeio, & cum C. Domitio, caeteris'ue, ac non uniuscuiusq; eorum fortunam, dignitatem, res gestas, intuitus, omnium etiam, quibus uocem dabat, imaginem expressit? ut melius quidem, sed tamen ipsi dicere uiderentur. Nec enim minus uitiosa est oratio, si ab homine, quàm si à re, cui accommodari debuit, dissidet. Ideoq; Lysias optime uidetur in ijs, quae scribebat, indoctis seruasse ueritatis fidem. Enimuero praecipue declamatoribus considerandum est, quid cuiq; personae conueniat, qui paucissimas controuersias ita dicunt, ut aduocati, plerunq; filij, patres diuites, senes, asperi, lenes, auari, deniq; superstitiosi, timidi, derisores fiunt, ut uix comoediarum actoribus plures habitus in pronuntiando concipiendi sint, quàm his in dicendo, quae omnia uideri possunt prosopopoeiae, quas ego suasorijs subieci, quia nullo alio ab his, quàm persona distant, quanquam hoc aliquando etiam in controuersias ducitur, quae ex historijs compositae certius agentium nominibus continentur. Neque ignoro plerunque exercitationis gratia poni & poëticas historias, ut Priami uerba apud Achillem, aut Syllae dictaturam deponentis in concione. Sed haec in partem cedent trium generum, in quae causas diuisimus. Nam & rogare, indicare, rationem reddere, & alia, de quibus supra dictum est, uarie, atque ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demonstratiua subijcere solemus. Frequentissime uero in his utimur ficta personarum, quas ipsi substituimus, oratione, ut apud Ciceronem pro Caelio in Clodiam, & Caecus Appius, & Clodius frater, ille in castigationem, hic in orationem morum compositus alloquitur. Solent in scholis fingi materiae ad deliberandum similiores controuersijs, & ex utroque genere commistae, ut cum apud C. Caesarem consultatio de poena Theodoti ponitur. Constat enim accusatione, & defensione causae, quod est iudicialium proprium, permista autem est & utilitatis ratio, an pro Caesare fuerit occidi Pompeium,

peium, an timendum a rege bellum, si Theodotus sit occisus, an id uenime opportunum hoc tempore, & periculosum, & certe longum sit futurum. Quæritur & de honesto, deceat'ne Cæsarem ultio Pompeij, an sit uerendum ne peiorem faciat suarum partium causam, si Pompeium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiam ueritati potest. Non simplex autem circa suasorias error in plerisq; declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diuersum, atq; in totum illi iudiciali contrarium esse existimauerunt. nam & principia abrupta, & concitatam semper orationem, & in uerbis effusiorem, ut ipsi uocant, cultum affectauerunt, & earum breuiores utiq; commentarios, quàm legalis materiæ facere elaborarunt. Ego porro ut procœmio uideo non utiq; opus esse suasorijs propter quas dixi supra causas, ita cur initio furioso sit exclamandum, non intelligo, cum proposita consultatione rogatus sententiam, si modo est sanus, non quæritet, sed quammaxime potest, ciuili, & humano ingressu mereri assensum deliberantis uelit. Cur autem torrens, & utiq; æqualiter concitata sit in ea dicentis oratio, cum uel præcipue moderationem, rationemq; consilia desyderent. Neq; ego negauerim sæpius subsidere in controuersijs impetum dicendi, procœmio, narratione, argumentis, quæ si detrahas, id fere superetit, quo suasoriæ cōstant. Verū id quoq; æqualius erit, non tumultuosius, atq; turbidius, uerborum autem magnificentia non ualidius est affectanda, suasorias declamantibus, sed contigit magis. Nam & personæ fere magnæ fingentibus placent, regum, principum, populi, senatus, & res ampliores, ita cum uerba rebus aptentur, ipso materiæ nitore clarescunt. Alia ueris consilijs ratio est. Ideoq; Theophrastus quammaxime remotum ab omni affectione in deliberatiuo genere uoluit esse sermonē, secutus in hoc authoritatem præceptoris sui, quanquā dissentire ab eo nō timide solet. Nanq; Aristoteles idoneam maxime ad scribendum demonstratiuā, proximamq; ab ea iudicialem putauit, uidelicet quoniam prior illa tota esset ostentationis, hæc secunda egeret artis, uel ad fallendū, si ita poposcisset utilitas, consilia, fide, prudentiaq; constarent. Quibus in demonstratiua consentio. nam & omnes alij scriptores idem tradiderunt. In iudicijs autem, consilijsq; secundum conditionem ipsius, quæ tractabitur, rei accommodandam dicendi credo orationem, nam & philippicas Demosthenis ijsdem, quibus habitas in iudicijs orationes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis sententiæ, & conciones non minus clarum, quàm est in accusationibus, ac defensionibus eloquentiæ lumen ostendunt. Dicit tamen de suasoria idem hoc modo. Tota

» autē oratio ſimplex, & grauis, et ſententijs debet ornatior eſſe, quàm » uerbis. Vſum exemplorū nulli materiæ magis conuenire merito ferè omnes conſentiūt, cū plerunq; uideátur reſpondere futura præteritis, habeaturq́; experimentū uelut quoddā rationis teſtimoniū. Breuitas quoq;, aut copia nó genere materiæ, ſed modo cōſtant. nā ut in cōſilijs plerūq; ſimplicior quæſtio eſt, ita ſæpe in cauſis minor. Quæ oīa uera eſſe ſciet, ſiꝗs nō orationes modo, ſed hiſtorias etiā, (nanq; in his conciones, atq; ſententiæ plerūq; ſuadēdi, ac diſſuadēdi funguntur officio) legere maluerit, quàm in cōmentarijs rhetorum cōſceneſcere. Inueniet enim nec in conſilijs abrupta initia, et cócitatius ſæpe in iudicijs dictum, et uerba aptata rebus in utroq; genere, et breuiores aliquādo cauſarū orationes quàm ſentētiarū. ne illa ꝗdē in ijs uitia deprehendet, ꝗbus ꝗdā declamatores laborant, et quod et cótra ſentientibus inhumane conuitiantur, et ita plerūq; dicunt tanq̄ ab ijs, ꝗ deliberant, utiq; diſſentiant. Ideóq; obiurgantibus ſimiliores ſunt, ꝗ̄ ſuadētibus. Hæc adoleſcentes ſibi ſcripta ſciāt, ne aliter quàm dicturi ſint, exerceri uelint, et in deſueſcendis morētur. Cæterū cū aduocari cœperint in cōſilia amicorū, dicere ſentētiā in ſenatu, ſuadere, ſiꝗd cóſulet princeps, qđ præceptis fortaſſe nō credūt, uſu docebūtur.

De partibus cauſarum iudicialium.

NVNC de iudiciali genere, quod eſt præcipue multiplex, ſed officijs conſtat duobus, intentionis, ac depulſionis, cuius partes, ut pluribus authoribus placuit, quinq; ſunt, prooemium, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His adiecerunt ꝗdam partitionem, propoſitionē, exceſſum, quarū priores duæ probationi ſuccedunt. Nā proponere ꝗdem quæ ſis probaturus neceſſe eſt, ſed & concludere. Cur igitur ſi illa par cauſæ eſt, non & hæc ſit? Partitio uero diſpoſitionis eſt ſpecies, ipſa diſpoſitio pars rhetorices, & ꝑ omnes materias, totumq́; earum corpus æqualiter fuſa, ſicut inuentio, elocutio. Ideóq; eam non omnis totius partē unam eſſe credendum eſt, ſed quæſtionum etiam ſingularum, quæ enim eſt quæſtio, in qua non promittere poſſit orator, quid primo, quid ſecundo, ꝗd tertio ſit loco dicturus, qđ eſt proprium partitionis. Quàm ergo ridiculum eſt quæſtionem ꝗdem ſpeciem eſſe probationis, partitionem autem, quæ ſit ſpecies quæſtionis partem totius orationis uocari. Egreſſio uero, uel quod uſitatius eſſe cœpit, exceſſus, ſiue eſt extra cauſam, non poteſt eſſe pars cauſæ, ſiue eſt in cauſa, adiutorium, uel ornamentum partium earum eſt, ex quibus

bus egreditur. Nam si quicquid in causa est, pars causae uocabitur. cur non argumentum, similitudo, locus cōmunis, affectus, exempla partes causae uocentur? Tamen neq; iis assentior, q detrahunt refutationem tanquā probationi subiectā, ut Aristoteles. Haec enim est, quae cōstituat, illa, quae destruat. Hoc quoq; idē aliquatenus nouat, qđ procemio non narrationē subiungit, sed propositionem. Verū id facit, qa propositio est genus, narratio species uidetur, et hac non semper, illa semper, & ubiq; credit opus esse. Verum ex iis, quas constitui, partibus, non ut quicq; primum dicendū, ita primum cogitandū est. Sed ante omnia intueri oportet, quid sit genus causae, qđ in ea quaeratur, quae prosint, quae noceant, deinde quid confirmandū, ac refellendū, tum quomodo narrandū. Expositio enim probationū est praeparatio, nec esse utilis potest, nisi prius constituerit qđ debeat de probatione promittere. Postremo intuendū quēadmodum iudex sit conciliandus, nec enim nisi totis causae partibus diligenter inspectis, scire possumus, qualē nobis facere animū cognoscentis expediat, seuerū, an mitem, concitatum, an remissum, aduersum gratiae, an obnoxium. Nec ideo tamen eos probauerim, q scribendū quoq; procemium nouissime putant. Nam, ut quo ferri omnem materiam oporteat, & quid quoq; sit opus constare debet, ante quàm dicere, aut scribere ordiamur, ita incipiendum ab iis, quae prima sunt, nam nec pingere quisquā, aut fingere coepit à pedibus, nec deniq; ars ulla consumatur ibi, unde ordiendum est. Quid fiet alioquin si spatium cōpoēndi orationem stylo non fuerit? non'ne nos haec inuersa consuetudo deceperit? Inspiciēda igitur materia est, quo praecipimus ordine, scribenda quo dicimus.

De generibus.

CAETERVM causa omnis, in qua pars altera agentis est, altera recusantis, aut unius rei controuersia constat, aut plurium. Haec simplex dicitur, illa coniūcta. Vna controuersia est per se furti, per se adulterii, plures autem eiusdem generis, ut in pecuniis repetundis, aut diuersi, ut siquis sacrilegii, & homicidii simul accusetur, qđ nunc in publicis iudiciis nō accidit, quoniā praetor certa lege sortitur, principum autem & senatus cognitionibus frequens est, & populi fuit. priuata quoq; iudicia saepe unum iudicem habere multis, et diuersis formulis solent, nec aliae species erūt, etiā si unus à duobus dūtaxat eandē rē, atq; ex eadē causa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus, quod accidere in haereditariis litibus interim scimus, qa quā=

uis in multis ꝑsonis, causa tamen una est, nisi cõditio ꝑsonarum quæstiones uariauerit. Diuersum his tertiũ genus, qđ dicitur cõparatiuũ, cuius rei tractatus in parte causæ frequẽs est, ut cũ apud cẽtumuiros post alia quæritur et hoc, uter dignior hæreditate sit. Rarũ est autẽ, ut in foro iudicia propter id solũ cõstituantur, sicut diuinatiões, quæ fiũt de accusatore cõstituẽdo, et nonnunq̃ inter delatores uter præmium meruerit. Adiecerũt q̃dam numero mutuã accusationem, quæ ἀντικατηγορία uocatur, alijs uidelicet succedere hanc quoq; cõparatiuo generi existimantibus, cui similis erit petitionũ inuicẽ diuersarũ, qđ accidit uel frequẽtissime (et si id ipsum uocari debet ἀντικατηγορία, nam proprio caret nomine) duo ergo erunt genera eius, alterũ, quo litigatores idẽ crimen inuicẽ intentant, alterũ, quo aliud, atq; aliud, cui & petitionũ conditio par est. Cum apparuerit genus causæ, tum intuebimur negetur'ne factũ, quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur, unde sunt status.

Quid, & quæ sit ratio, iudicatio, continens, & quatenus necessaria.

HIS inuentis, intuendum deinceps Hermagoræ uidetur, quid sit quæstio, ratio, iudicatio, continens, idest συνέχον, uel, ut alij uocant, firmamentum. Quæstio latius intelligitur omnis, de qua in utrãq; partem, uel in plures dici credibiliter potest. In iudiciali autẽ materia dupliciter accipienda est, altero modo, quo dicimus multas quæstiones habere controuersiam, quo etiã minores omnes cõplectimur, altero, quo significamus summam illã, in qua causa uertitur. de hac nunc loquor, ex qua nascitur status, an factum sit, an recte factum sit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi scriptores proprie quæstiones uocant. Theodorus, ut dixi, capita generalia, sicut illas minores, aut ex illis pendentes specialia. Nam & quæstionem ex quæstione nasci, & speciem in species diuidi conuenit. Hanc igitur quæstionem ueluti principalem uocant ζήτημα. Ratio autem est, qua id, quod factum esse constat, defenditur. & cur non utamur eodem, quo sunt usi ferè omnes, exemplo? Orestes matrem occidit. Hoc constat, dicit se iuste fecisse, status erit qualitatis, quæstio an iuste fecerit. Ratio, quod Clytemnestra maritum suum patrem Orestis occidit, hoc αἴτιον dicitur. κρινόμενον autem iudicatio, an oportuerit uel nocentem matrem à filio occidi. Quidam diuiserunt αἴτιον, & αἰτίαν ut esset altera propter quam iudicium constitutum est, ut occisa Clytemnestra, altera, qua factum defenditur, ut occisus Agamemnon.

Agamemnon. Sed tanta est circa uerba dissensio, ut alij αἰτίαν causam iudicij, αἴτιον autem facti uocent, alij eandem in contrarium uertant. Latinorum quidam hæc initium, et rationem uocauerunt, quidam utrunq; eodē nomine appellant. Causa quoq; ex causa, idest αἴτιον ex αἰτίου nasci uidetur, quale est, occidit Agamemnonem Clytemnestra, quia ille filiam cōmunem immolauerat, & captiuam pellicē adducebat. Iidē putant et sub una quæstione plures esse rationes, ut si Orestes & alteram afferat causam matris necatæ, quod responsis sit impulsus. Quod autē causas faciendi, totidē iudicationes. nam & hæc erit iudicatio, an responsis parere debuerit. Sed et una causa plures habere quæstiones, & iudicationes (ut ego arbitror) potest, ut in eo, qui, cum adulterā deprehensam occidisset, adulterum, qui tum effugerat, postea in foro occidit. Causa enim est una, adulter fuit, quæstiones, & iudicationes, an illo tēpore, an illo loco licuerit occidere. Sed sicut cum sint plures quæstiones, omnes'q; suos status habeat, causæ tamen status unus sit, ad quem referuntur omnia, ita iudicatio maxime propria, de qua pronuntiatur. συνέχον autem, quod (ut dixi) continens alij, firmamentum alij putant, Cicero firmissimam argumentationem defensoris, & appositissimam adiudicationē. Quibusdam id uidetur esse, post quod nihil quæritur, quibusdam id, quod ad iudicationem firmissimum affertur. Causa facti non in omnes controuersias cadit, nam quæ fuerit causa faciendi ubi factum negatur? at ubi causa tractatur, negant eodē loco esse iudicationē, quo quæstionē, idq; & in rhetoricis Cicero, & in partitionibus dicit. Nam in coniectura est quæstio, ex illo factum, non factū, an factum sit, ibi ergo iudicatio, ubi quæstio, quia in eadem re, prima quæstio, & extrema disceptatio. At in qualitate matrē Orestes occidit, recte, non recte, an recte occiderit, quæstio. nec statim iudicatio, quando ergo? illa patrem meū occiderat, sed non ideo tu matrem debuisti occidere, an debuerit, hic iudicatio. Firmamentum autem uerbis ipsius ponam. Si uelit Orestes dicere eiusmodi animum matris suæ in patrem suum, in se ipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, ac familiæ, ut merito ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Vtuntur alij & talibus exēplis, q bona paterna consumpserit, ne concionetur, in opera publica consumpsit, quæstio, an quisquis consumpserit, prohibēdus sit, Iudicatio, an q sic, uel ut in causa militis Arunci, qui Lusium tribunum uim sibi inferentem interfecit, quæstio an iure fecerit, ratio, quod is uim inferebat, iudicatio, an indemnatum, an tribunum à milite occidi oportuerit. Alterius etiam status quæstionem, alte-

rius iudicationem putant. Quæstio qualitatis, an recte Clodiũ Milo occiderit, iudicatio coniecturalis, an Clodius insidias fecerit. ponunt & illud sæpe causam in aliquam rem dimitti, quæ non sit propria quæstionis, & de ea iudicari, à quibus multum dissentio. Nam & illa quæstio, an omnes, qui paterna bona consumpserint, concione sint prohibendi, habeat oportet suam iudicationem, ergo non alia quæstio, alia iudicatio erit, sed plures quæstiones, & plures iudicationes. Quid non in causa Milonis ipsa coniectura referatur ad qualitatem. nam si est insidiatus Clodius, sequitur ut recte sit occisus. Cum uero in aliquam rem missa causa est recessum, & à quæstione, quæ erat constituta, hic quæstio, ubi iudicatio est. Paulũ in his secum etiam Cicero dissentit. Nam in rhetoricis, quemadmodum supra dixi, Hermagoram est secutus, in topicis ex statu effectam contentionẽ κρινόμενον existimat, idq; Trebatio, qui iuris erat consultus alludens, qua de re agitur appellat, qbus id contineatur, continentia quasi firmamenta defensionis, qbus sublatis defensio nulla sit. At in partitionibus oratorijs firmamentum, quod opponitur defensioni, qa continens, quod primum sit ab accusatore dicatur ratio, ideo ex rationis, & firmamenti quæstione disceptatio sit iudicationum. Verius igitur, & breuius qui statum, & continens, et iudicationem esse uoluerint, continens autem id esse, quo sublato, lis esse non possit. hoc mihi uidetur utranq; causam complecti, & quod Orestes matrem, & quod Clytemnestra Agamemnonem occiderit. Iidem iudicationem, & statum consentire semper existimarunt. Nec enim aliud eorum rationi conueniẽs fuisset. Verum hæc affectata subtilitas circa nomina rerũ ambitiose laborat à nobis in hoc assumpta solũ, ne parum diligenter inquisisse de opere, quod aggressi sumus, uideremur. Simplicius autem instituenti non est necesse per tam minutas rerũ particulas rationem dicendi concidere. Quo uitio multi qdem laborauerũt, præcipue tamen Hermagoras uir alioquin subtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentiæ nimium solicitæ, ut ipsa eius reprehensio laude aliqua non indigna sit. Hæc autem breuior, & uel ideo lucidior multo uia, nec discentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta deducendo consumet. Nam qui uiderit quid sit, quod in controuersiã ueniat, quid in eo, & per quæ uelit efficere pars diuersa, quid nostra, quod in primis est intuendum, nihil eorũ ignorare, de qbus supra diximus, poterit. Nec est ferè quisquã modo non stultus, atque ab omni prorsus usu dicendi remotus, quin sciat & quid litem faciat, quod ab illis causa, uel continens dicitur,

& quæ sit inter litigantes quæstio, & de quo iudicari oporteat, quæ omnia idem sunt. Nam & de eo quæstio est, quod in controuersiam uenit, & de eo iudicatur, de quo quæstio est. Sed non perpetuo intendimus in hæc animum & cupiditate laudis, utcunque acquirẽdæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quando uberior semper extra causam materia est, quia in controuersia pauca sunt extra omnia, & hic dicitur de ijs, quæ accepimus, illic de quibus uolumus. Nec tamen hoc præcipiendũ est, ut quæstionem, continens, iudicationem inueniamus. nam id quidem facile est, quàm ut intueamur semper certa, aut si digressi fuerimus, saltẽ respiciamus, ne plausum affectantibus arma excidãt. Theodori schola, ut dixi, omnia refert ad capita, his plura intelligũtur. Vno modo summa quæstio. item ut status, altero cæteræ, quæ ad summã referantur. tertio propositio cum affirmatione, ut dicimus, caput rei est apud Menandrum κεφάλαιόν ἐστιν. In uniuersum autẽ quicquid probandũ est, erit caput, sed id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant à scriptoribus artiũ tradita, uerbosius etiam quàm necesse erat, exposuimus, præterea quæ partes essent iudicialiũ causarũ supra dictũ est, proximus liber prima, idest exordia incipiet.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER QVARTVS.

De exordio, narratione, egressione, propositione, partitione.

P ERFECTO Marcelle Victori operis tibi dedicati tertio libro, et iam quarta ferè laboris parte transacta, nouæ insuper mihi diligentiæ causa, et altior solicitudo, quale iudiciũ hominũ emererer, accessit. adhuc enim uelut studia inter nos conferebamus, & si parũ nostra institutio probaretur à cæteris, contenti fore domestico usu uidebamur, ut tui, meique filij disciplinam formari satis putaremus. Cũ uero mihi Domitianus Augustus sororis suæ nepotũ delegauerit curã, nõ satis honorẽ iudiciorũ cœlestiũ intelligã, nisi ex hoc, oneris quoque magnitudinẽ metiar. Quis enim mihi aut mores excolẽdi sit modus, ut eos nõ immerito probauerit sanctissimus cẽsor, aut studia, ne fefellisse in his uidear principẽ, ut in omnibus, ita in eloquẽtia quoque eminentissimum? Quod si ne-

mo miratur poëtas maximos sæpe fecisse, ut non solum initijs operũ suorum musas inuocarent, sed prouecti quoq; longius, cum ad aliquẽ grauiorẽ uenissent locum, repeterent uota, & uelut noua precatione uterentur. Mihi quoq; profecto poterit ignosci, si quod in initio, quo primũ hanc materiã inchoaui, non feceram, nũc omnes in auxiliũ deos, ipsum'q; in primis, quo neq; præsentius aliud, neq; studijs magis propitiũ numen est, inuocem, ut quantũ nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aspiret, dexter'q;, ac uolens adsit, & me qualẽ esse credidit faciat, cuius mihi religionis non hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alioquin sic procedit ipsum opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua sint, quæ ingredior. Sequitur enim, ut iudicialiũ causarũ, quæ sunt maxime uariæ, atq; multiplices ordo explicetur, qđ procemij sit officiũ, quæ ratio narrandi, quæ probationũ sit fides, seu proposita confirmamus, seu cõtradicta dissoluimus, quanta uis in perorando, seu reficiẽda breui repetitione rerũ memoria est iudicis, siue affectus, quod est longe potentissimũ cõmouendi. De qbus partibus singulis qdam separatim scribere maluerũt, uelut onus totius corporis ueriti, & sic quoq; complureis de unaquaq; earũ libros ediderunt, quas ego oẽs ausus contexere propè infinitum mihi laborem prospicio, & ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed durãdũ est, q̃a cœpimus, et si uiribus deficiemus, animo tamen perseuerandum.

De exordio.

QVOD principium latine, uel exordiũ dicitur, maiore quadã ratione græci uidentur προοίμιον nominasse, quia à nostris initiũ modo significatur. Illi satis clare partem hãc esse ante ingressum rei, de qua dicendũ sit, ostendunt. Nam siue propterea quod οἴμη cantus est, & citharœdi pauca illa, quæ ante quãm legitimũ certamen inchoent emerendi fauoris gratia, canunt, procemium uocauerunt. Oratores quoq; ea, quæ prius quàm causam exordiãtur, ad concilian dos sibi iudicum animos præloquuntur, eadẽ appellatione signarũt. Siue quod οἶμον ijdem græci uiam appellant, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutum. Certe procemium est, quod apud iudicem dici prius quàm causam cognouerit, prosit. Vitioséq; in scholis facimus, quod exordio semper sic utimur quasi causam iudex iam nouerit, cuius rei licentia ex hoc est, quod ante declamationem illam uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoque contingere istud principiorum genus secundis actionibus potest, primis

quidem raro, uel nunquã nisi forte apud eum, cui res aliunde iam nota sit, dicimus. Causa principij nulla alia est, quàm ut auditorem, quo sit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fieri tribus maxime rebus inter authores plurimos constat, si beneuolum, attentũ, docilem fecerimus, non quia ista non per totam actionẽ sint custodienda, sed q̃a in initijs maxime necessaria, per quæ in animum iudicis, ut procedere ultra possimus, admittamur. Beneuolentiã aut à personis ducimus, aut à causis accipimus. sed personarum non est, ut pleriq; crediderunt, triplex ratio, ex litigatore, & aduersario, & iudice, nam exordium duci nonnunquam etiam ab actore causæ solet, quanquam enim pauciora de se ipso dicit, & parcius, plurimum tamen ad omnia momenti est in hoc positũ, si uir bonus creditur, sic enim continget, ut non studiũ aduocati uideatur afferre, sed pene testis fidem. Quare in primis existimetur uenisse ad agendũ ductus officio uel cognationis, uel amicitiæ, maximeq;, si fieri poterit, reipub. aut alicuius certe non mediocris exempli. quod sine dubio multo magis ipsis litigatoribus faciẽdũ est, ut ad agẽdũ magna, atq; honesta ratione, aut etiã necessitate accessisse uideãtur. Sed ut præcipua in hoc dicentis authoritas sit, si omnis in subeundo negotio suspicio sordidũ, aut odiorũ, aut ambitionis abfuerit. ita quædã in ijs quoq; cõmendatio tacita, si nos infirmos, inparatos, et impares agentium contra ingenijs dixerimus, qualia sunt pleraq; Messalæ procemia. Est enim naturalis fauor pro laborantibus, et iudex religiosus libentissime patronũ audit, quẽ iustitiæ suæ minime timet. Inde illa ueterũ circa occultandã eloquentiã simulatio multo ab hac nostrorũ temporũ iactatione diuersa. Vitandũ etiam nec contumeliosi, maligni, superbi, maledici in quenquam hominem, ordinem'ue uideamur, præcipueq; eorũ, qui lædi nisi aduersa iudicum uoluntate non possint. Nam in iudicẽ nequid dicatur non modo palàm, sed ne quod omnino intelligi possit, stultũ erat monere, nisi fieret. Etiam partis aduersæ patronus dabit exordio materiã, interim cum honore, si eloquentiã eius, ac gratiam nos timere fingẽdo, ut ea suspecta sint iudici, fecerimus. Interim ꝑ contumeliã, sed hoc perquamraro, ut Asinius pro Vrbiniæ hæredibus, Labienum aduersarij patronũ inter argumenta causæ malæ posuit. Negat hæc esse procemia Cornelius Celsus, quia sint extra litẽ. Sed ego tum authoritate summorũ authorũ magis ducor, tum ꝑtinere ad causam puto, quicquid ad dicentẽ pertinet, cũ sit naturale ut iudices ijs, quos libẽter audiunt, etiã facilius credãt. ipsius autem litigatoris persona tranctanda uarie est. nã tum dignitas eius

allegatur, tum cõmendatur infirmitas, nonnunquã contingit relatio meritorum, de qbus uerecundius dicendũ erit sua, quàm aliena laudanti. Multum agit sexus, ætas, conditio, ut in fœminis, senibus, pupillis, liberos, parentes, coniuges allegantibus. nam sola rectum quoq; iudicem inclinat miseratio, degustanda tamen hæc proœmio non consumanda. Aduersarij uero persona propè ijsdẽ omnibus, sed è contrario ductis impugnari solet. Nam & potentes sequitur inuidia, & humiles, abiectosq; contemptus, & turpes, ac nocentes odium. Quæ tria sunt ad alienandos iudicum animos potentissima, neq; hæc dicere satis est, quod datur etiã imperitis, pluraq; augenda, aut minuenda, ut expediet. Hoc enim oratoris est, illa causæ. Iudicem conciliabimus nobis non tantum laudando eum, quod & fieri cum modo debet, et est tamen parti utriq; cõmune, sed si laudẽ eius ad utilitatẽ nostræ causæ coniunxerimus, ut allegemus pro honestis dignitatem illi suã, pro humilibus iustitiã, pro infelicibus misericordiã, pro læsis seueritatem, & similiter cætera. Mores quoq;, si fieri potest, iudicis uelim nosse, nã prout asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remissi erũt, aut assumere in causam naturas eorum, qua cõpetent, aut mitigare, qua repugnabũt, oportebit. Accidit autem interim hoc quoq;, ut aut nobis inimicus, aut aduersario sit amicus, qui iudicat, quæ res utriq; parti tractanda est, ac nescio an & ci magis, in quã uidetur propensior. Est enim nonnunquam prauus hic ambitus aduersus amicos, aut pro ijs, qbus cum simultates gerant, pronuntiandi, faciendiq; iniuste, ne fecisse uideantur. fuerunt etiam qdam rerũ suarũ iudices. Nam & in libris obseruationum à Septimio editis affuisse Ciceronem tali causæ inuenio. et ego pro Regina Berenice apud ipsam causam dixi. Similis hic quoq; superioribus ratio est. aduersarius enim fiduciam partis suæ iactat, patronus timet cognoscentis uerecundiã. Præterea detrahenda, uel confirmanda opinio, siquam præcipuæ domo uidebitur iudex attulisse. Metus etiam nonnunquã est amouendus, ut Cicero pro Milone, ne arma Pompeij disposita contra se putarent, laborauit. nonnunquã adhibendus, ut idem in Verrem facit, sed adhibẽdi modus alter ille frequens, & fauorabilis, ne male sentiat populus Romanus, ne iudicia transferantur, alter autẽ asper, & rarus, quo minatur corruptis accusationẽ, et id qdẽ in concilio ampliore, utcunq; tutius, nam & mali inhibentur, & boni gaudent, apud singulos uero nunq̃ suaserim nisi defecerint omnia, quod si necessitas exigit, non erit iam ex arte oratoria, nó magis quàm appellare, etiã si in quoq; sæpe utile est, aut ante quàm pronuntiet, reũ facere. Nã et minari, et

deferre etiã non orator potest. Si causa conciliandi nobis iudicis materiam dabit, ex hac potissimum aliqua in usum principij, quæ maxime fauorabilia uidebuntur, decerpi oportebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut ex singulis quæstionibus singuli sensus in procemium conferantur, nam ille non hoc dicit, sed ad potentissimas quæstiones iudicem præparandum, in quo uitij nihil erat, nisi in uniuersum id præciperet, quod nec omnis actio patitur, nec omnis causa desyderat. Nam protinus à petitore primo loco, dũ ignota iudici lis est, quomodo ex quæstionibus ducemus sententias? nimirum res erunt iudicandæ prius, demus aliquas, nam id exigit ratio nonnunquam, etiam'ne potentissimas omnes, idest totam causam? sic erit in procemio peracta narratio. Quid uero si, ut frequenter accidit, paulo est durior causa, non beneuolentia iudicis petenda ex alijs partibus erit, sed nõ ante conciliato eius animo, nuda quæstionum cõmittetur asperitas, quæ si recte semper initio dicendi tractarentur, nihil procemio opus esset. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad conciliandum nobis iudicem potentissima, non inutiliter interim ex quæstionibus in exordio locabuntur. Quæ sint porro' in causis fauorabilia enumerare non est necesse, quoniam & manifesta erunt cognita cuiusq; controuersiæ conditione, & omnia colligi in tanta litium uarietate non possunt. Vt autem hæc inuenire, & augere, ita quod lædit aut omnino repellere, aut certe minuere ex causa est. Miseratio quoq; aliquando ex eadẽ uenit, siue quod passi sumus graue, siue passuri, neq; enim sum in hac opinione, qua quidam, ut eo distare procemium ab epilogo credam, quod in hoc præterita, in illo futura dicantur. Sed quod in ingressu parcius, & modestius prætentanda est iudicis misericordia. In epilogo uero liceat totos effundere affectus, & fictam orationem induere personis, & defunctos excitare, & pignora eorum producere, quæ minus exordijs sunt usitata. Sed hæc quæ supra dixi, non mouere tantum animum, uerum ex diuerso amoliri quoq; procemio opus est. Vt autẽ nostrum miserabilẽ, si uincamur, exitũ, ita aduersariorũ superbum, si uicerint, utile est credi. Sed ex ijs quoq;, quæ non sunt personarũ, nec causarum, uerum adiuncta personis, & causis, duci procemia solent. Personis applicantur, non pignora modo, de qbus supra dixi, sed propinquitates, amicitiæ, interim regiones etiam, ciuitatesq;, & siquid aliud eius, quem defendimus, casu lædi potest. Ad causam extra pertinet tempus, unde principium pro Cælio. locus, unde pro Deiotaro. habitus, unde pro Milone. opinio, unde in Verrem.

Deinceps ne omnia enumerentur, fama iudiciorum, expectatio uulgi,
nihil enim horũ in cauſa eſt, ad cauſam tamen ptinet. Adijcit Theo-
phraſtus ab actione principium, quale uidetur eſſe Demoſthenis pro
Cteſiphonte, ut ſibi dicere ſuo potius arbitrio liceat rogantis, quàm eo
modo, quẽ accuſator actione præſcripſerit. Fiducia ipſa ſolet opinio-
ne arrogantiæ laborare, faciunt fauorem, & illa pene` cõmunia, non
tamen omittenda, uel ideo ne occupentur, optare, abominari, rogare, ſo-
licitum agere, quæ plerũq; attentũ iudicẽ faciunt, ſi res agi uidetur,
noua, magna, atrox, ptinens ad exemplum, præcipue tamen ſi iudex
aut ſua uice, aut reipu. commouetur, cuius animus ſpe, metu, admoni-
tione, precibus, uanitate deniq; ſi id profuturum credimus, agitandus
eſt. Sunt & illa excitandis ad audiendũ non inutilia, ſi nos nec diu
moraturos, nec extra cauſam dicturos exi[illegible]ment. Docilem ſine dubio
& hæc ipſa præſtat attentio, ſed et illud ſi breuiter, & dilucide ſum-
mam rei, de qua cognoſcere debeat, indicarimus, quod Homerus, atq;
Virgilius operũ ſuorum principijs faciunt. Nam iſtius rei modus eſt,
ut propoſitioni ſimilior ſit, quàm expoſitioni, nec quomodo quicq; ſit
actum, ſed de qbus dicturus ſit orator, oſtendant, nec uideo quod hu
ius rei apud oratores poſſit reperiri melius exemplũ, quàm Ciceronis
» pro A. Cluentio. Animaduerti iudices omnẽ accuſatoris orationẽ in
» duas diuiſam eſſe partes, quarũ altera mihi niti, et magnopere con-
» fidere uidebatur, inuidia iam inueterata iudicij iuniani, altera tan-
» tummodo conſuetudinis cauſa timide, & diffidenter attingere ratio-
» nem ueneficij criminum, qua de re lege hæc eſt quæſtio conſtituta. Id
tamen totum reſpondenti facilius eſt, quàm proponenti, quia hic ad-
monendus iudex, illic docendus eſt. Nec me quanquam magni autho
res in hoc duxerint, ut non ſemper facere attentum, ac docilem iudi
cem uelim, non quia neſciam id, quod ab illis dicitur, eſſe pro mala
cauſa, qualis ea ſit, non intelligi. Verum quia iſtud non negligen-
tia iudicis contingit, ſed errore (dixit enim aduerſarius, & fortaſſe
perſuaſit) nobis opus eſt eius diuerſa opinione, quæ mutari non po-
teſt, niſi illum fecerimus ad ea, quæ dicemus, docilem, & attentum.
Quid ergo eſt? imminuenda quædã, et leuanda, et quaſi contemnen
da eſſe conſentio ad remittendam intentionem iudicis, quam aduer-
ſario præſtat, ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud
ironia illa, quàm ut Cæſar minus ſe in rem tanquã non nouã inten
deret? Quid pro Cœlio, quàm ut res expectatione minor uideretur.
Verum ex ijs, quæ propoſui, aliud in alio genere cauſæ deſyderari
palàm eſt. Genera porro cauſarũ plurimi qnq; fecerunt, honeſtum,

humile,

humile,dubium,uel anceps, admirabile,obſcurum , ideſt ἔνδοξον,
ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον . Sunt qbus re=
ćte uideatur adijci turpe,quod alij humili,alij admirabili ſubijciũt.
Admirabile autem uocant,quod eſt præter opinionem hominum con=
ſtitutum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem,in obſcuro docilẽ,
in humili attentum parare debemus. nam honeſtum quidem ad con-
ciliationem ſatis per ſe ualet. In admirabili,et turpi remedijs opus eſt.
Et eo quidam exordium in duas diuidunt partes,in principium,&
inſinuationem,ut ſit in principijs recta beneuolentiæ,& attentionis
poſtulatio,quæ quia eſſe in turpi genere cauſæ non poſſit, inſinua-
tio ſurrepat animos maxime,ubi fors cauſæ non ſatis honeſta eſt,uel
quia res ſit improba,uel quia ab hominibus parum probetur,aut ſi
facie ipſa quoq; premitur,uel inuidioſa conſiſtentis ex diuerſo patro=
ni,aut patris,uel miſerabilis ſenis,cæci,infantis. Et qdã qbus aduer-
ſus hæc modis ſit medendũ,uerboſius tradunt,materiasq; ſibi ipſi fin
gunt,& ad morem actionum proſequuntur. Sed cum hæc oriantur
ex cauſis,quarũ ſpecies conſequi omnes nõ poſſumus,niſi generaliter
comprehendantur,in infinitum ſunt extrahendæ. Quare ſingulis cõ
ſiliũ ex propria ratione naſcetur. Illud in uniuerſum præceperim,
ut ab ijs,quæ lædunt,ad ea,quæ proſunt,refugiamus. Si cauſa labo
ramus,pſona ſubueniat,ſi perſona,cauſa,ſi nihil, quod nos adiuuet,
erit,quæramus quid aduerſariũ lædat. Nam ut optabile eſt plus fa=
uoris mereri,ſic proximum odij minus. In ijs,quæ negari non pote
runt,elaborandum,ut aut minora, quàm dictum eſt,aut alia mente
facta,aut nihil ad præſentem quæſtionem ptinere,aut emendari poſſe
pœnitentia,aut ſatis iã punita uideãtur. Ideoq; agere aduocato quàm
litigatori facilius,qa & laudat ſine arrogantiæ crimine,et aliquan=
do utiliter etiam reprehendere poteſt. Nam ſe quoq; moueri interim
finget,ut pro Rabirio Poſthumo Cicero,dum aditum ſibi ad aures fa
cit,et authoritatẽ induit uera ſentientis,quo magis credatur uel de=
fendenti eadẽ,uel neganti. Ideoq; primũ hoc intueamur,litigatoris,
an aduocati perſona ſit utendũ,quoties utrunq; fieri poteſt. nã illud
in ſcholis liberũ eſt,in foro rarum,ut ſit idoneus ſuæ rei quiſq; de=
fenſor. Declamaturus autem maxime poſitas in affectibus cauſas pro-
prijs perſonis debet induere. Hi ſunt enim,qui mandari nõ poſſunt,
nec eadẽ ui perferuntur alieni animi,qua ſui motus. His etiã de cau-
ſis inſinuatione uidetur opus eſſẽ, ſi aduerſarij actio iudicum animos
occupauerit,uel ſi dicendum apud fatigatos eſt, quorũ alterum pro=
mittendo noſtras probationes,et aduerſas eludendo uitabimus,alte-

rum & ſpe breuitatis, et iis, quibus attentum fieri iudicē docuimus, & urbanitas opportuna reficit animos, & undecunq; petita iudicis uoluptas leuat tædiũ. Non inutilis etiã eſt ratio occupandi, quæ ui- » dentur obſtare, ut Cicero dicit, ſcire ſe mirari quoſdam, ꝙ is, qui per » tot annos defenderit multos, læſerit neminē, ad accuſandũ Verrem deſcenderit, deinde oſtendit hanc ipſam ſociorũ defenſionē, qđ ſchema, prolepſis dicitur, id cum ſit utile aliquando, nunc à declamatoribus quibuſdam penè ſemper aſſumitur, q fas non putant, niſi à contra- rio incipere. Negant Apollodorum ſecuti tres eſſe, de quibus diximus, præparandi iudicis partes. Sed multas ſpecies enumerant, ut ex mo- ribus iudicis, ex opinionibus ad cauſam extra pertinentibus, ex opi nione de ipſa cauſa, quæ ſunt propè infinitæ, tum iis, ex qbus omnes cõſtant controuerſiæ, perſonis, factis, dictis, cauſis, tēporibus, locis, occa ſionibus cæteris, quas ueras eſſe fateor. ſed in hæc tria genera reci- dere. Nã ſi iudicē beneuolũ, attentũ, docilem habeo, qd amplius de- beam optare non reperio, cũ metus ipſe, q maxime uidetur eſſe extra hæc, & attentũ iudicē faciat, et ab aduerſo fauore deterreat. Verũ, quoniam non eſt ſatis demonſtrare diſcentibus, quæ ſint in ratione procœmii, ſed dicēdũ etiã quomodo pſpici facillime poſſint, hoc adiicio, ut dicturus intueatur. Quid, apud quē, pro quo, contra quem, quo tēpore, quo loco, quo rerũ ſtatu, qua uulgi fama dicendũ ſit, qd iudi- cem ſentire credibile ſit ante quàm incipiamus, tum quid aut deſyde- remus, aut deprecemur, ipſa illũ natura eò ducet, ut ſciat qd primũ dicendũ ſit. At nunc omne, quod cœperint, prooemiũ putant, & ut quicq; ſuccurrerit, utiq; ſi aliqua ſententia blandiatur, exordiũ. Multa autē ſine dubio ex aliis partibus ſunt, aut aliis partibus cauſæ com- munia, nihil tamen in quaq; melius dicatur, quàm quod æque bene di ci alibi non poſſit. Multũ gratiæ exordio eſt, quod ab actione diuer- ſæ partis materiã trahit, hoc ipſo, quod non cõpoſitũ domi, ſed ibi, atq; è re natũ, & facilitate famã ingenii auget, et facie ſimplicis, ſum- ptiq; ex proximo ſermonis fidē quoq; acquirit, adeo etiam ſi reliqua ſcripta, atq; elaborata ſint, tamen plerunq; uideatur tota extēporalis oratio, cuius initiũ nihil præparatũ habuiſſe manifeſtũ eſt. Frequen tiſſime uero prooemium decebit, & ſententiarũ, & cõpoſitionis, et uo cis, & uultus modeſtia, adeo ut in genere cauſæ etiã indubitabili fi- ducia ſe ipſa nimium exercere non debeat. Odit enim iudex ferè litigantis ſecuritatem, cumq; ius ſuũ intelligat, tacitus reuerentiã po- ſtulat. Nec minus diligenter, ne ſuſpecti ſimus ulla parte uitandũ, pro- pter quod minime oſtentari debet in principiis cura, qa uidetur ars

omnis

omnis dicentis contra iudicẽ adhiberi. Sed ipsum istud euitare summæ artis est. Nam id sine dubio ab omnibus, & qdem optime præceptum est. Verum aliquatenus temporum conditione mutatur, quia iam quibusdam in iudicijs, maximeq; capitalibus, ut apud centumuiros, ipsi iudices exigunt solicitas, & accuratas actiones, contemniq; se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt, nec doceri tantum, sed etiam delectari uolunt. Et est difficilis huius rei moderatio, quæ tamen ita temperari potest, ut uideamur accurate, non callide dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet. ne quod insolens uerbum, ne audacius translatum, ne aut obsoleta uetustate, aut poëtica licentia sumptum in principio deprehendatur. Nondum enim recepti sumus, & custodit nos recens audientium intentio, magis conciliatis animis, & iam calentibus hæc libertas feretur, maximeq; cum in locos fuerimus ingressi, quorum naturalis ubertas licentiam uerbi notari circunfuso nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi similis esse in procemio debet oratio. Nec tamen deducta semper, atque circunlata, sed sæpe simplici, atque inelaboratæ similis, nec uerbis, uultuq; nimia promittens. Dissimulata enim et, ut græci dicunt, ἀνεπίφατος actio melius sæpe surrepit, sed hæc prout formari animum iudicum expediet. Turbari memoria, uel continuandi uerba difficultate destitui, nusquam turpius, cum uitiosum procemium possit uideri cicatricosa facies, & pessimus certe gubernator, qui nauem, dum portum egreditur, impegit. Modus autem principij pro causa. nam breuius simplices, longius perplexæ, suspectæq;, et infames desyderant. Ridendi uero qui uelut leges procemijs omnibus dederunt, ut intra quatuor sensus terminarentur. Nec minus euitanda est immodica eius longitudo, ne in caput excreuisse uideatur, & quo præparari debet, fatigetur. Sermonem à persona iudicis auersum, qui ἀποστροφὴ dicitur, quidam in totum à procemio summouent, nonnulla quidem in hanc persuasionem ratione ducti. Nam prorsus esse hoc magis secundum naturam confitendum est, ut eos alloquamur potissimum, quos conciliare nobis studemus. Interim tamen, & est hoc procemio necessarium, sensus aliquis, & is acrior fit, atq; uehementior ad personam directus alterius. Quod si accidat quo iure, aut qua tanta superstitione prohibemur dare per hanc figuram sententiæ uires? Neque enim istud scriptores artium, quia non liceat, sed quia non putant utile, uetant. Ita si uincet utilitas propter eandem causam facere debebimus, propter quam uetamur. Et Demosthenes autem ad Aeschinem orationem in procemio conuertit.

Et M. Tullius tum pro aliis quibusdam, ad quos ei uisum est, tũ pro Ligario ad Tuberonem. nã erat multo futura languidior, si esset aliter figurata, quod facilius cognoscet, siquis illam totam partem ue-
» hementissimã, cuius hæc forma est, Habes igitur Tubero, quod est ac-
» cusatori maxime optandũ, & cætera, conuertat ad iudicem, tũ enim uere auersa uideatur oratio, et languescat uis omnis dicẽtibus nobis. Habet igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandũ. Illo enim modo pressit, atq; institit, hoc tantum indicasset, quod idem in Demosthenem, si flexum illi mutaueris, accidet. Quid non Sallustius directo ad Ciceronem, in quem ipsum dicebat, usus est principio, & qui-
» dem protinus, Grauiter & iniquo animo maledicta tua paterer M.
» Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinam. Quousq; tandẽ abute-
» re patientia nostra? ac nequis apostrophen miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ causa est in commentariis, nam bis eundem defendit, prosopopœia loquẽtis, pro reo utitur, pro Rabirio uero Posthumo, eodemq; Scauro reo repetundarũ etiã exẽplis, pro Cluentio, ut modo ostendi, partitione. Non tamen hæc, quia possunt bene aliquando fieri, passim facienda sunt, sed quoties præceptum uicerit ratio, quomodo & similitudine dũ breui, & translatione, atq; aliis tropis, quæ omnia cauti illi, ac diligentes prohibent, utemur interim, si cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulo ante dixerã displicet. Alia exordiorũ uitia uerius tradiderunt, quod in plures causas accommodari potest, uulgare dicitur id minus fauorabile, aliquando tamen non inutiliter assumimus à magnis sæpe oratoribus non euitatum. Quo & aduersarius uti potest, cõmune appellatur. quod aduersarius in suam utilitatem deflectere potest, cõmutabile. qđ causæ non cohæret, separatum. quod aliũde trahitur, translatum. Præterea quod longum, quod contra præcepta est, quorum pleraq; non principii modo sunt uitia, sed totius orationis. Hæc de procemio quoties erit eius usus, nõ semper autẽ est, nam et superuacuũ aliquando est, si sit præparatus satis etiam sine hoc iudex, aut si res præparatione non eget. Aristoteles qdem in totum id necessarium apud bonos iudices negat, aliquando tamen uti nec si uelimus eo licet, cũ iudex occupatus, cum angusta sunt tempora, cũ maior potestas ab ipsa re cogit incipere. Contráq; est interim procemii uis etiam non in exordio. nam iudices & in narratione nonnunquã, et in argumentis, ut attendãt, et ut faueant rogamus. Quo Prodichus uelut dormitãtes eos excitari
» putabat, quale est, cũ C. Varenus, q à familia anchariana occisus est,
» hoc quæso iudices diligẽter attendite. Utiq; si multiplex causa est, sua quibusq;

quibusq; partibus danda præfatio est, ut audite nũc reliqua, et transeo nũc illuc. Sed in ipsis etiã probationibus multa funguntur proœmij uice, ut facit Cicero pro Cluẽtio, dicturus contra censores. pro Murena, cũ Seruio se excusat. Verũ id frequentius est, quàm ut exẽplo confirmandũ sit. Quoties autẽ proœmio fuerimus usi, tum siue ad expositionem transibimus, siue protinus ad probationẽ, id debebit in principio postremũ esse, cui cómodissime iungi initiũ consequentiũ poterit. Illa uero frigida, et puerilis est in scholis affectio, ut ipse transitus efficiat aliquã utiq; sententiã. Et huius uelut præstigiæ plausum petat, ut Ouidius lasciuire in methamorphosi solet, quẽ tamen excusare necessitas potest, res diuersissimas in speciẽ unius corporis colligentẽ, oratori uero qd est necesse surripere hãc transgressionẽ, & iudicẽ fallere? qui ut ordini rerũ animũ intendat, etiã cómonendus est, peribit enim prima pars expositionis, si iudex non dũ narrari sciet. Quapropter ut nó abrupte cadere in narrationẽ, ita nó obscure transcendere est optimũ. Si uero longior sequetur, ac pplexa magis expositio, ad eã ipsam præparãdus iudex erit, ut Cicero sæpius, sed hoc loco fe
" cit. Paulo longius exordiũ rei demonstrãdæ gratia, repetam. quod
" quæso iudices ne moleste patiamini, principijs enim cognitis, multo fa
" cilius extrema intelligetis. Hæc mihi ferè sunt de exordio cóperta.

De narratione.

MAXIME naturale est, et fieri frequẽtissime debet, ut præparato ꝑ hæc, quæ supra dicta sunt, iudice, res, de qua pronũtiaturus est, indicetur. Ea est narratio, in qua sciens transcurrã subtiles nimiũ diuisiones quorundã, plura eius genera facientiũ. Nó enim solã uolũt esse illã negotij, de quo apud iudices quæritur, expositionẽ, sed ꝑsonæ,
" ut M. Antilius Palicanus humli loco picẽs, magis loquax, quàm fa
" cundus. Loci, ut oppidũ est in hellespóto Lãpsacum iudices. Tẽporis, ut
" Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
" Liquitur.— Causarum, quibus historia frequentissime utuntur,
cum exponunt, unde bellũ, seditio, pestilentia. præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocant, quod quis ignorat? Adijciunt expositionem, & præteritorum esse temporum, quæ est frequentissima, &
" præsentium, qualis est Ciceronis de discursu amicorum, Chrysogonus
" postquam est nominatus, & futurorum, quæ solis dari uaticinãtibus
potest. Nam ὑποτύπωσις non est habenda narratio, sed nos potioribus uacemus. Pleriq; semper narrandũ putauerunt, quod falsum

esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues causæ, ut propositionem potius habeant, quàm narrationem. Id accidit aliquando utriq; parti, cum uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure quæritur, ut apud centumuiros, filius an frater debeat esse intestatæ hæres, pubertas annis, an habitu corporis æstimetur, aut cum est quidẽ narrationi locus, sed aut ante iudici nota sunt omnia, aut priore loco recte exposita. Accidit aliquando alteri, & sæpius actori causæ, uel quia satis est proponere, uel quia sic magis expedit, satis est dixisse, certam creditam pecuniã peto ex stipulatione, legatum peto ex testamento, diuersæ partis expositio est, cur ea non debeatur, & satis est actori, et magis expedit sic indicare, dico ab Horatio sororem suam interfectam. Nãq; & cum propositione iudex crimen omne cognoscat, & ordo, et causa facti pro aduersario magis est. Reus contra tunc narrationem subtrahit, & cum id, quod obijcitur, neq; negari, neq; excusari poterit, sed in sola iuris quæstione consistet, ut in eo, qui cum pecuniam priuatam ex æde sacra surripuerit, sacrilegij reus est, confessio uerecũdior est, quàm expositio, non negamus pecuniam de templo esse sublatam, calumniatur tamen accusator actione sacrilegij, cum priuata fuerit, non sacra, uos autem de hoc cognoscetis, an sacrilegium sit admissum. Sed ut has aliquando non narrandi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse narrandum existiment, cum reus quod obijcitur tantum negat. In qua est opinione Cornelius Celsus, qui conditionis huius esse arbitratur plerasq; cædis causas, et omnes ambitus, ac repetundarum. Non enim putat esse narrationem, nisi quæ summam criminis, de quo iudicium est, continet. Deinde fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narrasse Ciceronem, atq; ille & negauit peruenisse ad Rabirium pecuniam, qua de re erat quæstio constituta. Et in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego autem magnos alioquin secutus authores duas esse in iudicijs narrationum species existimo, alteram ipsius causæ, alteram rerum ad causam pertinentium expositionem. non occidi hominem. nulla narratio est, conuenit. Sed erit aliqua, & interim etiã longa contra argumenta eius criminis de anteacta uita, de causis, propter quas innocens in periculum deducatur, alijs causis, quibus incredibile id, quod obijcitur, fiat. nec enim accusator hoc tantum dicit occidisti, sed quibus id probet narrat, ut in tragœdijs, cum Teucer Vlyssem reum facit Aiacis occisi, dicens inuentum eum in solitudine iuxta exanime corpus inimici cum gladio cruento, non id modo Vlysses respondet, non esse à se id facinus admissum, sed sibi nullas cum Aiace inimicitias fuisse,

tias fuisse, de laude inter ipsos certatum. Deinde subiungit quomodo in eam solitudinem uenerit, iacentem exanimem sit conspicatus, gladium è uulnere extraxerit, his subtexitur argumentatio. Sed ne illud qdem sine narratione est dicente accusatore, fuisti in eo loco, in quo tuus inimicus occisus est, non fui, dicendum enim ubi fuerit. Quare ambitus quoq; causæ, & repetundarum, hoc etiam plures eiusmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In qbus ipsa qdē neganda sunt, sed argumentis expositione contraria resistendum, & interdum singulis, interdum uniuersis. an reus ambitus male narrabit, uqos parentes habuerit, quemadmodum ipse uixerit, qbus meritis fretus ad petitionem descenderit? aut qui repetundarum insimulabitur, non & ante actam uitam, & quibus de causis prouinciam uniuersam, uel accusatorem, aut testem offenderit, non inutiliter exponet? quæ si narratio nō est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius est initium. A. Cluentius habitus, nihil enim hic de ueneficio, sed de causis, quibus ei mater inimica sit, dicit. Illæ duæ quoq; sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius causæ narrationes, uel exempli gratia, ut in Verrem de L. Domitio, qui pastorem, quod is aprum, quē ipsi muneri obtulerat, exceptum esse à se uenabulo confessus esset, in crucem sustulit, uel excutiendi alicuius extrinsecus

» criminis, ut pro Rabirio Posthumo. Nam ut uentum Alexandriā
» est iudices, hæc una ratio à rege proposita Posthumo est seruandæ pe
» cuniæ, si curationē, et quasi dispensationem regiā suscepisset. Vel augendi, ut describitur iter Verris. ficta interim narratio introduci solet, uel ad concitandos iudices, ut pro Roscio contra Chrysogonū, cuius paulo ante habui mentionem, uel ad resoluendos aliqua urbanitate, ut pro Cluentio contra fratres Cepasios, interdū per digressio=
» nem decoris gratia, qualis rursus in Verrem de Proserpina, In his
» quondā locis mater filiā quæsisse dicitur. Quæ omnia eò pertinent, ut appareat non utiq; non narrare eum, q negat, sed illud ipsum narrare, quod negat. Nec hoc qdem simpliciter accipiendū, quod est à me positum, superuacuam esse narrationē rei, quam iudex nouerit. Quod sic intelligi uolo, si non modo factum quid sit sciet, sed ita factum etiā, ut nobis expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta est, ut tantū cognoscat iudex, sed aliquanto magis ut cōsentiat. Quare etiam si non erit docēdus, sed aliquo modo afficiendus, narrabimus cū præparatione quadā, scire qdem eum in summa qd actū sit. Tamen rationē quoq; facti cuiusq; cognoscere ne grauetur. Interim propter aliquē in consiliū adhibitū nos repetere illa simu=

lemus. Interim ut rei, quæ ex aduerso proponatur, iniquitatem oẽs etiam circunstantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit uarianda expositio ad effugiendum tædium, cum sint nota audiẽti, sicut meministi, & fortasse superuacuum fuerit hic cõmorari, sed q̃d ego diutius cum tu optime noris, illud quale sit tu scias, et his similia, alioquin si apud iudicem, cui nota causa est, narratio semper uidetur superuacua, potest uideri non semper esse etiam ipsa actio necessaria. Alterũ est, de quo frequẽtius quæritur, an sit utiq; narratio proœmio subijcienda. Quod qui opinantur, non possunt uideri nulla ratione ducti. Nã cum proœmiũ idcirco cõparatum sit, ut iudex ad rẽ accipiendã fiat conciliatior, docilior, & intentior, & probatio nisi causa prius cognita, non possit adhiberi, protinus iudex notitia rerum instruendus uidetur. Sed hoc quoq; interdũ mutat conditio causarũ, nisi forte M. Tullius in oratione pulcherrima, quã pro Milone scriptã reliq̃t, male distulisse narrationẽ uidetur, tribus præpositis quæstionibus, aut profuisset exponere quomodo insidias Miloni fecisset Clodius, si reum, qui à se hominem occisum fateretur, defendi omnino fas non fuisset, aut si iam præiudicio senatus damnatus esset Milo, aut si Cn. Pompeius, q̃ propter aliquã gratiam iudiciũ militibus armatis clauserat, tanquã aduersus ei timeretur. Ergo hæ quoq; quæstiones uim proœmij obtinebunt, cũ omnes iudicẽ præparauerint. Sed aliter pro L. Murena quoq; postea narrauit, cum obiecta diluit, quod fiet utiliter, quoties crimen non repellendũ tantũ, sed etiam transferendum erit, ut prius ijs defensis, uelut initiũ sit alium culpãdi narratio, ut in armorũ ratione antiquior cauendi q̃ ictum inferendi cura est. Erunt quædã causæ, nec id raro, crimini q̃dẽ, de quo cognitum est, faciles ad diluendum, sed multis ante actæ uitæ flagitijs, & grauibus criminibus oneratæ, quæ prius amouenda sunt, ut propitius iudex defensionẽ ipsius negotij, cuius propria quæstio, audiat, ut si defendẽdus est M. Cœlius, non'ne optimus patronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ q̃ ueneficij, in q̃bus solis omnis Ciceronis uersatur oratio. Deinde tum narret de bonis paulatim, totam'q; deinde explicet causam, quæ est ipsius actione defensa. Sed nos ducit scholarũ consuetudo, in q̃bus certa quædã ponuntur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil est diluẽdũ. Ideo'q; narratio proœmio semper subiungitur, inde libertas declamatoribus, ut etiã secundo partis suæ loco narrare uideãtur. Nã cũ pro petitore dicũt & expositione, tanq̃ priores agant, uti solent, et contradictione tanq̃ respondeant, id'q; fit nõ recte. Nã cũ sit declamatio forensiũ actionũ

meditatio,

meditatio, cur non utrũq; protinus locum exerceant? cuius rationis ignari ex more cui assueuerũt, nihil in foro putant esse mutandum. Sed in scholasticis quoq; nõnunq̃ euenit, ut pro narratione sit propositio. Nã q̃d exponet quæ Zelotypũ male tractationis accusat, aut q̃ cynicũ apud censores reũ de moribus facit, cũ totũ crimen uno uerbo in qualibet actionis parte proposito satis ĩdicetur. Sed hæc hactenus, nũc quæ sit ratio narrãdi subiungã. Narratio est rei factæ, aut nõ factæ utilis ad ꝑsuadendũ expositio, uel, ut Apollodorus finit, oratio docens auditorẽ, q̃d in cõtrouersia sit. Eá pleriq; scriptores, maxime q̃ sunt ab Isocrate, uolunt esse lucidã, breuẽ, uerisimilẽ, nec enim refert an pro lucida ꝑspicuã, pro uerisimili probabilẽ, credibilem'ue dicamus. Eadẽ nobis placet diuisio, q̃q̃ Aristoteles ab Isocrate parte in una dissenserit, præceptũ breuitatis irridens, tanq̃ necesse sit longam, aut breuẽ expositionẽ, nec liceat ire ꝑ mediũ. Theodorei quoq; solã relinquũt ultimam partẽ, quia nec breuiter utiq;, nec dilucide semper sit utile exponere, quo diligentius distinguẽda sunt singula, ut q̃d quoq; loco prosit ostendã. Narratio est aut tota pro nobis, aut tota pro aduersarijs, aut mista ex utrisq;. Si erit tota pro nobis, contenti sumus ijs tribus partibus, ꝑ quas efficitur, quo iudex facilius intelligat, meminerit, credat. nec quisquã reprehẽsione dignũ putet, q̃d proposuerim eã, quæ sit tota pro nobis, debere esse uerisimilẽ, cũ uera sit. Sunt enim plurima uera quidẽ, sed parũ credibilia, sicut falsa quoq; frequẽter uerisimilia. Quare nõ minus laborãdũ est, ut iudex quæ uera dicimus, q̃ quæ fingimus credat. Sunt q̃dẽ hæ, quas supra retuli, uirtutes aliarũ quoq; partiũ. Nam & ꝑ totã actionẽ uitanda est obscuritas, et modus ubiq; custodiẽdus, et credibilia esse oportet oĩa, quæ dicuntur. Maxime tamen hæc in ea parte custodiẽda sunt, quæ prima iudicẽ docet, in qua si acciderit, ut aut nõ intelligat, aut non meminerit, aut nõ credat, frustra in reliquis laborabimus. Erit autẽ narratio aperta, atq; dilucida, si fuerit primũ exposita uerbis proprijs, et significantibus, et nõ sordidis quidẽ, non tamen exquisitis, et ab usu remotis, tũ distincta rebus, ꝑsonis, temporibus, locis, causis, ipsa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut iudex quæ dicuntur q̃ facillime accipiat. Quæ quidem uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem, dispositæ, uel etiam forte circũfusæ multitudinis cõpositi, non ferunt illud intentionis silentiũ, nec sibi diserti uidentur, nisi omnia tumultu & uociferatione concusserint. rem indicare, sermonis quotidiani, & in quemcunq; etiam indoctorum cadentis, esse existimant, cum interim quod tã quam facile cõtemnunt, nescias præstare

uelint minus, an possint. Neq; enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperirent, quàm id, quod se dicturos fuisse omnes putant, postq̃ audierunt, q̃a non bona iudicant esse illa, sed uera. Tũ autem optime dicit orator cũ uidetur uera dicere. At nũc uelut campum nacti expositionis hic potissimũ, & uocem flectunt, & ceruicẽ reponunt, & brachiũ in latus iactant, totóq; & rerũ, & uerborũ, & cõpositionis genere lasciuiunt. deinde quod sit monstro simile, placet actio, causa non intelligitur. Verum hoc omittamus, ne minus gratiæ præcipiendo recta, quàm offensæ reprehendendo praua, mereamur. Breuis erit narratio ante omnia si inde cœperimus rẽ exponere, unde ad iudicem pertinet. Deinde si nihil extra causam dixerimus, tum etiam si reciderimus omnia, q̃bus sublatis nec cognitioni quicquam, nec utilitati detrahatur. Solet enim esse quædã partiũ breuitas, quæ longam tamen efficit summam, in portum ueni, nauim prospexi, quanti ueheret interrogaui, de pretio conueni, conscendi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus oram, prouecti sumus, nihil horum dici celerius potest, sed sufficit dicere è portu nauigaui, et quoties exitus rei satis ostendit priora, debemus hoc esse contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cũ dicere liceat, est mihi filius iuuenis, omnia illa superuacua, cupidus ego liberorũ uxorem duxi, natum sustuli, filium educaui, in adolescentiã perduxi, ideóq; græcorũ aliqui aliud circuncisam expositionẽ, idest σύντομον, aliud breuem putauerũt, quod illa superuacuis caret, hæc posset aliquid ex necessarijs desyderare. Nos autem breuitatem in hoc ponimus, non ut minus, sed ne plus dicatur quàm oporteat. nam iterationes q̃dem, & ταυτολογίας, & περιαλογίας, quas in narratione uitandas q̃dam scriptores artium tradiderunt, transeo. Sunt enim hæc uitia non tantũ breuitatis gratia fugienda. Non minus autem cauenda erit, quæ nimiũ corripiẽtes omnia sequitur, obscuritas. Satiusq; aliq̃d narrationi superesse quàm deesse. Nam superuacua cum tædio dicuntur, necessaria cũ periculo subtrahuntur. Quare uitanda etiã illa Sallustiana, quanquam in ipso uirtutis obtinet locũ breuitas, & abruptũ sermonis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus fallat, audientẽ transuolat, nec dũ repetatur, expectat, cũ præsertim lector non ferè sit nisi eruditus, iudicẽ rura plerunq; in decurias mittant, de eo pronuntiaturum quod intellexerit, ut fortasse ubiq;, in narratione tamen præcipue media hæc tenenda sit uia, dicendi quantũ opus est, quantũ satis est, quantum opus est autem, non ita solum accipi uolo, quantũ ad indicandũ sufficit, q̃a non inornata debet esse breuitas, alioquin

ſit indocta. nã & fallit uoluptas, & minus longa quæ delectant, ui
dentur, ut amœnum, ac molle iter etiã ſi eſt ſpatij amplioris minus fa
tigat q̃ durum, arduumq́; compendiũ. Nec enim mihi unq̃ tanta fue-
rit cura breuitatis, ut non ea, quæ credibilẽ faciunt expoſitionẽ, inſe
ri uelim. ſimplex enim etiã undiq; præciſa nõ tam narratio poteſt
uocari quàm cõfuſio. Sunt porrò multæ cõditione ipſa rei, longæ nar
rationes, ꝗbus, extrema ut præcepi procœmij parte, ad intentionẽ præ
parandus eſt iudex, deinde curandum, ut omnia arte, uel ex ſpatio
eius detrahamus aliꝗd, uel ex tædio, ut minus longa ſit, efficiemus,
quæ poterimus differẽdo, nõ tamen ſine mentione eorũ, quæ differe
mus. Quas cauſas occidendi habuerit, quos aſſumpſerit ſocios, quẽad-
modũ diſpoſuerit inſidias, probationis loco dicã. Quædam uero ex
» ordine prætermittenda, quale eſt apud Ciceronẽ. moritur Fulcinius.
» multa enim, quæ ſunt in re, ꝗa remota ſunt à cauſa, prætermittam.
At partitio tædiũ leuat, dicã quæ acta ſint ante ipſum rei contractũ,
dicã quæ in re ipſa, dicã quæ poſtea. Ita tres potius modicæ uidebũ=
tur narrationes, q̃ una longa. Interim expediet expoſitiones breui
interſatione diſtinguere. Audiſtis quæ ante acta ſunt, accipite nũc quæ
inſequuntur. reficietur enim iudex priorũ fine, et ſe uelut ad nouũ
rurſus initiũ præparabit. Si tamẽ adhibitis quoq; his artibus in lon
gum exierit ordo rerũ, erit nõ inutilis in extrema parte cõmoni-
» tio, qđ Cicero etiã in breui narratiõe facit, adhuc Cæſar. Q. Liga=
» rius omni culpa caret, domo eſt egreſſus, nõ modo nullũ ad bellũ, ſed
» ne ad minimã ꝗdẽ belli ſuſpicionẽ, & cætera. Credibilis autẽ erit
narratio ante omnia, ſi prius cõſuluerimus noſtrũ animũ neꝗd natu
ræ dicamus aduerſum. Deinde ſi cauſas, ac rationes factis propoſue-
rimus nõ omnibus, ſed de ꝗbus quæritur. Si ꝑſonas conuenientes ijs,
quæ facta credi uolemus, conſtituerimus, ut furti reũ cupidũ, adulte=
rij libidinoſum, homicidij temerariũ, uel contra ſi defendemus, præte
rea loca, tẽpora, & ſimilia. Eſt autẽ ꝗdã etiam ductus rei credibi=
lis, qualis in comœdijs etiã, et in mimis. aliqua enim naturaliter ſe-
quuntur, & cohærent, ut ſi bene priora narraueris, iudex ipſe, qđ
poſtea ſis narraturus expectet. Ne illud ꝗdem fuerit inutile, ſemina
quædã probationũ ſpargere, uerũ ſic ut narrationem eſſe meminne-
rimus, nõ probationem. nonnunquã etiam tamen argumento aliquo
confirmabimus, quod propoſuerimus, ſed ſimplici, & breui, ut in ue
neficijs, ſanus bibit, ſtatim concidit, liuor, ac tumor confeſtim eſt con
ſecutus. Hoc faciunt & illæ præparationes, cum reus dicatur ro-
buſtus, armatus, contra infirmos, inermes, ſecuros. Omnia denique

quæ probatione tractaturi sumus personam, causam, locum, tempus, instrumentum, occasionẽ narratione delibabimus. Aliquando si destituti fuerimus his, etiam fatebimur uix esse credibile, sed uerũ, et hoc maius habendum scelus. nescire nos quomodo factum sit, aut quare mirari, sed probaturos. Optimæ uero præparationes erunt, quæ latuerint, ut à Cicerone sunt qdem utilissima omnia prædicta, p quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse uideatur. Plurimum tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio. Milo autem, cũ in senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus, domũ uenit, calceos, & uestimenta mutauit, paulisper, dum se uxor, ut fit, cõparat, cõmoratus est. quàm nihil præparato, nihil festinato fecisse uidetur Milo, qđ non solũ rebus ipsis uir eloquentissimus, qbus moras, & lentum profectionis ordinem ducit, sed uerbis etiã uulgaribus, & quotidianis, & arte occulta consecutus est, quæ si aliter dicta essent, strepitu ipsum iudicem ad custodiendum, deinde patronum excitassent. Frigida uidentur ista plerisq;, sed hoc ipsum manifestum est, quomodo iudicẽ fefellerint, quod uix à lectore deprehenditur. Hæ sunt, quæ credibilem faciant expositionem, nam ne contraria, aut sibi repugnantia in narratione dicamus, sicui præcipiendũ est, is reliqua frustra docetur, etiam si qdam scriptores artium hoc quoq; tanquam occultum, & à se prudenter erutum tradunt. His tribus narrandi uirtutibus adijciunt qdam magnificentiã, quam μεγαλοπρέπειαν uocant, quæ neq; in omnes causas cadit (nam quid in plerisq; iudicijs priuatis de re certa, credita, locato, et conducto, interdictis habere loci potest, supra modum se tollens oratio?) nec semper est utilis, ut uel proximo miloniano exẽplo patet. Et meminerimus multas esse causas, in qbus confitendũ, excusandũ, summittendum sit, quod exponimus, quibus omnibus aliena est illa magnificentiæ uirtus. Quare nõ magis propriũ narrationis est magnifice dicere, quàm miserabiliter, inuidiose, grauiter, dulciter, urbane, quæ cũ quoq; loco sint laudabilia, nõ sunt huic parti proprie assignata, & uelut dedita. Illa quoq; ut narrationi apta, ita cum cæteris partibus communis est uirtus, quã Theodectes huic uni proprie dedit, non enim magnificã mo do uult esse, uerum etiam iucundam expositionem. Sunt qui adijciant his euidentiam, quæ ἐνέργεια græce uocatur. Nec ego quenquam deceperim ut dissimulem Ciceroni quoq; plures partes placere. Nam præterquã planam, & breuem, & credibilem, uult esse euidentẽ, moratam, cũ dignitate ornatam. Sed in oratione morata debent esse omnia cũ dignitate, quæ potuerunt, euidentia in narratione quantum ego intel=

ligo, est quidē magna uirtus, cum quid ueri non dicendū est, sed quodammodo etiam ostendendū est. Sed subijci perspicuitati potest, quam quidam etiam contrariam interim putauerunt, quia in quibusdam causis obscuranda ueritas est, quod est ridiculum. nam qui obscurare uult, narrat falsa pro ueris, & is quæ narrat, debet laborare, ut uideantur quam euidentissima. Sed quatenus etiam sorte quadā peruenimus ad difficilius narrationū genus, iam de ijs loquamur, in q̄bus res contra nos erit. quo loco nonnulli prætereundam narrationem putauerunt. Et sanè nihil est facilius, nisi prorsus totam causam omnino non agere. Sed si aliqua iusta ratione huiusmodi susceperis litem, cuius artis est malā esse causam silentio confiteri? nisi forte tā hebes futurus est iudex, ut secundū id pronuntiet, quod sciet narrare te noluisse. Neq; inficias eo in narratione ut aliqua neganda, aliqua adijcienda, aliqua mutanda, sic aliqua etiā tacenda. sed tacenda, quæ tacere oportebit, & liberum erit, quod fit nonnunq̄ breuitatis quoq; gratia, quale illud est, Respondit quæ ei uisum est. Distinguamus igitur genera causarū. nanq; in q̄bus non de culpa quæritur, sed actione, etiam si erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit. pecuniam de templo sustulit, sed priuatam, ideóq; non sacrilegus est. uirginem rapuit, non tamen optio patri dabitur. ingenuum stuprauit, & stupratus se suspendit, non tamen ideo stuprator capite, ut mortis causa puniatur, sed decē millia, quæ pœna stupratori constituta est, dabit. Verū in his quoq; confessionibus est aliq̄d, quod ex inuidia, quā expositio aduersarij fecit, detrahi possit, cū etiam serui nostri de peccatis suis mollius loquantur. Quædm enim quasi non narrantes mitigabimus, non quidem ut aduersarius dicit, consilium furti in templum attulit, nec diu captauit eius rei tēpus, sed occasione, et absentia custodum corruptus, & pecunia, quæ nimium quā in animis hominum potest, uictus est. Sed q̄d refert, peccauit, & fur est, et nihil attinet id defendere, cuius pœnā non recusamus. Interdū quasi damnemus ipsi, ut si dicā uino impulsum, errore lapsum, nocte deceptū, uera sunt ista fortasse, tu tamen ingenuū stuprasti, solue decē. M. nonnunquā præpositione præmuniri potest causa, et deinde exponi. Cōtraria sunt omnia tribus filijs, q̄ in mortem patris coniurarant. sortiti noctem singuli ꝑ ordinem cū ferro cubiculū intrauerunt patre dormiente, cū occidere eū nemo potuisset, excitato omnia indicauerūt. Si tamen pater, qui diuisit patrimonium, & reos paricidij defendit, sic agat. Quod contra legem sufficit, paricidium obijcitur iuuenibus, quorū pater uiuit, atq; etiā liberis suis adest. Ordinem rei narra-

re quidem nihil necesse est, cum ad legem nihil pertineat, sed si confessionem culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his administrari poterat, tenax custos. deinde subijcitur stimulatos ab ijs, quorũ indulgentiores parentes erant, semper tamen eum habuisse animum, qui sit euentu deprehensus, ut occidere patrem non possent. Nec enim iureiurando opus fuisset, si alioquin hoc mentis habuissent, nec sorte, nisi quod se quisq; exim uoluerit, omnia hæc, qualiacunq;, placidioribus animis accipientur. illa breui primæ propositionis defensione mollita. At cum quæritur an factum sit, uel quale factum sit, licet omnia contra nos sint, quomodo tamen euitare expositionem salua causæ ratione possumus? Narrauit accusator, nec ita ut quæq; essent acta tantum indicaret, sed adiecit inuidiam, rem uerbis exasperauit, accesserunt probationes, peroratio incendit, & plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter iudex quid narretur a nobis, si nihil exponimus, illa esse, quæ aduersarius dixit, & talia, qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo eadem exponemus? Si de qualitate agetur, cuius tum demum quæstio est, cum de re constat eadem, sed non eodem modo, alias causas, aliam, atq; aliam rationem dabo. Verbis eleuare quædam licebit, luxuria hilaritatis, auaritia parsimoniæ, negligẽtia simplicitatis nomine lenietur, uultu deniq;, uoce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miserationis merebor. Solet nonnunquam mouere lachrymas ipsa confessio, atq; ego libenter interrogem, sint illa defensuri, quæ non narrauerint, nec'ne. nam si nec defenderint, nec narrauerint, tota causa prodetur. At si defensuri sunt, proponere certe plerunq; id, quod confirmaturi sumus, oportet. Cur ergo non exponamus, quod & dilui potest, & ut hoc contingat utiq; iudicandum est, aut quid inter probationẽ, & narrationem interest? nisi quod narratio est probationis continua propositio, rursus probatio narrationi congruens confirmatio. Videamus ergo, num expositio hæc longior demum esse debeat, & paulo uerbosior præparatione, & quibusdam argumentis, argumentis dico, non tamen argumentatione, cui tamen plurimum confert frequens affirmatio, effecturos nos, quod dicimus, non posse uim rerum ostendi prima expositione, expectent, & opiniones suas differant, & bene sperent. Deniq; utiq; narrandum est, quicquid aliter q̃ aduersarius exposuit, narrari potest, aut eo etiam procœmia sunt in his causis superuacua. Quæ quid magis agunt, q̃ ut cognitioni rerũ accommodatiorem iudicem faciant? atqui constabit nusquam eorum maiorem usum, quàm ubi animus iudicis ab aliqua contra nos insita opinione flectendus est. Cõiectu=

rales autem cauſæ, in quibus de facto quæritur, non tam ſæpe rei, de qua iudiciū eſt, q̃ eorum, per quæ res colligenda eſt, expoſitionem habent. Quæ cum accuſator ſuſpicioſe narret, reus leuare ſuſpicionē debeat, aliter ab hoc, atq; ab illo ad iudicē perferri oportet. At enim quædam argumenta turba uelut diducta liuore ſunt. Id quidē non eò pertinet, ut quæratur, an narrandum ſit, ſed quomodo narrandū ſit. Nam & congerere plura expoſitione quis prohibet, ſi id utile eſt cauſæ, & promittere. ſed & diuidere narrationē, & probationem ſubiungere partibus, atq; ita tranſire ad ſequentia. nam neq; ijs ꝗdē accedo, qui ſemper eo putant ordine, quo ꝗd actum ſit, eſſe narrădū, ſed eo modo narrare, quo expedit. quod fieri plurimis figuris licet. Nam & aliquando excidiſſe ſimulamus, cum quid utiliore loco reducimus, & interim nos reducturos relictum ordinem teſtamur, ꝗa ſic futura ſit cauſa lucidior. Interim re expoſita, ſubiungimus cauſas, quæ anteceſſerūt. Nec enim eſt una lex defenſionis. Certumq́; eſt præſcriptum, pro re, pro tempore intuenda quæ proſint, atq; ut erit uulnus, ita uel curădū protinus, uel, ſi curatio differri poteſt, interim deligandū. Nec dixerim ſæpius narrare nefas, qđ Cicero pro Cluentio fecit. Eſtq; nō cōceſſum modo, ſed aliquădo etiă neceſſarium, ut in cauſis repetūdarū, omnibusq́;, quæ ſimplices nō ſunt, amentis eſt enim ſuperſtitione præceptorū contra rationē cauſæ trahi narrationem, ideo ante probationes exponere eſt īſtitutū, ne iudex qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur ſi ſingula probanda, aut refellenda erunt, nō ſingula etiă narrentur? Me certe, quătacunq; noſtris experimentis habēda eſt fides, feciſſe hoc in foro, quoties ipſa deſyderabat utilitas, probătibus et eruditis, et ijs, ꝗ iudicabant, ſcio, et quod nō arrogăter dixerim, ꝗa ſunt plurimi, ꝗbus cū egi, ꝗ me refellere poſſint, ſi mentiar, ferè exponēdæ à me cauſæ officiū exigebatur. Neq; ideo tamē non ſæpius facere oportebit, ut rerū ordinem ſequamur. Quædam uero etiă turpiter cōuertuntur, ut ſi peperiſſe narres, deinde cōcepiſſe, apertum teſtamētū, deinde ſignatum. In ꝗbus ſi id, quod poſterius eſt, dixeris, de priore tacere optimum eſt. Sunt quædă & falſæ expoſitiones, quarū in foro duplex genus eſt, alterū, quod inſtrumentis adiuuatur, ut P. Clodius fiducia teſtium, qua nocte inceſtum Romæ cōmiſerat, interamne ſe fuiſſe dicebat, alterū, qđ eſt tuendū dicentis ingenio, id interim ad ſolă uerecundiă pertinet, unde etiă mihi uidetur dici color, interim ad quæſtionē. Sed utruncunq; erit, prima ſit curarū, ut id, quod fingimus, fieri poſſit. deinde ut & ꝑſonæ, et loco, & tempori congruat, & credibilem rationem, & ordinē habeat, ſi

continget etiam uerae alicui rei cohaereat, aut argumento, quod sit in causa cófirmetur. Nam quae tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiã produnt. Curandũ praecipue quod fingentibus frequenter accidit, ne qua inter se pugnent. Quaedam enim partibus blandiuntur, sed in summam non consentiunt. Praeterea ne ijs, quae uera esse constabit, aduersa sint, in schola etiam ne color extra themata quaeratur. Vtrobiq; autẽ orator meminisse debebit actione tota q̃d finxerit, quoniã solent excidere quae falsa sint, uerumq; est illud, quod uulgo dicitur, mendacem memorẽ esse oportere. Sciamus autẽ, si de nostro facto quaeratur, unũ nobis aliquod esse dicendũ, si de alieno, mittere in plures suspiciones licere. Est tamen q̃busdã scholasticis controuersijs, in q̃bus ponitur aliquem non respondere, ad quae interrogatur, libertas omnia enumerandi, quae responderi potuissent. fingenda uero meminerimus ea, quae non cadent in testem, sunt autẽ quae nostro dicuntur animo, cuius ipsi tantũ conscij sumus. Item quod à defunctis, nec enim hoc est, q̃ neget. Itemq; ab eo, cui idem expediet, is enim nõ negabit, ab aduersario quoq;, quia non est habiturus in negando fidẽ. Somniorum, & superstitionum colores ipsa iam facilitate authoritatem p̃diderunt. Nõ est autem satis in narratione uti coloribus, nisi per totam actionem consentiunt, cũ praesertim quorundã probatio sola sit in asseueratione, & perseuerantia, ut ille parasitus, qui ter abdicatum à diuite iuuenem, & absolutum tanquã suum filiũ asserit. habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatem sibi causam exponendi fuisse, et ideo à se parasiti personam esse susceptam, quia in illa domo filium haberet, & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non esset, nisi tamen omnibus uerbis, & amorẽ patrium, atq; hunc q̃dem ardentissimum ostenderit, & odiũ diuitis, & metum pro iuuene, quem periculose mansurum in illa domo, in qua tam inuisus sit, sciat, suspicione subiecti petitoris non carebit. Euenit aliquando in scholasticis controuersijs, quod in foro, an possit accidere dubito, ut eodẽ colore pars utraq; utatur. Deinde eũ pro se q̃sq; defendat, ut in illa controuersia, uxor marito dixit, appellatam se de stupro à priuigno, et sibi constitutum tempus, & locum, eadẽ contra filius detulit de nouerca, edito tamen alio tempore, ac loco, q̃a pater in eo, quem uxor praedixerat, filium inuenit, in eo, quẽ filius uxorẽ illã repudiauit, qua tacente, filiũ abdicat, nihil dici potest pro iuuene, quod non idem sit pro nouerca, ponentur tamen omnia cómunia. deinde ex personarũ comparatione, et indicij ordine, & silentio repudiatae argumẽta ducentur. Ne illud quidẽ ignorare oportet, quaedam esse,

dam esse, quæ colorem nõ recipiant, sed tamen defendenda sint, qualis est ille diues, qui statuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus est iniuriarũ. Nam factum eius modestum esse nemo dixerit, fortasse ut sit tutum obtinebit. Quod si pars expositionis pro nobis, pars contra nos erit, miscenda sit, an separanda narratio cum ipsa causæ cõditione deliberandum est. Nam si plura sunt, quæ nocent, quæ prosunt obruentur. Itaq; tunc diuidere optimum erit, et ijs, quæ partẽ nostrã adiuuabunt, expositis, & confirmatis, aduersus reliqua uti remedijs, de qbus supra dictũ est. Si plura proderunt, etiã coniungere licebit, ut quæ obstant in medio uelut auxilijs nostris posita minus habeãt uiriũ, quæ tamen non erunt nuda ponenda, sed ut & nostra aliqua argumentatione firmemus, et diuersa cur credibilia non sint, abijciamus, quia nisi distinxerimus, uerendum est, ne bona nostra permistis malis inquinẽtur. Illa quoq; de narratione præcipi solent, nequa ex ea fiat excursio, ne auertatur a' iudice sermo, ne alienæ psonæ uocẽ demus, ne argumentemur, adijciunt qdam etiã, ne utamur affectibus. Quorum pleraq; frequentissime custodienda, immo nunq̃, nisi ratio coegerit, mutanda. ut sit expositio perspicua, & breuis, nihil qdẽ tam raro poterit habere rationẽ, q̃ excursio, nec unq̃ debebit esse nisi breuis, et talis, ut ui quadã uideamur affectus, uelut recto itinere depul
» si, qualis est Ciceronis circa nuptias Sasiæ, O' mulieris scelus incredi=
» bile, & præter hanc unã in omni uita inauditum, o' libidinẽ effre-
» natam, & indomitã, o' audaciã singularẽ, non timuisse si minus uim
» deorũ, hominumq; famã, at illã ipsam noctẽ, facesq; illas nuptiales,
» non limen cubiculi, non cubile filiæ, nõ parietes deniq; ipsos superio-
» rũ testes nuptiarũ? Sermo uersus a' iudice et breuius indicat interim, et coarguit magis interim, qua de re idem, quod de procemio dixerã, sentio, sicut de prosopopœia quoq;, qua tamen non Seruius modo Sul-
» pitius utitur pro Aufidia, Somno'ne te languidũ, an graui lethargo
» putem pressum. Sed Marcus quoq; Tullius circa nauarchos. Nam ea
» quoq; rei expositio est, ut ad eas tantũ dabis, & reliqua. Quid pro Cluentio Staleni, Bulbiq; colloquium, non'ne ad celeritatẽ plurimũ, & fidẽ confert? Quæ ne fecisse sine obseruantia quadã uideatur, q̃q̃ hoc in illo credibile non est, in partitionibus præcipit, ut habeat narratio suauitatẽ, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia personarũ, omnes affectus. argumentabimur in narratione, ut dixi, nunq̃, argumentũ ponemus aliquando. Quod facit pro Ligario Cicero, cũ dicit sic eum prouinciæ præfuisse, ut illi pacem esse expediret. Inseremus expositioni & breuẽ, cum res poscet, defensionẽ, et ra-

tionem factorũ, nec enim narrandum eſt tanq̃ teſti, ſed tanq̃ patrono. rei ordo per ſe talis eſt. Q. Ligarius legatus in Africam cum C. Con
» ſidio profectus eſt. Quid ergo M. Tullius? Q. igitur (inq̃t) Ligarius,
» cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum C. Con
» ſidio profectus eſt. Alibi. nõ modo ullũ ad bellũ, ſed ne ad minimã
» q̃dẽ ſuſpicionẽ belli, & cum eſſet indicaturo ſatis Q. Ligarius nullo
» ſe implicari negotio paſſus eſt. adiecit. domũ ſpectans, ad ſuos redire
» cupiens. Ita quod exponebat, & ratione fecit credibile, & affectus quoq; impleuit. Quo magis miror eos, qui nõ putant utendũ in narratione affectibus, q̃ ſi hoc dicunt, nõ diu, nec ut in epilogo, mecũ ſentiunt, ſunt enim effugiendæ moræ. cæterũ cur ego iudicem nolim, cũ ego doceo etiã moueri? Cur quod in ſumma parte ſum actionis petiturus, non in primo ſtatim rerũ ingreſſu, ſi fieri poteſt, conſequar? cũ præſertim etiá in probationibus faciliore ſim animo eius abuſurus occupato uel ira, uel miſeratione. An non M. Tullius circa uerbera ciuis Romani omnes breuiſſime mouet affectus? non ſolũ conditione ipſius, loco iniuriæ, genere uerberũ, ſed animi quoq; cõmẽdatiõe. ſummum enim uirũ oſtendit, qui cum uirgis cæderetur, non ingemuerit, non rogauerit, ſed tantum ciuẽ ſe Romanũ eſſe cum inuidia cædẽtis, & fiducia iuris clamauerit. Quid Philodami caſum? nonne cũ per totam expoſitionẽ incendit inuidia, tum in ſupplicio ipſo lachrymis impleuit, cũ flentes non tam narraret q̃ oſtenderet, patrẽ de morte filij, filiũ de patris? Quid ulli epilogi poſſunt magis habere miſerabile? Serum eſt enim aduocari his rebus affectũ in peroratione, quas ſecurus narrauerit. Aſſueuit illis iudex, iamq; eas ſine metu mentis accipit, q̃bus cõmotus nouus non eſt, & difficile eſt nobis mutare habitũ animi ſemel conſtitutum. Ego uero (neq; enim diſſimulabo iudiciũ meũ, q̃q̃ id, quod ſum dicturus, exẽplis magis q̃ præceptis ullis cõtinetur) narrationẽ, ſi ullã partem orationis omni, qua poteſt, gratia, & uenere exornandã puto. Sed plurimũ refert quæ ſit natura eius rei, quã exponimus. In paruis ergo quales ſunt ferè priuatæ, ſit ille preſſus, & uelut applicatus rei cultus, in uerbis ſumma diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circuniectæ orationis copia latent, hic expreſſa, &, ut uult Zeno, ſenſu tincta eſſe debebunt, cõpoſitio diſſimulata q̃dem, ſed tamen q̃ iucundiſſima. figuræ non illæ poëticæ, & contra rationẽ loquendi authoritate ueterũ receptæ. Nam debet eſſe q̃ puriſſimus ſermo, & qui à uarietate tædium effugiat, & mutationibus animum leuet, ne in eundem caſum, ſimilem compoſitionẽ, pares elocutionũ tractus incidamus, caret enim cæteris lenocinijs expo-

ſitio, &

sitio, & nisi commendetur hac uenustate, iaceat necesse est, nec in ulla parte intentior est iudex, eoq; nihil recte dictum perit. Prætérea nescio quomodo etiam facilius credit, quæ audienti iucunda sunt, & uoluptate ad fidē ducitur. Vbi uero maior res erit, et atrocia inuidiose, & tristia miserabiliter dicere licebit, nō ut consumantur affectus, sed ut tamen uelut primis lineis designētur, ut planè qualis futura sit imago rei statim appareat. Ne sententia qdē uelut fatigatū intentine stomachū iudicis reficere dissuaserim, maxime qdē breuiter iniecta, qualis est illa, fecerūt serui Milonis, qđ suos quisq; seruos in re tali facere uoluisset. Interim paulo liberiore, qualis est illa, nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis authoribus, funestis ominibus omniū. quod cū sit factum ijs quoq; temporibus, qbus omnis ad utilitatem potius q̃ ad ostentationem cōponebatur oratio, & erant adhuc seueriora iudicia, quanto nunc faciundum magis, cum in ipsa capitis, aut fortunarū pericula irrupit uoluptas? cui hominum desyderio quantum dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum esse confiteor. Multum confert adiecta ueris credibilis rerū imago, quæ uelut in rem præsentem perducere audientes uidetur, qualis est illa M. Cœlij in Antonium descriptio. Nanq; ipsum offendūt temulento sopore profligatum, totis præcordijs stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasq; contubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circumiacere passim, quæ tamen exanimatæ terrore, hostium aduentu percepto, excitare Antoniū conabantur, nomen inclamabant, frustra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurē inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat, quarum cum omnium uocem, tactumq; noscitaret, proximæ cuiusq; collum amplexu petebat, nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat, sed semisomno sopore inter manus centurionum, concubinarumq; iactabatur. Nihil his nec credibilius fingi, nec uehementius exprobrari, nec manifestius ostendi potest. Ne illud quidem præteribo, quantam afferat fidem expositioni narrantis authoritas, quam mereri debemus ante omnia quidem uita, sed & ipso genere orationis. Quod quo fuerit grauius, sanctius, hoc plus habeat necesse est in affirmando quoque ponderis. Effugienda igitur in hac præcipue parte omnis calliditatis suspicio, neq; enim se usquam custodit magis iudex, nihil uideatur fictum, nihil solicitum, omnia potius à causa, quàm ab oratore profecta credantur. Sed hoc pati non possumus, & perire artem putamus, nisi appareat, cum desinat, ars esse, si apparet, pendemus ex laude, atque hanc laboris nostri du-

cimus summã. Itaq; cũ circũstãtibus ostentare uolumus, iudicibus pro
dimus. Est quædã et repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur sane
res declamatoria magis q̃ forẽsis. Ideo autẽ reperta, ut q̃a narratio
breuis debet esse, fusius, et ornatius res posset exponi, qđ fit uel inui-
diæ gratia, uel miserationis. Idẽ raro faciẽdũ iudico, neq; sic unq̃, ut
totus ordo repetatur. licet enim ꝑ partes idẽ consequi. Cæterũ qui uti
ἐπιδιηγήσει uolet, narrationis rẽ loco stringat, & cõtentus indicare,
q̃d factũ sit, quo sit modo factũ, plenius se loco suo expositurũ esse pro
mittat. Initiũ narrationis q̃dã utiq; faciẽdũ à ꝑsona putant, eamq;, si
nostra sit, ornandã, si aliena, infamandã statim. hoc sane frequẽtissi
mum est, q̃a ꝑsonæ sunt, inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cũ
» suis accidentibus ponẽdæ, cũ id profuturũ est, ut A. Cluentius habitus
» fuit pater huiusce iudices inq̃t, homo nõ solũ municipij larinatis, ex
» quo erat, sed etiã regionis illius uicinitatis uirtute, æstimatione, nobi-
» litate facile princeps. Interim sine his, ut Q. Ligarius, cũ esset, Fre
» quẽter uero et à re, sicut pro Tullio Cicero. Fũdũ habet in agro turi
» no M. Tullius paternũ. Demosthenes pro Ctesiphonte τοῦ γὰρ φωκικοῦ
» συστάντος πολέμου. De fine narrationis cum ijs contentio est, q̃ ꝑduci
» expositionẽ uolunt eò unde quæstio oritur. His rebus ita gestis, P.
» Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo de ui hominibus ar-
» matis sine ulla exceptione, tantum ut unde deiecisset restitueret, resti
» tuisse se dixit, sponsio facta est, hac de sponsione uobis iudicandũ est.
Id à petitore semper fieri potest, à defensore non semper.

De egressione.

ORDINE ipso narrationẽ sequitur confirmatio, probãda sunt
enim quæ propter hoc exposuimus. Sed priusq̃ ingrediar hãc par-
tem, pauca mihi de quorũdã opinione dicẽda sunt. Plerisq; moris est
prolato rerũ ordine protinus utiq; in aliquẽ lætũ, ac plausibilẽ locũ
q̃maxime possint fauorabiliter excurrere. Quod q̃dẽ natũ ab osten-
tatione declamatoria iam in forum uenit, postq̃ agere causas nõ ad
utilitatẽ litigatorũ, sed ad patronorũ iactationem repertum est, ne si
presſæ illi, qualis sæpius desyderatur, narrationis gracilitate cõiun
cta argumentorũ pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicẽdi uoluptati-
bus oratio refrigescat. In quo uitiũ illud est, qđ sine discrimine cau-
sarũ, atq; utilitatis, hoc tanq̃ semper expediat, aut etiam necesse sit, fa
ciunt, eo ꝙ desumptas ex ijs partibus, quarum alius erat locus san-
tentias in hãc congerunt, ut plurima, aut iterũ dicenda sint, aut q̃a

alieno loco

alieno loco dicta ſunt, dici ſuo non poſſint. Ego autem confiteor hoc
expaciandi genus non modo narrationi quidem, ſed etiā quæſtionibus,
uel uniuerſis, uel interim ſingulis opportune poſſe ſubiungi, cum res
poſtulat, aut certe permittit, atq; eo uel maxime illuſtrari, ornariq; ora
tionem. Sed ſi cohæret, & ſequitur, non ſi per uim continetur: & quæ
natura iuncta erat, diſtrahit. Nihil enim tam eſt conſequens quā narra
tioni probatio, etſi excurſus ille, uel quaſi finis narrationis, uel quaſi
initium probationis eſt. Erit ergo illi nonnunquā locus, ut ſi expoſitio
circa finem atrox fuerit, proſequamur eam uelut ſpiritu, erūpente
protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, ſi res dubita
tionem non habebit, alioquin prius eſt, quod obijcias, uerum efficere,
quā magnum, quia criminum inuidia pro reo eſt priuſquā probatur. Difficil
lima eſt enim grauiſſimi cuiuſq; ſceleris fides. Item fieri non inuti=
liter poteſt, uti ſi merita in aduerſariū aliqua expoſueris, in ingratū
inueharis, aut ſi uarietatē criminū narratione demonſtraueris, quan
tum ab ea periculum intentetur oſtendas. Verū hæc breuiter omnia:
Iudex enim ordine audito feſtinat ad probationē, & quā primum cer
tus eſſe ſententiæ cupit. Præterea cauendū eſt, ne ipſa expoſitio uane
ſcat, auerſis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut nō ſem=
per eſt neceſſaria poſt narrationē illa procurſio, ita frequēter utilis
ante quæſtionē præparatio. Vtiq; ſi prima ſpecie minus erit fauora-
bilis, ſi legē aſperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus. Eſt
hic locus uelut ſequentis exordij ad conciliandū probationibus noſtris
iudicem, mitigandū, concitandū. Quod liberius hic, & uehementius
fieri poteſt, quia iudici cauſa iam nota eſt. His igitur uelut fomentis
ſi quid erit aſperū, præmoliemus, quo facilius aures iudicū, quæ poſt di=
cturi erimus admittant, ne ius noſtrū oderint, nihil enim facile per-
ſuadetur inuitis. Quo loco tamen iudicis quoq; natura noſcenda eſt,
iuri magis, an æquo ſit appoſitus. Proinde enim magis, aut minus hoc
erit neceſſariū. Ceterū res eadē, & poſt quæſtionē perorationis uice
fungitur. Hāc partem παρέκβασιν uocant græci, latini egreſſum, uel
egreſſionē. Sed hæ ſunt plures, ut dixi, quæ per totam cauſam uarios
habent excurſus, ut laus hominū, locorumq;, ut deſcriptio regionū,
expoſitio quarūdā rerū non ſolū geſtarū, ſed etiā fabuloſarū. Quo
ex genere eſt in orationibus contra Verrē cōpoſitis, Siciliæ laus, Pro=
ſerpinæ raptus, pro C. Cornelio, popularis illa uirtutum Cn. Pompeij
cōmemoratio, in quam ille diu immoratur orator, uelut nomine ipſo
ducis curſus dicēdi teneretur, abrupto, quē inchoauerat, ſermone di
uertit. Ac tamen παρέκβασις eſt, ut mea quidem fert opinio, aliena

rei, sed ad utilitatem causæ pertinentis, extra ordinē excurrens tractatio. Quapropter nō uideo cur hunc ei potissimum locū assignent, qui rerum ordinē sequitur, non magis q̃ illud, cur hoc nomen ita demū propriū putēt, si aliq̃d in digressū sit exponēdū, cum tot modis a recto itinere declinet oratio. Nā quicquid dicitur præter illas quinq;, quas fecimus, partes, egressio est, indignatio, miseratio, inuidia, conuitium, excusatio, cōciliatio, maledictorum refutatio, similia ijs, quæ non sunt in quæstione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus, atq; ea maxime iucundā, et ornatam faciunt orationē. de luxuria, de auaritia, de religione, de officijs, quæ cum sint argumētis subiecta similium rerum, quia cohærent, egredi nō uidentur. sed plurima sunt, quæ rebus nō secum cohærentibus inseruntur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia sunt hæc, quorum alia sicut præparata afferimus, quædā ex occasione, uel necessitate dicimus, siq̃d nobis agētibus noui accidit, interpellatio, interuentus alicuius, tumultus. Vnde quoq; Ciceroni in procemio, cū diceret pro Milone, digredi fuit necesse, ut ipsa oratiūcula, qua usus est, patet. poterit autem paulo lōgius exire, qui præparat aliquid ante quæstionē, et qui finitæ probationi uelut commēdationem adijcit, at qui ex medio erumpit, cito ad id redire debet, unde diuertit.

De propositione.

SVNT qui narrationi propositionē subiungant tanq̃ partem iudicialis materiæ, cui opinioni respondimus. Mihi autē propositio uidetur omnis confirmationis initiū, quod nō modo in ostendēda quæstione principali, sed nōnunq̃ etiā in singulis argumētis proponi solet, maximeq; in ijs, quæ ἐπιχειρήματα uocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea non semper uti necesse est, aliquando enim sine propositione aliqua quoq; satis manifestū est, q̃d in quæstione uersetur. Vtiq; si narratio ibi finē habet, ubi initiū quæstio, adeo ut aliquando subiungatur expositioni, quæ solet in argumentis esse summa collectio.
» Hæc sicut exposui, ita gesta sunt iudices, insidiator superatus est, ui
» uicta uis, uel potius oppressa uirtute audacia est. Sed nonnunquā ualde utilis est, præcipue ubi res defendi non potest, & de iure quæritur, ut pro eo, q pecuniam priuatam de templo sustulit, sacrilegij agitur, de sacrilegio cognoscatis, ut iudex intelligat, id unū esse officij sui quærere, an id, quod obijcitur, sacrilegiū sit. Item in causis obscuris, aut multiplicibus, nec semper propter hoc solum, ut sit causa

lucidior, sed aliquando etiam ut magis moueat, mouet autem, si protinus subtexantur aliqua, quæ prosint. Lex aperte scripta est, ut peregrinus, qui murum ascenderit, morte multetur, peregrinum te esse certũ est, quin ascenderis murũ non quæritur, q̃d superest, nisi ut te puniri oporteat? Hæc enim propositio concessionẽ aduersarij premit, & quodammodo iudicandi morã tollit, nec iudicat quæstionem, sed adiuuat. Sunt autẽ propositiones & simplices plerũq;, & duplices, uel multiplices, quod accidit nõ uno modo, nã & plura crimina iunguntur, ut cũ Socrates accusatus est, q̃d corrũperet iuuentutem, & nouas superstitiones induceret, & singula ex pluribus colliguntur, ut cũ legatio male gesta obijcitur Aeschini, quod mẽtitus sit, quod nihil ex mandatis fecerit, quod moratus sit, quod munera acceperit. Recusatio quoq; plures interim propositiones habet, ut contra petitionẽ pecuniæ, male petis, procuratori enim tibi esse nõ licuit, sed nec illi, cuius nomine litigas, habere procuratorẽ, sed neq; es hæres eius, à quo accepisse mutuũ dicor, nec ipsi debui, multiplicari hæc in quantumlibet possunt, sed rẽ ostendisse satis est. Hæ si ponãtur singulæ subiectis probationibus, plures erunt propositiones, si coniungantur, in partitionẽ cadunt. Est et nuda propositio, qualis ferè in coniecturalibus, cædis ago, furtũ obijcio. Est ratione subiecta, ut maiestatẽ minuit Caius Cornelius, nã codicem tribunus plebis ipse pro concione legit. Præter hoc utimur propositione, aut nostra, ut adulteriũ obijcio, aut aduersarij, ut adulterij mecũ agitur, aut cõmuni, ut inter me, & aduersarium quæstio est, uter sit intestato propior. Nonnunquã diuersas quoq; coniungimus. ego hoc dico, aduersarius hoc. habet interim uim propositionis, etiã si p se non est propositio, ut cũ exposito rerũ ordine, subijcimus, de his cognoscitis, ut sit hæc cõmonitio iudicis, quo se ad quæstionem acrius intendat, et uelut quodã tactu excitatus finẽ esse narrationis, & initium probationis intelligat, et nobis confirmationem ingredientibus, ipse quoq; quodãmodo nouũ audiẽdi sumat exordiũ.

De partitione.

PARTITIO est nostrarũ, aut aduersarij propositionũ, aut utrarũq; ordine collata enumeratio. Hac q̃dam utendũ semper putãt, quod de ea fiat causa lucidior, et iudex intentior, ac docilior, si sciérit & de quo dicimus, & de quo dicturi postea sumus. Rursus q̃dã periculosum id oratori arbitrantur duabus ex causis, quod nonnunq̃ et excidere soleãt, quæ promisimus, et si qua in partiendo præterieri-

mus occurrere. Quod qdem nemini accidit, nisi qui plane uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendũ nihil cogitati, præmeditatiq; detulerit. Alioquin quæ tam manifesta, & lucida est ratio, q̃ rectæ partitionis, sequitur enim naturá ducem, adeo ut memoriæ id maximum sit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne illos qdẽ probauerim, qui partitionẽ uetant ultra treis propositiones extendere, quæ sine dubio, si nimiũ sit multiplex, fugiet memoriã iudicis, & turbabit intentionẽ. Hoc tamen numero uelut lege non est alliganda, cũ possit causa plures desyderare. Alia sunt magis, propter quæ partitione nõ est semper utendũ, primũ quia pleraq; gratiora sunt, si inuenta subito, nec domo allata, sed inter dicendũ è re ipsa nata uideantur. Vnde illa non iniucunda schemata. penè excidit mihi, & fugerat me, & recte admones. propositis enim probationibus, omnis in reliquum gratia nouitatis præcerpitur. interim uero etiã fallẽdus est iudex, et uarijs artibus subeundus, ut aliud agi, q̃ quod nos petimus, putet. Nam est nonnunq̃ dura propositio, quã iudex si præuidet, non aliter præformidat q̃ qui ferrũ medici prius quàm curetur, aspexit, at si re non ante proposita securũ, ac nulla denũtiatione in se cõuersum intrarit oratio, efficiet quod promittenti nõ crederetur. Interim refugienda non modo distinctio quæstionũ est, sed omnino tractatio, affectibus pturbandus, & ab intentione auferendus auditor, nõ enim solũ oratoris est docere, sed plus eloquentia circa mouendũ ualet. Cui rei contraria est maxime tenuis illa, & scrupulose in partes secta diuisionis diligentia, eo tempore, quo cognoscendi iudiciũ conamur auferre. Quid quod interim quæ p se leuia sunt, & infirma, turba ualent. Ideóq; congerẽda sunt potius, & uelut eruptione pugnandũ. quod tamen rarũ esse debet, & ex necessitate demũ. Cum ipsum hoc quod dissimile rationi est, coegerit ratio. Præter hæc in omni partitione est utiq; aliqd potentissimũ, quod cũ audiuit iudex, cætera tanq̃ superuacua grauari solet. Itaq; si plura uel obijciẽda sunt, uel diluẽda, & utilis, & iucunda partitio est, ut qđ quaq; de re dicturi sumus, ordine appareat. At si unũ crimen uarie defenderimus superuacua, ut si illa partiamur, dicã non talẽ esse hunc, quẽ tueor, reum, ut in eo credibile uideri possit homicidiũ, dicã occidendi causam huic non fuisse, dicã hunc eo tẽpore, quo homo occisus est, trans mare fuisse. Omnia, quæ ante q̃ id, quod ultimum est, exequaris, inania uideri necesse est. Festinat enim iudex ad id, quod potentissimũ est, et uelut obligatum promisso patronum, si est patientior tacitus appellat, si uel occupatus, uel in aliqua potestate, uel etiã si sit moribus incompositus cum

tus cum conuitio efflagitat. Itaq; non defuerunt qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionẽ improbarent, qua se dicturum esse promi=
» sit. Primum, neminem maioribus criminibus, grauioribus testibus
» in iudicium uocatum, quàm Opianicum, deinde praeiudicia esse fa=
» cta ab ijs ipsis iudicibus, à quibus condemnatus sit. Postremo iudicium pecunia tentatum nõ à Cluẽtio, sed contra Cluentium. quia si probari posset, quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo erit tam aut iniustus, aut stultus, quin eum optime fateatur pro
» Murena esse partitũ. Intelligo iudices tres totius accusationis par
» tes fuisse, & earum unam in reprehensione uitae, alterã in conten
» tione dignitatis, tertiã in criminibus ambitus esse uersatã. Nam sic & ostendit lucidissime causam, & nihil fecit altero superuacuum. De illo quoq; genere defensionis pleriq; dubitant, si occidi, recte feci, sed non occidi, quo prius enim pertinere, si sequens firmum sit? haec inuicem obstare, & utroq; utentibus in neutro haberi fidem. quod sanè in parte uerum est, cum illo sequenti, si modo indubitabile est, sit solo utendum. At si quid in eo, quod est fortius, timebimus, utraq; probatione nitemur. Alius enim alio moueri solet, et qui factum putauit iustum credere potest, qui tanquã iusto non mouebitur, factum fortasse non credet. Vt certa manus uno telo posset esse contenta incertae plura spargenda sunt, ut sit & fortunae locus. Egregie uero Cicero pro Milone insidiatorẽ primo Clodium ostendit, tum addit ex abundãti etiã si id non fuisset, talem tamen ciuem cum summa uirtute interfe-ctoris, & gloria necari potuisse. Neq; illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim, quia quaedã, etsi ipsa sunt dura, in id tamen ualent, ut ea molliant quae sequuntur, nec omnino sine ratione est id, quod uulgo dicitur, iniquum petendum, ut aequum feras, quod tamen nemo sic accipiat, ut omnia credat audẽda. Recte enim graeci praecipiunt nõ tentanda, quae effici omnino nõ possunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defensione utemur, id laborãdum est, ut in illam partẽ sequentẽ fides ex priore ducatur. Potest enim uideri, qui tutò etiã confessurus fuit mentiendi causam in negando non habere, & illud utiq; faciendum est, ut quoties suspicabimur à iudice aliã probationẽ desyderari, quàm de quo loquimur, promittamus nos plene, et statim de eo satis esse facturos, praecipueq; si de pudore agitur. Frequenter autem accidit, ut causa parum uerecunda iure tuta sit, de quo ne inuiti iudices audiant, & auersi frequentius sunt admonendi secuturam defensionem probitatis, ac dignitatis, expectent paulum, & agi ordine sinant. quaedam interim nos et inuitis litigatoribus simulan-

dum est dicere, quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legem. nonnunquam quasi interpellemur ab his subsistere, sæpe aduertenda ad ipsos oratio, hortandi ut sinant nos uti nostro cõsilio, ita surrepetur animo iudicis, & dum sperat probationem pudoris, asperioribus illis minus repugnabit. Quæ cum receperit etiam uerecundiæ defensioni facilior erit, sic utraq; res inuicem iuuabit. Eritq; iudex circa ius nostrum spe modestiæ attentior, circa modestiam iuris probatione procliuior. Sed ut non semper necessaria, aut etiã superuacua partitio est, ita opportune adhibita plurimum orationi lucis, & gratiæ confert. Neq; enim id solum efficit, ut clariora fiant, quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conspectu iudicũ positis, sed reficit quoq; audientem certo singularum partium fine, non aliter quàm facientibus iter multum detrahunt fatigationis notata inscriptis lapidibus spacia. Nam & exhaustis laboribus nosse mensuram uoluptati est, & hortatur ad reliqua fortius exequenda scire quantum supersit. nihil enim longum uideri necesse est, in quo quid ultimum sit certum est. Nec immerito multum ex diligentia partiendi tulit laudis Q. Hortensius, cuius tamen diuisionem in digitos deductam nonnũquam Cicero leuiter eludit. Nam est certus suus modus, & euitanda utiq; maxime concisa nimium, & uelut articulosa partitio. Nam & authoritati plurimũ detrahunt minuta illa, nec iam membra, sed frusta, & huius gloriæ cupidi, quo subtilius, & copiosius diuisisse uideantur, & superuacua assumunt, & quæ natura singularia sunt, secant, nec tam plura faciunt, quàm minora. Deinde cum fecerunt mille particulas in eandem incidunt obscuritatem, contra quam partitio inuenta est. diuisio, & simplex propositio, quoties utiliter adhiberi potest, primum debet esse aperta, atq; lucida. Nam quid sit turpius, quàm id esse obscurum ipsum, quod in eum solum adhibetur usum, ne sint cætera obscura, tum breuis, nec ullo superuacuo onerata uerbo. Non enim quid dicamus, sed de quo dicturi sumus ostendimus. Obtinendũ etiam nequid in ea desit, neqd supersit. Superest autem sic ferè, cum aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis, aut genere posito subijciatur species, ut si dicam de uirtute, iustitia, continentia, cum iustitia, atq; continentia uirtutis sint species. Partitio proponit, quid sit de quo conueniat, qd de quo ambigatur in eo, quod conuenit, quid aduersarius fateatur, quid nos in eo, de quo ambigitur, quæ dicturi sumus, quæ nostræ propositiones, quæ partis aduersæ, Turpissimum uero non eodem ordine exequi, quo quicque proposueris.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER QVINTVS.

De probationibus inartificialibus.

f VERVNT & clari quidem authores, quibus solum uideretur oratoris officium docere. Nanq; & affectus duplici ratione excludendos putabant. Primum quia uitium esset omnis animi pturbatio. Deinde quia iudicem à ueritate depelli misericordia, uel ira, similibusq; non oporteret. Et uoluptatem audientium petere, cum uincendi gratia tantum diceretur, non modo agenti superuacuum, sed uix etiã uiro dignũ arbitrabantur. Plures uero, qui nec ab illis sine dubio partibus rationẽ orandi summouerent, hoc tamen proprium, atq; præcipuum crederent opus, sua confirmare, & quæ ex aduerso proponerentur, refutare. Vtruncunq; est (neq; enim hoc loco meam interpono sententiam) hic erit liber illorum opinione maxime necessarius, quo toto hæc sola tractantur, quibus sanè & ea quæ de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiunt. Nam neque procemij, nec narrationis alius usus, quàm ut iudicem præparent, & status nosse, atque ea, de quibus supra scripsimus, intueri superuacuum foret, nisi ad hanc perueniremus. Deniq; ex quinque, quas iudicialis materiæ fecimus, partibus, quæcunq; alia potest aliquando necessaria causæ non esse, lis nulla est, cui probatione opus non sit. Eius præcepta sic optime diuisuri uidemur, ut prius quæ in commune ad omnes quæstiones pertinent ostendamus. Deinde quæ in quoq; causæ genere propria sunt, exequamur. Ac prima quidem illa partitio ab Aristotele tradita consensum ferè omnium meruit, alias esse probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator, alias, quas ex causa traheret ipse, et quodammodo gigneret, ideoq; illas ἀτέχνους, idest inartificialis, has ἐντέχνους idest artificiales uocauerũt, ex illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iusiurandum, testes, in qbus pars maxima contentionum forensiũ consistit, sed ut ipsa per se carent arte, ita summis eloquentiæ uiribus & eleuanda sunt plerunq;, et refellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi, q totum hoc genus à præceptis remouerunt. Nec tamen in animo est, omnia,

quæ pro his, aut contra dici solent, complecti. Non enim communes locos tradere destinamus, quod esset operis infiniti, sed uim quandam, atq; rationem. Quibus demonstratis non modo in exequendo suas quisq; uires debet adhibere, sed etiam inueniendo similia, ut quæq; cõditio litium poscet. Nec enim de omnibus causis dicere quisquam potest saltem præteritis, ut taceam de futuris.

De præiudicijs.

NAM præiudiciorũ uis omnis tribus in generibus uersatur. rebus, quæ aliquãdo ex partibus causis sunt iudicatæ, quæ exẽpla rectius dicuntur, ut de rescissis patrũ testamentis, uel cõtra in filios confirmatis. Iudicijs ad ipsam causam ptinentibus, unde etiã nomen ductum est, qualia in Opianicum facta dicuntur, et à senatu aduersus Milonẽ. aut cũ de eadẽ causa pronuntiatũ est, ut in reis deportatis, et assertione secunda, et de partibus centumuiraliũ, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Confirmantur præcipue duobus, authoritate eorũ, q pronuntiauerunt, et similitudine rerũ, de qbus quæritur. Refellũtur autẽ raro p contumeliã iudicũ, nisi forte manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscentiũ quisq; firmã esse alterius sententiã, & ipse pronuntiaturus, exẽplum nõ libenter, qđ in se fortasse recidat, facit. Confugiendũ ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquã dissimilitudinem causæ, uix autẽ ulla est p omnia alteri similis. si id nõ continget, aut eadẽ causa erit, actorũ incusanda negligentia, aut de infirmitate psonarũ quærẽdũ, contra quas erit iudicatũ, aut de gratia, quæ testes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorãtia, aut inueniendũ qđ causæ postea accesserit, quorũ si nihil erit, licebit tamen dicere multas iudiciorũ causas ad inique pronuntiandũ ualere. Ideóq; damnatũ Rutiliũ, absolutos Clodiũ, atq; Catilinam, rogandi etiã iudices, ut rẽ potius intueantur ipsam, quàm iuriiurando alieno, suum donent. Aduersus consulta autẽ senatus, uel decreta principũ, et magistratuum, remediũ nullũ est, nisi aut inuentæ quantuluncunq; causæ differẽtia, aut aliqua eorundẽ, uel eiusdẽ potestatis hominũ posterior constitutio, quæ sit priori contraria, quæ si deerunt, lis non erit.

De rumore, & fama.

FAMAM, atq; rumores pars altera cõsensum ciuitatis, et uelut publicum testimonium uocat, altera sermonem sine ullo certo au-

thore dispersum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas, quod nulli non etiã innocentissimo posset accidere fraude inimicorum falsa uulgantium, exempla utrinq; non deerunt.

De tormentis.

SICVT in tormentis quoq; qui est locus frequentissimus, cũ pars altera, Quæstionẽ, uera fatendi necessitatẽ uocet, altera sæpe etiam causam falsa dicendi, quod alijs patientia facile mendaciũ faciat, alijs infirmitas necessarium, qd attinet plura de his? plenæ sunt orationes ueterũ, ac nouorũ. Quædã tamen in hac parte erunt propria cuiusq; litis. Nam siue de habenda quæstione agetur, plurimũ intererit, qs, & quẽ postulet, aut offerat, & in quẽ, & ex qua causa, siue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis, & quomodo sit tortus, an credibilia dixerit, an inter se cõstantia, perseuerauerit in eo, quod cœperat, an aliqd dolore mutauerit, prima parte quæstionis, an procedente cruciatu. quæ utrinq; tam infinita sunt, quàm ipsarũ rerũ uarietas.

De tabulis.

CONTRA tabulas quoq; sæpe dictũ, sæpe dicendũ est, cum eas non solũ refelli, sed etiam accusari sciamus esse usitatum. Cum sit autem in his aut scelus signatorum, aut ignorantia, tutius, ac facilius id quod secundo loco diximus, tractatur, quod scilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumenta ex causa trahit, si forte aut incredibile est id actum esse, quod tabulæ continent, aut, ut frequẽtius euenit, alijs probationibus æque inartificialibus soluitur, si aut is, in quẽ signatum est, aut aliquis signator dicitur absuisse, uel prius esse defunctus, si tempora non congruunt, si uel antecedentia, uel insequentia tabulis repugnant, inspectio ipsa etiam sæpe falsum deprehendit.

De iureiurando.

IVSIVRANDVM litigatores aut offerunt suũ, aut nõ respuũt oblatum, aut ab aduersario exigunt, aut recusant, cum ab ipsis exigatur. offerre suũ sine illa conditione, ut uel aduersarius iuret, ferè improbum est. qui tamen id faciet, aut uita se tuebitur, ut eũ non sit credibile peieraturum, aut ipsa ui religionis, in qua plus fidei consequitur, si id egerit, ut non cupide ad hoc descendere, sed ne hoc

quidem recusare uideatur. aut si causa patietur, modo litis, propter quã deuoturus se ipse non fuerit. aut si præter alia causæ instrumẽta, adijciat ex abundanti hanc quoq; conscientiæ suæ fiduciã. Qui nõ recipiet iniquam conditionẽ, & à multis contemni iurisiurandi metum dicet, cũ & philosophi quidam sint reperti, q deos habere rerũ humanarũ curã negarent. Eum uero, qui nullo offerente iurare sit paratus, & seipsum uelle de causa sua pronuntiare, & quàm id, qđ offert leue, ac facile credat, ostendere. at is, q defert, alioqum agere modeste uidetur, cum litis aduersariũ iudicem faciat, & eum, cuius cognitio est, onere liberet, q profecto alieno iureiurando stare, quàm suo mauult, quo difficilior recusatio est, nisi forte res est ea, quã credibile sit notã ipsi non esse. quæ excusatio si deerit, hoc unũ relinquetur, ut inuidiam sibi quæri ab aduersario dicat, atq; id agi, ut in ea causa, in qua uincere non possit, quæri possit. Itaq; hominẽ qdẽ malum occupaturũ hanc conditionem fuisse, se autẽ probare malle quæ affirmet, quàm dubiũ cuiq; relinquere, an peierarit. Sed nobis adolescentibus seniores in agẽdo facti præcipere solebant, ne unquã iusiurandum deferremus, sicut neq; optio iudicis aduersario est ꝑmittenda, nec ex aduocatis partis aduersæ iudex eligẽdus. Nã si dicere cõtraria turpe aduocato uideatur, certe turpius habẽdũ, facere qđ noceat.

De testibus.

MAXIMVS tamen patronis circa testimonia sudor est, ea dicuntur aut ꝑ tabulas, aut à præsentibus testibus, simplicior contra tabulas pugna, nã et minus uidetur obstitisse pudor iter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia, si reprehensionẽ nõ capit ipsa ꝑsona, infamare signatores licet. Tacita præterea quædã significatio refragatur his omnibus, quod nemo ꝑ tabulas dat testimonium nisi sua uoluntate, quo ipso non esse amicũ ei se, contra quẽ dicit, fatetur, nec tamen protinus cesserit orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus contra inimicum possit uerum, si integra sit ei fides, dicere. Sed late locus uterq; tractatur. Cum præsentibus uero ingens dimicatio est. Ideoq; uelut duplici contra eos, proq; his acie cõfligitur actionũ, et interrogationum. In actionibus primum generaliter pro testibus, atq; in testes dici solet. Est hic cõmunis locus, cũ pars altera nullã firmiorẽ probationẽ esse contendit, quàm quæ sit hominum sciẽtia nixa, altera ad detrahendã illis fidẽ, omnia, per quæ fieri soleãt falsa testimonia, enumerat. Sequens ratio est, cum specialiter qdem, sed

tamen multos pariter patroni ſolent. Nam & gentium ſimul uniuerſarum eleuata teſtimonia ab oratoribus ſcimus, & tota genera teſtimoniorũ, ut de auditionibus. non enim ipſos eſſe teſtes, ſed iniuratorum afferre uoces. ut in cauſis repetundarũ, q ſe reo numeraſſe pecunias iurant, litigatorũ non teſtiũ habendos loco. Interim aduerſus ſingulos dirigitur actio. Quod inſectationis genus & ꝓmiſtum defenſioni legimus in orationibus plurimis, et ſeparatim editum, ſicut in Vatiniũ teſtem. Totũ igitur excutiamus locũ, quando uniuerſam inſtitutionem aggreſſi ſumus. ſufficiebãt alioquin libri duo à Domitio Afro in hãc rem cõpoſiti, quẽ adoleſcentulus ſenem colui, ut non lecta mihi tantum ea, ſed pleraq; ex ipſo ſint cognita. Is ueriſſime præcipit primũ eſſe in hac parte officium oratoris, ut totã cauſam familiariter norit, quod ſine dubio ad omnia ꝑtinet, & quomodo contingat explicabimus, cum ad deſtinatum huic parti locum uenerimus, ea res ſuggeret materiã interrogationi, et ueluti tela ad manum ſubminiſtrabit. eadẽ docebit, ad quæ iudicis animus actione ſit præparandus. Debet enim uel fieri, uel detrahi teſtibus fides oratione ꝑpetua, q a ſic dictis quiſq; mouetur, ut eſt ad credendum, uel nõ credendum ante formatus. Et quoniã duo ſunt genera teſtium, aut uoluntariorum, aut eorũ, quibus iudex in publicis iudicijs lege denuntiare ſolet, quorum altero utraq; pars utitur, alterum accuſatoribus tantum cõceſſum eſt, ſeparemus officium dantis teſtes, et refellentis. Qui uoluntarium producit, ſcire quid is dicturus eſt, poteſt. Ideóq; faciliorẽ uidetur in rogando habere rationẽ. Sed hæc quoq; pars acumen, ac uigilãtiá poſcit, prouidẽdumq;, ne timidus, ne inconſtans, ne imprudẽs ſit teſtis, turbãtur enim, et à patronis diuerſæ partis inducuntur in laqueum. Sed et plus deprehẽſi nocent, quàm firmi, et interriti profuiſſent. multum igitur domi ante uerſandi et uarijs ꝑcunctationibus, quales haberi ab aduerſario poſſunt, explorãdi ſunt. ſic fit, ut aut cõſtent ſibi, aut ſiqd titubauerint, opportuna rurſus eius, à quo producti ſunt, interrogatione uelut in gradum reponãtur. In his quoq; adhuc, qui conſtiterint ſibi uitandæ inſidiæ, nã frequẽter ſubijci ab aduerſario ſolẽt, & oĩa profutura polliciti diuerſa reſpondent, et authoritatẽ habent nõ arguẽtium illa, ſed confitentium. Explorãdum igitur quas cauſas lædẽdi aduerſarium afferãt, nec id ſatis eſt inimicos fuiſſe, ſed an deſierint, an ꝑ hoc ipſum recõciliari uelint, ne corrupti ſint, ne pœnitẽtia propoſitum mutauerint. Quod cum in ijs quoq;, q ea, quæ dicturi uidentur, re uera ſciũt, neceſſariũ eſt præcauere, tũ multo magis in ijs, q ſe dicturos quæ falſa ſunt, pollicẽtur. Nã et frequẽtior eorũ pœnitẽtia ẽ,

& promissum suspectus, & si perseuerauerint reprehensio facilior. Eorum uero qbus denuntiatur pars testiũ est, quæ reũ lædere uelit, pars quæ nolit. Id'q; interim scit accusator, interim nescit, fingamus in præsentia scire. In utroq; enim genere summis artibus interrogan tis opus est, nã si habet testẽ cupidũ lædendi, cauere debet hoc ipsum ne cupiditas eius appareat, nec statim de eo, qđ in iudiciũ uenit, roga re, sed aliquo circuitu ad id puenire, ut illi qđ maxime dicere uoluit, uideatur expressum, nec nimiũ instare interrogationi, ne ad oĩa respõ dendo testis fidẽ suam minuat, sed in tantũ euocare eum, quantũ su= mere ex uno satis sit. At in eo, q uerũ inuitus dicturus est, prima fe licitas interrogantis est, extorquere qđ is noluerit, hoc non alio mo= do fieri potest, quàm longius interrogatione repetita. respõdebit enim quæ nocere causæ non arbitrabitur. Ex pluribus deinde, quæ con= fessus erit, eò pducetur, ut quod dicere non uult, negare nõ possit, nã ut in oratione, sparsa plerũq; colligimus argumenta, quæ per se nihil reũ aggrauare uideantur, cõgregatione deinde eorũ factum conuin cimus, ita huiusmodi testis multa de anteactis, multa de insecutis, loco, tempore, psona, cæteris'q; est interrogãdus, ut in aliquod responsum incidat, post qđ illi uel fateri, quæ uolumus necesse sit, uel iis, quæ iã dixerat, repugnare. Id si nõ contingit, reliquũ erit, ut eũ nolle dice re manifestũ sit, protrahendus'q; ut in aliquo, quod uel extra causam sit, deprehẽdatur, tenendus etiã diutius, ut omnia, ac plura, quàm res desyderat pro reo dicendo, suspectus iudici fiat, quo non minus no- cebit, quàm si uera in reũ dixisset. At si, quod secundo loco diximus, nesciet actor, quid propositi testis attulerit, paulatim, &, ut dicitur, pe detentim interrogando experietur animũ eius, & ad id responsum, quod eliciendũ erit, per gradus ducet. Sed qa nonnunquã sunt hæ quoq; testiũ artes, ut primum ad uoluntatẽ respondeant, quo maiore fide diuersa postea dicant, est accusatoris suspectũ testem, dũ prodest, dimittere. Patronorũ in parte expeditior, in parte difficilior interro gatio est, difficilior hoc, quod raro unquam possunt ante iudiciũ scire, quod testis dicturus sit, expeditior, quod cum interrogandum est, sciunt qd dixerit. Itaq; in eo, quod incertũ est, cura, & inquisitione opus est, qs reũ premat, quas, et qbus ex causis inimicitias habeat, eaq; in oratione prædicẽda, atq; amolienda sunt, siue odio cõflatos testes, siue inuidia, siue gratia, siue pecunia uideri uolumus, et si deficietur numero pars diuersa, paucitatẽ, si abundabit, conspirationẽ, si humi= les producet, utilitatẽ, si potentes, gratiã oportebit incessere. plus tamen proderit causas, propter quas reũ lædant, exponere, quæ sunt uariæ,

& pro conditione cuiusq; litis, aut litigatoris. Nam contra illa, quae supra diximus, simili ratione responderi locis communibus solet, quia & in paucis, atq; humilibus accusator simplicitate gloriari potest, quod neminem praeter eos, quos putarit scire, quaesierit, & multos, atq; honestos commendare aliquanto est facilius. Verum interim & singulos ut exornare, ita destruere contingit, aut recitatis in actione, aut nominatis testibus, quod iis temporibus, quibus testis non post finitas actiones rogabatur facilius, & frequentius fuit. Quid autẽ in quenq̃ testium dicendũ sit, sumi nisi ex ipsorum personis non potest. Reliquae interrogandi sunt partes, qua in re primum est nosse testem, nam timidus terreri, stultus decipi, iracundus concitari, ambitiosus inflari potest. prudens uero, & constans, uel tanquam inimicus, et peruicax dimittendus statim, uel non interrogatione, sed breui interlocutione patroni refutandus est, aut aliquo si continget, urbane dicto refrigerandus, aut siquid in eius uitam dici poterit, infamia criminum destruendus. Probos quosdam, et uerecundos non aspere incessere profuit, nam saepe q aduersus insectantem pugnassent, modestia mitigantur. Omnis autem interrogatio est aut in causa, aut extra causam, in causa, sicut accusatori praecepimus, patronus quoq; altius, & unde nihil suspecti sit, repetita percontatione priora sequentibus applicando saepe eò perducit homines, ut ab inuitis, quod prosit extorqueat, cuius rei sine dubio, neq; disciplina ulla in scholis, neq; exercitatio traditur, & naturali magis acumine, aut usu contingit haec uirtus. Si quod tamen exẽplum ad imitationem demonstrandũ sit, solũ est, quod ex dialogis socraticorũ, maximeq; platonis duci potest, in qbus adeo scitae sunt interrogationes, ut cum in plerisq; bene respondeatur, res tamen ad id, quod uolunt efficere, perueniat, illud fortuna interim praestat, ut aliquid, quod inter se parum consentiat, à teste dicatur, interim, quod saepius euenit, ut testis testi diuersa dicat. acuta autem interrogatio ad hoc, quod casu fieri solet, etiã ratione perducet. Extra causam quoq; multa, quae prosint, interrogari solent, de uita testium aliorum de sua quisq;, si turpitudo, si humilitas, si amicitia accusatoris, si inimicitiae cum reo, in qbus aut dicant aliqd, quod prosit, aut in mendacio, uel cupiditate laedendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet esse circũspecta, qa multa contra patronos uenuste testis saepe respondet, eiq; praecipue uulgo fauetur, tum uerbis q̃ maxime ex medio sumptis, ut qui rogatur, is autem est saepius et imperitus, intelligat, aut ne intelligere se neget, quod interrogantis non leue frigus est. Illae uero pessimae artes testem subornatum in subsellia

aduersarij mittere, ut inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra reum, cũ quo sederit, uel cum adiuuisse testimonio uidebitur faciendo ex industria, multa immodeste, atq; intemperanter, ꝑ quæ non à se tantũ dictis detrahat fidem, sed cæteris quoq;, q profuerant, auferat authoritatẽ, quorũ mentionem habui, non ut fierent, sed ut uitarentur. Sæpe inter se collidi solent, inde testatio, hinc testes, locus utrinq;. Hæc enim pars se iureiurando, illa consensu signantiũ tuetur. Sæpe inter testes, & argumenta quæsitũ est, inde scientiã in testibus, & religionem, ingenia esse in argumentis dicitur, hinc teste gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci, in his iudicẽ sibi, in illis alij credere. Cõmunia hæc pluribus causis, multum'q; iactata sunt, semper'q; tamen iactabuntur. aliquando utrinq; sunt testes, & quæstio, sequitur, ex ipsis utri meliores uiri, ex causis, utri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus, utri gratia magis ualuerint. His adijcere siquis uolet ea, quæ diuina testimonia uocantur, ex responsis, oraculis, ominibus, duplicẽ sciat eorũ esse tractatũ, generalẽ alterũ, in quo inter stoicos, & Epicuri sectam secutos pugna ꝑpetua est, regatur'ne prouidentia mundus. Specialẽ alterum contra partem diuinationis, ut quæq; in quæstionẽ cadit, aliter enim oraculorũ, aliter aruspicum, augurũ, coniectorũ, & mathematicorum fides confirmari, aut refelli potest, cũ sit rerũ earũ ratio diuersa. Circa huiusmodi quoq; instumenta firmanda, uel destruenda multũ habet operis oratio, si quæ sint uoces per uinũ, somnium, dementiam emissæ, uel excepta paruulorũ indicia, quos pars altera nihil fingere, altera nihil indicare dictura est. Nec tantũ præstari hoc genus potest, sed etiã ubi non est, desyderari solet, pecuniam dedisti, quis numerauit, ubi, unde? Venenum arguis, ubi emi, à quo, quanti, ꝑ quẽ dedi, quo conscio? quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quambreuissime potui.

De probatione artificiali.

PARS altera probationum, quæ est tota in arte, constat'q; rebus ad faciendũ fidẽ appositis, plerunq; aut omnino negligitur, aut leuissime attingitur ab ijs, qui argumenta uelut horrida, & cõfragosa uitantes amœnioribus locis desident. Neq; aliter quàm ij, qui tradũtur à poëtis, gustu cuiusdã apud lotophagos graminis, & syrenum cantu deliniti uoluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginẽ persequuntur, ipsa, propter quã dicitur, uictoria cedunt. Atqui cætera, quæ

ra, quæ

ra, quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxiliũ, atq; ornamentũ argumentorũ comparantur, neruis'q; illis, q̃bus causa cōtinetur, adijciunt inducti super corporis speciẽ, ut si forte qd factum ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius q̃ cuiusq; affectus natura sit, prosequemur. ijsdẽ laudamus, incusamus, augemus, minuimus, describimus, deterremus, querimur, consolamur, hortamur. Sed horum esse opera in rebus aut certis, aut de q̃bus tanq̃ certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliqd in delectatione, multũ uero in cōmouendis affectibus. Sed hæc ipsa plus ualent, cum se didicisse iudex putat, qđ consequi nisi argumentatione, aliaq; omni fide rerũ nō possumus, quorũ prius q̃ partior species, indicandũ esse reor quædã in omni genere probationum cōmunia. Nam neq; ulla quæstio est, quæ non sit aut in re, aut in persona, neq; esse argumentorũ loca possunt, nisi in ijs, quæ rebus, aut p̃sonis accidunt, eaq; aut per se inspici solent, aut ad aliud referri. Nec ulla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex consequentibus, aut ex repugnantibus, & hoc necesse est aut ex præterito tẽpore, aut ex coniuncto, aut ex sequenti petere. Nec ulla res probari nisi ex alia potest, eaq; sit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uero reperiuntur aut in quæstionibus, quæ etiã separatæ à cōplexu reũ, personarumq; spectari per se possint, aut in ipsa causa, cũ inuenitur aliquid in ea non ex cōmuni ratione ductũ, sed eius iudicij, de quo cognoscitur propriũ. Probationum præterea omniũ, aliæ sunt necessariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Et adhuc omniũ probationũ quadruplex ratio est, ut uel q̃a aliquid est, aliud non sit, ut dies est, nox non est, uel quia est aliqd, & aliud sit, sol est super terram, & dies est, uel quia aliquid non est, aliud sit, ut nox non est, dies est, uel quia aliud non est, nec aliud sit, non est rationalis, nec homo est. his in uniuersum prædictis partes subijciã.

De signis.

OMNIS igitur probatio artificialis cōstat aut signis, aut argumentis, aut exẽplis. Nec ignoro plerisq; uideri signa partẽ argumentorũ, quæ mihi separandi ratio hæc fuit. Prima quod sunt pene ex illis inartificialibus, cruenta enim uestis, & clamor, & liuor, & talia sunt instrumẽta, qualia tabulæ, et rumores, testes. nec inueniuntur ab oratore, sed ad eum cũ ipsa causa deferuntur. altera, q̃ signa siue indubitata sint, nō sunt argumenta, q̃a ubi illa sunt, quæstio nō est, argumento autem nisi in re controuersa locus esse non potest, siue

dubia, non ſunt argumenta, ſed ipſa argumentis egent. Diuiduntur autẽ in has primas duas ſpecies, ꝙ eorũ alia ſunt, ut dixi, quæ neceſſaria ſunt, quæ græci uocãt τεκμήρια, alia nõ neceſſaria, quæ σημεῖα, priora illa ſunt, quæ aliter habere non poſſunt, quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidentur. Nam ubi eſt ſignum inſolubile, ibi nec lis ꝗdem eſt. Id autem accidit, cum quid aut neceſſe eſt fieri, factum'ue eſſe, aut certe omnino non poteſt fieri, uel eſſe factũ, quo in cauſis poſito, non eſt lis niſi facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi ſolet. Nam & coiiſſe eam cum uiro, quæ peperit, quod eſt præteriti, & fluctus eſſe, cũ magna uis uenti in mare incubuit, quod coniuncti, & eum mori, cuius cor eſt uulneratũ, quod futuri, neceſſe eſt, nec fieri poteſt, ut ibi meſſis ſit, ubi ſatum nõ eſt, ut ꝗs Romæ ſit, cũ eſt Athenis, ut ſit ferro uulneratus, ꝗ ſine cicatrice eſt. Sed quædam & retrorſum idem ualent, ut uiuere hominẽ, qui ſpirat, et ſpirare qui uiuit. Quædam in contrarium non recurrunt, neç enim quia mouetur, qui ingreditur, etiam ingreditur, qui mouetur, quare poteſt & coiſſe cum uiro, quæ nõ peperit, & non eſſe uentus in mari, cũ eſſet fluctus, nec utiq; cor eius uulneratum eſſe, qui perit, ac ſimiliter ſatum fuiſſe poteſt, ubi non fuit meſſis, nec fuiſſe Romæ, ꝗ nõ fuit Athenis, nec fuiſſe ferro uulneratus, qui habet cicatricem. Alia ſunt ſigna non neceſſaria, quæ εἰκότα græci uocant, quæ etiã ſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen adiuncta cæteris plurimũ ualent. Signum uocant, ut dixi σημεῖον, ꝗꝗ id ꝗdam indiciũ, ꝗdam ueſtigium nominauerunt, ꝑ quod alia res intelligitur, ut ꝑ ſanguinẽ cædes, at ſanguis uel ex hoſtia reſperſiſſe ueſtẽ poteſt, uel è naribus profluxiſſe, non utiq; qui ueſtem cruentã habuerit, homicidiũ fecerit, ſed ut per ſe nõ ſufficit, ita cæteris adiunctum teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi ante minatus, ſi eodẽ loco fuit. Quibus ſignũ cum acceſſit, efficit, ut quæ ſuſpecta erant, certa uideãtur. Alioquin ſunt quædã ſigna utriq; parti cõmunia, ut liuores, tumores, nã uideri poſſunt & ueneficij, & cruditatis. & uulnus in pectore ſua manu, et aliena periſſe dicentibus, in quo eſt. Hæc perinde firma habentur, atq; extrinſecus adiuuantur. Eorũ autem, quæ ſigna ſunt ꝗdem, ſed non neceſſaria, genus Hermagoras putat, non eſſe uirginem Athalantam, quia cum iuuenibus per ſyluas uagetur. Quod ſi rece perimus, uereor ne omnia, quæ ex facto ducũtur, ſigna faciamus. Eadem tamen ratione, qua ſigna tractantur. Nec mihi uidẽtur Ariopagitæ, cũ damnauerint puerũ, coturnicũ oculos eruentem, aliud indicaſſe ꝗ id ſignũ eſſe pernicioſiſſimæ mentis, multis'q; malo futuræ ſi adoleuiſſet.

adoleuisset. Vnde Spurij Melij M. Q. Manlij popularitas signum affectati regni est existimatum. Sed uereor, ne longe nimium nos ducat hæc uia. nam si est signum adulteræ lauari cum uiris, erit & conuiuere cum adolescentibus. Deinde etiã familiariter alicuius amicitia uti, aut fortasse corpus uulsum, fractum, incessum, uestem muliebrem, dixerit mollis, & parũ uiri signa, sicui, cum signum id proprie sit, quod ex eo, de quo quæritur, natum sub oculos uenit, ut sanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideatur. Ea quoq;, quæ, quia plerunq; obseruata sunt, uulgo signa creduntur, ut pronostica.

» Vento rubet aurea phœbe,
» Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce.

Si causas ex qualitate cœli trahunt, sanè ita appellentur. nã si uento rubet luna, signum uenti est rubor. Et si, ut idem poëta colligit, densatus, & laxatus aer facit, ut sit inde ille auium concentus, idem sentiemus. Sunt autem etiam signa parua magnorum, ut uel hæc ipsa cornix. Nam maiora minorum esse nemo miratur.

De argumentis.

NVNC de argumentis, hoc enim nomine cõplectimur oĩa, quæ græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant, quanquã apud illos aliqua horũ nominũ differentia, etiã si uis eodẽ ferè tendit. Nã ἐνθύμημα, quod nos cõmentum sanè, aut cõmentationem interpretamur, q̃a aliter nõ possumus, græco melius usuri, Vnum intellectũ habet, quo omnia mente concepta significat, sed nunc de eo nõ loquimur, Alterũ, quo sententiã cũ ratione, Tertiũ, quo certã quandã argumenti conclusionẽ, uel ex consequẽtibus, uel ex repugnãtibus, q̃q̃ de hoc parũ conuenit. Sunt enim q̃ illud prius ἐπιχείρημα dicãt, pluresq; inuenias ĩ ea opiniõe, ut id demũ, quo pugna cõstat, enthymema accipi uelit. Et ideo illud Cornificius cõtrariũ appellat, nũc alij rhetoricũ syllogismum, alij imperfectũ syllogismum uocauerunt, q̃a non distinctis totidẽ partibus concluderetur, qđ sanè non utiq; ab oratore desyderat. Ἐπιχείρημα Valgius aggressionẽ uocat, Celsus autẽ iudicat nõ nostram administrationẽ, sed ipsam rem, quam aggredimur, idest argumentũ, quo aliq̃d probaturi sumus, etiã si non dum uerbis explanatum, iam tamen mente conceptũ, ἐπιχείρημα dici. alijs uidetur nõ destinatã, uel inchoatam, sed p̃fectam orationem hoc nomen accipere, & ultimam speciem. Ideoq; propria eius appellatio & maxime in usu posita est, qua significatur certa quædam sententiæ

comprehensio, quæ ex tribus partibus constat. Quidam epichirema rationem appellauerunt. Cicero melius ratiocinatiuum, q̃q̃ et ille nomen hoc duxisse magis à syllogismo uidetur, nam & statum syllogisti cum ratiocinatiuũ appellat, exemplisq́; utitur philosophorũ. Et quoniam est quædam inter syllogismum, & epichirema uicinitas, potest uideri hoc noĩe recte abusus. Ἀπόδειξις est euidens probatio, ideoq́; apud geometras γραμμικαὶ ἀποδείξεις dicuntur. Hanc & ab epichiremate Cæcilius putat differre solo genere conclusionis, & esse apodixim imperfectum epichirema, eadem causa, qua diximus, & enthymema syllogismo distare, nam & epichirema syllogismi pars est. Quidam inesse epichiremati apodixim putant, & esse partem eius confirmãtem. utcunq; autem, q̃q̃ diuersi authores, eodẽ modo finiunt, ut sit oratio per ea, quæ certa sunt, incertis fidẽ non dubiã afferẽs, quæ natura est omnium argumentorum, neq; enim incerta incertis declarantur. Hæc omnia generaliter πίστεις appellant, quod & si propria interpretatione dicere fidem possumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentum quoq; plura significat, nã et fabulæ ad actus scenarum compositæ, argumenta dicuntur, et orationum Ciceronis uelut thema ipse exponens Pedianus inquit argumentum tale est. Et ipse Cicero ad Brutum ita scribit. Veritus fortasse, ne nos in Catonem nostrum transferremus, illi mali quid est, & si argumentum simile non erat. quo apparet omnem ad scribendum destinatam materiam ita appellari. nec mirum cũ id inter opifices quoque uulgatum sit. Vnde Virgilius.

Argumentum ingens— Vulgóq; paulo numerosius opus dicitur argumentosum. Sed nunc de eo dicendũ argumento est, quod probationẽ, indicium, fidem, aggressionem eiusdem rei nomina facit parum distincte, ut arbitror. Nam probatio, & fides efficitur non tantum per hæc, quæ sunt rationis, sed etiam per inartificialia, signũ autem, q̃d ille indicium uocat, ab argumentis iam separaui. Ergo cum sit argumẽtum ratio probationem præstans, qua colligitur aliq̃d per aliud, etiam, quæ quod est dubium per id, quod non est dubium, confirmat, necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat, alioquin nihil erit, quo probemus, nisi fuerit quod aut sit uerum, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis autem habemus primum, quæ sensibus percipiuntur, ut quæ uidimus, audiuimus, qualia sunt signa, deinde ea, in quæ communi opinione consensum est, deos esse, præstandam pietatem parentibus. Præterea, quæ legibus cauta sunt, quæ ꝑsuasione etiam si non omniũ hominum, eius tamen ciuitatis, aut gentis in

tis in qua res agitur, in mores recepta sunt, ut pleraq; in iure non legibus, sed moribus constant, si quid inter utranq; partem conuenit, si quid probatum est. deniq; cuicunq; aduersarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum, cum prouidentia mundus regatur, administrāda est resp. ut administranda resp. sit, si liquebit mundum prouidentia regi. Debet etiam nota esse recte argumenta tractaturo uis, et natura omnium rerum, & quid quæq; earum plerunq; efficiat, Hinc enim sunt, quæ εἰκότα dicuntur. Credibilium autem genera sunt tria, unum firmissimum, quod fere accidit, ut liberos à parentibus amari, alterum uelut propensius, eum, qui recte ualeat, in crastinum peruenturū. Tertiū tantū non repugnans, in domo furtū factum ab eo, qui domi fuit. Ideóq; Aristoteles in secundo de arte rhetorica libro diligentissime est executus, quid cuiq; rei, & quid cuiq; homini soleat accidere, et quas res, quosq; homines, q̄bus rebus, aut hominibus uel conciliasset, uel alienasset ipsa natura, ut diuitias quid sequatur, aut ambitum, aut superstitionem. quid boni probent, quid mali petant, q̄d milites, quid rustici, quo quæq; modo res uitari, uel appeti soleat. Verū hoc exequi mitto, non enim longum tantum, sed etiā impossibile, ac potius infinitum est, præterea positum in cōmuni omniū intellectu, si quis tamen desyderauerit, à quo peteret ostendi. Omnia autē credibilia, in quibus pars maxima consistit argumentationis, ex huiusmodi fontibus fluunt, an credibile sit à filio patrē occisum, incestum cū filia cōmissum, & contra ueneficiū in nouerca, adulteriū in luxurioso. Illa quoq; an scelus palàm factū, an falsum dixerit propter exiguam summā, quia suos quisq; horū uelut mores habet, plerunq; tamen, non semper, alioquin indubitata essent, non argumēta. Excutiamus nunc argumentorū locos, q̄q̄ q̄busdam ij quoq; de q̄bus supra dixi, uidentur. Locos appello, non ut uulgo nunc intelliguntur, in luxuriem, & adulteriū, & similia, sed sedes argumentorū, in q̄bus latent, ex q̄bus sunt petenda. Nā ut in terra non omni generantur omnia, nec autē aut feram reperias, ubi quæq; nasci, aut morari soleat ignarus, & piscium quoq; genera alia planis gaudent, alia saxosis regionibus etiā, litoribusq; discreta sunt. nec helopem nostro mari, aut scarū ducas. Ita nō omne argumentū undiq; uenit. Ideóq; non passim quærendū est, multus alioquin error in exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, non poterimus inuenire nisi casu. at si scierimus ubi quodq; nascatur, cum ad locum uentum erit, facile quod in eo erit peruidebimus. In primis igitur argumenta sæpe à p̄sona ducenda sunt, cū sit, ut dixi, diuisio, ut omnia hæc duo

partiamur, res, atq; ꝑsonas, ut causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, & cætera rerum sint accidentia. Personis autem non quicquid accidit, exequendum mihi est, ut pleriq; fecerunt, sed unde argumenta sumi possint. Ea porro' sunt, genus. Nam similes parentibus, ac maioribus suis filij plerunq; creduntur, et nonnunq̃ ad honeste, turpiter'q; uiuendũ, inde causæ fluunt. Natio, nam & gentibus proprij mores sunt, nec idem in barbaro, romano, græco probabile est. Patria, quia similiter, etiam ciuitatum leges, instituta, opiniones habent differentiam. Sexus, ut latrocinium facilius in uiro, ueneficium in fœmina credas. Aetas, quia aliud alijs annis magis conuenit. Educatio, & disciplina, quoniam refert a' qbus, & quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentum species libidinis, robur petulãtiæ. His contraria in diuersum. Fortuna, neq; enim tã idẽ credibile est in diuite, ac paupere, propinquis, amicis, clientibus, abundante, & his omnibus destituto. Conditionis etiam distantia est. nã clarus, an obscurus, magistratus, an priuatus, pater, an filius, ciuis, an peregrinus, liber, an seruus, incœstus, an castus maritus, an cœlebs, parens liberorũ, an orbus sit, plurimum distat. Animi natura, etenim auaritia, iracundia, misericordia, crudelitas, seueritas, alia'q; ijs similia afferunt frequenter fidẽ, aut detrahunt, sicut uictus luxuriosus, an frugi, an sordidus quæritur. Studia quoq;, nãq; rusticus, forẽsis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud, atq; aliud efficiunt. Intuendum etiam quid affectet quisq;, locuples uideri, an disertus, iustus, an potens. Spectantur ante acta, dictaq;. Ex præteritis enim æstimari solent præsentia. His adijciunt qdam commotionem, hanc accipi uolunt temporarium animi motum, sicut iram, pauorem. Consilia autem, & præsentis, & præteriti, & futuri temporis, quæ mihi, etiam si personis accidunt, referenda tamen ad illam partẽ argumentorum uidentur, quam ex causis ducimus, sicut habitus quidam animi, quo tractatur, amicus, an inimicus. Ponunt in persona & nomen, quod quidẽ ei accidere necesse est, sed in argumentũ raro cadit, nisi cum aut ex causa datum est, ut sapiens, magnus, plenus, aut & ipsum alicuius cogitationis attulit causam, ut Lentulo coniurationis, quod libris sibyllinis, aruspicum'q; responsis dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, se'q; eum tertium esse credebat post Syllam, Cinnam'q;, quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud est apud Euripidem frigidum sane', quod nomen Polynicis, ut argumentum fratermorum incessit. Iocorum tamen ex eo frequens materia, qua Cicero in Verrem non semel usus est. Hæc fere' circa personas sunt, aut his similia.

his similia. nec enim complecti omnia, uel in hac parte, uel in cæteris possumus contra rationē plura quæsituris ostendere. Nunc ad res transeo, in quibus maxime sunt personis iuncta, quæ agimus. Ideoq; prima tractanda, in omnibus porrò, quæ fiunt, quæritur, aut quare, aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut ꝑ quæ facta sunt. Ducuntur igitur argumenta ex causis factorũ, uel futurorũ, quarum materiã, quam ὕλην alij, δύναμιν alij nominauerunt, in duo genera, sed quaternas utriusq; diuidunt species. Nam ferè uersatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, incrementum, conseruationem, usum, aut malorũ euitationem, liberationem, imminutionem, conuersionē. Quæ & in deliberando plurimum ualent. Sed has causas habent recta, praua contra ex falsis opinionibus ueniunt. Nam est his initiũ ex ijs, quæ creduntur bona, aut mala, inde errores existunt, & pessimi affectus, in quibus sunt ira, odiũ, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, cætera eiusdem generis. Accedunt aliquando fortuna, ebrietas, ignorantia, quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminum. Ut siquis, dum alij insidiatur, aliũ dicitur interemisse. Causæ porrò non ad conuincendũ modo qđ obijcitur, sed ad defendendum quoq; excuti solent, cum quis se rectè fecisse, idest honesta causa contendit, qua de re latius in tertio libro dictum est. finitiones interim ex causis pendent, an tyrannicida sit, qui tyrannum, à quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit, an sacrilegus, ꝗ, ut hostes urbe expelleret, arma tēplo affixa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco, spectatur enim ad fidē probationis, montanus, an planus, maritimus, an mediterraneus, cōsitus, an incultus, frequēs, an desertus, propinquus, an remotus, opportunus cōsilijs, an aduersus. Quã partem uidemus uehementissime pro Milone tractasse Ciceronem. Et hæc quidem, ac similia ad coniecturam frequentius ꝑtinent. Sed interim ad ius quoq;, priuatus, an publicus, sacer, an profanus, noster, an alienus. Ut in ꝑsona magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæstiones oriuntur, priuatam pecuniam sustulisti, uerũ, ꝗa de templo, non furtum, sed sacrilegiũ est. Occidisti adulterum, quod lex permittit, sed quia in lupanari, cædes est. Iniuriam fecisti, sed ꝗa magistratui maiestatis actio est, uel contra, licuit, quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controuersiam argumenta præstant, circa iuris lites, materiã quæstionum. Ad qualitatem quoq; frequenter ꝑtinet locus. Neq; enim idem ubiq; aut licet, aut decorum est. quin etiã in qua ciuitate quicq; quæratur interest. moribus enim, & legibus distant. Ad commendationem quoq;, & inuidiam ualet, nam et Aiax

» apud Ouidium inquit, Ante rates agimus cauſam, & mecum con=
» fertur Vlyſſes, & Miloni inter cætera obiectum eſt, quod Clodius in
monimentis ab eo maiorum ſuorũ eſſet occiſus. Ad ſuadendũ momen=
ta idem ualent, ſicut tempus cuius tractatum ſubiungam. Eius autẽ,
ut alio loco iam dixi, duplex ſignificatio eſt, generaliter enim, et ſpe=
cialiter accipitur. prius illud eſt. Nam olim, tunc ſub Alexandro, cum
apud Ilion pugnatum eſt, deniq; præteritum inſtans futurum, hoc ſe-
quens habes & conſtituta diſcrimina æſtate, hyeme, noctu, interdiu.
& fortuita, in peſtilentia, in bello, in conuiuio. Latinorum q̃dam ſa
tis ſignificari putauerunt, ſi illud generale tempus, hoc ſpeciale tẽpo
ra uocarent. Quorum utrorunq; ratio & in conſilijs q̃dem, & in
illo demonſtratiuo genere uerſatur, ſed in iudicijs frequentiſſima eſt.
nam & iuris quæſtiones facit, & qualitatem diſtinguit, et ad conie-
cturam plurimũ confert. Vt qui interim probationes inexpugna=
biles afferat, quales ſunt, ſi dicatur (ut ſupra poſui) ſignator, qui ante
diem tabularum deceſſit, commiſiſſe aliquid, uel cum infans eſſet, uel
cum adhuc omnino natus non eſſet. Præter id, quod omnia facile ar
gumenta aut ex ijs, quæ ante rẽ facta ſunt, aut ex coniunctis rei, aut
cõſequentibus ducuntur. Ex antecedentibus, mortẽ minatus eſt, no-
ctu exiſti, proficiſcentem anteceſſiſti. cauſæ quoq; factorum præteriti
ſunt tẽporis. Sed tempus ſubtilius q̃dam quàm neceſſe erat, diuiſe=
runt, ut eſſet iuncti, ſonus auditus eſt, adhærẽtis, clamor ſublatus eſt.
Inſequentis ſunt illa, latuiſti, profugiſti, liuores, & tumores apparue=
runt. Iiſdem temporum gradibus defenſor utetur, ad detrahendã ei,
quod obijcitur, fidem. In ijs omnis factorum, dictorumq́; ratio uerſa-
tur, ſed dupliciter. Nam fiunt quædã, quia aliud poſtea futurum eſt,
quædã, quia aliud ante factum eſt, ut cum obijcitur reo lenocinij ſpe
cioſæ marito, quod ſpecioſam adulterij damnatum quandam emerit,
aut paricidij reo luxurioſo, quod dixerit patri, non me amplius ob=
iurgabis. Nã & ille non q̃a emit, leno eſt, ſed quia leno erat, emit,
nec hic, q̃a ſic erat locutus, occidit, ſed q̃a erat occiſurus, ſic locutus eſt.
Caſus autẽ, q & ipſe præſtat argumentis locũ, ſine dubio eſt ex inſe
quentibus, ſed quadã proprietate diſtinguitur, ut ſi dicã, melior dux
Scipio quàm Annibal, uicit enim Annibalẽ, bonus gubernator nunq̃
fecit naufragium, bonus agricola magnos ſuſtulit fructus. Et contra
ſumptuoſus fuit, patrimoniũ exhauſit, turpiter uixit, quod uel omni=
bus inuiſus eſt. Intuendæ ſunt præcipue in coniecturis et facultates.
credibilius eſt enim occiſos à pluribus pauciores, à firmoribus imbe
cilliores, à uigilantibus dormientes, à præparatis inopinãtes. Quo=

rum contraria in diuersum ualent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudicijs ad duas res solemus referre, an uoluerit quis, an potuerit, nam & uoluntatem spes facit. hinc illa apud Ciceronem coniectura. Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio, ille cum seruis robustis, hic cum mulierum comitatu, ille equis, hic rheda. ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet instrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis, & copiæ, sed ex instrumento aliquando etiam signa nascuntur, ut spiculum in corpore inuentum. His adijcitur modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur quemadmodum quid sit factum, idq; ad qualitatem, scriptumq; pertinet, ut si negemus adulterum ueneno occidisse, cum ferro licuisset occidere, sed uel oportuisset. Tum ad coniecturas quoq;, ut si dicam bona mente factum, ideoq; palàm. mala, ideoq; ex insidijs, noctu, in solitudine. In rebus autem omnibus, de quarum ui, aut natura quæritur, quasq; etiam citra complexum personarum, cæterorumq;, ex quibus fit causa, per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, an sit, quid sit, quale sit. Sed quia sunt quidam loci argumentorum ijs omnibus communes, diuidi hæc in tria genera non possunt. Ideoq; locis potius, ut quosq; incurrent, subijciendo sunt. Ducuntur ergo argumenta ex finitione, seu fine, (nã utroq; modo traditur) eius duplex ratio est. aut enim simpliciter quæritur, sit'ne hoc uirtus, præcedente finitione, aut quid sit uirtus, ita aut in uniuersum uim uerbi complectimur, ut rhetorice est bene dicendi scientia, aut per partes, ut rhetorice est recte inueniendi, & disponẽdi, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis scientia. Præterea finimus, aut ui, sicut superiora, aut ἐτυμολογία, ut si assiduum ab ære dando, & locupletem à locorum, pecuniosum à pecorum copia. Finitioni subiecta maxime uidentur, genus, species, differens, proprium, ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam speciem minimum ualet, plurimum ad refellendam. Itaq; nõ quia est arbor, platanus est. at quod non est arbor, utiq; platanus non est, quod non est uirtus, utiq; nõ potest esse iustitia. Itaq; genere perueniendum est ad ultimam speciem, ut homo est animal, non est satis, id enim genus est, mortale, etiã si species est, cũ alijs tamen communis finitio, rationale, nihil supererit ad demonstrandũ quod uelis. Contra species firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam quod iustitia est, utiq; uirtus est, quod non est iustitia, potest esse uirtus, ut si est fortitudo continentia, constantia. nunquam ita tolletur à specie genus, nisi omnes species quæ sint

generi ſubiectæ remoueātur hoc modo, quod neq; immortale eſt, neq;
mortale, animal non eſt. His adijciunt propria, et differentia, à pro=
prijs confirmatur finitio, differentibus ſoluitur. Proprium autem eſt
aut quod ſoli accidit, ut homini ſermo, riſus. aut qđ utiq; accidit, ſed
non ſoli, ut igni calefacere. Et ſunt eiuſdē rei plura propria, ut ipſius
ignis lucere, calere. Itaq; quodcūq; propriū deerit, ſoluet finitionem.
non utiq; quodcunq; erit, confirmabit. Sæpiſſime autem quid ſit pro-
prium cuiuſq; quæritur, ut ſi per ἐτυμολογίαν dicatur, tyrannicidæ
propriū eſt tyrannum occidere, negemus. non enim ſi traditum ſibi eū
carnifex occiderit, tyrannicida uocatur, nec ſi imprudens, uel inuitus.
Quod autem proprium non erit, differens erit, ut aliud eſt ſeruum
eſſe, aliud ſeruire, qualis eſſe in addictis quæſtio ſolet. Qui ſeruus eſt,
ſi manumittatur, fit libertinus, non itidem addictus, & plura, de
qbus alio loco. Illud quoq; differens uocant cum genere in ſpeciem
adducto ſpecies ipſa diſcernitur, animal genus, mortale ſpecies, terre=
num, uel bipes differens. Non dum enim proprium eſt, ſed iam diffe-
ret à marino, uel quadrupede, quod nō tam ad argumentum ꝑtinet,
quàm ad diligentem finitionis cōprehenſionem. Cicero genus, et ſpe-
ciem, quam eandem formā uocat, à finitione diducit, & iјs, quæ ad
aliquid ſunt, ſubijcit, ut ſi is, cui omne argentum legatū eſt, petat ſi=
gnatum quoq;, utatur genere, at ſiquis cum legatum ſit ei quæ uiro
materfamilias eſſet, neget deberi ei, quæ in manum non conuenerit
ſpecie, quoniā duæ formæ ſint matrimoniorū. Diuiſione autē adiuuа
ri finitionem docet, eamq; differre à partitione, quod hæc ſit totius in
partes, illa generis in formas. partes incertas eſſe, ut qbus cōſtet reſp.
formas certas, ut quot ſint ſpecies rerū publicarū, quas tres accipi=
mus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius poteſtate regerentur. Et
ille qdem non his exemplis utitur, quia ſcribens ad Trebatium ex
iure ea ducere maluit. ego apertiora poſui. Propria uero ad coniectu-
ræ quoq; pertinent partē, ut propriū eſt boni recte facere, iracundi
uerbis excandeſcere, ac contra, quædā in qbuſdam utiq; nō ſunt, &
ratio, quāuis ex diuerſo, tamen eadē eſt. Diuiſio & ad probandū ſi=
mili uia ualet, & ad refellendū. Probanti interim ſatis eſt unū ha=
bere hoc modo, ut ſit ciuis, aut natus ſit oportet, aut factus, neganti
utrunq; tollendū eſt, nec natus, nec factus eſt. Fit hoc & multiplex,
idq; eſt argumentorum genus ex remotione, quo, modo efficitur totum
falſum, modo id, quod relinquitur, uerū, totū falſum eſt, hoc modo, pe
cuniā te credidiſſe dicis, aut habuiſti ipſe, aut ab aliquo accepiſti, aut
inueniſti, aut ſurripuiſti, ſi neq; domi habuiſti, neq; ab aliquo accepiſti,

& cætera, nec credidisti. Reliquum fit uerum, si hic est seruus, quem
tibi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamẽ
to relictus, aut ex hoste captus, aut alienus, deinde remotis prioribus,
supererit alienus. Periculosum, & cũ cura intuendum genus, quia si
in proponendo unum quodlibet omiserimus, cum risu quoq; tota res
" soluitur. tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, si hæc
actio non sit, quæ sit, simul enim remouentur omnia, uel cũ duo ponẽ=
tur inter se contraria, quorũ tenuisse utrumlibet sufficiet, quale Cice
" ronis. Vnum quidem, certe nemo erit tam inimicus Cluentio, q
" mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudiciũ aut ab Ha
" bito, aut ab Oppianico esse corruptum, si doceo nõ ab Habito, uinco ab
" Oppianico, si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. Fit etiã ex duo-
bus, quorũ necesse est alterũ, uerum, eligendi aduersario potestas, effi
citurq; ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cice. pro Oppio. utrum
" cum Cottam appetisset, aut ipse cum sese conaretur occidere, telum ei
" è manibus ereptum est. & pro Vareno, Optio uobis datur, utrum
" uelitis casu illo itinere Varenum usum esse, an huius persuasu, et in=
" ductu. deinde utraq; facit accusatori contraria. Interim duo ita pro
ponuntur, ut utrumlibet electum idem efficiat, quale est, philosophan
dum est, etiam si non est philosophandum, & illud uulgatum, quo
schema si intelligitur, quo si non intelligitur, & mentietur in tormen
tis qui dolorẽ pati potest, mentietur qui non potest. Vt sunt autẽ tria
tempora, ita ordo rerum tribus momentis consertus est. Habent enim
omnia exordium, incrementum, summam, ut iurgium, deinde cædes,
& strages. Est ergo hic quoq; argumentorum locus inuicem proban
tiũ. Nam et ex initijs summa colligitur, quale est. non possum togam
prætextam sperare, cum exordiũ pullum uideam, & contra, nõ do-
minationis causa Syllam arma sumpsisse argumentum est dictatura
posita. Similiter ex incremento in utranq; partem ducitur rei ratio,
cum in coniectura, tum etiam in tractatu æquitatis, an ad initium
summa referẽda sit, id est an rei cædes imputanda sit, à quo iurgiũ
cepit. Est argumentorũ locus ex similibus, si continentia uirtus, utiq;
& abstinentia. si fidem debet tutor, & procurator. hoc est ex eo ge=
nere, quod ἐπαγωγὴν græci uocant, Cicero inductionẽ. Ex dissimuli-
bus, non si lætitia bonum, & uoluptas. non quod mulieri, idẽ pupil
lo. Ex contrarijs, frugalitas bonum, luxuria enim malum. si malorũ
causa bellum est, erit emendatio pax. si ueniam meretur qui impru
dens nocuit, non meretur præmiũ, qui imprudens profuit. Ex repu
gnantibus q est sapiens, stultus non est. Ex consequẽtibus, siue adiun=

ctis, si iustitia est bonum, recte iudicandum, si malum perfidia, nõ est fallendũ. Idem retro. Nec sunt his dissimilia, Ideoq́; huic loco subijcienda, cum & ipsa naturaliter congruant, quod quis non habuit nõ perdidit, quem quis amat, sciens non lædit, quem quis hæredem suũ esse uoluit, carum habuit. Sed cum sint indubitata, uim habẽt penè signorum immutabilium. Sed hæc consequentia dico ἀκόλουθα. Est enim consequens sapientiæ bonitas, illa sequentia, ἑπαγόμενα, quæ postea facta sunt, aut futura, nec sum de nominibus anxius. uocet enim ut uoluerit quisq;, dũ uis rerũ ipsa manifesta sit, appareatq́; hoc tẽporis, illud esse naturæ. Itaq; non dubito hæc quoq; consequentia, quãuis ex prioribus dent argumentũ ad ea, quæ sequuntur, quorũ quidam duas species esse uoluerunt, actionis, ut pro Oppio, Quos educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere q potuit. Temporis, in Verrem, si finem prætoris edicto afferunt Calendæ Ianuarij, cur non initium quoq; edicti nascatur à Calẽdis Ianuarij? Quod utrunq; exemplũ tale est, ut idem in diuersum si retro agas, ualeat. consequens est enim eos, qui inuiti duci non potuerunt, inuitos non potuisse retineri. Illa quoq;, quæ ex rebus mutuã confirmationem præstantibus ducentur, quæ proprij generis qdam uideri uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλα. Cicero ex rebus sub eandẽ rationem uenientibus, fortiter consequentibus iunxerim, si portorium Rhodijs locare honestũ est. & Hermocreonti conducere, & quod discere honestum, et docere. unde illa non hac ratione dicta, sed efficiẽs idẽ Domitij Afri sententia est pulchra. ego accusaui, uos dãnastis. Est inuicem consequens, & quod ex diuersis idem ostendit, ut q mundũ nasci dicit, per hoc ipsum & deficere significat, qa deficit omne, quod nascitur. Simillima est his argumentatio, qua colligi solent ex ijs quæ faciunt ea, quæ efficiũtur, aut contra, quod genus à causis uocãt. Hæc interim necessario fiunt, interim plerunq;, sed non necessario. nã corpus in lumine utiq; umbram facit, et umbra ubicunq; est, ibi corpus esse ostendit. Alia sunt, ut dixi, nõ necessaria, uel utrinq;, uel ex altera parte, sol colorat, non utiq; qui est coloratus, à sole est, iter puluerulentũ facit, sed nec omne iter puluerẽ mouet, nec quisquis est puluerulentus, ex itinere est. Quæ utiq; talia fiunt, talia sunt, si sapientia bonũ uirum facit, bonus uir est utiq; sapiens. Ideoq́; boni est honeste facere, mali turpiter, & qui honeste faciunt, boni, qui turpiter, mali recte iudicantur. At exercitatio plerũq; robustũ corpus facit, sed non quisqs est robustus, exercitatus, nec quisquis exercitatus, robustus est, nec qa fortitudo præstat ne mortẽ timeamus, quisqs mortẽ nõ timue=

rit, uir fortis erit existimandus, nec si capitis dolorẽ facit, inutilis ho minibus sol est, & hæc ad hortatiuũ genus maxime ptinent. Virtus facit laudẽ, sequenda igitur et uoluptas infamiã, fugiẽda igitur. Recte autẽ monemur, causas non utiq; ab ultimo esse repetendas, ut Me=
» dea, Vtinam ne in nemore pelio- quasi uero id eã fecerit miserã,
» aut nocentẽ, qd̃ illic ceciderint abiegnæ ad terrã trabes. et Phyloctetæ Paridi Si imperasses tibi, ego nũc non essem miser, quomodo pue nire quolibet, retro causas agentibus licet. His illud adijcere ridicu lum putarem, nisi eo Cicero uteretur, quod coniugatum uocant, ut eos, qui rem iustam faciant, iuste facere, quod certe non eget probatione. Quod cõpascuum est, compascere licere. Quidam hæc, quæ uel ex causis, uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant ἐκβάσεις, idest exitus. nã nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoq; eueniat. Appositiua, uel cõparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus, mi nora ex maioribus, paria ex paribus confirmant. Coniectura ex maiore, si quis sacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore, q faci le, ac palàm mentitur peierabit. Ex pari qui ob rem iudicandã pe cuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Iuris confirmatio est huiusmodi. Ex maiore, si adulterũ occidere licet, et la tronem loris cædere. Ex minore, si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, quæ pœna aduersus interfectorẽ patris iu sta est, eadẽ aduersus matris. quorum omnium tractatus uersatur in syllogismis. Illa magis in finitionibus, aut qualitatibus prosunt. si ro bur corporibus bonũ non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegiũ. Si abstinentia uirtus, & continentia. Si mundus prouidẽ tia regitur, administranda est resp. Si domus ædificari sine ratione non potest, quid agendũ in naualiũ cura, & armorũ? Ac mihi qdẽ sufficeret hoc genus, sed in species secatur, nã ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura, Vnde est, quod semel, & sæpius, et ex parte ad totum, & ex genere ad speciem, ex eo quod continet ad id, quod conti netur, aut ex difficilioribus ad faciliora, & ex longe positis ad pro= piora, & ad omnia, quæ contra hæc sunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora, & minora, aut certe uim si= milem obtinent, quæ si persequamur, nullus erit ea concidẽdi modus. Infinita est enim rerũ cõparatio, iucundiora, gratiora, magis neces= saria, honestiora, utiliora, sed omittamus plura, ne in eã ipsam, quam uito, loquacitatem incidã, exemplorũ quoq; ad hæc infinitus est nu-
» merus. Sed paucissima attingam. Ex maiori, pro Cecinna, q exercitus
» armatos mouet, is aduocationem togatorum non uidebitur mouisse.

» Ex faciliore, in Clodiū, & Curionem, Ac uide an facile fieri tu po-
» tueris, cū is factus non ſit, cui tu conceſſiſti. Ex difficiliore, Vide quæſo
» Tubero, ut qui de meo facto nō dubitem, de Ligarij audeam confiteri.
» Et ibi, An ſperandi Ligario cauſa non ſit, cum mihi apud te locus
» ſit etiam pro altero deprecandi. Ex minore pro Cecinna, Ita ne uero
» ſcire eſſe armatos ſat eſt, ut uim factam probes, in manus eorū incide
» re non ſatis eſt. Ergo ut breuiter contrahā ſummam, ducuntur ar-
gumenta à perſonis, cauſa, locis, tempore, cuius tres partes diximus,
præcedens, coniunctum, inſequens, facultatibus, ꝗbus inſtrumentum
ſubiecimus. modo, ideſt ut quidq; ſit factum, finitione, genere, ſpecie,
differētibus, proprijs, remotione, diuiſione, initio, incremētis, ſumma,
ſimilibus, diſſimilibus, pugnantibus, conſequentibus, efficiētibus, effe=
ctis, euentis, iugatis, cōparatione, quæ in plures diducitur ſpecies. Il-
lud adijciendū uidetur, duci argumenta non à confeſſis tantum, ſed
etiā à fictione, quam græci καθ' ὑπόθεσιν uocant. Et ꝗdē ex omnibus
ijſdem locis, ꝗbus ſuperiora, quia totidē ſpecies eſſe poſſunt fictæ, quot
ueræ. Nam fingere hoc loco, ideſt proponere aliquid, quod ſi uerum
ſit, aut ſoluat quæſtionem, aut adiuuet, deinde id, de quo quæritur, fa
cere illi ſimile, id quo facilius accipiant iuuenes non dum ſcholam
egreſſi. primo familiaribus, magiſq; uſitatis exemplis oſtendā. Lex,
qui parentes non aluerit, uinciatur, non alit quis, & uincula nihilo
minus recuſat, utitur fictione. Simile, ſi infans ſit, ſi reip. cauſa abſit. et
illa contra optionem fortiū, ſi tyrannidem petat, ſi templorū euer=
ſionem. plurimumq; uiriū ea res habet contra ſcriptum. Vtitur his
» Cicero pro Cecinna. Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus. ſi me
» uillicus tuus ſolus deieciſſet, ſi uero ne habeas ꝗdem ſeruum præter
eum, ꝗ me deiecerit. & alia in eodē libro plurima. Verū eadē fictio
» ualet, & ad qualitates. ſi Catilina cū ſuo conſilio nefariorū hominū,
» quos ſecum eduxit, hac de re poſſet iudicare, condēnaret Luciū Mu=
» renam. & ad amplificationē. ſi hoc tibi inter cœnā in illis imma=
» nibus poculis tuis accidiſſet. ſic et, ſi reſp. uocē haberet. Has ferè ſedes
accepimus probationū in uniuerſum, quas nec generatim tradere ſat
eſt, cū ex qualibet earū innumerabilis argumentorum copia oriatur,
nec per ſingulas ſpcies exequi patitur natura rerum, quod qui ſunt
facere conati, duo pariter ſubierunt incōmoda, ut et nimiū dicerent,
nec tamen totum. Vnde plurimi, cū in hos inexplicabiles laqueos in-
ciderunt, omnē etiam, quem ex ingenio ſuo poterāt habere conatū,
uelut aſtricti certis legum uinculis, perdiderunt, & magiſtrū reſpi-
cientes naturam, ducem ſequi deſierunt. Nā ut per ſe nō ſufficiet ſcire

omnes

omnes probationes aut à rebus, aut à pſonis peti, q̄a utrũq; in plura
diuiditur, ita ex antecedẽtibus, et iũctis, et inſequẽtibus trahẽda eſſe
argumenta q̄ acceperit, protinus in hoc ſit inſtructus, ut q̄d in quaq;
cauſa dicendum ſit, ex his ſciat, præſertim cum plurimæ probationes
in ipſo cauſarũ complexu reperiantur, ita ut ſint cum alia lite nulla
cõmunes. Eæq; ſint & potentiſſimæ, & minime obuiæ, quia cõmuni=
bus ex præceptis propria inuenienda non ſunt, hoc genus argumen
torũ ſanè dicamus ex circunſtantia, quia περίστασιν dicere aliter nõ
poſſumus, uel ex ijs, quæ cuiuſq; cauſæ propria ſunt, ut in illo adulte
ro ſacerdote, qui lege, qua unius ſeruandi poteſtatem habebat, ſe ipſe
ſeruare uoluit. proprium eſt controuerſiæ dicere, non unum nocentẽ
ſeruabas, quia ante adultero dimiſſo, adulteram occidere nõ licebat.
Hoc enim argumentum lex facit, quæ prohibet adulteram ſine adulte
ro occidere, & illa, in qua lata lex eſt, ut argentarij dimidiũ ex eo,
quod debebant, ſoluerent, creditum ſuum totum exigerent. Argenta-
rius ab argentario ſolidum petit, propriũ ex materia eſt argumentũ
creditoris. Icirco adiectum eſſe in lege, ut argentarius totum exige=
ret, aduerſus enim alios non opus fuiſſe lege, cum omnes, præterq̃ ab
argentarijs totum exigendi ius haberent. Cum multa autẽ nouantur
in omni genere materiæ, tum præcipue in ijs quæſtionibus, quæ ſcri=
pto conſtant, quia uocum eſt, in ſingulis ambiguitas frequens, adhuc
in coniunctis magis. Et hæc ipſa pluriũ legum, aliorum'ue ſcriptorũ
uel congruentium, uel repugnantiũ complexu uarientur neceſſe eſt,
cum res rei, aut ius iuris quaſi ſignum eſt. Non debui tibi pecuniã,
nunquã me appellaſti, uſuram non accepiſti, ultro à me mutuatus es.
Lex eſt, qui patri proditionis reo non affuerit, exhæres ſit, negat, niſi
ſi pater abſolutus ſit, quid ſigni q̄d? Lex altera, proditionis damnatus
cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio P. Popilium, & Tiberiũ
guttam dicit non iudicas corrupti, ſed ambitus eſſe damnatos, q̄d ſigni,
quod accuſatores eorum, q̄ erant, et ipſi ambitus damnati, è lege ſint
poſt hanc uictoriam reſtituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi,
quid proponendũ, quàm quomodo ſit, quod propoſueris probandũ.
Hic omnino uis inuentionis, etſi non maior, certe prior. Nam ut tela
ſuperuacua ſunt neſcienti q̄d petat, ſic argumenta, niſi præuideris cui
rei adhibenda ſint. Hoc eſt, quod comprehendi arte nõ poſſit. Ideoq;
cum plures eadem didicerint, generibus argumentorũ ſimilibus uten
tur, alius tamen alio plura, quibus utatur inueniet. Sit exẽpli gratia
propoſita controuerſia, quæ minime communes cum alijs quæſtio=
nes habet. Cum Thebas euertiſſet Alexander, inuenit tabulas,

quibus centum talenta mutua Thessalis dedisse Thebanos, continebatur. Has, quia erat usus cõmilitio Thessalorũ, donauit iis ultro, postea restituti à Cassandro reposcunt Thebani Thessalos (apud Amphictyonas agitur) centum talenta, & credidisse eos cõstat, & nõ recepisse ea. Lis omnis ex eo, qđ Alexander ea Thessalis donasse dicitur, pendet. cõstat quoq; illud nõ esse iis ab Alexandro pecuniã datam. Quæritur ergo an perinde sit. quod datũ est, ac si pecuniã dederit, quid proderunt argumentorũ loci, nisi hæc prius uidero, nihil eum egisse donando, nõ potuisse donare, nõ donasse. Et prima qdẽ actio facilis, ac fauorabilis repetentiũ iure, qđ ui sit ablatũ. Sed hinc aspera, & uehemens quæstio exoritur de iure belli dicẽtibus Thessalis, hoc regna, populos, fines gentiũ, atq; urbiũ contineri. Inueniendũ contra est, quo distet hæc causa à cæteris, quæ in potestatẽ uictoris uenirẽt, nec circa probationẽ res hæret, sed circa propositionem. Dicamus in primis in eo, quod in iudiciũ deduci potest, nihil ualere ius belli, nec armis erepta, nisi armis posse retineri. Itaq; ubi illa ualeant, nõ esse iudicẽ, ubi iudex sit, illa nihil ualere, hoc inueniendũ est, ut adhiberi possit argumentũ, ideo captiuos, si in patriã suã redierint liberos, esse, quia bello parta nõ nisi eadem ui possideantur. Propriũ est & illud causæ, quod Amphictyones iudicant, ut alia apud centumuiros, alia apud iudicẽ priuatũ in iisdẽ quæstionibus ratio sit. Tũ secundo gradu non potuisse donari à uictore ius, qa id demũ sit eius, quod teneat, ius, quod sit incorporale, apprehẽdi manu nõ posse. Hoc reperire difficilius, q̃ cũ inueneris, argumentis adiuuare, ut alia sit conditio hæredis, alia uictoris, qa ad illũ ius, ad hunc res transeat. Propriũ deinde materiæ, ius publici crediti transire ad uictorẽ non potuisse, qa qđ populus crediderit, omnibus debeatur, et q̃diu qlibet unus superfuerit, esse eum totius summæ creditorẽ. Thebanos autẽ non omnes in Alexandri manus uenisse, hoc nõ extrinsecus probatur, quæ uis est argumẽti, sed ipsum p se ualet. Tertii loci pars prior magis uulgaris, nõ in tabulis esse. Ius itaq; multis argumẽtis defendi potest, mens quoq; Alexãdri duci debet in dubiũ, honorarit eos, an deceperit. Illud iã rursus materiæ propriũ, et uelut nouæ cõtrouersiæ, qđ restitutione recepisse ius, etiã siqd amiserint, Thebani uidẽtur. Hic & quod Cassander uelit, quæritur. Sed uel potẽtissima apud Amphictyonas æq tractatio est. Hæc enim nõ iccirco dico, qđ inutilẽ horũ locorũ, ex qbus argumenta ducũtur, cognitionẽ putẽ, alioqn nec tradidissem, sed ne, siqui cognouerint ista, si cætera negligant, pfectos se protinus, atq; consumatos putent, et nisi in cæteris, quæ mox præcipiẽda sunt, elaborauerint,

borauerint, mutam quandã scientiã se cõsecutos intelligant. Neq; enim artibus editis factũ est, ut argumẽta inueniremus, sed dicta sunt oĩa ante q̃ præciperẽtur, mox ea scriptores obseruata, et collecta ediderũt. Cuius rei probatio est, ꝙ exẽplis eorũ ueteribus utuntur, & ab oratoribus illa repetunt. ipsi nullũ nouũ, et quod editũ non sit, inueniũt. artifices ergo illi, q dixerunt. Sed habẽda his quoq; gratia est, ꝑ quos labor nobis detractus est. Nam quæ priores beneficio ingenij singula inuenerũt, nobis & nõ sunt requirenda, & nota sunt oĩa, sed nõ magis hoc sat est, q̃ palæstrã didicisse, nisi corpus exercitatione, continentia, cibis, ante oĩa natura iuuetur. Sicut cõtra, ne illa qdẽ satis sine arte profuerint. Illud quoq; studiosi eloquentiæ cogitent, neq; oĩbus in causis ea, quæ demonstrauimus, cuncta posse reperiri, neq; cũ proposita fuerit materia dicẽdi, scrutanda singula, et uelut hostiatim pulsanda, ut sciant an ad probandũ id, qđ intendimus, forte respondeãt, nisi cũ discunt, & adhuc usu carẽt. Infinitam enim faciet ipsa res dicẽdi tarditatẽ, si semper sit necesse, ut tentantes unũ quodq; eorũ, qđ sit aptũ, atq; conueniens, experiẽdo noscamus, nescio an etiã impedimento futura sint, nisi & animi quædam ingenita natura, & studio exercitata uelocitas recta nos ad ea, quæ cõueniant causæ, ferant. Nã ut cantus uocis plurimũ iuuat sociata neruorũ cõcordia, si tamen tardior manus nisi inspectis, demẽsis'q; singulis, qbus quæq; uox fidibus iungẽda sit, dubitet, potius fuerit esse contentũ eo, qđ simplex natura canendi tulerit. Ita huiusmodi præceptis debet qdẽ apta esse, & citharæ modo intenta ratio doctrinæ, sed hoc exercitatiõe multa consequendũ, ut quẽadmodũ illorũ artificũ, etiã si alio spectent, manus tamen ipsa consuetudine ad graues, acutos, medios'q; horũ sonos fertur, sic oratoris cogitationẽ nihil moretur hæc uarietas argumentorũ, & copia, sed quasi offerat se, & occurrat, et ut literæ, syllabæ'q; scribentium cogitationẽ non exigunt, sic rationes quadã sponte sequantur.

De exemplis.

TERTIVM est genus ex ijs, quæ extrinsecus adducũtur in causam, græci uocant παράδειγμα, quo nomine et generaliter usi sunt in omni similiũ appositione, & specialiter in ijs, quæ rerũ gestarum authoritate nituntur, nostri fere similitudinem uocari maluerunt, quod ab illis παραβολὴ dicitur, hoc alterum exemplum, q̃q̃ & hoc simile est, & illud exẽplum, nos quo facilius propositũ explicemus, utrunq; παράδειγμα esse credamus, & ipsi appellemus exẽplum.

Nec uereor ne uidear repugnare Ciceroni, quanquam collationē se=
paret ab exēplo. nam idem omnem argumentationē diuidit in duas
partes, inductionē, & ratiocinationem, ut pleriq; græcorū in παρα-
δείγματα, & ἐπιχειρήματα, dixeruntq; παράδειγμα ῥητορικὴν
ἐπαγωγήν. Nam illa, qua plurimum est Socrates usus, hanc habuit
uiam, cum plura interrogasset, quæ fateri aduersario necesse esset, no
uissime id, de quo quærebatur, inferebat, ut simile concessisset, id est
inductio. hoc in oratione fieri nō potest, sed quod illic interrogatur,
ferè sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, qđ est pomū generosissi=
mū, non'ne quod optimum? concederetur, quid equus? qui generosissi=
mus? non'ne qui optimus? & plura in eundem modum, deinde cuius
rei gratia rogatum est, quid homo? non'ne is generosissimus, qui opti-
mus? fatendum erit. Hoc in testium interrogatione ualet plurimum,
in oratione perpetua dissimile est, etenim sibi ipse respōdet orator, qđ
pomum generosissimum? puto quod optimum, & equus, qui uelocissi=
mus, ita hominum non qui claritate nascendi, sed qui uirtute maxi=
me excellet. Omnia igitur ex hoc genere sumpta necesse est aut simi=
lia esse, aut dissimilia, aut contraria. Similitudo assumitur interim et
ad orationis ornatum, sed illa cum res exiget, nunc ea, quæ ad proba
tionem pertinent, exequar. Potentissimū autem est inter ea, quæ sunt
huius generis, quod proprie uocamus exemplum idest rei gestæ, aut
ut gestæ utilis ad persuadendum id, quod intenderis, commemoratio.
Intuendū igitur totum simile sit, an ex parte, ut aut omnia ex eo su=
mamus, aut quæ utilia erūt. simile est, iure est occisus Saturninus, sicut
Gracchi. Dissimile, Brutus occidit liberos proditionē molientes. Man=
lius uirtutem filij morte multauit. Contrarium, Marcellus ornamen
ta Syracusanis hostibus restituit. Verres eadem socijs abstulit, et pro=
bandorum, et culpandorū ex his confirmatio eosdem gradus habet.
Etiam in ijs, quæ futura dicemus, utilis similium admonitio est, ut siqs
dicens, Dionysium idcirco petere custodes salutis suæ, ut eorū adiutus
armis tyrannidem occupet, hoc referat exemplū, eadem ratione Pisi=
stratum ad dominationem peruenisse. Sed ut sunt exempla interim
tota similia, ut hoc proximum, sic interim ex maioribus ad minora,
ex minoribus ad maiora ducuntur. Si propter matrimonia uiolata
urbes euersæ sunt, quid fieri adultero par est? Tibicines cum ab ur-
be discessissent, publice reuocati sunt, quanto magis principes ciuita-
tis uiri, & bene de rep. meriti, cum inuidiæ cesserint ab exilio redu
cendi? Ad exhortationem uero præcipue ualent imparia. Admira-
bilior in fœmina quàm in uiro uirtus. Quare si ad fortiter faciendū

accendatur

attendatur aliquis, non tantum afferet momenti Horatius, et Torqua
tus, quantum illa mulier, cuius manu Pyrrhus interfectus, & ad mo
riendum non tam Cato, et Scipio, quàm Lucretia, quod ipſum eſt ex
minoribus ad maiora. Singula igitur horum generum ex Cicerone.
Nam unde potius exempla ponamus? Simile eſt hoc pro Murena.
» Etenim mihi ipſi accidit, ut cũ duobus patricijs, altero improbiſſimo,
» altero modeſtiſſimo, atq; optimo uiro peterem, ſuperaui tamen digni
» tate Catilinam, gratia Galbam. Maius minoris pro Milone. Ne=
» gant intueri lucem eſſe fas ei, qui à ſe hominem occiſum fateatur, in
» qua tandẽ urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ
» primum iudicium de capite uidit Marci Horatij fortiſſimi uiri, qui
» non dum libera ciuitate, tamen populi Ro. comitijs liberatus eſt, cum
» ſua manu ſororem eſſe interfectam fateretur. Minus maioris, occidi
» non Spuriũ Melium, qui annona leuanda, iacturáq; rei familiaris,
» quia nimis amplecti plebem uidebatur, in ſuſpicionem incidit regni
» appetendi, & cætera, deinde. ſed eum (auderet enim dicere) cum
» patriam periculo liberaſſet, cuius nefandũ adulterium in puluina=
» ribus, & totus in Clodiũ locus. Diſſimile ex ſe plures cauſas ha=
bet. fit enim genere, modo, tempore, loco, cæteriſq;, per quæ ferè oĩa
Cicero præiudicia, quæ de Cluentio uidebãtur facta, ſubuertit. È cõ
trario uero exemplo cenſoriam notam, laudando cenſorem Africa=
num, qui eum, quem peieraſſe conceptis uerbis palàm dixiſſet, etiam
teſtimonium pollicitus, ſiquis contradiceret, nullo accuſante traducere
equum paſſus eſſet, quæ quia erant longiora, nõ ſuis uerbis expoſui.
Breue autem apud Virgilium contrarij exemplum eſt.
» At non ille, ſatum quo te mentiris Achilles.
Talis in hoſte fuit Priamo.- Quædam autem ex ijs, quæ geſta
» ſunt, tota narrabimus, ut Cicero pro Milone. pudicitiam cum eri=
» peret militi tribunus militaris in exercitu Caij Marij propinquus
» eius imperatoris, ĩterfectus ab eo eſt, cui uim afferebat. Facere enim
» probus adoleſcens perículoſe, quàm turpiter perpeti maluit, atq; hũc
» ille ſummus uir ſcelere ſolutũ periculo liberauit. Quædam ſigni
» ficare ſatis erit, ut idem, ac pro eodem. Neq; enim poſſet, aut Hala
» ille Seruilius, aut Publius Naſica, aut Lucius Opimius, aut C. Marius,
» aut me conſule, ſenatus nõ nefarius haberi, ſi ſceleratos ciues interfici
» nefas eſſet. Hæc ita dicẽtur prout nota erũt, uel utilitas cauſæ, aut
decor poſtulabit. Eadẽ ratio eſt eorũ, quæ ex poëticis fabulis ducun-
tur, niſi qđ his minus affirmationis adhibetur, cuius uſus qualis eſſe
deberet, idem optimus author, ac magiſter eloquentiæ oſtendit. Nam

» huius quoq; generis eadem in oratione reperietur exēplum. Itaq;
» hoc iudices non sine causa etiā fictis fabulis doctissimi homines me-
» moriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrē necauis=
» set, uariatis hominum sententijs non solum diuina, sed etiā sapientis
» simæ deæ sententia liberatum. Illæ quoq; fabulæ, quæ etiam si ab
Aesopo originem non acceperunt (Nam uidetur earū primus author
Hesiodus) nomine tamen Aesopi maxime celebrantur, ducere animos
solent, præcipue rusticorū, & imperitorū, qui et simplicius, quæ ficta
sunt, audiunt, & capti uoluptate facile ijs, q̄bus delectantur, consen-
tiunt. Siquidē & Menenius Agrippa plebē cum patribus in gratiā
traditur reduxisse, nota illa de membris humanis aduersus uentrē
discordantibus fabula, & Horatius, ne in poëmate quidem humilem
usum huius generis putauit in illis uersibus.
Olim quod uulpes ægroto cauta leoni. αἶνον græci uocant, &
αἰσωποποιητὸν, ut dixi λόγοις μυθικοῖς nostrorum q̄dam non sane,
recepto in usum nomine apologationem, cui confine est παροιμία
genus illud, quod est uelut fabella breuior, & per allegoriā accipitur,
nos nostrū inquit onus, uos clitellas. Proximas exēplo uires habet
similitudo, præcipueq; illa, quæ ducitur citra ullā trāslationū mixturā
» ex rebus pene paribus, ut qui accipere in cāpo consueuerūt, ijs can-
» didatis, quorū numos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse,
» sic huiusmodi iudices infesti tum reo uenerāt. Nā παραβολὴ, quā
Cicero collationem uocat, longius res, quæ parentur repetere solet, nec
hominū modo inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro Mure=
» na facit. Quod si è portu soluentibus ij, qui iam in portū ex alto
» inuehuntur, præcipere summo studio solent et tempestatū rationem,
» & prædonum, & locorū, quod natura fert, ut ijs faueamus, q̄ eadē
» pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur, quo me tandem
» animo esse oportet propè iā ex magna iactatione terrā uidentē in
» hūc, cui uideo maximas reip. tēpestates esse subeūdas. sed παραβολὴ
à mutis, atq; etiam inanimis interim huiusmodi ducitur. Et quoniā
similium alia, atq; alia facies, in tali ratione admonendū est rarius
esse in oratione illud genus, quod εἰκόνα græci uocant, in quo expri
» mitur rerū, aut personarū imago, ut Cassius, quis istam faciē plani=
» pedis senis torquens, q̄ id, quo probabilius fit quod intendimus, ut si
animū dicas excolendū, similitudine utaris terræ, quæ neglecta sen=
tes, atq; dumos, exculta fructus creat, aut si ad curā reip. horteris, ostē
das apes etiam, formicasq; nō modo muta, sed etiā parua animalia,
in cōmune tamen laborare. Ex hoc genere ductū est illud Ciceronis.
ut corpora

» ut corpora nostra sine mēte, ita ciuitas sine lege suis partibus, ut ner-
» uis, ac sanguine, & membris uti nō potest. Sed ut hoc corporis huma
ni pro Cluentio, ita pro Cornelio equorū, pro Archia saxorū quoq;
est usus similitudine, illa, ut dixi, propiora, ut remiges sine guberna
tore, ita milites sine imperatore nihil ualere. Solent tamen fallere si=
militudinū species. Ideoq; adhibendū est his iudiciū, neq; enim ut na
uis utilior noua q̃ uetus, sic amicitia. uel ut laudāda, quæ pecuniam
suā pluribus largitur, ita quæ formā. uerba sunt in his similia lar
gitionis, & uetustatis, uis q̃dē longe diuersa pecuniæ, & amicitiæ.
Itaq; in hoc genere maxime quæritur, an simile sit, q̃d infertur. Etiā
in illis interrogationibus Socratis, quarū paulo ante feci mentionem,
cauendū ne incaute respondeas, ut apud Aeschinē socraticū male re=
spondit Aspasia Xenophōtis uxor. Quod Cicero his uerbis trāsfert.
» Dic mihi quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurū
» q̃ tu habes, utrū illius, an tuum malis? illius inquit. Quod si uestem,
» & cæterum ornamentum muliebre pretij maioris habeat, quàm tu
» habeas, tuum, an illius malis? illius uero respondit. Age inquit, si uirū
» illa meliorem habeat, q̃ tu habes, utrum'ne tuum, an illius malis? hic
» mulier erubuit. & merito, male enim responderat, se malle alienum
aurum, quàm suū. Nam est id improbum, at si respondisset se malle
aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset pudice respondere,
malle se uirum suum talem esse, qualis melior esset. Scio quosdā inani
diligentia per minutissimas partes ista secuisse, & aliquid esse simi-
le minus, ut simia hominum, & marmora deformata prima manu,
aliquid plus, ut illud, non ouum tam simile ouo, et dissimilibus inesse
simile, ut formicæ, & elephanto genus, quia sunt animalia, et simi=
libus dissimile, ut canibus catulos, & matribus hœdos, differūt enim
ætate. Contrariorum quoq; aliter accipi opposita, ut noctem luci. ali-
ter noxia, ut frigidam febri. aliter repugnantia, ut uerū falso. aliter
disparata, ut dura non duris. Sed q̃d hæc ad præsens propositū ma
gnopere pertinent, nō reperio. Illud est annotandū magis argumenta
duci ex iure simili, ut Cicero in topicis ei, cui domus usus fructus re=
lictus sit, non restituturum hæredem, si corruerit, quia non restituat
seruum, si is decesserit. Ex contrario, nihil obstat, quo minus iustum
matrimoniū sit mente coeuntium, etiā si tabulæ signatæ non fuerint,
nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonij nō fuisse
» constabit. Ex dissimili quale est Ciceronis pro Cecinna, ut siquis domo
» me exire coegisset armis, haberem actionē. siq̃s introire prohibuisset,
» non haberem. Dissimilia sic deprehenduntur, non siqui argentum

omne legauit, uideri poteſt ſignatã quoq; pecuniã reliquiſſe, ideo etiã quod eſt in nominibus dari uoluiſſe creditur. Ἀναλογίαν quidam à ſimili ſeparauerunt, nos eam ſubiectã huic generi putamus. Nam ut unũ ad decẽ, & decẽ ad centũ, ſimile eſt certe. & ut hoſtis, ſic malus ciuis. q̃q̃ hæc ulterius quoq; procedere ſolent. Si turpis dominæ conſuetudo cũ ſeruo, turpis domini cũ ancilla. Si mutis animalibus finis uoluptas, idẽ homini. cui rei facillime occurrit ex diſſimilibus argumẽtatio. non idẽ eſt dominũ cũ ancilla coiſſe, qđ dominã cũ ſeruo. nec ſi mutis finis uoluptas, rationabilibus quoq;. immo ex contrario, ꝗa mutis, ideo nõ rationabilibus. Adhibetur extrinſecus in cauſam & authoritas. Hæc, ſicuti græcos, à ꝗbus κρίσεις dicuntur, iudicia, aut iudicationes uocant, nõ de ꝗbus ex cauſa dicta ſententia eſt, nam ea ꝗdem in exẽplorum locũ cedunt. Sed ſiꝗd ita uiſum gentibus, populis, ſapientibus uiris, claris ciuibus, illuſtribus poëtis, referri poteſt, ne hæc ꝗdẽ uulgo dicta, & recepta ꝑſuaſione populari ſine uſu fuerint teſtimonia. ſũt enim quodãmodo, uel potentiora etiã, qđ nõ cauſis accommodata, ſed liberis odio, et gratia mentibus ideo tantum dicta, factaq;, ꝗa aut honeſtiſſima, aut ueriſſima uidebantur. An uero me de incommodis uitæ diſſerentẽ non adiuuabit earũ ꝑſuaſio nationum, quæ fletibus natos, lætitia defunctos proſequuntur? aut ſi miſericordiam cõmendabo iudici, nihil proderit quod prudenteſſima ciuitas Athenienſiũ, non eã pro affectu, ſed pro animo accepit? Iam illa ſeptem præcepta ſapientum non'ne quaſdã uitæ leges exiſtimamus? Si cauſam ueneficij dicat adultera nõ Marci Catonis iudicio damnata uideatur? ꝗ nullã adulterã non eandẽ eſſe ueneficã dixit? Iam ſententijs ꝗdẽ poëtarum nõ orationes modo ſunt refertæ, ſed libri etiã philoſophorũ, qui q̃q̃ inferiora omnia præceptis ſuis, ac literis credunt, repetere tamen authoritatem à plurimis uerſibus nõ faſtidierunt. neq; eſt ignobile exẽplum, Megareos ab Athenienſibus cum de Salamine cõtenderẽt, uictos Homeri uerſu, ꝗ tamẽ ipſe nõ in omni editione reperitur ſignificans Aiacẽ naues ſuas Athenienſibus iunxiſſe. Ea quoq;, quæ uulgo recepta ſunt, hoc ipſo, ꝙ incertũ authorẽ habẽt, uelut omniũ fiunt, quale eſt, ubi amici, ibi opes. et conſciẽtia mille teſtes. Et apud Ciceronẽ, pares autẽ (ut eſt in ueteri prouerbio) cũ paribus facillime congregantur. neq; enim duraſſent hæc in æternũ, niſi uera omnibus uiderentur. Ponitur à ꝗbuſdã, & ꝗdẽ in parte prima, deorũ authoritas, quæ eſt ex reſponſis, ut Socratẽ eſſe ſapientiſſimũ. id rarũ eſt, tamen utitur eo Cicero in libro de aruſpicum reſponſis. Et in concione contra Catilinã, cum ſignum Iouis colũnæ impoſitum populo

pulo ostendit. Et pro Ligario, cum causam Caij Caesaris meliorem, q̃a iudicauerunt hoc dij, confitetur. quae cũ propria causae sint, diuina testimonia uocantur, cũ aliunde accersuntur, argumenta. nonnunquam contingit iudicis quoq;, aut aduersarij, aut eius, q̃ ex diuerso agit, dictum aliquod, aut factum assumere ad eorũ, quae intendimus, fidẽ, prorpter q̃d fuerunt, q̃ exẽpla et has authoritates probationum inartificialium esse arbitrarentur, quod ea nõ inueniret orator, sed acciperet. plurimum autẽ refert, nã testis, & quaestio, & his similia, de ipsa re, quae in iudicio est, pronũtiãt. extra petita nisi ad aliquã praesentis disceptationis utilitatẽ ingenio applicantur, nihil per se ualent.

De usu argumentorum.

HAEC ferè de probatione uel ab alijs tradita, uel usu praecepta in hoc tẽpus sciebam. nec mihi fiducia est, ut ea sola esse contendã, quinimmo hortor ad quaerendũ, & inueniri posse fateor, quae tamen adiecta fuerint, nõ multum ab his abhorrebunt. Nũc breuiter quẽadmodum sit utẽdum his, subiungam. Traditum ferè est, argumentum oportere esse confessum, dubijs enim probari dubia qui possunt? Quaedam tamen, quae in alterius rei probationẽ ducimus, ipsa probãda sunt. occidisti uirum, eras enim adultera. prius de adulterio cõuincendum est, ut cum id coeperit esse pro certo, fiat incerti argumentum. spiculum tuũ in corpore occisi inuentũ est, negat suum, ut probationi prosit, probãdũ est. Illud hoc loco monere inter necessaria est, nulla esse firmiora, quàm quae ex dubijs facta sunt certa, caedes à te facta est, cruentã uestẽ habuisti, non est tã graue argumentum si fatetur, quàm si conuincatur. nã si fatetur, multis ex causis potuit cruenta esse uestis. si negat, hic causae cardinẽ ponit, in quo si uictus fuerit, etiã in sequẽtibus ruit. Nõ enim uidetur in negando mentiturus fuisse, nisi desperasset id posse defendi, si confiteretur. Firmissimis argumẽtorum singulis instandum, infirmiora cõgreganda sunt, q̃a illa per se fortia non oportet circunstãtibus obscurare, ut qualia sunt appareant. Haec imbecilla natura mutuo auxilio sustinentur. Itaq; si non possunt ualere, q̃a magna non sunt, ualebunt q̃a multa sunt, quae ad eiusdem rei probationẽ omnia spectant. Vt siquis haereditatis gratia hominẽ occidisse dicatur. haereditatem sperabas, et magnam haereditatem, & pauper eras, et tum maxime à creditoribus appellabaris, & offenderas eum, cuius haeres eras, et mutaturũ tabulas sciebas. singula leuia sunt, et cõmunia. uniuersa uero nocent, etiã si non ut fulmine, tamen

ut grandine. Quædam argumenta ponere ſatis non eſt, adiuuanda
ſunt, ut cupiditas cauſa ſceleris fuit, quæ ſit uis eius, ira quãtũ efficiat
in animis hominum talis affectio, ita et firmiora erunt ipſa, & plus
habebunt decoris, ſi non nudos, & uelut carne ſpoliatos artus oſten
derint. Multum etiam refert, ſi argumento nitemur odij. Vtrũ hoc ex
inuidia ſit, an ex iniuria, an ex ambitu, uetus an nouum, aduerſus
inferiorẽ, parem, an ſuperiorẽ, alienũ, an propinquum, ſuos habent
omnia iſta tractatus, & ad utilitatẽ partis eius, quam tuemur, refe-
renda ſunt. Nec tamen omnibus ſemper, quæ inuenerimus, argumen
tis onerandus eſt iudex, quia & tædiũ afferunt, et fidẽ detrahunt,
neq; enim poteſt iudex credere ſatis eſſe ea potentia, quæ nõ putamus
ipſi ſufficere, ꝗ diximus. In rebus uero apertis argumentari tam ſit
ſtultum, quàm in clariſſimũ ſolẽ mortale lumen inferre. His ꝗdam
probationes adijciunt, quas παθητικὰς uocant, ductas ex affectibus,
atq; Ariſtoteles ꝗdẽ potentiſſimũ putat ex eo, ꝗ dicit, ſi ſit uir optimus,
qđ ut optimũ eſt, ita longe ꝗdẽ. ſed ſequitur tamen uideri. Inde enim
» illa nobilis Scauri defenſio, Quintus Varius Sucronenſis ait Aemy-
» lium Scaurum remp. prodidiſſe, Aemylius Scaurus negat. Cui ſimile
ꝗddam feciſſe Iphicrates dicitur, ꝗ cum Ariſtophontem, quo accuſante
ſimilis criminis reus erat, interrogaſſet, an is accepta pecunia remp.
proditurus eſſet, isq́; id negaſſet, Quod igitur inquit tu nõ feciſſes, ego
feci. Intuendũ autem & quis ſit, apud quem dicimus, & id, quod illi
maxime probabile uideatur, requirendũ, qua de re locuti ſumus in
procemij, & ſuaſoriæ præceptis. Altera ex affirmatione probatio
eſt. Ego hoc feci, tu mihi hoc dixiſti. Et ó facinus indignũ, & ſimilia,
quæ nõ debent deeſſe ꝗdem orationi, & ſi deſunt, multũ nocent, nõ
tamen habẽda ſunt inter magna præſidia, cũ hoc in eadẽ cauſa fie
ri ex utraq; parte ſimiliter poſſit. Illæ firmiores ex ſua cuiuſq; pſo-
na probationes, quæ credibilẽ rationẽ ſubiectam habent, ut uulne=
ratus, aut filio orbatus, non fuerit aliũ accuſaturus quàm nocentem,
quando ſi negotiũ innocenti facit, liberet eũ noxa, ꝗ admiſerit. hinc
& patres aduerſus liberos, & aduerſus ſuos quiſq; neceſſarios au-
thoritatem petunt. Quæſitũ etiã potentiſſima argumenta. primó ne
ponenda ſint loco, ut occupent animos, an ſummo, ut inde dimittant.
an partita primo, ſummóq;, ut homerica diſpoſitiõe in medio ſint in=
firma, an à minimis creſcant. Quæ prout ratio cauſæ cuiuſq; poſtu
labit, ordinabuntur, uno ut ego cenſeo excepto, ne à potentiſſimis ad
leuiſſima decreſcat oratio. Ego hæc breuiter demonſtraſſe contentus,
ita poſui, ut locos ipſos, et genera quàm poſſem apertiſſime oſtẽderẽ.

Quidã executi sunt uerbosius, qbus placuit proposita locorum cõ=munium materia, quo quæq; res modo dici posset, ostẽdere. Sed mihi superuacuum uidebatur. Nã et fere apparet, qd in iniuriã, quid in auaritiã, qd in testẽ inimicum, qd pro teste amico dicẽdum sit. Et de omnibus his oĩa dicere infinitum est, tam hercule, quàm si cõtrouer-siarum quæ sunt, quæq; futuræ sint quæstiones, argumenta, sentẽtias tradere uelim. Ipsas autẽ uelut argumẽtorum sedes, non me qdem omnes ostẽdisse cõfido, plurimas tamen. qđ eo diligentius faciẽdum fuit, qa declamationes, quibus ad pugnã forensem uelut præpilatis exerceri solebamus, olim iã ab illa uera imagine orãdi recesserunt, atq; ad solã cõpositæ uoluptatẽ neruis carent, nõ alio mediusfidius uitio dicẽtium, quàm quo mancipiorum negotiatores, formæ puero=rum uirilitate excisa lenocinãtur. Nã ut illi robur, ac lacertos, bar-bamq; ante oĩa, & alia, quæ natura propria maribus dedit, parum existimant decora, quæq; fortia, si liceret, forent, ut dura molliunt, ita nos habitum orationis ipsum uirilẽ, et illã uim stricte, robusteq; dicẽdi, tenera quadã elocutionis cute operimus, et dum leuia sint, ac nitida, qtum ualeãt nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturã in-tuenti nemo nõ uir spadone formosior erit, neq; tã auersa unq̃ uide=bitur ab opere suo prouidẽtia, ut debilitas inter optima inuẽta sit, nec id ferro speciosum fieri putabo, qđ si nasceretur, monstrum erat, libidinẽ iuuet ipsum effœminati sexus mẽdaciũ, nunq̃ tamẽ hoc cõ tinget malis moribus regum, ut siqua pretiosa fecit, fecerit & bona. Quapropter eloquẽtiã licet hãc (ut sentio. n. dicamus) libidinosam, resupinã uoluptate auditoria probẽt, nullã esse existimabo, quæ ne minimũ qdẽ in se indiciũ masculini, et ĩcorrupti ne dicã grauis, & sancti uiri ostẽdet. an uero statuarũ artifices, pictoresq; clarissimi, cũ corpora, q̃ speciosissime fingẽdo, pingẽdoue effingere cuperẽt, nunq̃ ta-men in hũc inciderũt errorẽ, ut Bacchiã, aut Megabyzum aliquẽ in exẽplũ operis assumerẽt sibi, sed Doryphoron illũ, aptũ uel militiæ, uel palæstræ, aliorũ quoq; iuuenũ bellicosorũ, et athlætarũ corpora decorare existimauerũt? Nos, q oratorẽ studemus effingere, nõ arma, sed tympana eloquẽtiæ demus. Igitur et ille, quẽ ĩstituimus, adolescẽs q̃maxime potest cõponat se ad imitationẽ ueritatis, initurusq; frequẽ=ter forẽsiũ certaminum pugnã, iã in schola uictoriã spectet, et ferire uitalia, aut tueri sciat. et præceptor id maxime exigat, et inuẽtũ præci pue probet. Nã ut ad peiora iuuenes laude ducũtur, ita laudari ĩ bõis gaudẽt. Nũc illud mali est, qđ necessaria plerũq; silẽtio trãseunt. Nec in dicẽdo uidetur ĩter bona utilitas. Sed hæc et ĩ alio nobis tractata

sunt opere, & in hoc sæpe repetenda. nunc & ad ordinem inceptum reuertamur.

De refutatione.

REFVTATIO dupliciter accipi potest. nã & pars defensoris tota est posita in refutatione, et quæ dicta sunt ex diuerso, debẽt utrinq; dissolui, et, hæc est proprie, cui in causis quartus assignatur locus, sed utriusq; similis cõditio est. neq; uero ex aliis locis ratio argumentorũ in hac parte peti potest, quàm in confirmatione, nec locorũ, aut sententiarũ, aut uerborũ, & figurarũ alia conditio est. affectus plerũq; hæc pars mitiores habet. Nõ sine causa tamen difficilius semper est creditũ, quod Cicero sæpe testatur defendere, quàm accusare. primũ quod est res illa simplicior, proponitur enim uno modo, uarie dissoluitur, cũ accusatori satis sit plerunq; uerũ esse id, quod obiecerit, patronus neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atq;, ut sic dixerim, clamosa est actio. hinc mille flexus, et artes desyderantur. accusator præmeditate pleraq; domo affert. patronus etiã inopinatis frequenter occurrit. accusator dat testẽ. patronus ex ipso refellit. accusator criminũ inuidia, et si falsa sit, materiã dicendi trahit de parricidio, sacrilegio, maiestate, quæ patrono tantũ neganda sunt. Ideoq; accusationibus etiã mediocres in dicẽdo suffecerũt, bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus, fuit. Nã ut quod sentio semel finiã, tanto est accusare, quàm defendere, quanto facere, quàm sanare uulnera facilius. Plurimũ autẽ refert, & qd protulerit aduersarius, et quomodo. Primũ igitur intuendũ est id cui responsuri sumus, propriũ sit eius iudicij, an ad causam extra accersitũ. Nã si est propriũ aut negandũ, aut defendendũ, aut transferendũ, extra hæc in iudiciis ferè nihil est. Deprecatio qdẽ quæ est sine ulla specie defensionis rara admodũ, et apud eos solos iudices, q nulla certa forma pronũtiandi tenentur, quãquã illæ quoq; apud Caiũ Cæsarẽ, et triũuiros pro diuersarũ partiũ hominibus actiones, etiã si precibus utũtur, adhibẽt tamẽ
" patrocinia, nisi hoc nõ fortissime defendẽtis est dicere. Quid aliud
" egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? Quod siquãdo apud principẽ, aliumue, cui utrũ uelit liceat, dicẽdum erit. Dignum quidem morte eum, pro quo loquemur, clementia tamen seruandum esse uel talem. primum omnium non erit res nobis cum aduersario, sed cum iudice. Deinde forma deliberatiuæ magis materiæ, quàm iudicialis utemur. suadebimus enim ut laudem humanitatis potius, quàm uoluptatem ultionis concupiscat. Apud iudices qui-

dem secundum legem dicturos sententiam, de confessis præcipere ridiculum est. Ergo quæ neque negari, neque transferri possunt, utiq; defendenda sunt, qualiacunq; sint, aut causa cadendum. negandi duplicem ostendimus formam, aut non esse factum, aut nō hoc esse, qđ factum sit. Quæ neque defendi, neque transferri possunt, utiq; neganda, nec solū si finitio potest esse pro nobis, sed etiam si nuda inficiatio superest. testes erunt, multa in eos dicere licet. chirographū, de similitudine literarum disserendū. Vtiq; nihil erit peius, quàm confessio. Vltima est actionis controuersia, cum defendēdi, negandi'ue nō est locus translatio. Atqui quædā sunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferri possunt. adulterij rea est, quæ cum anno uidua fuisset, enixa est, lis non erit. Quare illud stultissime præcipitur, quod defendi non possit, silentio dissimulandum, siquidem est id, de quo iudex pronuntiaturus est. At si extra causam sit adductum, & tamen coniunctum, malim quidem dicere nihil ad quæstionem, nec esse in his morandum, & minus esse, quàm aduersarius dicat, tamen uelut huic simulationi obliuionis ignoscam (debet enim bonus aduocatus pro rei salute breuem negligentiæ reprehensionē non pertimescere.) Videndum etiam, an simul nobis plura aggredienda sint, an amolienda singula. plura simul inuadimus, si aut tam infirma sunt, ut pariter impelli possint, aut tam molesta, ut pedem conferre cum singulis nō expediat. tum enim toto corpore enitendum, et, ut sic dixerim, directa fronte pugnandū est. Interim si resoluere ex parte diuersa dicta difficilius erit, nostra argumenta cum aduersariorū argumentis conferemus, si modo, hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uero turba ualebunt, diducenda erunt, ut, quod paulo ante dixi, eras hæres, et pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas testamenti sciebas. urgent uniuersa. At si singula quæq; dissolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie conualuerat, diductis qbus alebatur concidet. Vt si uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet transitum præbent. Itaq; propositio quoq; secundum hanc utilitatem accommodabitur, ut ea nūc singula ostendamus, nunc cōplectamur uniuersa. Nam interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere, ut si multas causas faciēdi, qđ arguit reo dicet accusator fuisse, nos non enumeratis singulis semel hoc intuendū negemus, qa non quisquis causam faciendi sceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamen accusatori congerere argumenta, reo dissoluere expediet. Id autē, quod erit ab aduersario dictū, quomodo refutari debeat intuendū est. Nam si erit palàm fal-

sum, negare satis est, ut pro Cluentio Cicero, eum, quẽ dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuum. palàm etiam contraria, & superuacua, & stulta reprehendere nullius artis est. Ideóq; nec rationes eorũ, nec exempla tradere necesse est. Id quoq;, quod obscurum uocant, quod secretò, & sine teste, aut argumento dicitur factum, satis natura sua infirmum est, sufficit enim quod aduersarius non probat. Item quod ad causam nõ pertinet. Et tamen interim oratoris est efficere, ut q́d aut contrariũ esse, aut à causa diuersum, aut incredibile, aut superuacuum, aut nostræ potius causæ uideatur esse coniunctum. Obijcitur Oppio, quod de militũ cibarijs detraxerit, asperũ crimen, sed id contrariũ ostendit Cicero, quia ijdẽ accusatores obiecerunt Oppio, quod is uoluerit largiendo corrũpere exercitum. Testes in Cornelium accusator lecti à tribuno codicis pollicetur. Facit hoc Cicero superuacuum, quia ipse fateatur, petit accusationem in Verrem Q. Cæcilius, quod fuerat quæstor eius, ipsum Cicero, ut pro se uideretur, effecit. cætera, quæ proponuntur, communes locos habent. aut enim coniectura excutiuntur, an uera sint, aut finitione, an propria, aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera, quæ ei generi accidunt. eaq; non modo in propositionis, aut rationibus, sed in toto genere actionis intuenda. an sit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduelionis. Inhumana, ut Tuberonis Ligarium exulem accusantis, atq; id agentis, ne ei Cæsar ignoscat. Superba ut in Oppium ex epistola Cottæ reum factum. proinde præcipites, insidiosæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tamen fortissime inuaseris, quod est aut omnibus pericu-
» losum, ut dicat Cicero pro Tullio, Quis hoc statuit unq̃, aut cui con-
» cedi sine summo omnium p̃iculo potest? ut eum iure potuerit occidere.
» à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur. aut ipsis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equestrẽ ordinem admittant. nonnunq̃ tamen quædã bene contẽnuntur, uel tanq̃ leuia, uel tanq̃ ad causam nihil p̃tinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc simulatio interim hucusq; procedit, ut quæ dicẽdo refutare nõ possumus, quasi fastidiẽdo calcemus. Quoniã uero maxima pars eorũ similibus cõstat, rimandũ erit diligẽtissime, q́d sit in quoq;, quod assumitur. dissimile id in iure facile deprehẽditur. Est enim scriptum de rebus utiq; diuersis, tantóq; magis ipsa rerum differentia potest esse manifesta. Illas uero similitudines, quæ ducũtur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile est eludere. Exempla rerum uarie tractanda sunt, si nocebunt, quæ si uetera erunt, fabulosa dicere licebit.

si indubia, maxime quidẽ dissimilia. neq; enim fieri potest ut paria sint omnia, ut si Nasica post occisum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius est interfectus. Melium regni affectatorem fuisse, à Graccho leges modo latas esse populares, Halam magistrum equitum fuisse, Nasicam priuatum esse, dicatur. Si defecerint omnia, tũ uidendum erit, an obtineri possit, ne illud quidem recte factum. Quod de exemplis, etiam idem de iudicatis obseruandum. Quod autem posui referre, quo quicq; accusator modo dixerit, huc pertinet, ut si est minus efficaciter locutus, ipsa eius uerba ponantur, si acri, & uehementi usus fuerit oratione, eandem rem nostris uerbis mitioribus proferamus, ut Cicero pro Cornelio codicem attigit, & protinus cum quadam defensione. ut si pro luxurioso dicendum sit, obiecta est paulo liberalior uita, sic & pro sordido parcum, pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquam committendum est, ut aduersariorum dicta cum sua confirmatione referamus. aut etiam ioci alicuius executione adiuues, nisi cũ eludenda. apud exercitum mihi fueris inquit, tot annis forum non attigeris, abfueris tandiu, & cum tã longo interuallo ueneris, cum ijs, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas. Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur, ut Cicero pro Scauro contra Bostarem facit, uelut orationem diuersæ partis imitatus, aut pluribus propositionibus iunctis, ut pro Varreno. cum iter ꝑ agros, & loca sola faceret, cũ Populeno, in familiã anchariamam incidisse dixerunt, deinde Populenũ occisum esse, ilico Varrenum uinctum adseruatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri uellet. quod est utile, si erit incredibilis rei ordo, et ipsa expositione fidẽ ꝑditurus. Interim per partes dissoluitur, quod contextu nocet, & plerunq; id est tutius. Quædam contradictiones natura sunt singulæ. id exemplis non eget. Communia bene reprehenduntur, non tantum quia utriusq; sunt partis, sed quia plus pro sunt respondenti. neq; enim pigebit, qđ sæpe monui, referre. cõmune qui prior dicit, contrariũ facit, est enim contrarium, quo aduersarius bene uti potest. At enim nõ uerisimile est tantum scelus M. Cottam esse commentum, quid hoc uerisimile est tantum scelus Oppium esse conatum? Artificis autem est inuenire in actione aduersarij, quæ inter semet ipsa pugnent, aut pugnare uideantur, quæ aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt, ut in causa Cæliana. Clodia aurum se Cœlio cõmodasse dicit, quod signum magnæ familiaritatis est. uenenum sibi paratum, qđ summi odij argumentum est. Tubero Ligariũ accusat, quod is in Africa fuerit, et quæritur quod ab eo ipse in Afri-

» cum non sit admissus. Aliquando uero præbet eius rei occasionem minus consyderata ex aduerso dicentis oratio, quod accidit præcipue cupidis sententiarum, ut ducti occasione dicendi non respiciant quid dixerint, dum locum præsentem non totam causam intuentur. Quid tam uideri potest contra Cluentiũ, quàm censoria nota? quid tam cõtra eundem, quàm filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius Oppianicum circumuenisset crimine exhæredatum? At hæc Cicero
» pugnare inuicem ostendit. Sed tu Acci consyderes censeo diligenter,
» utrum censorium iudicium graue uelis esse, an Egnatij, si Egnatij, le
» ue est, quod censores de cæteris subscripserunt. Ipsum enim Egnatiũ,
» quem tu grauẽ esse uis, ex senatu eiecerunt. Sin autem censoriũ, hunc
» Egnatium, quem pater censoria subscriptione exhæredauit, censores
» in senatu, cum patrem eiecissent, retinuerunt. Illa magis uitiose dicuntur, quàm acute reprehenduntur, argumentum dubium pro necessario, controuersum pro confesso, commune pluribus, pro proprio, uulgare, superuacuum, serius constitutum, contra fidem. nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandũ est. de facto disputent cum de authore quæratur. impossibilia aggrediantur, pro effectis. relinquant uix dũ inchoata. de homine dicere, quàm de causa malint. hominum uitã rebus assignent, ut siquis decemuiratum accuset, nõ Appium. manifestis repugnent, dicant, quod aliter accipi possit. summã quæstionis non intueãtur. nõ ad proposita respondeant, quod unũ aliquando recipi potest, cũ mala causa adhibitis extrinsecus remedijs tuenda est, ut cũ peculatus Verres reus fortiter, & industrie tutatus contra Piratas Siciliam dicitur. Eadẽ aduersus contradictiones nobis oppositas præcepta sunt. Hoc tamen amplius, quod circa eas multi duobus uitijs diuersis laborant. Nam qdã etiã in foro tanquã molestam rẽ, & odiosam prætereunt. Et his plerũq;, quæ composita domo attulerunt, contenti sine aduersario dicunt. & si licet multo magis in scholis, in quibus non solum contradictiones omittuntur, uerum etiam ipsæ materiæ, sic plerũq; finguntur, ut nihil dici pro altera parte possit. Alij diligentia lapsi uerbis etiã, uel sentẽtiolis omnibus respondendum putant, quod est & infinitum, & superuacuũ. Non enim causa reprehenditur, sed actor, quẽ ego semper uideri mallem sic disertum, ut si dixerit quod rei profuerit, ingenij credatur laus esse nõ causæ, siquando forte non lædat, causæ nõ ingenij culpa. Itaq; illæ reprehensiones, aut obscuritatis, qualis in Rullũ infantiæ in dicẽdo, qualis in Pisonem, inscitiæ rerũ, uerborumq;, & insulsitatis etiã, qualis in Antoniũ est, accommodantur, ut iustis odijs,

suntq;

suntq; utiles ad conciliandum iis, quos inuisos facere uolueris, odiũ. alia respondendi patronis ratio, & aliquando tamen eorũ non oratio modo, sed uita etiam, uultus deniq;, incessus, habitus recte incusari solet. Vt aduersus Quintium Cicero, non hæc solũ, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos insectatus est. Presserat enim turbulentis concionibus Cluentiũ Quintius. Nonnunquã eleuandæ inuidiæ gratia, quæ asperius dicta sunt, eluduntur, ut à Cicerone Triarius, cũ Scauri columnas per urbem plaustris uectas esse dixit. Ego porrò inquit, q̃a albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui. Et magis hoc in accusatores concessum est, quibus conuitiari aliquando patrocinij fides cogit. Illa uero aduersus omnes & recepta, & non inhumana conquæstio, si callide quid tacuisse, breuiasse, obscurasse, distulisse dicuntur. Defensionis quoq; permutatio reprehenditur sæpe, sicut Accius aduersus Cluentium, Aeschines aduersus Ctesiphontem facit, Cum illi Ciceronem lege usurum modo, hic minime de lege dicturum Demosthenem queritur. Declamatores uero in primis sunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, q̃bus facillime responderi possit, neu sibi stultum aduersarium fingant. facimus autẽ, quod maxime uberes loci, popularesq; sententiæ nascuntur, materiã dicendi, nobis quò uolumus ducentibus, ut non sit ille inutilis uersus.

Non male respondit, male enim prior ille rogarat.

Fallet hæc nos in foro consuetudo, ubi aduersario nõ ipsi nobis respondebimus. Aiunt Acciũ interrogatum, cur causas non ageret, cum apud eum in tragœdijs tanta uis esset optime respondẽdi, optime hãc reddidisse rationem, quod illic ea dicerentur, quæ ipse uellet, in foro essent dicturi aduersarij, quæ minime uellet. Ridiculum est ergo in exercitationibus, quæ foro præparantur, prius cogitare q̃d responderi, quàm quid ex aduerso dici possit. Et bonus præceptor non minus discipulũ laudare debet, siquid pro diuersa, quàm siquid pro sua parte acriter excogitauit. Rursus aliq̃d in scholis permittendũ semper, in foro raro. Nam loco à petitore primo contradictione uti qui possumus? ubi uera res agitur. cum aduersarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen pleriq; in hoc uitium uel consuetudine declamatoria, uel etiam cupiditate dicendi, dantq; de se respondentibus uenustissimos lusus, cum modo se uero nihil dixisse. nec tam stulte dicturos, modo bene admonitos ab aduersario, & agere gratias quod adiuti sint, iocantur. Frequentissime uero, id quod firmissimum est, nunquam his responsurum aduersarium fuisse, quæ proposita non essent, nisi sciret illa uera esse, & ad fatendum conscientia esset im-

» pulſus, ut pro Cluentio Cicero. Nam hoc perſæpe dixiſti, tibi ſic re
» nuntiari, me habere in animo cauſam hãc præſidio legis defendere,
» ita'ne eſt? ab amicis imprudentes uidelicet prodimur. Et eſt neſcio
» quis de iis, quos amicos eſſe nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad
» aduerſariũ deferat. Quiſnam tibi hoc renuntiauit? quis tam impro
» bus fuit? cui autem ego narraui? nemo, ut opinor, in culpa eſt, ſed ni-
» mirum tibi iſtud lex ipſa renuntiauit. At quidam contradictione
non contenti, totos etiam locos explicant, ſcire ſe hoc dicturos aduer
ſarios, & ita perſecuturos, quod factũ uenuſte temporibus noſtris elu
» ſit Vibius Criſpus uir ingenii iucundi, et elegantis. Ego uero inquit,
» iſta non dico, qd enim attinet illa bis dici? Nonnunquã tamen aliqd
ſimile contradictioni poni poteſt, ſiqd ab aduerſario teſtationibus cõ-
prehenſum, in aduocationibus iactatum, reſpondebimus enim rei ab
illis dictæ, nõ à nobis excogitatæ, aut ſi id genus erit cauſæ, ut pro-
ponere poſſimus certa, extra quæ nihil dici poſſit, ut cũ res furtiua
in domo deprehenſa ſit, dicat neceſſe eſt reus, aut ſe ignorante illatã,
aut depoſitam apud ſe, aut donatam ſibi, quibus omnibus etiã ſi pro=
poſita non ſint, reſponderi poteſt. At in ſcholis recte et interpellatio=
nibus, & contradictionibus occurremus, ut in utrũq; locum ideſt pri-
mum, & ſecundum plurimũ ſimul exerceamur, quod niſi fecerimus,
nunquã utemur contradictione, non enim erit cui reſpondeamus. Eſt
& illud uitium nimium ſoliciti, et circa omnia momenta luctantis,
ſuſpectam enim facit iudici cauſam, & frequenter quæ ſtatim dicta
omnem dubitationem ſuſtuliſſent, dilata ipſis præparationibus fidẽ
perdunt, quia patronus & aliis crediderit opus fuiſſe. fiduciã igitur
orator præ ſe ferat, ſemper'q; ita dicat, tanq̃ de cauſa optime ſentiat.
Quod, ſicut omnia, in Cicerone præcipuum eſt. Nam illa ſumma cu=
ra ſecuritatis eſt ſimilis, tanta'q; in oratione authoritas, ut probatio=
nis locũ obtineat dubitare nobis non audentibus. Porrò qui ſcierit
quid pars aduerſa, quid noſtra habeat ualentiſſimũ, facile iudicabit,
qbus maxime rebus uel occurrendũ ſit, uel inſtandum. Ordo qdem
in parte nulla minus affert laboris, nam ſi agimus, noſtra confirmã
da ſunt primũ, tum quæ noſtris opponuntur refutanda. ſi reſponde-
mus, prius incipiendum eſt à refutatione. Naſcuntur autẽ ex iis, quæ
contradictioni oppoſuimus, aliæ contradictiones. Euntq; interim lon
gius, ut gladiatorum manus, quæ ſecundæ uocantur. Fiunt et tertiæ,
ſi prima ad euocandum aduerſarii ictum prolata erit. Et quartæ, ſi
geminata captatio eſt, ut bis etiã cauere, bis repetere oportuerit. Quæ
ratio & ultra ducit, ſed illã etiam, quam ſupra oſtendi, ſimplicẽ ex
affectibus

affectibus, atq; ex affirmatione sola probationem recipit refutatio, qualis est illa Saturi, de qua dixi supra. Quin nescio an etiam frequentior ubi quid negatur. Videndum præcipue utriq; parti, ubi sit rei summa. Nam fere accidit, ut in causis multa dicantur, de paucis iudicetur, in his probandi, refutandiq; ratio est, sed adiuuãda uiribus dicentis, & adornanda. Quanlibet enim sint ad docendũ, quod uolumus accommodata, tamen erunt infirma, nisi maiore quodã oratoris spiritu implentur. Quare & illi communes loci, de testibus, de tabulis, de argumentis, alijsq; similibus magnam uim animis iudicũ afferunt. Et ij proprij, de qbus factum quodq; laudamus, aut contra iustum, uel iniustum docemus, maius, aut minus, asperius, aut mitius. Ex his autem alij ad cõparationem singulorũ argumentorũ faciunt, alij ad plurium, alij ad totius causæ iudicationem. Ex quibus sunt, quæ præparent animũ iudicis, sunt quæ confirment. Sed præparatio quoq;, aut confirmatio aliquando totius causæ est, aliquando partium. Et proinde, ut cuiq; conueniũt, subijcienda. Ideoq; miror inter duos diuersarũ sectarum uelut duces nõ mediocri cõtentione quæsitum, singulis'ne quæstionibus subijciendi essent loci, ut Theodoro placet, an prius docendus iudex, quàm mouendus, ut præcipit Apollodorus tanq̃ perierit hæc ratio media, & nihil cũ ipsius causæ utilitate sit deliberandũ. Hæc præcipiunt, q ipsi non dicunt in foro, ut artes à securis, otiosisq; cõpositæ, ipsa pugnæ necessitate turbentur. Nanq; oẽs fere, qui legem dicendi, quasi quædã mysteria tradiderunt certis nõ inueniendorum modo argumentorũ locis, sed concludendorum quoq; nos præceptis alligauerũt, de qbus breuissime prælocutus, qd ipse sentiam, idest quid præclarissimos oratores fecisse uideam, non tacebo.

Quibus constet epichirema, & qbus refellatur.

IGITVR enthymema, & argumentum ipsum, idest rem, quæ probationi alterius adhibetur, appellant, & argumenti elocutionem. Eam uero, ut dixi, duplicem. Ex consequentibus, quod habet propositionem, coniunctamq; ei protinus probationem, quale pro Ligario.
» Causa tum dubia, quod erat aliqd in utraq; parte, quod probari
» posset, nunc melior certe ea iudicanda est, quam etiã dij adiuuerunt.
» Habet enim propositionem, non habet conclusionem. Ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus uero, quod etiam solum enthymema quidam uocant, fortior multo probatio est. Tale est Cice-
» ronis pro Milone. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius uitam

» ſi putetis per uos reſtitui poſſe, nolitis. quod quidem etiam aliquando
» multiplicari ſolet, ut eſt ab eodẽ, & pro eodem reo factũ. Quem
» igitur cum aliqua gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorũ quere-
» la, quem iure, quem loco, quem tempore non eſt auſus, hunc iniuria
» iniquo loco, alieno tempore cum periculo capitis non dubitauit occi-
dere. Optimum autem uidetur enthymematis genus, cũ propoſito
» diſſimili, uel contrario, ratio ſubiungitur, quale eſt Demoſthenis, Nõ
» enim ſiquid unquam contra leges factum eſt, idq́; tu es imitatus, idcir-
» co te conuenit pœna liberari, quin è cõtrario damnari multo magis.
» Nam ut ſiquis eorũ damnatus eſſet, tu hoc nõ ſcripſiſſes, ita damna-
» tus ſi tu fueris, non ſcribet alius. Epichirematis & quatuor, &
quinq; & ſex etiam factæ ſunt partes à quibuſdam. Cicero maxime
quinq; defendit, ut ſit propoſitio, deinde ratio eius, tum aſſumptio, &
eius probatio, quinta complexio, quia interim et propoſitio nõ egeat
rationis, & aſſumptio probationis. Nonnunquam etiã complexione
opus non ſit, & quadr partitam, & tripartitam, & bipartitã quoq;
fieri poſſe ratiocinationem, mihi, et plurimis nihilo minus authori-
bus tres ad ſummum uidentur. Nam ita ſe habet iſta natura, ut ſit de
quo quæratur, & ꝑ quod probetur, tertiũ adijci poteſt, uelut cõſenſu
duorũ antecedentium, ita erit prima intentio, ſecunda aſſumptio, ter
tia connexio. Nam confirmatio primæ, ac ſecundæ partis exornatio
eſt, & eiſdem cedere poſſunt, quibus ſubijciuntur. Sumamus enim ex
» Cicerone quinq; partium exemplũ. melius gubernantur ea, quæ con
» ſilio reguntur, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primã partẽ
numerant, eam deinceps rationibus uarijs, & quamcopioſiſſimus uer
bis approbari putant oportere. Hoc ego totum cum ſua ratione unũ
puto, alioquin ſi ratio pars eſt (eſt autẽ uaria ratio) plures partes eſſe
» dicantur. Aſſumptionem deinde ponit, nihil autem omniũ rerũ me-
» lius q̃ omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in lo
co iam porrò inducunt approbationem, de quo idẽ, quod ſupra, dico.
Quinto inducunt loco complexionem, quæ aut id fert ſolũ, quod ex
omnibus partibus cogitur hoc modo. Conſilio igitur mundus admini
ſtratur. aut unum in locum cum conduxerit breuiter expoſitionem,
» & aſſumptionẽ adiungit qd ex his conficiatur ad hũc modũ. quod
» ſi melius geruntur quæ conſilio, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur.
» nihil autem omniũ rerũ melius q̃ omnis mundus adminiſtratur, con
ſilio igitur mundus adminiſtratur, cui parti cõſentio. In tribus autẽ,
quas fecimus, partibus non eſt forma ſemper eadem, ſed una, in qua
idem concluditur, quod intenditur. Anima immortalis eſt, nã quicqd

ex ſe ipſo

ex se ipso mouetur immortale est, anima autem ex se ipsa mouetur,
immortalis igitur est anima. hoc fit non solum in singulis argumen-
tis, sed in totis causis, quæ sunt simplices, & in quæstionibus. nam et
hæc primam habent expositionem, sacrilegiũ cõmisisti, non quisquis
hominem occidit, cædis reus tenetur, deinde rationem. Sed hæc est in
causis, & quæstione longior, q̃ in singulis argumentis, & plerunq;
summa cõplexione, uel p̲ enumerationem, uel per breuẽ conclusio-
nem testantur quid effecerint. in hoc genere propositio dubia est, de
hac enim quæritur. Altera est cõplexio non par intentioni, sed unam
habens parem. Mors nihil ad nos. Nam quod est dissolutum sensu
caret, quod autem sensu caret, nihil ad nos. In alio genere nõ eadẽ
propositio est, quæ cõnexio, omnia animalia meliora sunt, q̃ inanima,
nihil autem melius est mundo, mũdus igitur animal, hic potest uideri
de re cõtentio, potuit enim sic cõstitui ratiocinatio, animal est mundus,
oĩa enim animalia meliora sunt, q̃ inanima. Cæterũ hæc propositio
aut confessa est, aut proxima probanda, ut q beatã uitam uiuere uo-
let, philosophetur oporteat. Hoc enim concedit, Cætera sequi nisi con-
firmata prima parte non possunt. Est & assumptio interim confes-
sa, ut, omnes autem uolunt uitam beatam uiuere, interim probãda,
ut illa, quod est dissolutum sensu caret, Cum soluta corpore anima,
an sit immortalis, uel ad tempus certum maneat, sit in dubio, quam
assumptionem alij, alij rationẽ uocant, alij epichirema. Epichirema
autem nullo differt à syllogismus, nisi quod illi & plures habent
species, & uera colligunt ueris. Epichirematis frequentior circa cre
dibilia est usus, nã si contingeret semper controuersiã confessis proba
re, uix esset in hoc genere usus oratoris. Nã quid ingenio est opus, ut
dicas bona ad me p̲tinent? Solus enim sum filius defuncti, uel solus
hæres, cũ iure bonorũ possessio testati, secundũ tabulas testamenti de-
tur, ad me igitur p̲tinent. Sed cum ipsa ratio in quæstionem uenit, effi
ciendum est certum id, quod probaturi sumus, quod incertum est, ut si
ipsa ferè intentione dicatur, aut filius non es, aut non es legitimus,
aut non es solus. Itemq; aut nõ es hæres, aut non iustum testamen-
tum est, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendũ est iu-
stum, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tum est neces
saria illa summa connexio, cũ interuenit oratio largior. Ad aliquid
» sufficiunt intentio, ac ratio, silent enim leges inter arma, nec se expe
» ctari iubent, cum ei, qui expectari uelit, ante iniusta pœna luenda
» sit, quàm iusta repetenda. Ideoq; id enthymema, qđ est ex conse
quentibus, rationi simile dixerunt. Sed et singula quoq; interim recte

ponuntur, ut ipsum illud. silent leges inter arma. & à ratione fas est
» incipere, deinde concludere, ut idē. si. XII. tabulæ nocturnum fu
» rem quoquo modo, diurnum autē si se telo defenderet, interfici impu
» ne uoluerunt, quis est, qui quoquo modo quis interfectus sit, punien
» dum putet? Variat autem hic adhuc, & rursus rationem tertio lo
» co ponit. cum uideant aliquando gladiū nobis ab ipsis porrigi legi-
» bus. Prioris autem partis duxit ordinem. insidiatori autem, et latro=
» ni quæ potest inferri iusta nex? hæc intentio. qd comitatus nostri, qd
» gladij uolunt? hæc ratio. Quos habere certe non liceret, si illis nullo
» pacto uti liceret. hæc ex intentione, et ratione connexio.

Huic generi probationis tribus occurritur modis, idest per omnes partes, aut enim expugnatur intentio, aut assumptio, aut conclusio, nonnunq̃ omnia, sed omnia hæc tria sunt. Intentio expugnatur, iure occidi eum, qui insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quæstio est, an ei sit fas lucem intueri, qui à se hominem necatum esse fateatur. Expugnatur assumptio omnibus ijs, quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunq̃ est uera, cū eius propositio uera nō sit. Interim ueræ propositionis falsa ratio est. uirtus bonum est. uerum est, siquis rationem subijciat, quod ea locupletes faciat, ueræ intentionis falsa sit ratio. Cōnexio aut uera negatur, cum aliud colligit quàm id, quod ex prioribus concipitur, aut nihil ad quæstionem dicitur pertinere, nō est uera sic, insidiator iure occiditur. nam q curauit, ut uim afferat ut hostis, debet etiam ut hostis repelli. Recte igitur Clodius ut hostis occisus est, non utiq;, non dum enim Clodium insidiatorem ostendimus. Sed sit uera connexio. recte igitur insidiator ut hostis occiditur, nihil ad nos, non dum enim Clodius insidiator apparet. Sed ut potest esse uera intentio, & ratio, & temen falsa connexio, Ita si illa uera sunt, nunq̃ est falsa connexio. Enthymema ab alijs oratorius syllogismus, ab alys pars dicitur syllogismi, propterea quod syllogismus utiq; conclusionē, & propositionem habet, & per omnes partes efficit, quod proposuit. Enthymema tantum intentu intelligi contentum sit. Syllogismus talis. Solum bonū uirtus, nam id demum bonum est, quo nemo male uti potest, uirtute nemo male uti potest, bonum est ergo uirtus. Enthymema ex consequentibus, bonū est uirtus, qua nemo male uti potest. Et contra. non est bonū pecunia. Non enim bonū, quo quisquā male uti potest, pecunia potest quis male uti, non igitur bonū est pecunia. Enthymema ex pugnantibus, an bonum est pecunia, qua quisq; potest male uti? si pecunia, quæ est in argento signato, argentum est, qui argentū omne legauit, & pecuniam, quæ est in argento signato, legauit, ar=

gentum

gentum autem omne legauit, igitur & pecuniam, quæ eſt in argento,
legauit. Habebit formam ſyllogiſmi, Oratori ſatis eſt dicere, cum ar=
gentum legauerit omne, pecuniam quoque legauit, quæ eſt in argen
to. Peregiſſe mihi uideor ſacra tradentiũ artes, ſed conſilio locus ſu-
pereſt. Nanq; ego ut in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando uti ne-
fas non duco, ita conſtare totam, aut certe confertam eſſe aggreſſio=
num, & enthymematum ſtipatione minime uelim. Dialogis enim, et
dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quàm noſtri operis actioni=
bus, quæ quidem inter ſe plurimum differunt. Nanq; illi homines
docti, & inter doctos uerũ quærentes, minutius, et ſcrupuloſius ſcru
tantur omnia, & ad liquidum, confeſſumq́; perducunt, ut qui ſibi et
inueniendi, et iudicandi uindicent partes, quarum alteram τοπικὴν,
alteram κριτικὴν uocant, nobis ad aliorum iudicia componenda eſt
oratio, & ſæpius apud omnino imperitos, atq; aliarum certe igna=
ros literarum loquendum eſt, quos niſi delectatione allicimus, & ui-
ribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipſa, quæ iu=
ſta, ac uera ſunt, tenere non poſſumus. Locuples, et ſpecioſa uult eſſe
eloquentia, quorum nihil conſequentur, ſi concluſionibus certis, &
crebris, & in unam propè formam cadentibus conciſa, & contem-
ptum ex humilitate, & odium ex quadam ſeueritate, & ex copia
ſacietatem, & ex amplitudine faſtidium tulerit. Feratur igitur non
ſemitis, ſed campis, nõ uti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed ut la
tiſſimi amnes totis uallibus fluat, ac ſibi uiam ſiquando nõ acceperit
faciat. Nam quid illa miſerius lege, uelut præformatas infantibus
literas proſequentium, &, ut græci dicere ſolent, quem mater ami=
ctum dedit ſolicite cuſtodientium, propoſitio, ac concluſio ex conſe-
quentibus pugnantibus. non inſpiret, non augeat, non mille figuris
uariet, ac uerſet, ut ea naſci, & ipſa prouenire natura, non manu
facta, & arte ſuſcepta, magiſtrum fateri ubiq; uideantur. Quis
unquam ſic dixit orator? nonńe apud ipſum Demoſthenem paucissi-
ma huiuſmodi reperiuntur? quæ apprehenſa græci magis (nam hoc
ſolum nobis peius faciunt) in cathenas ligant, & inexplicabili ſerie
connectunt, & indubitata colligunt, & probant confeſſa, et ſe anti-
quis per hoc ſimiles uocant. Deinde interrogati nunquam reſponde=
bunt, quem imitentur, ſed de figuris alio loco, nunc illud adijciendũ
ne ijs quidem conſentire me, qui ſemper argumenta ſermone puro, et
dilucido, & diſtincte, cæterũ minime lato, ornatoq́; putant eſſe dicẽda,
nanq; ea diſtincta qdẽ, ac pſpicua debere eſſe confiteor. In rebus uero
minoribus etiã ſermone, ac uerbis q̃maxime proprijs, et ex uſu, at ſi

maior erit materia, nullum ornatum iis, qui modo nõ obscuret, subtrahendum puto. Nam & saepe plurimum lucis affert ipsa translatio, cũ etiã ipsi iurisconsulti, quorũ summus circa uerborũ proprietatẽ labor est, litus audeant esse dicere, qua fluctus alludit, quoq; quid natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est uoluptatibus, & minus suspecta argumentatio dissimulatione. & multum ad fidẽ adiuuat audientis uoluptas, nisi forte existimamus Ciceronẽ, haec ma

» la ipsa in argumentatione dixisse, silere leges inter arma, & gladiũ

» nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut sint ornamento non impedimento.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER SEXTVS.

Procemium, in quo conquestio de fortuna sua continetur.

HAEC Marcelle Victori ex tua uoluntate maxime ingressus, tum siqua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset utilitas, nouissime pene etiã necessitate quadam officii delegati mihi, sedulo laborabam, respiciẽs tamen illam curam meae uoluptatis, quod filio, cuius eminens ingenium sollicitam quoq; parentis diligentiam merebatur, hanc optimam partem relicturus haereditatis uidebar, ut si me, quod aequũ, & optabile fuit, fata intercepissent, praeceptore tamen patre uteretur. At me fortuna id agentem diebus, ac noctibus, festinantemq; metu meae mortalitatis, ita subito prostrauit, ut laboris mei fructus ad neminem minusq̃ ad me pertineret. Illum enim, de quo summa conceperam, & in quo spem unicam senectutis meae reponebam, repetito uulnere orbitatis, amisi. Quid nunc agam? aut quẽ ultra esse usum mei diis reprobantibus credã? nam ita forte accidit, ut eum quoq; librum, quẽ de causis corruptae eloquentiae emisi, iã scribere aggressus ictu simili ferirer. Tunc igitur optimum fuit, infaustum opus, et quicquid hoc est in me infelicium literarum super immaturum funus cõsumpturis uiscera mea flãmis iniicere? Neq; hanc impiam uiuacitatem nouis insuper curis fatigare? Quis enim mihi bonus parẽs ignoscat, si studere amplius possum, ac nõ oderit hanc animi mei firmitatẽ, siquis in me est

alius uſus uocis, quàm ut incuſem deos ſuperſtes omniũ meorum, nul
lam terras proſpicere prouidentiam teſter, ſi non meo caſu, cui tamen
nihil obijci, niſi quod uiuam, poteſt, at illorũ certe, quos utiq; immeri=
tos mors acerba damnauit, erepta mihi prius eorundem matre, quæ
nõ dum expleto ætatis undeuiceſimo anno, duos enixa filios, quãuis
acerbiſſimis rapta fatis infelix deceſſit, hoc ego uel uno malo ſic erã
afflictus, ut me iam nulla fortuna poſſet efficere felicem. Nam cum
omni uirtute, quæ in fœminas cadit, functa ſit, inſanabilem attulit ma
rito dolorem, tum ætate tam puellari, præſertim meæ cõparata, po-
teſt & ipſa numerari inter uulnera orbitatis, liberis tamen ſuperſti
tibus oblectabar. Et quod nefas erat, ſæua, ſed optabat ipſa, me ſaluo
maximos cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor quintum
egreſſus annum, ut in malis agerem, prior alterũ ex duobus eruit
lumẽ. Non ſum ambitioſus in malis, nec augere lachrymarũ cauſas
uolo. utinamq́; eſſet ratio minuendi, ſed lumen diſſimulare q poſſum?
quid gratiæ ille in uultu, quid iucunditatis in ſermone, quos ingenij
igniculos, quam præſtantiã placidæ, &, quod ſcio uix poſſe credi tan
tum, altæ mentis oſtenderit, qualis amorẽ quicunq; alienus infans me
reretur. Illud uero inſidiãtis, quo me ualidius cruciaret, fortunæ fuit,
ut ille mihi blandiſſimus me ſuis nutricibus, me auiæ educanti, me
omnibus, q ſolicitare illas ætates ſolent, anteferret. Quapropter illi
dolori, quem ex matre optima, atq; laudẽ omnẽ ſupergreſſa paucos
ante menſes ceperam, gratulor. Minus enim eſt, quod flendũ meo no-
mine, quàm quod illius gaudendũ eſt. Vna poſt hæc Quintiliani mei
ſpe, ac uoluptate nitebar, & poterat ſufficere ſolatio, non enim floſcu
los, ſicut prior, ſed iam decimum ætatis ingreſſus annum, certos, atq;
defloratos fructus oſtenderat. Iuro per mala mea, per infelicem con-
ſcientiam, per illos manes numina doloris mei, has me in illo uidiſſe
uirtutes ingenij, non modo ad pcipiendas diſciplinas, quo nihil præ-
ſtantius cognoui, plurima expertus, ſtudijq́; iam tum nõ coacti (ſciunt
præceptores) ſed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut pror
ſus poſſit hinc eſſe tanti fulminis metus, quod obſeruatum ferè eſt ce-
lerius occidere feſtinatam maturitatem. Et eſſe neſcio quam, quæ ſpes
tantas decerpat, inuidiã, ne uidelicet ultra quàm homini datum eſt,
noſtra prouehantur. Etiã illa fortunæ aderant omnia, uocis iucundi
tas, claritasq́; oris ſuauitas, & in utracunq; lingua tanq̃ ad eã de=
mum natus eſſet, expreſſa proprietas omniũ literarũ. Sed hæc ſpes,
adhuc illa maiora, conſtantia, grauitas, contra dolores etiã, ac metus
robur. Nam quo ille animo, qua medicorũ admiratione menſiũ octo

ualetudinem tulit? ut me in supremis consolatus est? quàm etiã defi=ciens? quamq; non noster ipsum illum alienatæ mentis errorẽ circa solas literas habuit? Tuos'ne ego (ó meæ spes inanes) labentes oculos, tuum fugientẽ spiritum uidi, tuum corpus frigidũ, exangue cõplexus, animam recipere, auramq; cõmunem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus, quos fero, dignus his cogitationibus. te'ne consulari nuper adoptione ad omniũ spes honorũ prius admotum, te auuncu=lo prætori generũ destinatum, te omniũ spe atticæ eloquẽtiæ candida=tum, superstes parens tantum ad pœnas, & si non cupido lucis, certe patientia uindicet, te à reliqua mea ætate, nam frustra mala oĩa ad crimẽ fortunæ relegamus. Nemo, nisi sua culpa, diu dolet. Sed uiui=mus, & aliqua uiuendi ratio quærenda est, credendumq; doctissimis hominibus, q unicũ aduersorũ solatium literas putauerunt. Siquãdo tamen ita resederit præsens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogi=tatio inseri possit, nõ iniustæ petierim moræ ueniã. Quis enim dila=ta studia miretur? quæ potius nõ abrupta esse mirandũ est, tum siqua minus fuerint effecta ijs, quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, im=peritiæ, aut fortunæ remittantur, quæ siqd mediocriũ alioquin in no=stro ingenio uirium fuit, ut nõ extinxerit, debilitauit tamen. sed uel propter hoc nos cõtumacius erigamus. qa illã ut pferre nobis diffici=le est, ita facile cõtemnere, nihil enim sibi aduersus me reliqt, & in=felicẽ qdẽ, sed certissimã tamen attulit mihi ex his malis securitatẽ. boni autẽ consulere nostrũ laborẽ uel propter hoc, certũ est, quod in nullũ iam propriũ usum pseueramus. Sed omnis hæc cura ad alie=nos, ut alienis utilis, si modo qd utile scribimus, spectat. Nos miseri sicut facultates patrimonij nostri, ita hoc opus alijs præparabamus, alijs relinquemus.

De conclusione.

PERORATIO sequebatur, quam cumulum qdam, conclusio=nẽ alij uocãt. Eius duplex ratio est, posita aut in rebus, aut in affecti=bus. Rerũ repetitio, et cõgregatio, quæ græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις, à qbusdam latinorum enumeratio, & memoriam iudicis reficit, et totam simul causam ponit ante oculos, & etiam si per singula minus mouerat, turba ualet. In hac quæ repetemus, q̃breuissime dicenda sunt, &, quod græco uerbo patet, decurrendũ per capita. Nam si mo=rabimur, nõ iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autẽ enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda sententijs, et figuris utiq; uarianda, alioquin nihil est odio-

sius recta illa repetitione uelut memoriæ iudicum diffidentis. Sunt
» autem innumerabiles, optimeq; in Verrem Ciceronis, Si pater ipse
» iudicaret, quæ diceret, cum hæc probarentur? et deinde subiecit enu-
merationem. aut cum idẽ et in eundem, per inuocationem deorũ spo
liata à prætore templa dinumerat. licet & dubitare nunquid &
nos fugerit, & quid responsuri sint aduersarij his, & his, aut quam
spem accusator habeat omnibus ita defensis? Illa uero iucundissima, si
contingat aliquod ex aduersario ducere argumentum, ut si dicas reli=
quit hanc partem causæ, aut inuidia premere maluit, aut ad preces
confugit, & merito, cum sciret hæc, & hæc. Sed non sunt singulæ
species prosequendæ, ne sola uideantur, quæ forte nunc dixero, cum
occasiones & ex causis, & ex dictis aduersariorũ, & ex quibusdam
fortuitis quoq; oriantur, nec referenda modo nostra, sed postulandũ
est etiã ab aduersarijs, ut ad quædã respondeant. Id autẽ si et actio-
nis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli non possint, nã
prouocare quæ inde sint fortia, non arguentis est, sed admouentis.
Id unum epilogi genus uisum est plerisq; atticorum, & philosophis
ferè omnibus, q de arte oratoria scriptum aliqd reliquerunt. Id sen=
sisse atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiam per præconem
prohibebatur orator. philosophos minus miror, apud quos uitij est lo
co affici, nec boni mores uidentur, sic à uero iudicem auerti, nec con
uenire bono uiro uitijs uti, necessarios tamen affectus fatebuntur, si
aliter obtineri uera, & iusta, & in cõmune profutura non possint.
Cæterũ illud cõstitit inter oẽs, etiã in alijs partibus actionis, si multi=
plex causa sit, et pluribus argumẽtis defensa utiliter ἀνακεφαλαίωσιν
fieri solere. Sicut nemo dubitauerit multas esse causas, in quibus nul
lo loco sit necessaria, si breues, & simplices fuerint. Hæc pars perora
tionis accusatori patronoq; æque cõmunis est. Affectibus quoq; eisdẽ
ferè utuntur, sed rarius hic, ille sæpius, ac magis. Nam huic concita-
re iudices, illi flectere conuenit. Verum & accusator habet interim
lachrymas ex miseratione eius rei, quã ulciscitur, Et reus de indigni
tate calumniæ conspirationis uehementius interim queritur. Diuide-
re igitur hæc officia commodissimum, quæ plerunq; sunt, ut dixi,
procemio similia, sed liberiora, plenioraq;, inclinatio enim iudicũ ad
nos petitur, initio parcius, tum admitti satis est, & oratio tota super=
est. in epilogo uero est, qualem animum iudex in consilium ferat, &
iam nihil amplius dicturi sumus, nec restat quo seruemur. Est igi-
tur utrisque commune conciliare sibi, auertere ab aduersario iudi=
cem, concitare affectus, & componere. Et breuissimum quidem

hoc præceptum dari utriq; parti potest, ut totas causæ suæ uires ora
tor ante oculos ponat. Et cum uiderit quid inuidiosum, fauorabile,
inuisum, miserabile, aut sit in rebus, aut uideri possit, ea dicat, quibus
si iudex esset ipse, maxime moueretur. Sed certius est ire per singula,
& quæ cõcilient quidẽ accusatorem in præceptis exordij iam dixi-
mus. Quædam tamen, quæ illic ostendere satis est, in peroratione im
plẽda sunt, magis si contra impotentem, inuisum, pnicíosum suscepta
causa est, si iudicibus ipsis, aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati
» futura absolutio. Nam egregie in Vatiniũ Caluus. factum inquit,
» ambitum scitis omnes, & hæc uos scire omnes sciunt. Cicero quidẽ
in Verrem etiã emendari posse infamiã iudiciorũ damnato reo di
cit, quod est unũ ex supradictis. Metus etiã si est adhibendus, ut facit
idem, hunc habeat locum fortiorẽ, quàm in proœmio. Qua de re
quid sentirem alio libro iam exposui. Concitare quoq; inuidiã, odiũ,
iram liberius in peroratione contingit, quorũ inuidiã gratia, odium
turpitudo, iram offensio iudicis facit. Si contumax, arrogans securus
sit, quia nõ ex facto modo, dicto'ue aliquo, sed uultu, habitu, aspectu
moueri solet. Egregieq; nobis adolescentibus dixisse accusator Cossu-
» tiani Capitonis uidebatur, græce quidem, sed in hũc sensum. erube-
» scit Cæsarem timere. Summa tamen concitandi affectus accusatori in
hoc est, ut id, quod obiecit, aut quam atrocissimum, aut etiã, si fieri po
test, quammaxime miserabile esse uideatur. Atrocitas crescit ex his,
quid factũ sit, à quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo
modo, quæ omnia infinitos anfractus habent. pulsatum querimur,
de re primum ipsa dicendum, tum si senex, si puer, si magistratus, si
probus, si bene de rep. meritus, etiã si pcussus sit à uili aliquo, contem
ptoq;, uel ex contrario à potente nimiũ, uel ab eo, quẽ minime opor
tuit. Et si die forte solenni, aut ijs temporibus, cum iudicia huius rei
maxime exercerentur, aut in soliciato ciuitatis statu. Item in theatro,
in templo, in concione crescat inuidia. Et si non errore, nec ira, uel
etiã si forte ira, sed iniqua, quod patri affuisset, quod respondisset,
quod honores contra peteret. Et si plus etiam uideri potest uoluisse,
quàm fecit, plurimum tamen affert atrocitatis modus, si grauiter, si
contumeliose, ut Demosthenes ex parte percussi corporis, ex uultu
ferientis, ex habitu inuidiam Midiæ quærit. occisus est, utrum ferro,
an igne, an ueneno, uno uulnere, an pluribus, subito, an expectatiõe
tortus, ad hanc partem maxime pertinet. Vtitur frequenter accusator
& miseratione, cum aut eius casum, quem ulciscitur, aut liberorum,
aut parentum solitudinem conqueritur. Etiam futuri temporis ima-

gine iudices mouet, qui maneant eos, casus, ꝗ de ui, et iniuria quæsti
sunt, nisi uindicentur, fugiendũ de ciuitate, cedendũ bonis, aut omnia,
quæcunq; inimicus fecerit, perferenda. Sed sæpius id est accusatoris
auertere iudicem à miseratione, qua reus sit usurus, atq; ad fortiter
iudicandũ concitare. Cuius loci est etiam occupare, quæ dicturum,
facturum'ue aduersarium putes. Nam & cautiores ad custodiã suæ
religionis iudices facit, & gratiã responsuris aufert, cũ ea prædicta
sunt ab accusatore. iam si pro reo petentur, non sint noua, ut Seruius
Sulpitius contra Aufidiam, ne signatorum ab ipsis discrimen obijcia
tur sibi præmonet, nec non ab Aeschine quali sit usurus Demosthe=
nes actione prædictum est. Docendi interim quoq; iudices ꝗd rogan-
tibus respondere debeant, quod est unum repetitionis genus. Pericli-
tantem uero cõmendat dignitas, & studia fortia, & susceptæ bello
cicatrices, & nobilitas, & merita maiorũ, hoc, quod proxime dixi,
Cicero, atq; Asinius certatim sunt usi, pro Scauro patre hic, ille pro fi-
lio, cõmendat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod fa
ctum honestum uidetur, præcipue bonitas, humanitas, misericordia.
Iustius enim tunc petere ea quisq; uidetur à iudice, quæ alijs ipse
præstiterit. Referẽda hæc pars quoq; ad utilitatem reip. ad iudicum
gloriã, ad exemplum, ad memoriam posteritatis. Plurimum tamen
ualet miseratio, quæ iudicẽ flecti non tantum cogit, sed motum quoq;
animi sui lachrymis confiteri. Hæc petentur aut ex ijs, quæ passus est
reus, aut ex ijs, quæ tum q̃maxime patitur, aut ex ijs, quæ damnatum
manent, quæ & ipsa duplicantur, cũ dicimus ex qua illi fortuna, &
in quã recidendũ sit. Affert in ijs momentum & ætas, & sexus, &
pignora, liberi dico, & parentes, et propinqui. quæ omnia tractari
uarie solent. Nonnunquam etiã & ipse patronus has partes subit, ut
» Cicero pro Milone, O' me miserum, ó me infelicem, reuocare tu me
» in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria ꝑ eosdẽ retinere nõ
» potero? Maximeq; si, ut tunc accidit, nõ conuenient ei, ꝗ accusatur,
preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicantem? qui à
se uirum nobilem interfectum, ꝗa id fieri oportuisset, fateretur? Ergo
& ille captauit ex illa præstantia animi fauorẽ, & in locũ lachry-
marũ eius ipse successit. His præcipue locis utiles sunt prosopopœiæ.
idest fictæ alienarum personarum orationes, quales litigatorẽ decet,
uel patronum. Nudæ tantum res mouent aut cũ ipsi loquimur, aut
cũ ipsos loqui fingimus, ex ꝑsonis quoq; trahitur affectus, nõ enim
audire iudex uidetur aliena mala deflẽtes, sed sensum, ac uocẽ auri-
bus accipere miserorum, quorũ etiã mutus aspectus lachrymas mo-

uet, quantoq; essent miserabiliora, si ea dicerent ipsi, tanto sunt quadam portione ad efficiendū potentiora, cum uelut ipsorum ore dicuntur, ut scenicis actoribus eadem uox, eadem pronuntiatio, plus ad mouendos affectus sub persona ualet. Itaq; idem Cicero q̄q̄ preces non dat Miloni, eumq; potius animi præstantia commendat, accommodauit ei tamen & uerba, et conuenientes etiā forti uiro conquæstiones.
» O frustra inq̄t, mei suscepti labores. ô spes fallaces, ô cogitationes
» meæ inanes. Nunq̄ tamen debet esse longa miseratio, nec sine causa dictum est, nihil facilius, quàm lachrymas inarescere. Nam cū etiā ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa, quā dicēdo effinximus, imago, in qua si moramur, lachrymis fatigatur auditor, et requiescit, et ab illo, quē cœperat, impetu ad rationē redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus, et affectū, cū ad summū produxerimus, relinquamus, nec speremus fore, ut aliena mala aliq̄s diu deploret. Ideoq; cum in alijs, tum maxime in hac parte debet crescere oratio, quia quicquid non adijcit prioribus etiam detrahere uidetur, & facile deficit affectus, qui descendit.

De affectibus.

NON solum autem dicendo, sed etiā faciendo quædā, lachrymas mouemus, unde et producere ipsos, q̄ periclitentur, squalidos, atq; deformes, et liberos eorū, ac parentes institutū, et ab accusatoribus ostendi cruentū gladiū, et lecta è uulneribus ossa, et uestes sanguine ꝑfusas uidemus, et uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum rerū ingens plerūq; uis est, uelut in rē præsentem animos hominum ducentiū, et populū R. egit in furorē prætexta Caij Cæsaris prolata in foro cruēta. Sciebatur interfectū eū, corpus deniq; ipsum impositum lecto erat. At uestis tamen illa sanguine madens, ita repræsentauit imaginē sceleris, ut nō occisus esse Cæsar, sed tū maxime occidi uideretur. Sed nō ideo probauerim, quod factū & lego, et ipse aliquando uidi depictā tabulā supra Iouē in imaginē rei, cuius atrocitate iudex erat cōmouendus. Quæ enim est actoris infantia, quæ mutā illā effigiem magis, quàm orationē ꝑ se putat locuturā? At sordes, et squalores, et propinquorū quoq; similē habitū scio profuisse, et magnū ad salutē momentū preces attulisse. Quare & obsecratio illa iudicū ꝑ carissima pignora, utiq; si reo sint liberi, coniux, parentes, utilis erit. Et deorū etiā inuocatio, uelut ex bona conscientia profecta uideri solet. Stratū deniq; iacere, et genua cōplecti, nisi tamen ꝑ=

na nos, et anteacta uita, & rei conditio prohibebit. Quædã enim tã fortiter tuenda, quàm facta sunt, uerum sic est habenda authoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondã inter hæc oĩa potentissimũ, quo Lucium Murenam Cicero accusantibus clarissimis uiris eripuisse præcipue uidetur, ꝑsuasitq; nihil esse ad præsentẽ rerũ statum utilius, quàm pridie. Cal. Ianuarias ingredi consulatũ, quod genus nostris temporibus totum penè sublatũ est. Cum omnia curæ, tutelæq; unius innixa periclitari nullo iudicij exitu possint. De accusatoribus, et reis sum locutus, q̃a in periculis maxime uersatur affectus. Sed priuatæ quoq; causæ utrũq; habent ꝑorationis genus, & illud, quod est ex enumeratione probationũ, et hoc, quod ex lachrymis, si aut statu ꝑiclitari, aut opinione litigator uidetur. Nã in paruis q̃dẽ litibus has tragœdias mouere tale est, quasi si ꝑsonã Herculis, & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignũ q̃dẽ est admonitione, ingens in epilogis meo iudicio uerti discrimẽ, quomodo se dicenti, ꝗ excitatur accommodet. Nã & imperitia, & rusticitas, & rigor, et defirmitas afferunt interim frigus, diligenterq; hæc sunt actori prouidẽda. Equidem repugnanteis eos patrono, & nihil uultu cómotos, & intempestiue residentes, et facto aliquo, uel ipso uultu risum mouentes sæpe etiã uidi, præcipue uero cũ aliqua uelut scenicæ fiunt, aliâs cadunt. Transtulit patronus aliquãdo puellã, quæ soror esse aduersarij dicebatur, nã de hoc lis erat, in aduersa subsellia, tanq̃ in gremio fratris relicturus. At is à nobis præmonitus discesserat. Tũ ille alioq̃n uir facundus inopinatæ rei casu obmutuit, et infantem suã frigidissime reportauit. Alius imaginẽ mariti pro rea proferre magni putauit, at ea sæpius risum fecit. Nã & ij, quorũ officij erat, ut traderent eã, ignari ꝗ esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerebant palàm, et prolata nouissime deformitate ipsa, nã senis cadaueri infusa, præteritam quoq; orationis gratiã ꝑdidit. Nec ignotum quid Gliconi (cui Spiridó fuit cognomẽ) acciderit. Huic puer, quẽ in ius productũ, q̃d fleret interrogabat, ex pædagogo se uellicari respondit. Sed nihil illa cótra Cepasios Ciceronis fabula efficacius, ad ꝑicula epilogorũ. Omnia tamẽ hæc tolerabilia, q̃bus actionẽ mutare facile est. At ꝗ à stylo nó recedũt, aut cóticescunt ad hos casus, aut frequẽtissime falsa dicũt. Inde est. n. tendit ad uestra genua supplices manus, et hæret ĩ cóplexu liberorũ miser, et reuocat ecce me, et si nihil horũ is, de quo dicitur, faciat, et è scholis hæc uitia, ĩ q̃bus oĩa libere fingimus, et impune, q̃a pro facto est q̃cq̃d uolumus, nõ admittit hoc idẽ ueritas fori. Egregieq; Cassius dicẽti adolescẽtulo. q̃d me toruo uultu intueris

seuere? non mehercules inquit faciebã, sed sic scripsisti, Ecce, & quàm potuit truculentissime eum aspexit. Illud præcipue monẽdũ, ne quis nisi summis ingenij uiribus ad mouendas lachrymas aggredi audeat. Nam ut est longe uehementissimus hic, cum inualuit, affectus, ita si nihil efficit, tepet, quem melius infirmus actor tacitis iudicũ cogitationibus reliquisset. Nam & uultus, & uox, & ipsa illa excitandi rei facies, ludibrio etiam plerunq; sunt hominibus, quos non ꝓmouerunt. Quare metiatur, ac diligenter æstimet uires suas actor, & quantum onus subiturus sit, intelligat. nihil habet ista res mediũ, sed aut lachrymas meretur, aut risum. Non autẽ commouere tantum miserationem, sed etiam discutere epilogi est propriũ, cum oratione continua, quæ motos lachrymis iudices ad iustitiam reducat, tum etiam quibusdã urbane dictis, quale est. date puero panem ne ploret, et corpulento litigatori, cuius aduersarius item puer circa iudices erat aduocato latus, quid faciam? ego te baiulare non possum. Sed hæc tamen non debẽt esse mimica. ita neq; illum probauerim, quanquã inter clarissimos sui temporis oratores fuit, q pueris in epilogum productis, talos iecit in mediũ, quos illi diripere cœperunt. Nanq; & hæc ipsa discriminis sui ignorantia potuit esse miserabilis, neq; illũ, qui, cum esset cruentus gladius eius ab accusatore prolatus, quo is hominẽ probabat occisum, subito ex subsellijs, ut territus fugit, et capite ex parte uelato, cum id agendũ ex turba prospexisset, interrogauit, an iam ille cum gladio recessisset, fecit enim risum, sed ridiculus fuit, discutiendæ tamen oratione huiusmodi scenæ, egregieq; Cicero, qui contra imaginẽ Saturnini pro Rabirio grauiter, et contra iuuenẽ, cuius subinde uulnus in iudicio resoluebatur pro Vareno multa dixit urbane. Sunt et illi leuiores epilogi, quibus aduersario satisfaciamus, si forte sit eius ꝑsona talis, ut illi debeatur reuerentia, aut cũ amice aliqd commonemus, et ad concordiã hortamur, quod est genus egregie tractatum à Passieno, cũ Domitiæ uxoris suæ pecuniariã litem aduersus fratrem eius Aenobarbũ ageret. Nam cũ de necessitudine multa dixisset, de fortuna quoq;, qua uterq; abundabat, adiecit, ” nihil uobis ” minus deest, quàm de quo contenditis. Omnes autem hos affectus, etiã si quibusdã uidentur in procemio, atq; in epilogo sedem habere, in qbus sanè sunt frequentissimi, tamen aliæ quoq; partes recipiunt, sed breuiores, ut cũ ex ijs plurima sint reseruanda. At hic, si usquã totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nã ex ijs, si bene diximus reliqua, possidebimus iam iudicũ animos, et cõfragosis, atq; asperis euecti tota pandere possumus uela, & cũ sit maxima pars epilogi amplificatio,

ficatio, uerbis, atq; sententijs uti licet magnificis, atq; ornatis, tunc est cõmouendũ theatrum, cũ uentũ est ad ipsum illud, quo ueteres tragœdiæ, comœdiæq; clauduntur, plaudite. In alijs autẽ partibus tractandus affectus erit, ut quisq; nascetur. Nã neq; exponi sine hoc res atroces, et miserabiles debent, cũ de qualitate alicuius rei quæstio est, probationibus uniuscuiusq; rei recte subiungitur. Vbi uero coniunctã ex pluribus causam agimus, etiã necesse erit uti pluribus quasi epilogis, ut in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, & nauarchis & cruciatis ciuibus Romanis, & alijs plurimis suas lachrymas dedit. Sunt qui hos μερικοὺς ἐπιλόγους uocent, quo partitam perorationem significant, mihi non tam partes eius, quàm species uidentur, si quidem hæc epilogi, & perorationis nomina ipsa aperte satis ostendunt, hanc esse consumationem orationis.

De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sunt.

QVAMVIS autem pars hæc iudicialiũ causarũ sit summa, præcipueq; constet affectibus, & aliqua de his necessario dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem locum istum in unam speciem concludere. Quare adhuc opus superest, cũ ad obtinenda, quæ uolumus, potentissimũ, tum supradictis multo difficilius, mouendi iudicum animos, atq; in eum, quẽ uolumus, habitum formandi, & uelut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, ut magis qđ oporteret fieri, quàm quo id modo consequi possemus ostenderẽ. Nunc altius omnis rei repetenda ratio est, nã & ꝑ totam, ut diximus, causam locus est affectibus, & eorũ nõ simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil maius afferre uis orãdi potest. Nã cætera forsitan tenuis quoq;, et angusta ingenij uena, si modo uel doctrina, uel usu sit adiuta, generare, atq; ad frugẽ aliquã ꝓducere queat. Certe sunt, semperq; fuerunt nõ parũ multi, q̃ satis perite, quæ essent probationibus utilia reperirent, quos eqdẽ non contẽno, sed hactenus utiles credo, neqđ ꝑ eos iudici sit ignotũ, atq;, ut dicam qđ sentio, dignos, à qbus causas diserte docerentur. Qui uero iudicẽ rapere, et in quẽ uellet habitũ animi posset ꝑducere, quo dicto flendũ, & irascendũ esset, rarius fuit. atq; hoc est, quod dominetur in iudicijs, hæc eloquentiam regunt. nanq; argumenta plerũq; nascuntur ex causa, et pro meliore parte plura sunt semper, ut q ꝑ hæc uicit, tantũ nõ defuisse sibi aduocatũ sciat. Vbi uero animus iudicũ uis afferẽda est, & ab ipsa ueri contẽplatione abducenda mens, ibi propriũ orato-

ris opus est, hoc non docet litigator, hoc causarũ libellis non continetur. Probationes enim efficient sane, ut causam nostrã meliorẽ esse iudices putent, affectus præstant, ut etiã uelint, sed id qͣ uolunt, credunt quoq;. Nam cũ irasci, fauere, odisse, misereri cœperunt, agi iam rẽ suam existimant, & sicut amantes de forma iudicare nó possunt, qͣ sensum oculorũ premit amor, ita omnem inquirẽdæ ueritatis rationem iudex amittit, occupatus affectibus æstu fertur, & uelut rapido flumini obsequitur. ita argumenta, ac testes qd egerint pronuntiatio ostendit, cómotus autẽ ab oratore iudex qd sentiat sedens adhuc, atq; audiẽs confitetur. An cũ ille, q plerisq; perorationibus petitur, fletus erũpit, non palàm dicta sententia est? Huc igitur incũbat orator, hoc opus eius, hic labor est, sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata sunt, adeo uelut spiritus operis huius atq; animus est in affectibus. Horũ autẽ, sicut antiqͣtus traditũ accepimus, duæ sunt species, alterã græci πάθος uocant, quam nos recte uertentes, ac proprie affectũ dicimus, alterã ἦθος, cuius nomine, ut ego quidẽ sentio, caret sermo romanus, mores appellantur, atq; inde pars quoq; illa philosophiæ ἠθικὴ moralis est dicta. Sed ipsam rei naturã spectanti mihi, nó tam mores significari uidentur, q̃ morũ quædã proprietas, nã ipsis qdẽ omnes habitus mentis continentur. Cautiores uoluntatẽ cóplecti, q̃ nomina interpretari maluerunt. affectus igitur hos concitatos, illos mites, atq; cópositos esse dixerũt. In altero uehementer cómotos, in altero lenes. deniq; hos imperare, illos psuadere, hos ad perturbationem, illos ad beneuolentiã præualere. adijciunt qdã peritorũ, πάθος temporale esse. Quod ut accidere frequentius fateor, ita nónullas credo esse materias, quæ continuũ desyderent affectũ, nec tamen minus artis, aut usus hileniores habent, uiriũ, atq; impetus non tantundẽ exigunt. In causis uero etiã pluribus uersantur, immo secundum quendã intellectum in omnibus. Nã cum nisi ex illo & hoc loco nihil ab oratore tractetur, qcqd de honestis, & de utilibus deniq; faciendis, & non faciendis dicitur, hoc uocari potest. Quidã cómendationem, atq; excusationem propria huius officij putauerunt, nec abnuo esse ista in hac parte, sed non concedo, ut sola sint, quin illud adhuc adijcio, πάθος, atq; ἦθος esse interim ex eadem natura, ita ut illud maius sit, hoc minus, ut amor πάθος, caritas ἦθος. Interdum diuersa inter se, sicut in epilogis, nanque πάθος. concitat, ἦθος solet mitigare, propria tamen mihi huius nominis exprimenda natura est, quatenus appellatione ipsa non satis significare uidetur ἦθος, quod intelligimus, quodq; à docentibus desyderamus, id

erit, quod ante omnia bonitate commendabitur, non solum mite, ac
placidum, sed plerunq; blandum, & humanum, & audientibus
amabile, atq; iucundum, in quo exprimendo summa uirtus ea est, ut
fluere omnia ex natura rerum, hominumq́; uideantur, quo mores di
centis ex oratione perluceant, & quodammodo agnoscantur, quod
est sine dubio inter coniũctas maxime personas, quoties perferimus,
ignoscimus, satisfacimus, monemus procul ab ira, procul ab odio, sed
tamen alia patris aduersus filium, tutoris aduersus pupillum, mari=
ti aduersus uxorem moderatio est. Hi enim præ se ferunt eorum
ipsorum, à quibus læduntur, caritatem, neq; alio modo inuisos eos fa
ciunt, quàm quod amare ipsi uidentur, alia cum senex adolescentis,
conuitium honestus inferioris fert. Hic enim tantum concitari, illic
etiam affici debet. Sunt & alia ex eadem natura, sed momenti ad-
huc minoris, ueniam petere, adolescentiæ defendere amores, non=
nunquam etiam lenis alieni caloris derisus ex hac forma uenit. Sed
non his locis tantum, uerum aliquanto magis propriæ sunt uirtutes
simulationis satisfaciendi, rogandi, & εἰρωνείας, quæ diuersum ei,
quod dicit, intellectum petit. Hinc etiam ille maior ad concitandum
odium nasci affectus solet, cum hoc ipso, quo nos aduersarijs submit=
timus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio. Nanq; eo graues, et
intolerabiles id ipsum demonstrat, quod cedimus, & ignorant cupi
di maledicendi, aut affectatores libertatis plus inuidiam, quàm con
uitium posse, nam inuidia aduersarios, conuitium nos inuisos facit.
Ille iam penè medius affectus est ex amoribus, & ex desyderijs
amicorum, & necessariorum, nam & hoc maior est, & illo mi-
nor. Non parum significanter etiam illa in scholis ἤθη dixeri-
mus, quibus plerunque rusticos, superstitiosos, auaros, timidos, se-
cundum conditionem propositorum effingimus, nam sic ἤθη mo=
res sunt, cum hos imitatur, & ex his ducimus orationem. Deniq;
hoc omne bonum, & comem uirum poscit, quas uirtutes cum etiã
in litigatore debeat orator, si fieri potest, approbare, utique ipsẽ
aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimum cau=
sis, quibus ex sua bonitate faciet fidem, nam qui, dum dicit, ma=
lus uidetur, utique male dicit. non enim uidetur iusta dicere,
alioquin qui ἦθος uideretur? quare & ipsum etiam dicendi ge-
nus in hoc placidum debet esse, ac mite, nihil superbum, nihil
elatum saltem, ac sublime desyderet, proprie, iucunde, credi-
biliter dicere sat est. Ideoq́; & medius ille orationis modus maxi=
me conuenit. Diuersum est huic, quod πάθος dicitur, quodq́; nos

affectum proprie uocamus, & ut proxime utriusq; differentiam signem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ simile. hæc pars circa iram, odiū, metum, inuidiam, miserationem ferè tota uersatur, quæ quibus ex locis ducenda sunt, & manifestum omnibus, & à nobis in ratione procemij, atq; epilogi dictum est. Et metum tamen duplicem intelligi uolo, quem patimur, & quem facimus. et inuidiam, nanq; altera inuidum, altera inuidiosum facit, hoc autem hominis, illud rei est, in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur grauia per se, parricidium, cædes, ueneficium, quædam efficienda sunt. Id autem contingit cum magnis alioquin malis grauius esse id, quod passi sumus, ostenditur. Quale est apud Virgilium.

» O' felix una ante alias priameia uirgo,
» Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis
» Iussa mori.— Quàm miser enim casus Andromachæ, si comparata ei felix Polyssena. aut cum ita exaggeramus iniuriam nostrã, ut etiã quæ multo minora sunt, intoleranda dicamus. si pulsasses defendi non poteras, uulnerasti. Sed hæc diligentius cum ad amplificationem uenerimus, dicemus. Interim notasse contentus sum, non id solum agere affectus, ut quæ sunt, ostendantur acerba, ac luctuosa, sed etiam, ut quæ tolerãda haberi solent, grauia uideantur, ut cum in maledicto plus iniuriæ, quàm in manu. In infamia plus pœnæ dicimus, quàm in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ uis est, ut iudicem non ad id tantum compellat, in quod ipsa à rei natura ducetur. Sed aut q non est, aut maiorem, q̃ est, faciat affectum. Hæc est illa, quæ δείνωσις uocatur rebus indignis, asperis, inuidiosis. addẽs uim oratio, qua uirtute præter alios plurimum Demosthenes ualuit. Quod si mihi tradita præcepta sequi sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorũ, quæ legi, uel didici, quod modo probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus ipsa huius loci aperire penetralia, quæ q̃dem non aliquo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa duce accepi. Summa enim, quantũ ego q̃dẽ sentio, circa mouendos affectus, in hoc posita est, ut moueamur ipsi. Nam & luctus, & iræ, et indignationes, aliquando etiã ridicula fuerit imitatio, si uerba, uultumq; tantum non etiã animum accommodauerimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugentes utiq; in recenti dolore disertissime quædam exclamare uideantur, & ira nonnunquam indoctis quoq; eloquentiã faciat, quàm quod illis inest uis mentis, & ueritas ipsa morũ? Quare in ijs, quæ uerisimilia esse uolumus, simus ipsi similes eorum, qui uere patiuntur, affectibus, & à tali animo proficiscatur oratio, qualem facere

lem facere iudicem uolet. an ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicã non dolentem? irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, id quod exigit simile patietur? siccis agentis oculis lachrymas dabit? fieri nõ potest, nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos ualeant ea, quæ ualere apud iudicẽ uolumus, afficiamurq; ante quàm afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neq; enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiã de hoc dicere, quas φαντασίας græci uocant, nos sanè uisiones appellemus, per quas imagines rerũ absentium ita repræsentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentes habere uideamur. Has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potentissimus, hunc q̃dã dicunt εὐφαντασιωτὸν, qui sibi res, uoces, actus secundum uerũ optime finget, quod q̃dem nobis uolentibus facile continget. Nã ut inter otia animorũ, & spes inanes, & uelut somnia quædam uigilantium, ita nos hæ, de q̃bus loq̃mur, imagines prosequũtur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarũ, quas non habemus, usum uideamur disponere, nec cogitare, sed facere, hoc animi uitiũ ad utilitatem non transferemus? At hominem occisum queror, nõ omnia, quæ in re præsenti accidisse credibile est, in oculis habebo? non percussor ille subitus erũpet? non expauescet circũuentus? exclamabit, uel rogabit, uel fugiet? nõ ferientem, non concidentem uidebo? non animo sanguis, et pauor, et gemitus, extremus deniq; expirantis hiatus insidet? Insequtur ἐνέργεια, quæ à Cicerone illustratio, et euidentia nominatur, quæ non tam dicere uidetur, quàm ostendere, & affectus non aliter, quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur, an non ex his uisionibus illa sunt?

" Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa,

" -Leuiq; patens in pectore uulnus,

Et equus ille in funere Pallantis positis insignibus. Quid non idem poëta penitus ultimi fati cepit imaginem, ut diceret.

" -Et dulcis moriens reminiscitur argos.

Vbi uero miseratione opus erit, nobis ea, de quibus quærimur, accidisse credamus, atque animo nostro persuadeamus, nos illi simus, quos grauia, indigna, tristia passos queramur, nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parum per illum dolorem. Ita dicemus quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones, atque comoedos, cum ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. quod si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa co-

gitare debemus, et moueri piclitantium uice possumus. Sed in schola rebus quoq; ipsis affici cōuenit, easq; ueras sibi fingere, hoc magis, q̄d illic ut litigatores loqmur frequētius quàm ut aduocati. orbū agimus, & naufragū, et piclitantem, quorum induere ꝑsonas nō attinet nisi affectus assumimus. Hæc dissimulanda mihi non fuerūt, qbus ipse, quantuscunq; sim, nā ꝑuenisse me ad aliq̄d nomen ingenij credo, frequēter motus sum, ut me lachrymæ nō solū deprehēderēt, sed pallor, et uero similis dolor.

De risu.

HVIC diuersa uirtus, quæ risum iudicis mouendo, et illos tristes soluit affectus, et animum ab intentione rerū frequenter auertit, & aliquando etiā reficit, & à satietate, uel à fatigatione renouat, quanta sit autē in ea difficultas, uel duo maximi oratores, alter græcæ, alter latinæ eloquentiæ principes docent. Nam pleriq; Demostheni facultatem huius rei defuisse credunt, Ciceroni modum, nec uideri potest noluisse Demosthenes, cuius pauca admodum dicta, nec sanè cæteris eius uirtutibus respondentia, palàm ostendunt, non displicuisse illi iocos, sed non contigisse. Noster uero non solum extra iudicia, sed etiam in ipsis orationibus habitus est nimius risus affectator. Mihi quidem siue id recte iudico, siue amore immodico præcipui in eloquentia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuisse urbanitas. Nam & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus, et interrogandis testibus plura, quàm quisquam dixit, facete, et ipsa illa, quæ sunt in Verrem dicta frigidius, alijs assignauit, et testimonij loco posuit, ut quo sunt magis uulgaria, eo sit credibilius illa ab oratore non ficta, sed passim esse iactata. Vtinā Quintus, & libertus eius Tiro, & alius quisquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indulsissent, & plus iudicij in eligendis, quàm in congerēdis studij adhibuissent, minus obiectus locus calūniantibus foret, q tamen nunc quoq;, ut in omni eius ingenio facilius q̄d reijci, quàm quid adijci possit, inuenient. Affert autē summam rei difficultatem. Primum quia ridiculum dictum plerunq; falsum est, hoc semper humile, sæpe ex industria deprauatum, præterea nunquam honorificū, tum uaria hominum iudicia in eo, quia non ratione aliqua, sed motu animi quodā, nescio an enarrabili iudicatur, neq; enim hoc ab ullo satis explicari puto, licet multi tentauerint, unde risus, q non solum facto aliquo, dicto'ue, sed interdum quodam etiam corporis tactu arcessitur. Præterea non una ratione moueri soleat, neque

enim

enim acute tantum, ac uenuste, sed stulte, iracunde, timide, dicta, ac facta ridētur. Ideóq; anceps eius rei ratio est, quod à derisu nō procul abest risus. Habet enim, ut Cicero dicit, sedem in deformitate aliqua, & turpitudine, quæ cum in alijs demonstrantur, urbanitas, cum in ipsum dicentē recidunt, stultitia uocatur. Cum uideatur autem res leuis, & quæ abscurris, mimis, insipientibus deniq; sæpe moueatur, tamen habet uim nescio an imperiosissimam, et cui repugnari minime potest. Erumpit etiam inuitis sæpe, nec uultus modo, ac uocis exprimit confessionem, sed totum corpus ui sua concutit. Rerū autem sæpe, ut dixi, maximarum momenta uertit, cum odium, iramq; frequentissime frangat, documento sunt iuuenes tarentini, qui multa de Pyrrho rege securius inter cœnam locuti, cum rationem facti reposcerentur, & neque negari res, neque defendi posset, risu sunt, & opportuno ioco elapsi. Nanq; unus ex ijs, immo inquit, nisi lagæna defecisset, occidissemus te, eaq; urbanitate tota est inuidia criminis dissoluta. Verum hoc quicquid est, ut non ausim dicere carere omnino arte, quia nonnullam obseruationem habet, suntq; ad id pertinentia, & à græcis, & à latinis composita præcepta, ita planè affirmo præcipue positum esse in natura, & occasione. Porrò natura non tantum in hoc ualet, ut acutior quis, atque habilior sit ad inueniendū, nam id sanè doctrina posset augeri, sed inest proprius quibusdam decor in habitu, atque uultu, ut eadem illa minus dicente alio uideantur urbana esse, Occasioni uero, & in rebus est tanta uis, ut sæpe adiuti ea non indocti modo, sed etiam rustici salse dicant, & in eo quisquis dixerit aliquid prior. Sunt enim longe uenustiora omnia in respondendo, quàm in prouocando. Accedit difficultati, quod eius rei nulla exercitatio est, nulli præceptores. Utique in conuiuijs, & sermonibus multi dicaces, sed quia in hoc usu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara. nec ex arte propria, sed ad hanc consuetudinem accommodata. Nihil autem uetabat & componi materias in hoc idoneas, ut controuersiæ permistis salibus fingerentur, uel res proponi singulas ad iuuenum talem exercitationem. quin illæ ipsæ dictæ sunt, ac uocantur, quas certis diebus festæ licentiæ dicere solebamus, si paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his serium quoque esset admistum plurimum poterat utilitatis afferre, quæ nunc iuuenum uel sibi ludentium exercitatio est. Pluribus autem nominibus in eadem re uulgo utimur, quæ tamen si diducas, suam propriam quandam uim ostendent. Nam & urbanitas dicitur, qua quidem significari uideo sermonem præ se fe-

rentem in uerbis, & sono, & usu proprium quendã gustum urbis, & sumptam ex conuersatione doctorum tacitam eruditionẽ. Denique cui contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cum gratia quadã, et uenere dicatur, apparet. Salsum in consuetudine pro ridiculo tantum accipimus, natura non utique hoc est, quanquã & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero, Omne quod salsum sit, ait esse atticorũ, non quia sunt maxime ad risum compositi. Et Catullus cum dicit.
» Nulla in tam magno est corpore mica salis,
Hoc dicit nihil in corpore eius esse ridiculũ. Salsum igitur erit, quod non erit insulsum, uelut quoddã simplex orationis cõdimentum, qđ sentitur latente iudicio, & uelut palatum excitat, quod & à tædio defendit orationẽ. Sanè tamen, ut ille in cibis paulo liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriæ uoluptatis, ita hi quoque in dicendo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi sitim. Facetũ quoque nõ tantũ circa ridicula opinor consistere. Neque .n. diceret Horatius facetum carminis genus, natura cõcessum esse Virgilio, decoris hãc magis, et excultæ cuiusdã elegãtiæ, appellationẽ pu
» to. Ideóque in epistolis Cicero hæc Bruti refert uerba, ne ulli sunt pe
» des faceti, ac delitiis ingrediẽdi mollius, qđ cõuenit cũ illo horatiano.
» —Molle, atque facetum
» Virgilio.= Iocum uero accipimus, quod est contrarium serio. Nã & fingere, & terrere, et promittere interim iocus est. Dicacitas sine dubio à dicendo, quod est omni generi commune, ducta est, proprie tamen significat sermonẽ cum risu aliquos incessentem. Ideo Demosthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Proprium autem materiæ, de qua nunc loquimur, est ridiculũ. Ideóque hæc tota disputatio à græcis περὶ γελοίου inscribitur. Eius prima diuisio traditur eadẽ, quæ est omnis orationis, ut sit positum in rebus, aut in uerbis. Vsus autem maxime simplex, aut enim ex aliis risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus mediis. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus, nostra ridicule indicamus, &, ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua subabsurda. nanque eadẽ, quæ, si imprudentibus excidant, stulta sunt, si simulamus, uenusta creduntur. Tertium est genus, ut idem dicit in decipiendis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæterisque, quæ neutram personam contingunt. Ideóque à me media dicuntur. Item ridicula aut facimus, aut dicimus. Facto risus conciliatur interim admista grauitate, ut Marcus Cæcilius prætor, cum sellam eius curulem consul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentam. Dicebatur

autem

autem consul à patre aliquando cæsus flagris. Interim sine respe=
ctu pudoris, ut in illa Pyxide Cæliana, qđ neq; oratori, neq; ulli gra=
ui uiro conueniat. Idem autem de uultu, gestuq; ridiculo dictum sit,
in quibus est quidem summa gratia, sed maiorem captare risum nó
uidetur, nihil enim ex ijs, quæ salsa dicuntur, insulsius. Quanquam
autem gratiæ plurimum dictis seueritas affert, fitq; ridiculum id
ipsum, quia qui dicit illa, non ridet, est tamen interim & aspectus,
& habitus oris, & gestus non inurbanus, cum ijs modus contigit.
Id porrò, quod dicitur, aut est lasciuum, & hilare, qualia Galbæ ple
raq;. aut cõtumeliosum, qualia nuper Iunij Bassi. aut asperum, qua-
lia Caßij Seueri. aut leue, qualia Domitij Afri. Refert ijs ubi quis
utatur. nam in conuictibus, & quotidiano sermone lasciuia humi-
libus, hilaria omnibus conueniunt. Ludere nonnunquam uelimus,
longeq; absit propositũ illud, potius amicum, quàm dictum perdidi.
In hac quidẽ pugna forensium malim mihi lenibus uti licere, quan
quam & contumeliose, & aspere dicere in aduersarios permissum
est, cum accusare etiam palàm, & caput alterius iniuste petere con
cessum sit. Sed hic quoque tamen inhumana uideri solet fortunæ
insectatio, uel quia culpa caret, uel quia recidere etiã in ipsos, q obie
cerunt, potest. Primum itaq; considerandum est, & quis, & qua cau
sa, & apud quem, & in quẽ, & quid dicat. Oratori minime conue
nit distortus uultus, gestusq;, in mimis rideri solent. Dicacitas etiam
scurrulis & scenica huic psonæ alienissima est. Obscœnitas uero nó
à uerbis tantum abesse debet, sed etiam à significatione. nã siquan
do obijci potest, nó in omni loco exprobranda est. Oratorẽ præterea
ut dicere urbane uolo, ita uideri affectare id planè nolo. Quapro
pter ne dicet qdem salse quoties poterit, & dictum potius aliquando
perdet, quàm minuet authoritatem. nec accusatorem autem atroci in
causa, nec patronũ in miserabili iocantem feret quisquã. Sunt etiã
iudices quidam tristiores, quàm ut risum libenter patiantur. Solet
interim accidere, ut id, quod in aduersariũ dicimus, aut in iudicem
conueniat, aut in nostrum quoq; litigatorem, quanquam aliqui repe
riuntur, qui ne id quidẽ, quod in ipsos recidere possit, euitent, Quod
fecit Longus Sulpitius, q, cum ipse fœdissimus esset, eum, contra quẽ
iudicio liberali aderat, ne faciem quidẽ habere liberi hominis dixit,
cui respondens Domitius Afer, Tu inquit ex animi sententia Longe?
q malam faciem habet, liber non est? Vitandum etiã ne petulans, ne
superbus, ne loco, ne tẽpore alienum, ne præparatum, ne domo alla
tum uideatur quod dicimus. Nam aduersus miseros sicut supra dixe=

ram inhumanus eſt iocus. Sed quidam ita ſunt receptæ authoritatis,
ac notæ uerecundiæ, ut nocitura ſit in eos dicendi petulantia. Nã de
amicis iam præceptum eſt. Illud non ad orandi ferè cõſiliũ, ſed ad
omnia ꝑtinet. lacesſat hoc modo, quẽ lædere ſit periculoſum, ne aut
inimicitiæ graues inſequantur, aut turpis ſatisfactio. male etiã dicitur
quod in plures conuenit, ſi aut nationes totæ inceſſantur, aut ordines,
aut conditio, aut ſtudia multorum. Ea, quæ dicit uir bonus, omnia ſal
ua dignitate, ac uerecundia dicet, nimium enim riſus pretium eſt, ſi
probitatis impendio conſtat. Vnde autem concilietur riſus, & quibus
ex locis peti ſoleat, difficillimum eſt dicere. Nam ſi ſpecies omnes ꝑſe=
qui uelimus, nec modum reperiemus, & fruſtra laborabimus, neq;
enim numeroſi minus ſunt loci, ex quibus hæc dicta, quàm illi, ex
ꝗbus eæ, quas ſententias uocamus, ducuntur, neq; alij. nam hic quoq;
eſt inuẽtio, & elocutio, atq; ipſius elocutionis uis alia in uerbis, alia
in figuris. Riſus igitur oriuntur aut ex corpore eius, in quẽ dicimus,
aut ex animo, qui factis ab eo, dictiſq; colligitur, aut ex ijs, quæ ſunt
extra poſita. Intra hæc enim eſt omnis uituperatio, quæ ſi grauius po
ſita ſit, ſeria ſit, ſi leuius, ridicula. Hæc aut oſtenduntur, aut narran=
tur, aut dicto notantur. Rarum eſt autem ut oculis ſubijcere cõtingat,
ut fecit C. Iulius, qui cum Heluio mancipi ſæpius obſtrepenti ſibi di
ceret, iam oſtendã qualis ſis, iſq; planè inſtaret interrogatione, qua-
lem ſe tandẽ oſtenſurus eſſet, digito demonſtrauit imaginem galli in
ſcuto Cymbrico pictam, cui manceps tũ ſimillimus eſt uiſus. tabernæ
autem erant circa forũ, ac ſcutum illud ſigni gratia poſitum. Narra
re quæ ſalſa ſint in primis eſt ſubtile, & oratorium, ut Cicero pro
Cluentio narrat de Cepaſio, atq; Fabricio. ac M. Cœlius de illa C. Læ
lij, collegæq; eius in prouinciam feſtinantium contentione. Sed in his
omnibus cum elegans, & uenuſta exigitur tota expoſitio, tum id feſti-
uiſſimum, quod adijcit orator. Nam & à Cicerone ſic eſt Fabricij fu
» ga illa condita. Itaq; cũ callidiſſime ſe putaret dicere, et cũ illa uer
» ba grauiſſima ex intimo artificio deprompſiſſet, reſpicite inquit, homi
» num fortunam. reſpicite Caij Fabricij ſenectutem. cum hoc reſpicite
» ornandæ orationis cauſa ſæpe dixiſſet. Reſpexit ipſe. At Fabricius à
» ſubſellijs demiſſo capite diſceſſerat. et cætera, quæ adiecit. Nã eſt no=
tus locus cum in re hoc ſolum eſſet, Fabricium à iudicio receſſiſſe. Et
Cœlius cum omnia uenuſtiſſime finxit, tum illud ultimum ſic ſubſe=
» cutus. Quomodo tranſierit utrum rate, an piſcatorio nauigio, nemo
» ſciebat. Siculi quidem ut ſunt laſciui, & dicaces, aiebant in delphino
» ſediſſe, & ſic tanquam Ariona tranſuectum. In narrando autem

Cicero consistere facetias putat, dicacitatem in iaciendo. Mire fuit in hoc genere uenustus Afer Domitius, cuius orationibus cōplures huiusmodi narrationes insertæ reperiuntur, sed dictorum quoq; ab eodem urbane sunt editi libri. Illud quoq; genus est positum non in hac ueluti iaculatione uerborum, & inclusa breuiter urbanitate, sed in quodam longiore actu, quod de Crasso contra Brutum Cicero in secundo de oratore libro, & alijs quibusdam locis narrat. Nam cū Brutus in accusatione Caij Planci ex duobus lectoribus ostendisset contraria, Lucium Crassum patronum eius in oratione, quam de colonia narbonensi habuerat, suasisse ijs, quæ de lege seruilia dixerit, tres excitauit & ipse lectores, hisq; patris eius dialogos dedit legendos, quorum cum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum cōplecteretur, requirebat ubi essent eæ possessiones. omneis autem illas Brutus uendiderat, & cum paterna mancuparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq; & qbusdam etiam interim historijs exponendi gratia consequi solet. sed acutior est illa, atq; uelocior in urbanitate breuitas. cuius quidem duplex est forma, dicendi, ac respondendi, sed ratio cōmunis in parte. nihil enim in lacessendo dici potest, quod non etiā in repercutiēdo. At propria quædā sunt respondentiū. Illa etiam ira concitati afferre solent. Hæc plerunq; in altercatione, aut in rogandis testibus requiruntur. Cum sint autem loci plures, ex qbus dicta ridicula ducantur, repetendū est mihi non omneis eos oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibologia, neq; illa obscura cum Attelanæ more captent, nec qualia uulgo iactantur uilissimo quoq; conuersa in maledictum fere ambiguitate, ne illa quidem, quæ Ciceroni aliquando, sed non in agendo exciderunt, ut dixi, cum is candidatus, qui Coci filius habebatur, corā eo suffragium ab alio peteret. Ego quoq; tibi iure faueo, non quia excludenda sint omnino uerba duos sensus significantia, sed quia raro belle respondeant, nisi cum prorsus rebus ipsis adiuuantur. Quare nō hoc modo, penè & ipsum scurrile Ciceronis est in eundem, de quo supra dixi, Isauricum, Miror quid sit, qđ pater tuus homo constantissimus te nobis uarium reliquit. Sed illud ex eodem genere præclarū, cuni obijceret Miloni accusator in argumentum factarum Clodio insidiarum, quod Bouillas ante horam nonam diuertisset, ut expectaret, dum Clodius à uilla sua exiret, & identidem interrogaret quo tempore Clodius occisus esset, respondit serò, quod uel solum sufficiat, ut hoc genus non totum repudietur. Nec plura modo significari solent, sed etiam diuersa, ut Nero de seruo pes=

ſimo dixit. Nulli apud ſe plus fidei haberi, nihil ei neque occluſum, neque ſignatum eſſe. Peruenit res uſque ad ænigma, quale eſt Ciceronis in Pletorium Fonteij accuſatorem, cuius matrem dixit, dum uixiſſet ludum, poſtquam mortua eſſet, magiſtros habuiſſe. Dicebantur autem, dum uixit, infames fœminæ ad eam conuenire ſolitæ, poſt mortem eius bona ueníbant, quanquam hic ludus per translationem dictus eſt, magiſtri per ambiguitatem. In metalepſim quoq; cadit eadẽ ratio dictorum. Vt Fabius Maximus incuſans Auguſti congiariorũ, quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminariam eſſe dixit. Nã congiarium commune liberalitatis, atq; menſuræ. à menſura ducta imminutio eſt rerum. Et hæc tam frigida, quàm eſt nominum fictio, adiectis, detractis, mutatis literis, ut acisculum, quia eſſet pactus paciſculum, & placidum nomine, quia is acerbus natura eſſet acidum, & Tullium, cum fur eſſet, Tollium dictum inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus, quàm in nominibus reſpondent. Afer enim uenuſte Manlium Suram multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus iactantem, togam deijcientem, & reponentem nõ agere dixit, ſed ſatagere. Eſt enim dictum per ſe urbanum ſatagere etiã ſi nulla ſubſit alterius uerbi ſimilitudo. Fiunt & detracta, & adiecta aſpiratione, & binis coniunctis uerbis ſimiliter ſæpius frigida, aliquando tamen recipienda, eademq; conditio eſt in ijs, quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, ſed ut ab alijs dicta, modo futurum ut omnia uerreret, cum diceretur Verres, modo Herculi, quem expilauerat, moleſtiorẽ apro erymanthio fuiſſe, modo malum ſacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquiſſet, qa ſacerdoti Verres ſucceſſerat. Præbet tamen aliquando occaſionem quædam felicitas hoc quoq; genere bene utendi, ut pro Cecinna Cicero in teſtẽ
" Sex. Clodiũ Phormionem, nec minus niger inquit, nec minus confi-
" dens, quàm eſt ille terentianus Phormio. Acriora igitur ſunt, & elegantiora, quæ trahuntur ex ui rerũ. In his maxime ualet ſimilitudo, ſi tamen ad aliquid inferius, leuiusq; referatur, quemadmodum ueteres illi iocabantur, qui Lentulum Spintherem, & Scipionem Serapionem eſſe dixerunt. Sed ea non ab hominibus modo petitur, uerum etiam ab animalibus, ut nobis pueris Iunius Baſſus homo in primis dicax aſinus albus uocabatur, & Sarmentus, ſeu Publius Bleſſus Iunium hominem nigrum, & macrum, & pandum fibulã ferream dixit, quod nunc riſus petendi genus frequentiſſimum eſt. Adhibetur autem ſimilitudo interim palàm, interim inſeri ſolet parabole, cuius eſt generis id Auguſti, qui militi libellum timide por-

rigenti, noli inquit, dubitare tanquã assem elephanto des. Sunt quædam etiam uerisimilia. Vnde Vatinius dixit hoc dictum, cum reus agente in eũ Caluo, candido frontẽ sudario tergeret, idq; ipsum accusator in inuidiam uocaret, quamuis reus sum inquit, & panẽ candidum edo. Adhuc est subtilior illa ex simili translatio, cum quod in alia re fieri solet, in aliã mutuamur, ea dicatur sane fictio, ut Chrysippus cum in triumpho Cæsaris eburnea oppida essent translata, et post dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas esse oppidorum Cæsaris dixit. Et Pedo de mirmillone, qui retiarium consequebatur, nec feriebat, uiuum inquit, capere uult. Iungitur amphibologiæ similitudo, ut A. Galba, qui pilam negligenter petẽti, sic, inquit, petis tanq̃ Cæsaris candidatus, nam illud petis ambiguum est, securitas similis, quod hactenus ostendisse satis est. Cæterum frequentissima aliorũ generum cum alijs mistura est, eaq; optima, quæ ex pluribus constat. Eadem dissimilium ratio est. Hinc eques romanus, ad quẽ in spectaculis bibentem, cum misisset Augustus, qui ei diceret, ego si prandere uolo, domum eo. tu enim inquit non times, ne locum perdas. E' cõtrario nõ una species, neq; enim eodem modo dixit Augustus præfecto, quẽ ignominia notabat, subinde interponenti precibus, quid respondebo patri meo, dic me tibi displicuisse, quo Galba penulam roganti, nõ possum commodare, domi maneo, cum cœnaculũ eius perplueret. Tertium adhuc illud, siquidem ut ne authorẽ ponam uerecundia ipsius facit, libidinosior es, quàm ullus spado, quo sine dubio & opinio decipitur, sed ex contrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorũ simile, quod dixit M. Vestinus, cum ei nuntiatum esset, aliquando desinet putere. Onerabo librum exemplis, similemq; ijs, qui risus gratia componuntur, efficiã, si persequi uoluero singula ueterũ. Ex omnibus argumentorum locis eadẽ occasio est, nam & finitione usus est Augustus de Pantomimus duobus, qui alternis gestibus contendebant, cũ eorum alterum saltatorem dixit, alterum interpellatorem. et partitione Galba, cũ penulam roganti respondit, nõ pluit, non est opus tibi, si pluit ipse utar. proinde genere, specie, proprijs, differẽtibus, iugatis, adiunctis, consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, causis, effectis, cõparatione, parium, maiorũ, minorũ similis materia præbetur. Sicut in tropos quoq; omnes cadunt. An non plurima per hyperbolen dicuntur, quæ refert Cicero de homine prælongo, caput eum ad fornicẽ Fabij offendisse. Et quod P. Oppius dixit de genere Lẽtulorũ, cum assidue minores parentibus liberi essent in nascendo. Interim utrunq;. Quid ironia, non'ne etiam quæ sit uerissima ioci propè ge=

nus est, qua urbane usus est Afer cum Didio Gallo, qui prouinciam ambitiosissime petierat, deinde impetrata ea tanquam coactus querebatur, Age inquit aliqd, & reip. causa elabora, quáq; Cicero usus est, cum Vatinij morte nuntiata, cuius parũ certus dicebatur author. Interim inquit usura fruar. Idem per allegoriam M. Coelium melius obijcientem crimina, quàm defendentem, bonam dextram, malã sinistram habere dicebat. Emphasi Iulius dixit ferrum ductitiũ incidisse. Figuras quoq; mentis, quæ χήματα διανοίας dicuntur, res eadem recipit omneis, in quas nonnulli diuiserunt species dictorũ. nã & interrogamus, & dubitamus, et affirmamus, et minamur, et optamus, quædam ut miserantes, & quædam ut irascentes dicimus. Ridiculum est autem omne, quod aperte fingitur, stulta reprehendere facillimum est, nam per se sunt ridicula, sed rem urbanã facit aliqua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat exeuntem de theatro Carpathiũ Tityus Maximus, an spectasset, facit Carpathius dubitationẽ eius stultiorẽ dicendo non, sed in orchestra pila lusi. Refutatio cum sit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridicule negauit Mannius Curius. Nã cum eius accusator in Sipario omnibus locis aut nudum eum in neruo, aut ab amicis redemptum, ex alea pinxisset, Ergo ego inquit, nunquã uici. Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vibium Curium multum de annis ætatis suæ mentientem. Tum ergo cũ unà declamabamus, non eras natus. Interim & simulata assensione, ut idem Fabiæ Dolabellæ dicenti, triginta se annos habere. Verum est inquit, Nã hoc illã uiginti annos audio. Belle interim subijcitur pro eo, qđ neges, aliud mordacius, ut Iunius Bassus, quærẽte Domitia Passieni, quod incusans eius sordes calceos eã ueteres diceret uendere solere. Non mehercules inquit, hoc unquam dixi, sed dixi emere te solere. Defensionem imitatus est eques romanus, q obijcienti Augusto, quod patrimoniũ comedisset, meũ inquit putaui. Eleuandi ratio est duplex, ut aut ueniam quis, aut iactantiam minuat. Quẽadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti uulnus ore exceptũ in seditione sulpitiana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem, gloriabatur, nunquam fugiens respexeris inquit aut crimen obiectũ, ut Cicero obiurgantibus, quod sexagenarius Publiam uirginem duxisset, Cras mulier erit inquit. hoc genus dicti consequens uocant quidam, atq; illi simile, quod Cicero Curionẽ semper ab excusatione ætatis incipientem, facilius quotidie procemium habere dixit, quia ista natura sequi, & cohærere uideantur. Sed eleuandi genus est etiã causarum relatio, qua Cicero est usus in Vatiniũ, qui pedibus æger, cum

uellet uideri commodioris ualetudinis factus, & diceret se iam bina millia passuũ ambulare, dies hi inquit, longiores sunt. Et Augustus nuntiantibus Tarraconensibus, palmã in ara eius enatam, apparet inquit, quàm sæpe accendatis. Transtulit crimen Cassius Seuerus. Nã cum obiurgaretur à prætore, quod aduocati eius L. Varro Epicureo Cæsaris amico conuitium fecissent, nescio inquit, qui conuitiati sint, et puto stoicos fuisse. Repercutiendi multa sunt genera, uenustissimum, quod etiam similitudine aliqua uerbi adiuuatur, ut Trachallus dicenti Sudio, si hoc ita est, is in exiliũ, si non est ita, redis inquit. Elusit Cassius Seuerus obijciente quodam, quod ei domo sua Proculeius interdixisset, respondendo, nunquam ego illuc accedo. Sic eluditur & ridiculum ridiculo, ut Diuus Augustus, cũ ei Galli torquem aureum centum pondo dedissent, & Dolabella per iocum, tentans tamen ioci sui euentum, dixisset, imperator torque me dona, malo te inquit ciuica donare. Mendacium quoq; mendacio, ut Galba, dicente quodam uictoriato se uno in Sicilia quinq; pedes longam murenam emisse, nihil inquit mirum. nam ibi tam longæ nascuntur, ut his piscatores pro restibus cingantur. Contraria est neganti confessionis simulatio, sed ipsa quoq; multum habet urbanitatis, sic. Afer egerat contra libertum Claudij Cæsaris, & ex diuerso qdam conditionis eiusdem, cuius erat litigator, exclamasse fertur. Præterea tu semper in libertos Cæsaris dicis, nec mehercule inquit quicquam proficio. Cui uicinum est, non negare quod obijcitur, cũ & id palàm falsum est, & inde materia bene respondendi datur. ut Catulus dicenti Philippo, quid latras? furem uideo inqt. In se dicere nõ est ferè nisi scurrarũ, et in oratore utiq; minime probabile, quod fieri totidẽ modis, quot in alios potest. Ideoq; hoc, quãuis frequens sit, transeo. Illud uero etiã si ridiculum est, indignũ tamen est homine tolerabili, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod fecisse quendam scio, q humiliori libere aduersus se loquenti colaphum inquit, tibi ducam, & formulã scribo, quod caput durũ habeas. hic enim dubium est utrũ ridere audiẽtes, an indignari debuerint. Superest genus decipiẽdi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ sunt in omni hac materia uel uenustissima. Inopinatum & à lacessente poni solet, quale est, quod refert Cicero, Quid huic abest, nisi res, & uirtus. Aut illud Afri, Homo in agendis causis optime uestitus. & in occurrendo, ut Cicero, Audita falsa Vatinij morte, cum Ouinium libertum eius interrogasset, rectè'ne omnia? dicenti recte, mortuus est inquit. Plurimus autẽ circa simulationem, & dissimulationem risus est, quæ sunt uicina, et propè eadẽ.

Sed simulatio est certam opinionem animi sui imitantis . dissimulatio aliena parum se intelligere fingentis . Simulauit Afer, cum in causa subinde dicentibus Celsinã dicere, cognouisset, quæ erat potens fœmina, quis est inquit iste, Celsinam enim uideri sibi uirum finxit. Dissimulauit Cicero cum Sex. Annalis testis reum læsisset, et instaret identidem accusator ei, dic M. Tulli nunq̃d potes de Sext. Annali? Versus tunc dicere cœpit de libro Ennij annali sexto.

» Qui potis ingentis causas euoluere belli, cui sine dubio frequentissimam dat occasionem ambiguitas, ut Cassello, qui consultori dicenti nauem diuidere uolo, perdes inquit. Sed auerti intellectus et aliter solet, cum ab asperioribus ad leuiora inde flectitur, ut qui interrogatus quid sentiret de eo, qui in adulterio deprehensus esset, tardũ fuisse respondit. Ei confine est quod dicitur per suspicionem, quale illud apud Ciceronem, quærenti quod uxor sua è fico se suspendisset, rogo des mihi surculum ex illa arbore, ut inseram. Intelligitur enim q̃d nõ dicitur. Et hercle omnis salse dicẽdi ratio in eo est, ut aliter quàm est rectum, uerumq́; dicatur , quod fit totum fingendis aut nostris, aut alienis ꝑsuasionibus, aut dicendo, quod fieri non potest. aliena finxit Iuba, qui querenti, quod ab equo suo esset aspersus, quid tu inq̃t me hippocentaurum putas? Sic C. Cassius, qui militi sine gladio decurrenti, heus tu commilito pugno bene uteris inquit. Et Galba de piscibus, qui cum pridie ex parte adusti, & uersati postero die appositi essent, festinemus, alij subcœnant inquit . Tertium illud Ciceronis, ut dixi, aduersus Curium, fieri enim certe non poterat, ut cũ declamaret, natus non esset. Est & illa ex Ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nã cũ testis diceret à reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illã potissimum partem corporis uulnerare uoluisset, Quid enim faceret inquit, cũ tu galeam, & loricam haberes . Vel optima est simulatio contra simulantẽ , qualis illa Domitij Afri fuit. Vetus habebat testamentũ, & unus ex amicis recentioribus sperans aliq̃d ex mutatione tabularũ, falsam tabulam intulerat, consulẽs eũ, an primipilaris ei testamẽto suaderet ordinare suprema iudicia, noli inquit facere, offendis illũ. Iucundissima sunt autem ex his omnibus lenia, &, ut sic dixerim, boni stomachi, ut Afer ingrato litigatori cõspectum eius uitanti, in foro per nomenculatorem missum ad eum. Amas me inquit, quod non te uidi. & dispensatori, qui, cũ ad reliqua non responderet, dicebat subinde non comedi panem, & aquam bibo, pasce, & redde quod debes, quæ ὑπαντώσας uocant. Est gratus iocus, qui minus exprobrat, quàm potest, ut idem dicenti candidato

semper

semper domum tuam colui, cum posset palàm negare, credo inquit, et uerum est. Interim de se dicere ridiculum est, & quod in alium, si absentem diceret, urbanum non erat, quoniam ipsi palàm exprobratur, mouet risum, quale Augusti est, cum ab eo miles nescio qd improbe peteret, ueniret contra Martianus, quẽ suspicabatur et ipsum alqd iniuste rogaturum. Non magis inquit faciã cõmilito, quæ petis, q̃ quod Martianus à me petiturus est. Adiuuant urbanitatẽ & uersus cõmode positi, seu toti ut sunt, qđ adeo facile est. ut Ouidius ex Tetrasticho Macri carmine librũ in malos poëtas cõposuerit, quod fit gratius, siqua etiam ambiguitate conditur, ut Cicero in Acium hominem callidum, et uersutum, cum is in quadam causa suspectus esset, nisi qua Vlysses rate euasit Laertius. seu uerbis ex parte mutatis, ut in eum, q, cùm antea stultissimus esset habitus, post acceptam hæreditatem primus sententiam rogabatur, cuius hæreditas est, quam uocant sapientiã, pro illo facultas est. seu fictis notis uersibus. simile est, quod παροιμία dicitur, & prouerbia opportune aptata, ut de homine in aquam lapso, et ut alleuaretur roganti, tollat te qui non nouit. Ex historia etiam ducere urbanitatem eruditum, ut Cicero fecit, cũ ei testem in iudicio Verris rogãti dixisset Hortensius, nó intelligo hæc ænigmata. atqui debes inquit, cũ sphingem domi habeas. Acceperat autem ille à Verre sphingem æneam, magnæ pecuniæ. Subabsurda illa constant stultissimi imitatione, & quæ, nisi finguntur, stulta sunt, ut q mirantibus, quod humile candelabrum emisset, pransorium erit inquit. Sed illa similia absurdis sunt acria, quæ tanq̃ sine ratione dicta feruntur, ut Seruus Dolabellæ, cũ interrogaret, an dominus eius auctionẽ proposuisset, domũ inquit uendidit. Deprehensi interim pudorem suũ ridiculo aliquo explicant, ut qui testem dicentẽ se à reo uulneratum interrogauerat, an cicatrices haberet, cũ ille ingẽtem in femore ostendisset, latus inquit, oportuit. Iis quoq; uti belle datur, ut Hispo obijcienti, bis acerba crimina accusatori, mentiris inqt. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis, quas proferebat, chirographus esset, et uerus inquit domine. Has aut accepi species, aut inueni frequentissimas, ex qbus ridicula ducerentur. Sed repetã necesse est, infinitas esse tam salse dicendi, q̃ seuere, quas præstat psona, locus, tẽpus, casus deniq;, qui est maxime uarius. Itaq; hæc ne omisisse uiderer, attigi. Illa autẽ, quæ de usu ipso, & modo iocandi cõplexus sum, adeo infirma, sed planè necessaria. His adducit Domitius Marsus, qui de urbanitate diligentissime scripsit, quædam non ridicula, sed cuilibet seuerissimæ orationi conuenientia eleganter dicta,

& proprio quodam lepore iucunda, quæ sunt quidem urbana, sed
risum tamen non habent. Neq; enim ei de risu, sed de urbanitate est
opus institutum, quam propriã esse nostræ ciuitatis ait, & sero' sic in
telligi cœptam, postq̃ urbis appellationem, etiam si nomen proprium
non adijceretur, Romam tamen accipi sit receptum, eamq; sic finit.
Vrbanitas est uirtus quædam in breue dictum coacta, & apta ad
delectandos mouendosq́; homines in omnẽ affectũ maxime idonea
ad resistendũ, uel lacessendũ, prout quæq; res, ac persona desyderat,
cui si breuitatis exceptionem detraxeris, omnes orationis uirtutes
cõplexa sit. Nã sicut ista rebus, & personis, quod in utrisq; oporteat
dicere, perfectæ eloquentiæ est. Cur autem breuem eam esse uoluerit,
nescio quidem. At quam in eodem libro dicat fuisse, & in multis
narrandi urbanitatem paulo post ita finit, Catonis, ut ait, opinionem
secutus. Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta, responsáq; erũt.
Et q̃ in sermonibus, circulis, conuiuijs, item in concionibus, omni de-
niq; loco ridicule, cõmodéq; dicet. Risus erunt, quicunq; hæc faciet ora
tor. Quas si recipimus finitiones, quicquid bene dicetur, & urbane,
dicti nomen accipiet. Cæterum illi, qui hoc proposuerat, consentanea
fuit illa diuisio, ut dictorum urbanorum, alia seria, alia iocosa, alia
media faceret. Nam eadem est omnium bene dictorum. Verum mihi
etiam iocosa quædam uidentur posse non satis urbane referri. Nam
meo q̃dem iudicio illa est urbanitas, in qua nihil absonum, nihil agre
ste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neq; sensu, neq; uerbis, neq;
ore, gestu'ue possit deprehendi, ut non tam sit in singulis dictis, q̃ in
toto colore dicendi, qualis apud græcos atticismos ille redolẽs Athena
rum proprium saporem. Ne tamen iudicium Marsi hominis eruditis
simi subtraham, Seria partitur in tria genera, honorificum, contume=
liosum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis, quod pro
» Ligario apud Cæsarẽ. Qui nihil soles obliuisci, nisi iniurias. & cõ-
» tumeliosi, quod Attico scripsit de Pompeio, & Cæsare. Habeo quẽ fu=
» giam, quem sequar non habeo. & medij, quod ἀποφθεγματικὸν uo-
» cat, & est ita cum dixit, neq; grauẽ mortem accidere forti uiro posse,
» neq; immaturam consulari, neq; miseram sapienti. Quæ omnia sunt
optime dicta, sed cur proprie nomen urbanitatis accipiant, nõ uideo,
quod si non totus, ut mihi uidetur, orationis color meretur, sed etiã sin
gulis dictis tribuendũ est, illa potius urbana esse dixerim, quæ sunt
generis eiusdem, quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula nõ sunt,
ut de Pollione Asinio, serijs, iocisq́; pariter accommodato, dictum est,
esse eum omniũ horarum. Et de actore facile dicente ex tempore in-

genium eum innumerato habere. etiam Pompeij, quod refert Marsus in Ciceronẽ diffidentẽ partibus. transi ad Cæsarem me timebis. Erat enim si de re minore, aut alio animo, aut deniq; non ab ipso dictum fuisset. Quod posset inter ridicula numerari. Etiam illud, quod Cicero Cereliæ scripsit, reddens rationem, cur illa C. Cæsaris tempora tam patienter toleraret. Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho. stomachus enim ille habet aliqd ioco simile. Hæc, quæ mouebant, dissimulanda mihi non fuerunt, in quibus ut errauerim, legentes tamen non decepi indicata diuersa opinione, quam sequi magis probantibus liberum est.

De altercatione.

ALTERCATIONIS præcepta poterant uideri tunc inchoanda, cũ omnia, quæ ad continuã orationẽ pertinent, peregissem. Nam est usus eius ordine ultimus, sed cũ sit posita in sola inuentione, neq; habere dispositionẽ possit, nec elocutionis ornamẽta magnopere desyderet, aut circa memoriam, et pronuntiationem laboret, prius quàm secundam quinq; partium, hanc, quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco uideor, quam scriptores ideo fortasse alij reliquerunt, qa satis cæteris præceptis in hanc quoq; uidebatur esse pfectum. Constat enim aut intentione, aut depulsione, de quibus satis traditum est, quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile est, idem in hac breui, atq; concisa prosit necesse est, neq; alia dicuntur in altercatione, sed aliter aut interrogando, aut respondendo. Cuius rei ferè omnis obseruatio in illo testium loco excussa nobis est. tamen quia latius hoc opus aggressi sumus, neq; pfectus orator sine hac uirtute dici potest, paululum impendamus huic quoq; peculiaris operæ, quæ qdem in quibusdam causis ad uictoriam uel plurimum ualet. Nam ut in qualitate generali, in qua rectè ne factum quid, an contra sit quæritur, ppetua dominatur oratio, et quæstionem finitionis actionis, plerunq; satis explicat. Et omnia penè, in quibus de facto constat, aut coniectura artificiali ratione colligitur. Ita in his causis, quæ sunt frequentissimæ, quæ uel solis extra artem probationibus, uel mistis continentur, asperrima in hac parte dimicatio est, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam & firmissima quæq; memoriæ iudicis inculcanda sunt, etiã præstandũ quicquid in actione promisimus, & refellenda mendacia. Nusquam est deniq;, qui cognoscit, intentior, nec immerito quidam, q̃q̃ in dicendo mediocres,

hac tamen altercandi præſtantia meruerunt nomen patronorũ. At
quidã litigatoribus ſuis, illum modo ambitioſum declamandi ſudorẽ
præſtitiſſe contenti, cum turba laudantium deſtituunt ſubſellia, pu-
gnamq́; illam decertatoriam imperitis, ac ſæpe pullatæ turbæ relin
quunt. Itaq; uideas alios plerunq; iudicijs priuatis ad altercationes
uocari, alios ad probationem. Quæ ſi diuidenda ſunt officia, hoc cer-
te magis neceſſariũ eſt, pudẽdumq́; dictu, ſi plus litigatoribus proſunt
minores. In publicis certe iudicijs uox illa præconis præter patro-
nos, ipſum, ꝗ egerit, citat. Opus eſt igitur in primis ingenio ueloci, ac
mobili, animo præſenti, & acri. Non enim cogitandum, ſed dicendũ
ſtatim eſt, & propè ſub conatu aduerſarij manus exigenda. Quare
cum in omni parte huiuſce officij plurimum facit totas non diligenter
modo, ſed etiã familiariter nos noſſe cauſas, tum in altercatione ma-
xime neceſſariũ eſt, omniũ perſonarũ, inſtrumentorum, temporũ, lo-
corum, habere notitiã, alioquin & tacendũ erit ſæpe & alijs ſubij-
cientibus. plerũq; autem ſtudio loquendi fatue modo accedendũ, quod
nonnunq̃ accidit, ut noſtra credulitate aliena ſtultitia erubeſcamus,
neq; tamen his ipſis monitoribus clareſcit. Quidam faciunt aperte,
quod rixemur. Videas enim pleroſq; ira percitos exclamantes, ut iu-
dex audiat contrarium id eſſe, quod admoneatur, ſciatq́; ille, qui pro-
nontiaturus eſt in cauſa, malũ quod tacetur. Quare bonus alterca-
tor uitio iracũdiæ careat. nullus enim rationi magis obſtat affectus,
& fert extra cauſam, & plerunq; deformia conuitia facere, ac me-
reri cogit, & ipſos nonnunq̃ iudices incitat melior moderatio, ac nõ-
nunq̃ etiã patientia. neq; enim refutanda tantum, quæ è contrario di
cuntur, ſed contẽnenda, eleuanda, ridenda ſunt, nec uſquã plus loci
reperit urbanitas, odium mordet, et pudor, contra turbantes audẽdũ,
& impudentiæ fortiter reſiſtendũ. Sunt enim quidam præduri in
hoc oris, ut obſtrepant ingenti clamore, & medios ſermones interci-
piant, & omnia tumultu confundant, quos ut nõ imitari, ſic acriter
propulſare oportebit, & ipſorum improbitas retundenda, et iudices,
uel præſidentes magiſtratus appellandi frequenter, ut loquẽdi uices
ſeruentur. nã eſt res animi iacentis, & mollis ſupra modum frontis,
fallitq́; plerunq;, qđ probitas uocatur, quæ eſt imbecillitas. ualet autẽ
in altercatione plurimum acumen, quod ſine dubio ex arte non ue
nit. Natura enim nõ docetur, arte tamen adiuuatur, in qua præcipuũ
eſt ſemper id in oculis habere, de quo quæritur, & qđ uolumus effi-
cere, ꝗa propoſitũ tenẽtes in rixã nõ ibimus, nec cauſæ debita tẽpora
conuitiando conteremus, gaudebimusq́;, ſi hoc aduerſarius facit. Oĩa

tempora

tempora ferè parata ſunt meditatis diligenter quæq; aut ex diuerſo dici, aut reſponderi à nobis poſſint. Nonnunq̃ tamen ſolet hoc quoq; eſſe artis genus, ut quædam in actione diſſimulata ſubito in altercatione proferantur, & inopinatis eruptionibus, aut ex inſidijs cit ſſimo facto ſimillimũ. Id autem tum faciendũ eſt, cum eſt aliquid, cui reſpon deri non ſtatim poſſit, potuerat autem, ſi tempus ad diſponendũ fuiſſet. Nam quod fideliter firmũ eſt, à primis ſtatim actionibus arripere optimũ eſt, quo ſæpius, diutiusq; dicatur. Illud uix ſaltem præcipiẽdũ uidetur, ne turbidus, & clamoſus tantũ ſit altercator, & quales facti ſunt, qui literas neſciunt. Nam improbitas licet aduerſario moleſta ſit, iudici inuiſa eſt. Nocet etiã diu pugna in ijs, quæ obtinere non poſſis. Nam ubi uinci neceſſe eſt, expedit cedere, quia ſiue plura ſunt, de q̃bus quæritur, facilior erit in cæteris fides, ſiue unum, mitior ſolet irrogari pœna uerecundiæ. nam culpã præſertim deprehenſam ꝑtinaciter tueri culpa altera eſt. Dum ſtat acies multi in re conſilij, atq; artis eſt, ut errantem aduerſariũ trahas, & ire q̃longiſſime cogas, ut uana interim ſpe exultet. Ideo quædã bene diſſimulantur inſtrumenta. Inſtãt enim, et ſæpe diſcrimẽ omne cõmittunt, q̃d deeſſe nobis putant, & faciunt probationibus noſtris authoritatem poſtulando. Expedit etiã dare aliq̃d aduerſario, quod pro ſe putet, q̃d apprehendens maius aliq̃d cogatur dimittere, duas interim res proponere, quarũ utrãlibet male ſit electurus, quod in altercatione fit potentius, q̃ in actione, q̃a in illa nobis ipſi reſpondemus, in hac aduerſariũ quaſi confeſſum tenemus. Eſt in primis acuti uidere, quo iudex dicto, moueatur, q̃d reſpuat, quod ex uultu ſæpiſſime, & aliquando etiã dicto aliquo, facto'ue eius deprehenditur, & inſtare proficientibus, & ab ijs, quæ nõ adiuuant, q̃molliſſime pedẽ oportet referre. Faciunt hoc medici quoq;, ut remedia perinde perſeuerent adhibere, uel deſinant, ut illa recipi, uel reſpui uident. Nõnunq̃ ſi rẽ euoluere propoſitã facile nõ ſit, inferenda eſt alia quæſtio, atq; in eã, ſi fieri poteſt, iudex auocandus. Quid enim, cũ reſpondere non poſſis, agendũ eſt, niſi ut aliud inuenias, cui aduerſarius reſpõdere nõ poſſit. In pleriſq; iudex eſt auocandus, ut dixi, q̃ circa teſtes, & locos. & ꝑſonas modo diſtat, quod hic patronorũ inter ſe certamen, illic pugna inter teſtẽ, & patronum. Exercitatio uero huius rei longe facilior. Nã eſt utiliſſimũ frequenter cũ aliquo, qui ſit ſtudiorũ eorundẽ, ſumere materiã, uel ueræ, uel etiã fictæ controuerſiæ. Et diuerſas partes altercatiõis modo tueri, quod idem etiã in ſimplici genere quæſtionũ fieri poteſt. Ne illud quidem ignorare aduocatum uolo, quo quæq; ordine pro-

batio sit apud iudices proferenda, cuius rei eadem in argumentis ratio est, ut potentissima prima, & summa ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

De iudicio, & consilio.

HIS pro nostra facultate tractatis, nõ dubitassem transire protinus ad dispositionem, quæ ordine ipso sequitur, nisi uererer, ne quoniam fuerunt, q̃ iudiciũ inuentioni subiungerent, præterisse hunc locum q̃busdã uiderer, q̃ mea q̃dem opinione adeo partibus operis huius omnibus connexus, ac mistus est, ut ne à sententijs q̃dem, aut uerbis saltem singulis possit separari, nec magis arte traditur, q̃ gustus, aut odor. Ideoq; nos quid in quaq; re sequendũ, cauendũq; sit, docemus, ac deinceps docebimus, ut ad ea iudiciũ dirigatur. Præcipiã igitur ne, q̃d effici non potest, aggrediamur? ut cõtraria uitemus, et communia? ne q̃d in eloquẽdo corruptũ, obscurumq; sit? referatur oportet ad sensus, q̃ nõ docentur. Nec multũ à iudicio credo distare consiliũ, nisi quod illud ostendẽtibus se rebus adhibetur, hoc latentibus. & aut omnino non dum repertis, aut dubijs, & iudiciũ frequentissime certum est. Consiliũ uero est ratio quædã alte petita, & plerunq; plura pꝑendens, & cõparans, habensq; in se & inuentionẽ, et iudicationẽ. Sed ne hæc q̃dem præcepta in uniuersum spectanda sunt. nã ex re sumitur, cui locus ante actionem est frequenter. Nã Cicero summo consilio uidetur in Verrem uel contrahere tempora dicendi maluisse, quàm in eum annum, quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere. & in ipsis actionibus primũ, ac potentissimum obtinet locũ. Nã quid dicendũ, quid tacendum, quid diffitendũ sit, exigere consilij est, negare sit satius, an defendere, ubi prooemio utendũ, et quali, narrandum'ne, & quomodo, iure prius pugnandũ, an æquo, q̃ sit ordo utilissimus, tum omnes colores, aspere, an leniter, an etiã submisse loqui expediat. Sed hæc quoq; (ut q̃sq; passus est locus) monuimus. Idemq; in reliqua parte faciemus, pauca tamen exempli gratia ponam, q̃bus manifestius appareat, quid sit, quod demonstrari posse præceptis non arbitror. Laudatur consilium Demosthenis, quod cum suaderet bellũ Atheniensibus parum id prospere expertis, nihil adhuc factum esse ratione monstrat. Poterat enim emendari negligentia, ac si nihil esset erratum, melioris in posterum spei non erat ratio. Idem cũ offensam uereretur, si obiurgaret populi segniciem in asserenda libertate reip. maiorum laude uti maluit, qui rem fortissime administrassent. Nam

& faciles habuit aures, et á natura sequebatur, ut meliora probantis, peiorũ pœniteret. Ciceronis quidem uel una pro Cluentio, quālibet multis exẽplis sufficeret oratio. Nã quod in eo consilium maxime mirer? primam'ne expositionẽ? qua matri, cuius filiũ premebat authoritas, abstulit fidẽ. an quod idem corrupti iudicij crimen transferre in aduersariũ maluit, quàm negare? propter inueteratam, ut ipse dicit, infamiã, an quod in re inuidiosa legis auxilio nouissime est usus? quo genere defensionis etiam offendisset, non dum præmolitas iudicũ mentes, an quod se ipsum inuito Cluentio facere testatus est? Quid pro Milone, quod non ante narrauit, q̃ præiudicijs omnibus reũ liberaret, quod insidiarũ inuidiam in Clodium uertit, quanquã re uera fuerat pugna fortuita, quod factũ & laudauit, & tamen uoluntatem Milonis remouit, quod illi preces non dedit, & in earũ locũ ipse successit. Infinitum est enumerare, ut Cottæ detraxerit authoritatem, ut pro Ligario se opposuerit, Cornelium ipsa confessi omnis fiducia eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse non modo in orando, sed in omni uita prius consilio. frustra'q; sine eo tradi cæteras artes, plus'q; uel sine doctrina prudentiam, q̃ sine prudentia facere doctrinam. Aptare etiã orationem locis, temporibus personis, esse eiusdem uirtutis, sed hic quia latius fusus est locus, mistus'q; cum elocutione tractabitur, cum præcipere de apte dicendo cœperimus.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER SEPTIMVS.

d

E INVENTIONE, ut arbitror, satis dictũ est. Neq; enim ea demum, quæ ad docendũ pertinent, executi sumus, uerum etiam motus animorum tractauimus. Sed ut opera extruentibus satis non est saxa, atq; materiam, & cætera ædificanti utilia congerere, nisi disponẽdis eis, collocandis'q; artificum manus adhibeatur, sic in dicendo quamlibet abundans rerum copia cumulum tantum habeat, atq; congestum, nisi illas eadem dispositio in ordinem digestas, atq; inter se commissas deuinxerit. Nec immerito secunda quinq; partium posita est, cum sine ea prior nihil ualeat. Neq; enim, quanquam fusis omnibus membris, statua sit, nisi collocetur. Et siquam in corporibus nostris aliorum'ue

animaliũ partem permutes, & transferas, licet habeat eadẽ omnia, prodigiũ sit tamen. & artus etiã leuiter loco moti pdunt, quo uiguerunt, usum. & turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimẽto. Nec mihi uidẽtur errare, q ipsam rerũ naturã, stare ordine putant, quo confuso peritura sint oĩa. Sic oratio carens hac uirtute tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, ne cohæreat sibi, multa repetat, multa transeat, uelut nocte in ignotis locis errans, nec initio, nec fine proposito, casum potius q̃ consiliũ sequatur. Quapropter totus hic liber seruiat dispositioni, quæ quidem si certa aliqua ui tradi in omnes materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræq; sint, & tot seculis nulla reperta sit causa, quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, & uiglet, & inueniat, & iudicet, & consilium à se ipso petat. Neq; infictas eo quædã esse, quæ demonstrari possint, eaq; non omittam.

De dispositione. Cap. I.

SIT igitur, ut supra significaui, Diuisio, rerum plurium in singulas partitio, singularũ in partes discretio. Ordo, recta quædã collocatio, prioribus sequẽtia annectens. Dispositio, utilis rerũ, ac partiũ in loco distributio. Sed meminerimus ipsam dispositionẽ plerũq; utilitate mutari, nec eandẽ semper primã quæstionem ex utraq; parte tractãdã. Cuius rei, ut cætera exẽpla prætereã, Demosthenes quoq;, atq; Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diuersum secuti ordinem. Cum accusator à iure, quo uidebatur potentior, cœperit, patronus omnia, uel penè omnia, ante ius posuerit, qbus iudicem quæstioni legũ præpararet. aliud enim alio docere prius expedit, alioquin semper petitoris arbitrio diceretur. Deniq; in mutua accusatione, ut uacuum se uterq; defendat priusq̃ aduersariũ arguat, omniũ rerũ necesse est ordinẽ esse diuersum. Igitur quod ego sum secutus, q partim præceptis, partim usurpatũ ratione cognouerã, promam, nec unq̃ dissimulaui. Erat mihi curæ in controuersijs forensibus nosse omnia, quæ in causa uersarẽtur. Nã in schola certa sunt, et pauca, & ante declamationẽ exponuntur, quæ θέματα græci uocant, Cicero proposita. Cum hæc in conspectu quodãmodo collocaueram, nó minus pro aduersa parte, quàm pro mea cogitabã, et primũ, quod nó difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendũ, constituebam quid utraq; pars uellet efficere. Tũ per quid, hoc modo. cogitabã quid primũ petitor diceret. Id aut cõfessum erat, aut controuersum.

si confessum,

si confessum, non poterat ibi esse, quæstio. Transibam ergo ad responsum partis alterius, idem intuebar, nónunquam etiã quod inde obtinebatur, confessum erat. Vbi primũ cœperat non conuenire, quæstio oriebatur. Id tale est. Occidisti hominem, occidi, conuenit, transeo. rationem reddere debet reus quare occiderit, adulterũ inquit cum adultera occidere licet. Legem esse certum est. Tertiũ iam aliqd uidẽdum est, in quo pugna consistat. non fuerunt adulteri, fuerũt. Quæstio, de facto ambigitur, coniectura est. Interim ergo & tertiũ confessum est, adulteros fuisse. Sed tibi inquit accusator, illos non licuit occidere, exul enim eras, & ignominiosus, de iure quæritur. At si protinus dicenti occidisti, respondeatur, non occidisti, statim pugna est. Sic explorandũ est, ubi controuersia incipiat, & consyderari debet, quæ primam quæstionẽ facit. Intentio simplex. Occidit Saturniũ Rabirius. coniuncta, lege de sicarijs commisit. L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, & Cn. uulnerando, & Salariũ item occidendo cœdit. Nam sic diuersæ propositiones erunt, quod idẽ de petitionibus dictum est. Verum ex coniuncta propositione plures esse quæstiones, ac status possunt. si aliud negat reus, aliud defendit, aliud à iure actionis excludit. In quo genere & agenti est despiciendũ, quid quoq; loco diluat, quod ptinet ad actorem. non planè dissentio à Celso, qui sine dubio Ciceronem est secutus. Instat tamen huic parti uehementius, ut putet primo firmum aliquid esse ponendũ, summo firmissimũ, imbecilliora medio, quia & initio mouendus sit iudex, & summo impellendus. At pro reo plerunq; grauissimum quidq;, primũ mouendũ est, ne illud spectans iudex reliquorũ defensioni sit auersior. Interim tamẽ & hoc mutabitur, si leuiora illa palàm falsa erunt, grauissimi defensio difficilior, ut detracta prius accusatoribus fide aggrediamur ultimum, iam iudicibus omnia uana esse credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defensio, ne id, quod nõ statim diluemus, timere uideamur. Ante actæ uitæ crimina, plerũq; prima purganda sunt, ut id, de quo laturus est sententiã iudex, audire propitius incipiat. Sed hoc quoq; pro Vareno Cicero in ultimũ distulit, non qd frequentissime, sed quid tum expediret, intuitus, cũ simplex intentio erit, uidendũ est, an unũ aliqd respondeamus, an plura. Si unũ, in re quæstionem instituamus, an in scripto. si in re, negandũ sit, qđ obijcitur, aut tuendum. si in scripto, in qua specie iuris pugna sit, et in ea de uerbis, an uolũtate quæratur. Id ita cósequemur, si intuiti fuerimus quæ sit lex, quæ litẽ faciat, hoc est qua iudiciũ sit constitutũ. Nã quædã in scholasticis ponuntur ad

coniungendã modo actæ rei seriem, ut pater expositũ q agnouerit,
solutis alimẽtis recipiat. minus dicto audientẽ filiũ liceat abdicare. q
expositũ recepit, imperat ei nuptias locupletis propinq, ille ducere
uult filiã pauperis educatoris. Lex de expositis ad effectũ ꝑtinet. Iu
dicium pẽdet ex lege abdicationis. Nec tamen semper ex una lege
quæstio est, ut in ἀντινομία, his spectatis, apparebit circa quæ pu-
gna sit. Cõiuncta defensio est, qualis pro Rabirio, si occidisset, recte fe
cisset, sed nõ occidit. ubi uero multa contra unã propositionẽ dicimus,
cogitandũ est primũ qcqd dici potest. tum ex his quo quicq; loco dici
expediat ordinãdũ, in quo nõ idẽ sentio, qđ de propositionibus paulo
ante, quodq; de argumẽtis probationũ loco cõcessi, aliquãdo nos inci-
pere à firmioribus. Nã uis quæstionum ꝑcrescere debet, et ad potẽ
tissima ab infirmissimis ꝑuenire, siue sunt eiusdẽ generis, siue diuer
si. Iuris autẽ quæstiones solent esse nõnunq̃ ex alijs, atq; alijs confli=
ctionibus, facti semper idẽ spectat, in utroq; genere similis ordo est.
Sed prius de dissimilibus, ex qbus infirmissimũ qcq; primum tracta
ri oportet. Ideoq; quasdã quæstiones executi donare solemus, & con
cedere. Neq; enim transire ad alias possumus, nisi omissis prioribus, qđ
ipsum ita fieri oportet, nõ ut dãnasse eas uideamur, sed omisisse, quia
possumus etiã sine eis uincere. Procurator alicuius pecuniã petit ex
fœnore hæreditario, potest icidere quæstio, an huic esse procuratorẽ
liceat. finge nos postq̃ tractauimus eã, remittere, uel etiam conuinci.
quæretur an ei, cuius nomine litigatur, procuratorẽ habẽdi sit ius. Di
scedamus hinc quoq;, recipit natura quæstionẽ, an ille, cuius nomine
agitur, hæres sit fœneratoris, an ex asse hæres. Hæc quoq; cõcessa sint.
Quæretur an debeatur. Cõtra nemo tã demẽs fuerit, ut id, quod fir
missimũ duxerit se habere, et remittat, et ad leuiora trãscẽdat. Huic
in schola simile est, nõ abdicabis adoptatum, ut hunc quoq;, nõ uirũ
fortẽ, & fortẽ, ut nõ quicunq; uoluntati tuæ nõ paruerit, & qui nõ
paruerit, ut in alia oĩa subiectus sit, nõ propter opinionẽ, nõ propter
talẽ opinionẽ, hæc iuris quæstionũ differentia est. In factis autẽ ad
idẽ tendentia sunt plura. Ex qbus aliqua citra summã quæstionẽ re
mitti solent, ut si is, cũ quo furti agere dicat, proba te habuisse, proba
te ꝑdidisse, proba te furto ꝑdidisse, proba te mea fraude. priora enim
remitti possunt, ultimum nõ potest. Solebã & hoc facere præcipue, ut
uel ab ultima specie. (nam ea ferè est, quæ continet causam) retror=
sum quærerem usq; ad primã generalẽ quæstionẽ, uel à genere ad
extremã speciem descenderẽ etiã in suasorijs, ut deliberat Numa an
regnum offerentibus Romanis recipiat. Primum id est genus, an re-

gnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi sint Romani talem regem. Similiter & in controuersijs. optet enim uir fortis alienam uxorẽ. Vltima species est, an optare possit alienam uxorẽ. generale est, an quicquid optauerit accipere debeat, inde an ex priuato, an nuptias, an maritũ habentẽ. Sed hoc nõ quẽadmodum dicitur, ita & quæritur. Primum enim occurrit ferè, quod est ultimum dicendũ, ut hoc, nõ debes alienã uxorem optare. Ideoq; diuisionem ꝑdit festinatio. Non oportet igitur offerentibus se contentũ esse. quære, aliqđ ne ultra sit, ne uiduam quidẽ, adhuc plus, si nihil ex priuato, ultimum retrorsum, quod idem à capite primum est, nihil iniquũ. Itaq; propositione uisa, quod est facillimum, cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primum responderi. Id si tanq̃ res agatur, & nobis ipsis respondendi necessitas sit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id non contigerit, seponamus id, quod primum se obtulerit, & ipsi nobiscum sic loquamur, quod si hoc nõ esset, id iterum, & tertium, & dum nihil sit reliqui. Itaq; inferiora quoq; scrutabimur, quæ tractata faciliorẽ nobis iudicem in summa quæstione facient. Non dissimile huic est et illud præceptum, ut à communibus ad propria ueniamus, ferè enim cõmunia generalia sunt. Commune est, tyrannum occidit, proprium Viriatum tyrannum occidit. mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere qđ mihi cũ aduersario cõueniret, si modo id pro me erat, nec solum premere confessionẽ, sed partiendo multiplicare, ut in illa controuersia. Dux, qui competitorẽ patrem in suffragijs uicerat, captus est. Euntes ad redimendum eum legati obuium habuerunt patrem reuertentẽ ab hostibus, is legatis dixit, serò itis. excusserunt illi patrem, & aurũ in sinu eius inuenerunt. ipsi ꝑseuerarunt ire quò intenderant, inuenerunt ducem crucifixum, cuius uox fuit. Cauete proditorem. Reus est pater. Quæ conueniunt? proditio nobis prædicta, & prædicta à duce. quærimus proditorem, te isse ad hostes fateris, & isse clàm, & ab his incolumen redijsse, aurum retulisse, & aurum occultum habuisse. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propositione, quæ si animos occuparit, propè aures ipsi defensioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accusantem adiuuat. separatio defendentem. Solebam id, quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis extra quæ nihil esset, omnibus, deinde cæteris remotis, solum id superesset, quod credi uolebam, ut in præuaricationum criminibus, ut absoluatur reus, aut innocentia ipsius sit, aut interueniente aliqua potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis,

aut præuaricatione, nocentem fuiſſe confiteris, nulla poteſtas obſtitit,
nulla uis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficul
tas fuit, quid supereſt, niſi ut præuaricatio fuerit. Si omnia amoliri
nó poteram, tamen plura amoliebar. hominem occiſum eſſe conſtat nó
in ſolitudine, ut à latronibus ſuſpicer, non prædæ gratia, q̃a inſpo=
liatus eſt, non hæreditatis ſpe, quia pauper fuit. Odium igitur in cau
ſa, quis inimicus? quæ res autẽ faciliorem diuiſioni uiam præſtat, ea=
dem inuentioni quoq;, excutere q̃cq̃d dicitur poteſt, & uelut reiectio=
ne facta ad optimum ꝑuenire. Accuſatur Milo, quod Clodiũ occide-
rit, aut fecit, aut non, Optimum erat negare. ſi non poteſt, occidit, ergo
aut iure, aut iniuria, utiq; iure, aut uolũtate, aut neceſſitate. Nã igno=
rantia prætendi non poteſt, uoluntas anceps eſt. Sed quia ita id homi
nes putant, adiũgenda defenſio, ut id pro rep. fuerit. neceſſitate, ſubita
igitur pugna, nó præparata, alteri igitur inſidiatus eſt? Vter? profecto
» Clodius. Videris'ne, ut ipſa rerũ neceſſitas deducat ad defenſionem?
» Adhuc, aut utiq; uoluit occidere inſidiatorẽ Clodiũ, aut non, tutius ſi
» noluit. fecerunt ergo ſerui Milonis, nec iubente, nec ſciente Milone. At
hæc tamen timida defenſio detrahit authoritatem illi, qua recte dice
» bamus occiſum. Adijcietur. quod ſuos quiſq; ſeruos in tali re facere uo
» luiſſet. Hoc eo eſt utilius, quod ſæpe nihil placet, & aliquid dicendum
eſt. Intueamur ergo omnia, ita apparebit, aut id, quod optimum eſt,
aut id, quod minime malum. Propoſitione aliquando aduerſarij uten
dum, & eſſe nonnunquam communem eam ſuo loco dictum eſt mul
tis millibus uerſuum. Scio apud quoſdã eſſe quæſitum, quomodo in=
ueniremus, ultra pars deberet prior dicere, q̃d in foro uel atrocitate
formularũ, uel modo petitionum, uel nouiſſime ſorte dijudicatur. In
ſchola quæri nihil attinet, cum in declamationibus ijſdẽ narrare, et
contradictiones ſoluere tam ab actore, quàm à poſſeſſore conceſſum
ſit. Sed in plurimis controuerſijs ne inueniri quidem poteſt, ut in
illa, Qui tres liberos habebat, oratorem, philoſophum, & medicum
teſtamento quatuor partes fecit, & ſingulas ſingulis dedit, unam eius
eſſe uoluit, qui eſſet utiliſſimus ciuitati. Contendunt quis primus di-
cat, incertum eſt, propoſitio tamen certa. ab eo enim cuius perſonam
tuebimur incipiendum erit, & hæc quidem de diuidendo in uni-
uerſum præcipi poſſunt. At quomodo inueniemus etiam illas occul=
tiores quæſtiones ſcilicet quomodo ſententias, uerba, figuras, colores,
ingenio, cura, exercitatione, non tamen ferè unquam niſi impruden
tem fugerint, ſi, ut dixi, naturam ſequi ducem uelut. Sed pleriq; elo=
quentiæ famam affectantes, contenti ſunt locis ſpecioſis modo, uel ni=

hil ad probationem conferentibus, alij nihil uitantes ea, quæ in oculos occurrunt, exquirenda putant. quod quo facilius appareat, unam de schola controuersiam, non ita sane difficillimam, aut nouã proponam in exẽplum. Qui reo proditionis patri non affuerit, exhæres sit, proditionis damnatus cum aduocato exulet. Reo proditionis patri disertus filius affuit, rusticus non affuit, damnatus abijt cum aduocato in exilium. Rusticus cum fortiter fecisset, præmij nomine impetrauit restitutionem patris, & fratris, pater reuersus intestatus decessit, petit rusticus partem bonorum, orator totum sibi uendicat. Hic illi eloquentes, qbus que nos circa lites raras solicitiores, ridiculi uidemur, inuadent personas fauorabiles. Actio pro rustico contra disertum, pro uiro forti contra imbellem, pro restitutore contra ingratum, pro eo, qui parte contentus sit, contra eum, qui fratri nihil dare ex paternis uelit, quæ omnia sunt in materia, et multũ iuuant, uictoriã tamen non tradunt. In hoc quærentur sententiæ, si fieri potuerit, præcipites, uel obscuræ. Nam ea nunc uirtus est, ut pulchre fuerit cũ materia, tumultu, & clamore transactum. Illi uero, quibus propositum qdem melius, sed cura in proximo est, hæc uelut innatantia uidebunt excusatum esse rusticum, q non interfuerit iudicio, nihil collaturus patri, sed ne disertum qdem habere, quod imputet reo, cũ is damnatus sit, dignum esse hæreditate restitutorem, auarum, impiũ, ingratum, qui diuidere nolit cum fratre, eoq; sic merito. Quæstionẽ quoq; illam primam scripti, & uoluntatis, qua non expugnata, non sit sequentibus locus. at qui naturam sequetur, illa cogitabit profecto, primo hoc dicturum rusticum. Pater intestatus duos nos filios reliquit, partem iure gentium peto, quis tam imperitus, quis tam procul a literis, quin sic incipiat, etiam si nescierit, quid sit propositio, hanc communem omnium legem leniter adornabit, ut iustam. Nempe sequetur, ut quæramus, qd huic tam æque postulationi respondeatur. At id manifestum est. Lex est, quæ iubet exhæredem esse eum, qui patri proditionis reo non affuerit, tu autem non affuisti, hanc propositionem necessario sequitur legis laudatio, & eius, qui non affuerit, uituperatio. Adhuc uersamur in confessis, redeat animus ad petitorẽ, nam aliud hic non cogitet necesse est, nisi quis sit plane hebes. si lex obstat, nulla lis est, mane iudiciũ est, atqui & legem esse, & hoc, quod ea puniat a rustico factum extra dubitationẽ est. Quid ergo dicimus? rusticus eram, sed lex erat, oẽs cõplectitur, nihil proderit. Quæramus ergo num infirmari in aliqua parte lex possit, qd aliud (sæpius dicam) natura pmittit, quãm ut cũ uerba contra sint de uolũ=

tate quæratur. generalis igitur quæstio, uerbis an uoluntate sit standum. sed enim in commune de iure omni disputandum semper, nec unquē satis iudicatum est. Quærendum igitur in hac ipsa, qua consistimus, an aliquid inueniri possit, quod scripto aduersetur, ergo qsqs non affuerit, exhæres erit, quisquis sine exceptione. Iam se illa uel ultro offerent argumenta. Et æger filius est, et nō affuit, et q aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat. Iam multum acti est. posset aliquis non affuisse, & hæres esse. Transeat nunc idem ille, qui cogitauit (ut ait Cicero) Tibicinis latini modo, ad disertū, ut ista concedam, tu nec infans es, nec abfuisti, nec militasti, non aliud occurrit quàm illud, sed rusticus sum. Contra quod palàm est dicit, ut agere non potueris, assidere potuisti, & uerū est. quare redeundū est rustico ad animum legum latoris. impietatem punire uoluit, ego autem impius non sum. Contra quæ disertus, tu impie fecisti inquit, cū exhæreditationem meruisti, licet te postea uel pœnitentia, uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te damnatus est pater, uidebaris enim de causa pronuntiasse. Ad hæc rusticus, tu uero in causa damnationis fuisti, multos offenderas, inimicitias domi contraxeras, hæc coniecturalia. Illud quoq;, quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consiliū, ne uniuersam domum periculo subijceret. Hæc prima quæstione scripti, & uolūtatis continentur. Intendamus ultra animum, uideamusq; an aliud inueniri præterea possit, quo id modo fiat. Sedulo imitor quærentem, ut quærere doceam. Et omisso speciosiore illo styli genere, ad utilitatem me summitto discentium. Omnes adhuc quæstiones ex psona petitoris ipsius duximus, cur nō aliquid circa patrem quærimus? dictū uero est, cui quis non affuerit exhæres erit. Cur non conamur & hic quærere, num cuicunq; non affuerit. facimus hoc sæpe in his controuersijs, in quibus petuntur in uincula, q parentes suos non alunt, ut eum, qui testimoniū in filium peregrinitatis reum dixit, eum, qui filium Lenoni uendidit. in hoc, de quo loquimur, patre, quod apprehendi potest damnatus est, nunqd igitur lex ad absolutos tantū patres ptinet? dura prima fronte quæstio, non desperemus, credibile est hoc uoluisse legū latorem, ne auxilia liberorū innocentibus deessent. Sed hoc dicere rustico uerecundū est, quia innocentem fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumentum controuersia, damnatus proditionis cū aduocato exulet. uix uidetur posse fieri, ut pœna filio eadem, patri & si affuerit, et si nō affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Nō ergo credibile est de nō aduocato damnati scriptum. An possint enim bona esse

ulla exulis, rusticus in utraq; parte dubium facit. Disertus & uerbis inhærebit, in quibus nulla exceptio est, et propter hoc ipsum pœnam esse constitutam eis, qui non affuerunt, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, et rusticũ innocenti nõ affuisse dicet. Illud protinus non indignum, quod annotetur, posse ex uno statu duas generales fieri quæstiones, an quisquis, an cuicunq;. Hæc ex duabus p̃sonis quæsita sunt. E tertia autem, quæ est aduersarij, nulla oriri quæstio potest, quia nulla fit ei de sua parte controuersia. nõ dum tamẽ cura deficiat. Ista enim omnia dici possent, etiã non restituto patre, nec statim eò tendamus, quod occurrit ultro à rustico restitutum, q̃ id subtiliter quæret, aliq̃d spectabit ultra. Nam ut genus species sequitur, ita speciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutum, ratiocinatiua, seu collectiua quæstio orietur, an restitutio pro sublatione iudicij stet, & perinde ualeat, ac si iudicium nõ fuisset, ubi tentabit rusticus dicere, ne impetrare q̃dem aliter potuisse suorũ restitutionem uno præmio, nisi patre, perinde ac si accusatus non esset, reuocato, quæ res aduocati quoque pœnam tanquam is non affuisset, remiserit. Tum uenimus ad id, quod primum occurrebat, à rustico restitutũ esse patrem. Vbi rursus ratiocinamur, an restitutor accipi debeat pro aduocato, quãdo id præstiterit, quod aduocatus petijt, nec improbũ sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, utrius iustius sit desyderiũ, id ipsum adhuc diuiditur, etiã si uterq; totum sibi uendicaret. nunc utiq; cũ alter semissem, alter uniuersa fratre excluso. Sed his tractatis etiã habet magnũ momentũ apud iudices patris memoria, cũ præsertim de bonis eius quæratur. Erit ergo coniectura, qua mente pater intestatus decesserit, sed ea p̃tinet ad qualitatẽ. Alterius status instrumentũ est, plerunq; autẽ in fine causarũ de æq̃tate tractabitur, q̃a nihil libentius iudices audiunt, aliquãdo tamen hũc ordinem mutabit utilitas, ut si in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicem præparemus. Nihil habui amplius, q̃d in uniuersum præcipere, nunc eamus p̃ singulas causarũ iudicialiũ partes, quas ut p̃sequi ad ultimam speciẽ, idest ad singulas lites, controuersiasq; nõ possum, ita de generalibus scribere licet, ut quæ in quenq; statũ frequentissime incidant, tradam. & q̃a natura prima quæstio est, factum ne sit, ab hac ordiar.

De coniectura.

CONIECTVRA omnis aut de re, aut de animo est, utriusq; tria tempora, præteritum, præsens, futurum. De re & genera-

les quæstiones sunt, & definitæ, idest et quæ non continentur, et quæ continentur. De animo quæri non potest, nisi ubi persona est, et de facto constat. Ergo cum de re agitur, aut quid factum sit in dubiũ uenit, aut quid fit, aut sit futurum, ut in generalibus, an atomorũ concursu mundus sit effectus, an prouidentia regatur. an sit aliquando casurus. In definitis, an parricidium commiserit Roscius, an regnum affectet Manlius, an recte Verrem sit accusaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maxime ualet. nemo enim accusat nisi quæ facta sunt, nam & quæ fiant, & quæ futura sint. ex præteritis colliguntur. Quæritur & unde quid ortum, ut pestilentia, ira deûm, an intemperie cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. & quæ causa facti, ut quare ad Troiã quinquaginta reges nauigauerunt iureiurando adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atridis. Quæ duo genera non multum inter se distant. Ea uero, quæ sunt præsentis temporis, si non argumentis, quæ necesse est precessisse, sed oculis deprehendenda sunt, nõ egent coniectura, ut si apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. sed et illud potest uideri extra hoc propositum coniecturæ genus. cum de aliquo homine quæritur quis sit, ut est quæsitum contra Vrbiniæ hæredes, si is, qui tanquam filius petebat bona, figulus esset, an Sosipater, nam & substantia eius sub oculos uenit, ut non possit quæri an sit, quomodo an ultra oceanum, nec quid sit, nec quale sit, sed quis sit. Verum hoc quoq; genus litis ex præterito pendet, an hic sit ex Vrbinia natus Clusinius figulus. Fuerunt autem tales nostris etiam temporibus controuersiæ, atq; aliquæ in meum quoq; patrocinium inciderunt. Animi coniectura non dubie in omnia tempora cadit. Qua mente Ligarius in Africa fuerit, qua mente Pyrrhus fœdus petat, quomodo laturus sit Cæsar, si Ptolemæus Pompeium occiderit. Quæritur per coniecturam qualitas circa modum, speciem, numerum, an sol maior, quàm terra. Luna globosa, an plana, an acuta. unus mundus, an plures. Itemq; extra naturales quæstiones, maius bellum troianum, an peloponnensium, qualis clypeus Achillis. an unus Hercules. In ijs autem, quæ accusatione, ac defensione constant, unum est genus, in quo quæritur & de facto, & de authore, quod interim coniunctam quæstionem habet, & utrunque pariter negatur. Interim separatum, cum & factum sit, nec'ne, & si de facto constet, à quo factum sit, ambigitur. Ipsum quoque factum aliquando simplicem quæstionem habet. an homo perierit. Aliquando duplicem, ueneno, an cruditate perierit. Alterũ est genus de facto tantum, cum, si id certum sit, non potest de

authore

authore dubitari. Tertium de authore tantum cum factum constet, sed à quo factum sit in controuersiã uenit. Et quod tertio loco posui non est simplex, aut enim reus fecisse tantummodo se negat, aut aliũ fecisse dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una forma est. Interdum enim subsistituitur mutua accusatio, quam græci ἀντικατηγορίαν uocant, nostrorum quidam concertatiuam. Interdũ in aliquã personam, quæ extra discrimen iudicij est, transfertur, & aliâs certam, aliâs incertam. Et cum in certam, aut in extrariam uitam, aut in ipsius, qui petit, uoluntatem, in quibus similis, atque in ἀντικατηγορίᾳ personarũ, causarum, cæterorum, comparatio est, ut Cicero pro Vareno in familiã ancharianam, pro Scauro circa mortem Bostaris in matrem auertens crimen facit. Est etiã illud huic contrarium comparationis genus, in quo uterq; à se factum esse dicit. Et illud, in quo non personæ inter se, sed ipsæ res colliduntur, idest non uter fecerit, sed utrum factum sit. Cum de facto, & de authore constat, de animo quæri potest. Nunc de singulis, cum pariter utrũq; negatur, hoc modo. adulterium non commisi, tyrannidem non affectaui. In cædis, ac ueneficij causis frequẽs est illa diuisio, non est factũ, & si est factum, ego non feci. Sed cum dicimus, proba hominem occisum, accusatoris tantum partes sunt, à reo nihil dici contra, præter aliquas fortasse suspiciones, potest, quas spargere quãmaxime uarie oportebit, quia si unum aliquid affirmaris, probandum est, aut causa periclitandum. Nam ut cum inter id, quod ab aduersario, & id, quod à nobis propositũ est, quæritur, uidetur utiq; alterũ uerũ, ita euerso quo defendimur, reliquum est, quo premimur. At cum quærimus de ambiguis signis cruditatis, et ueneni, nihil tertium est. Ideoq; utraq; pars quod proposuit tuetur. Interim autem ex re quæritur ueneficiũ fuerit, aut cruditas, cum ex ipsa aliqua citra personam quoq; argumenta ducũtur. Refert enim conuiuiũ præcesserit, an tristitia, labor, an otium, uigilia, an quies, ætas quoq; eius, q perierit, discrimen facit. Interest subito defecerit, an longiore ualetudine consumptus sit. liberior tamen adhuc in utranq; partẽ disputatio, si tantũ subita mors in quæstionẽ uenit. Interim ex psona probatio rei petitur, ut propterea credibile sit uenenum fuisse, qa credibile est ab hoc factũ ueneficium, uel contra. Cum uero de reo, & de facto quæritur, naturalis ordo est, ut prius factũ esse accusator probet, deinde à reo factum. Si tamen plures in psona probationes habuerit, conuertit hunc ordinẽ. Defensor autem prius negabit esse factum, quia si in hac parte uicerit, reliqua non necesse habet dicere, uicto superest, ut tueri se possit.

Illic quoq;, ubi de facto tantum controuersia est, quod si probetur, nō possit de authore dubitari, similiter argumenta & ex persona, et ex re ducuntur, sed in unam facti quæstionē, sicut in illa controuersia, utendum est enim & his exemplis, quæ sunt discentibus magis familiaria. Abdicatus medicinæ studuit, cum pater eius ægrotaret desperantibus de eo cæteris medicis, adhibitus sanaturum se dixit, si is potionē à se datam bibisset. pater acceptæ potionis epota parte, dixit uenenum sibi datum, filius quod reliquum erat, exhausit, pater decessit, ille parricidij reus est. manifestum quis potionem dederit, quæ si ueneni fuit, nulla quæstio de authore, tamen an fuerit uenenum ex argumentis à persona ductis colligetur. Superest tertium, in quo factū esse constat aliquid, à quo sit factum quæritur, eius rei superuacuum est ponere exemplum, cum plurima sint huiusmodi iudicia, ut si hominem occisum esse manifestum est, uel sacrilegiū commissum, Is autē, qui arguitur fecisse, neget. Ex hoc nascitur ἀντικατηγορία, utiq; hoc factum esse conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo ꝗdem genere causarum, admonet Celsus fieri id in foro non posse, quod neminem ignorare arbitror. de uno enim reo consilium cogitur, & siqui sunt, qui se inuicem accusent, alterum iudicium præferre necesse est. Apollodorus quoq; ἀντικατηγορίαν duas esse controuersias dixit, & sunt re uera secundū forense ius duæ lites. potest tamen hoc genus in cognitionem uenire senatus, aut principis. Sed in iudicio quoq; nihil interest actionum utrum simul de utroq; pronuntietur, an sententia si de uno feratur. Quo in genere semper prior debebit esse defensio. Primū, quia natura potior est salus nostra, quàm aduersarij pernicies. Deinde quod plus habebimus in accusatione authoritatis, si prius de innocētia nostra constiterit. Postremo quod ita demū duplex causa erit. Nā qui dicit ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat tu occidisti. atqui dicit tu occidisti, superuacuū habet postea dicere ego non occidi. Hæ porrò actiones constant comparatione. Ipsa cōparatio non una uia ducitur, aut enim totam causam nostram cū tota aduersarij causa componimus, aut singula argumenta cum singulis. Quorum utrum sit faciendū non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cicero singula pro Vareno comparat in primo crimine. Est enim superior, cum persona alieni cum persona matris temere comparetur. Quare optimum est, si fieri poterit, ut singula uincantur à singulis. Sed siquando in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandum est. Siue inuicem accusant, siue crimen reus citra accusationem in aduersarium uertit, ut Roscius in accusatores suos,

quamuis

quamuis reos non fecisset, siue in ipsos, quos sua manu perijsse dicemus, factum deflectitur, non aliter quàm in ijs, quæ mutuam accusationem habent, utriusq; partis argumenta inter se cõparãtur. Id autem genus, de quo nouissime dixi, non solũ in scholis sæpe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Næuij Appiniani solũ quæsitum, præcipitata'ne esset ab eo uxor. an se ipsa sua sponte iecisset. Quam actionem equidem solá in hoc tempus emiserã, quod ipsum fecisse ductum iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ, quæ sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quæstum notariorum corruptæ, minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic ἀντικατηγορίᾳ non diuersa de præmijs, ut in illa controuersia, tyrannus suspicatus à medico suo datum sibi uenenum torsit eum, & cũ id dedisse se negaret, accersit alterũ medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota tyrannus decessit. De præmio duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentiũ, ita hic sibi uendicantiũ, personæ, causæ, facultates, tempora, instrumenta, testimonia comparantur. Illud quoq; etsi non est ἀντικατηγορία, simili tamen ratione tractatur, in quo citra accusationẽ quæritur utrum factum sit, utraq; enim pars expositionẽ suam habet, atq; eam tuetur, ut in lite urbiniana petitor dicit. Clusinũ figulum filium Vrbiniæ acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatumq; casibus uarijs, retentum etiã à rege, tandẽ in Italiam, ac patriã suam Marginos uenisse, atq; ibi agnosci. Pollio contra seruisse eum Pisauri dominis duobus, medicinam factitasse, manumissum alienæ se familiæ uenali immiscuisse; ac rogantem, ut eis seruiret emptum. non'ne tota lis constat, duarum causarũ cõparatione, & coniectura duplici, atq; diuersa? Quæ autẽ accusantiũ, atq; defendentiũ eadẽ petentiũ, & inficiantium ratio est. Ducitur coniectura primũ à præteritis. In his sunt ꝑsonæ, causæ, cõsilia. nã is ordo est, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq; intuendum ante omnia qualis sit, de quo agitur, accusatoris autẽ est efficere, ut siquid obiecerit, non solũ turpe sit, sed etiam crimini, de quo est iudicium, q̃maxime conueniat. Nam si reum cædis impudicum, uel adulterũ uocet, lædat qdẽ infamia, minus tamen hoc ad fidẽ ualeat, quàm si audacem, petulantem, crudelem, temerariũ ostenderit. Patrono, si fieri potuerit, id agendum est, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat, proximum est, ut à præsenti quæstione separet. Sunt enim pleraque non solum dissimilia, sed etiam aliquando contraria, ut si reus furti, prodigus dicatur, aut negligens, neq; enim uidetur

in eundem contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quæri, nec eum, qui aliquando peccauerit, utiq; commisisse omnia, & hanc fiduciã fuisse accusatoribus falsa obijciendi, quod læsum, & uulneratum reum, sperauere hac inuidia opprimi posse. Alia propositio est accusatoris, contra quam loci oriuntur sæpe à persona, & interim generaliter. Incredibile esse à filio patrem, ab uxore uirum occisum, ab imperatore proditam hostibus patriã. Facile respondetur, uel quod omnia scelera in malos cadant, ideoq; sæpe deprehensa sint, uel quod indignum sit crimina ipsa atrocitate defendi. Interim proprie, quod est uariũ, nam dignitas & tuetur reum, & nonnunquam ipsa in argumentum facti conuertitur, tanquã inde fuerit spes impunitatis, sed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio uis est, in diuersum trahuntur. Probi uero mores, anteactæ uitæ integritas nunquam nõ plurimũ profuerint. Si nihil obijcietur, patronus quidẽ in hoc uehementer incumbet, accusator autem ad præsentem quæstionem, de qua sola iudicium sit, cognitionem allegabit, dicens neminem nõ aliquando cœpisse peccare, nec pro ἑυκαίνια ducendum scelus primũ, hoc in respondendo. Sic autem præparabit actione prima iudicum animos, ut noluisse potius obijcere, quàm non potuisse credatur. Eoq; satius est omnise anteactæ uitæ abstinere conuitio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifesto falsis reum incessere, quia fides cæteris detrahitur, & qui nihil obijcit, omisisse credi potest maledicta tanquam superuacua, qui uana congerit, confitetur uanum in anteactis argumentum, in quibus uinci quàm tacere maluerit. Cætera, quæ à personis duci solent, in argumentorũ locis exposuimus. Proxima est, ex causis probatio, in quibus hæc maxime spectantur, ira, odium, metus, cupiditas, spes. Nam reliqua in has species cadunt, quorũ siquid in reum conueniet, accusatoris est efficere, ac quicquid faciendũ causæ ualere uideantur, easq;, quas in argumentum sumet, augere, si minus, illuc conferenda est oratio, aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, si fecit, aut etiam dignius esse odio scelus, quod non habuerit causam. Patronus uero quoties poterit, instabit huic loco, ut nihil credibile sit factum esse sine causa. Quod Cicero uehementissime in multis orationibus tractat, præcipue tamen pro Vareno, q omnibus malis premebatur, nam et damnatus est. At si proponitur cur factum sit, aut falsam causam, aut leuem, aut ignotam reo dicet. Possunt esse aliquæ interim ignotæ, an hæredem habuerit, an accusaturus fuerit eũ, à quo dicitur occisus. Si alia defecerint, nõ utiq; spectandas esse causas. Nam

sas. Nam quem posse reperiri, qui nõ metuat, oderit, speret, irascatur,
cupiat plurimos tamen hæc salua innocentia facere . neq; illud est
omittendũ non omnes causas in omnibus psonis ualere. Nã ut alicui
sit furandi causa paupertas, non erit idem in Curio, Fabricioq́; mo=
mentũ. De causa prius, an de psona dicendũ sit, quæritur, uarieq́; est
ab oratoribus factum, à Cicerone etiam prælatæ frequenter causæ.
Sed mihi si sine ullo litis conuitio præponeretur, secundum naturam
uidetur incipere à persona. Nam hoc magis generale est, rectiorq́; di
uisio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Potest tamen id ipsum
sicut pleraq; uertere utilitas, nec tantum causæ uoluntatis sunt quæ=
rendæ, sed interim & erroris, ut ebrietas, & ignorãtia. Nã hæc ut
in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura premunt. Et persona
quidem nescio an unquã utiq; in uno actu rei possit incidere, de qua
neutra pars dicat. De causis frequẽter quæri nihil attinet, ut in adul
terijs, ut in furtis, quia illas per se ipsa crimina secum habent. Post
hæc intuenda uidentur & consilia, quæ late patent, an credibile sit
reũ sperare id à se scelus effici posse, an ignorari cũ fecisset, an etiã, si
ignoratum non esset, absolui, uel pœna leui transigi, uel tardiore, uel
ex qua minus incommodi consecuturus, q̃ ex facto gaudij uideretur,
an etiã tanti putauerit pœnam subire. Post hæc, an alio tempore, &
aliter facere uel facilius, uel securius potuerit, ut dicit Cicero pro Mi-
lone enumerans plurimas occasiones, qbus ab eo Clodius impune occi
di potuerit. Præterea cur potissimũ illo loco, illo tempore, illo modo sit
aggressus, qui & ipse diligentissime tractatur pro eodem locus, an
etiam si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit, & absq; senten=
tia. Nam uulgo dicitur scelera non habere consiliũ, an etiam consue
tudine peccandi sit allectus. Excussa prima parte an uoluerit, seqtur
an potuerit. hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco clauso, fre-
quenti tempore, uel diurno cũ testes plures, uel nocturno, cũ maior
difficultas. Inspiciuntur utiq; difficultates, & occasiones, quæ sunt plu
rimæ. Ideoq́; exẽplis non egent. hic sequens locus talis est, ut si fieri
nõ potuit sublata lis sit, si potuit, sequatur quæstio, an fecerit. Sed hæc
etiã ad animi coniecturã ptinent. Nã et ex his colligitur, an spera=
uerit. Ideo spectari debent & instrumenta, ut Clodij, ac Milonis co-
mitatus. Quæstio an fecerit incipit à secundo tẽpore, idest præsenti,
ac deinde coniuncto, quorũ sunt sonus, clamor, gemitus. Insequẽti la=
titatio, metus, similia. His accidũt signa, de qbus tractatum est. Verba
etiã, et facta, quæq; antecesserũt, quæq; insecuta sunt. Hæc aut nostra
sunt, aut aliena. sed uerba magis nocent, aut minus. magis nocent,

& minus prosunt nostra q̃ aliena. magis prosunt, et minus nocent aliena q̃ nostra. facta autem interim magis prosunt nostra, interim aliena, ut siq̃d, quod pro nobis sit, aduersarius fecit. Semper uero magis nocent nostra q̃ aliena. Est & illa in uerbis differentia, quod aut aperta sunt, aut dubia, seu nostra, seu aliena sunt. Infirmiora in utrunq; sint necesse dubia, tamen nostra sæpe magis nocent, ut in illa controuersia. Interrogatus filius ubi esset pater, dixit ubicunq; est, uiuit. at ille in puteo mortuus est inuentus. Aliena, quæ sunt dubia, nunq̃ possunt nocere, nisi aut incerto authore, aut mortuo, nocte audita est uox, caueto tyrannicidam, & interrogatus cuius ueneno moriretur, respondit, non expedit tibi scire. Nã si est, qui possit interrogari, soluet ambiguitatem. Cũ autem dicta, factaq; nostra defendi solo animo possint, aliena uarie refutantur. De uno q̃dem maxime genere coniecturalium controuersiarum locuti uidemur, & in omnes aliq̃d de his cadit. Nam depositi furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta ueniunt, an fuerit quod deponeretur, & à psonis, an illũ deposuisse apud hunc, uel hunc credidisse credibile sit, an petitorem calumniari, an reum inficiatorem esse, uel furem. Sed etiam in furti reo sicut in cædis quæritur de facto, et de authore. Crediti, et depositi duæ quæstiones, sed nonnunq̃ iunctæ, an datum sit, an redditum. Habent aliquid proprij adulterij causæ, quod plerunq; duorum discrimen est, & de utriusq; uita dicendũ, quanquam & id quæritur, an utrunq; pariter defendi oporteat. Cuius rei consilium nascetur ex causa. Nam si adiuuabit pars altera, coniungam, si nocebit, separabo. Nequis autem mihi putet temere excidisse, quod plerunq; duorum crimen esse adulteriũ, non semper dixerim. Potest accusari sola mulier incerti adulterij. Munera domi inuenta sunt, pecunia, cuius author non extat, codicilli dubiũ ad quem scripti. In falso quoq; ratio similis. aut enim plures in culpã uocantur, aut unus. & scriptor q̃dem semper tueri signatorem necesse habet, signator scriptorem non semper, nã & decipi potuit. Is autem, qui hos adhibuisse, & cui id factum dicitur, & scriptorem, & signatores defendet. Iidem argumentorum loci in causis proditionis, & affectatæ tyrannidis. Verum illa scholarũ consuetudo ituris in forum potest nocere, quod omnia, quæ in themate non sunt, pro nobis ducimus, adulteriũ obijcis, quis testis? quis iudex? quod pretiũ? quis conscius? Venenũ ubi emi? à quo? quando? quanti? per quem dedi? pro reo tyrãnidis affectatæ, ubi sunt arma? quos contraxi satellites? Neq; hæc nego esse dicenda, & ipsis utendum pro parte suscepta. Nam & in foro aliquando aduersa-

rius probare non poterit, desyderabo. sed in foro tantũ illã facultatẽ olim desyderauimus, ubi non ferè causa agitur, ut nõ aliqd ex his, aut plura ponantur. Huic simile est, qđ in epilogis qdam, qbus uolũt, liberos, nutrices, parentes accommodant, nisi qđ magis concesseris ea, quæ non sint posita, desyderare, quàm dicere. De animo quomodo quæratur satis dictũ est, cũ ita diuiserimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nã qua uia tractatur, an uoluerit, eadẽ quo animo fecerit. Id enim est, an male facere uoluerit. Ordo quoq; rerum aut affert, aut detrahit fidem. multo scilicet magis res prout congruunt, aut repugnãt. Sed hæc nisi in ipso cõplexu causarũ nõ deprehenduntur. Quærendũ tamen semper, qd cuiq; connectatur, et qd cuiq; cõsentiat.

De finitione.

SEQVITVR coniecturã finitio. Nam q non potest dicere nihil fecisse, proximũ habebit ut dicat, nõ id fecisse, quod obijciatur. Itaq; plerunq; legibus ysdẽ, qbus coniectura uersatur, defensionis tantũ genere mutato, ut in furtis, depositis, adulterijs. Nã queadmodum dicimus non feci furtum, non accepi depositũ, non cõmisi adulterium. ita non est hoc furtum, non est hæc mutuatio, nõ est hoc adulteriũ. Interim à qualitate ad finitionẽ descenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, reip. læsæ. In qbus si recte facta esse, quæ obijciuntur, dici non potest, illud succurrit, non est hoc dementem esse male tractare, rẽp. uerbis lædere. Finitio igitur est rei propositæ propria, & dilucida, & breuiter cõprehensa uerbis enuntiatio, constat maxime, sicut est dictũ, genere, specie, differentibus, proprijs, ut si finias equũ, noto enim maxime utar exẽplo, genus est animal, species mortale, differentia irrationabile, nã et homo mortale erat, propriũ hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus causis. Nã tum est certum de nomine, sed quæritur, quæ res ei subijciẽda sit. tum res est manifesta, sed de nomine non constat. Cum de re dubiũ est, interim coniectura est, ut si quæratur quid sit deus. Nam qui id neget, deum esse spiritũ omnibus partibus immistum, non hoc dicat falsam esse illius diuinæ naturæ appellationẽ, sicut Epicurus, qui humanam ei formã locumq; inter mundos dedit, sed nomine uterq; uno utitur, utrum sit in re coniectat. Interim qualitas tractatur, ut qd sit rhetorice uis psuadendi, an bene dicendi scientia, qđ genus est in iudicijs frequẽtissimum. Sic enim quæritur an deprehẽsus in lupanari cũ aliena uxore adulter sit, qa non de appellatione, sed de ui facti eius ambigitur,

an omnino peccarit, nam si peccauit, non potest aliud esse, quàm adulter. Diuersum est genus cum controuersia consistit non nomine, quod pendet è scripto, nec uersatur in iudicijs, nisi propter uerba, quæ litẽ faciunt, an qui se interficit homicida sit, an q tyrannum in mortẽ cõpulit, tyrannicida, an carmina magorum ueneficiũ. res enim manifesta est. Scitur quoq; non idem esse occidere se, quod alium. non idem occidere tyrannum, quod cõpellere ad mortem. non idẽ carmina, ac mortiferam potionem. Quæritur tamen an eodem nomine appellanda sint. Quanq̃ autẽ dissentire uix audeo à Cicerone, qui permultos secutus authores, dicit finitionem esse de eodẽ, et de altero, semper .n. neganti aliquod esse nomen, dicendum quid sit potius. tamen in eandem treis habeo uelut species. Nam interim conuenit sic quærere, an habendum sit adulterium in lupanari. cum hoc negamus, non necesse est dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim quæritur an hoc furtum, an sacrilegium, non quin sufficiat non esse sacrilegium, sed quia necesse sit dicere quid sit aliud, quo in loco utrunq; finiendum est. Interim quæritur in rebus specie diuersis, an & hoc eodem modo sit appellandum, cum res utraq; habeat suum nomen, ut amatorum uenenum. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiam hoc, quia nomen, de quo ambigitur, utiq; in alia re certum est. Sacrilegium est rem sacram de templo surripere, num & priuatam. Adulterium cum aliena uxore domi coire, an & in lupanari. Tyrannicidium occidere tyrannum, an etiã in mortem compellere. Ideoq; συλλογισμὸς, de quo postea dicam, uelut infirmior est finitio, quia in hac quæritur, an idem sit huius rei nomen, quod alterius, in illo an perinde habenda sit hæc, atque illa. Est & talis diuisionum diuersitas, ut qdam sentiunt, num idem diuersis uerbis cõprehendatur, ut rhetorice bene dicendi scientia, & eadem bene inueniendi, & bene nuntiandi, & dicendi secundũ uirtutem orationis, & dicendi quid sit officij, atq; prouidendũ an si sensu nõ pugnant, comprehensione dissentiant. Sed de his disputatur nõ litigatur. opus est aliquando finitione obscurioribus, et ignotioribus uerbis, quid sit clarigatio, erit & interim notis nomine uerbis, uidebis quid sit penus, quid litus, quæ uarietas efficit, ut ea quidam coniecturæ, quidam qualitati, qdam legitimis quæstionibus subiecerint. Quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis hæc, & ad morem dialecticorum formata conclusio, ut in disputationibus potius p argumenta uerborum cauillatrix, quàm in oratoris officio multũ allatura momenti. licet enim ualeat in sermone tantum, ut constrictũ in

uinculis ſuis habeat eum, qui reſponſurus eſt, & uel tacere, uel etiã
inuitum id, quod ſit contra, cogat fateri, non eadem eſt tamen eius in
cauſis utilitas. Perſuadendum enim iudici eſt, qui etiam ſi uerbis de=
uinctus eſt, tamen niſi ipſi rei acceſſerit, tacitus diſſentiet. Agenti uero
quæ tanta eſt huius præciſæ comprehenſionis neceſſitas? An ſi nõ di
xero homo eſt animal rationale mortale, non potero expoſitis tot cor
poris, animiq́; proprietatibus latius oratione ducta, uel à dijs eum,
uel à mutis diſcernere? Quid? quod non uno modo definitur res ea-
dem. ſed latiore, varioq́; tractatu, ut facit Cicero, ut omnes oratores
plerũq; fecerunt. Rariſſima enim apud eos reperietur illa ex conſue=
tudine philoſophorum ducta ſeruitus. Eſt enim certa ſeruitus ad cer
ta ſe uerba aſtringendi, idq́; faciendũ in libris Ciceronis de oratore
uetat M. Antonius. Nã eſt etiã periculoſum, cũ ſi uno uerbo ſit erra=
tum, tota cauſa cecidiſſe uideamur. Optimaq́; eſt illa media uia, qua
utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur, uerba nõ periclitẽtur.
" Etenim recuperatores non ea ſola uis eſt, quæ ad corpus noſtrum,
" uitamq́; puenit, ſed etiam multo maior ea, quæ periculo mortis inie=
" cto, formidine animum perterritum loco ſæpe, & certo de ſtatu di=
" mouet. Aut cũ finitionem præcedit probatio, ut in Philippicis Cicero
Seruium Sulpitiũ occiſum ab Antonio colligit, & in clauſula demum
" ita finit. Is ei profecto mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. non
negauerim tamen hæc quoq;, ut expedit cauſæ, eſſe faciẽda. Et ſiquã=
do firma comprehendi poterit, & breui complexu uerborum finitio
eſſe, id tum elegans, tum etiã fortiſſimum, ſi modo erit illa inexpugna
bilis. Eius certus ordo eſt qd ſit, an hoc ſit, et in hoc ferè labor maior
eſt, ut finitionem cõfirmes, quàm ut finitionem applices. In eo qd ſit
duplex opus eſt. Nam & eſt noſtra confirmanda, & aduerſæ par-
tis deſtruenda finitio. Ideoq́; in ſchola ubi nobis ipſis fingimus con
tra dictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinq; eſſe optimi
poterunt. At in foro prouidendũ, num forte ſuperuacua, & nihil
ad cauſam pertinens, an ambigua, an contraria, an cõmunis ſit fini-
tio, quorũ nihil accidere, niſi agentis culpa poteſt, ut recte autẽ finia-
mus, ita fiet, ſi prius in animo conſtituerimus, quid uelimus efficere.
Sic enim accommodari ad uolũtatem uerba poterunt, atq; ut à no-
tiſſimo exẽplo, quo ſit res lucidior, nõ recedamus. Qui priuatã pecu
niam de templo ſurripit, ſacrilegij reus eſt, culpa manifeſta. Quæſtio
eſt, an huic crimini nomen, quod eſt in lege, conueniat. Ergo ambigi-
tur an hoc ſacrilegium ſit. accuſator, quia de templo ſit ſurrepta pe
cunia, utitur hoc nomine. reus quia priuatam ſurripuerit, negat eſſe

ſacrilegium, ſed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet, ſacrilegium eſt ſurripere aliquid de ſacro. Reus ita finiet, ſacrilegium eſt ſurripere aliquid ſacri. Vterq; alterius finitionem impugnat. Ea duobus generibus euertitur, ſi aut falſa eſt, aut parum plena. nam illud tertium niſi ſtultis non accidit, ut nihil ad quæſtionem pertineat. Falſa eſt, ſi dicas equus animal rationale. nam eſt equus animal, ſed irrationale. Quod autem commune cum alio eſt, deſinet eſſe proprium. Hic reus falſam dicit eſſe finitionem accuſatoris. Accuſator autem non poteſt dicere falſam eſſe rei. Nam eſt ſacrilegium ſurripere aliquid ſacri, dicit parum plenam. adijciendum enim ait ex ſacro. maximus autem uſus, in approbando, refellendoq; fine, propriorum, ac differētium, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia ſicut in cæteris confirmat æquitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maxime rara eſt. Quid enim eſt aliud tumultus niſi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? unde etiam nomen ductum eſt tumultus. Circa propria, ac differentia magna ſubtilitas, ut cum quæritur, an addictus, quē lex ſeruire, donec ſoluerit, iubet, ſeruus ſit. altera pars finit ita, ſeruus eſt, qui eſt iure in ſeruitute. Altera, qui in ſeruitute eſt eo iure, quo ſeruus, aut, ut antiqui dixerunt, qui ſeruitutem ſeruit, quæ finitio etiam ſi conſtat æquo, niſi tamen proprijs, & differentibus adiuuetur, inanis eſt. Dicet enim aduerſarius ſeruire eum ſeruitute, aut eo iure, quo ſeruum. Videamus ergo propria, differentiaq; liberorū, quæ libro quinto leuiter in tranſitu attigerā. Seruus cum manumittitur, fit libertinus, addictus recepta libertate eſt ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non cōſequetur, addictus ſoluendo citra uoluntatem domini conſequetur, ad ſeruū nulla lex pertinet. addictus legem habet. propria, liberi, quæ nemo habet niſi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum. habet hæc addictus, excuſſo quid ſit, propè peracta eſt quæſtio, an hoc ſit. id enim agimus, ut ſit cauſæ noſtræ conueniens finitio potentiſſima. Eſt autem in ea qualitas, an amor, an inſania. huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias eſſe finitiones ex antecedentibus, conſequentibus, adiunctis, repugnantibus, cauſis, effectis, ſimilibus, de quorum argumentorum natura dictum eſt. Breuiter autem pro Cecinna Cicero initia, cauſas, effecta, antecedentia, conſequentia complexus eſt.
" Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? uim uidelicet poteſtatis. Igitur principia negare poteſtis,
" cum extrema conceditis? ſed ſimilitudine quoque uſus eſt. quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur. ſed ex con=

trario argumenta ducuntur, ut si quæratur, an amatorium, uenenũ sit, nec'ne, quia uenenum amatorium non sit. Illud alterum genus, quo sit manifestius adolescentibus meis, meos enim semper adolescentes putabo, hic quoq; fictæ controuersiæ utar exemplo. Iuuenes qui conuiuere solebant, constituerũt, ut in litore cœnarent, unius, q cœnæ defuerat, nomen tumulo, quẽ extruxerant, inscripserunt. pater eius à transmarina peregrinatione, cum ad littus idem appulisset lecto nomine suspendit se. dicuntur hi causa mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris, per quẽ factum est, ut quis perierit, causa mortis est, reus est, qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset, remota finitione accusatori sat est dicere, causa mortis fuistis, per uos enim actum est, ut homo periret, quia nisi uos illud fecissetis, uiueret. Contra, non statim per quem factum est, ut quis periret, is damnari debet, ut accusator testis index rei capitalis, nec undecunq; causa fluxit, ibi culpa est, ut siquis profectionẽ suaserit, ut ad amicũ accesserit trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is cruditate illic contracta decesserit, nec fuerit in causa mortis solum adolescentium factum, sed credulitas senis, in dolore ferundo infirmitas, deniq; si fortior fuisset, aut prudentior uiueret, nec mala mente fecerunt, et ille potuit uel ex loco tumulum, uel ex opere tumultuario suspicari non esse monimentum. Qui ergo puniri debent? in quibus omnia sunt homicidæ præter manum. Est interim certa finitio, de qua inter utranque partem conuenit, ut Cicero dicit maiestas est in imperio, atque in omni populi R. dignitate. Quæritur tamen, an maiestas minuta sit, ut in causa Cornelij quæsitum est. sed hic etiã similis uideri potest finitiuæ, tamen quia de finitione non ambigitur, iudicatio est qualitas, atque ad eum potius statum reducenda, ad cuius forte quadam uenimus mentionem, sed & erat ordine proximus locus.

De qualitate.

EST autem qualitas alia de summo genere, atq; ea quidem non simplex. Nam & qualis sit cuiusque rei natura, & quæ forma quæritur, an immortalis anima, an humana specie deus, & de magnitudine, ac numero quantus sol, an unus mundus, quæ omnia coniectura quidem colliguntur. quæstionem tamen habent in eo qualia sint. Hæc & in suasorijs aliquando tractari solent, ut si Cæsar deliberet, an Britaniam impugnet, quæ sit oceani natura, an Britania

insula. Nam tum ignorabatur quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in consilium ferendum sit. Eidem qualitati succedunt facienda, ac non facienda, appetenda, uitanda, quæ in suasorias quidem maxime cadunt. Sed in controuersijs quoq; sunt frequentia. hac sola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur. Item demonstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu, factum esse constat, quale sit factũ quæritur. Lis est omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primum genus causæ aut simplex, aut cõparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æquius aut quid æquissimũ sit excutitur. Cum de pœna iudicium est, à parte eius, qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut imminutio, aut excusatio, aut, ut q̃dam putant, deprecatio. Defensio longe potentissima est, qua ipsum factum, quod obijcitur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quod inuito patre militarit, honores petierit, uxorẽ duxerit, tuemur quod fecimus. partem hanc uocant hermagoræi κατ᾽ἀντίληψιν ad intellectum id nomen referentes. latine ad uerbũ translatam nõ inuenio, absoluta appellatur. Sed enim de re sola quæstio iusta sit ea nec'ne. Iustum omne continetur natura, uel constitutione. natura, quod fit secundũ cuiusq; rei dignitatẽ. hæc sunt pietas, fides, continentia, & talia. adijciunt & id, quod sit par aduersum. id nõ temere intuendũ est, nã & uis cõtra uim, & talia nihil habent aduersum eũ, q̃ prior fecit iniuste. & non quoniã res pares sunt, etiã id est iniustum, quod antecessit. illa utrinq; iusta, eadẽ lex, eadem conditio, ac forsitan nec sint q̃dem paria, quæ ulla parte sunt dissimilia. Constitutio est in lege, more, iudicato, pacto. alterũ est defensionis genus, ĩ quo factũ p̃ se improbabile assumptis extrinsecus auxilijs tuemur, id uocãt κατ᾽ἀντίστασιν, latine hoc quoq; non ad uerbũ transferunt. assumptiua enim dicitur causa, in quo genere fortissimũ est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, oratio Milonis, ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio constat eius accusatione, qui uindicatur. occisus est, sed latro, excæcatus, sed raptor. Est & illa ex causis facti ducta defensio, priori contraria, in qua neq; factum ipsum per se, ut in absoluta quæstione defenditur, neq; ex contrario facto, sed ex aliqua utilitate, aut reipublicæ, aut hominum multorum, aut etiã ipsius aduersarij, nonnunquam & nostra, si modo id erit, quod facere nostra causa fas sit. quod sub extraneo accusatore, & legibus agente prodesse nunquam potest, in domesticis disceptationibus potest. Nam & filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, si malæ tractationis accusabitur & patri filius, si de

mentiæ causa erit, non inuerecunde dicet multum sua interfuisse, in
quo tamen incommoda uitantis melior, quàm commoda petentis, est
causa, quibus similia etiam in uera rerum quæstione tractantur. Nā
quæ in scholis abdicatorum hæc in foro exhæredatorum à paren
tibus, & bona apud consules repetentiū ratio est. quæ illic malæ tra
ctationis, hic rei uxoriæ, cum quæritur utrius culpa diuortiū factū
sit. quæ illic dementiæ, hic petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam
illa defensio, si spei aliquid futurum fuit. Nam in comparatione malo
rum, boni locum obtinet, leuius, ut si Mancinus fœdus numantinum
sic defendat, quod periturus, ni sid factum esset, fuerit exercitus Ro=
manus. Hoc genus ἀντίστασις græce nominatur, comparatiuum no=
stri uocant. Hæc circa defensionem facti, quæ si neq; per se ipsam, neq;
adhibitis alijs auxilijs dabitur. Proximum est in alium transferre
crimen, si possumus. Ideóq; etiam in hos, qui iam scripti sunt, status ui
sa est cadere translatio. Interdú ergo culpa in hominem relegatur,
ut si Gracchus reus fœderis numātini, cuius metu leges populares tu
lisse in tribunatu uidetur, missum se ab imperatore suo diceret. In-
terim deriuatur in rem, ut si is, qui testamento quid iussus nó fecerit,
dicat per leges id fieri non potuisse. hoc μετάθεσιν dicunt. Exclusis
quoq; his, excusatio superest, ea est aut ignorantiæ, ut siquis fugitiuo
stigmata scripserit, eóq; ingenuo iudicato, neget scisse se liberū eum
fuisse. aut necessitatis, ut cum miles ad commeatus diem non affuit, di
cat se fluminibus interclusum, aut ualetudine. Fortuna quoq; sæpe
substituitur culpæ. Nonnunquā male fecisse nos, sed bono animo dici=
mus. utriusq; rei multa, & manifesta exempla sunt, idcirco non est
eorū necessaria expositio. Si omnia, quæ supra scripta sunt, deerunt,
uidendú an minui culpa possit. hic est ille, qui à quibusdam dicitur
status quantitatis. Sed ea cū sit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate fa
cti constituitur. Eoq; nobis sub hoc esse statu uidetur, sicut eius quóq;,
quæ ad numerū refertur à græcis. Nā & ποιότητα, & ποσότητα
dicunt, nos utrunq; eadem appellatione una complectimur. Vltima
est deprecatio, quod genus causæ pleriq; negarunt in iudiciū unquam
uenire, quin Cicero quoq; pro Quinto Ligario idē testari uidetur, cū
" dicit. Causas Cæsar egi multas, & quidem tecum, dū te in foro te=
" nuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam hoc modo, Ignoscite
" iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si unq̄ posthac, & cætera.
In senatu uero & apud populum, & apud principem, et ubicūq;
iuris clementia est, habet locum deprecatio. In qua plurimum ualent
ex ipso, qui reus est, hæc tria in uita præcedere, si innocens, si bene

meritus, si spes in futurũ innocenter uicturi, & in aliquo usu futuri. Præterea si uel alijs incommodis uel præsenti periculo, uel pœnitentia uideatur satis pœnarũ dedisse. Extra, nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tamen, q cognoscit, plurimum ponendũ, si laus eum misericordis potius, q̃ reprehensio dissoluti consecutura est. Verũ et in iudicijs etiam si non toto genere causæ, tamen ex parte magna hic locus sæpe tractatur. Nã & diuisio frequens est, etiã si fecisset, ignoscendũ fuisse. Idq; in causis dubijs sæpe præualuit, & epilogi omnes in eadẽ ferè materia uersari solent. Sed nonnunquam etiã reus hic totius summam constituit, si exhæredatum à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quod is meretricẽ amauerit. Nam omnis hic quæstio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, & centumuiri tribuere debeant ueniã, sed etiã in formulis cũ pœnariæ sunt actiones. Nos ita causam partimur, an commissa sit pœna, an exigi debeat. Id autẽ, quod illi uiderunt, uerum est, reũ à iudicibus hoc defensionis modo liberari non posse. De præmijs autẽ quæruntur duo, an ullo sit dignus, q petit, an tanto. ex duobus uter dignior. ex pluribus quis dignissimus, quorũ tractatus ex ipso meritorum genere ducuntur. Et intuebimur non rẽ tantum, siue alleganda, siue comparanda erit, sed personam quoq;. Nam & multum interest tyrannum iuuenis occiderit, an senex, uir, an fœmina, alienus, an coniunctus. est & ad locũ multipliciter, in ciuitate tyrannis assueta, an libera semper, in arce, an domi, et quomodo factũ sit, an ferro, an ueneno, & quo tempore, bello, an pace, an cũ depositurus esset eã potestatem, an cũ aliquid noui sceleris ausurus, habetur in meritis gratia, periculũ quoq;, ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta sit, refert. Nam in paupere gratior, quàm in diuite, dante beneficium, quàm reddente, patre, quàm orbo. Item quam rem dederit, & quo tempore, et quo animo, idest num in aliquam spem suã, similiter alia. Et ideo qualitas maxima oratoris recipit opera, quia in utranq; partem plurimum est ingenio loci, nec usquam tantum affectus ualent. nam coniectura extrinsecus quoq; adductas frequenter probationes habet, & argumenta ex materia sumit, ut quale quicq; uideatur eloquentia opus est, hic regnat, hic imperat, hic sola uincit. Huic parti subiungit Virginius causas abdicationis, dementiæ, malæ tractationis, orbarũ nuptias indicentium. Nã & iudicium ferè sic accidit, inuentiq; sunt, q has materias officiorũ uocarent. Sed alios quoq; nonnunquã leges hæ recipiunt status. Nam & coniectura est aliquando in plerisq; horũ, cũ se uel non fecisse, uel bona mente fecisse contendunt. Cuius generis

exempla ſunt multa. Et quid ſit dementia, & mala tractatio finitur.
Nam iuris leges plerunq; quæſtiones præcurrere ſolent. Et ex qui-
bus cauſis non fiat ſtatutum, quod tamen facto defendi non poterit, iu
re nitetur, & quot, & qbus cauſis abdicare non liceat, & in quæ
crimina malæ tractationis actio detur, & cui accuſare dementiæ nó
permittatur. Abdicationum formæ ſunt duæ, altera criminis ꝑfecti,
ut ſi abdicetur raptor, adulter. altera imperfecti, uelut pendentis, &
adhuc in conditione poſiti, quales ſunt in quibus abdicatur filius, qa
non pareat patri. Illa ſemper aſperā abdicantis actionem habet, im
mutabile eſt enim quod factum eſt. hæc ex parte blandā, & ſuaden
ti ſimilem. mauult enim pater corrigere quàm abdicare. At pro filijs
in utroq; genere ſummiſſam, & ad ſatisfaciendum compoſitā, à quo
diſſenſuros ſcio, qui libenter patris figuram lædunt, quod non auſim
dicere nunquam eſſe faciendū. poteſt enim materia incidere, quæ hoc
exigat. Cæterum uidendum eſt quoties aliter agi poteſt, ſed de figu-
ris in alio libro tractabimus. Nō diſſimiles autē abdicationū actio-
nibus ſunt malæ tractationis actiones. Nam & ipſam habent eandē
in accuſationibus moderationē. Dementiæ quoq; iudicia aut pro-
pter id, quod factum eſt, aut propter id, quod adhuc fieri, uel nō fie-
ri poteſt inſtituuntur, & actor in eo, quod factum eſt, liberum habet
impetum, ſic tamen, ut factum accuſet, ipſius patris tanquā ualetudi
ne lapſi miſereatur. In eo uero, cuius libera mutatio eſt, diu roget, et
ſuadeat, & nouiſſime dementiam rationi quæratur obſtare, non mo-
res, quos quanto magis in præteritum laudauerit, tanto facilius pro-
babit morbo eſſe mutatos. Reus quoties cauſa patietur, debebit eſſe in
defenſione moderatus, qa ferè ira, & concitatio furori ſunt ſimilia.
Omnibus his commune eſt, quod rei non ſemper defenſione facti, ſed
excuſatione, ac uenia frequenter utuntur. Eſt enim domeſtica diſcepta-
tio, in qua & ſemel peccaſſe, & per errorem, et leuius quàm obijcia-
tur, abſolutioni nónunq̄ ſufficit. Sed alia quoq; multa controuerſiarū
genera in qualitatem cadunt, iniuriarum, quanq̄ enim reus aliquan
do feciſſe negat. Plerūq; tamen hæc actio facto, atq; animo continetur.
De accuſatore cōſtituendo, quæ iudicia diuinationes uocātur. in quo
genere Cicero qdem, qui mandātibus ſocijs, Verrem accuſabat, hac
uſus eſt diuiſione. ſpectandum à quo maxime agi uelint hi, quorum
de ultione quæritur, à quo minime uelit is, qui accuſatur. Frequētiſſi
me tamē hæ ſunt quæſtiones, uter maiores cauſas habeat, uter plus īdu
ſtriæ, aut uiriū ſit allaturus ad accuſandū, uter id meliore fide ſit factu
rus. Tutelæ præterea, ī quo iudicio ſolet quæri an alia de re quàm

de calculis cognoſci oporteat, an fidem præſtare debeat tantum, non
etiam conſilium, & euentum. cui ſimile eſt male geſtæ procuratio-
nis in foro negotiorum geſtorum. nam & mandati actio eſt. Præter
hæc finguntur in ſcholis & ſcripti maleficij, in q̃bus aut hoc quæ=
ritur, an ſcriptum ſit. aut hoc, an maleficium ſit, raro utrunq; male
geſtæ legationis, apud græcos & ueris cauſis frequens, ubi iuris loco
quæri ſolet, an omnino aliter agere quàm mandatum ſit, liceat, &
quouſq; ſit legatus, quoniam aliæ in renuntiãdo ſunt, ut in eo, qui te-
ſtimonium in Verrem dixerat, poſt perlatam legationem. plurimum
tamen eſt, in eo quale ſit factum. Reip. læſæ. hinc mouentur q̃dem
mille iuris cauillationes, quid ſit remp. lædere, & læſerit'ne, an pro=
fuerit, & ab ipſo, an propter ipſum læſa ſit. In facto tamen pluri=
mum ineſt. Ingrati quoq;, in quo genere quæritur, an is, cum quo
agitur, acceperit beneficiũ, quod raro negandũ eſt, ingratus eſt enim,
qui negat quantum acceperit, an reddiderit, an protinus qui nõ red=
didit ingratus ſit. an potuerit reddere, an id, quod exigebatur, debue=
rit, quo animo ſit. Simpliciores illæ iniuſti repudij ſub qua lege con
trouerſiæ illud propriũ habent, quod à parte accuſantis defenſio eſt,
& defendentis accuſatio. Præterea, cum quis rationẽ mortis in ſe-
natum reddidit, ubi una quæſtio eſt iuris, an is demum prohibendus
ſit, qui mori uult, ut ſe legum actionibus ſubtrahat. Cætera qualita-
tis. Finguntur & teſtamenta, in quibus de ſola quæritur uoluntate,
ut in controuerſia, quam ſupra expoſui, in qua de parte patrimonij
quarta, quã pater digniſſimo ex filijs reliquerat, contendunt philo-
ſophus, medicus, orator. Quod idem accidit, ſi orbæ nuptias indicant
pares gradu, et ſi inter propinquos de idoneo quæratur. Sed mihi nec
omnes ꝑſequi materias in animo eſt. Fingi enim adhuc poſſunt, nec
communes ſunt earum quæſtiones, quia poſitionibus mutantur. Hoc
tantum admiror Flauium, cuius apud me merito ſumma eſt authori=
tas, cũ artem ſcholæ tantum componeret, tam anguſte materiã qua-
litatis terminaſſe. Quantitas quoq; (ut dixi plerunq;) etiã ſi nõ ſem-
per plerunq;, tamen recte eidẽ ſubiacet, ſeu modi eſt, ſeu numeri. Sed
modus aliquando conſtat æſtimatione facti. quanta ſit culpa, quan=
tum'ue beneficium, aliquando iure, cũ id in controuerſiã uenit, qua
quis lege puniẽdus, uel honorandus ſit. Stuprator decem millia dare
debeat, quæ pœna huic crimini conſtituta eſt, an quia ſtupratus ſe ſu
ſpendit, capite puniri tanquam cauſa mortis. quo in genere falluntur,
qui ita dicunt. tanquam inter duas leges quæratur. Nam de decẽ mil
libus nulla controuerſia eſt, quæ nec petuntur. Iudicium redditur, an

reus cauſa

reus causa sit mortis. In coniecturã quoq; eadem species cadit, cũ ꝑpetuo, an qnquẽnali sit exilio multãdus, in cõtrouersiã uenerit, num prudens cædẽ cõmiserit quæritur. Illa quoq;, quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thrasybulo triginta præmia debeantur, & cum duo fures pecuniã abstulerunt, separatim quadruplũ quisq;, an duplũ debeat. Sed hic factũ quoq; æstimatur, & tamen ius ipsum ꝑdeet ex qualitate.

De qualitate iudiciali.

QVI neq; fecisse se negabit, neq; aliud esse, quod fecerit, dicet, neq; factum defendet, necesse est in suo iure consistat. In quo plerunq; actionis est quæstio, quæ nõ semper eadẽ est, ut qdã putauerunt, nã & iudiciũ antecedit, qualia sunt præturæ curiosa consilia, cũ de iure accusatoris ambigitur, & in ipsis frequẽtissime iudicijs uersatur. Est enim duplex eius disceptationis conditio, quod aut intentio, aut præscriptio habet controuersiã. Ac fuerunt qui præscriptioni, statum facerent, tanquã ea non ijsdẽ omnibus, qbus cæteræ leges quæstionibus continerentur. cum ex præscriptione lis pendet, de ipsa quæri non est necesse, ignominioso patri filius præscribit de eo solo, iudicatio est, an liceat. Quoties tamen poterimus efficiendum est, ut de re quoq; bene sentiat. sic enim iuri nostro libentius indulgebit, ut in possessionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiã si nõ proprietatis est quæstio, sed tantũ possessionis, tamen non solũ possedisse nos, sed etiã nostrum possedisse docere oportebit. Sed frequẽtius etiã quæritur de intentione. Vir fortis optet qcqd uolet, nego illi dandũ quicquid optauerit, non habeo præscriptionem, sed tamen uolũtate contra uerba præscriptionis modo utor. In utroq; autẽ genere status idẽ fit. Porro lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet aut propter se ipsam, aut propter alterã. Quæstio est aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto aut apertum est, aut obscurũ, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idẽ accipi uolo de testamentis, pactis, stipulationibus, omni deniq; scripto, idẽ de uoce. Et quoniã quatuor eius generis quæstiones, uel status facimus, singulos percurram.

De statu ex scripto, & uoluntate.

SCRIPTI, & uoluntatis frequẽtissima inter consultos quæstio est, & pars magna controuersiæ iuris hinc pendet, quo minus id in scholis accidere mirũ est, ubi etiam ex industria fingitur. Eius ge-

nus unum est, in quo & de scripto, & de uoluntate quæritur. Id tũ accidit, cũ est in lege aliqua obscuritas, in ea aut uterq; suã interpretationem confirmat, aut aduersarij subuertit, ut hic. Fur quadruplũ soluat, duo surripuerũt pariter decẽ millia, petuntur ab utroq; quadragena, illi postulant, ut uicena conferant. Nam & actor dicit hoc esse quadruplum, quod petat, & rei hoc, quod offerant. Voluntas quoq; utrinq; defenditur, aut cum de altero intellectu certum est, de altero dubiũ. Ex meretrice natus ne concionetur, quæ filiũ habebat, prostrare cœpit, prohibetur adolescens concione. nã de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum est. an eadẽ huius causa sit dubiũ est, quia ex hac natus ante quàm meretrix esset. Solet et illud quæri, quò referatur, quod scriptũ est. bis de eadem re ne sit actio, idest hoc bis, ad actorem, an ad actionẽ. Hæc ex iure obscuro. Alterũ genus est ex manifesto, quod qui solũ uiderunt, hunc statum plani, & uoluntatis appellauerunt. In hoc altera pars scripto nititur, altera uolũtate. Sed contra scriptũ tribus generibus occurritur. Vnum est, in quo id seruari semper nõ posse ex ipso patet, liberi parẽtes alant, aut uinciantur, non enim alligabitur infans. hic erit ad alia transitus, et diuisio. An quisquis non aluerit, an hic. propter hoc proponunt qdã tale genus controuersiarũ, in quo nullum argumentum est, quod ex lege ipsa peti possit, sed de eo tantum, de quo lis est, quærendũ sit. Peregrinus si murum ascenderit, capite puniatur, cum hostes murum ascendissent, peregrinus eos depulit, petitur ad supplicium, non erunt hic separatæ quæstiones, an quisq;, an hic, quia nullum potest afferri argumentum contra scriptum uehementius eo, qđ in lite est, sed hoc tantum, an'ne seruandæ quidem ciuitatis causa. Ergo & equitate, et uoluntate pugnandũ. Fieri tamen potest, ut ex alijs legibus exẽpla ducamus, per quæ appareat semper stari scripto non posse, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertium cũ in ipsis uerbis legis reperimus aliqd, per quod probemus aliud legum latorem uoluisse, ut in hac controuersia, q nocte cũ ferro deprehensus fuerit, alligetur. cũ annulo ferreo inuentũ magistratus alligauit. Hic quia est uerbũ in lege, deprehensus, satis etiam significatum uidetur nõ contineri lege nisi noxiũ ferrum. Sed ut qui uoluntate nitetur, scriptum, quoties poterit, infirmare debebit, ita q scriptum tuebitur, adiuuare se etiã uolũtate tentabit. In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit, scriptum nihil sit, ut in iudicio curiano, in quo nota L. Crassi, et Scæuolæ fuit cõtentio. Substitutus hæres erat, si posthumus ante tutelæ suæ annos decessisset, non est natus, propinqui bona sibi uendicabant, quis

dubitaret

dubitaret, quin ea uoluntas fuisset testantis, ut is non nato filio hæres esset, qui mortuo, sed hoc non scripserat. Id quoq;, quod huic contrarium est, accidit nuper, ut esset scriptum, quod appareret scriptorem noluisse, qui sextertium numum quinq; millia legauerit, cum emendaret testamentum sublatis sextertijs numus argenti pondo æque posuit, quinq; millia remanserunt. apparuit tamen quinq; pondo dari uoluisse, quod ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiam statu generales sunt quæstiones scripto, an uoluntate standũ sit, quæ fuerit scribentis uoluntas, tractatus omnes qualitatis, aut coniecturæ, de quibus satis dictum arbitror.

De contrarijs legibus.

PROXIMVM est de legibus contrarijs dicere, qa inter oẽs artium scriptores constat in antinomia duos esse scripti, & uoluntatis status, neq; immerito, quia cum lex legi obstet, utrinq; contra scriptum dicitur, & quæstio est de uoluntate, in utraq; id ambigitur, an utiq; illa lege sit utendum. Omnibus autem manifestum est, nunquam esse legem legi contrariam iure ipso, quia si diuersum ius esset, alterũ altero abrogaretur, sed eas casu collidi, & euentu. Collidũtur autem aut pares inter se, ut si optio tyrannicidæ, & uiri fortis comparentur, utriq; data, quod uelit, petendi potestate, hic meritorũ temporis, præmij, collatio est. aut secum ipsæ, ut duorum fortium, duarum tyrannicidarum raptarum, in qbus non potest esse alia quæstio quàm temporis, utra prior sit, aut qualitatis, utra iustior sit petitio. diuersæ quoq; leges confligunt, aut similes, diuersæ, quibus etiam citra aduersam legem contradici possit, ut in hac controuersia, magistratus ab arce ne discedat, uir fortis optato quæ uolet, uel alia nulla obstante quæri potest, an quicquid optarit accipere debeat, et à magistratu multa dicentur, quibus scriptum expugnatur, si incendiũ in arce fuerit, si in hostes recurrendũ. similes, contra quas nihil opponi potest, nisi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur, contra, mulieris imago in gymnasio ne ponatur, mulier tyrannũ occidit. nam neq; mulieris imago ullo alio casu poni potest, nec tyrannicidæ ullo alio casu summoueri. Impares sunt, cũ alteri multa opponi possunt, alteri nihil, nisi qđ in lite est, ut cũ uir fortis impunitatem desertoris petit. Nã contra legem uiri fortis, ut supra ostendi, multa dicuntur, aduersus desertores scripta, non potest nisi optionẽ subuerti. Item confessum est ex utraq; parte ius, aut dubium, si confessum est,

hæc ferè quærũtur, utra lex potẽtior, an ad deos ptineat, an ad homines, an ad rẽp. an ad priuatos, de honore, an de pœna, magnis rebus, an de paruis, pmittat, an uetet, an imperet. Solet tractari et utra sit antiquior, et uelut potẽtissima, utra minus pdat, ut in desertore, et uiro forti, qđ illo nõ occiso, lex tota tollatur, occiso sit reliqua uiro forti alia optio. Plurimum tamen est in hoc, utrũ fieri sit melius, atque æquius, de quo nihil præcipi, nisi proposita materia, potest. Si dubiũ aut alteri, aut inuicẽ utriq; de iure fit controuersia, ut in re tali. Patri in filium, patrono in libertum manus iniectio sit, liberti hæredẽ sequantur, liberti filiũ quidam fecit hæredem, inuicem petitur manus iniectio, & patronus negat ius patris illi fuisse, qa in manu ipse patroni fuerit. duplices leges, sicut duæ colliduntur, ut an nothus ante legitimum natus legitimus sit, post legitimum tantum ciuis. quod de legibus, idem de senatusconsultis dictum, quæ si aut inter se pugnent, aut obstent legibus non tamen aliud sit eius status nomen.

De syllogismo, seu ratiocinatione.

SYLLOGISMVS habet aliquid simile scripto, et uoluntati, qa semper pars in eo altera scripto nititur. Sed hoc interest, qđ illic contra scriptũ dicitur, hic super scriptũ. illic qui uerba defendit, hoc agit, ut fiat utiq; qđ scriptum est, hic ne aliud, quàm scriptũ est. eius nonnulla etiã cum finitione cognatio, nã sæpe si finitio infirma est, in syllogismum delabitur. Sit enim lex. Venefica capite puniatur. Sæpe separanti amatoriũ dedit, eundẽ repudiauit, p propinquos rogata ut rediret, nõ est reuersa, suspendit se maritus, mulier ueneficij rea est. fortissima est actio dicentis amatoriũ uenenũ esse. id erit finitio, quæ si parũ ualebit fiet syllogismus, ad quẽ, uelut remissa priore contẽtione, ueniemus, an perinde puniri debeat, ac si quæ uirũ ueneno necasset. Ergo hic status ducit ex eo, qđ scriptũ est, id, quod incertũ est. quod quoniã ratione colligitur, ratiocinatio dicitur. In has autẽ ferè species uenit, an qđ semel ius est, idẽ et sæpius. incesti damnata, & præcipitata de saxo, uiua repetitur. an quod in uno in pluribus, q duos uno tẽpore tyrannos occidit, duo præmia petit. an qđ ante, & postea raptor profugit, rapta nupsit, reuerso illo petit optionẽ. an quod in toto idẽ in parte. aratrũ accipere pignore nõ licet, uomerẽ accepit. an qđ in parte, idẽ in toto. Lanas uehere Tarẽto non licet, oues uexit. In his syllogismus scripto nititur, alter nõ satis cautũ esse dicit. Postulo ut præcipitetur incesta, lex est, et rapta optionẽ petit, et in oue lanæ sunt,

simuliter

ſimiliter alia. Sed quia reſponderi poteſt, non eſt ſcriptum, ut bis præ-
cipitetur damnata, aut quando rapta optet, aut tyrannicida duo præ=
mia accipiat. nihil de uomere cautum, nihil de ouibus, ex eo, quod ma
nifeſtum, colligitur, quod dubiũ eſt. Maioris pugnæ eſt ex ſcripto du=
cere, quod ſcriptũ non eſt, an q̃a hoc, & hoc, qui patrẽ occiderit, cul=
leo inſuatur, matrem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat, extra
tabernacula eduxit. In hoc genere hæc quæruntur, an quoties pro=
pria lex nõ eſt, ſimili ſit utendũ. an id, de quo agitur, ei, de quo ſcri=
ptum eſt, ſimile ſit. Simile autem et maius eſt, et par, et minus. In illa
priore, an ſatis lege cautũ ſit, an et ſi parũ cautũ eſt, hac ſit utendũ,
in utroq; de uolũtate legũ latoris, ſed de æquo tractatus potentiſſim.

De ambiguo, ſeu amphibologia.

AMPHIBOLOGIAE ſpecies ſunt innumerabiles, adeo ut
philoſophorũ q̃buſdã nullũ uideatur eſſe uerbũ, q̃d nõ plura ſignifi
cet. Genera admodũ pauca, aut enim uocibus accidit ſingulis, aut con
iunctis. ſingula afferũt errorẽ cũ pluribus rebus, aut hominibus eadẽ
appellatio eſt ὁμωνυμία dicitur, ut gallus, utrũ enim auẽ, an gentẽ,
an nomẽ, an fortunã corporis ſignificet, incertũ eſt, et Aiax, Telamo=
nis, an Oilei filius. Verba quoq; quædã diuerſos intellectus habent,
ut cerno, quæ ambiguitas plurimis modis accidit. Vnde ferè lites
præcipue ex teſtamẽtis cũ de libertate, aut etiã de hæreditate cõten
dunt hi, q̃bus idẽ nomen eſt, aut q̃d ſit legatũ, quæritur. Alterũ eſt, in
quo alia integro uerbo ſignificatio eſt, alia diuiſo, ut ingenua, et ar-
mamentũ, et coruinũ. ineptæ ſanè cauillationes, ex qua tamen græci
cõtrouerſias ducũt, inde αὐλητρὶς illa uulgata, cũ quæritur, utrum
aula, quæ ter ceciderit, an tibicina, ſi ceciderit, debeat publicari. Ter-
tia eſt ex cõpoſitis, ut ſiq̃s corpus ſuũ in occulto loco poni iubeat, cir=
caq; monimentũ multũ agri ab hæredibus in tutelã cinerũ, ut ſolet,
leget, ſit litus hoc cultũ. Sic apud græcos cõtẽdit λέων, et παντολέων,
cũ ſcriptura dubia eſt. bona oĩa λέοντι, an bona παντολέοντι reli
cta ſint. In cõiunctis plus ambiguitatis eſt. Fit autẽ p̃ caſus, ut,

» Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe.

Per collocationẽ, ubi dubiũ eſt, q̃d quò referri oporteat, ac frequẽtiſſi
me cũ q̃d, quod mediũ eſt utrinq;, poſſit trahi, ut de Troilo Virgilius,
Lora tenens tamen- hic utrum quod teneat tamen lora,
an quamuis teneat, tamen trahatur, quæri poteſt, unde controuerſia
illa. Teſtamento quidam iuſſit poni ſtatuam auream haſtam tenen=

tem, quæritur statua hastam tenens, aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua alterius materiæ. Fit per flexum idem magis, quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentium sermo subiunctus sit, in dubio est. Vnde est controuersia, hæres meus uxori meæ dare damnas esto argenti, quod elegerit pondo centum, uter eligat quæritur. Verum id, quod ex his primum est mutatione casuum, sequens diuisione uerborum, aut translatione emendatur, tertiũ adiectione. Accusatiui geminatione facta amphibologia soluitur ablatiuo, ut illud Lachetem audiui ꝑcussisse Demeam, fiat à Lachete percussum Demeã. Sed ablatiuo ipsi, ut in primo diximus, inest naturalis amphibologia, cœlo decurrit aperto, utrum per apertũ cœlum, an cũ apertum est. Diuisio respiratione, & mora constat, statuam, deinde auream hastam, uel statuam aureã, deinde hastam. adiectio talis est, argentũ, quod elegerit ipse, ut hæres intelligatur, uel ipsa, ut uxor. Adiectione facta, amphibologia qualis fit nunc flentis illos deprehendimus, detractione soluetur. pluribus uerbis emendandũ, ubi est id, quod quò referatur, dubium est. & ipsum est ambiguũ. Hæres meus dare illi damnas esto omnia sua, in quod genus incidit Cicero loquens de C. Fannio. » Is soceri instituto, quẽ, q́a » cooptatus in augurũ collegium non erat, non admodũ diligebat » præsertim cum ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generũ prætulisset. Nam id sibi & ad socerum referri, & ad Fannium potest. Productio quoq; in scripto, et correptio in dubio relicta causa est ambiguitatis, ut in hoc Cato, aliud enim ostendit breuis secunda syllaba casu nominatiuo, aliud eadẽ syllaba producta casu datiuo, aut ablatiuo. Plurimæ præterea sunt aliæ species, quas ꝑseq nihil necesse est. Nec refert quo modo facta sit amphibologia, aut quo resoluatur. Duas enim res significari manifestũ est, & quod ad scriptũ, uocem'ue ꝑtinet, in utranq; par est partẽ. Ideóq; frustra præcipitur, ut in hoc statu uocẽ ipsam ad nostrã partẽ conemur uertere. Nã si id fieri potest, amphibologia nõ est. Amphibologiæ autẽ omnis in his erit quæstio, aliquãdo uter sit secundum naturã magis sermo, semper utrũ sit æquius, utrũ is, q scripsit, ac sic dixit, sic uoluerit. quarũ in utrãq; partẽ satis ex ijs, quæ de cõiectura, et qualitate diximus, præceptũ est.

Quæ sit inter status cognatio, & quæ diuersitas.

EST autem quædam inter hos status cognatio. nam & in finitione, quæ sit uoluntas nominis quæritur, & in syllogismo qui secundus

cundus à finitione status est, spectatur, quid uoluerit scriptor, & ex contrarijs legibus duos esse scripti, & uolũtatis status apparet. Rursus & finitio quodammodo est amphibologia, cum in duas partes diducatur intellectus nominis, scriptum, & uoluntas habet in uerbis uocis quæstionem, quod idẽ in antinomia petitur. Ideóq; omnia hæc quidam scriptum, & uoluntatem esse dixerunt. alij in scripto, et uoluntate amphibologiam esse, quæ facit quæstionem, sed distincta sunt. Aliud est enim obscurum ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipsa nominis quæstionem habet generalem, & quæ esse etiã citra complexum causæ possit. Scriptum, & uoluntas de eo disputat uerbo, quod est in lege. Syllogismus de eo, quod non est. amphibologiæ lis in diuersum trahit. Legum contrariarum ex diuerso pugna est, neq; immerito. & recepta est à doctissimus hæc differentia, & apud plurimos, ac prudentissimos durat. Et de hoc quidẽ genere disceptationis etiam si non omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ nisi proposita de qua dicendũ est, materia, uiam docendi nõ præbeant. non enim causa uniuersa in quæstiones, ac locos diducenda est. Sed ipsæ hæ partes habent rursus ordinem suum. nam & in procemio primum est aliquid, & secundum, ac deinceps. Et quæstio omnis, ac locus habet suam dispositionem, ut thesis, etiam simplex si forte satis erit diuidendi peritus, qui controuersiã in hæc diduxerit, an omne præmium uiro forti dandum sit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea, quæ nupta sit, an hæc, deinde cum fuerit de prima quæstione dicendum passim, & ut quicquid in mentem ueniet, miscuerit, non primum in ea scierit esse tractandum. uerbis legis standum sit. an uoluntate. huius ipsius particulæ aliquod initiũ fecerit. Deinde proxima subnectens struxerit orationẽ, ut pars hominis est manus, eius digiti, illorũ quoq; articuli. Est & hoc, quod scriptor demonstrare nõ possit, nisi certa, definitáq; materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimmo centũ, ac mille in re infinita, atq; materia præceptoris est in alio, atq; alio genere quotidie ostendere. Quis ordo sit rerũ, & quæ copulatio, ut paulatim fiat usus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia, quæ ars efficit, non possunt. nã quis pictor omnia, quæ in rerũ natura sunt, adumbrare didicit. Sed percepta semel imitandi ratione assimilabit quicquid acceperit. quid enim? non faber uasculũ aliquod, quale nunq̃ uiderat, facit? Quædam uero nõ docentiũ sunt, sed discentiũ. nam & medicus q̃d in quoq; ualetudinis genere faciendum sit, quid, q̃bus'ue signis prouidendũ, docebit, uim sentiẽdi pulsus uenarum, caloris motus, spiritus meatum, coloris distantiam, quæ sua

cuiusq; ſunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cum cauſis deliberemus, cogitemusq; homines ante inueniſſe artem, q̃ docuiſſe. Illa enim potentiſſima eſt, quæq; uere dicitur œconomica totius cauſæ diſpoſitio, quæ conſtitui niſi uelut in re præſente nõ poteſt. Vbi aſſumendum prooemium, ubi omittendum, ubi utendum expoſitione continua, ubi partita, ubi ab initijs incipiendũ, ubi more homerico à medijs, uel ultimis, ubi omnino non exponendum, quando à noſtris, quando ab aduerſariorum propoſitionibus incipiamus, quando à firmiſſimis probationibus, quando à leuioribus, quando in cauſa præponendæ prooemijs quæſtiones, qua præparatione præmuniẽdæ, quid iudicis animus accipere poſſit ſtatim dictum, quò paulatim deducendus, ſingulis, an uniuerſis opponenda refutatio, reſeruandi ꝑorationi, an per totam orationem diffundendi affectus. de iure prius, an de æquitate dicendũ, an ante acta crimina, an de quibus iudiciũ eſt, prius obijcere, uel diluere conueniat. Si multiplices cauſæ erunt, quis ordo faciẽdus, quæ teſtimonia, tabulæ'ue cuiuſq; generis in actione recitandæ, quæ reſeruandæ. Hæc eſt uelut imperatoria uirtus copias ſuas partientis ad caſus præliorum, retinentis partes per caſtella tuenda, cuſtodiendas'ue urbes, petendos cómeatus, obſidenda itinera, mari deniq;, ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præſtat omnia, cui affuerint natura, doctrina, ſtudiũ. Quare nemo expectet, ut alieno tantum labore ſit diſertus, uigilandum ducat, iterum enitendũ, pallendum eſt, facienda ſua cuiq; uis, ſua ratio, non reſpiciendũ ad hæc, ſed in promptu habenda, nec tanquam tradita, ſed tanquam innata. nam uiam demonſtrare uelociter ars poteſt, ſiqua eſt. uerum ars ſatis præſtat, ſi copias eloquentiæ ponit in medio. noſtrum eſt uti eis ſcire. Reliqua partium eſt demum diſpoſitio. Et in his ipſis primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius, qui non modo ut ſint ordine collocati elaborandum eſt, ſed ut inter ſe iuncti, atq; ita cohærentes, ne cõmiſſura perluceat. corpus ſit non membra, quod ita continget, ſi & quid quaq; conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus nõ pugnantia, ſed quæ inuicem complectantur, ita res non diuerſæ diſtantibus ex locis, quaſi inuicem ignotæ collidentur, ſed aliqua ſocietate, cum prioribus, ac ſequentibus ſe copula tenebunt, ac uidebitur non ſolum compoſita oratio, ſed etiam continua. Verum longius fortaſſe progredior fallente tranſitu, & à diſpoſitione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER OCTAVVS.

PROOEMIVUM.

h IS FERE` quæ in proximos quinq; libros collata sunt, ratio inueniendi, atq; inuenta disponendi continentur, quam ut per omnes numeros penitus cognoscere, ad summam scientiæ necessarium est, ita incipientibus breuius, ac simplicius tradi magis conuenit, aut enim difficultate institutionis tam numerosæ, atq; pplexæ deterreri solent, aut eo tẽpore, quo præcipue alenda ingenia, atq; indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur, aut si hæc sola didicerint, satis se ad eloquentiam instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicẽdi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde existimant accidisse, ut qui diligentissimi artium scriptores extiterunt, ab eloquẽtia longissime fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana, & cum ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expedita. Eligat itaq; peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præsentia, quæ placent, remota refutandi cætera, mora. Sequuntur enim discipuli quo` duxeris, mox cum robore discendi crescet etiam eruditio. Iidem primo solum iter credant esse, in quod inducentur, mox illud cogniturí etiam optimum. Sunt autem neq; obscura, neq; ad percipiendum difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerunt. Itaq; in toto artis huiusce tractatu difficilius est iudicare quid doceas, quàm cum iudicaris, docere, præcipueq; in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quæ, si is, qui instituitur, nõ repugnauerit, pronum ad cætera habiturus est cursum. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus rhetoricen bene dicendi scientiã, & utilem, & artem, & uirtutẽ esse, materiam eius, res omnes, de quibus dicendum esset. Tum & eas in tribus fere` generibus demonstratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationem porro` omnem constare rebus, & uerbis. in rebus intuendã inuentionem, in uerbis elocutionem, in utraq; collocationem, quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium docendi, mouendi, delectandi, partibus contineri. Ex quibus ad

docendum expositio, & argumentatio, ad mouendum affectus pertinerent, quos per omnem quidem causam, sed maxime tamen in ingressu, ac fine dominari. Nam delectationem q̃uis in utroq; sit eorũ, magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ personis, locis, temporibus continerẽtur. in omni porro materia tria esse quærenda, an sit, quid sit, quale sit. His adijciebamus demonstratiuã laude, ac uituperatione constare, in ea, quæ ab ipso, de quo diceremus, quæ post eum acta essent intuendum. Hoc opus tractatu honestorum, utiliumq; constare. Suasorijs accedere tertiam partem ex coniectura, posset'ne fieri. Et an esset futurum, de quo deliberaretur. hic præcipue diximus spectandum, quis, apud quem, quid diceret. Iudicialium causarum, alias in singulis, alias in pluribus controuersijs consistere, & in quibusdã intentionem, modo depulsionem. porro omnem infitiatione duplici. factum'ne, & an hoc factum esset. Præterea defensione, ac altercatione constare, quæstionem aut ex scripto esse, aut ex facto, ex facto de rerum fide, proprietate, qualitate, scripto, de uerborum ui, aut uoluntate, in quibus uis tum causarum, tum actionum inspici soleat, quæq; aut scripti, & uolũtatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legum contrariarũ specie continetur. In omni porro causa iudiciali quinq; esse partes, quarum exordio conciliari audientem. Causam narratione proponi, confirmatione proposita confirmari, confutatione dissolui, poratione, aut memoriam refici, aut animos moueri. His argumentandi, & afficiendi locos, & q̃bus generibus concitari, placari, resolui iudices oporteret adiecimus. Accessit ratio diuisionis. credere modo qui discet uelit, certam quandã uiam esse, in qua multa etiã sine doctrina præstare debeat per se ipsa natura, ut hæc, de q̃bus dixi, non tam inuenta à præceptoribus, q̃ cũ fierent obseruata esse uideantur. Plus exigunt laboris, & curæ quæ sequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationẽ tractabimus, partem operis (ut inter omnes oratores conuenit) difficillimam. Nam & M. Antonius, cuius supra habuimus mentionem, cum ait à se disertos uisos esse multos, eloquentẽ autẽ neminem, disertis satis putat, dicere quæ oporteat. Ornate autẽ dicere propriũ esse eloquentissimi. Quæ uirtus si usq; ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso q̃dem, aut Lucio Crasso, certum est & in his, & in prioribus eã desyderatam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius inuentionẽ quidem, ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam oratoris. Ideoq; præcipue circa partis huius præcepta elaborauit, quod eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur, nomine, palam

declaratur. Eloqui enim hoc eſt omnia, quæ mente conceperis, promere, atq; ad audientes perferre, ſine quo ſuperuacua ſunt priora, & ſimilia gladio condito, atq; intra uaginam ſuã hærenti. hoc itaq; maxime docetur, hoc nullus niſi arte aſſeq̃ poteſt, huic ſtudiũ adhibendũ, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas conſumitur, hoc maxime orator oratore præſtantior, hoc genera ipſa dicendi alia alijs potiora. Neq; enim aſiani, aut quocunq; alio genere corrupti res nõ uiderunt, aut eas nõ collocauerũt, neq; quos aridos uocamus, ſtulti, aut in cauſis cæci fuerunt, ſed his iudiciũ in eloquẽdo, ac modus, illis uires defuerunt, ut appareat in hoc & uitiũ, & uirtutẽ eſſe dicendi. Non ideo tamen ſola eſt agenda cura uerborũ, occurram enim neceſſe eſt, & uelut in ueſtibulo protinus apprehenſuris hanc confeſſionem meã reſiſtam his, qui omiſſa rerũ, qui nerui ſunt in cauſis, diligentia, quodã inani circa uoces ſtudio ſeneſcunt, id'q; faciunt gratia decoris, quod eſt in dicendo mea q̃dem opinione pulcherrimũ, ſed cũ ſequitur, non cũ affectatur. Corpora ſana, & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex eiſdem his ſpeciem accipiunt, ex q̃bus uires. nanq; & colorata, & aſtricta, & lacertis expreſſa ſunt. ſed eadem ſiquis uulſa, atq; fucata muliebriter comat, fœdiſſima ſunt ipſo formæ labore, et cultus conceſſus, atq; magnificus addit hominibus, ut græco uerſu teſtatum eſt, authoritatem. At muliebris, & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa translucida, et uerſicolor quorundam elocutio res ipſas effœminat, quæ illo uerborũ habitu ueſtiuntur. Curam ergo uerborũ, rerũ uolo eſſe ſolicitudinẽ. Nã plerunq; optima rebus cohærent, & cernuntur ſuo lumine. At nos quærimus illa tanquam lateant ſemper, ſé'q; ſubducant. Ita nunquã putamus circa id eſſe, de quo dicendũ eſt, ſed ex alijs locis petimus, et inuentis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia eſt, quæ ſi toto corpore ualet, ungues polire, et capillum reponere nõ exiſtimat ad curam ſuã p̃tinere. Sed euenit plerunq;, ut in hac diligentia deterior etiam fiat oratio. primũ quia ſunt optima minime acceſita, et ſimplicibus, atq; ab ipſa ueritate profectis ſimilia. Nã illa, quæ curam fatentur, & ficta, atq; compoſita uideri etiã uolunt, nec gratiã conſequuntur, & fidem amittunt, propter id, quod ſenſus obumbrant, & uelut læto gramine ſata ſtrangulant. Nam & quod recte dici poteſt, circumimus amore uerborũ, & quod ſatis dictũ eſt, repetimus, & quod uno uerbo patet, pluribus oneramus, & pleraq; ſignificare melius putamus, quàm dicere. Quid quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur diſertum, quod & alius dixiſſet.

A' corruptiſſimo quoq; poëtarũ figuras, ſeu translationes mutuamur. Tum demũ ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligendos nos, opus ſit ingenio. atq; ſatis aperte Cicero præceperat in dicẽdo uitium uel maximum eſſe a' uulgari genere orationis, atq; a' conſuetudine cõmunis ſenſus abhorrere. Sed ille & durus, & ineruditus, nos melius, ꝗbus ſordẽt omnia, quæ natura dictauit, ꝗ non ornamenta quærimus, ſed lenocinia, quaſi uero ſit ulla uerborũ, niſi rei cohærentium uirtus, quæ ut propria ſint, & dilucida, & ornata, & apte collocentur, ſi tota uita laborandũ eſt, omnis ſtudiorũ fructus amiſſus eſt. Atq; pleroſq; uideas hærentes circa ſingula, & dum inueniunt, et dum inuenta ponderant, ac dimetiũtur. quod ſi idcirco fieret, ut ſemper optimus uterẽtur, abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ & curſum dicẽdi refrenat, & calorẽ cogitationis extinguit mora, et differentia. Miſer enim et (ut ſic dicam) pauper orator eſt, ꝗ nullũ uerbũ æquo animo perdere poteſt. Sed ne perdet ꝗdem qui rationem loquendi primum cognouerit, tum lectione multa, & idonea copioſam ſibi uerborũ ſupellectilem compararit, et huic adhibuerit artem collocandi, deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit, ut ſemper in promptu ſint, & ante oculos. nanq; & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus ſuis occurrent. Sed opus eſt ſtudio præcedente, & aquiſita facultate, & quaſi repoſita. Nanq; iſta quærendi, iudicandi, cõparandi anxietas, dum diſcimus adhibenda eſt, non cum dicimus. Alioquin ſicut qui patrimonium non pararunt, ſub diem quærunt, ita in oratione qui non ſatis laborarunt, ſi præparata uis dicendi non fuerit, erunt inofficioſi, nõ ut ad requiſita reſpondere, ſed ut ſemper ſenſibus inhærere uideantur. atq; ut umbra corpus ſequitur, tamen in hac ipſa cura eſt aliquid ſatis. Nã cum latina, ſignificantia, ornata, apte ſint collocata, quid amplius laboremus? Quibuſdam tamen nullus finis calumniandi eſt, & cum ſingulis pene' ſyllabis commorandi. qui etiã cum optima ſint reperta, quærunt aliquid, quod ſit magis antiquum, remotum, inopinatũ. nec intelligunt iacere ſenſus in oratione, in qua uerba laudãtur. Sit igitur cura elocutionis quammaxima, dum ſciamus tamen nihil uerborum cauſa eſſe faciendum, cum uerba ipſa rerum gratia ſint reperta, quorum ea ſunt maxime probabilia, quæ ſenſum animi noſtri optime promunt, atque in animis iudicũ, quod nos uolumus, efficiunt, ea debent præſtare ſine dubio & admirabilem, & iucundã orationem. Verum admirabilem non ſic quomodo prodigia miramur, & iucundam orationem, non deformi uoluptate, ſed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ in oratione ſpectanda.

IGITVR quam græci φράσιν uocant, latine dicimus elocutionẽ, eam ſpectamus uerbis, aut ſingulis, aut coniunctis. In ſingulis intuendũ eſt, ut ſint latina, pſpicua, ornata, & ad id, quod efficere uolumus, accommodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea, quæ de ratione latine, atq; emendate loquẽdi fuerũt dicenda, in libro primo, cũ de grãmatice loqueremur, executi ſumus. Verũ illic tantũ ne uitioſa eſſent, præcepimus. hic nõ alienũ eſt admonere, ut ſint quãminime peregrina, et externa. Multos enim, qbus loquẽdi ratio nõ deſit, ĩuenias, quos curioſe potius loq dixeris, quàm latine. quo modo & illa Attica anus Theophraſtũ hominẽ alioquin diſertiſſimũ, annotata unius affectatione uerbi hoſpitẽ dixit, nec alio ſe id deprehendiſſe interrogata reſpondit, quàm qđ nimiũ attice loqueretur. Et in Tito Liuio miræ facundiæ uiro putat ineſſe Pollio Aſinius quandã patauinitatẽ. Quare, ſi fieri poteſt, & uerba oĩa, et uox huius alumnum urbis oleãt, ut oratio romana plane uideatur, nõ ciuitate donata.

De perſpicuitate.

PERSPICVITAS in uerbis præcipuam habet proprietatem, ſed proprietas ipſa non ſimpliciter accipitur. Primus enim intellectus eſt ſua cuiuſq; rei appellatio, qua non ſemper utimur. nam & obſcœna uitabimus, & ſordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis, in quo uitio cauendo nõ mediocriter qdam errare ſolent, qui omnia, quæ ſunt in uſu, etiã ſi cauſæ neceſſitas poſtulet, reformidant, ut ille, qui in actione hibericas herbas ſe ſolo nequicquã intelligente dicebat, niſi irridens hanc uanitatem Caſſius Seuerus ſparthũ eum dicere uelle indicaſſet. Nec uideo quare clarus orator duratos muria piſces nitidius eſſe crediderit, quàm ipſum id, qđ uitabat. In hac autẽ proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cuiuſq; rei utitur, nulla uirtus eſt, atq; ei cõtrariũ eſt uitiũ, id apud nos impropriũ, ἄκυρον apud græcos uocatur, quale eſt.
» Tantum ſperare dolorem, aut quod in oratione Dolabellæ, emendatũ à Cicerone annotaui mortẽ ferre, aut qualia nunc laudantur à quibuſdam, quorum eſt de cruce uerba ceciderunt, nõ tamen quicquid non erit proprium protinus et improprij uitio laborabit, quia primum omnium multa ſunt & græce, & latine, nõ denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur, qui pilam, aut

ſudem appellatione priuatim ſibi aſſignata caret, & ut lapidare
quid ſit manifeſtum eſt, ita glebarum, teſtarumq́; iactus non habet
nomen. Vnde abuſio, quæ κατάχρησις dicitur, neceſſaria. Transla=
tio quoq;, in qua uel maximus eſt orationis ornatus, uerba non ſuis
rebus accommodat. Quare proprietas nõ ad nomen, ſed ad uim ſi=
gnificandi refertur, nec auditu, ſed intellectu perpendenda eſt. Secun
do modo dicitur proprium inter plura, quæ ſunt eiuſdem nominis, et
unde cætera dicta ſunt, ut uortex eſt contorta in ſe aqua, uel quic-
quid aliud ſimiliter uertitur. Inde propter flexum capillorum pars
ſumma capitis. quod eſt ex hoc in montibus eminẽtiſſimum recte di=
xeris. hæc omnia uertices, proprie tamen unde initium eſt, ſic ſoleæ,
& turdi piſces, & cætera. Tertius eſt huic diuerſus modus, cum res
communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximiũ, ut carmen
funebre proprie nænia, & tabernaculũ ducis, auguſtale. Item quod
commune eſt, et alijs nomen intellectu alicui rei peculiariter tribui-
tur, ut urbem, Romam accipimus, & uenales, nouicios, & corinthia,
æra, cum ſint urbes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurũ, et
argentum, quàm æs corinthium. Sed ne in his q̄dem uirtus oratoris
inſpicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiã
laudari modo ſolet, ut proprie dictum id eſt, quo nihil inueniri poſſit
ſignificantius, ut Cato dixit Caium Cæſarem ad euertendam remp.
ſobrium acceſſiſſe, ut Virgilius, Deductum carmen. & Horatius.
Acrem tibiam. Annibalemq́; dirum. In quo modo illud quoq; eſt à
quibuſdam traditum proprij genus ex appoſitis, quæ epitheta dicun
tur, ut dulce muſtum, & cum dentibus albis, de quo genere alio loco
dicendũ eſt. Etiam quæ bene translata ſunt, propria dici ſolent. In-
terim autem quæ ſunt in quoq; præcipua proprij locum accipiunt, ut
Fabius inter plures imperatorias uirtutes, cunctator eſt appellatus.
Poſſunt uideri uerba, quæ plus ſignificant quàm eloquũtur, in parte
ponenda perſpicuitatis, intellectum enim adiuuant. Ego autem liben
tius emphaſim retulerim ad ornatum orationis, quia non ut intel-
ligatur efficiat, ſed ut plus intelligatur. At obſcuritas fit etiam uer=
bis ab uſu remotis, ut ſi commentarios quis pontificum, & uetuſtiſſi-
ma fœdera, & exoletos ſcrutatus authores id ipſum petat. eaq; inde
contraxerit, quæ non intelliguntur. Hinc enim aliqui famam erudi-
tionis affectant, ut quædam ſoli ſcire uideantur. Fallunt etiam uer=
ba uel regionibus quibuſdã magis familiaria, uel artium propria,
ut atabulus uentus, & nauis ſaccaria, et in malacho ſanum, quæ uel
uitanda apud iudicem ignarum ſignificationum earũ, uel interpre=

tanda sunt, sicut in his, quæ omonyma dicuntur, ut taurus animal sit, an mons, an signum in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, nisi distinctum non intelligitur. Plus tamen est obscuritatis in contextu, & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus, ut eum prosequi non possit intentio, nec transiectio tarda, ut in hyperbaton finis eius differatur, quibus adhuc peior est mistura uerborum, qualis in illo uersu,

" Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras

Etiam interiectione, qua & oratores, et historici frequenter utuntur, ut medio sermone aliquem inserant, sensum impediri solent intellectus, nisi quod interponitur breue est. Nã uirgilius illo loco, quo pullum equinum describit, cum dixisset.

" Nec uanos horret strepitus.— cæ mpluribus insertis alia
" figura quinto demum uersu redit,
" —Si qua sonum procul arma dedere,
" Stare loco nescit.— Vitanda in primis ambiguitas, non hæc solũ, de cuius genere supra dictũ est, quæ incertum intellectũ facit, ut Chremetẽ audiui percussisse Demeã. Sed illa quoq;, quæ etiã si turbare nõ potest sensum, in idẽ tamẽ uerborũ uitiũ incidit, ut si quis dicat uisum a se hominẽ librũ scribentem. nam etiã si librum ab homine scribi pateat, male tamen cõposuerat, feceratq; ambiguum, quantum in ipso fuit. Est etiã in quibusdam turba inanium uerborũ, qui dum cõmunem loquendi morẽ reformidant, ducti specie nitoris circũeunt omnia copiosa loquacitate, quæ dicere uolunt. Ipsam deinde illã seriẽ cum alia simili iungẽtes, miscentesq; ultra q̃ ullus spiritus durare possit, extendunt. In hoc malum etiã a quibusdã laboratur, neq; id nouũ uitiũ est, cũ iã apud Titum Liuiũ inueniã fuisse præceptorẽ aliquẽ, qui discipulos obscurare quæ dicerẽt iuberet, græco uerbo utẽs σκότισον. Vnde illa scilicet egregia laudatio, tanto melior, ne ego quidem intellexi. alij breuitatis æmuli necessaria quoq; orationi subtrahunt uerba, & uelut satis sit scire ipsos, quæ dicere uelint, quantum ad alios pertineat nihil putant. At ego otiosum sermonem dixerim, quẽ auditor suo ingenio non intelligit. Quidam e mutatis in peruersum dictis, de figuris idem uitium consequuntur. Pessima uero sunt ἀδιάνοητα, hoc est quæ uerbis aperta occultos sensus habent. ut conductus est cæcus secus uiam stare, et qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scholis supra se cubasse. Ingeniosa hæc, & fortia, ut ex ancipiti diserta credantur, perficiunt. At persuasit quidem iam multos ista persuasio, ut id iam demum eleganter, atque exquisite

dictum putent, quod interpretandum sit. Sed auditoribus etiã nonnullis grata sunt hæc, quæ cum intellexerint, acumine suo delectantur, et gaudent, non quasi audiuerint, sed quasi inuenerint. Nobis prima sit uirtus ꝑspicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longũ dilata conclusio, nihil neq; desit, neq; superfluat, Ita sermo & doctis probabilis, et planus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio, nã rerũ ꝑspicuitas quo modo præstanda sit diximus in præceptis narrationis. Similis autẽ ratio est in omnibus, nã si neq; pauciora quàm oportet, neq; plura, neq; inordinata, aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoq; audientibus aperta, quia id ipsum in consilio est habendũ, non semper tam esse acrem iudicis intentionẽ, ut obscuritatem apud se ipse discutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ suæ lumen, sed multis eum frequẽter cogitationibus auocari necesse est, nisi tam clara fuerint, quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut sol in oculos, etiã si in eã non intendatur, incurrat. Quare nõ ut intelligere possit, sed ne omnino possit nõ intelligere curandũ. Propter qđ etiã repetimus sæpe quæ nõ satis ꝑcepisse eos, q cognoscunt, putamus, quæ causa utiq; nostra culpa dicta obscurius est, qua causa ad planiora, & cõmunia magis uerba descendimus, cũ id ipsum optime fiat, qđ nos aliquando non optime fecisse simulamus.

De ornatu.

VENIO nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus quàm in cæteris dicendi partibus sibi indulget orator. Nam emendate qdem, ac dilucide dicentium, tenue præmiũ est, magis'q; uitijs carere, quàm ut aliquam magnam uirtutem adeptus esse uidearis. Inuentio cum imperitis sæpe communis, dispositio modicæ doctrinæ credi potest, et quæ sunt artes altiores plerunq; occultantur, ut artes sint. Deniq; oĩa hæc ad utilitatem causarum solam referenda sunt. Cultu uero, atq; ornatu se quoq; commendat ipse, qui dicit, et in cæteris iudicium doctorum, in hoc uero etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis præliatus est in causa Cornelij Cicero, nec consecutus esset, docendo iudicem tantum, & utiliter demum, ac latine, perspicueq; dicendo, ut populus Ro. admirationem non acclamatione tantum, sed etiam plausu confiteretur. Sublimitas profecto, & magnificentia, & nitor, & authoritas expressit illum fragorem, nec tam insolita laus esset prosecuta dicentem, si usitata, et cæteris similis fuisset oratio. atq; ego illos credo, qui aderant, nec sensisse

quid

quid facerent, nec ſponte, iudicioq́; plauſiſſe, ſed uelut mente captos, et
quo eſſent in loco ignaros erupiſſe in hunc uoluntatis affectum. Sed
ne cauſæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. nã qui
libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt. Plerunq;
ipſa delectatione capiuntur, nonnunquã admiratione auferuntur. nã
& ferrũ affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipſa nõ tam nos
confunderent, ſi uis eorum tantum, non etiam ipſe fulgor timeretur.
Recteq́; Cicero his ipſis ad Brutũ uerbis quadam in epiſtola ſcribit.
» Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullã iudico. Ari-
ſtoteles quoq; eandem petendam maxime putat. Sed hic ornatus (re-
petam enim) uirilis, & fortis, & ſanctus ſit, nec effœminatam leui=
tatem, & fuco eminentẽ colorẽ manent, ſanguine, & uiribus niteat.
Hoc autem adeo uerum eſt, ut cum in hac maxime parte ſint uicina
uirtutibus uitia, etiã qui uitijs utuntur uirtutis, tamen his nomen im=
ponant. Quare nemo ex corruptis dicat me inimicum eſſe culte di
centibus, non nego hanc eſſe uirtutem, ſed illis eã non tribuo. An ego
fundũ cultiorem putem, in quo mihi quis oſtenderit lilia, & uiolas,
& amœnos fontes ſurgentes, quàm ubi plena meſſis, aut graues fru
ctu uites erunt? ſterilem platanum, tonſasq́; myrtos, quàm maritam
ulmum, & uberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites licet,
quid eſſent, ſi aliud nihil haberent? nullus'ne ergo etiam fructiferis
adhibẽdus eſt decor? quis negat? nã & in ordinem, certaq́; interual
la redigam eas arbores, quid enim illo quincunce ſpecioſius? quid in
quancunq; partem ſpectaueris rectius eſt? Sed protinus in id quoq;
prodeſt, ut terræ ſuccũ æqualiter trahant. Surgentia in altũ cacumi
na oleæ ferro coërcebo, in orbẽ ſe formoſius fundet, & protinus fru
ctum ramis pluribus feret. decentior equus cuius aſtricta ſunt ilia,
ſed idẽ uelocior. pulcher aſpectu ſit athlæta, cuius lacertos exercita=
tio expreſſit, idẽ certamini paratior, nunquã uera ſpecies ab utilitate
diuiditur. Sed hoc qdẽ diſcernere modici iudicij eſt. Illud obſeruatio-
ne dignius, quod hic ipſe honeſtus ornatus pro materiæ genere debet
eſſe uariatus, atq; ut à prima diuiſione ordiar, nõ idẽ demonſtrati-
uis, & deliberatiuis, & iudicialibus cauſis cõueniet. Nanq; illud ge
nus oſtentationi cõpoſitum, ſolã petit audientium uoluptatem. Ideoq́;
omnes dicẽdi artes aperit, ornatumq́; orationis exponit, ut q non in-
ſidietur, nec ad uictoriam, ſed ad ſolũ finẽ laudis, & gloriæ tendat.
Quare qcqd erit ſententijs populare, uerbis nitidũ, figuris iucundũ,
translationibus magnificũ, cõpoſitione elaboratũ, uelut inſtitor qdã
eloquentiæ, intuendũ, & penè pertractandũ dabit. nã euentus ad

ipsum, non ad causam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio est, ultimus sit famæ locus. Præterea nõ debet quisquã ubi maxima rerũ momenta uersantur, de uerbis esse solicitus, neq; hoc eo ptinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti pressior, et seuerior, eo minus confessus, præcipue ad materiã accommodatus. Nã et suadẽdo sublimius aliqd senatus, concitatius populus, et in iudicijs publicæ, capitalesq; causæ poscunt accuratius dicẽdi genus, at priuatũ consiliũ, causásq; paucorum (ut frequẽter accidit) calculorũ, purus sermo, & dissimilis curæ magis decuerit. An nõ pudeat certã creditã pecuniã periodis postulare, aut circa stillicidia affici, aut mancipij redhibitionẽ suadere? sed ad propositũ. Et quoniam orationis tam ornatus quàm pspicuitas aut in singulis uerbis est, aut in pluribus positus. qd separata, qd coniuncta exigant, cõsyderemus, quanq̃ rectissime traditũ est pspicuitatem proprijs, ornatũ translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatũ esse qd sit improprium. Sed cũ idem frequentissime plura significent, quod συνωνυμία uocatur, iam sunt alijs alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucũdiora, uocaliora. nã ut syllabæ è literis melius sonantibus clariores sunt, ita uerba è syllabis magis uocalia, & quo plus quæq; spiritus habet, auditu pulchrior, et qd facit syllabarũ, idẽ uerborum quoq; inter se copulatio, ut aliud alij iunctũ melius sonet. Diuersus est tamen usus. nã rebus atrocibus uerba etiã ipso auditu aspera magis cõuenient. In uniuersum qdẽ optima simpliciũ credũtur, quæ aut maxime exclamant, aut sono sunt iucundissima, et honesta qdẽ turpibus potiora semper, nec sordidis unq̃ in oratiõe erudita locus. clara illa, atq; sublima plerũq; materiæ modo cernẽda sũt, qd alibi magnificũ, tumidũ alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidẽtur, et sicut ĩ oratiõe nitida notabile est hũilius uerbũ, et uelut macula, ita à sermone tenui sublime, nitidũq; discordat, fitq; corruptũ, qa ĩ plano tumet. Quædã nõ tã ratiõe, quàm sensu iudicãtur, ut illud.

» -Cæsa iungebant fœdera porca. fecit elegans fictio nominis, quod si fuisset porco, uile erat, In quibusdam ratio manifesta est. Risimus & merito nuper poëtam, qui dixerat

» Prætextã incista mures rosere Camilli. At Virgilij miramur illud

» -Sæpe exiguus mus. Nã epitheton exiguus aptũ propriũ effecit, ne plus expectaremus, et casus singularis magis decuit, et clausula ipsa unius syllabæ nõ usitata addidit gratiã. imitatus ẽ itaq; utrũq; Horat.

» -Nascetur ridiculus mus, nec augẽda semper oratio, sed submittẽda nonnunquam est. Vim rebus aliquando ipsa uerborũ humilitas af-

» fert, an cũ dicit in Pisonẽ Cicero. cum tibi tota cognatio in serraco aduehatur.

» co aduehatur. incidiſſe uidetur in ſordidũ nomen, nõ eo contemptũ
» hominis, quem deſtructum uolebat auxiſſe. et alibi, caput opponis cũ
» eo coniſicans, unde Timocrati dictis, de quo, qualis eſt ille apud M.
» Tulliũ. Puſio, ꝗ cũ maiore ſorore dormitabat. & Flauius, ꝗ cornicum oculos confixit. et pro Milone illud, Heus tu Ruſcio, et Erutius Antoniaſter. Id tamẽ in declamationibus eſt notabilius, laudariq; me puero ſolebat, da patri panẽ, & in eodẽ, etiã canem paſcis, res qdẽ præcipue in ſcholis anceps, ſed frequenter cauſa riſus, nunc utiq;, cũ hæc exercitatio procul à ueritate ſeiuncta, laboret incredibili uerborũ faſtidio, ac magnã partem ſermonis abſciderit. Cũ ſint aut uerba propria, ficta, tranſlata, proprijs dignitatẽ dat antiquitas. nanq; & ſanctiorẽ, & magis admirabilẽ faciunt orationẽ, qbus non quilibet fuerat uſurus, eoq; ornamento acerrimi iudicij P. Virgilius unice eſt uſus, Olli enim, & quianam, et mis, & penè, pellucent, et aſpergũt illã, quæ etiã in picturis eſt gratiſſima, uetuſtatis inimitabilẽ arti authoritatem, ſed utendũ modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. ſatis eſt uetus, quæſo quid neceſſe eſt dicere? oppido, quo ſunt uſi paululum tẽpore noſtro ſuperiores, uereor ut iam nos ferat quiſquã, certe antigerio, cuius eadem ſignificatio eſt, nemo niſi ambitioſus utetur, erumnas ꝗd opus eſt? tanquã parũ ſit, ſi dicatur, ꝗđ horridũ reor, tolerabile autumo. tragicũ prolẽ dicendã, uniuerſam eius proſapiã, ĩſulſum. ꝗd multa? totus propè mutatus ẽ ſermo. Quædã tamẽ adhuc uetera uetuſtate ipſa gratius nitẽt, quædã etiã neceſſario ĩterim ſumũtur, emãcipari, et fari, et multa alia etiã audiẽtibus grata ĩſeri poſſũt. Sed ita demũ ſi nõ appareat affectatio, In qua mirifice Virgilius,

» Corinthiorum amator iſte uerborum
» Iſte iſte rhetor. nanq; quatenus totus
» Thucydides tyrannus. atticæ febres.
» Tau gallicum minet, proſinet, male illi ſit.
» Ita omnia iſta uerba miſcuit fratri.

Cimber hic fuit, à quo fratrem necatum, hoc Ciceronis dicto notatum eſt. Germanum Cimber occidit. Nec minus noto Salluſtius epigrammate inceſſitur.

» Et uerba antiqui multum furate Catonis
» Criſpe Iugurthinæ conditor hiſtoriæ.

odioſa cura, nã eſt cuilibet facilis, & hoc peſſima, quod rei ſtudioſus, nõ uerba rebus aptauit, ſed res extrinſecus arceſſit, qbus hæc uerba conueniant. Fingere, ut primo libro dixi, græcis magis conceſſum eſt, ꝗ ſonis etiã qbuſdã, et affectibus nõ dubitauerũt nomina aptare, nõ alia libertate, ꝗ̃ qua illi primi hoĩes rebus appellatiões dederũt, noſtri autẽ in iũgẽ=

do, aut in deriuando paulum aliud auſi, uix in hoc ſatis recipiũtur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium, et Senecam etiã præfationibus eſſe tractatum, an gradus eliminat in tragœdia dici oportuiſſet. At ueteres ne expectorat qdem timuerunt. Et ſanè eiuſdem notæ eſt examinat. At in tractatu, & declinatione talia ſunt, qualia apud Ciceronẽ beatitas, & beatitudo, quæ dura qdẽ ſentiet eſſe, ueruntamen uſu putat poſſe molliri, nec à uerbis modo, ſed à nominibus quoq; deriuata ſunt quædã, ut à Cicerone ſubuculatum, ita ab Aſinio fimbriatũ, & fibulatum. Multa ex græco formata noua, ac plurima à Sergio, Flauióq;, quorum dura quædam admodũ uidentur, ut ens, et eſſentia, quæ cur tantopere aſpernemur, nihil uideo, niſi quod iniqui iudices aduerſus nos ſumus. Ideóq; paupertate ſermonis laboramus, quædã tamen perdurant. nam et quæ uetera nũc ſunt, fuerunt olim noua. Et quædã in uſu perquam recentia, ut Meſſala primus reatum, munerarium Auguſtus primus dixerunt, Reatum nemo ante Meſſalam, munerarium nemo ante Auguſtum dixerat. Piraticam quoq; ut muſicam, & fabricam dici adhuc dubitabãt mei præceptores, fauorem, & urbanum Cicero noua credit. Nã &
» in epiſtola ab Brutum, eum inqt amorem, & eũ (ut hoc uerbo utar)
» fauorem in conſilium aduocabo. & ad Appium pulchrum. Te ho
» minem non ſolum ſapientem, uerum etiã (ut nunc loquuntur) urba
» num. Idem putant à Terentio primũ dictum eſſe obſequiũ. Cæcilius ad Siſennã, albenti cælo. Ceruicem uidetur Hortenſius primus dixiſſe. Nã ueteres pluraliter appellabant. audendũ itaq;. neq; enim
» accedo Celſo, qui ab oratore uerba fingi uetat. Nam cum ſint eorum
» alia, ut dicit Cicero, natiua, ideſt quæ ſignificata ſunt primo ſenſu,
» alia reperta, quæ ex his facta ſunt, ut iam nobis ponere aliqua, quæ illi rudes homines, primiq; fecerunt, fas non ſit, at deriuare, flectere, coniungere, qđ natis poſtea conceſſum eſt, quando deſijt licere? Et ſiqd periculoſius finxiſſe uidebimur, qbuſdam remedijs præmuniendũ eſt, ut ita dicam, ſi licet dicere, quodãmodo, permittite mihi ſic, quod idẽ etiã in his, quæ licentius tranſlata erunt, proderit, quæ non tutò dici poſſunt, in quo non falli iudiciũ noſtrum ſolicitudine ipſa manifeſtum erit. Qua de re græcum erit illud elegantiſſimum, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Tranſlata probari, niſi in cõtextu ſermonis non poſſunt. Itaq; de ſingulis uerbis ſatis dictũ, quæ ut alio loco oſtendi per ſe nullã uirtutem habent, ſed ne inornata ſunt quidem, niſi cum ſunt infra rei, de qua loquendũ eſt, dignitatem, excepto ſi obſcœna nudis nominibus enuntientur, quod uiderint, q nõ

putant

putant eſſe uitanda, quia nec ſit uox ulla natura turpis, & ſiqua eſt
rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectū eundē
nihilo minus perueniat. Ego romani pudoris more contentus, ut iam
reſpondi talibus, uerecundiá ſilentio uindicabo. Iam hinc igitur con
iuncti ad rationē ſermonis tranſeamus. Cuius ornatus in hæc duo
prima diuiditur, quam concipiamus elocutionē, quomodo efferamus.
nam primū eſt, ut liqueat augere qd uelimus, an minuere, concitate
dicere, an moderate, læte, an ſeuere, abundanter, an preſſe, aſpere, an
leniter, magnifice, an ſubtiliter, grauiter, an urbane. Tū quo transla
tionis genere, qbus figuris, qualibus ſentētijs, quo modo, qua poſtremo
collocatione id, quod intendimus, efficere poſſimus. Cæterū dicturus
qbus ornetur oratio, prius ea, quæ ſunt huic contraria laudi, attin=
gam. nā prima uirtus eſt uitio carere. Igitur ante omnia ne ſpere=
mus ornatā orationē fore, quæ probabilis non erit. Probabile autē
Cicero id genus dicit, quod non plus, minus'ue eſt, quàm decet, nō qa
comi, expoliriq; non debeat, nā & hæc ornatus pars eſt, ſed qa ui-
» tium eſt ubiq;, quod nimium eſt. Itaq; uult eſſe authoritatem in uer
» bis, ſententias uel graues, uel aptas opinionibus hominū, ac moribus.
» His enim ſaluis licet aſſumere ea, qbus illuſtrem fieri orationē putat.
» delectant translata ſupralata, ad nomen adiuncta, duplicia, & idē
» ſignificantia, atq; ab imitatione rerum nō abhorrentia. Sed quo=
niam uitia prius demonſtrare aggreſſi ſumus, uel hoc uitiū ſit, quod
κακέμφατον uocatur, ſiue mala conſuetudine in obſcœnum intelle=
ctum ſermo detortus eſt, ut ductare exercitus, & patrare bellū apud
Salluſtiū dicta ſancte, te antique ridentur à nobis, ſi dijs placet, quā
culpam non ſcribentium qdem iudicio, ſed legentium, tamen uitandā:
quatenus uerba honeſta moribus perdidimus, & euincentibus etiā
ultijs cedendū eſt. ſiue iunctura deformiter ſonat, ut ſi cū hominibus
notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum hominibus medium ſit, in præ-
ſata uidemur incidere, quia ultima prioris ſyllabæ litera, quæ expri=
mi niſi labris coeuntibus nō poteſt, aut interſiſtere nos indecentiſſime
cogit, aut continuata cum inſequente in natura eius corrumpitur.
Aliæq; coniunctiones aliqd ſimile faciunt, quas perſequi longum eſt,
in eo uitio, quod uitandū dicimus, commorantes. Sed diuiſio quoq;
affert eandem iniuriam pudori, ut ſi intercapedine nominatiuo caſu
quis utatur, nec ſcripto modo id accidit, ſed etiam ſenſu pleriq; ob=
ſcœne intelligere, niſi caueris, cupiunt, ut apud Ouidium,
Quæq; latent meliora putat, — ex uerbis, quæ lōgiſſime ab ob=
ſcœnitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidem Celſus

κακέμφατον apud Virgilium putat,

» Incipiunt agitata tumescere, quod si recipias, nihil loq tutũ est. Deformitati proximũ est humilitatis uitiũ ταπείνωσιν uocãt. Qua rei magnitudo, uel dignitas minuitur, ut saxea est uerruca in summo montis uertice, cui natura contrariũ, sed errore par est, paruis dare excedentia modũ nomina, nisi cũ ex industria risus inde captatur. Itaq; nec parricidã neq̃ dixeris hominẽ, nec deditum forte meretrici nefariũ, quod alterũ parum, alterũ nimium est. proinde quædã sordida, tristis, ieiuna, ingrata, uilis oratio est. Quæ uitia facillime fiũt manifesta contrarijs uirtutibus. Nã primũ acuto, secundũ nitido, tertiũ copioso, deinceps hilari, iucundo, accurrato, diuersum est. Vitãda & μείωσις, cum sermoni aliquid deest, quo minus plenus sit, q̃q̃ id obscuræ potius, quàm inornatæ orationis uitium est. Sed hoc quoq; cum à prudẽtibus fit, schema dici solet. sicut ταυτολογία, idest eiusdẽ uerbi, aut sermonis iteratio. Hæc enim, q̃q̃ nõ magnopere summis authoribus uitata, interim uitium uideri potest, in quo sæpe incidit

» etiã Cicero securus tam puæ obseruationis, sicut hoc loco. Non solũ

» igitur illud iudiciũ iudicij simile iudices non fuit. Interim mutato nomine ἐπανάληψις dicitur, atq; est & ipsum inter schemata, quorũ exẽpla illo loco reddã, quo uirtutes erunt. Peior hac ὁμοιολογία est, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædiũ, atq; est tota coloris unius, quæ maxime deprehẽditur carens arte oratoria, eaq; et in sententijs, et figuris, et cõpositione longa, nõ animus solũ, sed etiã auribus est ingratissima. Vitãda μακρολογία, idest lõgior, quàm oporteat, sermo, ut

» apud Liuiũ, Legati nõ ĩpetrata pace retro domũ, unde uenerãt, abierunt. Sed huic uicina periphrasis uirtus habetur. Est & πλεονασμὸς uitiũ, cũ superuacuis uerbis oneratur oratio. Ego meis oculis uidi, satis est enim uidi. Emendauit hoc etiã urbane in Hirtium Cicero, cui cũ in Pausam declamans filiũ à matre decẽ mensibus in utero latũ

» esse dixisset, q̃d? aliæ inq̃d, ĩ penula solent ferre? Nonnũq̃ tamen illud genus, cuius exẽplũ priore loco posui, affirmationis gratia adhibetur,

» Vocemq; his auribus hausi. At uitiũ erit, quoties otiosum fuerit, & supererit, non cũ adijcietur. Est etiã quæ περιεργία uocatur, cum superuacua, ut sic dixerim, operositas, ut à diligenti curiosus, & à religione superstitio distat, atq; ut semel finiã, uel uerbũ omne, q̃d neq; ĩtellectũ adiuuat, neq; ornatũ, uitiosum dici potest. Κακόζηλον, id est mala affectatio, p̃ omne dicẽdi genus peccat. Nã & tumida, et exilia, et prædulcia, & abundãtia, & arcessita, & exultantia, sub idem nomen cadũt. Deniq; κακόζηλον uocatur q̃cq̃d est ultra uirtutem,

tem,quoties ingenium iudicio caret,& ſpecie boni fallitur, omnium
in eloquẽtia uitiorũ peſſimũ. Nã cætera uitantur,hoc petitur. Eſt au=
tem totũ in elocutione. nã rerũ uitia ſunt,ſtultũ, cõmune, contrariũ,
ſuperuacuũ. corrupta oratio,in uerbis maxime improprijs redun-
dantibus,cõpreſſione obſcura, cõpoſitione fracta, uocũ ſimiliũ,aut
ambiguarũ pucrili captatiõe,cõſiſtit. Eſt autẽ omne κακόζηλον utiq;
falſum, etiam ſi nõ omne falſum κακόζηλον, etenim dicitur aliter,
quàm ſe natura habet,et quàm oportet,et quàm ſat eſt. Totidẽ autẽ
generibus corrũpitur oratio,quot ornatur,ſed de hac parte,et in alio
nobis opere plenius dictũ eſt,et in hoc ſæpe tractatur,et adhuc ſpar
getur oĩbus locis,loquẽtes.n. de ornatu, ſubinde quæ ſunt uitãda,ſi=
milia uirtutibus uitia dicemus. Sunt inornata et hæc,qđ male diſpo-
ſitũ eſt,id ἀποικονόμητον, qđ male figuratũ,id ἀσχήματον, qđ male
collocatũ,id κακοσύνθετον uocãt. Sed de diſpoſitione diximus,de fi-
guris,et cõpoſitione dicemus. σωραισμὸς quoq; appellatur quædam
mixta ex uaria ratiõe linguarũ oratio,ut ſi atticis dorica,ionica,æo=
lica etiã dicta cõfundas. Cui ſimile uitiũ eſt apud nos, ſiqs ſublimia
humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus miſceat. Id.n. tale eſt
monſtrũ,quale Horatius ĩ prima parte libri de arte poëtica fingit,
» Humano capiti ceruicem pictor equinam,
» Iungere ſi uelit,- & cætera ex diuerſis naturis ſubijciat. Ornatũ
eſt qđ ꝑſpicuo,ac probabili plus ẽ. Eius primi ſunt gradus in eo,qđ
uelis exprimẽdo,concipiẽdoq;. Tertius,q hæc nitidiora faciat, quod
proprie dixeris cultũ. Itaq; ἐνέργειαν, cuius ĩ præceptis narratiõis
feci mẽtionẽ,qa plus eſt euidẽtia,uel,ut alij dicũt,repræſentatio,q̃ ꝑ
ſpicuitas,et illud qdẽ patet,hæc ſe quodãmodo oſtẽdit,inter ornamẽ
ta ponamus. Magna uirtus eſt,res,de qbus loqmur,clare,atq; ut cerni
uideãtur,enũtiare. Nõ.n.ſatis efficit,neq; ut debet,plene dominatur
oratio,ſi uſq; ad aures ualet,atq; ea ſibi iudex,de qbus cognoſcit,nar
rari credit,nõ exprimi,et oculis mẽtis oſtẽdi. Sed quoniã pluribus
modis accipi ſolet,nõ eqdẽ in oẽs eã particulas ſecabo,qarum ambi
tioſe à qbuſdã numerus augetur,ſed maxĩe neceſſarias attingã. Eſt
igitur unũ genus,quo tota rerũ imago quodãmõ uerbis depingitur.
» Cõſtitit ĩ digitos extẽplo arrectus uterq;, et cætera,quæ nobis illã
pugilũ cõgrediẽtiũ aciẽ ita oſtẽdũt,ut nõ clarior futura fuerit ſpectã
tibus. plurimũ in hoc genere,ſicut in cæteris eminet Cicero, an qſq̃
tam procul à concipiẽdis imaginibus rerũ abeſt,ut cũ illa in Verrẽ
» legit. Stetit ſoleatus prætor populi R. cũ pallio purpureo,tunicaq; ta
» lari muliercula nixus in litore. nõ ſolũ ipſum os intueri uideatur,et

locum, & habitum, sed quædam etiam ex ijs, quæ dicta non sunt, si bi ipse adstruat. Ego certe mihi cernere uideor & uultũ, & oculos, & deformes utriusq; blanditias, & eorũ, qui aderant, tacitam auersationem, ac timidam uerecundiã. Interim ex pluribus efficitur illa, quam conamur exprimere, facies, ut est apud eundem, nãq; ad omniũ ornandi uirtutum exemplũ uel unus sufficiat, in descriptione conui

» uij luxuriosi. Videbar uidere alios intrãtes, alios uero exeuntes,
» quosdam ex uino uacillantes, quosdã hesterna potatione oscitantes. hu
» mus erat immunda, lutulenta uino, coronis languidulis, et spinis co-
» operta pisciũ. quid plus uideret qui interesset? Sic urbium captarum crescit miseratio. sine dubio enim q̃ dicat expugnatam esse ciuitatem cõplectitur omnia, quæcunq; talis fortuna recipit, sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuntius. At si aperias hæc, quæ uerbo uno inclusa erant, apparebunt effusæ ꝑ domos, ac tẽpla flãmæ, & ruentiũ tectorũ fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidã sonus, aliorũ fuga incerta, alij in extremo cõplexu suorũ cohærentes, & infantium, fœminarumq; ploratus, & male usq; in illũ diem seruati fato senes, tum illa profanorũ, sacrorumq; direptio, efferentiũ prædas, repetentiumq; discursus. Et acti ante suũ quisq; prædonẽ catenati, & conata retinere infantem suũ mater. Et sicubi maius lucrum est, pugna inter uictores, licet enim hæc omnia, ut dixi, cõplectatur euersio, minus est tamen totũ dicere, quàm omnia. Cõsequemur autem ut manifesta sint, si fuerint uerisimilia, et licebit etiã falsò affingere quicquid fieri solet. Cõtingit eadẽ claritas etiã ex accidentibus,

» -Mihi frigidus horror
» Membra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis.
» Et trepidæ matres pressere ad pectora natos. Atq; huius summæ (iudicio quidẽ meo) uirtutis facillima est uia, naturã intueamur. Hãc sequamur. omnis eloquẽtia circa opera uitæ est. Ad se refert quisq; quæ audit, et id facillime accipiũt animi, qđ cognoscunt. Præclare uero ad inferẽdam rebus lucem, repertæ sunt similitudines, quarũ aliæ sunt, quæ probationis gratia inter argumenta ponũtur, aliæ ad exprimendam rerũ imaginem compositæ, quod est huius loci proprium.

» -Inde lupi ceu
» Raptores atra in nebula- &
» -Aui similis, quæ circùm littora, circùm
» Piscosos scopulos humilis uolat æquora iuxta. Quo in genere id est præcipue custodiẽdũ, ne id, qđ similitudinis gratia asciuimus, aut obscurũ sit, aut ignotum. Debet. n. qđ illustrandæ alterius rei gratia

assumitur,

assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminat. Quare sane poëtis quidem permittamus huiusmodi exempla.

" Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta
" Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo, non idẽ decebit oratorẽ, ut oculis aperta demonstret. Sed illud quoq;, de quo in argumẽtis diximus, similitudinis genus ornat orationẽ, facitq; sublimẽ, floridã, iucũdã, mirabilẽ. Nã quo quæq; longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atq; ĩexpectata magis est. illa uulgaria uideri possunt,
" et utilia tamẽ ad cõciliandã fidẽ. ut terrã cultu, sic animũ disciplinis
" meliorẽ, uberioremq; fieri. Et ut medici abalienata morbis membra
" præcidũt, ita turpes, ac perniciosos, etiã si nobis sanguine cohæreãt, am=
" putandos. Iã sublimius illud pro Archia. saxa, atq; solitudines uoci
" respondẽt, bestiæ sæpe immanes cantu flectũtur, atq; cõsistunt. &c.
Quod qdẽ genus a qbusdã declamatoria maxime licẽtia corruptũ est. nã & falsis utũtur. nec illa ijs, qbus tãdẽ similia uideri uolũt, applicant, quorũ utrũq; in ijs est, quæ me iuuene ubiq; cantari solebãt. magnorũ fluminũ nauigabiles fontes sunt, et generosioris arboris statim planta cũ fructu est. In omni autẽ parabola aut præcedit similitudo, et res seqtur, aut præcedit res, et similitudo seqtur, sed interim libera, et separata est, iterim, qđ lõge optimũ ẽ, cũ re, cuius ẽ imago, cõnectitur, collocatiõe ĩuicẽ respõdẽte, qđ fiat redditio cõtraria, quæ ἀνταπόδοσις dicitur, præcedit similitudo illa, cuius modo feci mẽtionẽ,
" -Inde lupi ceu
" Raptores atra in nebula- Sequitur in primo georgicon post longam de bellis ciuilibus, aut externis conquestionem,
" Vt cum carceribus se se effudere quadrigæ,
" Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens
" Fertur equis auriga, neque audit currus habenas. Sed hæc sunt sine antapodosi. Redditio autem illa rẽ utranq;, quã cõparat, & uelut subijcit oculis, & pariter ostendit. Cuius præclara apud Virgiliũ multa reperio exẽpla, sed oratorijs potius utendũ est. Dicit Cicero
" pro Murena. Vt aiunt in græcis artificibus eos auledos esse, qui ci=
" tharœdi fieri non potuerunt, sic nonnullos uidemus, qui oratores eua
" dere non potuerunt, eos ad iuris studiũ deuenire. Illud pro eodem iam pene poëtico spiritu, sed tamen cũ sua redditione, qđ est ad ornatum accommodatius.
" Nã ut tempestates sæpe certo aliquo cœli signo
" cõmouẽtur, sæpe ex improuiso, nulla ex certa ratiõe obscura aliqua
" ex causa concitantur. Sic in hac comiciorũ tẽpestate populari sæpe ĩtelligas, quo signo cõmota sit, sæpe ita obscura est, ut sine causa exci-

tata uideatur. Sunt & illæ breues, uagiq; p syluas ritu ferarum. Et
» illud Ciceronis in Clodiũ. quo ex iudicio uelut ex incendio nudus
» effugit. quibus similia possunt cuicunq; etiã ex quotidiano sermone
succurrere. Huic subiecta est uirtus non solũ aperte ponendi rẽ ante
oculos, sed circuncise, atq; uelociter, ac merito laudatur breuitas inte=
gra, sed ea minus præstat quoties nihil dicit, nisi qđ necesse est, βρα
χυλογίαν uocãt, quæ reddetur inter schemata. Est uero pulcherrima,
» cum plura paucis complectimur, quale Sallustij est, Mithridates corpo
» re ingenti perinde armatus. hoc male imitantes sequitur obscuritas
uicina prædictæ. Sed amplior uirtus est ἔμφασις altiorem præbens
intellectũ, quàm quem uerba per se ipsa declarant. Eius duæ sunt
species, altera, quæ plus significat, quàm dicit, altera, quæ etiã id, quod
nõ dicit. Prior est et apud Homerum, cum Menelaus graios in equum
ascẽdisse ait. nã uerbo uno magnitudinẽ eius ostendit. Et apud Vir-
» gilium, Demissum lapsi p funem. Nam sic quoq; altitudo demon=
strata est. Idẽ Cyclopa cũ iacuisse dicit per antrum, prodigiosum il
lud corpus spatio loci mensus est. Sequẽs positum est in uoce aut omni=
no suppressa, aut etiã abscissa. Supprimitur uox, ut fecit pro Ligario
» Cicero. Si in tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantã tu
» p te, per te inquam obtines, intellige quid loquar. Tacuit enim illud,
quod nihilo minus accipimus, non deesse homines, qui ad crudelitatẽ
eum impellerent. Abscinditur per ἀποσιώπησιν, quæ quoniã est fi=
gura, reddetur suo loco. Est in uulgaribus quoq; uerbis emphasis,
uirum esse oportet, et homo est ille, et uiuendũ est, adeo similis est arti
plerunq; natura. nõ tamen satis eloquentiæ est, ea, de quibus dicit, cla
re, atq; euidenter ostendere. Sed sunt multi, ac uarij excolendæ ora-
tionis modi. nã ipsa illa ἀφέλεια] simplex et inaffectata habet quen
dam purum, qualis etiã in fœminis amatur, ornatum. Et sunt quædã
uelut è tenui diligentia circa proprietatẽ, significationẽq; mundi-
tiæ, alia copia locuples, alia floribus læta, uirium nõ unum genus.
nã qcqd in suo genere satis effectum est, ualet, præcipua tamen eius
opera. δείνωσις in exaggeranda indignitate, et in cæteris altitudo
quædã. φαντασία in concipiendis uisionibus, ἐξεργασία in efficien
do uelut opere proposito, cui adijcitur ἐπεξεργασία repetitio, probatio
nis eiusdẽ, et cumulus ex abundanti. ἐνέργεια confinis ijs, est enim
ab agendo ducta, & cuius propria sit uirtus non esse quæ dicuntur
otiosa. Est et amarum quiddã, qđ ferè in cõtumelia positum est, qua=
» le Caßij. Quid facies cum in bona tua inuasero? hoc est cum te do=
» cuero nescire maledicere. & acre, ut illud Crassi, Ego te consulẽ pu-

tem, cum tu me non putes esse senatorem? Sed uis oratoris omnis in augendo, minuendoq; consistit, utriq; parti totidē modi, ex qbus præcipuos attingemus, reliqui similes erunt. sunt autem positi in rebus, & uerbis. Sed quæ sit rerum inuentio, ac ratio tractauimus, nunc quid elocutio attollat, aut deprimat dicendum.

De amplificatione.

PRIMA est igitur amplificandi, uel minuēdi species in ipso rei nomine, ut cum eum, qui sit cæsus, occisum, eum qui sit improbus, latronem, contraq; eum, qui pulsauit, attigisse, qui uulnerauit, læsisse dicamus. utriusq; pariter exēplum est pro. M. Cœlio. Si uidua, libere, proterua, petulāter, diues, effuse, libidinosa, meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, siquis hanc paulo liberius salutasset? Nā et impudicam meretricem uocauit, & eum, cui longior cum illa fuerat usus, liberius salutasse. Hoc genus increscit, ac fit manifestius, si ampliora uerba cum ipsis nominibus, pro qbus ea posituri sumus, conferātur, ut Cicero in Verrē. Nō enim furē, sed ereptorē, nō adulterū, sed expugnatorem pudicitiæ, non sacrilegum, sed hostem sacrorū, religionumq;, non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuiū, sociorumq; in uestrum iudiciū adduximus. Illo enim modo, ut sit multum, hoc etiā plus ut sit, efficitur. Quatuor enim maxime generibus uideo constare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potissimum, cū magna uidentur etiā quæ inferiora sunt. id aut gradu uno fit, aut pluribus, per id uenitur non modo ad summum, sed interim quodam modo supra summum. Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplū. Facinus est uincire ciuem romanum, scelus uerberare, propè parricidiū necare, quid dicam in crucem tollere? Nam etsi tantum uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantum occisus esse, per plures gradus ascenderat. Cum uero dixerit propè parricidium necare, supra quod nihil est, adiecit, qd dicam in crucem tollere? ita cum id, quod maximum est, occupasset, necesse erat in eo, quod ultra est, uerba deficere. Fit & aliter supra summum adiectio, ut apud Virgilium de Lauso,

-Quo pulchrior alter
Non fuit excepto Laurentis corpore Turni.

summum est enim quo pulchior alter non fuit. Huic deinde aliquid superpositum est, Tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur. Et quod

non est plus, quám maximum, sed quo nihil maius est, matrem tuã
occidisti, quid dicam amplius? matrem tuam occidisti. nam & hoc au=
gendi genus est tantum aliquid efficere, ut non possit augeri. Crescit
oratio minus aperte, sed nescio an hoc ipso efficacius, cũ citra distin-
ctionẽ in cõtextu, et cursu semper aliq̃d priore maius inseq̃tur, ut de
» uomitu in Antoniũ Cicero. In cœtu uero populi Romani, negotium
» publicũ gerens, magister eq̃tum. singula incrementum habẽt, per se
deforme uel non in cœtu uomere, in cœtu, etiã nõ populi, populi etiã
non romani, uel si nullũ negotiũ ageret, uel si nõ publicũ, uel si non
magister eq̃tum, sed alius diuideret hæc, et circa singulos gradus mo
raretur. Hic in sublime etiam currit, & ad summum peruenit nõ ni=
xu, sed impetu. Verum ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita
quæ fit p̃ comparationem, incrementũ ex minoribus petit. augendo
enim qđ est infra necesse est extollat id, quod supra positum est, ut idẽ
» atq; in eodẽ loco. si hoc tibi inter cœnam, & in illis immanibus po
» culis tuis accidisset, q̃s nõ turpe duceret? In cœtu uero populi romani.
» Sed & in Catilinam, serui mehercle mei si me isto pacto metuerent,
» ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendã putarem.
Interim proposito uelut simili exemplo efficiendũ est, ut sit maius id,
quod à nobis exaggerandum est, ut idem pro Cluentio, cũ exposuis
set Milesiam quandam à secundis hæredibus pro abortu pecuniam
» accepisse. quanto est inquit Oppianicus in eadẽ iniuria maiore sup
» plicio dignus, siq̃dẽ illa cum suo corpori uim attulisset, se ipsam cru=
» ciauit. Hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem, atq;
» cruciatum. Nec putet quisq̃ hoc, q̃q̃ est simile illi ex argumentis lo
co, quo maiora ex minoribus colliguntur idem esse. Illic enim proba
tio petitur, hic amplificatio sicut in Oppianico, non id agitur in illa
cõparatione, ut ille male fecerit, sed ut peius. Est tamen quanq̃ diuer
sarũ rerũ quædã uicinia. Repetam itaq; hic quoq; idẽ, quo sum illic
usus, exemplum, sed non in eundem usum. nam hoc mihi ostenden-
dum est, augendi gratia non tota modo totis, sed etiã partes partibus
» comparari, sicut hoc loco. an uero uir amplissimus Pub. Scipio. põt.
» max. T. Gracchum mediocriter labefactantem statum reip. priuatus
» interfecit, Catilinam orbem terræ cæde, atq; incendio uastare cupien
» tem nos consules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & status
reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, & incendijs, et
uastationi, et priuatus cõsulibus cõparatur, quæ si q̃s dilatare uelit ple
nos p̃ singula locos habeat. Quas dixi p̃ ratiocinationẽ fieri ampli
ficatiões, uideamus an satis proprio uerbo significauerim. Nec sum in

hoc solicitus, dũ res ipsa uolentibus discere appareat. Hoc sum tamen secutus, q̃d hæc amplificatio alibi posita est, alibi ualet, ut aliud crescat, aliud augeatur, inde ad id, q̃d extolli uolumus, ratio adducatur.
" Obiecturus Antonio Cicero merum & uomitum. Tu, inquit, istis
" faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. quid fauces, & latera ad ebrietatem? minime sunt otiosa. nam respicientes ad hæc possumus existimare, q̃tum ille uini in Hippiæ nuptijs exhauserit, quod ferre, & coquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis, ut quod ex eadẽ causa inter status quoq; habeamus, sic ex insequentibus amplificatio ducatur. Siquidẽ tanta uis fuit uini erumpentis, ut non casum afferret, aut uoluntatem, sed necessitatem, ubi minime deceret, uomendi, et cibus nõ recens, ut accidere interim solet, redderetur, sed qui usq; in posterum diem redundaret. Idem hoc præstans quæ antecesserunt. Nã cum Aeolus à Iunone rogatus.
" -Cauum conuersa cuspide montem
" Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto
" Qua data porta ruunt,- apparet quanta sit futura tempestas. Quid cum res atrocissimas, quasq; in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consulto, quo grauiora uideantur quæ secutura sunt?
" ut à Cicerone factum est, cũ illa diceret. leuia sunt hæc in hoc reo
" crimina, metum uirgarũ Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est, alius ne securi feriretur, pecuniã dedit, usitatum est, non'ne usus est ratiocinatione, qua colligerent audiẽtes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui cõparata hæc humana uiderentur, atq; usitata? Sic quoq; solet ex alio aliud augeri, ut cũ Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus Scipionis, & fortitudinem gallorũ, germanorũq; miramur, quo sit maior C. Cæsaris gloria. Illud quoq; est ex relatione ad aliq̃d, quod non eius rei gratia dictum uidetur, amplificationis genus. Nõ putant indignũ Troiani principes, Graios, Troianosq; propter Helenæ speciem tot mala tanto temporis spatio sustinere, quæ nam igitur illa forma credenda est? Non enim hoc dicit Paris, qui eam rapuit, non aliquis iuuenis, nõ unus è uulgo, sed senes, & prudentissimi, & Priamo assidentes. Verũ & ipse rex decennij bello exhaustus, amissis tot liberis imminente summo discrimine, cui faciẽ illã, ex qua tot lachrymarũ origo fluxisset, inuisam, atq; abominandã esse oportebat, & audit hæc, & eam filiam appellans iuxta se locat, & excusat etiam, atq; sibi esse malorũ causam negat.

Nec mihi uidetur in Symposio Plato, cum Alcibiadem confitentem de
se quid a' Socrate pati uoluerit narrat, ut illum culparet, hæc tradi
disse, sed ut Socratis inuictam continentiam ostenderet, quæ corrũpi
speciosissimi hominis tam obuia uoluptate nõ posset. Quin ex instru
mento quoq; heroum illorum magnitudo æstimanda nobis datur, ad
hoc ptinet clipeus Aiacis, & hasta pelias Achillis, qua uirtute egre-
gie est usus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus mente
concipiam, cuius,
» Trunca manum pinus regit, — quid cum uix loricam duo
» Multiplicẽ cõnixi humeris — ferũt, quãtus Demoleos, q indutus eã
» Cursu Pallantes Troas agebat. Quid M. Tullius de M. Antonij
luxuria tantum saltem fingere potuisset, quantum ostendit dicendo,
» Cõchyliatis Cn. Pompeij peristromatis, et seruorum in cellis stratos
» lectos uideres. conchyliata peristromata. Et Cn. Pompeij, de seruis, &
cellis nihil potest dici ultra. Et necesse est tamẽ ultra infinito plus in
domino cogitare. Et hoc simile est illi, quod ἔμφασις dicitur, sed illa
ex uerbo, hæc ex re coniecturã facit, tantoq; plus ualet, quanto res
ipsa uerbis est firmior. Potest ascribi amplificationi congeries quoq;
uerborũ, ac sententiarum idẽ significantium. Nã etiã si non per gra-
» dus ascendant, tamen uelut aceruo quodã alleuantur. Quid enim
» tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? cuius
» latus ille mucro petebat? q sensus erat armorũ tuorũ? quæ tua mens,
» oculi, manus, ardor animi? qd cupiebas? qd optabas? Simile est hoc
figuræ, quam συναθροισμὸν uocant, sed illic plurium rerum est con
geries. Hic unius multiplicatio. Hæc etiã crescere solet uerbis omni-
» bus altius, atq; altius insurgentibus. aderat ianitor carceris, carni-
» fex prætoris, mors terrorq; sociorum, & ciuium romanorum lictor
» Sextius. Eadẽ fere' est ratio minuendi. Nã totidem sunt ascenden-
tibus quot descendentibus gradus. Ideoq; uno ero exẽplo contentus
» eius loci, quo Cicero de oratione Rulli hoc dicit, tamen siq acutiores
» in concione steterant, de lege agraria nescio quid uoluisse eum dicere
» suspicabãtur. Quod si ad intellectum referas, minutio est, si ad ob-
scuritatem, incrementum. Scio posse uideri quibusdã speciem ampli-
ficationis, hyperbolen quoq;. nam & hæc in utranq; partem ualet,
sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Quos continuo
subiungerem, nisi esset a' cæteris separata ratio dicendi, quæ constat
non proprijs, sed translatis. Demus ergo breuiter hoc desyderio iam
pene' publico, nec omittamus eum, quem pleriq; præcipuum, ac pene'
solum putant, orationis ornatum.

De generibus ſententiarum.

SENTENTIAM ueteres, quod animo ſenſiſſent, uocauerunt.
Id cum eſt apud oratores frequẽtiſſimum, tum etiã in uſu quotidiano
quaſdã reliquias habet. Nam & iuraturi, ex animi noſtri ſententia,
& gratulantes, ex ſententia dicimus, nõ raro tamen et ſic locuti ſunt,
ut ſenſa ſua dicerent. nã ſenſus corporis uidebantur, ſed conſuetudo
iam tenuit, ut mente concepta ſenſus uocaremus. Lumina autẽ, præci
pueq́; in clauſulis poſita, ſententias, quæ minus crebra apud anti-
quos, noſtris temporibus modo carent. Ideoq́; mihi & de generibus
earũ, et de uſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſſima ſunt, quæ pro=
prie, quamuis omnibus idẽ ſit nomen, ſententiæ uocantur, quas græci
γνώμας appellant, utrunq; autem nomen ex eo acceperunt, quod ſi-
miles ſunt conſilijs, aut decretis. Eſt autem hæc uox uniuerſalis, quæ
etiam citra complexum cauſæ poſſit eſſe laudabilis. Interim ad
» rẽ tantum relata, ut nihil eſt tam populare, quàm bonitas. Interim
» autẽ ad perſonam, quale eſt Afri Domitij. princeps, q̃ uult omnia
» ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere. Hanc quidam partem enthyme=
matis, quidã initium, aut clauſulam epichirematis eſſe dixerunt, &
ſi aliquando ſimplicẽ, ut ea, quæ ſupra dixi, aliquando ratione ſubie
» cta. Nam in omni certamine qui opulentior eſt, etiã ſi accipit iniu-
» riam, tamen quia plus poteſt facere uidetur. nonnunquam duplicẽ.
» Obſequium amicos, ueritas odium parit. Sunt et q̃ decẽ gene
ra fecerunt, ſed eo modo, quo fieri uel plura poſſunt. p̃ interrogatio=
nem, p̃ cõparationẽ, inficiationẽ, ſimilitudinẽ, admirationẽ, et cætera
huiuſmodi. Per oẽs. n. figuras tractari põt. Illud notabile. ex diuerſis.
» Mors miſera nõ eſt, aditus ad mortẽ miſer. at rectæ q̃dẽ ſunt tales.
» Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet.
ſed maiorem uim accipiunt ex mutatione figuræ, ut
» Vſq; adeó'ne mori miſerum eſt, acrius. n. hoc quàm per ſe, mors
miſera non eſt. & translatione à communi ad proprium. Nã cum
ſit rectum. nocere facile eſt, prodeſſe difficile, uehementius apud Oui-
dium Medea dicit,
» Seruare potui, perdere an poſſim rogas? Vertit ad perſo
» nam Cicero. Nihil habet Cæſar nec fortuna tua maius, quàm ut
» poſſis, nec natura melius, quàm ut uelis ſeruare quamplurimos.
Ita quæ erant rerum propria fecit hominis. In hoc genere cuſtodiẽ
dum eſt, & id quidem ubique, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ, qua=
les frequenter ab his dicuntur, qui hæc καθολικὰ uocant, & quic=
quid pro cauſa uidetur quaſi indubitatum pronuntiant, et ne paſſim,

& à quocunq; dicatur. magis enim decet eos, in quibus eſt authori=
tas, ut rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerũ,
aut adoleſcentulũ, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, et quo=
dam modo præcipiat. Ἐνθύμημα quoq; eſt omne, quod mente con
cipimus, proprie tamen dicitur quæ eſt ſententia ex contrarijs, propte
rea quod eminere uidetur inter cæteras, ut Homerus, poëta, urbs, Ro
ma. De hoc in argumentis ſatis dictũ eſt. nõ ſemper autem ad proba-
» tionem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum. Quorũ igitur im
» punitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorũ te ipſorum ad crudelita-
» tem acuet oratio. nõ ꝗa ſit ratio diſſimilis, ſed quia iam per alia,
ut id iniuſtum appareret, effectum erat, et addita in clauſula eſt epi
phonematis modo nõ tam probatio, quàm extrema quaſi inſultatio.
Eſt enim ἐπιφώνημα rei narratæ, uel approbatæ ſũma acclamatio,
» Tantæ molis erat romanam condere gentem.
» facere enim probus adoleſcens ꝑiculoſe, quàm ꝑpeti turpiter maluit.
Eſt & quod appellatur à nouis νόημα, qua uoce omnis intelle-
ctus accipi poteſt. ſed hoc nomine donarunt ea, quæ non dicunt, ue-
rum intelligi uolunt, ut in eum, quẽ ſæpius à ludo redemerat ſoror,
agentem cũ ea talionis, quod ei pollicem dormienti recidiſſet, eras di
gnus, ut haberes integram manum, ſic enim auditur, ut depugnares.
Vocatur aliquid & clauſula, quæ ſi eſt quod concluſionem dicimus,
» & recte, & ꝗbuſdã in partibus neceſſaria eſt. Quare prius de
» facto ueſtro fateamini neceſſe eſt, quàm Ligarij culpã ullã reprehen=
» datis. ſed nunc illud uolunt, ut omnis locus, omnis ſenſus in fine
ſermonis feriat aurem. turpe autem, et propè nefas ducunt reſpirare
ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti, corrupti ſen
ſiculi, & extra rẽ petiti. Neq; enim poſſunt tam multæ bonæ ſenten
tiæ eſſe, quàm neceſſe eſt ut multæ ſint clauſulæ. Iam hæc magis no-
ua ſententiarũ genera, ex inopinato, ut dixit Vibius Criſpus in eũ,
» ꝗ cũ loricatus in foro ambularet, prætendebat ſe id metu facere, ꝗs
» tibi ſic timere ꝑmiſit? Et inſigniter Africanus apud Neronẽ de mor=
» te matris. Rogant te Cæſar Galliæ tuæ, ut felicitatẽ tuã fortiter feras.
Sunt & aliò relata, ut Afer Domitius, cum Cloantillam defenderet,
cui obiectum crimen, quod uirũ, qui inter rebellantes fuerat, ſepeliſ=
» ſet, remiſerat Claudius, in epilogo filios eius alloquens. matrẽ tamen
» inquit, pueri ſepelitote. & aliunde petita, ideſt in alium locũ ex alio
translata, ut pro Spatale Criſpus, quam hæredem amator ꝗ inſtitue-
» rat, deceſſit, cum haberet annos duo deuiginti. O hominẽ diuinum,
» qui ſibi indulſit. facit quaſdã ſententias ſola geminatio, qualis eſt Se-

necæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatum uideri uellet. saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. melior cum ex contrarijs ualet. Habeo quẽ fugiam, quem sequar non habeo. Quid quod miser, cum loqui non posset, tacere non poterat? Et uero fit pulcherrima, cum aliqua comparatione clarescit. Trachallus contra Spatalem. placet hoc ergo? leges diligentissimæ pudoris custodes, decimas uxoribus dant, quartas meretricibus? Sed horum quidem generum, & bonæ dici possunt, et malæ. illæ semper uitiosæ uti uerbo P. C. sic. n. incipiendum est mihi, ut memineritis patrum. Peius adhuc, quo magis falsum est, & longius petitum contra eandem sororem gladiatoris, cuius modo feci mentionem, ad digitũ mihi pugnaui. Est etiam generis eiusdem nescio an uitiosissimum quoties uerborum ambiguitas cum rerum falsa quadam similitudine iungitur, clarũ authorem iuuenis audiui, cum lecta in capite cuiusdam ossa sententiæ gratia tenenda matri dedisset. Infelicissima fœmina non dum extulisti filium, & iam ossa legisti. Adhuc pleriq; minimis etiam inuentiunculis gaudent, quæ excussæ risum habent, inuentæ facie ingenij blandiuntur. De eo, qui naufragus, & ante agrorum sterilitatem uexatus in scholis fingitur se suspendisse, quem nec terra recipit, nec mare pendeat. Huic simile in illo, de quo supra dixi, cui pater sua mẽbra laceranti uenenum dedit, qui hæc edit, debet hoc bibere, & in luxuriosum, qui ἀποκαρτέρησιν simulasse dicitur. necte laqueum, habes quod faucibus tuis irascaris. sume uenenum, decet luxuriosos bibendo mori. Alia uana, ut suadentis purpuratis, ut Alexandrum Babylonis incendio sepeliant. Alexandrum sepelio. hoc quisquam spectabit è tecto, quasi uero id sit in re tota indignissimum. Alia nimia, ut de germanis dicentem quendam audiui caput nescio ubi impositum, & de uiro forti, bella umbone propellit, sed finis non erit, si singulas corruptorum prosequar formas. Illud potius, quod est magis necessarium, duæ sunt diuersæ opiniones, aliorũ sententias solas pene spectantium, aliorum omnino damnantium, quorum mihi neutrum admodum placet, densitas earũ obstat inuicem, ut in satis omnibus, fructibusq; arborum, quorũ nihil ad iustam magnitudinem adolescere potest, quod loco, in quem crescat, caret, nec pictura, in qua nihil circunlitum est, eminet. Ideoq; artifices etiam, cum plura in unam tabulam opera contulerunt, spatijs distingunt, ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadem concisam quoq; orationem, subsistit enim omnis sententia. Ideoq; post eam utiq; aliud est initium. Unde soluta fere oratio, et è singulis nõ membris, sed fru-

stis collata structura caret, cum illa rotunda, & undiq; circuncisa insistere inuicem nequeant. Praeter hoc etiam color ipse dicendi quãlibet clarus, multis tamen, ac uarijs uelut maculis conspergitur. Porro ut affert lumen clauus purpurae loco insertae, ita certe neminẽ deceat intertexta pluribus notis uestis. Quare licet haec enitere, & aliquatenus extare uideantur, tamen et lumina illa non flammae, sed scintillis inter fumum emicantibus similia dixeris, quae ne appareant quidem, ubi tota lucet oratio, ut in sole sydera ipsa desinunt cerni, et quae crebris, paruisq; conatibus se attollunt, inaequalia tantum, et uelut confragosa, nec admirationem consequuntur, eminentium, & planorũ gratiam perdunt. Hoc quoq; accidit, quod solas captanti sententias multas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Non. n. potest esse delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas et diuisionẽ pro sententia poni, et argumentum si tantum in clausulae calce pronuntietur. Occidisti uxorem ipse adulter, non ferrem te etiam si repudiasses. diuisio est. Vis scire uenenum esse amatorium, uiueret homo nisi illud bibisset. argumentum est. Nec multas pleriq; sententias dicunt, sed omnia tanquam sententias. Huic quibusdam contrarium studiũ, qui fugiunt, ac reformidant omnem hanc in dicendo uoluptatẽ, nihil approbantes nisi planum, & humile, & sine conatu, ita dum timent, ne aliquando cadant, semper iacent. Quod enim tantum in sententia bona crimen est? non causae prodest? non iudicem mouet? non dicentem cõmendat? Est quoddam genus, quo ueteres non utebantur. & quam uos uocatis uetustatem? Nã si illã, extremam, multa Demosthenes, quae ante eum nemo. Quo modo potest probare Ciceronem, qui nihil putet ex Catone, Gracchisq; immutandum? Sed ante hos simplicior adhuc ratio loquendi fuit. Ego uero haec lumina orationis, uelut oculos quosdã esse eloquentiae credo. Sed neq; oculos esse toto corpore uelim, ne caetera membra suum officium perdant. & si necesse sit, ueterem illum horrorem dicendi malim, quàm istam nouam licentiam. Sed patet media quaedam uia, sicut in cultu, uictuq; accessit aliquis citra reprehensionem nitor. quem sicut possumus, adijciamus uirtutibus. Prius tamen sit uitijs carere, ne dũ uolumus esse meliores ueteribus, simus tamen dissimiles. Reddam nunc quam proximam esse dixerã partem de tropis, quos motus clarissimi nostrorum authores uocant. horum tradere praecepta & grammatici solent. Sed à me, cum de illorum officio loquerer, dilata pars haec est, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi seruandus.

De tropis.

TROPVS Est uerbi, uel sermonis à propria significatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis, & grammaticis inter ipsos, & philosophis pugna est, quae sint genera, quae species, q numerus, quis cui subijciatur. Nos omissis, quae nihil ad instruẽdum oratorem pertinent, cauillationibus, necessarios maxime, atq; in usum receptos exequemur. Haec modo in his annotasse contenti, quosdam gratia significationis, quosdam decoris assumi, & esse alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas non uerborũ modo, sed etiã sensuũ, & cõpositionis. Quare mihi uidentur errasse, q non alios crediderunt tropos, quàm in qbus uerbum pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro in ijsdẽ ferè, qui significandi gratia adhibẽtur, esse & ornatum, sed non idem accidet contra, eruntq; quidã tantum ad speciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cũ frequentissimus est, tum longe pulcherrimus, translationem dico, quae μεταφορὰ graece uocatur, quae quidem cum ita est ab ipsa nobis concessa natura, ut indocti quoq;, ac non sentientes, ea frequenter utantur, tum ita iucunda, atq; nitida, ut in oratione quamlibet clara proprio tamen lumine eluceat. neq; enim uulgaris esse, neq; humilis, nec insuauis, recte modo ascita potest, copiam quoq; sermonis auget permutando, aut mutuando, quae non habet, quodq; difficillimũ est praestat, ne ulli rei nomen deesse uideatur. Transfertur ergo nomen, aut uerbum ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo aut propriũ deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus aut quia necesse est, aut quia significantius, aut, ut dixi, quia decentius. ubi nihil horũ praestabit, quod transferetur, improprium erit, necessitate rustici dicunt gemmam in uitibus. quid enim dicerent aliud? & sitire segetes, & fructus laborare, necessitate nos, durum hominem, atq; asperum, non enim proprium erat, qđ daremus his affectionibus, nomen. Iam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsum errore significandi gratia. nihil enim horum suis uerbis, quàm hic accersitis magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiae fulmina, ut Cicero pro Milone Clodium fontem gloriae eius uocat, et alio loco segetem, ac materiem. Quaedam etiam parum speciosa dictu per hanc explicantur.

» Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus sit genitali aruo,
» & sulcos oblimet inertes. In totum autem metaphora breuior

est similitudo, eoq; distat, quod illa cóparatur rei, quam uolumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est enim, cũ dico fecisse quid hominem, ut leonem, translatio est, cũ dico de homine, leo est. huius uis omnis maxime quadruplex uidetur, cum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore.

» -Gubernator magna contorsit equum ui. Et ut Liuius Scipionem à Catone adlatrari solitum refert. In anima pro alijs generis eiusdẽ sumuntur, ut

» -Classiq; immittit habenas, aut pro rebus animalibus inanima,

» Ferro, an fato uirtus argiuûm occidit. aut contra.

» -Sedet inscius alto

» Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.

Præcipueq; ex ijs oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima periculo translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actũ quendam, & animos damus, qualis est,

» -Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis. Quid enim tuus

» ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? Cuius latus

» ille mucro petebat? qui sensus erat armorũ tuorum? Duplicatur interim hæc uirtus apud Virgilium,

-Ferrumq; armare ueneno. Nam & uenenum armare, & ferrũ armare translatio est. Secantur hæc in plures, ut à rationali ad rationale, & idem de irrationalibus. & hæc inuicem, qbus similis ratio est, & à toto, & à partibus, sed iam non pueris præcipimus, ut accepto genere, species intelligere non possit. ut modicus autẽ, atq; opportunus eius usus illustrat orationem, ita frequẽs et obscurat, & tædio complet. Continuus uero in allegoriam, & ænigmata exit. Sunt etiam quædam & humiles translationes, ut id, de quo modo dixi, saxea est uerruca, & sordidæ. Non enim si Cicero recte sentinam

» reipub. dixit, fœditatem hominum significans, idcirco probem, illud

» quoq; ueteris oratoris, persecuisti reip. uomicas. Optimeq;, Cicero demonstrat cauendum ne sit deformis translatio, qualis est (nam ipsis

» eius utar exemplis) Castratam morte Affricani remp. & stercus cu

» riæ glauciam, ne nimio maior, aut, quod sæpius accidit, minor, ne dissimilis, quorum exempla nimium frequenter deprehendet, q sciuerit hæc uitia esse. Sed & copia quoque modum egressa uitiosa est, præcipue in eadem specie. Sunt & duræ, idest à longinqua similitudine ductæ, ut

» -Capitis niues &

» Iuppiter hybernas cana niue conspuit alpes. In illo uero plurimum

mum erroris, quod ea, quæ poëtis, qui & omnia ad uoluptatem refe
runt, & plurima uertere etiam ipsa metri necessitate coguntur, pmis
sa sunt, conuenire quidam etiam prosæ putant. At ego in agẽdo, nec
pastorẽ populi authore Homero dixerim, nec uolucres pennis remi
gare, licet Virgilius in apibus, ac Dedalo speciosissime sit usus. Meta=
phora enim aut uacantem occupare locum debet, aut si in alienũ ue
nit, plus ualere eo, quem expellit. Quod aliquando pene iam magis
de synecdoche dicam. Nam translatio permouendis animis plerũq;,
& signandis rebus, ac sub oculis subijciendis reperta est. Hæc uaria-
re sermonem potest, ut ex uno plures intelligamus, parte totum, specie
genus, præcedentibus sequentia, uel è contra, omnia liberiora poëtis,
quàm oratoribus. Nam prosa ut mucronem pro gladio, et tectũ pro
domo recipiet, ita non puppim pro naui, nec abietem pro tabellis, et
rursus, ut pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedẽ. Maxi-
me autem in orando ualebit numerorum illa libertas. Nam et Liui=
" us sæpe sic dicit, Romanus prælio uictor. cum Romanos uicisse signifi
" cat. Et contra Cicero ad Brutum. populo, inquit, imposuimus, et ora
" tores uisi sumus. cum de se tantum loqueretur. Quod genus non ora
tiones modo ornat, sed etiam quotidiani sermonis usus recipit, qdam
συνεκδοχὴν uocant, cum et id in contextu sermonis, qđ tacetur, accipi
mus. uerbũ. n. ex uerbo intelligitur, qđ inter uitia ἔλλειψις uocatur.
" Arcades ad portas ruere- Mihi hanc figurã esse magis pla-
cet, illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio,
" Aspice aratra iugo, referunt suspensa iuuenci. Vnde apparet
noctem appropinquare. Id nescio an oratori conueniat nisi in argu-
mentando, cũ rei signũ est. Sed hoc ab elocutionis ratione distat. Nec
procul ab hoc genere discedit μετωνυμία, quæ est nominis pro no
mine positio, cuius uis est, pro eo, quod dicitur, causam, propter quã di
citur, ponere. Sed, ut ait Cicero, hypallagen esse rhetores dicunt. hæc
inuenta ab inuentore, & subiecta ab obtinentibus significat, ut
Cererem corruptam undis, &
" -Receptus
" Terra Neptunus classes aqlonibus arcet, quod fit retro duri-
us. Refert autem in quantum dictus tropus oratorem sequatur. Nam
ut uulcanum pro igne uu go audiuimus, & uario marte pugnatũ,
eruditus est sermo, & uenerem, quam coitum dixisse magis decet. ita
liberum, & cererem pro uino, & pane licentius, quàm ut fori seue
" ritas ferat, sicut ex eo, quod continetur, id, qđ continet, usus recepit, be
" ne moratas urbes, et poculum epotum, & seculum felix. At id, quod

contra est raro audeat quis, nisi poëta,
» -Iam proximus ardet
» Vcalegon,- nisi forte hoc potius est, a` possessore qđ possidetur, ut hominem deuorari, cuius patrimonium consumatur, quomodo fiunt innumerabiles species. Huius enim sunt generis, cum ab Annibale cæsa apud cannas sexaginta millia dicimus. Et apud tragicos, ab Egialao & carmina Virgilij uenisse, & uenire commeatus, qui afferantur, et sacrilegium deprehensum, non sacrilegum, & armorū scientiā habere, non artis. Illud quoq; et poëtis, et oratoribus frequēs, quo eū, qui efficit, ex eo, quod efficitur, ostēdimus. Nā et carminum authores
» Pallida mors æquo pulsat pede, pauperum tabernas
» Regumq; turres. &
» Pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus, et orator præcipitem iram, hilarem adolescentiam, segne otium dicet. Est etiam huic tropo quædā cum synecdoche uicinia. Nam dico uultus hominis pro uultu. Dico pluraliter, quod singulare est, quod singulare est, pluraliter. Sed non id ago, ut unum ex multis intelligatur. nam id est manifestum, sed nomen immuto, ut cum aurata tecta, aurea pusillū ab eo discedo, quia non est pars, ut aurata, quæ singula persequi minutioris est curæ, etiam non oratorem instruentibus. Ἀντονομασία, quæ aliquid pro nomine ponet, poëtis utroq; modo frequentissima, & p epitheton, quia detracto eo, cui apponitur, ualet pro nomine. Titides, Pellides, & ex his quæ in quoq; sunt præcipua,
» -Diuûm pater, atq; hominum rex. & ex factis, quibus persona signatur,
» Thalamo, quæ fixa reliquit
Impius- Oratoribus etiam si rarus eius rei, nonnullus tamen usus est. Nam ut Titidem, & Pellidē non dixerint, ita dixerūt impium, & paricidam. Euersorem quoq; Carthaginis, et Numantiæ pro Scipione, Et romanæ eloquentiæ principē pro Cicerone posuisse
» non dubitent. Cicero ipse certe usus est hac libertate. Non multa pec
» cas inquit, ille fortissimo uiro senior magister. Neutrū enim nomen positum est, & utrunq; intelligitur. Ὀνοματοποιΐα qdem, idest fictio nominis, græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix pmittitur. Et sunt plurima ita posita ab ijs, qui sermonem primi fecerunt aptantes affectibus uocem. Nam mugitus, & sibilus, & murmur inde uenerunt. Deinde tanquam consumpta sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriātur. Vix illa, quæ πεποιημένα uocant. quæ ex uocibus in usum receptis quocūq;

modo declinantur nobis permittimus, qualia ſunt ſullaturit, & pro=
ſcripturit, atq; laureati poſtes pro illo lauro coronati ex eadē fictio=
ne ſunt. Sed hoc feliciter eualuit * adonua et uio co ferimus in græ
* cis obidis occluditiuno bono co, dure, atq; iungere, q tollentem, & ui
* dere ſeptentriones uidemur. Eo magis neceſſaria κατάχρησις, quã
recte dicimus abuſionem, quæ non habentibus nomen ſuũ accommo
dat, quod in proximo eſt, ſi cæcum * ogra putant, edificant et apud
tragicos, & iam leo paret. at pater, mille ſunt hæc, acceptabula qcqd
habet, et pixides cuiuſcunq; materiæ ſunt, et paricida matris quoq;,
aut fratris interfector. Diſcernendumq; eſt hoc totum à translatione
genus, qđ abuſio eſt, ubi nomen defuit, translatio, ubi aliud fuit. Nam
poëtæ ſolent abuſiue etiam in ijs rebus, quibus nomina ſua ſunt, uici
nis potius uti, quod rarũ in proſa eſt. Illa quoq; qdã καταχρήσεις eſſe
uolunt, cũ pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur.
à qbus hæc qdem diſſonantia ſunt, quod in his non uerbũ pro uer
bo ponitur, ſed res pro re. Neq; enim putat quiſquã & luxuriã, &
liberalitatem idem ſignificare, uerum id, quod ſit, alius luxuriã eſſe
dicit, alius liberalitatẽ, q̃uis neutri dubiũ ſit, hæc eſſe diuerſa. Super
eſt ex ijs, quæ aliter ſignificant, μετάληψις ideſt tranſſumptio, quæ
ex alio in aliud uelut uiam præſtat, tropus & rariſſimus etiã im-
proprij uſus, græcis tamen frequentior, qui centaurum chirona, &
νήσους θοὰς ὀξείας dicunt, nos quis ferat, ſi uerrem ſuem, aut Lælium
doctum nominemus. Eſt enim hæc in metalepſi natura, ut inter id, qđ
transfertur, ſit medius quidam gradus, nihil ipſe ſignificans, ſed præ
bens tranſitum, quẽ tropum magis affectamus, ut habere uideamur,
q̃ ullo in loco deſyderemus. Nam id eius frequentiſſimũ exemplum
eſt Cano, canto, dico ita cano, dico. Item eſt mediũ illud cano, nec diu
tius in eo morandum, nihil enim uſus admodum uideo niſi ut in me
dijs. Cætera iam non ſignificandi gratia, ſed ad ornandã modo, non
augendam orationem aſſumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, quod re-
cte dicimus appoſitum, à nonnullis ſequens dicitur. Eo poëtæ & fre=
quentius, et liberius utuntur. nanq; illis ſatis eſt conuenire uerbo, cui
apponitur, & itaq; dentes albi, & humida uina in his non reprehẽ
demus. apud oratorem, niſi aliquid efficitur, redundat. Tum autẽ effi=
citur ſi ſine illo, quod dicitur, minus eſt, qualia ſunt, ó ſcelus abomi-
nandum, ó deformẽ libidinem. Exornatur autem res tota maxime
translationibus, cupiditas effrenata, & inſanæ ſubſtructiones. Et ſo-
let fieri alijs adiũctis epitheton tropis. Vt apud Virgiliũ, turpis ege=
ſtas, & triſtis ſenectus. Veruntamen talis eſt ratio huiuſce uirtutis,

ut sine appositis nuda sit, et uelut incompta oratio, ne oneretur tamẽ multis. Nam fit longa, & impedita, ut in quæstionibus eã indices similem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoq;. In quo & numerus est duplex, nec duplum uiriũ, quanquam non singula modo, sed etiam plura uerba apponi solent, ut

» Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo. Sed hoc quoq; modo duo uerba uni apposita, ne uersum quidẽ decuerint. Sunt autem quibus non uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat, necesse est, semper cum id est appositum, si à proprio diuiseris, p se significet, & faciat antonomasiam. Nam si dicas, ille, qui Carthaginem, et Numantiam euertit, antonomasia est, si adieceris Scipio appositum. Non potest ergo nó esse iunctum. Ἀλληγορία est, quã inuersionẽ interpretantur, ut aliud uerbis, aliud sensu ostendant, ac etiã interim contrarium, prius, ut

» O' nauis referant in mare te noui

» Fluctus, o' quid agis fortiter occupa

Portum.- Totus'q; ille Horatij locus, quo nauim pro re publica, fluctuum tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace, atq; concordia dicit. Tale Lucretius.

» Auia pieridum peragro loca- Et Virgilius,

» Sed nos immensum spatio confecimus æquor.

» Et iam tempus equũ spumantia soluere colla. Sine translatione uero in bucolicis,

» Certe equidem audieram, qua se subducere colles

» Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo,

» Vsq; ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi,

» Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam. Hoc enim loco præter nomen cætera proprijs decisa sunt uerbis. Verum non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Habet usum talis allegoriæ frequenter oratio, sed raro totius, plerunq; apertis permista est. Tota

» apud Ciceronem talis. Hoc miror enim, queror'q; quenq̃ hominem

» ita pessundare alterũ uerbis uelle, ut etiam nauem perforet, in qua

» ipse nauiget. Illud commistum frequentissimum. Equidem cæteras

» tempestates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum sem-

» per Miloni putaui esse subeundas. Nisi adiecisset duntaxat fluctibus concionum, esset allegoria, nunc eam miscuit. Quo in genere & species ex arcessitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Illud uero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permista est

» gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis: Quod fre-

tum quem

» tum quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agi
» tationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos
» æstus habet ratio comitiorum. dies intermissus unus, aut nox inter=
» posita sæpe, & perturbat omnia, & totam opinionem parua non-
» nunquam commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis est cu
stodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc desinas. Mul
ti autem cum initium à tempestate sumpserunt, incendio, aut ruina
finiunt, quæ est inconsequentia rerum fœdissima. Cæterum allegoria
paruis quoq; ingenijs, & quotidiano sermoni frequentissime seruit.
Nam illa in agendis causis iam detrita, pedem conferre, & iugulũ
petere, & sanguinem mittere, inde sunt, nec offendunt tamen. Est. n.
gratia in eloquendo nouitas, et commutatio, et magis inopinata de=
lectant. Ideoq; iam in his amisimus modum, & gratiam rei nimia
captatione consumpsimus. Est in exemplis allegoria, si non prædicta
in oratione ponantur. Nam ut Dionysium Corinthi esse, quo græci
omnes utuntur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria, quæ est
obscurior, αἴνιγμα dicitur, uitium meo quidem iudicio, siquidem di-
cere dilucide uirtus, quo tamen & poëtæ utuntur.
Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spatium non amplius ulnas, & oratores non
nunquam, ut Cæcilius, Quadrantariam Clytemnestram, et in tricli
nio coam, & in cubiculo nolam. Nanq; & nunc quædã soluuntur,
& tum erant notiora, cum dicerẽtur, & ænigmata sunt tamen, nec
ea, nisi quis interpretetur, intelligas. In eo uero genere, quo contraria
ostenduntur. εἰρωνία est, illusionem uocãt, quæ aut pronuntiatione
intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam siqua earum uerbis dis
sentit, apparet diuersam esse orationi uoluntatem. quanquam in plu
rimis id tropis accidit, ut intersit, quid de quo dicatur. qa qđ dicitur
alibi uerum est, & laudi aut simulatione detrahere, aut uituperatio
» ni, laudare concessum est. Quale est, quod C. Verres prætor urbanus,
» homo sanctus, & diligens, subsortitionem eius in eo dicere nõ habe
» ret. Et contra oratores uisi sumus, & populo imposuimus. aliquando
cum risu quodam contraria dicuntur ijs, quæ intelligi uolunt, quẽad
» modũ in Clodium. Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eri
» puit, uita anteacta seruauit. Præter hæc usus est allegoriæ, ut tristia
dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædã cõtrarijs signi
ficemus, aliud textu, quæ et numerauimus. Hæc siqs profecto ignorat,
qbus græci nominibus apellẽt, σαρκασμὸν, ἀστισμὸν, ἀντίφρασιν, πα=
ροιμίαν dici sciat. Sunt etiã q hæc nõ species allegoriæ, sed ipsa tro=

pos dicunt acri quidem ratione, quod illa obscurior sit, & in his omnibus aperte appareat quod uelimus. Cui accedit hoc quoq;, quod genus, cũ diuiditur in species, nihil habet proprium, ut arbor, pinus, et olea, et cupressus, et ipsius per se nulla proprietas. Allegoria uero habeat aliquid proprium, quod quomodo fieri potest, nisi ipsa species est? Sed ad utendum nihil refert. Adjiciatur ijs μυκτηρισμὸς simulatus quidẽ, sed non latens derisus. Pluribus autem uerbis cum id, quod uno, aut paucioribus certe dici potest, explicatur, περίφρασιν uocant circuitum eloquendi, qui nonnunquã necessitatem habet, quoties dictu deformia operit, ut Sallustius, ad requisita naturæ. Interim ornatum petit sólum, qui est apud poëtas frequentissimus, ut,

» Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
» Incipit, & dono diuûm gratissima serpit,

& apud Oratores nõ rarus, semper tamen astrictior. Quicquid enim significari breuius potest, & cum ornatu latius ostenditur, περίφρασις est, cui nomen latine datũ est, non sanè orationis aptum uirtuti, circunlocutio. Verũ hæc, ut cum decorem habet periphrasis, ita cum in uitium incidit, περισσολογία dicitur. Obstat enim quicquid non adiuuat. Ὑπέρβατον quoq; id est uerbi transgressionem, quam frequenter ratio cõparationis, & decor poscit, non immerito inter uirtutes habemus. Fit enim frequẽtissime aspera, & dura, & dissoluta, et hians oratio, si ad necessitatem ordinis sui uerba redigantur. Et ut quodq; oritur, ita proximis etiã si uinciri nõ potest, alligetur. Differenda igitur quædam, et præsumenda, atq; ut in structuris lapidũ impolitiorũ loco, quo conuenit quicq; ponendum. Non. n. recidere ea, nec polire possumus, quo coagmentata se magis iungant. Sed utendũ ijs, qualia sunt, eligendæq; sedes, nec aliud potest sermonem facere numerosum, quàm opportuna ordinis mutatio, neq; alio, κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ, Platonis inuenta sunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operum in Peiræum descendisse significat, plurimis modis scripta, quod cũ quoq; maxime facere experiretur, uerũ id cũ duobus uerbis fit. Ἀναστροφὴ dicitur reuersio quædã, qualia sunt uulgo, mecum, secum, apud Oratores, & historicos, quibus de rebus. At cũ decoris gratia contrahitur longius uerbũ, proprie hyperbati tenet nomen, Animaduerti iudices omnẽ accusatoris orationẽ in duas diuisam esse parteis. nã in duas parteis diuisam esse rectũ erat, sed durũ, & incomptum. Poëtæ quidẽ etiam uerborũ diuisionẽ faciunt, & transgressionem,

» -Hyperboreo septẽ subiecta trioni,

quod oratio nequaquã recipiet. Ad id, quod est, propter quod dicit, tropus fit, quia cõponendus est è duobus in-

tellectibus, alioqn ubi nihil ex ſignificatione mutatū eſt, et ſtructura
ſola uariatur, figura potius uerborū dici poteſt, ſicut multi narrationē
longis mutant hyperbatis. Ex cōfuſis, quæ uitia accidant ſuo loco di
ximus. ὑπερβολὴν audacioris ornatus ſummo loco poſui. Eſt hæc
dementiens ſuperiectio. Virtus eius ex diuerſo par augendi, atq; mi
» nuendi, fit pluribus modis, aut enim plus facto dicimus, ſicut uomens
» fruſtis eſculentis gremium ſuū, & totum tribunal impleuit.
» -Geminiq; minātur In cœlū ſcopuli.- aut res ꝑ ſimilitudinē attol=
» -Credas innare reuulſas (limus.
» Cycladas. aut per comparationem, ut
» -Fulminis ocyor alis. aut ſignis quaſi quibuſdam.
» Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret
» Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas. uel translatione, ut
ipſum illud uolaret. Creſcit interim hyperbole alia inſuper addita,
» ut Cicero in Antoniū dicit, quæ carybdis tā uorax, carybdim dico,
» quæ ſi fuit, fuit animal unū. Oceanus medius fidius uix uidetur, tot
» res tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito obſorbere
potuiſſe. Exqſitā uero figurā huius rei deprehendiſſe apud principē
lyricorū Pindarū uideor in libro, quem inſcripſit ὕμνους. Is nanq;
Herculis impetum aduerſus Meropas, q in inſula Co dicuntur habi
taſſe, nō igni, nec uentis, nec mari, ſed fulmini dicit ſimilē fuiſſe, ut illa
minora, hoc par eſſet, qđ imitatus Cicero, illa cōpoſuit ī Verrē. uer=
» ſabatur in Sicilia lōgo interuallo nō Dionyſius ille, nec Phalaris (tu-
» lit.n. illa quōdā inſula multos, et crudeles tyrānos) ſed nouū quod-
» dam monſtrū ex uetere illa immanitate, quæ in iiſdem uerſata locis
» dicitur. Non enim carybdim tā infeſtam, neq; ſcyllā nauibus, quàm
» iſtū ī codē freto fuiſſe arbitror. nec pauciora ſunt genera minuēdi.
» Vix oſſibus hærent, et quod Cicero in quodā ioculari libello
» Fundum Varro uocat, quò poſſim mittere funda,
» Ni tamen exciderit qua caua funda patet. Sed huius quoq; rei
ſeruetur menſura quædam, quamuis eſt enim omnis hyperbole ultra
fidem, non tamen eſſe debet ultra modum, nec alia magis uia in
κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cum præſer=
tim minime ſint ignota, & obſcura, monere ſatis eſt mentiri hyperbo
len, nec ita ut mendacio fallere uelit, quo magis intuendū eſt quouſq;
deceat extollere qđ nobis non creditur. Peruenit hæc ſpecies frequen
tiſſime ad riſum, qui ſi aptus eſt, urbanitatis, ſin aliter, ſtultitiæ nomē
aſſequitur. Eſt autem in uſu uulgo quoq;, & inter ineruditos, &
apud ruſticos, uidelicet qđ à natura eſt omnibus augendi res, uel mi=

nuendi cupiditas inſita. Nec qſq̃ uero cõtentus eſt, ſed ignoſcitur, q̃a nõ affirmamus, tũ eſt hyperbole uirtus, cũ res ipſa, de qua loquẽdũ eſt, naturalẽ modũ exceſſit. Cõceditur. n. amplius dicere, q̃a dici q̃tũ eſt nõ põt, meliusq; ultra, q̃ citra ſtat oratio. Sed de his ſatis, q̃a eũdẽ locũ plenius ĩ eo libro, quo cãs corruptæ eloquẽtiæ reddebamus, tractauimus.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER NONVS.

In quo differant figuræ à tropis.

c VM ſit proximo libro de tropis dictũ, ſequitur ꝑtinens ad figuras, quæ χήματα græce uocantur, locus ipſa rei natura coniunctus ſuperiori. Nã pleriq; has tropos eſſe exiſtimauerunt, q̃a ſiue ex hoc duxerint nomẽ, q̃d ſint formati quodãmodo, ſiue ex eo, ꝙ uertant orationẽ, unde & motus dicuntur, fatendũ erit eſſe utrunq; eorũ etiã in figuris, uſus quoq; eſt idẽ. nã & uim rebus adijciunt, & gratiã præſtant, nec deſunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorũ eſt Caius Artorius Proculus, q̃n adeo ſimilitudo manifeſta eſt, ut eã diſcernere non ſit in promptu. Nã quo modo quædã in his ſpecies planè diſtant, manẽte tamẽ generali illa ſocietate, ꝙ utraq; res de recta, et ſimplici ratione cũ aliqua dicẽdi uirtute deflectitur, ita quædã ꝑquã tenui limite diuiduntur, cũ ironia tã inter figuras ſententiæ, quàm ĩter tropos reperiatur, περίφρασιν autẽ, et ἐπίθετον et ὑπέρβατον et ὀνοματοποιίαν clari quoq; authores figuras uerborũ potius quàm tropos dixerint, quo magis ſignanda eſt utriuſq; rei differẽtia. Eſt igitur tropos ſermo à naturali, et principali ſignificatiõe trãslatus ad aliã, ornãdæ orationis gratia, uel, ut pleriq; grãmatici finiũt, dictio ab eo loco, in quo propria eſt trãslata, in eũ, in quo propria nõ eſt. Figura eſt, ſicut nomine ipſo patet, conformatio quædã orationis remota à cõmuni. et primũ ſe offerẽte ratione. Quare in tropis ponãtur uerba alia pro alijs, ut in μεταφορᾷ, μετωνυμίᾳ ἀντονομασίᾳ, μεταλήψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ plerunq; ὑπερβολῇ, nãq; et rebus fit, et uerbis. Ὀνοματοποιία fictio ẽ nominis. ergo hoc quoq; pro alijs ponitur, q̃bus uſuri fuimus, ſi illud nõ fingeremus, περίφρασις etiã ſi frequẽter, et

id ipsum, in cuius locũ assumitur nomen, cõplecti solet, utitur tamen pluribus pro uno ἐπίθετον, quoniã plerunq; antonomasiæ pars est, coniũctiõe eius fit tropus. In hyperbato cõmutatio est ordinis. Ideóq; multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen uerbũ, aut partẽ eius à suo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. nã & pro= prijs uerbis, & ordine collocatis fieri figura potest. Quomodo autẽ ironia alia sit tropi, alia schematis suo loco reddam. Nõ enim fateor esse communia hæc, & scio quàm multiplicẽ habeant, quamq; scru pulosam disputationem. sed ea non pertinet ad præsens meũ propo= situm. nihil enim refert quomodo appelletur utrunlibet eorũ, siquid orationi prosit, appareat, nec mutatur uocabulis uis rerũ. Et sicut ho mines si aliud acceperunt, quàm quod habuerant, nomen, ydẽ sunt tamen, ita hæc, de quibus loquimur, siue tropi, siue figuræ dicantur, idẽ efficient. Non enim nominibus prosunt, sed effectibus, ut statũ con iecturalem, an inficialem, an facti, an substantiæ, an de substantia nominemus; nihil interest, dum idem quæri sciamus. Optimum ergo in his sequi maxime recepta, et rem ipsam, quocũq; appellabitur mo do, intelligere. Illud tamen notandũ, coire frequenter in easdẽ senten- tias & tropon, & figuram. tam enim translatis uerbis, quàm pro- prijs figuratur oratio. Est autẽ non mediocris inter authores dissen= sio, & quæ uis nominis eius, & quæ genera, & quammultæ sint species. Quare primum intuendum est, quid accipere debeamus fi- gurã. nã duobus modis dicitur, uno, qualiscunq; forma sententiæ, sicut in corporibus, in qbus quoquo modo sunt cõposita, utiq; habitus est aliquis, altero, quod proprie schema dicitur, in sensu, uel sermone, aliqua à uulgari, & simplici specie cum ratione mutatio, sicut nos, sedemus, incumbimus, respicimus. Itaq; cum in eosdẽ casus, aut tem= pora, aut numeros, aut etiã pedes continuo quis, aut certe nimiũ fre- quenter incurrit, præcipere solemus uariandas figuras esse, uitandæ similitudinis gratia. In quo ita loquimur tanquam omnis sermo ha= beat figuram. Itaq; eadẽ figura dicimus cursitare, qua lectitare. eadẽ ratione declinari. Quare illo intellectu priore, & cõmuni nihil nõ figuratum est. quo si contenti sumus, non immerito Apollodorus, si tradenti Cæcilio credimus, incomprehensibilia partis huius præce= pta existimarit. Sed si habitus qdã, et quasi gestus sic appellãdi sunt, id demum hoc loco schema accipi oportebit, qđ sit à simplici, atq; in promptu posito dicẽdi modo poëtice, uel oratorie immutatũ. Sic enim uerum erit aliam esse orationem ἀσχημάτιστον, idest carentem figuris, quod uitium non inter minima est, aliam ἐσχηματισμένην,

ideſt figuratã. Verũ id ipſum anguſte tamen & Cœlius terminauit, ꝗ id ſolũ putauerit ſchema, quo aliud ſimulatur dici, quàm dicitur, ꝗđ ſanè uulgo quoq; ſic accipi ſcio. Unde et figuratæ controuerſiæ quædam, de quibus paulo poſt dicam, uocantur. Ergo figura ſit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius unum quidam putauerũt in hoc ipſo diuerſas opiniones ſecuti. Nam ij, ꝗa uerborũ mutatione ſenſus quoq; uerterent, omnes figuras in uerbis eſſe dixerunt, illi, quia uerba rebus accommodarent omnes in ſenſibus, quarũ utraq; manifeſta cauillatio eſt. Nã ut eadem dici ſolent aliter atq; aliter, manetq; ſenſus elocutione mutata, ita & figura ſententiæ plures habere uerborũ figuras poteſt. Illa ẽ enim poſita in concipiẽda cogitatione, hæc in enuntianda. ſed frequẽtiſſime coeũt, ut in hoc. Iam iã Dolabella,
» neq; tui me, neq; tuorũ liberũ. Nã oratio à iudice auerſa, in ſententia, iam iam, & liberũ in uerbis ſunt ſchemata. Inter plurimos. n. quod ſciã conſenſum eſt duas eius eſſe partes διανοίας ideſt mentis, uel ſenſus, uel ſententiarũ. nã ijs omnibus modis dictũ eſt. et λέξεως ideſt uerborũ, uel dictionis, uel elocutionis, uel ſermonis, uel oratiõis. nã & uariatur, et nihil refert. Cornelius tantũ Celſus adijcit uerbis, & ſententijs figuras colorũ nimia profecto nouitatis cupiditate ductus. nã ꝗs ignoraſſe eruditum alioquin uirũ credat colores, & ſententias ſenſuũ eſſe? Quare ſicut omnem orationem, ita figuras quoq; uerſari neceſſe eſt in ſenſu, & in uerbis. Ut uero natura prius eſt cõcipere animo res quàm enuntiare, ita de his figuris ante loquendũ eſt, quæ ad mentẽ pertinent, quarũ ꝗdem utilitas tum magna, tũ multiplex in nullo non orationis opere uel clariſſime elucet. nã etſi minime uidetur pertinere ad probationem, qua figura ꝗcq; dicatur, facit tamen credibilia, quæ dicimus, & in animos iudicũ, qua nõ obſeruatur, irrepit. nãq; ut in armorũ certamine, & aduerſos ictus, & rectas, & ſimplices manus, cũ uidere, tum etiã cauere, ac propulſare facile eſt, auerſæ tectæq; minus ſunt obſeruabiles, & aliud oſtendiſſe, quàm petas, artis eſt, ſic oratio, quæ aſtu caret, pondere modo, et impulſu præliatur. ſimulanti, uariantiq; conatus in latera, atq; in terga incurrere datur, et arma aduocare, et uelut nutu fallere. Iam uero affectus nihil magis ducit. nã ſi frons, oculi, manus multũ ad motum animorũ ualent, quanto plus orationis ipſius uultus, ad id, ꝗđ intendimus efficere, cõpoſitus. plurimũ tamen ad cõmendationẽ facit, ſiue in conciliãdis agentis moribus, ſiue ad promerendũ actioni fauorẽ, ſiue ad leuandũ uarietate faſtidiũ, ſiue ad quædã uel decentius indicanda, uel tutius, ſed ante quàm quæ cuiq; rei figura cõueniat oſten

do, dicendũ est nequaquam eas esse tam multas, quàm sint à qbusdã constitutæ. Neq; enim me mouent nomina illa, quæ fingere utiq; græcis promptissimũ est. Ante omnia igitur illi, q totidẽ figuras putant, quot affectus, repudiandi, nó quia affectus non sit qualitas quædã mentis, sed qa figura, quã non cómuniter, sed propriè nominamus, nó sit simplex rei cuiuscunq; enuntiatio. Quapropter in dicẽdo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contemnere, nó sunt figuræ non magis quàm suadere, minari, rogare, excusare. sed fallit parũ diligenter intuentes, qđ inueniunt in omnibus his locis figuras, & earũ exẽpla ex orationibus excerpunt. Neq; enim pars ulla dicendi est, quæ nó recipere eas possit, sed aliud est admittere figurã, aliud figurã esse. neq; enim uerebor explicandæ rei gratia frequentiorẽ eiusdẽ nominis repetitionẽ, quare dabunt mihi aliquam in irascente, deprecante, miserante figuram, scio, sed non ideo irasci, misereri, deprecari figura erit. Cicero qdem omnia orationis lumina in hunc locũ congerit, mediã quandã, ut arbitror, secutus uiã, ut nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola, quæ haberent aliquã remotam ab usu cómuni fictionem, sed quæ essent clarissima, & ad mouendũ auditorẽ ualerent plurimum. quẽ duobus ab eo libris tractatum locũ ad literam subieci, ne fraudarẽ legentes iudicio maximi authoris. In tertio
» de Oratore ita scriptum est. In perpetua autem oratione, cũ & có
» iunctionis lenitatem, & numerorũ quam dixi rationẽ tenuerimus,
» tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio
» sententiarum, atq; uerborũ. nam & commoratio una in re permul
» tum mouet, & illustris explanatio, rerumq; quasi gerantur, sub aspe
» ctum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimũ ualet, &
» ad illustrandũ id, quod exponitur, & ad amplificandũ, ut ijs, q au-
» dient illud, quod augebimus, quantũ efficere oratio poterit, tantũ esse
» uideatur. Et huic contraria sæpe præcisio est. Et plus ad intelligen-
» dum, quàm dixeris, significatio, & distinctè concisa breuitas, & exte
» nuatio, & huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrẽs,
» & ab re non longa digressio, in qua cũ fuerit delectatio, tum redi-
» tus ad rem aptus, & concinnus esse debebit, propositioq; quid sis di-
» cturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad proposi-
» tum, & iteratio, & rationis apta conclusio, tum augendi, minuendiue
» causa ueritatis superlatio, atq; traiectio, & rogatio, atq; huic finiti-
» ma quasi percunctatio, expositioq; sententiæ suæ, tum illa, quæ maxi
» mè quasi irrepit in hominũ mentes alia dicentis, ac significantis dissi
» mulatio, quæ est piucunda, cũ in oratione non contentione, sed ser-

mone tractatur, deinde dubitatio, tū distributio, tū correctio uel ante, uel postquam dixeris, uel cum aliquid à te ipso reijcias, præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium, cōmunicatio, quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio, morum, ac uitæ imitatio, uel in personis, uel sine illis magnum quoddā ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos, uel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos. personarū ficta inductio uel grauissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatē impulsio, ante occupatio, tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atq; etiā effrenatior augendi causa, iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illustrant orationē sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est, uel ad usum comminatio & quasi petitio, uel ad uetustatem ipsa tractatio. Nā & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem aliâs, & paululū immutatum uerbum, atq; deflexum, & eiusdē uerbi crebra, tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadē uerba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio. & eiusdem uerbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter; aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædā & conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrariū, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis dictum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursus alia dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, et imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circunscriptio. Hæc enim sunt ferè, atq; horum similia, uel plura etiā esse possunt, quæ sentētijs orationē, uerborumq; conformationibus illuminent. Eadem sunt in oratore plurima, nō omnia tamen, & paulo magis distincta, quia post orationis, et sententiarum figuras, tertium quendam locum subiecit ad alias, ut ipse ait, quasi uirtutes dicendi pertinentem. Et reliqua, quæ ex collocatione uerborum sumuntur, quasi lumina magnum afferunt ornatū orationi. Sunt.n.similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori ap-

pellantur

» pellantur inſignia, non quod ſola ornent, ſed quod excellant. Eadē
» ratio eſt horum, quæ ſunt orationis lumina, et quodāmodo inſignia,
» cum aut duplicantur, iteranturq́; uerba, aut breuiter cōmutata po-
» nuntur, aut ab eodem uerbo ducatur ſæpius oratio, aut in idē conijci
» tur, aut in utrunq;, aut adiungitur idem iteratum, aut idē ad extre=
» mum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadē ſententia
» ponitur, aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinunt, aut multis
» modis contrarijs relata contraria, aut cum gradatim ſurſum uerſus
» reditur, aut cū demptis coniunctionibus diſſolute plura dicuntur, aut
» cum aliq̄d prætereuntes cur id faciamus oſtendimus, aut cū corrigi-
» mus noſmetipſos quaſi reprehēdentes, aut ſi eſt aliqua exclamatio uel
» admirationis, uel conqueſtionis, aut cum eiuſdē nominis caſus ſæpius
» commutantur. Sed ſententiarum ornamenta maiora ſunt, quibus quia
» frequentiſſime Demoſthenes utitur, ſunt q̄ putent idirco eius eloquen
» tiam maxime eſſe laudabilem. Et uero nullus ferè ab eo locus ſine
» quadam conformatione ſententiæ dicitur, nec aliud quicquā eſt dice
» re, niſi omnes aut certe pleraſq; aliqua ſpecie illuminare ſententias,
» quas cum tu optime Brute teneas, q̄d attinet nominibus uti, aut exē=
» plis. tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus,
» ut uerſet ſæpe multis modis eandem unam rem, & hæreat in eadē,
» commoreturq́; ſententia. Sæpe etiam ut extenuet aliq̄d, ſæpe ut irri-
» deat, ut declinet à propoſito, deflectatq́; ſententiā, ut proponat quid
» dicturus ſit, ut cum trāſegerit iam aliq̄d definiat, ut ſe ipſe reuocet,
» ut quod dixit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogan
» do urgeat, ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat, ut con
» tra ac dicat accipi, et ſentiri uelit, ut addubitet quid potius, aut quo-
» modo dicat, ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat, ac negligat, ut
» ante præmuniat, ut in eo ipſo, in quo reprehendatur, culpā in aduer
» ſarium conferat, ut ſæpe cum ijs, qui audiunt, nonnunquam etiā cum
» aduerſario quaſi deliberet, ut hominū ſermones, moresq́; deſcribat,
» ut muta quædā loquentia inducat, ut ab eo, quod agitur, auertat ani
» mos, ut ſæpe in hilaritatem, riſum'ue conuertat, ut ante occupet quod
» putat opponi, ut comparet ſimilitudines, ut utatur exemplis, ut aliud
» alij tribuens diſpertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid retice
» re ſe dicat, ut denuntiet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut ira
» ſcatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut ſupplicet, ut me
» deatur, ut à propoſito declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur,
» ut fiat ijs, apud quos dicit, familiaris, atq; alias etiā dicendi quaſi uir-
» tutes, ſequatur, breuitatē, ſi res petet. Sæpe etiā rem dicendo ſubijciet

» oculis, sæpe supra ferit, quàm fieri possit, significatio sæpe erit maior,
» q̃ oratio, sæpe hilaritas, sæpe uitæ, naturarumq; imitatio hoc in gene
» re, nã quasi syluam uides, oĩs elucæat oportet eloquẽtiæ magnitudo.

De figuris sententiarum.

ERGO cui latius cõplecti conformationes uerborũ, ac sententiarũ placuerit, habet quod sequatur, nec affirmare ausim quicq̃ esse melius, sed hæc ad propositi mei rationem legat. Nam mihi de ijs sententiarum figuris dicere in animo est, quæ ab illo simplici modo dicẽdi recedunt, quod idem multis doctissimus uiris uideo placuisse. Oĩa tamen illa, etiã quæ sunt alterius modi lumina, adeo sunt uirtutes orationis, ut sine his nulla intelligi uere possit oratio. Nam quomodo iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, promissio, finitio, seiunctio, expositio. Sententiæ siue rationis apta conclusio, præmunitio, similitudo, exemplũ, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coerctio, contentio, purgatio, læsio. Quid uero agit omnino eloquẽtia detractis amplificandi, minuendi'ue rationibus? quarum prior desyderat illam plusquam dixeris significationẽ. i. ἔμφασιν, & superlationem ueritatis, et traiectionem. Hæc altera extenuationem, deprecationemq;. Qui affectus erunt? uel concitati, detracta uoce libera, effrenatione, iracundia, obiurgatione, optatione, execratione, uel illi mitiores, nisi adiuuantur commendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulsione. quæ delectatio? aut quod mediocriter saltem docti hominis indicium? nisi alia repetitione, alia cõmoratione infigere, digredi à re, & redire ad propositum suum, scierit, remouere à se, in alium traijcere, & ea, quæ relinquenda, quæq; contemnenda sunt, iudicare, motus est in his orationis, atq; actus, qbus detractis iacet, & uelut agitante corpus spiritu caret. Quæ cum adesse debent, tum disponenda, ac uariãda sunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri uidemus, omni sono permulceant. Verũ ea plerunq; recta sunt, nec se fingunt, sed confitentur. Admittunt autem, ut dixi, figuras, quod uel ex proxima doceri potest. Quid enim tam commune, quàm interrogare, uel percontari? nam utroq; utimur indifferenter, cum alterũ nosc̃endi, alterũ arguendi gratia uideatur adhiberi, at ea res, utrocũq; modo dicatur, etiã multiplex habet schema. Incipiamus enim ab ijs, qbus acrior, ac uehementior sit probatio, quod primo loco posuimus. Simplex est sic rogare.

» Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris? Figuratũ au-
» tem quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. Quid
» enim tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat?

Et, Quousq;

» Et, Quousq; tandem abutere Catilina patientia nostra? Et, patere
» tua consilia non sentis? Et totus deniq; hic locus, quanto enim magis
ardet, quàm si diceretur, diu abuteris patientia nostra, & patent tua
» consilia. Interrogamus etiam quod negari non possit, dixit'ne tandem
» causam Caius Fidiculanius Falcula? aut ubi respondenti diffi
cilis est ratio, ut uulgo uti solemus, quomodo quid fieri potest. aut in-
uidiæ gratia, ut Medea apud Senecam,
» Quas peti terras iubes? Aut miserationis, ut Sinô apud Virgiliũ,
» Heu quæ me tellus inquit, quæ me æquora possunt
» Accipere?- aut instandi, et auferendæ dissimulationis, ut Asini=
» us, audis ne? furiosum inquam, non inofficiosum testamentum repre
» hendimus, totũ hoc plenũ est uarietatis. Nã et idignationi cõuenit,
» -Et quisquam numen Iunonis adoret. Admirationi,
» -Quid non mortalia pectora cogis
» Auri sacra fames- Est interim acrius imperandi genus,
Non arma expedient, totáq; ex urbe sequentur? Et ipsi nosmet
rogamus, quale est id terentianum,
» Quid igitur faciam? Est aliqua etiam in respondendo figura,
cũ aliud interroganti, ad aliud, quia utilius sit, occurritur. tum augẽ
di criminis gratia, ut testis in reũ rogatus, an ab eo fustibus uapulasset,
& innocens inquit. Tum declinandi, quod est frequentissimũ, quæ=
ro an occideris hominem, respondetur latronem, an fundum occupa-
ueris, respondetur meum, ut confessionem præcedat defensio. Vt apud
Virgilium in bucolicis dicenti,
» Non ego te uidi Damonis pessime caprũ Excipere insidijs, occurritur,
» An mihi cantando uictus nõ redderet ille. Cui est cõfinis dissimula
tio, nõ alibi, q̃ in risu posita. Ideoq; tractata suo loco. Nã serio si fiat
pro cõfessione est. Cæterũ et interrogandi seipsum, et respõdẽdi sibi so
» lent esse nõ igratæ uices, ut Cicero pro Ligario. Apud quem igitur
» hæc dico? nempe apud eũ, q cũ hoc sciret, tamẽ me ante q̃ uidit reip.
» reddidit. aliter pro Cœlio ficta interrogatione, dicet aliquis, Hæc
» igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? et totus locus, de-
» inde. Ego siquis iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis,
ac continẽtiæ fuit, & cætera. cui diuersum est, cũ aliũ rogaueris nõ
» expectare responsum, & statim subijcere. domus tibi deerat, at ha
» bebas. pecunia superabat, at egebas. quod schema qdam per subie-
ctionem uocant. Fit et comparatione. uter igitur facilius suæ sententiæ
rationẽ redderet. et alijs modis, tũ breuius, tũ latius, tũ de una re, tũ
de pluribus. Mire uero ĩ causis ualet præsumptio, quæ πρόληψις dici=

tur, cum id, quod obijci potest, occupamus. Id neq; in alijs partibus pa
rum est, & præcipue procemio conuenit. Sed q̃q̃ generis unius, diuer
sas tamen species habet. Est enim quædam præmunitio, qualis Cicero=
nis contra Q. Cæcilium quod ad accusandum descendat, qui semper
defenderat. quædã confessio, ut pro Rabirio Posthumo, quẽ sua quoq;
sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit.
Quædã prædictio, ut dicam .n. non augendi criminis gratia. quæ=
dam emendatio, ut rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. fre=
quentissima præparatio, cum pluribus uerbis, uel quare facturi q̃d
simus, uel quare fecerimus dici solet. Verborum quoq; uis, ac proprie
tas confirmatur, uel præsumptione. q̃q̃ illa nõ pœna, sed prohibitio
sceleris fuit. aut reprehensione. Ciues inquã, si hoc eos appellari no=
mine fas est. Affert aliquam fidem ueritatis & dubitatio, cum simu=
lamus quærere nos unde incipiendum, ubi desinendum, quid potissi
mum dicendum, an omnino dicendum sit, cuiusmodi exemplis plena
sunt omnia, sed unum interim sufficat. Equidem, quod ad me attinet,
quò me uertam nescio, negem fuisse infamiã iudicij corrupti, & cæ
tera. Hoc etiam in præteritum ualet. Nam & dubitasse nos fingi=
mus, à quo schemate non procul abest illa, quæ dicitur communicatio,
cum aut ipsos aduersarios consulimus, ut Domitius Afer pro Cloatil
la. At illa nescit trepida quid liceat fœmine, quid coniugem deceat,
forte uos in illa solitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit. tu fra
ter, uos paterni amici, quod consilium datis? aut cum iudicibus quasi
deliberamus, quod est frequentissimum. Quid suadetis? et uos inter=
rogo, quid tandem fieri oportuit? ut Cato, Cedò si uos in eo loco
essetis quid aliud fecissetis? & alibi communem rem agi putatote, ac
uos huic rei præpositos esse. sed nonnunquam communicantes, aliq̃d
inexpectatum subiungimus, quod & per se schema est, ut in Verrẽ
Cicero. Quid deinde, quid censetis? furtum fortasse? aut prædã ali-
quam? Deinde cum diu suspendisset iudicum animos subiecit q̃d mul
to esset improbius. Hoc Celsus sustentationẽ uocat, Est autem duplex.
Nam contra frequenter cũ expectationẽ grauissimorũ fecimus, ad ali
quid, quod sit leue, aut nullo modo criminosum, descendimus. Sed q̃a
non tantum per cõmunicationẽ fieri solet, παράδοξον alij nomi=
nauerunt, idest inopinatum. Illis nõ accedo, q̃ schema esse existimãt,
etiam siquid nobis ipsis dicamus inexpectatum accidisse, ut Pollio Asi-
nius. Nunq̃ fore credidi iudices, ut reo Scauro nequid in eius iudicio
gratia ualeret, precarer. Est penè idem fons illius, quã permissionem
uocant, qui communicationis, cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus
existimanda,

existimanda, aliqua nonnunquam aduersarijs quoque, ut Caluus
» Vatinio. Perfrica frontem, & dic te digniorem, qui prætor fieres,
» quàm Catonem. Quæ uero sunt augendis affectibus accommo-
datæ figuræ, constant maxime simulatione. Nanq; & irasci nos, &
gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, et opta-
» re, quæq; his sunt similia fingimus. Inde sunt illa. liberatus sum, re-
» spiraui, et bene habet, et quæ amentia est hæc? Et, o' tempora, o' mo
» res, o' miserum me, consumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori
» hæret dolor, &
» -Magnæ nunc hiscite terræ. Quod exclamationem quidam uo-
cant, ponuntq; inter figuras orationis. Hæc quoties uera sunt, nõ sunt
in ea forma, de qua nunc loquimur. Sed assimulata, & arte cõposita
proculdubio schemata sunt existimanda. Quod idem dictum sit de
oratione libera, quam Cornificius licentiam uocat, græci παῤῥησίαν.
Quid enim minus figuratum, quàm uera libertas? Sed frequẽter sub
» hac facie latet adulatio. Nã Cicero cum dicat pro Ligario. Suscepto
» bello Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla ui coactus consi
» lio, ac uoluntate mea, ad ea arma profectus sum, quæ erant contra te
» sumpta. non solũ ad utilitatem Ligarij respicit, sed magis laudare
» uictoris clementiam non potest. In illa uero sententia, Quid autem
» aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? admirabi
» liter utriusq; partis facit bonam causam, sed hoc eum demeretur, cu-
» ius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorum, ut Cicero exi
stimat, laterum, fictiones personarum, quæ προσωποποιΐαι dicuntur.
Mire nanq; tum uariant orationem, tum excitant. His etiam aduer-
sariorũ cogitationes, uelut secum loquentiũ protrahimus, quæ tamen
ita demũ à fide nõ abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitas
se eos non sit absurdum, & nostros cum alijs sermones, & aliorum
inter se credibiliter introducimus, & suadendo, obiurgando, quæren
do, laudãdo, miserando psonas idoneas damus. Quin deducere deos
in hoc genere dicendi, & inferos excitare concessum est. Vrbes etiã,
populiq; uoces accipiunt, ac sunt quidã, qui has demũ προσωποποιΐας
dicant, in quibus & corpora, & uerba fingimus, sermones hominũ
assimulatos dicere διαλόγους malunt, quod latinorũ quidã dixerunt
sermocinationẽ, ego iam recepto more utrũq; eodẽ modo appellaui.
nã certe sermo fingi nõ potest, ut nõ psonæ sermo fingatur. Sed in his,
» quæ natura non pmittit, hoc modo mollior fit figura. Etenim si me
» cũ patria mea, quæ mihi uita multo est carior, si cuncta Italia, si oĩs
» resp. sic loquatur, Marce Tulli qd agis? Illud audacius genus. quæ te-

» cum Catilina ſic agit, & quodãmodo tacita loquitur, nullũ iam ali=
» quot annis facinus extitit, niſi per te. Cõmode etiã aut nobis aliquas
ante oculos eſſe rerũ, pſonarum´ue imagines fingimus, aut eadẽ ad-
uerſarijs, aut iudicibus nõ accidere miramur, qualia ſunt, uidetur mi
hi, & non´ne uidetur tibi? ſed magna quædam uis eloquẽtiæ deſyde
ratur. Falſa enim, & incredibilia natura neceſſe eſt, aut magis mo=
ueant, quia ſupra uera ſunt, aut pro uanis accipiantur, quia uera nõ
ſunt. ut dicta autẽ quædã, ita ſcripta quoq; fingi ſolent, qđ facit Aſi
» nius pro Liburnia. Mater mea, quæ mihi tum cariſſima, tũ dulciſſi
» ma fuit, quæq; mihi uixit, bis´q; eadẽ die uitam dedit, & reliqua,
deinde, exhæres eſto. Hæc tum per ſe figura eſt, tũ duplicatur, quo=
ties ſicut in hac cauſa ad imitationem alterius ſcripturæ cõponitur.
» nam contra recitabatur teſtamentum. P. Nouanius Gallio, cui ego oĩa
» meritiſſimo uolo, & debeo pro eius animi in me ſumma uolunta-
te, & adiectis deinde alijs, hæres eſto. Incipit eſſe quodammodo
παρωδὴ, quod nomen ductum à canticis ad aliorũ ſimilitudinẽ mo
dulatis, abuſiue etiã in uerſificationis, ac ſermonũ imitatione ſerua=
tur. Sed formas quoq; fingimus ſæpe, ut famã Virgilius, ut uolupta-
tem, ac uirtutem, quemadmodũ à Xenophonte traditur, Prodichus,
ut mortem, ac uitam, quas contendentes in ſatyra tradit Ennius. Eſt
& incertæ perſonæ ficta oratio, hic aliquis, &, dicat aliquis. Eſt &
iactus ſine perſona ſermo,
» Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles, quod fit miſtu=
ra figurarũ, cum προσωποποιία accidit illa, quæ eſt orationis ꝑ de-
tractionẽ. detractum eſt eniqm, uis diceret. προσωποποιία uertitur
interim in ſpeciem narrandi. Vnde apud hiſtoricos reperiũtur obli=
» quæ allocutiones, ut in T. Liuij libro primo ſtatim. Vrbes quoq;, ut
» cætera, ex infimo naſci, deinde quæ ſua uirtus, ac dij iuuent, magnas
opes magnum nomen ſibi facere. Auerſus quoq; à iudice ſermo, qui
» dicitur ἀποστροφὴ, mire mouet ſiue aduerſarios inuaſimus. Quid. n.
» tuus ille Tubero in acie pharſalica gladius agebat? ſiue ad inuoca-
» tionẽ aliquam conuertimur. Vos enim iam ego albani tumuli, atq; lu
» ci. ſiue ad inuidioſam improbationem. O´ leges porciæ, leges´q; ſem=
proniæ. Sed illa quoq; uocatur auerſio, quæ à propoſita quæſtione
abducit audientem.
» Non ego cum danais troianam excindere gentem
» Aulide iuraui. quod fit è multis, & uarijs figuris, cum aut aliud
expectaſſe nos, aut maius aliqđ timuiſſe ſimulamus, aut plus uideri
poſſe ignorantibus, quale eſt procemium pro Cœlio. Illa uero, ut ait

Cicero,

Cicero, sub oculos subiectio tum fieri solet, cum res nõ gesta indicatur,
sed ut sit gesta ostenditur. nec uniuersa, sed per partes, quẽ locũ proxi
mo libro subiecimus euidentiæ, & Celsus hoc nomen isti figuræ de-
dit, ab alijs ὑποτύπωσις dicitur proposita quædã forma rerum ita
» expressa uerbis, ut cerni potius uideatur, quàm audiri. Ipse inflam
» matus scelere, ac furore in forũ uenit, ardebant oculi, toto ex ore cru
» delitas eminebat. Nec solum quæ facta sunt, aut fiant, sed etiã quæ
futura fuerunt imaginamur. Mire tractat hæc Cicero pro Milone,
quæ facturus fuerit Clodius, si præturã inuasisset. Sed hæc qdẽ trans
latio temporũ, quæ proprie μετάστασις dicitur in διατυπώσει, ue-
recundior apud priores fuit, proponebant enim talia, credite uos in-
» tueri, ut Cicero. hæc, quæ non uidistis oculis, animis cernere potestis,
» noui uero, et præcipue declamatores audacius nec mehercules sine
motu quodam imaginantur. Vt Seneca in controuersia, cuius sum-
ma est qđ pater filium, & nouercam inducente, altero filio in adul
» terio deprehensos occidit. Duc sequor, accipe hanc senilẽ manum, &
» quocunq; uis imprime. & paulo post, Aspice inquit, quod diu non
» credidisti. ego enim non uideo, nox oboritur, & crassa caligo. habet
hæc figura manifestius aliquid. non enim narrari res, sed agi uide-
tur. Locorum quoq; dilucida, & significans descriptio eiusdẽ uirtu
ti assignatur à quibusdam, alij τοπογραφίαν dicunt. Ἐιρωνείαν
inueni q dissimulationẽ uocarent, quo nomine, quia parũ totius hu-
ius figuræ uidentur uires ostendi, nimirũ sicut in plerisq; græca eri
mus appellatione contenti. Igitur εἰρωνεία, quæ est schema ab illa,
quæ est tropus genere ipso, nihil admodũ distat. In utroq; enim con-
trariũ ei, quod dicitur, intelligendũ est. Species uero prudentius in-
tuenti diuersas esse, facile est deprehendere, primũ quod tropus aper
tior est, & quanquam aliud dicat ac sentit, non tamen aliud simulat.
» Nam et omnia circa ferè recta sunt, ut illud in Catilinam. À quo
» repudiatus ad sodalem tuum uirũ optimum Metellũ demigrasti. In
duobus demum uerbis est ironia. Ergo etiam breuior est tropus. at in
figura totius uoluntatis fictio est apparens magis, quàm confessa. ut
illic uerba sint uerbis diuersa, hic sensus sermonis, & ioci, & tota
interim causæ conformatio, tum etiã uita uniuersa ironiã habere
uideatur, qualis est uita Socratis. Nã ideo dictus εἴρων idest agens
imperitũ, et admirator aliorũ tanq̃ sapiẽtiũ, ut quẽadmodũ ἀλληγο-
ρίαν facit cõtinua μεταφορὰ, sic hoc schema faciat tropos ille cõtex-
tus. Quædã uero genera huius figuræ nullã cũ tropis habẽt socie-
tatẽ, ut illa statim prima, quæ dicitur à negando, quã nõnulli uocant

» ἀπόφασιν. Nō agam tecum iure ſummo, non dicam quod forſitan ob-
» tinerem. &, quid ego iſtius decreta? quid rapinas? quid hæredita-
» tum poſſeſſiones datas? quid ereptas proferam? &, mitto illam pri-
» mam libidinis iniuriam. &, ne illa quidem teſtimonia recito, quæ
» dicta ſunt de ſextertijs ſeptingentis millibus, &, poſſum dicere.
Quibus generibus per totas interim quæſtiones decurrimus, ut Ci-
» cero. Hoc ego ſi ſic agerem, tanquam mihi crimen eſſet diluendum,
» hæc pluribus dicerem. εἰρωνεία eſt. et cum ſimiles imperantibus,
uel permittentibus ſumus.
» I, ſequere Italiam uentis. & cum ea, quæ uolumus uideri in ad-
uerſarijs eſſe, concedimus eis. Id acrius fit, cum eadem in nobis ſunt,
& in aduerſario non ſunt,
» -Meq́; timoris
» Argue tu Drance quando tot cædis aceruos
» Teucrorum tua dextra dedit- Quod idē cōtra ualet, cū aut ea, quæ
à nobis abſunt, aut etiā quæ in aduerſarios recidunt, quaſi fatemur,
» Me duce dardanius Spartam expugnauit adulter. Nec in pſonis
tantum, ſed in rebus uerſatur hæc contraria dicēdi, q̄ quæ itelligi ue
lis, ratio, ut totum pro Q. Ligario procemium, & illæ eleuationes ui
» delicet. O' dij boni.
» Scilicet is ſuperis labor eſt. Et ille pro Oppio locus. O' amo
» rem mirum, o' beneuolentiā ſingularē. Nō procul autem abſunt ab
hac ſimulatione tres, inter ſe ſimiles, cōceſſio nihil nocitura, qualis eſt.
» Habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confi-
» tentem reū, & conceſſio, cū aliqd etiam iniquū uidemur cauſæ fidu-
» cia pati. metu uirgarū Nauarchus nobiliſſimæ ciuitatis pretio ſe re-
» demit, humanū eſt, & pro Cluentio, Ne inuidia dominetur in con-
» cionibus, iaceat in iudicijs. Tertia conceſſio, ut pro codē iudicium eſſe
corruptum. Hæc euidētior figura eſt, cum alicui rei aſſentimur, quæ
eſt futura pro nobis. Verū id accidere ſine aduerſarij uitio nō poteſt.
Quædā etiā uelut laudamus, ut Cicero ī Verrē circa crimē Apronij
» Drepanitani. Gaudeo etiā ſiqd ab eo abſtuliſti, et abs te nihil rectius
» factū eſſe dico. Interim augemus crimina, quæ ex facili aut diluere
poſſumus, aut negare. quod eſt frequētius, quàm ut exēplū deſyderet.
Interim hoc ipſo fidem detrahimus illis, quod ſint tam grauia, ut
pro Roſcio Cicero cum immanitatem paricidij, quanquam per ſe ma
niſeſtam, tamen etiam ui orationis exaggeret. Ἀποσιώπησις,
quam idem Cicero reticentiam, Celſus obticentiam, nonnulli interru
ptionem appellant, & ipſa oſtendit aliquid affectus uel iræ, ut
Quos ego,

» Quos ego, sed motos præstat cōponere fluctus. uel solicitudinis, et
» quasi religionis. An huius ille legis, quam Clodius à se inuentam
» gloriatus, mentionē facere ausus esset uiuo Milone non dicā consule.
» de nostrū enim omniū, nō audeo totū dicere. cui simile est in proœ=
mio pro Ctesiphonte Demosthenis. uel alio transeundi gratia, cōmu=
» nis autem, Tametsi, ignoscite mihi iudices. in quo est & illa, si ta
men inter schemata numerari debet, cum etiā alijs pars causæ uidea
tur digressio. Abit enim causa in laudes Cn. Pompeij. Idq; fieri etiā
sine ἀποσιωπήσει potuit. nā breuior illa, ut ait Cicero, à re digres-
sio plurimis fit modis, sed hæc exempli gratia sufficient. Tum Ca-
» ius Varenus is, qui à familia anchariana occisus est, hoc quæso iudi
» ces diligenter attendite. & pro Milone. Et aspexit me, illis q̃dem
» oculis, q̃bus tum solebat, cū omnibus omnia minabatur. Est alia nō
q̃dem reticentia, quæ sit imperfecti sermonis, sed tamen præcisa uelut
ante legitimum finem oratio, ut illud nimis urgeo, commoueri uide=
tur adolescens, & quid plura ipsum adolescentē dicere audistis? Imi
tatio morū alienorū, quæ ἠθοποιία uel, ut alij malunt, μίμησις
dicitur, iam inter leuiores affectus numerari potest. Est enim posita
ferè in eludendo, sed & uersatur & in factis, & in dictis. In factis
quod est ὑποτυπώσει uicinum. In dictis, quale est apud Terentium,
» At ego nesciebam quorsum tu ires, paruula
» Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua,
» Soror est dicta, cupio abducere, ut reddam suis. Sed nostrorū
quoq; dictorū, factorumq; similis imitatio est per relationem, nisi q̃d
» frequētius asseuerat, quàm eludit. dicebam habere eos actorē Q.
» Cæcilium. Sunt & illa iucunda, & ad commendationem cū uarieta=
te, tum etiam ipsa natura plurimum prosunt, quæ simplicem quan=
dam, & non præparatā ostendendo orationem, minus nos suspectos
» iudici faciunt. Hinc est quasi pœnitentia dicti, ut pro Cœlio. Sed quid
» ego ita grauem personam introduxi. et q̃bus utimur uulgo. Impru
dens incidi. uel cum quærere nos quid dicamus, fingimus q̃d reli-
quum est, & nunquid omisi? Et cum ibidem in Verrem ait Cicero,
» Vnum etiam mihi reliquum huiusmodi crimen est. &, aliud ex alio
» succurrit mihi. Vnde etiam uenusti transitus fiunt, non quia transi
tus ipse sit schema, ut Cicero narrato Pisonis exemplo, qui annulum
sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, uelut hinc in memo-
» riam adductus adiecit hoc. modo me cōmonuit Pisonis annulus. q̃d
» totum effluxerat. quàm multis istū putatis hominibus honestis de di-
» gitis annulos aureos abstulisse? Et cum aliqua uelut ignoramus. sed

earum rerum artificem quę? quęnam? recte admones, Polycletū esse
dicebant. quod qdem non in hoc tantum ualet. Quibusdam.n. dum
aliud agere uidemur, aliud efficimus, sicut hic Cicero consequitur, ne
cū morbū insignis, atq; tabulis obijciat Verri, ipse quoq; earū rerum
studiosus esse credatur. Et Demosthenes iurãdo ꝑ interfectos in Mara
thone, et Salamine, id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheroneã
acceptæ laboret. Faciūt illa quoq; iucundã orationē, aliqua mentione
habita differre, et deponere apud memoriã iudicis, et reposcere, quæ
deposueris, & separare quædã schemate aliquo. Non.n. est ista ipsa
per se separatio schema, & excipere aliqua, & dare actioni uarios
uelut uultus. Gaudent enim res uarietate, & sicut oculi diuersarum
aspectu rerum magis detinentur, ita semper animus perstat, in quod
se uelut nouum intendant. Est emphasis etiam inter figuras, cū ex
aliquo dicto latens aliquid eruitur, ut apud Virgilium,

Non licuit thalami expertem sine crimine uitam
Degere more feræ. quanq̃ enim de matrimonio queritur Dido,
tamen huc erupit eius affectus, ut sine thalamis uitam hominū nõ
putet, sed ferarum. Aliud apud Ouidium genus, apud quem &
Myrra nutrici amorem patris sic confitetur.

O' dixit, felicem coniuge matrem. Huic uel confinis, uel eadem
est, qua nunc utimur plurimū. Iam enim ad id genus, quod et fre=
quentissimum est, & expectari maxime credo, ueniendū est. in quo ꝑ
quandam suspicionem, qđ non dicimus, accipi uolumus, non utiq; con=
trariū, ut in εἰρωνείᾳ, sed aliud latens, et auditori quasi inueniẽdū,
qđ, ut supra ostendi, iam ferè solū schema à nostris uocatur. Et unde
controuersiæ figuratæ dicuntur. Eius triplex usus est, unus si dicere
palàm parū tutum est, alter si nõ decet, tertius q uenustatis modo gra
tia adhibetur, et ipsa nouitate, ac uarietate magis, quàm si relatio sit
recta delectat. Ex his qđ est primū frequēs in scholis est. Nam &
actiones deponentiū imperiū, tyrãnorū, et post ciuile bellū senatus-
consulta fingūtur, et capitale est obijcere ante acta, ut qđ in foro non
expedit, illic nec liceat. Sed schematū conditio nõ eadē est. quālibet
enim apertū qđ modo et aliter intelligi possit, in illos tyrãnos bene
dixeris, qa ꝑiculū tantū, non etiã offensa uitatur. Quod si ambigui=
tate sententiæ possit eludi, nemo nõ illi furto fauet. Vera negotia nun
quã adhuc habuerūt hãc silentij necessitatē, sed aliã huic similē, ue
rū multo ad agendū difficiliorē, cū ꝑsonæ potentes obstant, sine qua-
rū reprehensione teneri causa nõ possit. Ideoq; hoc parcius et circū
spectius faciẽdū est, qa nihil interest quomodo offendas, et aperta fi=

gura ꝑdit hoc ipſum, quod figura eſt. Ideoq; à ꝗbuſdam tota res repudiatur ſiue intelligatur, ſiue nõ. Sed licet modũ adhibere. In primis ne ſint manifeſtæ, nõ erunt autẽ ſi nõ ex uerbis dubijs, uel quaſi duplicibus petentur, qualis eſt in ſuſpecta nuru. duxi uxorẽ, quæ patri placuit, aut, qđ eſt multo ineptius, cõpoſitionibus ambiguis, ut illa controuerſia, in qua infamis amore uirginis filiæ pater raptã eã interrogat, à quo uitiata ſit. ꝗs te inꝗt rapuit, tu pater neſcis. res ipſæ ꝑducant iudicẽ ad ſuſpicionem, et amoliantur cætera, ut hoc ſolũ ſuperſit. In quo multũ etiã affectus iuuant, & interrupta ſilentio dictio, & cunctationes. Sic. n. fiet ut iudex quærat illud neſcio ꝗd, qđ ipſe fortaſſe nõ crederet, ſi audiret, et ei quod à ſe inuentũ exiſtimat, credat. Sed ne ſi optimæ ꝗdem ſint, eſſe debent frequẽtes. nã denſitate ipſa figuræ aperiũtur, nec offenſæ minus habent, ſed authoritatis, nec pudor uidetur ꝙ nõ palàm obijcias, ſed diffidentia. in ſumma ſic maxime iudex credit figuris, ſi nos putat nolle dicere. Eꝗdẽ quãdoq; in perſonas incidi tales, et in rẽ quoq;, quod eſt magis rarũ, quæ obtineri niſi hac arte nõ poſſet. reã tuebar, quæ ſubieciſſe dicebatur marito teſtamentum, et dicebatur chirographũ marito expirãte hæredibus dediſſe. et uerũ erat. nam ꝗa per leges inſtitui uxor non poterat hæres, id fuerat actũ, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicõmiſſum peruenirẽt. Et caput ꝗdẽ quæri facile erat, ſi hoc diceremus palàm, ſed per ſe deperibat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agẽdũ, ut iudices illud intelligerẽt factũ, delatores nõ poſſent apprehẽdere, ut dictũ, et cõtigit utrũq; ꝙ nõ inſeruiſſem ueritus opinionem iactantiæ, niſi probare uoluiſſem in foro quoq; eſſe his figuris locũ. quædã etiam, quæ probare nõ poſſis, figura potius ſpargẽda ſunt. Hæret. n. nonnunꝗ telũ illud occultũ, et hoc ipſo, qđ nõ apparet, eximi nõ poteſt. At ſi idẽ dicas palàm, et defenditur, & probandũ eſt. Cum autẽ obſtat nobis perſonæ reuerentia, quod ſecundũ poſuimus genus, tãto cautius dicendũ eſt, quanto ualidius bonos inhibet pudor, quàm metus. hic uero tegere nos iudex, quod ſciamus, et uerba ui quadã ueritatis erũpentia credat coërcere. Nanq; minus aut ipſi, in quos dicimus, aut iudices, aut aſſiſtentes oderint hãc maledicendi laſciuiã, ſi nolle nos credant, aut quid intereſt quomodo dicatur, cum & res, et animus intelligitur? quid aut dicendo denuq; proficimus? niſi ut palàm ſit nos facere, quod ipſi ſciamus non eſſe faciendum. Atqui præcipue prima, quibus præcipere cœperam, tempora hoc uitio laborarunt. Dicebant enim libẽter tales cõtrouerſias, quæ difficultatis gratia placent, cum ſint multo faciliores. Nam rectum genus approbari niſi

maximis uiribus non potest. Hæc diuerticula, et anfractus suffugia sunt infirmitatis, ut qui cursu parum ualent, flexu eludunt, cũ hæc, quæ affectatur ratio sententiarũ, nõ procul a ratione iocandi abhorreat. Adiuuat etiam qđ auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio suo, & alio dicente se laudat. Itaq; non solũ si persona obstaret rectæ orationi, quo in genere sæpius modo, quàm figuris opus est, decurrebant ad schemata, sed faciebãt illis locũ etiã ubi psonæ inutiles, ac nefariæ essent, ut si pater, qui infamem in matrẽ filiũ secreto occidisset, reus malæ tractationis, iacularetur, in uxorem obliqs sententijs. Nam qd impurius, quàm retinuisse talem? Quid porro tam nefariũ, quàm eum, q accusetur, qa summum nefas suspicatus de uxore uideatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendũ est? At si iudicũ sumerent animum, scirent quã eiusmodi actionem laturi non fuissent, multoq; etiã minus, cum in parentes abominanda crimina spargerentur. Et quatenus huc incidimus paulo plus scholis demus. Nam & in his educatur orator, & in eo quomodo declametur, positum est etiã quomodo agatur. Dicendũ ergo de ijs quoq; in qbus non asperas figuras, sed palàm contrarias causæ pleriq; fecerunt. Tyrannidis affectatæ dãnatus torqueatur, ut conscios indicet, accusator eius optet quod uolet, patrem qui accusauit optat, ne is torqueatur, pater ei contradicit. nemo se tenuit agens pro patre, quin figuras in filiũ faceret tanquã illum conscũ in tormentis nominaturus, quo qd stultius? Nam cum hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur cũ ideo torqueri uelint, aut torto non credetur. At credibile est hoc eũ uelle fortasse. dissimulet ergo, ut efficiat. Sed nobis declamatoribus dic qd proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus? Ergo si uere ageretur, similiter consiliũ illud latens prodidissemus. Quid si neq; utiq; uerũ est, & habere alias hic damnatus contradicendi causas potest, uel qđ legẽ conseruandã putet, uel ꝙ nolit accusatori debere beneficium, uel qđ ego magis sequerer, ut se innocentem in tormentis esse pertendat. Quare ne illud qdem semper succurret, sic dicentibus, patrocinium hoc uoluit, qui controuersiam finxit. fortasse enim noluit, sed esto uoluerit, continuo, ne si ille stulte cogitauit, nobis quoq; stulte dicendum est. At ego in causis agendis frequenter non puto intuendum quid litigator uelit. Est & ille in hoc genere frequens error, ut putent aliud quosdam dicere, aliud uelle, præcipue cum in themate est, aliquẽ, ut sibi mori liceat, postulare, ut in illa controuersia, qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petierat, ut militia uacaret ex lege, quod quinquagenarius esset aduersante filio ire in aciẽ coactus deseruit,

filius, qui fortiter eodem prælio fecerat incolumitatem eius optat, contradicit pater, non enim inquiunt, mori uult, sed inuidiã filio facere. Equidem rideo quod illi sic timent, tanquam ipsi morituri, & in consilium suos metus ferunt, obliti tot exemplorũ circa uoluntariã mortem. causarũ quoq;, quas habet factus ex uiro forti desertor. sed de una controuersia loqui contrarium superuacuum est. Ego in uniuersum nec oratoris puto esse unquam præuaricari, neq; litem intelligo, inquam pars utraq; idem uelit, nec tam stultum quenquã, ꝙ si uiuere uult, mortem potius male petat, quàm omnino nõ petat, nõ tamen nego esse controuersias huiusmodi figuratas, ut est illa, Reus parricidij, quod fratrem occidisset, damnatum iri uidebatur, pater pro testimonio dixt, eum se iubente fecisse, absolutum abdicat. Nam neq; in totum filio parcit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palàm potest, & ut non durat ultra pœnam abdicationis ira, abdicat tamen, & alioquin figura in patre plus facit quàm licet, in filio minus. Vt autẽ nemo contra id, quod uult, dicit, ita potest aliquid melius uelle, quàm dicit, quomodo ille abdicatus, quia à patre ut filiũ expositum, & ab eo educatum solutis alimentis recipiat, postulat, reuocari fortasse mauult, non tamen q̃d petit non uult. Est latens & illa significatio, qua cũ ius asperius petitur à iudice, fit ei tamen spes aliqua clementiæ, nõ palàm, ne paciscamur, sed per quandã credibilem suspicionẽ, ut in multis cõtrouersijs, sed in hac quoq; raptor. nisi intra tricesimum diẽ, & raptæ patrẽ exorauerit, & suũ, pereat. Qui exorato raptæ patre, suũ non exorat, agit cũ eo dementiæ. Nã si permittat hic pater, lis tollitur, si nullã spem faciat, ut nõ demens, crudelis certe uideatur, & à se iudicem auertat. Latro, igitur optime occidet, ego si potero remissius, & pro suo ingenio pater Gallio, dura anime hodie, dura, heri fortior fuisti. Cõfinia sunt his celebrata apud græcos schemata, ꝑ quæ res asperas mollius significant. Nam Themistocles suasisse existimatur Atheniensibus, ut urbẽ apud deos deponerẽt, ꝗa durum erat dicere, ut relinquerent, & ꝗ uictorias aureas in usum belli conflari uolebat, ita declinauit uictorijs utendũ esse, totum autẽ allegoriæ simile est aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæsitũ etiã est quodmodo contra figuras responderi oportet, & ꝗdam semper ex diuerso aperiendas esse putauerũt, sicut latentia uitia rescindũtur. Idq; sanè frequentissime faciendũ est, aliter enim dilui obiecta non possunt, utiq; cum quæstio in eo consistit, quod figuræ petunt. At cum male dicta sunt tantum, et non intelligere interim bonæ cõscientiæ est, atq; etiam si fuerint crebriores figuræ, quàm ut dissimulari pos-

sint, postulandũ est, ut nescio quid illud, quod aduersarij obliquis sen
tentijs significare uoluerint, si fiducia sit, obijciant palàm, aut certe nõ
exigant, ut qđ ipsi non audent dicere, id iudices non modo intelligãt,
sed etiam credant. Vtilis etiã aliquando dissimulatio est, ut in eo (no
ta enim fabula est) ꝗ cum esset contra eum dictum, iura ꝑ patroni
tui cineres, paratum se esse respondit, & iudex conditione usus est,
clamante multum aduocato schemata de rerũ natura tolli, ut proti-
nus etiã præceptũ sit eiusmodi figuris utendũ temere non esse. Tertiũ
est genus, in quo sola melius dicendi petitur occasio. Ideóq; id Cicero
non putat esse positũ in contentione. tale est illud, quo idem utitur in
" Clodiũ. Quibus iste, ꝗ omnia sacrificia nosset, et facile ab se deos pla
" cari posse arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiæ frequen
tissima est. Sed eruditissimũ longe, si per aliam rem alia inducetur, ut
cũ aduersus tyrannum, ꝗ sub pacto abolitionis dominationẽ depo=
suerat, agit competitor, mihi in te dicere non licet, tu in me dic, et po=
tes, nuper te uolui occidere. frequẽs illud est, nec magnopere captan
dum qđ petitur iureiurando, ut est pro exhæredato, ita mihi contingat
hærede filio mori. nã & in totũ iurare, nisi ubi necesse est, graui ui-
ro parũ conuenit. Et est à Seneca dictũ eleganter nõ patronorũ hoc
esse, sed testiũ, nec meretur fidem, ꝗ sententiolæ gratia iurat, nisi si po
test tã bene quàm Demosthenes, ut supra dixi. lenissimũ longe genus
" ex uerbo etiã, sicut est apud Ciceronem in Clodiã. præsertim quã
" oẽs amicam omniũ potius, quàm cuiusquã inimicã putauerũt. Cõ-
parationem eꝗdem uideo figurã non esse, cũ sit interim probationis,
interim etiã causæ genus, et sit talis eius forma, qualis est pro Mure=
" na. Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas, ille ut quò
" cõtendit, mature cũ exercitu ꝑueniat. te gallorũ, illũ buccinarũ cantus
" exuscitat, & cætera. nescio an orationis potius quàm sententiæ sit.
Id. n. solum mutatur, quod non uniuersa uniuersis, sed singula singu=
lis opponuntur. Et Celsus tamen, & nõ negligens author Visellius in
hac eam parte posuerunt. Rutilius ꝗdẽ lupus in utroq; genere, idq́;
ἀντίθετον uocant. præter illa uero, quæ Cicero inter lumina posuit
sententiarũ, multa alia, et idem Rutilius Gorgiam secutus, non illum
Leontinum, sed alium sui tẽporis, cuius quatuor libros in unũ suum
transtulit, et Celsus uidelicet Rutilio accedens posuerũt inter schema
ta, Consumationẽ, quã græci διαλλαγὴν uocant, cũ plura argumẽta
ad unũ effectũ deducuntur. Consequens ille ἐπακολούθησιν, de quo
nos in argumentis diximus, collectionẽ, ꝗ apud illũ est συλλογισμὸς
minas, idest κατάπληξιν exhortationẽ παραινετικὸν, quorũ nihil nõ

rectum eſt, niſi cum aliquã ex ijs, de q̃bus locuti ſumus, figurã acci=pit. Præter hæc Celſus excludere, aſſeuerare, detractare, excitare iu dicem, prouerbijs uti, et uerſibus, & ioco, & inuidia, et inuocatione, intendere crimen, q̃đ eſt δείνωσις, adulari, ignoſcere, faſtidire, admo nere, ſatisfacere, precari, corripere figuras putat. Partitionẽ quoq;, et propoſitionẽ, & diuiſionẽ, & rerũ duarũ cognationem, ꝙ eſt ut idẽ ualeant, quæ uidẽtur eſſe diuerſa, ut non is demũ ſit ueneficus, q̃ ui tam abſtulit data potione, ſed etiã q̃ mentẽ, q̃đ eſt in parte finitionis. Rutilius, ſiue Gorgias ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίῤῥησιν, παράυξησιν, προέκθεσιν, quod eſt dicere, q̃d fieri oportuerit, deinde quid factum ſit ἐναντιότητα unde ſit enthymema κατ᾽ αἰτίασιν, μετάληψιν κατ᾽ αἰτίαν etiam, quo ſtatu Hermagoras utitur. Viſelius q̃q̃ pauciſſimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamen, quod commen=tum uocat, et rationẽ appellans ἐπιχείρημα inter eas habet, q̃đ q̃dẽ recipit quodãmodo & Celſus, nã conſequens an epichirema ſit dubi tat. Viſelius adijcit et ſententiã. Inueni qui aggregent ijs διασκευὰς, ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις. Sed ut hæc nõ ſunt ſchemata, ſic alia uel ut ſint forſitan magis uetuſta fugerunt, uel etiam noua fieri adhuc poſſint, eiuſdẽ tamen naturæ, cuius ſunt ea, de quibus dictum eſt.

De figuris, ſeu coloribus uerborum.

VERBORVM uero figuræ & mutatæ ſunt ſemper, & ut cunq; ualuit conſuetudo, mutantur. Itaq; ſi antiquum ſermonẽ noſtro comparemus, penè iam quicq̃d loquimur figura eſt, ut huic rei inui=dere, non ut omnes ueteres, Et Cicero præcipue, hanc rẽ, & incum-bere illi, non in illũ, & plenum uino, & non uini, & huic, & nõ hunc adulari iam dicitur, & mille alia, utinamq́; nõ peiora uin=cant. Verum ſchemata λέξεως duorum ſunt generum, alterum lo-quendi rationem uocant, alterum collocatione maxime exquiſitum eſt. Quorũ tametſi utrũq; conuenit orationi, tamen poſſis illud grã=maticum, hoc magis rhetoricũ dicere. prius fit ijſdẽ generibus, q̃bus uitia. Eſſet enim omne ſchema uitiũ, ſi non peteretur, ſed accideret. Ve rum authoritate, uetuſtate, conſuetudine plerũq; defenditur, ſæpe etiã ratione quadam. Ideoq́; cum ſit à ſimplici, rectoq́; loquendi genere deflexa, uirtus eſt, ſi habet probabile aliq̃d, quod ſequatur. Vna tamẽ in re maxime utilis, ut quotidiani, et ſemper eodẽ modo formati ſer monis faſtidiũ leuet, et nos à uulgari dicendi genere defendat. Qua ſi q̃s parce, et cũ res poſcet, utetur, uelut aſperſo quodam condimento

iucundior erit. At qui nimium affectauerit, ipsam illã gratiam uarietatis amittet, quanquam sunt quædã figuræ, ita receptæ, ut penè iam hoc ipsum nomen effugerint, quæ etiam si fuerint crebriores, consuetas aures minus ferient, nam & secretæ, & extra uulgarem usum positæ, ideóq; magis nobiles, ut nouitate aurẽ excitant, ita copia satiant, nec se obuias fuisse dicenti, sed conquisitas, & ex omnibus latebris extractas, congestasq; declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus. nã et oculis capti talpæ, et timidi damæ dicuntur à Virgilio. Sed subest ratio, q̃a sexus uterq; altero significatur, nã tam mares esse talpas, damasq; quàm fœminas certũ est. Et in uerbis, ut fabricatus est gladiũ, et inimicos punitus est, qđ mirum minus est, quod in natura uerborũ est, & quæ facimus patiendi modo sæpe dicere, ut arbitror, suspicor, et contra faciendi quæ patimur, ut uapulo, ideóq; frequens permutatio est, & pleraq; utroq; modo efferũtur, luxuriatur, luxuriat, et fluctuatur, fluctuat, assentior, assentio. Est figura & in numero, uel cum singulari pluralis numerus subiũgitur, gladio pugnacissima gens romani, gens. n. ex multis. uel ex diuerso.

» –Cui non risere parentes,
» Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est. ex illis enim, qui non risere, hic quem non dignata. & in satyra,
» –Et nostrum istud uiuere triste
» Aspexi,– cum infinito uerbo sit usus pro appellatione. Nostram enim uitam uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio,
» –Magnum dat ferre talentum, tanquam ferendũ. & participio pro uerbo, uolo datum. interim etiam dubitari potest, cui simile uitio sit schema, ut in hoc,
» Virtus est uitium fugere,– aut enim partes orationis mutat ex illo, uirtus est fuga uitiorũ, aut casus ex illo, uirtus est uitium fugere. Multa tamen his utrisq; excitatius. Iunguntur interim schemata.
» Sthenelus sciens
» Pugnæ. Est enim scitus Sthenelus pugnandi. Transferuntur
» etiam tempora. Timarchides negat esse ei periculum à securi. præsens enim pro præterito positum est. Et Virgilius,
» Hoc Ithacus uelit,– Et ne morer, per omnia genera, per quæ fit solœcismus, hæc est quoque, quam ἑτεροίωσιν uocant, cui similis est Zeugma, cũ dicitur, ut apud Sallustiũ, Neq; ea res falsum me habuit, & duci probare, ex quibus ferè præter nouitatem breuitas etiã peti solet. Vnde eo usq; processum est, ut non pœniturum pro non acturo pœnitentiam, & uisuros ad uidendũ missos, idem author dixerit,

quæ

quæ ille quidem fecerit schemata, an idem uocari possint uidendũ, q a recepta sint. Nam receptis etiam uulgo authore contenti sumus. Verum natura eualuit à gentibus, quod Pollio in Labieno damnat, et cõtumeliã fecit, quod à Cicerone reprehendi notum est. Affici.n.contumelia dicebant. Alia commendatio uetustatis. cuius amator unice Virgilius fuit.

» Vel cum se pauidum contra mea iurgia iactat.
» Progeniem sed enim troiano à sanguine duci
» Audierat. Quorum similia apud ueteres tragicos, comicosq; sunt plurima. Illud etiam in consuetudine remansit. Enimuero is amplius apud eundem,
» Nam quis te iuuenum confidentissime- cum quis sermonis initium sit, &
» Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
» Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ, quod est uersu ex illo,
» Quàm magis erũna urget, tam magis ad malefaciendum uiget. pleni talibus antiqui, sicut initio eunuchi Terentius,
» Quid igitur faciam inquit, allusit tandem leno. Catullus in epithalamio.
» Dum innupta manet, dum cara suis est. Sed prius dum significat, quoad sequens usque eo. Ex græco uero translata uel Sallustij plurima, quale est uulgus amat fieri. Vel Horatij. Nam is maxime probat hoc Ciceronis,
» Nec longæ inuidit auenæ, uel Virgilij,
» Tyrrhenum nauigat æquor. Etiã uulgatum actis quoq; saucius pectus. Ex eadem parte figurarum additio, et adiectio est. Illa, quæ prior uideri potest superuacua, sed non sine gratia est.
» Nam neq; Parnassi uobis iuga, nam neq; Pindi. potest enim de esse alterum Nam neq; Parnassi uobis iuga. Et apud Horatium illud,
» Fabriciumq;
» Hunc & intonsis Curium capillis. & detractiones quæ in complexu sermonis aut uitium habent, aut figuram
» Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis, plus enim q̃ satis est. nam de altera, quæ detractio est pluribus dicendum est. Vtimur uulgo & comparatiuis pro absolutis, ut cum se quis infirmiorem esse dixerit. duo inter se comparatiua cõmittimus, Si te Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo erit uerendum mihi, ne nõ potius omnes boni serius à me quàm quisquã crudelius factum esse di-

cat. Sunt illa & non ſimilia ſolœciſmo quidem, ſed tamen nume-
rum mutantia, quæ & tropis aſſignari ſolent, ut de uno pluraliter
dicamus,
» Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor. Et de pluri-
bus ſingulariter,
» Haud ſecus ac patrijs acer Romanus in armis. Specie diuerſa,
ſed genere eadem & hæc ſunt,
» Ne'ue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.
» Nec mihi tum molles ſub diuo carpere ſomnos,
» Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas. Non enim ne-
ſcio cui alij prius, nec poſtea ſibi uni, ſed omnibus præcipit. Et de no
bis loquimur tanquã de alijs. Dicit Seruius, negat Tullius. Et noſtra
perſona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriuſq; rei
exemplũ pro Cecinna Piſonem aduerſæ partis aduocatum alloquẽs
» Cicero dicit. Reſtituiſſe te dixti, nego me edicto prætoris reſtitutum
» eſſe. Verũ enim illud reſtituiſſe Ebutius dixit, nego Cecinnam edicto
prætoris reſtitutum eſſe, et ipſum dixti excuſſa ſyllaba figura in uer
bo. Illa quoq; ex eodẽ genere poſſunt uideri, quam nos interpoſitio-
nem, uel interclusionem dicimus, græci παρένθεσιν uocant, dum con
tinuationi ſermonis, medius aliquis ſenſus interuenit. Ego cum te (me-
cum enim ſæpiſſime loqtur) patriæ reddidiſſem. Cui adijciunt hyper-
baton, non illud, quod inter tropos eſſe uoluerunt, ſed alterum, quod
eſt eius figuræ ſententiarum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, ſimile, cum non
ſenſus mutatur, uerum forma eloquendi,
» Decios Marios, magnosq; Camillos
» Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar. Acutius adhuc in
Polydoro
» Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
» Vi potitur, quid non mortalia pectora cogis
» Auri ſacra fames? Qui tã parua momenta nominibus diſcre
uerunt μετάβασιν uocant, quam & aliter fieri putant.
» Quid loquor, aut ubi ſum? Coniunxit autem παρένθεσιν, &
ἀποστροφὴν Virgilius in illo loco,
» Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ
» Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
» Raptabatq; uiri mendacis uiſcera Tullus. Hæc ſchemata, aut his
ſimilia quæ erunt, per mutationem, adiectionem, detractionem, ordi
nem, & conuertunt in ſe auditorem, nec languere patiuntur ſubinde
aliqua notabili figura excitatum, & habent quandam ex illa uitij

ſimilitudine gratiam, ut in cibis interim acor ipſe iucundus eſt, quod
continget, ſi neq; ſupra modum multæ fuerint, nec eiuſdem generis
aut iunctæ, aut frequentes, quia ſatietatem, ut uarietas earum, ita ra
ritas effugit. Illud eſt acrius genus, quod non tantum in ratione poſi
tum eſt loquendi, ſed ipſis ſenſibus tum gratiam, tum etiam uires ac=
commodat. E' quibus primum ſit, quod fit per adiectionem, plura
ſunt genera, nam & uerba geminantur, uel amplificandi gratia, ut
» occidi occidi non Spurium Melium. alterum eſt enim, quod indicat,
alterum, quod affirmat. uel miſerandi, ut
» Ah Corydon Corydon, quæ eadem figura nonnunquã per ironiam
ad eleuandum, conuertitur. Similis geminationis poſt aliquam inte=
» riectionem repetitio eſt, ſed paulo etiam uehementior. bona miſerũ
» me (conſumptis enim lachrymis tamen infixus animo hæret dolor)
» bona inquam Cn. Pompeij acerbiſſimæ uoci ſubiecta præconis. Vi-
» uis & uiuis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam.
» Et ab iiſdem uerbis plura acriter, et inſtanter incipiunt. nihil'ne te
» nocturnum præſidium palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor po-
» puli, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus haben
» di Senatus locus, nihil horum ora, uultus'q; mouerunt? Et iiſdẽ deſi=
» nunt. quis eos poſtulauit? Appius. quis perduxit? Appius. quanꝗ
» hoc exemplum ad aliud quoq; ſchema pertinet, cuius et initia inter
ſe, & fines iidem ſunt, quis & quis. Appius & Appius, quale eſt. ꝗ
» ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. qui ſunt qui bel=
» lum crudeliſſime geſſerunt? Carthaginienſes. qui ſunt, qui Italiam de
» formauerunt, Carthaginiẽſes. ꝗ ſunt, qui ſibi ignoſci poſtulant? Car-
» thaginienſes. Etiam in contrapoſitis, uel comparatiuis ſolet reſpon=
dere primorum uerborũ alterna repetitio, quod modo huius eſſe loci
» potius dixi. Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas.
» Ille, ut eò, quò intendit, mature cum exercitu perueniat, te gallorũ,
» illum buccinarum cantus exuſcitat, tu actionem inſtituis, ille aciem
» inſtruit, tu caues, ne conſultores tui, ille ne urbes, aut caſtra capiãtur.
» Sed hac gratia non fuit contentus orator, uertit in contrarium eandẽ
» figuram. Ille tenet & ſcit, ut hoſtium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ ar-
» ceantur. ille exercitatur in propagandis finibus, tu in regendis. poſ-
ſunt media quoq; reſpondere, uel primis, ut
» Te nemus Angitiæ uitrea te fucinus unda. Vel ultimis, et hæc na
» uis et onuſta præda ſicaliẽſi, cũ ipſa quoq; eẽt etiã præda, nec qſꝗ du-
bitauit idẽ poſſe fieri iteratis utrinq; medijs. reſpondẽt primis et ulti
» ma, multi et graues dolores iuẽti parẽtibus, et propinqs multi. Eſt et il

lud repetendi genus, quod ſemel propoſita iterat, ut diuidat,
» Iphitus, & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo
» Iam grauior, Pelias et uulnere tardus Vlyſſi. ἐπάνοδος. dici-
tur græce, noſtri regreſſionem uocant, nec ſolum in eodem ſenſu, ſed
» etiam in diuerſo eadem uerba contra ſumuntur. principum digni=
» tas erat pene par, non par fortaſſe eorũ, qui ſequebantur. interim
» uariatur caſibus. hæc & generibus fit iteratio, magnus eſt labor di=
» cendi, magna res eſt, et apud Rutiliũ longiore περιόδῳ & hæc ui=
» tia ſententiarum ſunt. pater hic tuus, patrem hunc appellas, patris tu
» filius es. fit caſibus modo hoc ſchema, quod πολύπτωτον uocant, con
» ſtat & alijs etiam modis, ut pro Cluentio. quod autem tempus uene
» ni dandi? unde illa frequentia? per quẽ porrò datũ? unde ſumptum?
» quæ porrò interceptio poculi? cur nõ de integro autẽ datũ? hanc re=
rum coniunctam diuerſitatem Cæcilius μεταβολὴν uocat, qualis eſt
pro Cluentio locus in Oppianicum. Illũ tabulas publicas uiolaſſe, cen
ſorias corrupiſſe, decuriones uniuerſi iudicauerunt, cũ illo nemo ra-
tionem, nemo rem ullam contrahebat, nemo illum ex tam multis co
gnatis, et affinibus tutorem unquã liberis ſuis ſcripſit. & deinceps
adhuc multa. Vt hæc in unũ cõgerũtur, ita cõtra illa diſperſa ſunt,
quæ à Cicerone diſſipata dici puto.
» Hic ſegetes, illic ueniunt felicius uuæ
» Arborei fœtus- alibi, & deinceps. Illa uero apud Ciceronẽ mi=
ra figurarum miſtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo
poſt interuallo redditum eſt ultimum & media primis, et medijs ulti
» ma congruunt. Veſtrum iam hic factum deprehenditur patres
» Con. non meum, ac pulcherrimum quidem factum, uerũ, ut dixi, nõ
» meum, ſed ueſtrum. Hanc frequentiorem repetitionem, πλοκὴν uo
» cant, quæ ſit ex permiſtis figuris, ut ſupra dixi, utq; ſe habet epiſtola
» ad Brutum. Ego cum in gratiam redierim cũ Appio Claudio, &
» redierim per Cn. Põpeiũ, te ego ergo cũ redierim. et in ijſdẽ ſentẽtijs
crebrioribus mutata declinatiõibus iteratiõe uerborũ. ut apud Perſiũ.
» -Vſq; adeo'ne
» Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter? Et apud Ci-
» ceronem. Neq; enim poterat indicio ex his damnatis, qui indicaban
» tur, Sed ſenſus quoq; toti quemadmodum cœperunt, deſinent. Ve-
» nit ex Aſia, hoc ipſum quàm bonum, tri. pl. uenit ex Aſia, in eadem
tamen periodo & uerbum ultimum primo refertur, tertium iam ſer
mone adiectum eſt, uerũ tamen uenit. interim ſententia quidẽ repetitur
» eodem uerborũ ordine, quid Cleomenes facere potuit? non. n. poſſum
quenquam

quenquam insimulare falsò, quid inquam Cleomenes facere potuit? Prioris sententiæ uerbum ultimum, ac sequentis frequenter est idem, quo quidem schemate utuntur poëtæ sæpius.

Pierides uos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas.

Sed ne oratores quidem raro. hic tamen uiuit, uiuit, immo etiam in Senatū uenit. Aliquando sicut in geminatione uerborū diximus, initia quoq;, & clausulæ sententiarū alijs, sed non aliò tendentibus uerbis inter se consonant. initia hoc modo. dederim periculis omnibus, obtulerim insidijs. obiecerim inuidiæ. rursus clausulæ, nō ibidē statim. Vos. n. statuistis, uos sententiam dixistis, uos iudicastis. hoc alij μετωνυμίαν alij disiunctionem uocant, utrunq;, etiā si est diuersum, recte, nam est nominum idem significantium separatio. congregantur quoq; uerba idē significantia, quæ cum ita sint Catilina, perge quò cœpisti, egredere aliquando ex urbe, patent portæ, proficiscere. & in eūdē alio libro. Abijt, excessit, erupit, euasit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς uidetur. i. abundans supra necessitatem oratio, sicut illa.

Vidi oculos ante ipse meos,

In illo enim uidi inest ipse. Verum id, ut alio quoq; loco dixi, cū superuacua oneratur adiectione, uitiū est, cum autem auget manifestam sententiā, sicut hic. uirtus. Vidi ipse ante oculos, totidem sunt affectus. Cur tamen hæc proprie nomine tali notarit, non uideo. Nā & geminatio & repetitio, & qualiscūq; adiectio πλεονασμὸς uideri potest. Nec uerba modo, sed sensus quoq; idem facientes aceruantur. perturbatio istum mentis, et quædā scelerum effusa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. congeruntur & diuersa. mulier, tyranni sæua crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, dementia. & apud Ouidium,

Sed graue nereidum numen, sed corniger Ammon,
Sed quæ uisceribus ueniebat bellua ponti
Exaturanda meis.

Inueni qui & hoc uocaret πλοκὴν, cui non assentior, cum sint unius figuræ. mista quoq; & idem, & diuersum significantia, quod & ipsum διαγωγὴν uocant. quæro ab inimicis, sint'ne hæc inuestigata, cōperta, patefacta, sublata, delata, extincta p̱ me. et inuestigata, comperta. i. patefacta aliud ostendunt. Sublata, delata, extincta sunt inter se similia, sed non etiam prioribus. Et hoc autem exemplum, & superius aliam quoq; efficiunt figuram, quæ qa coniunctionibus caret, dissolutio uocatur, apta cum qd instantius dicimus. Nā & singula inculcantur, et quasi plura fiunt. Ideoq; utimur hac figura nō in singulis modo uerbis, sed sententijs etiā, ut Ci-

» cero dicat contra concionem Metelli. q indicabantur eos uocari, custo
» diri, ad Senatum adduci iussi, in Senatu sunt positi. Et totus hic locus
talis hoc genus βραχυλογίαν uocant, quæ potest esse copulata disso-
lutio, contrarium est schema, quod coniunctionibus abundat, Illud
ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur, hoc est uel ijsdem sæpius re-
petitis, ut
» Tectumq;, laremq;
» Armaq;, amycleumq; canem, cressamq; pharetram. uel di-
uersis,
» Arma, uirumq;,
» Multum ille & terris,
» Multa quoq;. Aduerbia quoq;, & pronomina ua-
» riantur.
» Hic illum uidi iuuenem Melibœe, quotannis
» Bissenos cui nostra dies altaria fumant,
» Hic mihi responsum primus dedit ille petenti. Sed utrunq; horũ
coacervatio, & tantum iuncta, aut dissoluta, omnibus scriptores sua
nomina dederunt, sed uaria, & ut cuiq; fingenti placuit. fons qdem
unus, qa acriora facit, & instantiora quæ dicimus, & uim quandã
præ se ferentia, uelut sæpius erumpentis affectus. Gradatio, quæ di
citur κλίμαξ, apertiorẽ habet artem, & magis affectatam, ideoq;
esse rarior debet. Est autem ipsa quoq; adiectionis, repetit. n. quæ di-
cta sunt, et prius quàm ad aliud descendat, in prioribus resistit. Eius
» exemplum ex græco notissimo transferatur, nec hæc dixi qdẽ, sed
» nec scripsi, nec scripsi quidem, sed nec obij legationẽ, nec obij qdem,
» sed nec persuasi Thebanis, nec persuasi qdem. Si tamen tradita &
» latina. Africano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria æmulos
» comparauit. & Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm
» maiestatis, neq; maiestatis magis q̃ plautiæ legis, neq; plautiæ legis
» magis quàm ambitus, neq; ambitus magis, quàm omnium legũ iu-
» dicia perierunt. Inuenitur apud poëtas quoq;, ut apud Homerũ
de sceptro, quod à Ioue ad Agamemnonem usq; deducit, & apud no
strum etiam tragicum.
» Ioue propagatus est, ut perhibent, Tantalus,
» Ex Tantalo Pelops, ex Pelope aut satus
» Atreus, qui nostrum porrò propagat genus. At quæ ꝑ detra-
ctionem fiunt figuræ breuitatis, nouitatisq; maxime gratiã petunt,
quarum una est ea, quam libro proximo in figuras distuli, synecdo-
che, cum

ebe, cum subtractum aliquod uerbum satis ex cæteris intelligitur, ut Cœlius in Antonium. Stupere gaudio Greo. subauditur enim cœpit. Cicero ad Brutum. Sermo nullus scilicet nisi de te, quid enim potius, tum Flauius erras inquit, tabellariæ, & ego ibidem orans inter cœnam exoraui. Cui similia sunt illa meo quidem iudicio, in quibus uerba decenter pudoris gratia subtrahuntur.

Nouimus & qui te transuersa tuentibus hirquis,
Et quo sed faciles nymphæ risere sacello.

Hanc quidam aposiopesim putant, frustra. Nam illa quid taceat incertum est, aut certe longiore sermone explicandum. hic unum uerbum & manifestum quidem desyderatur, quæ si aposiopesis est, nihil, in quo deest aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidem aposiopesim semper uoco, in quo res quæcunq; relinquitur intelligenda, ut ea, quæ in epistolis Cicero. Data lupercalibus, quo die Antonius Cæsari nihil obticuit, lusitq;, quia nihil aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema imposuit. Altera est per detractionem figura, de qua modo dictum est, cui coniunctiones eximuntur. Tertia, quæ dicitur συνεζευγμένον, in qua unum ad uerbum plures sententiæ referuntur. Quarum unaquæq; desyderaret illud, si sola poneretur. Id accidit aut præposito uerbo, ad quod reliqua respiciant. uicit pudorem libido, timorē audacia, rationem amentia. aut illato, quo plura clauduntur. Neq; enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. medium quoque potest esse, quod & prioribus, & sequentibus sufficiat. Iungit autem & diuersos sexus, ut cum marem, fœminamq; filios dicimus, & singularia pluralibus miscet. Sed hæc adeo sunt uulgaria, ut sibi artem figurarum asserere non possint. Illud planè figura est, qua diuersa sermonis forma coniungitur.

Socijs tunc arma capessant
Edico, & dira Bellum cum gente gerendum.

Quamuis enim pars belli posterior participio insistat, utriq; tamen cōuenit illud edico, nam utriq; detractionis gratia facta coniunctio συνοικείωσιν uocant, quæ duas res diuersas colligat,

Tam deest auaro qđ habet quàm qđ nō habet,

huic diuersam uolunt esse distinctionē, cui dant nomen παραδιαστολήν, qua similia discernūtur, cū te pro astuto sapiētē appelles, pro cōfidēte fortē, pro illiberali diligentē, qđ pēdet ex finitione. Ideoq; an figura sit dubito,

cui contraria est ea, quæ ex uicinia transit ad diuersa, aut similia.
» Breuis esse laboro,
» Obscurus fio, & quæ sequuntur. Tertium est genus figurarũ, quæ aut similitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uertunt in se aures, & animos excitant, huic nomen est προσονομασία quæ dicitur agnominatio, ea non uno modo fieri solet, sed ex uicinia quadã prædicti nominis ducta casibus declinatur, ut Domitius Afer
» pro Cloãtilla. Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus
» infelix. et cum uerbo idem uerbum plus significanter subiungitur. quando homo, hostis homo. quibus exemplis sum in aliud usus, sed in uno falsis, est geminatio. παρονομασία ei contrarium est, quod eodẽ uerbo quasi falsum augetur. quæ lex priuatis hominibus esse lex non uidebatur. cui confinis est ἀνταναάκλασις eiusdem uerbi contraria significatio, cum Proculeius quereretur de filio, quod is mortem suam
» expectaret, et ille dixisset se uero non expectare, immo inquit, rogo
» expectes. non eodẽ, sed ex diuerso uicinũ accipitur, cum supplicio afficiendũ dicas quem supplicatione dignum iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eadẽ aut diuersa in significatione ponuntur, aut productione tantum, uel correptione mutatæ, quod etiam in iocis frigidum equidẽ tradi inter præcepta miror, eorumq; exempla uitandi potius quàm imitandi gratia pono, amari iucundũ est, si curetur neqd insit amari.
» auium dulcedo ad auium ducat, & apud Ouidium, Ludentẽ cur ego non dicam furiare furiam. Cornificius hanc traductionẽ uocat, uidelicet alterius intellectus, ad alterum. Sed elegantius quod est positum in distinguendam rei proprietatem. hanc reip. pestem paulisper
» reprimi, non in perpetuum comprimi posse. & quæ præpositioni-
» bus in contrarium mutantur. non emissus ex urbe, sed immissus in
» urbem esse uideatur. melius, atq; acrius, qđ cum figura iucundũ est,
» tum etiã sensu ualet. emit morte immortalitatẽ. Illa leuior est. nõ
» pisonum, sed pistorum, & ex aratore orator. pessimũ uero ne patres conscripti uideãtur circunscripti. raro euenit, sed uehementer uenit. sic contingit, ut aliqs sensus uehemens, et acer uenustatẽ aliquã non eodẽ ex uerbo nõ dissonã accipiat, et cur me prohibeat pudor uti domestico exẽplo? pater meus contra eũ, q se legationi immeriturũ dixerat deinde uix paucis diebus insumptis re infecta redierat, nõ exigo uti immoriaris, legationi immorare. Nã & ualet sensus ipse, & in uerbis tantũ distantibus iucũde cõsonat uox, præsertim nõ captata, sed uelut oblata cũ altero suo sit usus, alterũ ab aduersario acceperit. Magnæ ueteribus curæ fuit gratiã dicendi è paribus contrarijs acquirere.

acquirere. Gorgias in hoc immodicus copiosus utiq; prima ætate & Socrates fuit. Delectatus est his etiã M. Tullius, uerũ & modũ adhibuit nõ ingratæ, nisi copia redundet, uoluptati, & rẽ alioquin leuẽ sententiarũ pondere impleuit. Nam p se frigida, et inanis affectatio cũ in acres incidit sensus, innata uidetur habere non accersita. Similium fere quadruplex ratio est. Nam est primum quoties uerbum uerbo, aut non dissimile ualde quæritur, ut

» Puppesq; tuæ, pubesq; tuorũ. Et sic in hac calamitosa fama quasi
» in aliqua perniciosissima flamma. & non enim tam spes laudãda,
» quàm res est. Aut certe par est extremis syllabis consonans. nõ uerbis, sed armis. et hoc quoq; quoties in sententias acres incidit, pulchrũ
» est. quantum possis in eo semper experiri ut prosis. hoc est πάρισον, ut plerisq; placuit, Cleostelœus πάρισον existimat, quod sit è membris non dissimilibus, secundum ut clausula similiter cadat, uel iisdẽ in ultimam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον similem duarum senten
» tiarum, uel plurium finem. non modo ad salutem eius extinguendã,
» sed etiam gloriam per tales uiros infringendam. Ex quibus fere sunt, non tamen ut semper ultimis consonent, quæ τρίκωλα di-
» cunt. Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.

Sed in quaternas quoq; ac plures hæc ratio ire sententias potest.

» Fit etiam singulis uerbis. Hecuba hæc dolet, piget, pudet. & abiit ex-
» cessit, erupit, euasit. Tertiũ est, quod in eosdẽ casus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur. Sed neq; quod finem habet similem est ὁμοιόπτωτον, utiq; in eundem finem uenit ὁμοιοτέλευτον, est tamen casus similis etiam si dissimilia sint, quæ declinentur, nec tantum in fine deprehenditur, sed respondent uel primis inter se, uel mediis, uel extremis, uel etiam permutatis his, ut media primis, & summa mediis accommodentur, & quocunq; modo accommodari poterunt. Nec enim sem
» per paribus syllabis constat, ut est apud Afrum amisso nuper infeli
» cis aulæ si non præsidio inter pericula, tamen solatio uitæ inter aduersa. Ea uero uidentur optima, in qbus initia sententiarũ, & fines consentiunt, ut hic, præsidio, solatio, pene ut similia sint, uerbis ut paribus cadant, & eodẽ modo desinant, etiam ut sint, quod est quar-
» tum, membris æqualibus, quod ἰσόκωλον dicitur. Si quantum
» in agris, locisq; desertis audacia potest, tantum in foro, atq; iudiciis
» impudentia ualeret, ἰσόκωλον est. & ὁμοιόπτωτον habet.
» non minus nunc in causa cederet Aulus Cecinna Sexti Ebutii impu
» dentiæ, quam in ui facienda cessit audaciæ. ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον ὁμοιοτέλευτον accidit, & illa figura græca, qua nomina dixi

mutatis casibus repeti, non minus cederet, quàm cessit adhuc ὁμοιο-
τέλευτον, & παρανομασία est. neminem posse alteri dare matri-
monium, nisi quem penes sit patrimonium. Contrapositum au-
tem, uel, ut quidam uocant, contentio ἀντίθετον dicitur, non uno
fit modo, nam & fit si singula singulis opponuntur, ut in eo, quod mo
» do dixi. uicit pudorem libido, timorem audacia. & bina binis. non
» nostri ingenij, uestri auxilij est. & sententiæ sententijs. dominetur in
concionibus, iaceat in iudicijs. cui commodissime subiungitur et ea spe
» cies, quam distinctionem diximus. odit populus R. priuatam luxu-
» riam, publicam magnificentiam diligit. & quæ sunt simili casu dis
» simili sententia in ultimo locata. ut quod in tempore mali fuit, nihil
» obsit, quin quod in causa boni fuit prosit. nec semper contrapositum
» subiungitur, ut in hoc. Est. n. iudices hæc non scripta, sed nata lex.
Verum sicut Cicero dicit, quod de singulis rebus propositis refertur ad
» singula, ut in eo quod sequitur. quam non didicimus, accepimus, legi-
» mus, uerum ex natura ipsa, arripuimus, hausimus, expressimus. nec
» semper quod aduersum est contraponitur, quale est apud Rutiliū. No
» bis primis dij immortales, nobis fruges dederunt, nos quæ soli acce
» pimus, in omnes terras distribuimus. Fit etiam assumpta illa figu-
» ra, qua uerba declinata repetuntur, quod ἀντιμεταβολὴ dicitur. nō
» ut edam uiuo, sed ut uiuam edo. Et quod apud Ciceronem conuersum
ita est, ut cum mutationem casus habeat, etiam similiter desinat. ut
» sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. quod et
» eodem cluditur uerbo, ut quod dicit de Sexto Roscio. Et enim cum ar
» tifex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse, qui scenam introeat,
» tum uir eiusmodi sit, ut solus uideatur dignus, qui eò non accedat.
» Est & in nominibus ex diuerso collocatis sua gratia. si consul An-
» tonius, Brutus hostis, si conseruator reip. Brutus, hostis Antonius.
Olim plura de figuris, quàm necesse erat, & adhuc erit, qui pu-
tet esse figuram. incredibile est quod dico, sed uerum ἀνθυποφορὰν
uocant. & aliquis hoc. semel tulit, ego bis, ego ter. διέξοδον, eo
longius euectus sum, sed redeo ad propositum. ἄφοδον διέξοδον.
Quædam uerborum figuræ paulum figuris sententiarū declinan
tur, ut dubitatio. nam cum est in re, priori parti assignanda est, cum
in uerbo, sequenti. siue me malitiam, siue stultitiam dicere oportet.
Item correctionis eadē ratio est, nam quod illic dubitat, hic emen-
dat. Etiam in personæ fictione accidere quidam idem putauerunt,
ut in uerbis etiam esset hæc figura. crudelitatis est mater auaritia.
» Et apud Sallustium in Ciceronem. O Romule arpinas. quale est &

» apud Menandrum. œdipus othryaſius. Hæc omnia copioſius ſunt executi qui non ut partem operis tranſcurrerunt, ſed proprie libros huic operi dedicauerunt. Sicut Cæcilius, Dionyſius, Rutilius, Cornificius, Viſelius, aliiq; non pauci. Sed non minor erit eorum, qui uiuunt, gloria. Vt fateor autem uerborum figuras poſſe plures reperiri à quibuſdam, ita iis, quæ ab authoribus claris traduntur, meliores non aſſentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro poſuit, quas in Oratore poſtea ſcripto tranſeundo uidetu ipſe damnaſſe, quarum pars eſt, quæ ſententiarum potius quàm uerborum ſit, ut immunutio, improuiſa imago, ſibi ipſi reſponſio, digreſſio, permiſſio, contrariũ. Hoc enim puto, quod dicitur ἐναντιότης ſumpta ex aduerſo probatio. quædam omnino non ſunt figuræ, ſicut ordo, dinumeratio, circunſcriptio, ſiue hoc nomine ſignificatur compreſſa breuiter ſententia, ſiue finitio. Nam Cornificius, atque Rutilius hæc ſchemata λέξεως putant. uerborum autem concinna tranſgreſſio, ideſt hyperbaton. quod Cæcilius quoque putat ſchema, à nobis eſt interpoſita, et mutatio. et ſi ea eſt, quã Rutilius ἀνομοίωσιν uocat, diſſimilitudinem oſtendit hominum, rerum, factorumq;, ſi latius fiat, figura non eſt. ſi anguſtius in ἀντίθετον cadet. Si uero hæc appellatio ſignificat ὑπαλλαγήν, ſatis de ea dictum eſt.

Quod uero ſchema eſt ad propoſitum ſubiecta ratio? quod Rutilius ἀπολογίαν uocat. Vtrum nam de illo dubitari poſſit, an ſchema ſit diſtributis ſubiecta ratio, quod apud eundem primo loco poſitum eſt, προσαπόδοσιν dicit, quæ ut maxime ſeruetur ſanè in pluribus propoſitis, quia aut ſingulis ſtatim ratio ſubiicitur, ut eſt apud Anto-
» nium. Sed neq; accuſatorem eum metuo, qui ſum innocens, neq; com-
» petitorem uereor, qui ſum Antonius, neq; conſulem ſpero, qui eſt Ci-
» cero. aut poſitis duobus, uel tribus eodem ordine ſingulis continua reddantur, quale apud Brutũ de dictatura Cn. Pompeii. Præſtat. n.
» nemini imperare, quàm alicui ſeruire. ſine illo enim uiuere hone-
» ſte licet, cum hoc uiuendi nulla conditio eſt. ſed uni rei multiplex ratio ſubiicitur, ut apud Virgilium,

» Siue inde occultas uires, & pabula terræ
» Pinguia concipiunt, ſiue illis omne per ignem
» Excoquitur uitium.— & totus locus.
» Seu plures calor ille uias,
» Seu durat magis.

Relationem qđ accipi uelit non liquet mihi. nam ſi ἀπαλλαγήν aut ἐπάνοδον, aut ἀντιμεταβολήν dicit, de omnibus locuti ſumus.

Sed quicquid est, neq; hæc, neq; superiora in oratore repetit, sola est in eo libro posita pariter inter figuras uerborum exclamatio, quam sententiæ potius puto. Affectus enim est. & cæteris omnibus consentio. Adijcit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixit Cornificius, interrogationem, ratiocinationem, subiectionem, translationem, occultationem. Præterea sententiam, membrũ, articulos, interpretationẽ, conclusionem, quorum priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino non sunt. Item Rutilius præterea quæ apud alios quoque sunt schemata παρομολογίαν ἀναγκαῖον ἠθοποιίαν. δικαιολογίαν. πρόληψιν, χαρακτηρισμόν. βραχυλογίαν. παρασιώπησιν παῤῥησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem authores, q̃ nullum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo, q̃ etiã quæ sunt argumentorum, figuris ascripserunt. Ego illud de ijs etiã, quæ ueræ sunt, adijciam breuiter, sicut ornant orationes, opportune positæ, ita ineptissimas esse, cum immodice petuntur. Sunt qui neglecto rerum pondere, & uiribus sententiarum, si uel inania uerba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices. Ideoq; nõ desinunt eas nectere, quas sine sententia sectari tam est ridiculũ, quàm quærere habitum, gestumq; sine corpore. Sed ne hæ quidem, quæ recte fiunt, densandæ sunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorumq; coniectus multum in actu ualet. Sed siquis ducere os exquisitis modis, & frontis, ac luminum inconstantia trepidare non desinat, rideatur, & oratio habeat rectam quandam uelut faciem, quæ ut stupere immobili rigore nõ debebit, ita sæpius in ea, quam natura dedit, specie continenda est. Sciendũ uero in primis quid quisq; in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harũ figurarum posita est in delectatione. Vbi uero atrocitate, inuidia, miseratione pugnandum est, quis ferat contrapositis, & pariter cadentibus, & consimilibus irascentem, flentem, rogantem? cum in his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem, et ubicunq; ars ostentatur, ueritas abesse uideatur?

De compositione.

DE Compositione non equidem post M. Tullium scribere auderem, cui nescio an ulla pars operis huius sit magis elaborata, nisi & eiusdem ætatis homines, scriptis ad ipsum etiam literis reprehendere uel collocandi genus ausi fuissent, & post eum plures multa ad eãdẽ rem pertinentia memoriæ tradidissent. Itaq; accedã in plerisq; Cice-

roni, atque in his ero, quæ indubitata sunt, breuior, in quibusdam paulum fortasse dissentiam. Nam etiam cum iudicium meum osten=dero, suum tamen legentibus relinquam. Neq; ignoro quosdam esse, qui curam omnem compositionis excludant, atq; illum horridum sermonem, ut forte effluxerit, modo magis naturalem, modo etiam magis uirilem esse contendant, qui si id demum naturalē esse dicunt, quod à natura primum ortum est, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi subuertitur. Neq; enim locuti sunt ad hanc regulā, & diligentiam primi homines. Nec proœmijs præparare. docere expositione. argumētis probare. affectibus commouere scierunt. Ergo ijs omnibus non sola compositione caruerunt, quorum si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem casas, aut uestibus pelliū tegmina, aut urbibus montes, ac syluas mutari oportuit. Quæ porrò ars sta=tim fuit? quid non cultu innitescit? cur uites coërcemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat, mansuefaci-mus animalia? indomita nascuntur. Verum id est maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius uero qui incompositum po=test esse, quàm iunctum, et bene collocatum? Neq; si parui pedes uim detrahant rebus, ut sotadeorum, & galliamborum, & quorundam in oratione simili penè licentia lasciuientium, compositionis est iudi=candum. Cæterum quanto uehementior fluminum cursus est prono alueo, ac nullas moras obijciente, quàm inter obstantia saxa fractis aquis, ac reluctantibus, tanto quæ connexa est, & totis uiribus fluit fragosa, atq; interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipsas specie solui putent, quando nec res ulla sine arte satis ualeat, & comitetur sem=per artem decor? An nō ea, quæ emissa optime est, hastam speciosissime contortam ferri uidemus? & arcu dirrigentium tela quo certior ma nus, hoc est habitus ipse formosior? Iam in certamine armorum, atq; in omni palæstra quid satis rectè cauetur, ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adsint? Quare mihi in compositione uelut amentis quibusdam, neruis'ue intendi, & concitari sententiæ uidentur. Ideóq; eruditissimo cuiq; persuasum est ualere eam quam-plurimum non ad delectationem modo, sed etiam ad motum quoq; animorum. Primum quia nihil intrare potest in affectum, quod in aure uelut quodam uestibulo statim offendit. deinde quod natura ducimur ad modos. Neq; enim aliter eueniret, ut illi quoq; organo-rum soni, quanquam uerba non exprimunt, in alios tamen atq; alios motus ducerent auditorem. In certaminibus sacris non eadem ratio=ne concitant animos, ac remittunt, nec eodem modo adhibentur, cum

bellicum est canendum, et cum posito genu supplicandum est. nec idẽ signorum concentus est procedente ad prælium exercitu, idẽ receptui carmen. Pythagoreis certe moris fuit, & cum euigilassent animos ad lyram excitare, quo essent ad agendum erectiores, & cum somnum peterent ad eandem prius lenire mentes, ut siquid fuisset turbidiorũ cogitationum componerent. Quod si numeris, et modis inest quædã tacita uis, in oratione eo uehementissima, quantũq; interest sensus idẽ quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadẽ qua compositione uel in exitu iungantur, uel fine claudantur. Nam quædam & sententijs parua, et elocutione modica uirtus hæc sola commendat. Deniq; quod cuiq; uisum erit uehementer, dulciter, speciose dictum soluat, & tur bet, abierit omnis uis, iucunditas, decor. Soluit quædã sua in oratore Cicero. Nam neq; me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos, & Lælios, multi uenalitij, mercatores'q; superarunt, ut sit, multi mercato res superarunt, uenalitij'q;, & insequentes deinceps periodos, quas si ad illum modũ perturbes, uelut fracta, aut transuersa tela proie= ceris. Idem corrigit quæ à Graccho composita durius putat, illũ de= cet, nos hac simus probatione contenti, quod in scribendo, quæ se no bis solutiora obtulerint, componemus. Quid enim attinet eorum exẽ pla quærere, quæ sibi quisq; experiri potest? Illud notasse satis ha= beo, quo pulchriora & sensu, & elocutione dissolueris, hoc orationẽ magis deformem fore, quia negligentia collocationis, ipsa uerborum luce deprehenditur. Itaq; ut confiteor penè ultimam oratoribus ar- tem compositionis, quæ perfecta sit contigisse, ita illis priscis habitam inter curas, inquantum adhuc profecerãt, puto. Neq; enim mihi quã- libet magnus author Cicero persuaserit Lysiam, Herodotum, Thu- cydidem parum studiosos eius fuisse, genus fortasse sint secuti non idem, quod Demosthenes, aut Plato, quanquam & hi ipsi inter se dis símiles fuerunt. Nam neque illud in Lisia dicendi textum tenue, atq; rarum lætioribus numeris corrumpendum erat. perdidisset enim gratiam, quæ in eo maxima est, simplicis, atque inaffectati coloris, perdidisset fidem quoque. Nam scribebat alijs, non ipse dicebat, ut oportuerit esse illa rudibus, & incompositis similia, quod ipsum compositio est. At historiæ, quæ currere debet, ac ferri, minus con uenissent intersistentes clausulæ, & debita actionibus respiratio, & concludendi, inchoandi'q; sententias ratio. In concionibus quidem etiam similiter cadentia quædam contraposita deprehendas. In He- rodoto uero, cum omnia, ut ego quidem sentio, leniter fluunt, tum ipsa διάλεκτος habet eam iucunditatem, ut latentes etiam nume=

ros complexa uideatur. Sed de propoſitorum diuerſitate poſt paulum. nunc quæ prius iis, qui recte componere uolent, diſcenda ſint. Eſt igitur ante omnia oratio alia iuncta, atque contexta, ſoluta alia, qualis in ſermone, & epiſtolis, niſi cum aliquid ſupra naturam ſuam tractant, ut de philoſophia, de republica, ſimilibusq;, quod non eo dico, quia non illud quoque ſolutum habeat ſuos quoſdam, & forſan difficiliores etiam pedes. neque enim aut hiare ſemper uocalibus, aut deſtitui temporibus uolunt ſermo, & epiſtola, ſed non fluunt, nec cohærent, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius laxiora in his uincula, quàm nulla ſint. Nonnunquam in cauſis quoque minoribus decet eadem ſimplicitas, quæ non illis, ſed aliis utitur numeris, diſſimulatq; eos, & tantum communit occultius. At illa connexa ſeries tres habet formas, inciſa, quæ κόμματα dicũtur. membra, quæ κῶλα, καὶ περίοδον, quæ eſt uel ambitus, uel circunductum, uel continuatio, uel concluſio. In omni porrò compoſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, iunctura, numerus. Primum igitur de ordine. Eius obſeruatio in uerbis eſt, ſingulis & contextis. Singula ſunt, quæ diximus ἀσύνδετα. In his cauendum eſt, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, ut ſacrilego fur, aut latroni petulans. augeri enim debent ſententiæ, & inſurgere, ut optime Cicero. Tu inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate, aliud enim maius alio ſuperuenit. at ſi cœpiſſet à toto corpore, non bene ad latera, faucesq; deſcenderet. Eſt & alius naturalis ordo, ut uiros, ac fœminas, diem, ac noctem, ortum, & occaſum dicas potius, quàm retrorſum. Quædam ordine permutato fiunt ſuperuacua, ut fratres gemini. nam ſi præceſſerunt gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Illa quoque nimia quorundam fuit obſeruatio, ut uocabula uerbis, uerba rurſus aduerbiis, nomina appoſitis, & pronominibus rurſus eſſent priora. Nam fit contra quoque frequenter non indecore, nec non & illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, ut quæque ſint tempore ea etiam facere ordine priora, non quin frequenter ſit hoc melius, ſed quia interdum plus ualent ante geſta. Ideoq; leuioribus ſuperponenda ſunt. Verbo ſenſum cludere multo, ſi compoſitio ſic patiatur, optimum eſt. In uerbis enim ſermonis uis ineſt. Et ſi id aſperum erit, cedat ratio numeris, ut fit apud ſummos græcos, latinosq; oratores frequentiſſime. Sine dubio enim omne, quod non cludet, hyperbaton eſt. Ipſum hoc inter tropos, uel figuras, quæ ſunt uirtutes receptum eſt. Non enim ad pedes uerba dimenſa ſunt.

Ideoq; ex loco transferuntur in locum, ut iungantur quo congruunt maxime, sicut in structura saxorũ rudium, etiã ipsa enormitas inuenit, cui applicari, et in quo possit insistere. Felicissimus tamen sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cũ ijs numerus opportune cadens contingit. Quædã uero transgressiones & longæ sunt nimis, ut in superioribus diximus libris, & interim etiam cõpositione uitiosæ, quæ in hoc ipsum petuntur, ut exultent, atq; lasciuiant, quales illæ Mæcenatis. Sole & aurora rubent plurima. inter sacra mouit aqua fraxinos. ne exequias quidem unus inter miserrimos uideram meas. quod inter hæc pessimum est, quia in re tristi ludit compositio. Sæpe tamen est uehemens aliquis sensus in uerbo, quod si in media parte sententiæ latet, transiri intentione, et obscurari circũiacentibus solet. In clausula positum assignatur auditori, & infigitur, quale illud Ciceronis. Vt ibi necesse esset in conspectu populi R. uomere. Transfer hoc ultimum, minus ualebit. Nam totius ductus hic est quasi mucro, ut ꝑ se fœdæ uomendi necessitati iam nihil ultra expectantibus, hanc quoq; adijceret deformitatem, ut cibus teneri nõ posset postridie. Solebat Afer Domitius traijcere in clausulas uerba tantum asperandæ compositionis gratia, & maxime in procemijs, ut pro Cloantilla. Gratias agam continuo. et pro Lælia. Eis utrisq; apud te iudicem periclitatur Lælia. Adeo refugit teneram, delicatamq; modulandi uoluptatem, ut occurrentibus per se numeris, quo eos inhiberet, obijceret. Amphibologiam quoq; fieri uitiosa locatione uerborum, nemo est qui nesciat. Hæc arbitror ut in breui de ordine fuisse dicenda, qui si uitiosus est, licet & iuncta sit, & apte cadens oratio, tamen merito incomposita dicatur. Iunctura seqtur, ea est in uerbis. incisis. membris. periodis. Omnia nanq; ista & uirtutes, & uitia in complexu habent. Atq; ut ordinem sequar, primum quæ imperitis quoq; ad reprehensionem notabilia uidentur. idest. quæ commissis inter se uerbis duobus ex ultima prioris, ac prima sequentis syllaba deforme aliquod nomen efficiunt, tum uocalium concursus, qui cum accidit, hiat, & intersistit, & quasi laborat oratio. Pessime longe, quæ easdem inter se literas committunt, sonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus earum, quæ cauo, aut patulo maxime ore efferuntur. E plenior litera est, I angustior. Ideoq; obscurius in his uitium. Minus peccabit, qui longis breues subijciet, & adhuc qui præponet longæ breuem. minima est in duabus breuibus offensio. Atq; cum aliæ subiunguntur alijs ꝑinde asperiores erunt, prout oris habitu simili, aut diuerso pronuntiabũtur. Nõ tamen id ut crimen ingens expauescendũ

est, ac

eſt, ac neſcio an negligentia in hoc an ſolicitudo ſit peior. Inhibeat
enim neceſſe eſt hic metus impetum dicendi, & à potioribus auertat.
Quare ut negligentiæ eſt pars, hoc pati, ita humilitatis ubiq; perho
reſcere, nimiosq; non immerito in hac cura putant omnes Iſocratẽ
ſecutos, præcipueq; Theopompum. At Demoſthenes, & Cicero modi
ce reſpexerunt in hanc partem. Nam & coeuntes literæ, quæ συνα=
λοιφὴ dicuntur, etiam leniorẽ faciunt orationem quàm ſi omnia uer
ba ſuo fine cludantur, et nonnunquam hiulca etiam decent, faciuntq;
ampliora quædã. ut pulchra oratione apta omnino iactare, tũ lon=
gæ per ſe & uelut optimæ ſyllabæ aliquid etiam medij temporis in=
ter uocales quaſi interſiſtatur aſſumunt. Qua de re utar Ciceronis po
» tiſſimum uerbis. habet inquit ille tanquam hiatus, & concurſus uo
» calium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiã
» de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Cæterũ conſonan
tes quoq;, præcipueq; eæ, quæ ſunt aſperiores, in commiſſura uerborũ
rixantur. Et S ultima cum X proxima, quarũ triſtior etiam ſi bi-
næ collidantur, ſtridor eſt, ut, ars ſtudiorum. quæ fuit cauſa et Seruio,
ut dixi, ſubtrahendæ S literæ quoties ultima eſſet, aliaq; conſonan=
te ſuſciperetur, quod reprehendit Lauranius, Meſſala defendit. Nam
neq; Lucilium putant uti eadem ultima, cum dicat, ſerenũ fuit. &
dignũ loco. Quinetiam Cicero in oratore plures antiquorum tradit
ſic locutos, inde.
» Belligerare pe' meridiem- & illa Cenſorij Catonis die' hanc,
æque M litera in E mollita, quæ in ueteribus libris reperta mu-
tare imperiti ſolent. & dum librariorum inſcitiam inſectari uo-
lunt, ſuam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties ultima eſt, &
uocalem uerbi ſequentis ita contingit, ut in eam tranſire poſſit etiã
ſi ſcribitur, tamen parum exprimitur, ut multum ille, & quantũ erat,
adeo ut pene cuiuſdam nouæ literæ ſonum reddat. neq; enim exi=
mitur, ſed obſcuratur, & tantum aliqua inter duas uocales, uelut no
ta eſt, ne ipſæ coeant. Videndum etiam, ne ſyllabæ uerbi prioris ulti
mæ, ſint primæ ſequentis. Id, ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epi
» ſtolis excidit. Res mihi inuiſæ uiſæ ſunt Brute. & in carmine,
» O fortunatam natam me conſule Romam. Etiam monoſylla=
ba, ſi plura ſunt, male continuabuntur, quia neceſſe eſt cõpoſitio mul
tis clauſulis conciſa ſubſultet. Ideoq; etiam breuium uerborũ, ac no
minum uitanda continuatio, & ex diuerſo quoq; longorum. Afferũt
enim quandam dicendi tarditatem. Illa quoq; uitia ſunt eiuſdẽ loci,
ſi cadentia ſimiliter, & ſimiliter deſinentia, & eodẽ modo declinata

multa iungantur, ne uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus, ſimiliaq́; ijs continuari decet, cum uirtutes etiam ipſæ tædiũ pariant, niſi gratia uarietatis adiutæ. Membrorũ, inciſorumq́; iunctura, nõ eo modo eſt obſeruanda, quo uerborum, quanquam et in his extrema, & prima coeunt. ſed plurimum refert compoſitionis, quæ qbus
» anteponas. nã & uomens fruſtis eſculentis uinum redolentibus, gre
» mium ſuũ, & totum tribunal impleuit. Et contra, nam frequentius utar ijſdem diuerſarũ quoq; rerum exemplis, quo ſint magis fami-
» liaria. ſaxa, atq; ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atq; conſiſtunt. magis id inſurgebat, ſi uerteretur, nã plus eſt ſaxa, quàm beſtias cõmoueri. Ineſt tamen cõpoſitioni decor. Sed tranſeamus ad numeros. Omnis ſtructura, ac dimenſio, & copulatio uocum conſtat aut numeris, numeros ῥυθμοὺς accipi uolo, aut μέτροις, ideſt dimenſione quadam, quod etiã ſi conſtat utrunq; pedibus, habet tamen non ſimplicem differentiã. Nam primũ rhythmi, ideſt numeri ſpatio temporum conſtant. metra etiã ordine, ideóq; alterum eſſe quantitatis uidetur, alterum qualitatis. ῥυθμὸς aut par eſt, ut dactylus, unam enim ſyllabam parem breuibus habet. eſt quidem uis eadem & alijs pedibus. ſed nomen illud tenet, longam eſſe duorum temporum, breuem unius, etiam pueri ſciunt. Aut ſexcuplex, ut pæon, cuius uis eſt ex longa, & tribus breuibus, quiq́; ei cõtrarius ex tribus breuibus, & longa, uel alio quoquo modo, tẽpora tria ad duo relata ſexcuplum faciunt, aut duplex, ut iambus, nã eſt ex breui, & longa, quiq́; eſt ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes, ſed hoc intereſt, quod rhythmos indifferens, dactylus ne ille priores habeat breues, an ſequentes, tempus enim ſonum metitur, ut à ſublatione ad poſitionem ijſdem ſpatijs, proinde aliâs ad dimenſionem in uerſu pro dactylo poni non poterit anapæſtus, aut ſpondeus, nec pænes eandem rationem à breuibus incipiet, ac deſinet, neq; ſolũ aliũ pro alio pede metrorum ratio non recipit, ſed ne dactylum quidem, aut forte ſpondeum, alterum pro altero. Itaq; ſi quinq; continuos dactylos, ut ſunt in illo,

» Panditur interea domus omnipotentis olympi, confundas, ſolueris uerſum. Sunt et illa diſcrimina. quod rhythmis libera ſpatia, metris finita ſunt, & ijs certæ clauſulæ, illi quomodo ſe parant, currũt uſq; ad μεταβολὴν, ideſt tranſitũ, ideſt in aliud genus rhythmi, et qđ metrũ in uerbis modo, rhythmos etiã in corporis motu eſt. Inania quoq; tempora rhythmi facilius accipient, quãquã hæc & in metris accidũt, maior tamen illic licentia eſt, ubi tẽpora etiã animo metiũ-

tur, & pedũ, et digitorum ictu interualla signant qbusdã notis, atq; æstimant quot breues illud spatium habeat, inde. τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps longiores fiunt percussiones. Nam σημεῖον tẽpus est unum. In compositione orationis certior, & magis omnibus aperta seruari debet dimensio. Est igitur in pedibus, & metrici quidẽ pedes adeo reperiuntur in oratione, ut in ea frequenter, nõ sentientibus nobis omniũ generũ excidant uersus. Et contra, nihil est, quod prosa scriptum non redigi possit in quædã uersiculorũ genera, sed in adeo molestos incidimus grãmaticos, quorum fuerunt, qui lyricorũ quædam carmina in uarias mensuras coegerunt. At Cicero frequentissime dicit totum hoc constare numeris. Ideoq; reprehenditur a quibusdam tanquã orationem ad rhythmos alliget. nam sunt numeri rhythmi, ut ipse constituit, & secuti eum Virgilius, cum dicit,

" Numeros memini si uerba tenerem, Et Horatius,

" Numerisq; fertur

" Lege solutis. Inuadunt ergo hãc inter cæteras uocem. Neq; n. Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris cõtorta ferrentur. In quo si hoc sentit rhythmus contorta, dissentio. Nam rhythmi, ut dixi, neq; finem habent certum, nec ullã in contextu uarietatem, sed qua cœperunt sublatione, ac positione ad finem usq; decurrunt. Oratio non descendit ad strepitum digitorũ. Atqui Cicero optime uidet, ac testatur frequenter se qđ numerosum sit quærere, ut magis non ἄρυθμον, quod esset inscitum, atq; agreste, q̃ εὔρυθμον, quod poëticum est, esse cõpositionem uelit, sicut etiã quos palæstritas esse uolumus, tamen esse uolumus eos, q dicũtur ἀπάλαισαι. Verum ea, quæ efficitur e pedibus æqua cõclusio nomẽ aliquod desyderat. Quod sit igitur potius q̃ numerus? et oratorius numerus? ut enthymema, rhetoricus syllogismus. Ego certe ne in calumniã cadam, qua ne M. qdẽ Tullius caruit, posco hoc mihi, ut cũ pro cõposito dixero numerũ, et ubicunq; iam dixi, oratoriũ dicere intelligar. collocatio autẽ uerba iam probata, et electa, et uelut assignata sibi debet cõnectere. Nam uel dura inter se cõmissa potiora sunt inutilibus, tamen & eligere quædã, dum ex ijs, quæ idem significent, atq; idẽ ualeant, permiserim, & adijcere, dũ non otiosa, & detrahere, dum nõ necessaria. Sed figuris mutare, et casus, & numeros, quorũ uarietas frequẽter gratia cõpositionis adscita etiam sine numero solet esse iucunda, etiam ubi aliud ratio, aliud consuetudo poscit, utrum uolet sumat compositio, uitauisse, uel uitasse, deprehendere, uel deprendere. Coitus etiam syllabarum non negabo. Et quicquid sententijs, aut eloquentiæ

non nocebit præcipuū tamen in hoc opus est scire, q͞d quoq; loco uer-
bum maxime quadret, atq; is optime componet, qui hoc solū compo-
nendi gratia faciet. Ratio uero pedum in oratione est multo quàm
in uersu difficilior, primū quod uersus paucis continetur, oratio lon-
giores sæpe habet circuitus. Deinde quod uersus semper similis sibi
est. & una ratione decurrit, orationis cōpositio nisi uaria est, et offen
dit similitudine, & affectatione deprehenditur. Et in omni q͞dē cor-
pore, totoq;, ut ita dixerim, tractu numeri est insertus, neq; enim loq
possumus nisi ex syllabis breuibus, ac longis, ex quibus pedes fiunt.
magis tamen & desyderatur in clausulis, & apparet. primū quia
sensus omnis habet suum finem, possidetq; naturale interuallū, quo
à sequentis initio diuidatur. Deinde quod aures continuam uocem se
cutæ, ductæq; uelut prono decurrentis orationis flumine, tū magis
iudicant, cum ille impetus stetit, & intuendi tempus dedit. Non igi-
tur durum sit, neq; abruptum, quo animi uelut respirant, ac reficiū-
tur, hæc est sedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis de-
clamat. Proximam clausulis diligentiā postulant initia. Nam & ad
hæc intentus auditor est, sed eorū facilior ratio est, non enim cohærēt
alijs, nec præcedentibus seruiunt, sed nouum exordiū sumunt, cum
ea, quālibet sit composita, ipsam gratiam perdat, si ad eā rupta uia
» ueniemus. Nanq; cum sit, ut uideatur Demosthenis seuera compositio,
» πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. Et
» illa quæ ab uno, quod sciam, Bruto minus probatur cæteris placet
» κ' ἂν μήπω βαλλοίμην αὐτὸ ζῆν. Nec desunt, q Ciceronem carpant in
» his. familiaris cœperat esse balneatori, & non minus dura archipi-
ratæ. Nam balneatori, & archipiratæ idem finis est, qui πᾶσι καὶ
πάσαις qui αὐτὸ ζῆν, sed priora sunt, ideo seueriora. Est in eo quoq;
nonnihil, quod hic singulis uerbis bini pedes continentur, quod etiā
in carminibus est permolle, nec solum ubi quinæ, ut in ijs, syllabæ
nectuntur.
Fortissima tyndaridarum, sed etiam quaternæ, cum uer
sus cluditur apennino, & armamentis, & orione. Quare hic
quoq; uitandū est, ne plurium syllabarū uerbis utamur in fine. Me-
dijs quoq; nō ea modo cura sit, ut inter se cohæreant, sed ne pigra,
ne longa sint, ne, quod nunc maximum uitium est, breuium contextu
resultent, ac sonum reddant penè puerilium crepitaculorum. Nam
ut initia, clausulæq; plurimum momenti habent, quoties incipit
sensus, aut desinit, sic in medijs quoque sunt quidam conatus, qui
leuiter insistunt. Vt currentium pes etiam si non moratur,

tamen uestigium facit. Itaq; non modo membra, atq; incisa bene in-
cipere, atq; cludi decet, sed etiam in ijs, quæ nõ dubie contexta sunt,
nec respiratione utũtur illi uel occulti gradus (quis enim dubitet unũ
sensum et unius spiritus esse?) Animaduerti iudices omnem accusa-
toris orationẽ in duas diuisam esse partes. tamen & duo prima uer
ba, & tria proxima, & deinceps duo rursus, ac tria suos quasi nu-
meros habent spiritum sustinentes, sicut apud rhythmicos æstimantur
hæ particulæ, prout sunt graues, acres, lentæ, celeres, remissæ, exul-
tantes, proinde id, quod ex illis conficitur, aut seuerum, aut luxurio
sum, aut quadratum, aut solutum erit. Quædã etiam clausulæ sunt
claudæ, atq; pendentes, si relinquantur, sed sequentibus suscipi, ac susti
neri solent, eoq; facto uitiũ, quod erat in fine, continuatio emendat.
Non uult P. R. obsoletis criminibus accusari Verrẽ. durũ si desinas,
sed quoniam est continuatum ijs, quæ sequuntur, quanquam natura
ipsa diuisa sint. noua postulat, inaudita desyderat. saluus est cursus. ut
ad eas tantum dabit. male cluderet, nam & trimetri uersus pars ul
tima est, excipit. ut cibũ, uestitumq; introferre liceat tantum præceps
adhuc, firmatur, ac sustinetur ultima. Recusabat nemo. Versum in
oratione fieri multo fœdissimum est totum, sed etiã in parte deforme
utiq; si pars posterior in clausula deprehendatur, aut rursus prior in
ingressu. nam quod est contra sæpe etiã decet, quia et claudit interim
optime prima pars uersus, dum intra paucas syllabas præcipue se-
narij, atq; octonarij. in Africa fuisse. initium senarij est. Primum pro
Q. Ligario caput claudit. esse uideatur. Nã nimis frequẽs octonariũ
inchoat. Talia sunt Demosthenis πᾶσι καὶ πάσαις καὶ πᾶσιν ὑμῖν
ὅσην εὔνοιαν. & totum pene principium, & ultima uersuum initio
conueniunt orationis. & si uereor iudices. & animaduerti iudices.
sed initia initijs non conueniunt. T. Liuius exametri exordio cœpit.
Facturusne operæpretium sim. nã ita edidit, estq; melius quàm quo
modo emendatur. nec clausulæ clausulis, ut Cicero. Quò me uertã
nescio. qui trimetri finis est, trimetrum. &, pro misero dicere liceat.
sex enim pedes tres passiones habent. Peius claudit finis exametri,
ut Brutus in epistolis. Neq; enim illi malunt habere tutores, aut de-
fensores, quãquã sciunt placuisse Catoni. illi minus sunt notabiles,
q̃a hoc genus sermoni proximũ est. Itaq; & uersus hi ferè excidũt,
quos Brutus ipso cõponendi ductus studio sæpissime facit, non raro
Asinius, sed etiã Cicero nonnunquã ut in principio statim orationis
in Lucium Pisonem. Pro dij immortales, quis hic illuxit dies. non
minore autem cura uitandum est, quicquid est ἄρυθμον, quale

est apud Sallustium · Falsò quæritur de natura sua. quamuis enim
uincta sit, tamen soluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligentissi=
mus compositionis in timæo, prima statim parte uitare ista nō potuit.
nam & initium exametri statim inuenias, et anacreontion protinus
colon efficias, & si uelis trimetron, et quod duobus pedibus & parte
πεντημιμερὶς à græcis dicitur, & hæc omnia in tribus uerbis, ut
» Thucydidis ἐν ἐρύμασι κᾶρες ἐφάνησαν ex mollissimo rhythmorum
genere excidant. Sed quia orationem oratoriam constare pedibus di
xi, aliqua de ijs quoq;, quorum, nomina quoniam uaria traduntur,
constituendum est, quo quenq; appellemus. & quidem Ciceronem se-
quar. Nam is eminentissimos græcorum est secutus, excepto, quod pe-
des mihi trisyllabos non uidetur excedere, quāquā ille pæone, dochi=
moq; utatur, quorū prior in quatuor, secundus in gnq; excurri puta
tur. nec tamen ipse dissimulat quibusdam numeros uideri non pedes,
neq; immerito. quicquid enim supra treis syllabas id est ex pluribus
pedibus. ergo cum constent quatuor pedes binis, octo ternis, spondeum
longis duabus, pyrrhichium, quem alij periambū uocant, breuibus.
Iambum breui, longáq;. huic contrarium è longa, & breui, choreū
nos, ut alij, trochæū nominemus. Ex his uero, qui ternas syllabas ha
bent, dactylum longa, duabusq; breuibus. huic temporibus parē, sed
retro actum appellari constat anapæston. media inter longas breuis
faciet amphimacrum, sed frequentius eius nomen est creticus. longa
inter breues amphibrachys huic contrarius, longis breuem præce=
dentibus bacchius, cui contrarius palimbacchius erit, tres breues
choreū, quē tribrachyn dici uolunt, qui choreo trochæi nomen im-
ponunt. totidē longæ molosson efficiunt. horum pedum nullus nó in
orationē uenit, sed quo quiq; sunt tēporibus pleniores, longisq; sylla
bis magis stabiles, hoc grauiorem faciunt orationē, breues celerē, ac
mobilem utrunq; locis utile. Nam & illud ubi opus est uelocitate tar
dū, & segne, et hoc ubi pondus exigitur præceps, ac resultans meri-
to damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortasse momenti, quod et longis
longiores, & breuibus sunt breuiores syllabæ, ut quāuis neq; plus
duobus temporibus, neq; uno minus habere uideantur, ideóq; in me=
tris omnes breues, longæq; inter se obsessæ sunt pares, lateat tamen
nescio quid, si quicquam supersit, aut desit. Nū uersuum propria con-
ditio est. Ideóq; in his quædam etiā communes. ueritas uero ga pati-
tur æque breuem esse, uel longam uocalem, cū est sola, quàm cū eam
consonantes una, pluresúe præcedunt. Certe in dimensione pedum,
syllaba, quæ est breuis insequēte alia uel breui, quæ tamen duas pri=
mas

Spondaeus — —
Pyrrichius u u
Iambus u —
Trocheus — u
Dactylus — u u
Anapaestus u u —
Amphimacer — u —
Creticus
Amphibrachys u — u
Bacchius u — [illegible]
Palimbacchius — — u
Tribrachis u u u
Molossos — — —

mas consonantes habeat, fit longa, ut

Agrestem tenui musam meditaris auena. nam licet gre breuis sit, facit tamen longam a priorem. Dat igitur illi aliquid ex suo tempore, quomodo? nisi habet plus, q̃ quæ breuissima, qualis ipsa esset detractis consonantibus, nunc unũ tempus accommodat priori, & unũ accipit à sequente, ita duæ natura breues positione sunt temporum quatuor. Miror autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset, quem nõ sit necesse in oratione deprehendi. licet enim pæonem sequatur Ephorus inuentum à Thrasymacho, probatum ab Aristotele, dactylumq; ut temperatos breuibus, ac longis, fugiat spondeum, trochæumq; alterius tarditate, alterius celeritate damnata, & herous, qui est idem dactylus Aristoteli amplior, iambus humanior uideatur, choreum, ut nimis currentem damnet, eiq; chordacis nomen imponat, eademq; dicant Theodectes, ac Theophrastus. similia post eos Halicarnaseus Dionysius, irrumpent etiam ad inuitos, nec semper illis heroo, aut pæone suo, quem quia uersus raro facit, maxime laudant, uti licebit, ut sint tamen alijs alij crebriores, non uerba facient, quæ neq; augeri, nec minui, nec sicut modulatione produci, aut corripi possint, sed transmutatio, & collocatio. pleriq; enim ex commissuris eorum, uel diuisione fiunt pedes, quo fit, ut ijsdẽ uerbis alij, atq; alij uersus fiãt, ut memini quendã non ignobilem poëtam ita lusisse,

Astra tenet cœlũ, mare classes, area messem. Hic retrorsum fit sotadeus, itemq; sotadeo adiungat retro trimetros,

Caput exeruit mobile pinus repetita. miscendi ergo sunt, curandumq;, ut sint plures, q̃ placent, et circunfusi bonis deteriores lateant. nec uero in literis, syllabisq; natura mutatur, sed refert quæ cũ quaq; optime coeat. plurimũ igitur authoritatis, ut dixi, et ponderis habẽt longæ, celeritatis breues, quæ si misceantur q̃busdam longis, currunt, si continuantur, exultant acres, quæ ex breuibus ad longas insurgũt, leniores, quæ à longis in breues descendũt. optime incipitur à longis, recte aliquando à breuibus. ut nouum crimen. leuius, ut. Animaduerti iudices. Sed pro Cluentio recte, quod initium partitioni simile est, quæ celeritate gaudet. Clausula quoq; è longis firmissima est, sed cludent et breues, q̃uis habeatur indifferens ultima, neq; enim ego ignoro in fine pro longa accipi breuem, quod uidetur aliquid uacantis temporis, ex eo, quod insequitur accedere, aures tamen consulens meas intelligo multum referre, utrum ne longa sit, quæ cludit, an pro longa. neq; enim tam plenum est dicere. incipiẽtem timere.

quàm illud ausus est confiteri. Atqui si nihil refert, breuis an longa sit ultima, idem pes erit, uerũ nescio quomodo sedebit hoc, illud subsistet, quo moti quidam longæ ultimæ tria tempora dederunt, ut illud tempus, quod breuis ex longa accipit, huic quoq; accederet, nec solum refert quis claudat, sed quis antecedat. Retrorsum autem quæ plus tribus, usq; si non ternas syllabas habebunt, repetendi sunt. Absit tamen poëtica obseruatio, neq; minus duobus, alioquin pes erit, nõ numerus. potest tamen uel unus esse dichoreus, si unus est, qui constet ex duobus choreis. Itemq; pæon, quod est ex choreo, & pyrrhichio, quẽ aptum initijs putant, uel contra qui est è tribus breuibus & longa, cui clausulam assignant, de qbus ferè duobus scriptores huius artis loquuntur, alios omnes quotcunq; sint temporum, quæ ad rationem pertineant, pæonas appellant. Est & dochimus, q fit ex bacchio, et iambo, uel iambo, & cretico stabilis in clausulis, & seuerus. Spondeus quoq;, quo plurimũ est Demosthenes usus, morã semper per se habet, optime præcedet eum creticus, ut in hoc, de quo ego nihil dicã, nisi depellendi criminis causa. Illud est, quod supra dixi multũ referre, uno'ne uerbo pedes sint duo comprehensi, an uterq; liber, sic enim fit forte criminis causa, molle archipiratæ, mollius si tribrachis præcedat facilitates, temeritates. Est enim quoddam ab ipsa diuisione uerborum latens tempus, ut in pentametri medio spondeo, q nisi alterius ui uerbi in fine, alterius in initio constet, uersum non efficit. Potest etiã si minus bene, præponi anapæstus. muliēre non solũ nobili, uerum etiam nota. tum anapæstus, & creticus, iambus quoq;, qui est utroq; syllaba minor. præcedet enim tres longas breuis. sed & spondeus iambo recte præponitur. Iisdem in armis fui. tum spondeus, & bacchius, sic enim fiet in ultimis dochimus. in armis fui. Ex ijs, quæ supra probaui, apparet molosson quoq; clausulæ conuenire, dum habeat ex quocunq; pede ante se breuem. Illud scimus ubicunq; sunt, esse pro nobis. Minus grauis erit spondeus præcedente pyrrhichio, ut. iudicij Iuniani. et adhuc peius priore pæone. ut Brute dubitaui. nisi potius hoc esse uelimus dactylum, & bacchium. Duo spondei non ferè coniungi patiuntur, quæ in uersu quoq; notabilis clausula est, nisi cum id fieri potest ex tribus quasi membris. Cur de profugis nostris copias comparat is contra nos? una syllaba, duabus, una. Ne dactylus quidem spondeo bene præponitur, quia finem uersus damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit, & sibi iungitur. Venenum timeres. uel choreum, & spondeum ante se amat, ut * uenenum timeres. contrarius quoque qui est, cludet, nisi si

ultimam

dichoreus –∪–∪
Paeon –∪∪∪ initijs
Paeon. ∪∪∪– clausulis
Dochimus ∪––∪– ∪––∪– clausulis

ultimam longã esse uolumus, optimeq; habebit ante se molossum. * ci
bis respersum, aut bacchium. quod hic potest nos possimus. Sed ueri-
us erit claudere choreum præcedenti spondeo. Nam hic potius est nu
merus. nos possemus. & romanus sum. Claudet & dichoreus, si pes
idẽ sibi ipsi iungetur, quo Asiani sunt usi plurimum. Cuius exẽplum
Cicero ponit. Patris dictũ sapiẽs, temeritas filij cõprobauit. uel acci
piet ante se choreum, & pyrrhichium. Omnes prope ciues uirtute.
gloria. dignitate superabat. Claudet & dactylus, nisi eum obseruatio
ultimæ creticum facit, ut. mulier cula nixus in litore. Habebit ante
bene creticum, & iambum, spondeum male, peius choreum. Cludit
amphibrachus. Q. Ligarium in Africa fuisse. si non eum malumus
esse bacchium. Non optimus est trochæus, si ultima est breuis, q̃d
certe sit necesse est, alioquin quomodo claudet, qui placet plerisq; di-
choreus? illa obseruatione ex trochæo fit anapæstus. Idem trochæus
præcedente longa fit pæon, quale est. si potero, & dixit hoc Cicero.
obstat inuidia. Sed hoc initijs dederunt. Cludit & pyrrhichius
choreo præcedente. nam sic pæon est. omnes ij, qui in breues excidũt,
minus erunt stabiles, nec alibi fere satis apti, quàm ubi cursus ora-
tionis exigitur, & clausulis non intersistitur. Creticus est initijs opti
mus. Quod precatus à dijs immortalibus sum. et clausulis. In con
spectu populi R. uomere postridie. Apparet uero quàm bene eum
præcedant uel anapæstus, uel ille, q̃ uidetur fini aptior, pæon. Sed &
se ipse sequitur. Seruare quamplurimos. sic melius, quàm choreo præ
cedente. Quis non turpe duceret? si ultima breuis pe, longa sit. sed
fingamus. Si non turpes duceret. Sed hic est illud inane, quod dixi.
Paululum enim moræ damus inter ultimum, atq; proximum uerbũ,
at turpe illud, interuallo quodam producimus, alioquin sit exultan-
tissimum, & trimetri finis. Quis non turpe duceret? sicut, illo ore spi
ritum excipere liceret. si iungas lasciui carminis est, sed interpunctis
quibusdam, & tribus quasi initijs fit plenum authoritatis Nec ego
cum præcedentes pedes posui, legem dedi, ne alij essent, sed quid fere
accideret, quod in præsentia uideretur, optimum ostendi. & quidem
optime est sibi iunctus anapæstus, ut q̃ sit pentametri finis, uel rhy-
thmos, q̃ nomen ab eo traxit. Nã ubi libido dominatur innocentiæ
leue præsidiũ est. Nam synalœphe facit, ut ultimæ syllabæ pro una
sonent. Mollior fiet præcedente spondeo, uel bacchio. ut si mutes idẽ.
leue innocentiæ præsidiũ est. Non me capit (ut à magnis uiris dissen
tiam) pæon, qui est ex tribus breuibus, & longa. Nam est ipse una
plus breui anapæsto, facilitas, & agilitas. quod quid ita placuerit ijs

non uideo, nisi quod illum fere probauerint, quibus loquendi magis, quàm orandi studiũ fuit. nam & ante se breuibus gaudet pyrrhichio, et choreo nostra facilitas. at præcedente spondeo, tũ plane finis est trimetri, cum sit per se quoq; ei contrarius. principijs merito laudatur, nam & primam stabilem, et tres celeres habet, tamen hoc quoq; meliores alios puto. Totus uero hic locus non ideo tractatur à nobis, ut oratio, quæ ferri debet, ac fluere demetiendis pedibus, ac ppendendis syllabis consenescat. Nam id tum miseri, tum in minimis occupati est. Neq; enim qui se totum in hac cura consumpserit, potioribus uacabit, siquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto, tesserulas (ut ait Lucilius) struet, & uermiculate inter se lexis cõmittet. non'ne ergo refrigeretur, sic calor, & impetus pereat, ut equorũ impetum q̃ dirigit, minuit, & passus qui æquat, cursum frangit. quasi numeri nõ fuerint in cõpositione deprehensi, sicut poëma nemo dubitauerit perito quodam initio fusum, & aurium mensura, & similiter decurrentiũ spatiorũ obseruatione esse generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos componit multa scribendi exercitatio, ut ex tẽpore etiã similia fundamus. neq; uero tam sint intuendi pedes, quàm uniuersa cõprehensio, ut uersum facientes, totũ illum decursum, nõ sex, uel quinq; partes, ex q̃bus cõstat uersus, aspiciunt. Ante. n. carmen ortũ est, quàm obseruatio carminis. indeq; illud,

» Fauni, uatesq; canebant, ergo quẽ in poëmate locum habet uersificatio, eũ in oratione compositio. Optima autẽ illa iudicant aures, quæ plena sentiunt, & parũ expleta desyderant, & fragosis offenduntur, lenibus mulcentur, & contortis excitantur, et stabilia probãt, clauda deprehendunt, redũdantia, & nimia fastidiunt. Ideoq; docti rationem componendi intelligunt, indocti uoluptatem. Quædã uero tradi arte non possunt, mutandus est casus, si durius is, quo cœperamus, feratur. num in quem transeamus ex quo præcipi potest? figuræ laboranti etiam compositioni uariatæ sæpe succurrunt, quæ? cũ orationis, tum etiã sententiæ, num præscriptum eius rei ullum est? occasionibus utendũ, & cum re præsenti deliberandum. Enim uero spatia ipsa, quæ in hac quidem parte plurimũ ualent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel nimiũ, alia pluribus breuia, & abscissa sunt? Cur in circunductionibus etiam cum sensus finitus est, aliquid tamen loci uacare uideatur?

» Neminem uestrũ ignorare arbitror iudices, hunc per hosce dies ser-
» monem uulgi, atq; hãc opinionẽ populi R. fuisse. Cur hosce potius quam hos? neque enim erat asperum, rationem fortasse non reddam,

ſentiam eſſe melius, cur non ſatis ſit. ſermonem uulgi fuiſſe. Cópoſi=
tio enim patiebatur, ignorabam, ſed ita ut audio hoc animus accipit
plenum ſine hac geminatione non eſſe. Ad ſenſum igitur referēda
ſunt, nequis ſatis forte quid ſeuerum, quid iucundum ſit intelligere,
faciat qdē natura duce melius quàm arte, ſed naturis ipſis ars inerit.
Illud proſus oratoris ſcire, ubi quoq; genere compoſitionis ſit utendū.
Ea duplex obſeruatio, altera, quæ ad pedes refertur, altera, quæ ad
cóprehenſiones, quæ efficiuntur ex pedibus, & de ijs prius. Diximus
igitur eſſe inciſa, membra, circuitus, inciſum, quantum mea fert opinio,
erit ſenſus non expleto numero concluſus, pleriſq; pars mēbri. Tale
» enim, quo Cicero utitur. domus tibi deerat, at habebas, pecunia ſu=
» perabat, at egebas. Fiunt autem etiā ſingulis uerbis inciſa. ut dixi=
» mus teſtes dare uolumus, inciſum eſt, diximus. Membrum autem eſt
ſenſus numeris concluſus, ſed à toto corpore abruptus, & p ſe nihil
» efficiens, id enim callidos homines. perfectum eſt, at remotum à cæte
ris uim non habet, ut per ſe manus, & pes, & caput, & os eſt ex co
» gitatū. quando ergo incipit corpus eſſe? cum uenit extrema concluſio.
» quē quaſi noſtrum fefellit, id uos ita eſſe facturos? quam Cicero bre=
uiſſimam putat. Itaq; ferè inciſa & membra miſta ſunt, & conclu
ſionē utiq; deſyderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambi
tum, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circunſcriptionē.
Genera eius duo ſunt, alterum ſimplex, cum ſenſus unus longiore
ambitu circunducitur, alterum, quod conſtat membris, & inciſis, quæ
plures ſenſus habent. aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris.
& reliqua. Habet periodos membra minimum duo, medius numerus
uidentur quatuor, ſed recipit frequenter & plura. modus eius à Ci=
cerone, aut quatuor ſenarijs uerſibus, aut ipſius ſpiritus modo termi-
natus, præſtare debet, ut ſenſum concludat, ſit aperta, ut intelligi poſ
ſit, non immodica, ut memoria contineri membrum longius tardum,
breuius ſtabile eſt. Vbicunq; acriter erit, & inſtanter, pugnaciterq́;
dicendū membratim, cæſimq́; dicemus. Nam hoc in oratione pluri-
mum ualet, adeoq́; rebus accommodanda compoſitio, ut aſperis aſpe
ros etiam numeros adhiberi oporteat, & cum dicente æque audien=
tem inhorreſcere. mēbratim plerūq; narrabimus, aut ipſas periodos
maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis reſoluemus, excæ-
ptis quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur, ut in Verrem
proſerpinæ raptus, hæc enim lenis, & fluens contextus decet. Pe-
riodos apta procemijs maiorum cauſarum, ubi ſolicitudine. com-
mendatione. miſeratione res eget. Item communibus locis, &

in omni amplificatione, ſed poſcatur tum auſtera, ſi accuſes, tum fuſa,
ſi laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhibendũ eſt,
quod ſit amplius compoſitionis genus, cum iudex nó ſolum rem te=
net, ſed etiã captus eſt oratione, & ſe credit actori, et uoluptate iam
ducitur. Hiſtoria non tam finitos numeros, quàm orbem quendã,
contextum'q; deſyderat. nanq; omnia eius membra cónexa ſunt. quo-
niam lubrica eſt, ac fluit, ut homines, qui manibus inuicem appre-
henſis, gradum firmant, continent, & continentur. Demonſtratiuũ
genus omne fuſiores habet, liberiores'q; numeros. Iudiciale, & có
cionale, ut materia uarium eſt, ſic etiam ipſa collocatione uerborum,
ubi iam nobis pars ex duabus, quas modo fecimus, ſecunda tractan
da eſt. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia ſublimius,
alia pugnacius, alia gratius, alia grauius eſſe dicenda? Grauibus.
ſublimibus. ornatis longas magis ſyllabas conuenire, ita ut lenia ſpa
tiũ. ſublimia, et ornata claritatẽ quoq; uocũ poſcant, potius quã his
contraria, magis laudarẽ, breuibus argumenta. partitiones, iocos, &
quicquid eſt ſermoni magis ſimile. Itaq; cóponemus procemium ua=
rie, atq; ut eius ſenſus poſtulabit. Neq; enim acceſſerim Celſo, q unam
quandam huic parti formam dedit, & optimam compoſitionem eſſe
» procemij, ut apud Aſiniũ dixit. Si Cæſar ex omnibus mortalibus, q
» ſint, ac fuerint, poſſet huic cauſæ diſceptator legi, non quiſquã te po-
» tius optandus nobis fuit. non qa negem hoc haud bene eſſe cópoſitũ,
ſed quia legem hanc eſſe componẽdi in omnibus principijs recuſem.
Nã iudicis animus uarie præparatur, tum meſerabiles eſſe uolumus,
tum modeſti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad
diligentiam hortari. Hæc ut ſunt diuerſa natura, diſſimilem compo-
nendi quoq; rationem deſyderant. An ſimilibus Cicero uſus eſt nume
ris in exordio pro Milone? pro Cluentio? pro Ligario? Narratio fere
tardiores, atq; (ut ſic dixerim) modeſtiores deſyderat pedes, & no=
minibus maxime miſtos. Nam & uerbis, ut ſæpius preſſa eſt, ita inte=
rim inſurgit. ſed docere, & infigere animus res ſemper cupit, quod
minime feſtinantium opus eſt. Ac mihi uidetur tota narratio conſtare
longioribus membris, breuioribus periodis. Argumenta acria, & ci
tata, pedibus quoq; ad hanc naturã accommodatis utentur. Non dum
enim ita ut trochæis, quæ celeria qdem, ſed ſine uiribus ſunt. Verũ
quamuis ſint breuibus, longis'q; miſta, nó tamen plures longas, quàm
breues habentia. Illa ſublimia ſpatioſas, claras'q; uoces habẽt. amant
amplitudinẽ. dactyli quoq;, ac pæonis etiam ſi maiori ex parte ſyl-
labis breuibus, tẽporibus tamen ſatis pleni. Aſpera cótra iambis ma=

xime concitantur, non solum quod sint e duabus modo syllabis, eoq; frequentiorem quasi pulsum habent, quae res lenitati contraria est, sed etiam quod omnibus partibus insurgunt, et a breuibus in longas nituntur, & crescunt. Ideoq; meliores chorei, qui a longis in breues cadunt. Summissa, qualia in epilogis, sed lentas & ipsa, sed minus exclamantes exigunt. Vult esse Celsus aliquam & superiorem cõpositionem, quam quidem scire nos doceremus, sed sit necesse est tarda, & supina. Verum nisi ex uerbis, atq; sententijs per sese id quaeritur, satis odiosa esse non poterit. Deniq;, ut semel finiam, sic fere cõponendum, quomodo pronuntiandũ erit. an non in procemijs plerũq; summissi? nisi cum in accusatione concitandus est iudex, aut aliqua indignatione complendus. In narratione pleni, atq; expressi? In argumentis citati, atq; ipso etiam motu celeres simus? ut in iocis, ac descriptionibus fusi, ac fluentes. In epilogis plerunq; deiecti, et infracti, atq; corporis quoq; motus sua quaedam tempora, & ad signa pedũ, non minus saltationi, quàm modulationibus adhibet musica ratio numerorum. Quid non uox ad artus accommodatur, natura ipsarum, de quibus dicimus, rerũ? quo minus id mirum in pedibus orationis, cũ debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaq; ubi est necesse, affectamus etiam tumorem, qui spondeis, atque iambis maxime continetur,

» Hyperoargus, sceptra mihi liquit Pelops. At ille comicus aeque senarius, quẽ trochaicum uocant, pluribus choreis, q trochaei ab alijs dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit, sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit,

» Quid igitur faciam, non eam? ne nunc quidem? Aspere uero, & male dicunt. Dixit etiam in carmine iambis crassantur,

» Quis hoc potest uidere? quis potest pati?

» Nisi impudicus, & uorax, & aleo? In uniuersum autem si sit necesse, duram potius, atq; asperam compositionem malim esse, quàm effoeminatam, & eneruem, qualis apud multos, & quotidie magis lasciuimus. Scilicet in tonorum modis saltitantes. Ac ne tam bona quidem ulla erit, ut debeat esse continua, et in eosdẽ semper pedes ire. Nam & uersificandi genus est unam legem omnibus sermonibus dare, & id cum manifesta affectatio est, cuius rei maxime cauenda suspicio est, tũ etiam taediũ ex similitudine, ac satietatẽ creat, quodq; est dulcius magis pdit, amittitq; et fidẽ, & affectus, motusq; omnis, q est in hac cura deprehẽsus, nec potest ei credere, aut propter eũ dolere, et irasci iudex, cui putat hoc uacare. Ideoq; initia quaedã quasi

soluenda de industria sunt, quædam illa maximi laboris, ne laborata uideantur, sed neq; longioribus, quàm oportet, hyperbatis compositioni seruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eā fecisse uideamur. & certe nullum aptum, atq; idoneum uerbum prætermittemus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullum tam difficile, quod non commode inseri possit, nisi quod in euitandis eiusmodi uerbis nō decorem compositionis quærimus, sed facilitatem. Non tamen mirabor latinos magis indulsisse compositioni, quàm atticos, quāuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratiæ, nec uitium dixerim, si Cicero à Demosthene paululum in hac parte desciuit. Sed quæ sit differentia nostri, græciq; sermonis explicabit summus liber. Cōpositio (nam finem imponere egresso destinatum modum uolumini festino) debet esse honesta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio in adiectione, detractione, mutatione. usus pro natura rerum, quas dicimus, cura magna, ut sentiendi, atque loquendi prior sit, dissimulatio curæ præcipua, ut numeri sponte fluxisse non arcessiti, & coacti esse uideantur.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER DECIMVS.

De copia uerborum.

SED HAEC eloquendi præcepta sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad uim dicendi ualent, nisi illis firma quædā facilitas, quæ apud græcos λέξις nominatur, accesserit. quam scribendo plus, an legendo, an dicendo consequamur, solere quæri scio, quod esset diligenti nobis examinandum cura, si qualibet earum rerum possemus una esse contenti. Verū ita sunt inter se connexa, et indiscreta omnia, ut siqui flexus iisdem defuerint, frustra sit in cæteris laboratum. Nam neq; solida, atq; robusta fuerit unquam eloquentia, nisi multo stylo uires acceperit. Et citra lectionis exemplum labor ille, carens rectore fluit. Qui autem scierit quo sint quæq; modo dicenda, nisi tanquam in procinctu paratum quidem ad omnes casus habuerit eloquentiā,

uelut clauſis theſauris incubabit. Non autem ut quicq; præcipue ne=
ceſſariũ eſt, ſic ad efficiendũ oratorem maxim protinus erit momen=
ti. Nam cũ ſit in eloquendo oratoris officium poſitum, dicere ante oĩa
eſt, atq; hinc initium eius artis fuiſſe manifeſtum eſt, proximam de=
inde imitationem, nouiſſimam ſcribendi quoq; diligentiam, ſed ut
ꝑueniri ad ſummam niſi ex principijs non poteſt, ita procedente iam
opere, minima incipiunt eſſe, quæ prima ſunt. Verum nos non quo
modo inſtituendus orator hoc loco dicimus (nam id quidem aut ſatis,
aut certe uti potuimus dictum eſt) ſed ut athlætam, qui omnia iam
ꝑdidicerit à præceptore, nimirũ quo genere exercitatiõis ad certami
na præparandus ſit, ita eum, qui res inuenire, & diſponere ſciet, uer
ba quoq; & eligendi, & collocandi rationem perceperit, inſtruamus,
qua in oratione quæ dicere quamoptime, quamfacillime poſſit. Nõ ergo
dubium eſt, quin ei uelut opes ſint quædam parandæ, è qbus ubi-
cunq; deſyderatum erit, poſſit ei occurrere copia rerum, ac uerborũ.
Sed res propriæ ſunt cuiuſq; cauſæ, aut paucis communes, uerba in
uniuerſas paranda, quæ ſi in rebus ſingulis eſſent, ſingula minorem
curam poſtularent. Nã cuncta ſeſe cũ ijs protinus rebus offerrẽt, ſed
cũ ſint alijs alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus effi-
cientia, aut melius ſonantia, debent eſſe non ſolũ nota omnia, ſed in
promptu, atq;, ut ita dicam, in conſpectu, ut cũ ſe iudicio dicẽtis oſtẽ
derint facilis ex his optimorum ſit electio, & quæ idẽ ſignificarent
ſolitos ſæpe dicere, quo facilius & occurrat unũ ex pluribus, & cũ
eſſet uſui aliquod breue intra ſemetipſos rurſus conſyderant, effugiẽ=
dæ repetitionis gratia ſumunt aliud, quo idem intelligi poſſet, quod
cum eſt puerile, & cuiuſdam infelicis operæ, tum etiã utile parum.
turbam enim modo congregat, ex qua ſine diſcrimine occupet proxi
mum quodq;, nobis autem copia cũ iudicio paranda eſt, uim orandi,
non circulatoriã uopluptatem ſpectantibus. Id autem conſequemur
optima legendo, atq; audiendo, non enim ſolũ nomina ipſa rerũ co-
gnoſcimus hac cura, ſed cui quodq; loco ſit aptiſſimũ. Omnibus enim
ferè, uel præter pauca, quæ ſunt parũ uerecunda, in oratione locus
eſt. nam ſcriptores iamborum, ueteriſq; comœdiæ etiam in illis ſæpe
laudãtur, ſed nobis noſtrũ opus interim tueri ſatis eſt. Omnia uerba
exceptis de qbus dixi, ſunt alicubi optima, & humilibus interim,
et uulgaribus opus eſt, et quæ cultiore in parte uidẽtur ſordida, ubi
res poſcit, proprie dicũtur. hæc ut ſciamus, atq; eorũ nõ ſignificatio-
nem modo, ſed formas etiã, menſuraſq; norimus, et ubicunq; erunt

posita conueniant, nisi multa lectione, atque auditione assequi nõ possumus, cum omnem sermonem auribus primum accipiamus, propter quod infantes à mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam si uerba quædam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus uocabus declarent, ita ut nihil significationis, quo potius utaris intersit, ut ensis, & gladius, alia, quæ etiam si propria rerum aliquarum sint nomine τροπικῶς, tamen quasi ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum, & mucro. nã per abusionem sicarios etiam omnes uocamus, qui cædem telo quocũq; commiserint. Alia circuitu uerborum plurium ostendimus, quale est,

" Et pressi copia lactis. Plurima uero mutatione figuramus. Scio, non ignoro, & non me fugit, non me præterit, & quis nescit? nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet. nam & intelligo, & sentio, & uideo sæpe idem ualent, quod scio. quorum nobis ubertatem, ac diuitias dabit lectio, ut non solum cum occurrerint, sed etiã cum oportet, utamur. Nõ semper enim hæc inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi recte dixerim uideo, ita de uisu oculorum intelligo. nec ut mucro gladium, sic mucronem gladius ostendit. Sed ut copiosus uerborum sit paratus, ita non uerborum tantum gratia legendum, uel audiendũ est. Nam omniũ, quæcunq; docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis, quæ traduntur, artibus, cum eo, qui discit perductus est, ut intelligere ea sine demonstrante, & sequi iam suis uiribus possit, quia quæ doctor præcipit, orator ostendit. Alia uero audientes, alia legentes magis adiuuant. Et excitat qui dicit spiritu ipso nec imagine, & ambitu rerũ, sed rebus incendit. uiuunt enim omnia, & mouentur. Excipimusq; noua illa uelut nascentia cũ fauore, ac solicitudine, nec fortuna modo iudicij, sed etiam ipsorum, qui orant, periculo afficimur, præter hæc uox, et actio decora cõmendat, quid quisq; locus postulabit, pronuntiandi uel potentissima in dicẽdo ratio, &, ut semel dicã, pariter omnia docet. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter, aut suus cuiusq; fauor, aut ille laudãtium clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & ab illis tacita quadam uerecundia inhibemur plus nobis credere, cũ interim et uitiosa pluribus placeant, et à corrogatis laudentur etiã quæ non placent. Sed è contrario quoq; accidit, ut optime dictis gratiã praua iudicia nõ referant, lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit, sed repetere sæpius licet, siue dubites, siue memoriæ affigere uelis. repetimus autẽ, et tractamus, et ut cibos mãsos, ac propè liquefactos dimittimus,

quo facilius

quo facilius digerantur. Ita lectio nō cruda, sed multa iteratione mollita, & uelut confecta memoriæ, imitationiq; tradatur, ac diu non nisi optimus quisq;, & qui credentem sibi minime fallat, legendus est, sed diligenter, ac pene ad scribendi solicitudinem, nec per partes modo scrutanda omnia, sed perlectus liber utiq; ex integro resumendus, præcipue oratio, cuius uirtutes frequenter ex industria quoq; occultantur, sæpe enim præparat dissimulatim insidias orator, atq; in prima parte actionis dicit quæ sunt in summa profutura, itaq; suo loco minus placent adhuc nobis quare dicta sunt ignorātibus. Ideoq; erūt cognitis omnibus repetenda. Illud uero utilissimum nosse eas causas, quarum orationes in manus sumpsimus, et quoties continget utrinq; habitas legere actiones, ut Demosthenis, & Aeschinis inter se contrarias, ut Seruij Sulpitij, & Messalæ, quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter, ut Pollionis, & Caßij reus Aspernas est, aliasq; plurimas, quinetiam si minus pares uidebuntur, aliquæ tamen ad cognoscendam litium quæstionem recte requirentur, ut contra Ciceronis orationes, Tuberonis in Ligarium, & Hortensij pro Verre. quinetiā easdem causas utile erit scire. Nā pro domo Ciceronis dixit Calidius. & pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia scripsit. Etiā si egisse eum Cornelius Celsus falso existimat, & Pollio & Messala defenderunt eosdem, & nobis pueris insignes. pro Voluseno Catulo Domitij Afri, Crispi, Passieni, Decimi Lælij orationes ferebantur, neq; id statim legenti persuasum sit, omnia, quæ omnes authores dixerūt, utiq; esse perfecta. nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum uoluptati, nec semper intendunt animum, nonnunquam fatigantur. cum Ciceroni dormitare interim nō modo Demosthenis oratio, uerū etiam Homerus ipse uideatur. summi enim sunt homines tamen, acciditq; ijs, qui quicquid apud illos reperitur, dicendi legem putent, ut deteriora imitentur. Id enim est facilius, ac se abunde similes putant, si uitia magnorum consequantur, modeste tamen, & circunspecto iudicio de tantis uiris pronuntiandū est, ne (quod plerisq; accidit) damnent quæ non intelligunt. At si necesse est in alteram errare partem, omnia eorū legentibus placere, quàm multa displicere maluerim. Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poëtarum, multiq; eius iudicium sequuntur, neq; immerito. nanq; ab ijs & in rebus spiritus, et in uerbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, et in personis decor petitur, præcipueq; uelut attrita quotidiano actu forensi ingenia optime rerum talium blandicia reparātur. Ideoq; in hac lectione Cicero requiescēdū putat,

meminerimus tamen nõ per omnia poëtas eſſe oratori ſequẽdos, nec
libertate uerborum, nec licentia figurarum, genus oſtentationi compa
ratum, & præter id, quod ſolam petit uoluptatem, & eam fugiendo
non falſa modo, ſed etiam quædam incredibilia ſectatur, patrocinio
quoq; aliquo iuuari, quod alligati ad certam pedum neceſſitatem nõ
ſemper uti proprijs poſſint, ſed repulſi à recta uia neceſſario ad elo
quendi quædam diuerticula confugiant, nec mutare quædam modo
uerba, ſed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogantur. nos ue
ro armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus decernere, & ad uicto
riã niti decet. Neq; ego arma ſqualere ſitu, ac rubigine uelim, ſed ful
gore inunita eſſe, q terreat, qualis eſt ferri, quo mens ſimul, uiſus'q; per
ſtringatur, non qualis auri, argenti'q; imbellis, & potius habẽti peri
culoſus. Hiſtoria quoq; alere orationem quodam molli, iucundo'q;
ſucco poteſt. Verum & ipſa ſic eſt legenda, ut ſciamus pleraſq; eius
uirtutes oratori eſſe uitandus. Eſt enim proxima poëtis, et quodãmo
do carmen ſolutum eſt, & ſcribuntur ad narrandum, non ad pro=
bandũ, totum'q; opus non ad intuitum rei, pugnam'q; præſentem, ſed
ad memoriã poſteritatis, & ingenij famam componitur. ideo'q; et uer
bis liberioribus, et remotioribus figuris narrãdi tædiũ euitat. Itaq;,
ut dixi, neq; illa ſalluſtiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas,
atq; eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum uarijs cogitatio-
nibus iudicẽ, & ſæpius ineruditum captanda nobis eſt, neq; illa Li
uij lactea ubertas ſatis docebit eum, qui non ſpeciem expoſitionis,
ſed fidem quærit. Adde quod M. Tullius neq; Thucydidem qdem,
aut Xenophontem utiles oratori putat, quanquã illius bellicũ cano=
rẽ, huius ore muſas locutas eſſe exiſtimet, licet tamen nobis in digreſ-
ſionibus uti uel hiſtoriæ nonnunquã nitore, dum in ijs, de qbus erit
quæſtio, meminerimus non athlætarũ toros, ſed militum lacertos eſſe,
nec uerſicolorem illã, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti ueſtem
bene ad forenſem puluerem facere. Eſt & alius ex hiſtorijs uſus, &
is qdem maximus, ſed non ad præſentem pertinens locũ ex cogni=
tione rerum, exemplorum'q;, quibus in primis inſtructus eſſe debet
orator, nec omnia teſtimonia expetat à litigatore, ſed pleraq; ex uetu
ſtate diligenter ſibi cognita ſumat, hoc potentiora, quod ea ſola crimi
nibus odij, et gratiæ uacant. À philoſophorũ uero lectione, ut eſſent
nobis multa petenda uitio factum eſt, aliâs oratorũ, qui quidem illis
optima ſui operis parte ceſſerunt. Nam & de iuſtis, honeſtis, utili=
bus, ijs'q;, quæ ſint contraria, & de rebus diuinis maxime dicũt, &
argumentantur acriter. Et altercationibus, atq; ĩterrogationibus ora=
torem

torem futurum optime Socratici præparant. Sed ijs quoq; adhibendũ
eſt ſimile iudicium, ut etiam cum in rebus uerſemur ijſdem, non ta=
men eandem eſſe conditionem ſciamus litium, ac diſputationum fori,
& auditorij præceptorum, & periculorum. Credo exacturos ple-
roſq;, cum tantum eſſe utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiũ
gamus operi, qui ſint, quæ in authore quoq; præcipua uirtus, ſed per=
ſeq ſingulos infiniti fuerit operis. Quippe cum in Bruto M. Tullius
tot millibus uerſuum, de Romanis tantum oratoribus loquatur, & ta-
men de omnibus ætatis ſuæ, quibus cũ uiuebat, exceptis Cæſare, atq;
Marcello, ſilentium egerit. quis erit modus, ſi et illos, qui poſtea fue-
runt, & græcos oẽs, & philoſophos perſequemur? Fuerit igitur bre=
uitas illa tutiſſima, quæ apud Liuiũ in epiſtola ad filiũ ſcripta legen
dos Demoſthenem, ac Ciceronem, tum ita ut quiſq; eſſet Demoſtheni,
& Ciceroni ſimillimus. Non eſt diſſimulanda noſtri quoq; iudicij
ſumma, paucos, & uix ullum ex ijs, qui uetuſtatem ꝓtulerunt, exiſti-
mo poſſe reperiri, qui iudiciũ adhibentibus non allaturus ſit utilita
tis aliqd, cum ſe Cicero ab illis quoq; uetuſtiſſimus authoribus inge-
nioſis ꝗdem, ſed arte carentibus plurimũ fateatur adiutũ, nec multo
aliud de nobis ſentio, quod enim quiſq; in ueritate tumens, potenſq;,
ne minima ꝗdem alicuius certæ fiducia partis memoriã artis ſpera=
uerit. ꝗ ſiquis eſt, intra primos ſtatim uerſus deprehendetur, et citius
nos dimittet, quàm ut eius nobis magno tẽporis detrimento conſtet
experimentũ, ſed non ꝗcqd ad aliquã partẽ ſcientiæ ꝑtinet, proti-
nus ad faciendã etiã φράσιν, de qua loquimur, accõmodatũ. Verum
ante, quàm de ſingulis loquar, pauca in uniuerſum de uarietate opi-
nionũ dicenda ſunt. Nã ꝗdã ſolos ueteres legẽdos putant, neq; in ullis
alijs eſſe naturalẽ eloquẽtiã, et robur uiris dignũ arbitrantur. Alios
recens hæc laſciuia, delitiaq;, et oĩa ad uoluptatẽ multitudinis impe=
rite cõpoſita delectãt, ſunt etiã ꝗ rectũ dicendi genus ſeq uolunt. alij
preſſa demũ, et tenuia, atq; quæ minimũ ab uſu quotidiano recedãt,
ſana, et uere attica putãt. Quoſdã elatior ingenij uis, et magis conci
tata, & alias ſpiritus plena capit. Sunt etiã lenis, & nitidi, et cõpo=
ſiti generis nõ pauci amatores, de qua differentia diſſerã diligẽtius,
cũ de genere dicẽdi quærẽdũ erit. Interim ſumma, ꝗa et à qua le=
ctione petere poſſit, quæ cõfirmare facultatẽ dicẽdi uolunt, attingam
paucis (ſunt. n. eminentiſſimi) excerpere in animo eſt, facile eſt autem
ſtudioſis, ꝗ ſint is ſimillimi, iudicare, ne ꝗſquã queratur omiſſos forte
aliquos, quos ipſe ualde probet. Fateor. n. plures legẽdos eſſe, ꝗ̃ ꝗ no
minabũtur. Sed nũc genera ipſa lectionũ, quæ præcipue cõuenire in=

tendentibus, ut oratores fiant, exiſtimem, perſequār. Igitur ut Ara=
tus ab Ioue incipiendum putat, nos ita rite cœpturi ab Homero uide=
mur. Hic enim quēadmodum ex Oceano dicit ipſe amniū uim, fon-
tiumq́; curſus initium capere, omnibus eloquentiæ partibus exēplū,
& ortum dedit. hunc nemo in magnis rebus ſublimitate, in paruis
proprietate ſuperauit. Idem lætus, ac depreſſus, iucundus, & grauis,
tum copia tū breuitate mirabilis, nec poëtica modo, ſed oratoria uir
tute eminentiſſimus. Nāq; ut de laudibus, exortationibus, conſolationi=
busq́; taceam, non'ne uel nonus liber, quo miſſa ad Achillem lega-
tio continetur, uel in primo inter duces illa contentio, uel dictæ in ſe-
cundo ſententiæ omnes litiū, ac conſiliorum explicant artes? Affectus
q̄dem uel illos mites, uel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui
nō in ſua poteſtate hunc authorē habuiſſe fateatur. Age uero non'ne
utriuſq; operis ſui ingreſſus in pauciſſimis uerſibus legē procemiorū
non dico ſeruauit, ſed conſtituit? Nam & beneuolum auditorē inuo
catione dearum, quas præſidere uatibus creditum eſt, et intentū pro=
poſita rerum magnitudine, & docilem ſumma celeriter cōprehenſa
facit. Narrare uero quis breuius, quàm qui mortem nuntiat Patro-
cli? quis ſignificantius poteſt, quàm q̄ Curetum, Aetholorumq́; præliū
exponit? Iam ſimilitudines, amplificationes, exempla, digreſſus, ſigna
rerum, & argumenta, cæteráq; probandi, ac refutandi, ſunt ita mul
ta, ut etiam qui de artibus ſcripſerunt, plurima earum rerū teſtimo-
nia ab hoc poëta petant. Nam & epilogus q̄dem quis inquam poterit
illis rogantis Achillem Priami precibus æquari? Quid in uerbis, ſen
tentijs, figuris, diſpoſitione totius operis, non'ne humani ingenij modū
excesſit? ut magni ſit uiri uirtutes eius, non æmulatione, quod fieri
nō poteſt, ſed intellectu ſequi. Verū hic omnes ſine dubio & in omni
genere eloquentiæ procul à ſe reliquit. Heroicos tamen præcipue ui
delicet quia clariſſima in materia ſimilis cōparatio eſt. Raro aſſur-
git Heſiodus, magnáq; pars eius in nominibus eſt occupata, tamē uti=
les circa præcepta ſententiæ, lenitasq́; uerborū, & expoſitionis pro-
babilis, daturq́; ei palma in illo mediocri genere dicendi. Contra in
Anthimacho uis, & grauitas, & minime uulgare eloquēdi genus ha
bet laudē, ſed quāuis ei ſecundos ferè grāmaticorū cōſenſus deferat,
& affectibus, & iucunditate, & diſpoſitione, et omnino arte defici=
tur, ut planè manifeſte appareat quanto ſit aliud proximū eſſe, aliud
ſecundū, Panyaſim ex utroq; miſtum putant, in eloquendo neutriusq́;
æquare uirtutes, alterū tamen ab eo materia, alterū diſponēdi ratiōe
ſuperari. Apollonius in ordinē à grāmaticis datū nō uenit, q̄a Ari=

starchus, atq; Aristophanes poëtarum iudices neminem sui temporis in numerum redegerunt, nō tamen contemnendū edidit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, nullus affectus, nulla persona, nulla cuiusquā sit oratio, sufficit tamen operi, cui se parem credidit. Admirabilis in suo genere Theocritus, sed musa illa rustica, & pastoralis non forum modo, uerum ipsam etiam urbem reformidat. Audire uideor undiq; congerētes nomina plurimorū poëtarū, quid Herculis acta nō bene Pisandros? quid Nicandrum frustra secuti Macer, atq; Virgilius? Quid Euphorionem frustra transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idē nunquam certe conditorū chalcidico uersu carminum fecisset in bucolicis mentionem. Quid Horatius frustra Tyrteū Homero subiungit? nec sane quisquam est tam procul a cognitione eorū remotus, ut nō indicē certe ex bibliotheca sumptum transferre in libros suos possit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec utiq; damno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid, sed ad illos iam perfectis, constitutisq; uiribus reuertemur, quod etiam in cœnis grandibus sæpe facimus, ut cū optimis satiati simus, uarietas tamen nobis ex uiliorbus grata sit. Tunc & elegiā uacabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus, secundas confessione plurimorū Philætas occupauit. Sed dum assequimur illā firmā, ut dixi, facilitatē, optimis assuescendū est, & multo magis, qa multorū lectione formanda mens, & ducendus color. Itaq; ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborū ad hæc maxime pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cū ualidæ, tum breues, uibrantesq; sententiæ, plurimū sanguinis, atq; neruorum, adeo ut uideatur qbusdam, quod qdē minor est, materiæ esse non ingenij uitiū. Nouem uero lyricorum longe Pindarus princeps spiritus magnificentia, sententijs, figuris, beatissima rerum, uerborumq; copia, & uelut quodā eloquentiæ flumine, propter quæ Horatius eū merito credidit nemini imitabilē. Stesichorus quàm sit ingenio ualidus, materiæ quoq; ostendunt, maxima bella, & clarissimos canentem duces, et epici carminis onera lyra sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul, loquendoq; debitam dignitatem, ac si tenuisset modum, uidetur æmulari proximus Homerum potuisse, sed redundat, atq; effunditur, quod ut est reprehendendum, ita copiæ uitium est. Alcæus in parte operis aureo plectro merito donatur, qua tyrannos insectatur, multum etiam moribus confert, in eloquendo quoq; breuis, & magnificus, & diligens, & plurimū Horatio similis, sed in lusus, et in amores descēdit, ma=

ioribus tamen aptior. Simonides tenuis, alioquin sermone proprio, & iucunditate quadam commendari potest, præcipua tamen eius in commouenda miseratione uirtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiusdem operis authoribus præferant. Antiqua illa comœdia cum synceram illam sermonis attici gratiam propè sola retinet, tum fœcundissimæ libertatis, et si est in sectandis uitijs præcipua, pluriũ tamen uirium etiam in cæteris partibus habet. Nam & grandis, et elegans, & uenusta, & nescio an ulla, post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est, aut similior sit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius authores, Aristophanes tamen, & Eupolis, Cratinusq; præcipui. Tragœdias primus in lucẽ Aeschylus protulit sublimis, & grauis, & grandiloquus, sæpe usq; ad uitium, sed rudis in plerisq;, & incompositus propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre posterioribus poëtis Athenienses permisere. Suntq; eo modo multi coronati, sed longe clarius illustrauerunt hoc opus Sophocles, atq; Euripides, quorum in dispari dicendi uia uter sit poëta melior, inter plurimos quæritur. Idq; ego sanè, quando ad præsentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur necesse est, ijs, qui se ad agendum comparant, utiliorem longe Euripidem fore. Nanq; is & ui, et sermone, quo ipsum reprehendunt, quibus grauitas, & cothurnus, & sonus Sophoclis uidetur esse sublimior, magis accedit oratorio generi, & sententijs densus, & in ijs, quæ à sapientibus tradita sunt, penè ipsis par, & in dicendo, atq; respondendo cuilibet eorum, qui fuerunt in foro diserti, comparandus. In affectibus uero cum omnibus mirus, tum in ijs, qui miseratione constant, facile præcipuus, & admirandus maxime est, ut sæpe testatur, & eum secutus, quanquã in opere diuerso Mænander, qui uel unus, meo quidem iudicio, diligenter lectus ad cuncta, quæ præcipimus, efficienda sufficiat, ita omnem uitæ imaginem expressit, tanta in eo inueniendi copia, & eloquendi facultas, ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. nec nihil profecto uiderunt, qui orationes, quæ Charisij nomine eduntur, à Mænandro scriptas putant, sed mihi longe magis orator probari in opere suo uidetur, nisi forte aut alia mala iudicia, quæ epithrepontes, epicleros, lectos habent, aut meditationes in Sophocle, & nomotheth e hypobolimæo non omnibus oratoris numeris sunt absolutæ. Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum esse declamatoribus puto, quoniam ijs necesse est secundum conditionem controuersiarum plures subire personas patrum, filiorum, marito-

rum,

rum,militum,ruſticorum,diuitum,pauperum,iraſcentium, precan-
tium,mitium,aſperorũ. In quibus omnibus mire cuſtoditur ab hoc
poëta decor, atq; ille qdem omnibus eiuſdem operis authoribus ab-
ſtulit nomen,& fulgore quodam ſuæ claritatis tanebras obduxit.
habent tamen alij quoq; comici,ſi cum uenia legantur,quædam quæ
poſſis decerpere,& præcipue Philemon, qui ut prauis ſui temporis
iudicijs Mænandro ſæpe prælatus ſit, conſenſu tamen omnium me-
ruit credi eſſe ſecundus. Hiſtoriam multi ſcripſere præclare, ſed
nemo dubitat longe duos cæteris præferendos,quorum diuerſa uir=
tus laudem penè eſt parem conſecuta.Denſus & breuis,& ſemper
inſtans ſibi Thucydides.dulcis,& candidus,& effuſus Herodotus.
ille concitatis, hic remiſſis affectibus melior. ille concionibus, hic ſer-
monibus.ille ui,hic uoluptate.Theopompus ijs proximus,ut in hiſto=
ria prædictis minor,ita oratori magis ſimilis, ut qui ante quàm eſt
ad hoc opus ſolicitatus,diu fuerit orator. Philiſtus quoq; meretur, qui
turbæ,quamuis bonorum poſt hos authorũ eximatur, imitator Thu=
cydidis,& ut multo infirmior,ita aliquatenus lucidior.Ephorus(ut
Iſocrati uiſum)calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium,fides
infamatur. longo poſt interuallo temporis natus Timagenes, uel hoc
ipſo probabilis, quod intermiſſam hiſtorias ſcribendi induſtriam
noua laude reparauit. Xenophon non excidit mihi,ſed inter phi-
loſophos reddendus eſt. Sequitur oratorum ingens manus, ut cum
decem ſimul Athenis ætas una tulerit, quorum longe princeps De=
moſthenes,ac penè lex orandi fuit,tanta uis in eo,tam denſa omnia,
ita quibuſdam neruis intenta ſunt,tam nihil otioſum,is dicendi mo=
dus, ut nec quid deſit in eo, nec quid redundet inuenias. Plenior
Aeſchines, & magis fuſus, & grandiori ſimilis, quo minus ſtri=
ctus eſt, carnis tamen plus habet, minus lacertorum. Dulcis in
primis, & acutus Hyperides eſt, ſed minoribus cauſis, ut non
dixerim utilior,magis par.his ætate Lyſias maior,ſubtilis,atq; ele=
gans, & quo nihil ſi oratori ſatis ſit,docere quæras perfectius.nihil
enim eſt inane,nihil arceſſitum,puro tamen fonti,quàm magno flu=
mini propior.Iſocrates in diuerſo genere dicendi nitidus,& compoſi
tus,& palæſtræ quàm pugnæ magis accommodatus.Omnes dicendi
ueneres ſectatus eſt,nec immerito,auditorijs enim ſe non iudicijs cō=
pararat,inuentione facilis,honeſti ſtudioſus,in compoſitione adeo di=
ligens,ut cura eius reprehendatur. Neq; ego in his, de quibus ſum
locutus,has ſolas uirtutes,ſed has præcipuas puto, nec cæteros parum

fuisse magnos. quinetiam Phalereum illum Demetrium (quanquam
is primus inclinasse eloquentiam dicitur) multum ingenij habuisse et
facundiæ fateor, uel ob hoc memoria dignum, quod ultimus est ferè
ex atticis, qui dici possit orator, quem tamen in illo medio genere dicen
di præfert omnibus Cicero. Philosophorum, ex q̄bus plurimum se
traxisse eloquentiæ M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem
esse præcipuum? siue acumine disserendi, siue eloquendi facultate
diuina quadam, & homerica. multum enim supra prosam orationẽ,
& quã pedestrẽ græci uocant, surgit, ut mihi nõ hominis ingenio,
sed quodã delphico uideatur oraculo instinctus. Quid ego cõmemo-
rẽ Xenophontis illã iucunditatem inaffectatã? sed quam nulla affe=
ctio consequi possit, ut ipsæ sermonem gratiæ finxisse uideantur. Et
quod de Pericle ueteris comœdiæ testimonium est, in hunc transferri
iustissime possit, in labris eius sedisse quandam persuadendi deam.
Quid reliquorum Socraticorum elegantiam? quid Aristotelem? quem
dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suauitate,
an inuentionum acumine, an uarietate operum clariorem putem.
Nam in Theophrasto tam est eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo
quoq; nomen traxisse dicatur. Minus indulsere eloquentiæ stoici uete
res, sed cũ honesta suaserunt, tum in colligendo, probandoq; quæ insti
tuerant, plurimũ ualuerũt, rebus tamen acuti magis quàm, id quod
sanè nõ affectant, oratione magnifici. Idẽ nobis per Romanos quo
que authores ordo ducendus est. Itaq; ut apud illos Homerus, sic apud
nos Virgilius auspicatissimum dederit exordium, omnium eius gene
ris poëtarum græcorũ, nostrorumq; illi haud dubie proximus. Vtar
enim uerbis ijsdem, quæ ab Afro Domitio iuuenis accepi, q̄ mihi in
» terroganti, quem Homero crederet maxime accedere. Secundus inq̄t,
» est Virgilius, propior tamen primo, quàm tertio. Et hercle, ut illi na-
turæ diuinæ, atq; cœlesti cessimus, ita curæ, & diligẽtiæ, uel ideo in
hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum, & q̃to eminentioribus
uincimur fortasse æqualitate pensamus. Cæteri omnes longe sequun-
tur. Nam Macer, & Lucretius legendi quidem, sed non ut φράσιν
idest ut corpus eloquentiæ faciant, elegantes in sua quisq; mate-
ria, sed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in his, per
quæ nomen est assecutus, interpres operis alieni, non spernendus qui
dẽ, uerum ad augendã facultatẽ dicẽdi parũ locuples. Ennium sicut
sacros uetustate lucos adoremus, ĩ q̄bus grãdia, et antiqua robora, iã
nõ tantã habent speciẽ quantã religionẽ. Propiores alij ad hãc phra
sin, de qua loquimur, magis utiles. Lasciuius quidem in heroicis quan=

quam

quā Ouidius, & nimium amator ingenij ſui, laudandus tamen par
tibus. Cornelius autē Seuerus, et ſi uerſificator quàm poëta melior,
ſi tamen, ut eſt dictum, ad exemplar primi libri bellum ſiculum per
ſcripſiſſet, uindicaret ſibi iure ſecundum locum, ſed eum conſumari
mors immatura nō paſſa eſt, puerilia tamen eius opera, & maximā
indolem oſtendunt, & admirabilem præcipue in ætate illa recti ge=
neris uoluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amiſimus.
uehemens, & poëticum ingenium Salei Baſſi fuit, nec ipſum ſenectu
te maturauit, Rabirius, ac Pedo nō indigni cognitione, ſi uacet. Lu
canus ardens, & concitatus, & ſententijs clariſſimus, &, ut dicā, q̃d
ſentio, magis oratoribus, quàm poëtis numerandus. Hos nominaui-
mus, q̃a Germanicum Auguſtum ab inſtitutis ſtudijs deflexit cura ter
rarum, parumq́; dijs uiſum eſt eſſe eum maximum poëtarū? Quid
tamen ijs ipſis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis ſucceſſe
rat, ſublimius, doctius, omnibus deniq; numeris præſtantius. Quis
enim caneret bella melius, quàm qui ſic gerit? quem præſidentes ſtu-
dijs deæ propius audirent? cui magis ſuas artes aperiret familiare nu
men Mineruæ? Dicent hæc plenius futura ſecula. Nunc enim cætera=
rum fulgore uirtutum laus iſta præſtringitur, nos tamen ſacra litera=
rum colentes feras Cæſar, ſi non tacitum hoc præterimus. & Virgi-
liano certe uerſu teſtamur,
» Inter uictrices ederā tibi ſerpere lauros. Elegia græcos quoq;
prouocamus, cuius mihi terſus, atq; elegans maxime uidetur author
Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ouidius utroq; laſciuior, ſicut
durior Gallus. Satyra quidem tota noſtra eſt, in qua primus inſi=
gnem laudem adeptus eſt Lucilius, q̃ quoſdam ita deditos ſibi adhuc
habet amatores, ut eum non eiuſdem modo operis authoribus, ſed
omnibus poëtis præferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum
ab Horatio diſſentio, qui Luciliū fluere lutulentum, & eſſe aliquid,
quod tollere poſſis, putat. Nam eruditio in eo mira, & libertas, atq;
inde acerbitas, & abunde ſalis. Multo eſt terſior, ac purus magis
Horatius, & ad notandos hominū mores præcipuus. multum et ueræ
gloriæ, quamuis uno libro, et Perſius meruit. Sunt clari hodie quoq;
& qui olim nominabuntur. Alterū illud eſt & prius ſatyræ ge=
nus, quod non ſola carminum uarietate mixtum condidit Terentius
Varro uir Romanorum eruditiſſimus, plurimos hic libros, et doctiſ
ſimos cōpoſuit peritiſſimus linguæ latinæ, et omnis antiquitatis, &
rerū græcarū, noſtrarumq́;, plus tamen ſcientiæ collaturus quàm elo
quentiæ. Iambus non ſanè à Romanis celebratus eſt, ut proprium

opus, a quibusdam interpositus, cuius acerbitas in Catulo, Bibaculo, Horatio, quanquam illi epodos interuenire non reperiatur. At lyricorũ idem Horatius ferè solus legi dignus. nam et insurgit aliquando, & plenus est iucunditatis, et gratiæ, & uarijs figuris, et uerbis felicissime audax. Siquem adijcere uelis, is erit Cessius Bassus, quẽ nuper uidimus, sed eum longe præcedunt ingenia uiuentiũ. Tragœdiæ scriptores Accius, atq; Pacuuius clarissimi grauitate sententiarum, uerborumq; pondere, & authoritate personarum. Ceterũ nitor, & summa in excolendis operibus manus magis uideri potest temporibus, quàm ipsis defuisse, uirium tamen Accio plus tribuitur, Pacuuium uideri doctiorem, q esse docti affectant, uolunt. Iam Varij Thyestes cuilibet græcorum comparari potest. Ouidij Medea uidetur mihi ostendere quantũ uir ille præstare potuerit, si ingenio suo temperare, quàm indulgere maluisset. Eorum, quos uiderim, longe princeps Pomponius Secundus, quem senes parum tragicum putabant, eruditione, ac nitore præstare confitebantur. In comœdia maxime claudicamus, licet Varro musas Epi Stolonis sententia plautino dicat sermone locuturas fuisse, si latine loqui uellent, licet Cæcilium ueteres laudibus ferant, licet Terentij scripta ad Scipionem Africanum referantur, quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra uersus trimetros stetissent, uix leuem consequimur umbram, adeo ut mihi sermo ipse romanus non recipere uideatur illam solis concessam atticis uenerem, quando eam ne græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinamq; non inquinasset argumenta puerorum fœdis amoribus mores suos fassus. At historia non cesserit græcis, nec opponere Thucydidi Sallustium uerear, nec indignetur Herodotus sibi æquari T. Liuium, cum in narrando miræ iucunditatis, clarissimiq; candoris, tum in concionibus supra quàm enarrari potest, eloquentem, ita dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata, sed affectus quidem, præcipue eos, qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum commendauit magis. Ideoq; immortalem illam Sallustij uelocitatem diuersis uirtutibus consecutus est. Nã mihi egregie dixisse uidetur Seruilius Nouianus, pares eos magis quàm similes, qui & ipse a nobis auditus est clarus ingenio, & sententijs crebrior, sed minus pressus, quàm historiæ authoritas postulat, quam paulum ætate præcedens eum Bassus Aufidius egregie utique in libris belli germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam uiribus minor. Superest adhuc

& exornat ætatis noſtræ gloriam uir ſeculorum memoria dignus,
qui olim nominabitur, nunc intelligitur, habet amatores, nec imme
rito, ut libertas, quanquam circunciſis quæ dixiſſet, ei nocuerit, ſed
elatum abunde ſpiritum, & audaces ſententias deprehendas, etiam
in iis, quæ manent. Sunt & alij ſcriptores boni, ſed nos genera de-
guſtamus, non bibliothecas excutimus. Oratores uero uel præcipue
latinam eloquentiam parem facere græcæ poſſunt. Nam Ciceronem
cuicunq; eorum fortiter oppoſuerim, nec ignoro quantam mihi con=
citem pugnam, cum præſertim non id ſit propoſiti, ut eum Demo=
ſtheni comparem hoc tempore. neque enim attinet, cum Demo=
ſthenem in primis legendum, uel ediſcendum potius, putem, quorum
ego uirtutes pleraſq; arbitror ſimiles, conſilium, ordinem, diuidendi,
præparandi, probãdi rationem. omnia deniq;, quæ ſunt inuentionis.
In eloquendo eſt aliqua diuerſitas. denſior ille, hic copioſior. ille con=
cludit aſtrictius, hic latius pugnat. ille acumine ſemper, hic frequen
ter, & pondere. illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adijci. curæ plus
in illo, in hoc naturæ, ſalibus certe, & commiſeratione, qui duo plu=
rimum affectus ualent, uincimus, & fortaſſe epilogos illi mos ciuita
tis abſtulerit. Sed & nobis illa, quæ attici mirantur, diuerſa latini
ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidẽ, quanquam ſunt
utriuſq;, nulla contentio eſt. Cedendũ uero in hoc, quod & ille prior
fuit, & ex magna parte Ciceronem quantus eſt fecit. Nam mihi ui-
detur M. Tullius, cum ſe totum ad imitationem græcorum contuliſ=
ſet, effinxiſſe uim Demoſthenis, copiam Platonis, iucunditatem Iſo=
cratis. nec uero quod in quoq; optimum fuit ſtudio conſecutus eſt tan
tum, ſed plurimas, uel potius omnes ex ſe ipſo uirtutes extulit, im-
mortalis ingenij beatiſſima ubertas. non enim pluuias (ut ait Pinda
rus) aquas colligit, ſed uiuo gurgite exundat, dono quodam prouiden
tiæ genitus, in quo totas uires ſuas eloquentia experiretur. Nam
quis docere diligentius, mouere uehementius poteſt? cui tanta unquã
iucunditas affuit? ut ipſa illa, quæ extorquet, impetrare eum
credas, & cum tranſuerſum ui ſua iudicem ferat, tamen ille non
rapi uideatur, ſed ſequi. Iam omnibus, quæ dicit tanta autho-
ritas ineſt, ut diſſentire pudeat, nec aduocati ſtudium, ſed teſtis, aut
iudicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ uix ſingula
quiſquam intentiſſima cura conſequi poſſet, fluunt illaborata, &
illa, qua nihil pulchrius auditu eſt, oratio præ ſe fert tamen feli-
ciſſimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis
ſuæ regnare in iudicijs dictus eſt, apud poſteros uero id eſt conſe=

cutus, ut Cicero iam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur spectemus, hoc propositum nobis sit exemplũ. Ille se profecisse sciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Asinio Pollione inuentio, summa diligentia, adeo, ut qbusdam etiam nimia uideatur, & consilij, et animi satis, à nitore, et iucũditate Ciceronis ita longe abest, ut uideri possit seculo prior. At Messala nitidus, & candidus, et quodammodo præ se ferens in dicẽdo nobilitatem suam uiribus minor. C. uero Cæsar si tantum foro uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illũ eodẽ animo dixisse, quo bellauit, appareat, exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cuius proprie studiosus fuit, elegantia. Multũ ingenij in Cœlio, et præcipue in accusando, multa urbanitas, dignusq; uir, cui & mens melior, & uita longior contigisset. Inueni q Caluũ præferrent omnibus, inueni qui contra crederent eum nimia in se calumnia uerũ sanguinem perdidisse, sed est & sancta, et grauis oratio. & castigata, & frequenter uehemens quoq;. imitator est autem atticorum, fecitq; illi properata mors iniuriam, siquid adiecturus, non siquid detracturus fuit. insignem & Seruius Sulpitius nõ immerito famam tribus orationibus meruit. Multa si cum iudicio legatur dabit imitatione digna Cassius Seuerus, q si cæteris uirtutibus colorẽ, & grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingenij plurimum est in eo, & acerbitas mira, & urbanitas eius summa, sed plus stomacho, quàm cõsilio dedit. Præterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt autem alij multi diserti, quos psequi longum est. Eorum, quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius africanus longe præstantissimi, uerborũ arte ille, & toto genere dicendi præferendus, & quẽ in numero ueterum locare nõ timeas, hic concitatior, sed in cura uerborũ nimius, & cõpositione nonnunquam longior. & translationibus parũ modicus. Erant clara & nuper ingenia. nã et Trachallus plerunq; sublimis, & satis apertus fuit, & quem uelle optima crederes, auditus tamen maior. nã & uocis quantam in nullo cognoui felicitas, et pronuntiatio uel scenis suffectura, et decora. Omnia deniq; ei, quæ sunt extra, superfuerunt. Et Vibius Crispus cõpositus, & iucundus, & delectationi natus, priuatis tamen causis, quàm publicis melior. Iulio secundo si longior contigisset ætas, clarissimum profecto nomen oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim atq; adijciebat cæteris uirtutibus suis, quod desyderari potest. id est autẽ, ut esset multo magis pugnax, ut sæpius ad curã rerũ ab elocutione respiceret. Cæterum interce-

ptus quoq; magnum sibi uendicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando, quod uelit gratia, tam candidum & lene, & speciosum dicendi genus, tanta uerborum etiam quæ assumpta sunt proprietas, tanta etiam in quibusdã ex periculo petitis significantia. Habebunt qui post nos de oratoribus scribent, magnam eos, qui nunc uigent, materiam uere laudandi. Sunt enim summa hodie, qbus illustratur forum, ingenia, nanq; & consumati iam patroni ueteribus æmulantur, et eos iuuenum ad optima tendentiũ imitatur, ac sequitur industria. Supersunt qui de philosophia scripserint. quo in genere paucissimos adhuc eloquentes literæ romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui, ut ubiq;, etiam in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius uero multoq;, quàm in orationibus præstantior Brutus, sufficit ponderi rerum, scias eum sentire, quæ dicit. scripsit nõ parũ multa Cornelius Celsus Sceptios secutus, non sine cultu, ac nitore. Plaucus in stoicis rerum cognitioni utilis. in epicuris leuis qdem, sed non iniucundus tamen author est Catius. Ex industria Senecã in omni genere eloquentiæ uersatum distuli propter uulgatam falsò de me opinionem, quia damnare eum, et inuisum quoq; habere sum creditus. Quod accidit mihi dum corruptum, & omnibus uitijs fractum dicendi genus reuocare ad seueriora iudicia contendo. tum autẽ ferè solus hic in manibus adolescentiũ fuit, quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille nõ destiterat incessere, cũ diuersi sibi conscius generis placere se in dicendo posse, in qbus illi placerent, diffideret. amabant autẽ eum magis, quàm imitabantur, tantumq; ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis descẽderat. Foret enim optandũ pares, ac saltem proximos illi uiro fieri, sed placebat propter sola uitia, & ad ea se quisq; dirigebat effingẽda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret eodẽ modo dicere, Senecam infamabat, cuius et multæ alioquin, et magnæ uirtutes fuerunt. Ingenium facile, & copiosum, plurimũ studij, & multarum rerũ cognitio, in qua tamen aliquando ab ijs, qbus inquirenda quædã mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnem ferè studiorum materiã. nam & orationes eius, & poëmata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In philosophia parũ diligens, egregius tamen uitiorum insectator fuit, multæ in eo, claræq; sententiæ, multa etiam morum gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraq;, atq; eo perniciosissima, quod abundant dulcibus uitijs, uelles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. nã nisi aliqua contempsisset, si parũ concupisset, si non omnia sua amasset, si rerũ pondera minutissimis sententijs non fregisset, cósensu po-

tius eruditorum, quàm puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoq; iam robustis, & seueriore genere satis firmatis legendus, el ideo quod exercere potest utrunq; iudicium. Multa enim, ut dixi, pr banda in eo, multa etiam admiranda sunt, eligere modo curæ sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora uellet, quæ quod uoluit, effecit.

De imitatione.

EX HIS, cæteris'q; lectione dignis authoribus, & uerborum sumenda copia est, & uarietas figurarũ, & cõponendi ratio, tum ad exemplũ uirtutum omniũ mens dirigẽda. Neq; enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione. Nã ut inuenire primum fuit, est'q; præcipuũ, sic ea, quæ bene inuenta sunt, utile sequi, atq; omnis uitæ ratio sic constat, ut quæ probamus in alijs, facere ipsi uelimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur, sic musici uocem docentiũ, pictores opera priorũ, rustici probatã experimento culturã in exemplũ tuentur. Omnis deniq; disciplinæ initia ad propositum sibi præscriptũ formari uidemus. & hercle necesse est aut similes, aut dissimiles bonis simus. Similem raro natura præstat, frequenter imitatio, sed hoc ipsum, qđ tanto faciliorẽ nobis rationẽ rerũ omnium facit, quàm fuit ijs, qui nihil, quod sequerẽtur, habuerunt, nisi caute, & cũ iudicio apprehenditur, nocet. Ante oĩa igitur imitatio per se ipsa nõ sufficit, uel qa pigri est ingenij contentũ esse ijs, quæ sunt ab illis inuenta. Quid enim futurũ erat tẽporibus illis, quæ sine exẽplo fuerunt, si homines nihil nisi qđ iam cognouissent faciendũ sibi, aut cogitandũ putassent? nempe nihil fuisset inuentum, cur igitur nefas est reperiri aliquid à nobis, quod aute nõ fuerit? an illi rudes sola mentis natura ducti sunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quærẽdũ nõ eo ipso concitemur, quod certe scimus inuenisse eos, q quæsierint. Et cũ illi, qui nullũ cuiusquã rei habuerint magistrum, plurima in posteros tradiderunt, nobis usus illarũ rerũ ad eruendas alias nõ proderit, sed nihil habebimus nisi beneficij alieni? quẽadmodum qdam pictores in id solũ student, ut describere tabulas mensuris, ac lineis sciant. Turpe etiã illud est, esse contentum id consequi, qđ imiteris. Nã rursus qd erat futurũ, si nemo plus effecisset eo, qp sequebatur? Nihil in poëtis supra Liuiũ Andronicũ, nihil in historijs supra pontificũ annales haberemus, ratibus adhuc nauigaremus, non esset pictura, nisi quæ lineas modo extremas

umbræ, quã corpora in sole fecissent, circunscriberet. Ac si omnia pcenseas, nulla sit ars, qualis inuenta est, nec intra initium stetit, nisi forte nostra potissimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demũ nihil crescat. nihil enim crescit sola imitatione. Quod si prioribus adijcere fas nó est, quomodo sperare possimus ullũ oratorẽ pfectum? cũ in ijs, quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuentus, in quo nihil aut desyderetur, aut reprehendatur, sed etiã q summa nó appetent, cótendere potius quàm sequi debent. Nã qui agit, ut prior sit, forsitan etiam si non transierit, æquabit. Eum uero nemo potest æquare, cuius uestigijs sibi utiq; insistendũ putat, necesse est enim semper sit posterior, q sequitur. Adde quod plerunq; facilius est plus facere, quàm idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa qdem natura in hoc ita eualuerit, ut non res, quæ simillimæ uideantur, discrimine aliquo discernantur. Adde quod quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo, qđ imitatur, ut umbra corpore, et imago facie, et actus histrionũ ueris affectibus, quod in orationibus quoq; euenit. Nanq; ijs, quæ in exemplũ assumimus, subest natura, et uera uis. Contra omnis imitatio ficta est, & ad alienũ propositũ accommodatur, quo fit, ut minus sanguinis, ac uiriũ declamationes habeant, quàm orationes, quod in illis uera, in his assimulata materia est. Adde qđ ea, quæ in oratore maxima sunt, imitabilia nó sunt, ingeniũ, inuentiones, facilitas, & qcqd arte non traditur. Ideoq; pleriq; cũ uerba quædã ex orationibus excerpserunt, aut aliquos cópositionis certos pedes, mire à se quæ elegerunt, effingi arbitrantur, cũ uerba intercedãt, inualescantq; tẽporibus, ut quorũ certissima sit regula in consuetudine, eaq; non sua natura sint bona, aut mala, nã p se soni tantũ sunt, sed prout opportune, proprieq;, aut secus collocata sunt, et cópositio cũ rebus accómodata sit, tũ ipsa uarietate gratissima. Quapropter exactissimo iudicio circa hãc partẽ studiorũ examinãda sunt oia. primũ quos imitemur, nã sunt plurimi, q similitudinẽ pessimi cuiusq;, et corruptissimi cócupierunt. tũ in ipsis, quos elegerimus, qd sit, ad qđ nos efficiẽdũ cóparemus. Nã in magnis quoq; authoribus incidunt aliqua uitiosa, & à doctis inter ipsos etiã mutuo reprehẽsa, atq; utinam tam bona imitantes dicerẽt melius, quàm mala peius dicant. Nec uero saltem ijs, qbus ad euitanda uitia iudicij satis fuit, sufficiat imaginẽ uirtutis effingere, et solã (ut sic dixerim) cutẽ, uel potius illas Epicuri figuras, quas è summis corporibus dicit effluere, hoc autẽ ijs accidit, q non introspectis penitus uirtutibus ad primum se uelut aspectũ orationis aptarunt, & cũ ijs felicissime

cessit imitatio, qui uerbis, atq; numeris sunt non multum differentes. uim dicendi, atq; inuentionis non assequuntur, sed plerunq; declinant in peius, & proxima uirtutibus uitia comprehendunt, fiuntq; pro grandibus, tumidi, pressis, exiles. fortibus, temerarij. lætis, corrupti. cōpositis, exultantes. simplicibus, negligētes. Ideoq; q horride, atq; incōposite quidlibet illud frigidum, & inane extulerunt, antiquis se pares credunt, qui carent cultu, atq; sententijs atticis scilicet q præcisis cōclusionibus obscuri. Sallustium, atq; Thucydidem superant. tristes ac ieiuni Pollionem æmulantur otiosi, & supini, siquid modo longius circunduxerunt, iurant ita Ciceronem locuturum fuisse. Nouercam quosdam, q se pulchre expressisse genus illud huius cœlestis in dicendo uiri sibi uiderentur, si in clausula posuissent, esse uideatur. Ergo primū est, ut qđ imitaturus est quisq; intelligat. Et quare bonū sit sciat, tum in suscipiendo onere consulat suas uires. Nam quædam sunt inimitabilia, qbus aut infirmitas naturæ non sufficiat, aut diuersitas repugnet. nec cui tenue ingenium erit, sola uelit fortia, & abrupta. cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis, et uim suam perdat, & elegantiam, quam cupit, non persequatur. Nihil est enim tā indecens, quām cū mollia durescunt. atq; ego illi præceptori, quem institueram in libro secundo credidi, non ea sola docenda esse, ad quæ quenq; discipulorum natura compositum uideret. nam & is adiuuare debet, quæ in quoq; eorum inuenit bona, & quantum fieri potest, adijcere, quæ desunt, & emendare quædam, et mutare. Rector enim est aliorum ingeniorum, atq; formator. difficilius est naturam suā fingere. Sed ne ille qdem doctor, quanquam omnia, quæ recta sunt, uelit esse in suis auditoribus quāplenissima, in eo tamen, cui naturam obstare uiderit, laborabit. Id quoq; uitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poëtas nobis, & historicos in illis operibus oratores, aut declamatores imitandos putemus. sua cuiq; proposita lex. suus cuiq; decor est. nec comœdia in cothurnos assurgit. nec contra tragœdia socco ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliqd cōmune. id imitemur, quod cōmune est. Etiā solet hoc incōmodi accidere ijs, q se uni alicui generi dediderunt, ut si asperitas ijs placuit alicuius, hanc etiā in leni, ac remisso causarū genere non exuant. si tenuitas, aut nuditas, in asperis, grauibusq; causis ponderi rerū parum respondeant, cū sit diuersa non causarū modo inter seipsas conditio, sed in singulis etiam partium causæ, sintq; q alia leniter. alia aspere. alia concitate. alia remisse. alia docēdi. alia mouendi gratia dicant, quorum omnium dissimilis, atq; diuersa inter se ratio est.

tio est. Itaq; ne hoc qdẽ suaserim uni se alicui proprie, quẽ ꝑ omnia sequatur, addicere. Longe omniũ perfectissimus græcorũ Demosthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius alij. plurima ille, sed non q maxime imitandus, & solus imitandus est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere, quomodo M. Tullius dixit? Mihi qdem satis esset, si omnia consequi possem. quid tantum noceret, uim Cæsaris, asperitatem Cœlij, diligentiam Pollionis, iudiciũ Calui qbusdam in locis assumere? Nam præter id, quod prudentis est, quod in quoq; optimum est, si possit suum facere, tum in tanta rei difficultate, unum intuentes uix aliqua pars sequitur. Ideóq; cum totũ exprimere, quẽ elegeris, penè sit homini inconcessum, pluriũ bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; loco conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam sæpius idem dicam) non sit tantum in uerbis, illuc intendẽda mens, quantũ fuerit illis uiris decoris in rebus, atq; ꝑsonis, quod consilium, quæ dispositio, quàm omnia etiã, quæ delectationi uideantur data, ad uictoriã spectant, quid agatur proœmio, quæ ratio et quàm uaria narrandi, quæ uis probandi, ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis mouendis sciẽtia, quantaq; laus ipsa popularis utilitatis gratia assumpta, quæ tum est pulcherrima, cũ sequitur, non cum arcessitur. hæc si præuiderimus, tum ueræ imitabimur. Qui uero etiã propria ijs bona adiecerit, ut suppleat, quæ deerant, circuncidat siquid redũdabit, is erit, quẽ quærimus, perfectus orator, quẽ nunc consumari potissimũ oportebat, cũ tanto plura exempla bene dicendi supersunt, quàm illis, q adhuc summi sunt, contigerant. nã erit hæc quoq; laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

Qui modus scribendi sit.

AT HAEC Quidem auxilia extrinsecus adhibentur, in ijs autem, quæ nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert stylus. Nec immerito M. Tullius, hunc optimum effectorem, ac magistrũ dicendi uocat, cui sententiæ personam L. Crassi in disputationibus, quæ sunt de oratore assignando, iudiciũ suum cum illius authoritate coniunxit. Scribendum ergo q̃ diligentissime, & quamplurimum. nam ut terra altius effossa, generandis, alendisq́; seminibus fœcundior fit, sic profectus non à summo petitus, studiorum fructus effundit uberius, & fidelius continet. nã sine hac quidem conscientia, ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, & uerba in labris nascentia, illic ra-

dices, illic fundamenta sunt, illic opes, uelut sanctiore quodam ærario conditæ, unde ad subitos quoq; casus, cũ res exiget proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, & usu non exhauriantur. nihil enim rerũ ipsa natura uoluit magnũ effici cito, præposuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatem, quæ nascendi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uisceribus parentum continerentur. Sed cum sit duplex quæstio, quomodo, & quæ maxime scribi oporteat, iam hinc ordinẽ sequar. Sit primo uel tardus, dum diligens stylus, quæramus optima, nec primo se offerentibus gaudeamus. adhibeatur iudiciũ inuentis, dispositio probatis. delectus enim rerũ, uerborumq; habendus est, & pondera singulorũ examinanda, post subeat ratio collocandi, uersenturq; omni modo numeri, non, ut quodq; se proferet uerbum occupet locum, quæ q̃dem ut diligentius exequamur, repetenda sæpius erunt scriptori proxima. nã præter id, quod sic melius iunguntur prioribus sequentia, calor quoq; ille cogitationis qui scribendi mora refrixit, sic recipit ex integro uires, et uelut repetito spatio sumit impetum, quod in certamine saliendi fieri uidemus, ut conatum longius petant, et ad illud, quò cõtenditur, spatium cursu ferantur. Vtq; in iaculando brachia reducimus, & expulsuri tela neruos retro tendimus. Interim tamen, si feret flatus, danda sunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat. oĩa enim nostra, dum nascuntur, placent, alioquin nec scriberentur. Sed redeamus ad iudiciũ, et retractemus suspectã facilitatem, sic scripsisse Sallustium accepimus, & sanè manifestus est etiã ex opere ipso labor. Virgilium quoq; paucissimos die composuisse uersus author est Varrus. Oratoris quidem alia conditio est, itaq; hanc moram, & solicitudinem initijs impero. Nam primum hoc constituendũ, hoc obtinendum est, ut quàm optime scribamus. celeritatem dabit consuetudo, paulatim res facilius se ostendent, uerba respondebunt, cõpositio sequetur, cuncta deniq;, ut in familia bene instituta, in officio erunt. Summa hæc est rei, cito scribendo non fit, ut bene scribatur, bene scribendo fit, ut cito. Sed tum maxime, cum facilitas illa contigerit, resistamus, ac prohibeamus, & ferentes equos frenis q̃busdam coerceamus, quod non tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Nec uero rursus eos, qui robur aliquod in stylo fecerunt, ad infelicem calumniandi se pœnam alligandos puto. Nam quomodo sufficere ciuilibus officijs possit, qui singulis actionũ partibus insenescat? Sunt autẽ quibus nihil sit satis, omnia mutare, omnia aliter dicere, quàm occurrit, uelint, increduli quidam, & de ingenio suo pessime meriti, qui dili-

gentiam putant facere sibi scribendi difficultatem. Nec promptum est dicere utros peccare ualidius putem, qbus omnia sua placent, an qbus nihil. Accidit enim etiam ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, & in silentium usq; descendant nimia bene dicendi cupiditate, qua de re memini narrasse mihi Iulium Secundum illum æqualem meum, atq; à me (ut notum est) familiariter amatũ, miræ facundiæ uirum, infinitæ tamen curæ, quid esset sibi à patruo suo dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam, princeps, alioquin inter paucos, disertus, & dignus illa propinquitate. Is cum Secundum scholæ adhuc operam dantem tristem forte uidisset, interrogauit quæ causa frontis tam obductæ. nec dissimulauit adolescens tertium iam diem esse, ex quo omni labore, materiæ ad scribendum destinatæ non inueniret exordium, quo sibi non præsens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens, nunqd tu inquit, melius dicere uis quàm potes? Ita se res habet, curandum est, ut quamoptime dicamus, dicendum tamen pro facultate. ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Vt possimus autem scribere etiam plura, & celerius, non exercitatio modo præstabit, in qua sine dubio multum est, sed etiã ratio, si non resupini, spectantesq; tectum, & cogitationẽ murmure agitantes expectauerimus quid obueniat, quid res poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus, quo interim animo tandem ad scribendum accesserimus, sic nobis et initia, & quæ sequuntur natura ipsa præstabit. Certa sunt enim pleraq;, & nisi conniueamus in oculos incurrunt, ideoq; nec indocti, nec rustici diu quærunt unde incipiant, quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. Non ergo putemus semper optimum esse quod latet, ne immutescamus alioquin, si nihil dicendũ uideatur, nisi quod non inuenimus. Diuersum est huic eorũ uitiũ, q primo quasi decurrere per materiam stylo quamuelocissimo uolunt, & sequẽtes calorẽ, atq; impetum ex tẽpore scribunt. Hanc syluam uocant, repetunt, deinde & cõponunt quæ effuderant, sed uerba emendantur, et numeri manent, in rebus temere cõgestis, quæ fudit leuitas, protinus ergo adhibere curã rectius erit, atq; ab initio sic opus ducere, ut cælandum, nõ ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequemur, in qbus ferè plus calor quàm diligentia ualet. Satis apparet ex eo, quod hanc scribentiũ negligentiã damno, qd de illis dictãdi delitijs sentiam. Nam in stylo qdẽ quãlibet properato dat aliquã cogitationi morã non consequens celeritatem eius manus. Ille, cui dicta-

mus, urget, atq; interim pudet etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi conscium infirmitatis nostrae timentes. Quo fit, ut non rudia tantum, & fortuita, sed impropria interim, dum sola est connectendi sermonis cupiditas, effluant, quae nec scribentium curam, nec dicentium impetum consequantur. At idem ille, qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo, uelut offensator fuerit, inhibetur cursus, atque omnis, quae erat conceptae mentis intentio, mora, & interdum iracundia excutitur. Tum illa, quae apertiorē animi motum sequuntur, quaéq; ipsa animum quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere uultum, simul uertere latus, & interim obiurgare, quaéq; Persius notat, cum leuiter dicendi genus significat,

Nec pluteum (inquit) caedit, nec demorsos sapit ungues, etiam ridicula sunt, nisi cum soli sumus. Deniq; ut semel, quod est potissimum, dicam, secretum, quod dictando perit, atque liberum arbitris locum, & quam altissimum silentium scribentibus maxime conuenire nemo dubitauerit, non tamen protinus audiendi, qui credunt aptissima in hoc nemora, syluasq;, quod illa coeli libertas, locorumq; amoenitas, sublimem animum, & beatiorē spiritum parent, mihi certe iucundus hic magis, quàm studiorū hortator uidetur esse secessus. Nanq; illa ipsa, quae delectent, necesse est auocent ab intentione operis destinati. Neq; enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest, & quocunq; respexit desinit intueri quod propositum fuerat. Quare syluarum amoenitas, & praeter labentia flumina, & inspirantes ramis arborum aurae, uolucrumq; cantus, & ipsa late circunspiciendi libertas ad se trahunt, ut mihi remittere potius ista uoluptas uideatur cogitationem, quàm intendere. Demosthenes melius, qui se in locum, ex quo nulla exaudiri uox poterat, & ex quo nihil prospici potest, recipiebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideoq; lucubrantes silentium noctis, & clausum cubiculum, & lumen unum uelut rectos maxime teneat. Sed cum in omni studiorum genere, tum in hoc praecipue bona ualetudo, quaéq; eam maxime praestat, frugalitas necessaria est, cum tempora ab ipsa rerū natura ad quietem, refectionemq; nobis data, in acerrimum laborem conuertimus. Cui tamen non plus irrogandū est, quàm quod somno supererit. Obstat enim diligentiae scribendi etiam fatigatio, & abunde, si uacet, lucis spatia sufficiunt. Occupatos in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio quoties ad eam integri, ac refecti uenimus, optimum secreti genus. Sed silentium, & secessus, & undique

dique liber animus, ut sunt maxime optanda, ita non possunt semper contingere. Ideóq; non statim, siquid obstrepet, abijciendi codices erunt, & deplorandus dies, uerum incommodis repugnandũ, et hic faciendus usus, ut omnia, quæ impedient, uincat intentio, quã si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorũ, quæ oculis, uel auribus incursant ad animũ perueniet. An non frequenter etiã fortuita hæc cogitatio præstat, ut obuios nõ uideamus? et itinere deerremus? non consequemur idẽ, si & uoluerimus? Non est indulgendum causis desidiæ. nã si non nisi refecti, non nisi hilares, nõ nisi omnibus alijs curis uacantes, studendũ existimauerimus, semper erit, propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conuiuijs, uel concione etiã, faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cũ in medio foro tot circunstantibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiã clamoribus erit subito continua oratione dicendũ? si particulas, quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire nõ possumus? propter quæ ille idẽ tantus amator secreti Demosthenes in litore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret meditans consuescebat concionũ fremitus non expauescere. Illa quoq; minora, (sed nihil in studijs paruum est) non sunt transeunda, scribi optime ceris, in qbus facillima est ratio delendi, nisi forte uisus infirmior membranarũ potius usum exigat, quæ, ut iuuant aciem, ita crebræ relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquendæ autem in utrolibet genere contra uacuæ tabellæ, in quibus libera adijciendi sit excursio. nam interim pigritiã emendandi angustiæ faciunt, aut certe nouorum interpositione priora confundunt. Ne latas qdem ultra modum esse ceras uelim, expertus iuuenem studiosum alioquin, prælongos habuisse sermones, qa illos numero uersuum metiebatur, idq; uitium, quod frequenti admonitione corrigi nõ potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet uacare etiam locus, in quo notentur, quæ scribentibus solent extra ordinem, idest ex alijs, quàm qui sunt in manibus, locis occurrere. Irrumpũt enim optimi nonnunquam sensus, quos neq; inserere oportet, nec differre tutum est, quia interim elabuntur. interim memoriæ sui intentos ab alia inuentione declinant. Ideóq; optime sunt in deposito.

De emendatione.

SEQVITVR emendatio pars studiorũ longe utilissima. Neq; enim sine causa creditum est, stylum non minus agere,

cum delet. Huius autem operis est adijcere, detrahere, mutare, sed facilius in ijs, simpliciusq; iudicium quae replenda, uel deijcienda sunt. Premere uero tumentia, humilia extollere, luxuriantia astringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coercere duplicis operae. Nam & damnanda sunt quae placuerant, & inuenienda, quae fugerant. Nec dubium est optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post interuallum uelut noua, atq; aliena redeamus, ne nobis scripta nostra quasi recentes foetus blandiantur. Sed neq; hoc contingere semper potest, praesertim oratori, cui saepius scribere ad praesentes usus necesse est, & ipsa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia scripta tanquam uitiosa redeant, & quasi nihil fas sit rectum esse, quod primum est, melius existiment quicquid est aliud, idq; faciant, quoties librum in manibus resumpserunt, similes medicis etiam integra secantibus, accidit itaq; ut cicatricosa sint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certe quod sufficiat, ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoq; esse debet modus. Nam quod Cinnae Smyrnam nouem annis accepimus scriptam, & panegyricum Isocratis, qui parcissime decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet, cuius nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

Quae scribenda sunt praecipue.

PROXIMVM est, ut dicamus quae praecipue scribenda sunt. Hoc exuberantis quidem est operis, ut explicemus, quae sunt materiae, quae prima, aut secunda, aut deinceps tractanda sint. Nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum, & secundo, quo iam robustorum studijs ordinem dedimus. sed de quo nunc agitur, unde copia & facilitas maxime ueniat. Vertere graeca in latinum ueteres nostri oratores optimum iudicabant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequentissime praecipit, quinetiam libros Platonis, atq; Xenophontis edidit hoc genere translatos. Marco id Messalae placuit, multaeq; sunt ab eo scriptae ad hunc modum orationes, adeo, ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet, & manifesta est exercitationis huiusce ratio. Nam & rerum copia graeci authores abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus uerbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur nostris. Figuras uero, quibus maxime ornatur oratio, multas,

multas, ac uarias excogitandi etiam necessitas quædam est, quia ple
runq; a` græcis Romana dissentiunt. Sed etiam illa ex latinis conuer
sio multum & ipsa contulerit, ac de carminibus quidem neminem
credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpi
tius. Nam & sublimis spiritus attollere orationem potest, & uerba
poëtica libertate audaciora, præsumunt eandem proprie dicendi fa=
cultatem, sed & ipsis sententijs adijcere licet oratorium robur, &
omissa supplere, & effusa substringere. Neq; ego παράφρασιν esse
interpretationem tantum uolo. Sed circa eosdem sensus certamen,
atq; æmulationem. Ideoq; ab illis dissentio, qui uertere orationes la
tinas uetant, quia optimis occupatis quicquid aliter dixerimus, ne=
cesse sit esse deterius. Nam neq; semper est desperandum aliquid il-
lis, quæ dicta sunt, melius posse reperiri, neq; adeo ieiunam, ac pau
perem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel nó
possit, nisi forte histrionum multa circa uoces easdem uariare gestus
potest, orandi minor uis, ut dicatur aliquid præter quod in eadem
materia nihil dicendum sit. Sed esto neq; melius, quod inuenimus sit,
nec par, est certe proximus locus. an uero ipsi nos bis, ac sæpius de
eadem re dicimus, & quidem continuas nonnunquam sententias, nisi
forte contendere nobiscum possumus, cum alijs non possumus. Nam
si uno genere duntaxat bene dicetur, fas erit existimari præclusam
nobis a` prioribus uiam in dicendo, nunc uero innumerabiles sunt
modi, plurimæq; eodem uiæ ducunt, siue breuitatis gratia, siue co-
piæ, alia translatis uirtus, alia proprijs, hoc oratio recta, illud figu-
ra declinata commendat, ipsa deniq; utilissima est exercitationi diffi-
cultas. Quid quod authores maximi sic diligentius cognoscuntur?
Non enim scripta lectione secura transcurrimus, sed tractamus sin-
gula, & necessario introspicimus. Et quantum uirtutis habeant, uel
hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus, nec aliena tantum
transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit, ut
ex industria sumamus sententias quasdam, easq; uersemus quam-
numerosissime uelut eadem cera aliæ, atque aliæ formæ duci solent.
plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaq;
materia. Nam in illa multiplici personarum, causarum, tempo-
rum, locorum, dictorum, factorum diuersitate facile delitescet infir=
mitas tot se undiq; rebus, ex quibus aliquam apprehendas, offeren=
tibus. Illud uirtutis indiciũ est, fundere, quæ natura contracta sunt,
augere parua, uarietatẽ similibus, uoluptatem expositis dare, et bene
dicere multa de paucis. In hoc optimæ faciẽt infinitæ quæstiones, quas

uocari θέσεις diximus. Quibus Cicero iam princeps in re p. exerceri solebat. His confinis est destructio, & confirmatio sententiarum. nam cum sit sententia decretum quoddam, atq; præceptum, quod de reo, idem de iudicio rei quæri potest. tum loci communes, quos etiam scriptos ab oratoribus scimus, nam qui hæc recta tantũ, & in nullos flexus recedentia copiose tractauerit, utiq; in illis plures excursus, recipientibus magis abundabit, eritq; in omnes causas gratus. omnes enim generalibus quæstionibus constant. nam quid interest Cornelius tri. pl. quod codicem legerit, reus sit, an quæramus, uioletur'ne maiestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitauerit. Milo Clodium recte'ne occiderit, ueniat in iudiciũ, an oporteat'ne insidiatorem interfici, uel perniciosum reip. ciuem etiam si nõ insidietur. Cato Martiam honeste'ne tradiderit Hortensio, an conueniat, necne res talis bono uiro de personis iudicatur, sed de rebus contenditur. Declamationes uero quales in scholis rhetorum dicuntur, si modo sunt ad ueritatem accommodatæ, et orationibus similes, non tantum dum adolescit iuuenis, sunt utilissimæ, quæ inuentionem, & dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consumatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim, atq; enitescit uelut pabulo lætiore facundia, & assidua contentionum asperitate fatigata renouatur. Quapropter historiæ nonnunquam ubertas in aliqua exercendi styli parte ponenda, & dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, sicut athlætæ remissa quibusdam temporibus ciborum, atq; exercitationum certa necessitate, otio, & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi uidetur M. Tullius tantum intulisse eloquentiæ lumen, quod in hos quoq; studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor, & durescat articulus, & ipse ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum forensibus certaminibus exercitatos, & quasi militantes reficit, ac reparat hæc uelut sagina dicendi, sic adolescentes non debent nimium in falsa rerum imagine detineri, & inanibus simulachris, usqueadeo, ut difficilis ab ijs digressus sit assuefacere, ne ab illa, in qua prope consenuerit, umbra uera discrimina uelut quendã solem reformident. Quod accidisse etiam Portio latroni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur, ut cum ei summam in scholis opinionem obtinenti causa in foro esset orãda, impense petierit, uti subsellia in basilicam transferrentur, ita illi cœlum nouum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto, ac parietibus uideretur. quare iuuenis, qui rationẽ

inueniendi,

inueniendi, eloquendiq; à præceptoribus diligenter acceperit, quod non est infiniti operis, si docere sciant, et uel exercitationem quoq; modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem, quod apud maiores fieri solebat, deligat, quem sequatur, quem imitetur, iudicijs intersit quamplurimis, & sit certaminis, cui destinatur, frequens spectator, tũ causas uel easdem, quas agi audierit, stylo & ipse componat, uel etiã alias, ueras modo, & utrunq; tractet, &, quod in gladiatoribus fieri uidemus, de rhetoricis exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. melius hoc quàm rescribere ueteribus orationibus, ut fecit Sextius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem litis nosse non posset ex sola defensione. Citius autem sic idoneus erit iuuenis, quem præceptor coegerit in declamando, quàsimillimum esse ueritati, & per totas ire materias, quarũ nunc facillima, & maxime fauorabilia decerpunt. Obstat huic, quod secundo libro posui, frequens turba discipulorũ, et consuetudo classiũ certis diebus audiendarum, non nihil etiã persuasio patrũ numerantiũ potius declamationes, quàm æstimantiũ. Sed quod dixi primo, ut arbitror, libro, nec ille se bonus præceptor maiore numero, quàm sustineri possit, onerabit, & inanem loquacitatem recidet, ut omnia, quæ sunt in controuersia, non, ut q̃dam uolunt, quæ in rerũ natura dicantur, & uel longiore potius dierũ spatio laxabit dicendi necessitatem, uel materias sibi diuidere p̃mittet. Vna diligẽter effecta plus proderit, quàm plures inchoatæ, & quasi degustatæ. Propter quod accidit, ut nec suo loco quicquã ponatur, nec illa, quæ prima sunt, seruent suã legem, iuuenibus flosculos omniũ partiũ in ea, quæ sunt dicturi, congerentibus, quo fit, ut timentes, ne sequentia perdant, priora confundant.

De cogitatione.

PROXIMA stylo cogitatio est, quæ & ipsa uires ab hoc accipit, & est inter scribendi laborem, extemporalemq; fortunam media quædã, & nescio an usus frequentissimi. Nã scribere nec ubiq; nec semper possumus, cogitationi temporis, ac loci plurimũ est. Hæc paucis admodum horis magnas etiã causas complectitur. Hæc quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neq; uero rerum ordinem modo, quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit, sed uerba etiam copulat, totamq; ita contexit orationẽ, ut ei nihil præter manum desit. nam memoriæ quoq; plerũq; inhæret fi=

delius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Sed ne ad hanc quidem uim cogitandi perueniri potest, aut subito, aut cito. Nam primũ facienda multo stylo forma est, quæ nos nec cogitantes sequatur, tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quæ reddi fideliter possint, mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augenda usu, & exercitatione multa cõtinenda est, quæ quidem maxima ex parte memoria constat. Ideóq; aliqua mihi in illum locum differenda sunt. Eò tamen puenit, ut is, cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus, tantum consequatur, ut etiã quæ cogitarit, quæq; scripserit, atque edidicerit, in dicendo fidẽ seruent. Cicero certe græcorum Metrodorum Sceptiũ, & Eriphylum Rhodium, nostrorumq; Hortensium tradidit, quæ cogitauerant ad uerbum in agendo retulisse. Sed si forte aliquis inter dicẽdum effulserit extemporalis color non superstitiose cogitatis, demum est inhærendum, neque enim tantum habent curæ, ut non sit dãdus & fortunæ locus. Cum sæpe etiam scriptis ea, quæ subito nata sunt, inserantur. Ideóq; totum hoc exercitationis genus, ita instituendũ est, ut & digredi ex eo, & redire in id facile possimus. Nam ut primũ est domo afferre paratam dicendi copiam, & certam, ita refutare tẽporis munera longe stultissimum est. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non possit, adiuuare possit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa, quæ complexi animo simus, fluant secura, ne solicitos, & respicientes, & una spe suspensos recordationis non sinant præuidere, alioquin uel extemporalẽ temeritatem malo, quàm male cohærentem cogitationem. Peius enim quæritur retrorsus, quia cum illa desyderamus, ab alijs auertimur, & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura sunt autẽ, si strictius utrũq; quærendum est, quæ inueniri possunt, quàm quæ inuenta sunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur, & contineatur.

MAXIMVS uero studiorum fructus est, & uelut præmium quoddam amplius longi laboris, ex tempore dicendi facultas, quàm qui non erit consecutus, mea quidem sententia ciuilibus officijs renuntiabit, & solam scribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. nec enim bonæ fidei uiro conuenit auxilium publicum polliceri, quod præsentissimis quibusq; periculis desit monstrare portum, ad quem nauis accedere, nisi lenibus uentis uecta non possit. Siquidem innumerabiles accidunt subitæ necessitates, uel apud magistra=

tus, uel repræsentatis iudiciis, continuo agendi. Quarum siqua non dico cuicunque innocentium ciuium, sed amicorum, ac propinquorum alicui euenerit, stabit'ne mutus & salutarem petentibus uocem, statimq; si non succurratur, perituris, moras, & secessum, & silentium quæret, dum illa uerba fabricentur, & memoriæ insidant, & uox, ac latus præparetur. Qui uero patitur hoc ratio, ut quisquam sit orator imparatus ad casus? quid, cum aduersario respondendum erit, fiet? Nam sæpe ea, quæ opinati sumus, & contra quæ scripsimus fallunt, ac tota subito causa mutatur. atqui ut gubernatori ad incursus quoque tempestatum, sic agenti ad uarietatem causarum ratio mutanda est. Quid porrò multus stylus, & assidua lectio, & longa studiorum ætas facit? si manet eadem, quæ fuit incipientibus, difficultas? perisse profecto confitendum est præteritum laborem, cui semper idem laborandum est, neque ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, sed ut possit. Id autem maxime hoc modo consequemur. Nota sit primum dicendi uia. neque enim prius contingere cursus potest, quàm scierimus, quò sit, & qua perueniendum. nec satis est non ignorare, quæ sunt causarum iudicialium partes, aut quæstionum ordinem recte disponere (quanquam ista sunt præcipua). sed quid quoque loco primum sit, quid secundum, ac deinceps, quæ ita sunt natura copulata, ut mutari, aut interuelli sine confusione non possint. Quisquis autem uiam, qua sit ingrediendum discet, ducetur ante omnia rerum ipsa serie uelut duce, propter quod homines etiam modice exercitati, facillime tenorem in narrationibus seruant. deinde quid quoque loco quærant scient, nec circunspectabunt, nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur, nec confundent ex diuersis orationem uelut salientes huc illuc, nec usquam insistentes. Postremo habebunt modum, & finem, qui esse citra diuisionem nullus potest. Expletis pro facultate omnibus, quæ proposuerint, peruenisse se ad ultimum sentient. Et hæc quidem ex arte, illa uero ex studio, ut copiam sermonis optimi, quemamodum præceptum est, comparemus. multo, ac fideli stylo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem etiam quæ subito effusa sint, reddant, ut cum multa scripserimus, etiam multa dicamus. Nam cosuetudo, & exercitatio facilitatem maxime parit, quæ si paulum intermissa fuerit, non uelocitas illa modo tardatur, sed ipsum coit, atque concurrit. Quanquam enim opus est naturali quadam mobilitate animi, ut dum proxima dicimus, struere ulteriora possumus, semperq; nostram uocem prouisa, &

formata cogitatio excipiat. Vix tamen aut natura, aut ratio in tam
multiplex officiũ diducere animum queat, ut inuentioni, dispositioni,
elocutioni, ordini uerborum, rerumq́; tum ijs, quæ dicit, quæ subiun
cturus est, quæ ultra spectanda sunt adhibita uocis, pronuntiationis,
gestus obseruatione una sufficiat. Longe enim præcedat oportet inten
tio, ac præ se res agat, quantumq́; dicendo consumitur, tantũ ex ulti=
mo prorogetur, ut donec perueniamus ad finem, non minus prospe=
ctu procedamus, quàm gradu, si non intersistentes, offensantesq́; bre=
uia illa, atq; concisa singultantium modo eiecturi sumus. Est igitur
usus irrationabilis qdã, quem græci ἄλογον τριβὴν uocant, qua ma
nus in scribendo decurrit, qua oculi totos simul in lectione uersus, fle-
xusq́; eorũ, & transitus intuentur, & ante sequentia uident, quàm
priora dixerunt. quo constant miracula illa in scenis pilariorum, ac
uentilatorum, ut ea, quæ emiserint, ultro uenire in manus credas, &
qua iubentur decurrere. Sed hic usus ita proderit, si ea, de qua locuti
sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud, quod in se rationem nõ habet,
in ratione uersetur. Nam mihi ne dicere quidem uidetur, nisi qui di=
sposite. ornate, copiose dicit. Sed nec tumultuarij, nec fortuiti sermonis
contextum mirabor unquam, quem iurgantibus etiam mulierculis
superfluere uideo, cum eo, qđ si calor, ac spiritus tulit frequenter acci-
dit, ut successum extemporalem consequi cura non possit, deum tunc
affuisse, cum id euenisset, ueteres oratores, ut Cicero dicit, aiebant. sed
ratio manifesta est. nam bene concepti affectus, & recentes rerum
imagines continuo impetu feruntur, quæ nonnunquã mora styli re=
frigescunt, & dilatæ non reuertuntur. Utiq; uero cũ infelix illa uer
borum cauillatio accessit, & cursus ad singula uestigia restitit, non
potest ferri contorta uis, sed ut optime uocum singularũ cedat electio,
non continua, sed cõposita est. Quare capiendæ sunt illæ, de quibus
dixi, rerũ imagines, quas uocari φαντασίας indicauimus, omniaq́;,
de quibus dicturi erimus, personæ, quæstiones, spes, metus habẽda in
oculis, in affectus recipienda. pectus est enim, quod disertos facit, et
uis mentis. ideoq́; imperitis quoq; si modo sunt aliquo affectu concita
ti, uerba non desunt. Tum intendendus animus, non in aliquam rem
unam, sed in plures simul continuas, ut si per aliquam rectam uiam
mittamus oculos, simul omnia, quæ sunt in ea, circaq́; intuemur, non
ultimum tantum uidemus, sed usq; ad ultimum. Addit ad dicen=
dũ etiã pudor stimulos. habet et dicendorũ expectata laus. mirumq́;
uideri potest, quod cum stylus secretò gaudeat, atq; omnes arbitros
reformidet, extemporalis actio auditorũ frequentia, ut miles concen-

tu signorum excitatur. Nanq; & difficiliorem cogitationem exprimit, & expellit dicendi necessitas, et secundos impetus auget placen di cupido. Adeo praemium omnia expectant, ut eloquentia quoq;, quanquam plurimũ habeat in se uoluptatis, maxime tamen praesenti fructu laudis, opinionis'q; ducatur. Nec quisq̃ tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse contingere. sed sicut in cogitatione praecepimus, ita facilitatem quoq; extemporalem à paruis initijs paulatim perducemus ad summam, quae nec pfici, nec contineri nisi usu potest. Caeterum puenire eò debet, ut cogitatio, nó utiq; melior sit ea, sed tutior, cũ hanc facilitatem non in prosa modo multi sint consecuti, sed etiã in carmine, ut Antipater Sidonius, et Licinius Archias. Credendũ enim Ciceroni est, non qa nostris quoq; temporibus non & fecerint qdam hoc, & faciant, quod tamen ipsum non tã probabile puto (neq; enim habet aut usum res, aut necessitatem) quã exhortandis in hanc spem, qui foro praeparantur, utile exemplum. Neq; uero esse unq̃ tantam fiduciã facilitatis, uelim ut nó breue saltem tempus, quod nusquam ferè deerit, ad ea, quae dicturi sumus, dispicienda sumamus, quod quidem in iudicijs, ac foro datur semper. Neq; enim quisquam est, qui causam, quam non didicerit, agat. Declamatores quosdã peruersa ducit ambitio, ut exposita controuersia protinus dicere uelint. quin etiam, quod est in primis friuolum, ac scenicum, uerbum petant, quo incipiant. Sed tam contumeliosos in se ridet inuicem eloquentia, & qui stultis eruditi uideri uolunt, stulti eruditis uidentur. Si qua tamen fortuna tam subitam fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodã opus erit ingenio, & uis omnis intendenda rebus, & in praesentia remittendũ aliquid ex cura uerborũ. Si sequi utrunq; non dabitur, tum & tardior pronuntiatio moras habet, & suspensa, ac ueluti dubitans oratio, ut tamen deliberare, non haesitare uideamur. Hoc, dũ egredimur è portu, si nos nó dum aptatis satis armamentis aget uentus, deinde paulatim simul euntes aptabimus uela, & disponemus rudentes, & impleri sinus optabimus, id potius, quàm se inani uerborũ torrenti dare quasi tempestatibus, q uolent, auferentur. Sed non minore studio continetur haec facultas, quàm paratur. Ars enim semel percepta non capitur. stylus quoq; intermissione paulum admodũ de celeritate perdit. promptum hoc, et in expedito positũ exercitatione sola continetur. Hac uti sic optimum est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorũ sumus iudicio, atq; opiniõe soliciti. rarũ est enim, ut satis se qsq; uereatur, uel soli tamen dicamus potius, quàm nó omnino dicamus. Est alia

exercitatio cogitandi, totasq; materias, uel silentio, dum tamen quasi dicat intra se ipsum persequendi, quæ nullo non tempore, locoq; quando non aliud agimus, explicari potest, & est in parte utilior, quàm hæc proxima. Diligentius enim componitur quàm illa, in qua contextum dicendi intermittere ueremur. Rursus illa alia prior plus confert uocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipse, ut dixi, excitat oratorem, & iactatione manus, pedis supplosione, sicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendum uero semper, & ubique. Neque enim ferè tam ullus est dies occupatus, ut nihil lucri (uelut Cicero Brutum facere tradit) operæ ad scribendum, aut ad legendum, aut dicendum rapi aliquo momento temporis possit. Siquidẽ C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi, nec id quidem tacendum est, quod eidem Ciceroni placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem, quicquid loquemur, ubicunque sit, pro sua scilicet portione perfectum, scribendum certe nunquam est magis, quàm cum multa dicemus ex tempore, ita enim seruabitur pondus, & intrans illa uerborum facilitas in altum reducetur, sicut rustici proximas uitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducunt, ut inferiores penitus descendendo firmentur. Ac nescio an utrunq;, cum cura, & studio fecerimus, inuicem prosit, ut scribendo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Scribendum ergo quoties licebit, si id non dabitur cogitandum, ab utroq; exclusi, debent tamen inuiti, ut neque deprehensus orator, neque litigator destitutus esse uideatur. Plerunque autem multa agentibus accidit, ut maxime necessaria, & utiq; initia scribant, cætera, quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrant. Quod fecisse M. Tullium commentarijs ipsius apparet, sed feruntur aliorum quoque, & inuenti forte, ut eos dicturus quisque composuerat, & in libris digesti, ut causarum, quæ sunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed ij, de quibus loquor, commentarij, ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis uideantur esse compositi. Iam Ciceronis ad præsens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit, quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles in hoc genere prorsus recipio hanc breuem annotationem, libellos quoque, qui manu teneantur, & ad quos interim respicere fas sit, illud quod Lenas præcipit, displicet mihi, ne in ijs, quæ scripserimus, uel in summas, siue in commentarios, & capita conferre. facit enim & discendi negligentiam hæc ipsa fiducia, & lacerat,

ac deformat orationem. Ego autem ne scribendum quidem puto, quod non simus memoria persecuturi. Nam hoc quoq; accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec sinat præsentem fortunam experiri, sic anceps inter utrunque animus æstuat, cum & scripta perdit, & non quærit noua. Sed de memoria destinatus est proximo libro locus, nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER VNDECIMVS.

De apte dicendo.

ARRATA, sicut superiore libro continetur, facultate scribendi, cogitandiq;, & ex tempore etiã,
n cum res poscet, orandi, proxima est cura, ut dicamus apte, quam uirtutem elocutionis quartam Cicero demonstrat, quæq; est, meo quidem iudicio, maxime necessaria. Nam cum sit ornatus orationis uarius, & multiplex, conueniatq; alius alij, nisi fuerit accommodatus rebus, atque personis, non modo non illustrabit eam, sed & destruet, & uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodest esse uerba & latina, & significantia, & nitida, figuris etiã, numerisq; elaborata, nisi cum ijs, in quæ iudicem duci, formariq; uolumus, consentiant? Si genus sublime dicendi paruis in causis, paruum, limatumq; grandibus, lætum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, summissum concitatis, trux, atque uiolentum iucundis adhibeamus, ut monilibus, & margaritis, ac ueste longa, quæ sunt ornamenta fœminarum, deformentur uiri, nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest augustius, fœminas deceat. Hunc locum Cicero breuiter in tertio de oratore libro perstringit, neque tamen uideri potest quicquam omisisse, dicendo non omni causæ, nec auditori, nec personæ, nec tempori congruere orationis unum genus, nec ferè pluribus in oratore eadem. Sed illic L. Crassus, cum apud summos Oratores, hominesq; eruditissimos dicat, satis habet partem hanc, uelut notare inter agnoscentes. Et hic Cicero alloquens Brutum testatur esse hæc ei nota. Ideoq; breuius à se

dici, quanquam sit fusus locus, tracteturq; a philosophis latius, nos institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus. Ideoq; paulo pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notum sit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, mouendo iudici conueniat, qd quaq; parte orationis petamus, ita nec uetera, aut translata, aut ficta uerba incipiendo, narrando, argumentando tractabimus. neq; decurrentis contexto nitore circuitus, ubi diuidenda erit causa, & in partes suas digerenda. neq; humile, atq; quotidianũ sermonis genus, & compositione ipsa dissolutum epilogis dabimus. nec iocis lachrymas, nec ubi opus erit miseratione siccabimus. Nam ornatus omnis non tam sua, quàm rei, cui adhibetur, conditione constat, nec plus refert, quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc apte dicere, non elocutionis tantum genere constat, sed est cum inuentione cõmune. nã si tantum habeant etiã uerba momentum, quanto res ipsæ maius? quarũ quæ esset obseruatio suis locis subinde subiecimus. Illud est diligentius docendũ, eum demum dicere apte, qui non solum quid expediat, sed etiã quid deceat inspexerit, nec me fugit plerunq; hæc esse coniuncta. Nam quod decet ferè prodest, neq; alio magis animi iudicum conciliari, aut, si res in contrarium tulit, alienari solent. aliquando tamen & hæc dissentiunt, quoties autem pugnabunt ipsam utilitatem uincet, quod decet. Nam quis nescit nihil magis profuturũ ad absolutionem Socratis fuisse, quàm si esset usus illo iudiciali genere defensionis, & oratione summissa, conciliasset iudicũ animos sibi, crimenq; ipsum solicite redarguisset? Verũ id minime eum decebat. Ideoq; sic egit, ut qui pœnam suam honoribus summis esset æstimaturus. maluit enim uir sapientissimus, quod superesset ex uita sibi perire, quàm quod præterisset. & quando ab hominibus sui tẽporis parum intelligebatur, posterorum se iudicijs reseruauit, breui detrimento iam ultimæ senectutis, æuum seculorum omnium consecutus. Itaq; quamuis Lysias, q tum in dicendo præstantissimus habebatur, defensionem illi scriptam obtulisset, uti ea noluit, cum eam bonam qdem, sed parum sibi conuenientem iudicasset. Quo uel solo patet nõ persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore seruandum, cũ interim persuadere deforme sit, non fuit hoc utile absolutioni, sed quod est maius, homini fuit, nos secundum cõmunem potius loquendi consuetudinem, quàm ipsam ueritatis regulam, diuisione hac utimur, ut ab eo, qđ deceat, utilitatẽ separemus, nisi forte prior ille Africanus, q patria cedere, quàm cũ tribuno pl. humillimo contendere, de innocentia sua maluit, inutiliter sibi uidetur cõsuluisse, aut. P. Rutilius, uel

cum illo pene` ſocratico genere defenſionis eſt uſus, uel cum reuocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid ſibi maxime conduceret neſciebat. Hi uero parua illa, quæ abiectiſſimus quiſq; animus utilia credit, ſi cũ uirtute conferantur, deſpicienda iudicauerũt. Ideóq; perpetua ſeculorum admiratione celebrantur. Neq; nos ſimus tã humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. Sed qualecũq; diſcrimen, raro admodum eueniet. Cæterum idem fere`, ut dixi, in omni genere cauſarũ & proderit, & decebit. Eſt autem quod omnes & ſemper, & ubiq; perſuadere, ac dicere honeſte, honeſteq; facere deceat. contraq; neminem unquã ullo in loco turpiter. Minora uero, quæ ſunt ex medijs plerunq;, ſunt talia, ut alijs ſint concedenda, alijs non ſint, aut pro pſona, tempore, loco, cauſa, magis, ac minus, uel excuſata debeant uideri, uel reprehendenda. Cum dicamus autem de rebus aut alienis, aut noſtris, diuidenda eſt ratio eorum, dum ſciamus pleraq; neutro loco conuenire. In primis igitur omnis ſui uitioſa iactatio eſt, eloquentiæ tamen in oratore præcipue, affertq; audientibus non faſtidium modo, ſed plerunq; etiam odiũ. habet enim mens noſtra natura ſublime quiddam, & erectum, & impatiens ſuperioris. ideóq; abiectos, aut ſubmittentes ſe libẽter alleuamus, qa hoc facere tanquã maiores uidemur, et quoties diſceſſit æmulatio ſuccedit humanitas, at q ſe ſupra modum extollit, premere, ac deſpicere creditur, nec tã ſe maiorem, quàm minores cæteros facere. Inde inuident humiliores. nã hoc uitium eſt eorũ, qui nec cedere uolunt, nec poſſunt contendere, rident ſuperiores, improbant bonos, plerunq; uero deprehendas arrogantium falſam de ſe opinionem, ſed in ueris quoq; ſufficit conſcientia. Reprehenſus eſt in hac parte non mediocriter Cicero, quanquã is quidem rerũ à ſe geſtarum gloria maior, quàm eloquentiæ fuit in orationibus utiq; iactator, ac plerunq; illud quoq; non ſine aliqua ratione fecit, aut enim tuebatur eos, qbus erat uſus adiutoribus in opprimenda coniuratione, aut reſpondebat inuidiæ, cui tamen non fuit par, ſeruatæ patriæ pœnam paſſus exilium, ut illorũ, quæ egerat in conſulatu, frequens commemoratio poſſit uideri non gloriæ magis quàm defenſioni data. Eloquẽtiam qdem cum pleniſſimam diuerſæ partis aduocatis concederet, ſibi nunquam in agendo immodicæ arro-
» gauit. Illius ſunt enim. Siquid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio
» quàm ſit exiguũ. &, quo ingenio minus poſſum, ſubſidio mihi dili-
» gentiam comparaui. Quin etiam contra Q. Cæcilium de accuſatore in Verrẽ conſtituendo, quamuis multũ eſſet in hoc quoq; momẽti uter ad agendũ magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatẽ ma-

gis illi detraxit, quàm arrogauit sibi, seq́; non consecutum, sed omnia fecisse, ut posset eã consequi, dixit. In epistolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis aliena tamen persona uerũ de eloquentia sua dicit. Et aperte tamen gloriari nescio, an sit magis tolerabile, uel ipsa illa uitij huius simplicitate, quàm illa iactatione peruersa, si abundans opibus pauperem se neget, nobilis obscurum, & potens infirmum, & disertus imperitum planè, et infantẽ uocet. Ambitiosissimum gloriandi genus est etiã deridere, ab alijs ergo laudemur. Nam ipsos (ut Demosthenes ait) erubescere etiam cum ab alijs laudabimur, decet. Neq; hoc dico non aliquando de rebus à se gestis oratori esse dicendũ. Sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte, quod tamen ita emendauit, ut necessitatem id faciendo ostenderet, inuidiamq́; omnem in eum regereret, qui hoc se coegisset. Sed & M. Tullius sæpe dicit de oppressa coniuratione Catilinæ, sed modo id uirtuti Senatus, modo prouidentiæ deorum immortalium assignat, plerunq; contra inimicos, atq; obtrectatores plus uendicat sibi. erant enim tuenda, cũ obijcerentur. In carminibus utinam pepercisset, quæ non desierũt carpere maligni.

» Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ,

» –Fortunatam natam me consule Romam, & Iouem illũ, à quo in concilium deorum aduocatur, & Mineruam, quæ omnes eum artes edocuit, quæ sibi ille secutus quædam græcorũ exempla permiserat. Verum eloquentiæ, ut indecora iactatio, ita nonnunquam conce-

» denda fiducia est. nam quis reprehendat hæc? Quid putem? contẽ-

» ptum'ne me? non uideo, nec in uita, nec in gratia, nec in rebus gestis,

» nec in hac mea mediocritate ingenij quid despicere possit Antonius.

» & paulopost apertius. An decertare mecum uoluit contentione di-

» cendi? hoc quidem beneficium est, quid enim plenius? quid uberius? q̃

» mihi pro me & contra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui se iudicasse de causa, nec aliter affuturos fuisse proponunt. Nam & inuiti iudices audiunt præsumentem partes suas, nec hoc oratori contingere inter aduersarios, quod Pythagoræ inter discipulos contigit, potest, ipse dixit. Sed istud magis, minus'ue uitiosum est pro psonis dicentium. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, authoritate, quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandũ sit aliqua moderatione, sicut omnia, in quibus patronus argumentum ex seipso petet, qđ fuisset tumidius, si criminis loco negasset Cicero equitis Romani esse filium se defendente. At ille fecit hoc etiã

» fauorabile coniungendo cum iudicibus dignitatem suam. Equitis
» autem Romani esse filium cr minis loco poni ab accusatoribus, neq;
» uobis iudicantibus oportuit, nec defendētibus nobis. Impudens tu-
multuosa, iracunda actio, omnibus indecora, sed ut quisq; ætate, digni
tate, usu præcedit, magis in ea reprehēdēdus. Videas autē rixatores
quosdā, neq; iudicū reuerentia, neq; agendi more, ac modo contineri.
quos ipso mentis habitu manifestum sit, tam in suscipiendis, q̃ in agen
dis causis, nihil pensi habere. Profert enim mores plerunq; oratio, &
animi secreta detegit, nec sine causa græci prodiderūt, ut uiuat quēq;
etiam dicere. Humiliora illa uitia, summissa adulatio, affectata scur-
rilitas in rebus, ac uerbis parum modestis, ac pudicis, uilis pudor, in
omni negotio neglecta authoritas, quæ ferè accidunt ijs, q nimium
aut blandi esse, aut ridiculi uolunt. Ipsum autem eloquētiæ genus
alios aliud decet. Nam neq; tam plenū, & erectum, & audax, &
præcultum senibus conuenerit, quàm pressum, & mite, & limatū,
& quale intelligi uult Cicero, cum dicit orationē suam cœpisse cane-
scere, sicut uestibus quoq; nō purpura, coccoq; fulgentibus, illa ætas sa
tis apta sit. In iuuenibus etiā uberiora paulo, et penè periclitantia
feruntur, at in ijsdē siccum, & solicitū, et contractum dicendi propo=
situm, plerunq; affectatione ipsa seueritatis inuisum est, quando etiă
morū senilis authoritas immatura in adolescentibus creditur. Sim=
pliciora militares decent. Philosophiam ex professo, ut qdam faciunt,
ostentantibus, parum decori sunt, pleriq; orationis ornatus, maximeq;
ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba quoq; exqsitiora, & cōpo-
sitio numerosa tali proposito diuersa. nō enim solū illa lætiora, qua=
» lia à Cicerone dicuntur. saxa, atq; solitudines uoci respondent. sed
» etiam illa, quanquă plena sanguinis. Vos enim iam albani tumuli,
» atq; luci, uos inquam imploro, atq; testor, uosq; Albanorum obrutæ
» aræ sacrorum populi Ro. sociæ, & æquales, non conueniant barbæ
» illi, atq; tristitiæ. At uir ciuilis, uereq; sapiens, qui se non otiosis dispu
tationibus, sed administrationi reip. dediderit, à qua longissime isti, q
philosophi uocantur, recesserunt, omnia, quæ ad efficiendum oratione
quod proposuerint, ualent, libenter adhibebit, cum prius, quod hone=
stum sit, efficere in animo suo constituerit. Est quod principes deceat,
alijs non concesseris. Imperatorum, ac triumphalium separata est
aliqua ex parte ratio eloquentiæ, sicut Pompeius abunde disertus
rerum suarum narrator. Et hic, qui bello ciuili se interfecit, Ca-
to eloquens senator fuit. Idem dictum sæpe in alio liberum, in alio

furiosum, in alio superbũ est. Verba aduersus Agamemnonẽ a Thersite habita ridentur. Da illa Diomedi, alijsue, cui pari, magnum animum ferre præ se uidebuntur. Ego te inquit consulem putem L. Crassus Philippo, cum tu me non putes senatorẽ? uox honestissimæ libertatis, non tamen ferres quẽcunq; dicentem. negat se magni facere aliquis poëtarum, utrum Cæsar ater, an albus homo sit, insania, uerte, ut idem Cæsar de illo dixerit, arrogantia est. Maior in p̃sonis obseruatio est apud comicos, tragicosq;, multis enim utuntur, & uarijs. Eadem & eorum, qui orationes alijs scribebant, fuit ratio, et declamantium est. non enim semper ut aduocati, sed plerunq; ut litigatores dicimus. Verum etiam in ijs causis, in quibus aduocamur, eadem differentia diligenter est custodiẽda. Vtimur enim fictione personarũ, & uelut ore alieno loquimur, dandíq; sunt ijs, quibus uocẽ accommodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. quid asperius lictore Verris? ut adeas tantum dabis. quid fortius illo, cuius inter ipsa uerberum supplicia una uox audiebatur, ciuis Romanus sum. quàm dignæ Milonis in peroratione ipsa uoces eo uiro, qui pro rep. seditiosum ciuem toties compescuisset? quiq; insidias uirtute superasset? deniq; non modo quot in causa, totidẽ in prosopopœia sunt uarietates. sed hoc etiam plures, quod in his puerorum, fœminarum, pupillorũ, mutarum etiam rerum assimulamus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadem in ijs, pro quibus agemus, obseruanda sunt. aliter enim pro alio sæpe dicendum est, ut q̃squis honestus, humilis, inuidiosus, fauorabilis erit, adiecta propositorum quoq;, & anteactæ uitæ differentia. Iucundissima uero in oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia, sed illa quoq; diuersa, bonum uirũ decent, malos odisse, publica uice commoueri, ultum ire scelera, & iniurias, & omnia, ut in initio dixi, honesta. Nec tantum quis, et pro quo, sed etiã apud quẽ dicas interest. facit enim & fortuna discrimen, et potestas, nec eadem apud principem, magistratum, senatorem, priuatum tamen liberum ratio est, nec eodem sono publica iudicia, & arbitrorũ disceptationes aguntur. nam ut orantem pro capite solicitudo deceat, et cura, et omnes ad amplificandã orationem quasi machinæ, ita in paruis rebus, iudicijsq; uana sint eadẽ, rideaturq; merito, qui apud disceptatorẽ de re leuissima sedens dicturus, utatur illa Ciceronis cõfessione, non modo se animo commoueri, sed etiã corpore ipso perhorrescere, quis enim nesciat q̃n aliud dicẽdi genus poscat grauitas senatoria, aliud aura popularis, cum etiã singulis iudicantibus, nõ idẽ

apud graues

apud graues uiros, quod leuiores, non idem apud eruditum, quod militarem, ac rusticum deceat. Sitq; nonnunquam summittenda, & contrahenda oratio, ne iudex eam uel intelligere, uel capere nõ possit. Tempus quoq;, ac locus egent obseruatione propria. nam & tempus, tum lætum, tum triste, tum liberũ, tum angustum est. atq; ad hæc omnia cõponendus orator, & loco publico an priuato. celebri an secreto. aliena ciuitate an tua. in castris deniq;, an foro dicas, interest plurimum, ac suam quicq; formam, & proprium quendam modũ eloquentiæ poscit. cum etiam in cæteris actibus uitæ non idẽ in foro, curia, campo, theatro, domi facere conueniat, & pleraq;, quæ natura non sunt reprehendenda, atq; ideo interim sunt necessaria alibi, quàm mos pmiserit, turpia habeantur. Illud iam diximus quanto plus nitoris, & cultus demonstratiuæ materiæ, ut ad delectationẽ audientium compositæ, quàm quæ sunt in actu, et contentione suasoriæ, iudicialesq; permittant. Hoc adhuc adijciendum aliquas etiã, quæ sunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant effici conditione causarum. An quisquam tulerit reum in discrimine capitis, præcipue q apud uictorẽ, & principẽ pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis, aut repetitis ex uetustate uerbis, cõpositione, quæ sit maxime à uulgari usu remota, decurrentibus periodis, quam lætissimis locis, sententijsq; dicentem? non perdant hæc omnia necessarium periclitanti solicitudinis colorem, petendumq; etiam innocentibus misericordiæ auxilium? Commoueaturne quisquam eius fortuna, quem tumidum, ac sui iactantem, & ambitiosum institorem eloquentiæ in ancipiti sorte uideat? non, immo oderit reum uerba aucupantem, & anxiũ de fama ingenij, & cui esse diserto uacet. Quod mire M. Cœlius in defensione causæ, qua reus de ui fuit, comprehendisse mihi uidetur. Ne cui uestrum, atq; etiam omniũ, qui ad rem agendã assunt, mens, aut uultus molestior, aut uox immoderatior aliqua, aut deniq;, quod nimium est, iactantior gestus fuisse uideatur. Atqui sunt quædam actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positæ, sententiolisne flendum erit? ἐπιρωνίματα, aut ἐντυμήματα exorabunt, non quicquid meris adijcietur affectibus omnes eorum diluet uires, et miserationem securitate laxabit? Age si de morte filij sui, uel iniuria, quæ morte sit grauior, dicendũ patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expositionis, quæ continget ex sermone puro, atq; dilucido, quæret, breuiter, ac significanter ordinem rei protulisse contentus, aut argumenta diducet in digitos? & propositionũ, ac ptitionum captabit leporẽ et, ut plerũq; in hoc genere moris est itentione

omni remissa loquatur? quo' fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ substiterint? unde se in mediũ tam secura obseruatio artium miserit? non ab exordio usq; ad ultimam uocem continuus qdam gemitus, et idem tristitiæ uultus seruabitur? siquidem uolet dolorem suũ etiam in audientes transfundere, quem si usquam remiserit, in animum iu dicantium non reducet. Quod præcipue declamantibus (neq; enim me pœnitet ad hoc quoq; opus meũ, & curã susceptorum semel adole scentium respicere) custodiendum est, quo plures in schola finguntur affectus, quos non ut aduocati, sed ut passi subimus. Cum etiam hoc genus simulari litium soleat, cum ius mortis à Senatu quidã, uel ob aliquã magnam infelicitatem, uel etiã pœnitentiam petunt, in qbus non solũ non cantare, quod uitium peruasit, aut lasciuire, sed ne argumentari qdem nisi mistis, & quidem ita ut in ipsa probatione magis emineant, affectibus, decet. nam qui intermittere in agendo dolorem potest, uidetur posse etiã deponere. Nescio tamen an huius, de quo loqmur, decoris custodia maxime circa eos, contra quos dicimus, examinanda sit. nam sine dubio in omnibus statim accusationibus hoc agendum est, ne ad eas libenter descendisse uideamur. Ideoq; mihi
» illud Caßij Seueri non mediocriter displicet. Dij boni uiuo, & quo
» me uiuere iuuet, aspernantem reũ uideo. non enim iusta ex causa, uel necessaria uideri potest postulasse eum, sed quadam accusandi uo luptate. Præter hoc tamen, quod est cõmune, propriam moderationẽ quædã causæ desyderant. Quapropter & qui curationẽ bonorum patris postulabit, doleat eius ualetudine, & quãlibet grauia filio pa ter obiecturus miserrimam sibi ostendat esse hãc ipsam necessitatem, nec hoc paucis modo uerbis, sed toto colore actionis, ut id eum nõ dicere modo, sed etiã uere dicere appareat. Nec causanti pupillo sic tutor irascatur unquã, ut non remaneant amoris uestigia, et sacra quædã patris eius memoria. Iam quomodo contra abdicantẽ patrẽ, querentẽ uxorẽ agi causam oportet, in libro, ut arbitror, septimo dixi, quan do etiã aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo procemij præcepta sunt, continet. Esse & in uerbis quod deceat, aut turpe sit, nemini dubiũ est. Vnum iam igitur huic loco, quod est sane summæ difficultatis, adjciendũ uidetur, quibus modis ea, quæ sunt natura parũ speciosa, quæq; non dicere, si utrunlibet esset liberũ, maluissemus, nõ tamen sint indecora dicentibus. quid asperiorẽ habere frontem potest? aut qd aures hominũ magis respuunt? quàm cũ est filio, filij'ue aduocatis in matrem perorandũ? aliquando tamen necesse est, ut in causa Cluentij habiti. Sed non semper illa uia, qua contra Sasiam Cicero

usus est, non quia non ille optime, sed quia plurimum refert, qua in re, & quomodo lædat. Itaq; illa cum filij caput palàm impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen, quæ sola supererant, diuine Cicero seruauit. primum ne obliuisceretur reuerentiæ, quæ parentibus debetur. deinde ut repetitis altius causis, diligentissime ostenderet, quàm id, quod erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri, sed etiam necesse esset. Primaq; hæc expositio fuit, q̃q̃ ad præsentem quæstionẽ nihil pertinebat, adeo in causa difficili, atq; ꝑplexa, nihil prius intuendum credidit, quàm quid deceret. fecit itaq; nomen parentis non filio inuidiosum, sed ipsi in quam dicebatur. potest tamen aliquando mater & in re leuiore, ac minus infesta contra filiũ stare, tum lenior, atq; summissior decebit oratio. Nam & satisfaciendo, aut nostram minuemus inuidiã, aut etiã in diuersum eã transferemus, & si grauiter dolere filiũ palàm fuerit, credetur abesse ab eo culpã, fietq; ultro miserabilis. Auertere quoq; in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur, & omnia nos passuros, nihil aspere dicturos testandum, ut etiam siquid non possumus conuitiari, nolle uideamur. etiam siquid obijciendũ erit, officium est patroni, ut id filio inuito, sed fide cogente facere credatur, ita poterit uterq; laudari. Quod de matre dixi, de utroq; parente accipiendũ est. Nam inter patres etiam, filiosq;, cum interuenisset emancipatio, litigatũ scio. In alijs quoq; propinquitatibus custodiendũ est, ut inuiti, & necessario, & parce iudicemur dixisse. magis autem aut minus, ut cuiq; ꝑsonæ debetur reuerẽtia. Eadẽ pro libertis aduersus patronos obseruãtia, et, ut semel plura cóplectar, nunquã decebit sic aduersus tales agere ꝑsonas, quo modo contra nos agi ab hominibus códitionis eiusdẽ iniquo animo tulissemus. Præstatur hoc aliquando etiã dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio reddatur, neqs nos aut petulantes in lædendis ijs, aut etiã ambitiosos putet. Itaq; Cicero q̃q̃ erat in Cottã grauissime dicturus, neq; aliter agi P. Oppij causa poterat, longa tamen præfatione excusauit officij sui necessitatem. Aliquãdo etiã inferioribus, præcipueq; adolescẽtulis parcere, aut mederi decet. Vtitur hac mode ratione Cicero pro Cœlio contra Atracinũ, ut eũ non inimice corripere, sed penè patrie monere uideatur, nã & iuuenis, & nobilis, & non iniusto dolore uenerat ad accusandũ. Sed in ijs qdem, in quibus uel iudici, uel etiam assistentibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor, illic plus difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, ueremur offendere. Duæ simul huiusmodi ꝑsonæ Ciceroni pro Murena dicẽti obstiterunt, M. Catonis, Seruijq; Sulpitij, quàm decen-

ter tamen Sulpitio, cum omnes concessisset uirtutes, scientiam petendi consulatus ademit. quid enim aliud esset, quo se uictum homo nobilis, & iuris antistes magis ferret, ut uero rationem defensionis suæ reddidit? cum se studuisse petitioni Sulpitij contra honorẽ Murenæ, non idem debere accusationi contra caput diceret? quàm molli autem articulo tractauit Catonẽ? cuius naturam summe admiratus, nõ ipsius uitio, sed stoicæ sectæ quibusdam rebus factam duriorem uideri uolebat, ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosorũ disputationem crederes incidisse. Hæc est profecto ratio, & certissimũ præceptorum genus illius uiri obseruatio, ut cum aliq̃d detrahere salua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc solo uel minus peritum, q̃ in cæteris, adiecta, si potuerit fieri, etiam causa, cur id ita sit. uel paulo ꝑtinaciorem, uel credulum, uel iratum, uel impulsum ab alijs. Hoc illis commune remediũ est, si tota actione æqualiter appareat non honor modo, sed etiam caritas. Præterea causa, si nobis iusta sit, dicẽda, neq; id moderate tantum faciamus, sed etiam necessario. Diuersum ab hoc, sed facilius, cum hominum aut alioquin turpiũ, aut nobis inuisorum quædam facta laudanda sunt. Decet enim rem ipsam probare in qualicunq; persona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio inimicissimus antea sibi hominibus, & in quos orationes etiam scripserat. uerum iusta fit fatendo, non se de ingenij fama, sed de fide esse solicitum. Difficilior ei ratio in iudicio cluentiano fuit, cũ Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cuius egerat causam. uerũ illud elegantissime, cum eorum, à quibus ipse perductus esset, precibus, tum etiã adolescentiã suã excusat, detracturus alioquin plus authoritatis, si in causa præsertim suspecta, se eum esse, q temere nocentes reos susciperet, fateretur. Apud iudicem uero, aut propter aliquod cõmodum eorum, quorum causam suscæperimus, aut suum, ut persuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditissima. Fiducia enim iustitiæ eius, nõ causæ, nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura sit fides, ac religio in pronuntiando, quanto minus uel offensæ, uel utilitati suæ indulserit. Hæc & apud eos, à quibus appellatum erit, si forte ad eosdem remittentur, adijcienda ratio uel necessitatis alicuius, si id causæ cedit, uel erroris, uel suspicionis. Tutissimum igitur pœnitentiæ confessio, & satisfactio culpæ, perducendusq; omni modo iudex ad iræ pudorem. Accidit etiã non nunquam, ut eadem causa, de qua pronuntiauit, iterum agatur, tum illud quidem commune, apud alium nos iudicem disputaturos de illius sententia non fuisse. neque enim emendari ab alio quàm ab

ipso fas

ipso fas esse. Cæterum ex causa, ut quæq; pmittet, aut ignorata quædam, aut defuisse testes, aut quod timidissime, & si nihil aliud plane fuerit, dicendum est, patronos non satisfecisse. Succurret etiã, si apud alios iudices agetur, ut in secunda assertione, aut in centumuiralibus iudicijs duplicibus parte uicta, decentius erit quoties cõtigerit seruare iudicum pudorem, de qua re latius probationum loco dictum est. Potest euenire, ut in alijs reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus, ut obijcit Ligario Tubero, quod in Africa fuerit. & ambitus quidam dãnati recuperandæ dignitatis gratia, reos eiusdem criminis detulerunt, ut in scholis luxuriantem patrem, luxuriosus ipse iuuenis accusat. Id quàm decenter fieri possit, equidem non inuenio, nisi aliqd reperiatur, quod intersit, psona, ætas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuuenem se patri hæsisse, illum à senatu missum non ad bellũ, sed ad frumentum coemendum ait, ut primum licuerit, à partibus recessisse. Ligariũ & perseuerasse, & non pro Cn. Pompeio, inter quẽ, & Cæsarẽ dignitatis fuerit contentio, cum saluam uterq; remp. uellet, sed pro Iuba, atq; Afris inimicissimus Populi R. stetisse. Cæterum uel facillimum est ibi alienam culpam accusare, ubi fateris tuã. Verũ id iam iudicis est, non actoris. Quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim uideri satis emendatis, qui in odium eorum, in quibus errauerat, ipse conuersus est. Sunt enim quidam, qũi hoc natura ipsa rei non indecens faciunt, ut cũ pater natum ex meretrice, quod duxerit meretricem in matrimoniũ, abdicat. Scholastica materia, sed non quæ non possit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet, uel quod omnium sit uotũ parẽtum, ut honestiores quàm sint ipsi, liberos habeant. nã et filia nata, meretrix eam mater pudicã esse uoluisset, uel quod humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere) uel quod non habuerit patrem, qui moneret, quin eo minus id faciendũ filio fuisse, ne renouaret domus pudorẽ, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ necessitatem, ne deniq; legem quandam suis quoq; subinde liberis daret. & credibilis erit etiam propria quædã in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater ferre non possit. alia præterea. neq; enim nunc declamamus, sed ostendimus nonnunquam posse ipsis incommodis dicentem bene uti. Illic maior æstus, ubi, quis pudenda queritur, ut stuprum præcipue in maribus, aut os profanatum, non dico si loquatur ipse. Nã quid aliud ei quàm gemitus, ac fletus, & exercitatio uitæ conueniã? ut iudex intelligat potius dolorem illum, quàm audiat. Sed patrono quoq; p similes affectus eundũ erit, qa hoc iniuriæ genus uerecundius inest pas

sis, quàm ausis. molliendae est in plerisq; alio colore asperitas orationis, ut Cicero de præscriptorum liberis fecit. » quid enim crudelius » quàm homines honestis parentibus, ac maioribus natos à rep. sum- » moueri? Itaq; durum id esse summus ille tractandorum animorum artifex confitetur. Sed ita legibus Syllæ coerceri statum ciuitatis affirmat, ut ijs solutis stare ipsa non possit, assecutus itaq; est, ut aliquid eorum quoq; causa uideretur facere, contra quos diceret. Illud etiam in iocis monui, quàm turpis esset fortunæ insectatio, & ne in totos ordines, aut gentes, aut populos petulanter incurreret. Sed interim fides patrocinij cogit quædam de uniuerso genere aliquorum hominum dicere, uel libertinorum, uel militum, uel publicanorum, uel similiter aliorum, in quibus omnibus commune remedium est, ut ea, quæ lædunt, non libenter tractare uidearis, nec in omnia impetum facias, sed in id, quod expugnandum est, et reprehendens, alia laude compenses. Si cupidos dicas esse, non mirum, quod periculorum, ac sanguinis sibi maiora deberi præmia putent, eosdem petulantes, & hoc fieri, quod bellis magis quàm paci assueuerint, libertinis detrahenda est authoritas, licet ijs testimonium reddere industriæ, per quam exierint de seruitute. Quod ad nationes exteras pertinet. Cicero uarie detracturus græcis testibus fidem, doctrinam ijs concedit, & literas, seq; eius gentis amatorem esse profitetur. Sardos contemnit, Allobrogas ut hostis insectatur, quorum nihil tunc, cum diceretur parum aptum, aut remotum, cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi solet, siqua est rei inuidia, si asperum dicas nimium seuerum, iniustum persuasione labi, pertinacem ultra modum tenacem esse propositi, plerunq; uelut ipsos coneris ratione uincere, quod est mollissimum. Indecorum est super hæc omne nimium, ideoq; etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoq; temperetur, gratiã perdit. Cuius rei obseruatio iudicio magis quodam sentiri quàm præceptis tradi potest, quantum satis sit, & quantum recipiant aures, non habet hæc res mensuram, & quasi pondus, quia ut in cibis alia alijs magis complent. Adijciendum etiam breuiter uidetur, quod ferè dicendi uirtutes diuersissimæ, non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem sæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco scribit id esse optimum, quod cum te facile credideris consequi, imitatione non possis. Alio uero se non id egisse, ut ita diceret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo. quod potest pugnare inter se uideri. Verum utrunque ac merito laudatur,

causa enim, modóq; distat, quia simplicitas illa, & uelut securitas inaffectatæ orationis mire tenues causas decet, maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In utroque eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent, neutrum qui intelligunt.

De memoria.

MEMORIAM quidam naturæ modo esse munus existimauerunt. Estq; in ea non dubie plurimum, sed ipsam excolendo, sicut alia omnia, augetur, et totus, de quo diximus, adhuc inanis est labor, nisi cæteræ partes hoc uelut spiritu continentur. Nam & omnis disciplina memoria constat, frustráq; docemur, si quicquid audimus, præterfluat, & exemplorum, legum, responsorum, dictorum, benéq; factorum, uel quasdam copias, quibus abundare, quasq; in promptu semper habere debet orator, eadem illa uis præsentat. neque immerito thesaurus hic eloquentiæ dicitur, sed non firme tantum continere, uerum etiam cito percipere multa acturos oportet. nec quæ scripseris modo iterata lectione complecti, sed incogitatis quoq; rerum, ac uerborum contextum sequi, & quæ sunt ab aduersa parte dicta meminisse. nec utique eo, quo dicta sunt, ordine refutare, sed opportunis locis ponere. Quid extemporalis oratio? non alio mihi uidetur mentis uigore constare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi sumus intuenda sunt, ita cum semper cogitatio ultra id, quod est, longius quærit, quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriã deponit. Quod illa quasi quædam media manus acceptum ab intentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandũ quid memoriam faciat, quanquam pleriq; imprimi quædam uestigia nostro animo, quæ uelut in ceris annulorum signa, seruentur, existimant, neque ero tam credulus, ut quasi habitu tardiorem, firmioremq; memoriam fieri putem. Eius autem, quod ad animum pertinet magis admirer naturam, subito res uetustas tanto ex interuallo repetitas reddere se, & offerre, nec tantum requirentibus, sed etiam sponte interim, nec uigilantibus, sed etiam quiete compositis magis, eóq; illa quoq; animalia, quæ carere intellectu uidemus, meminerũt, & agnoscunt, & quãlibet longo itinere deducta ad assuetas sibi sedes reuertuntur. Quid nõ hæc uarietas mira est? excidere proxima, uetera inhærere, hesternorum immemores, acta pueritiæ recordari.

Quid quod quædam requisita se occultant? & eadem forte succurrunt? nec manet semper memoria, sed aliquando etiã redit. Nesciretur tamen quanta uis esset eius, quanta diuinitas illa, nisi in hoc lumen orandi uim extulisset, nõ enim rerũ modo, sed etiam uerborũ ordinem præstat, nec ea pauca contexit, sed durat propè in infinitũ, & in longissimis actionibus prius audiendi patientia, quàm memoriæ fides deficit, quod & ipsum argumentum est subesse artẽ aliquã, iuuariq; ratione naturam, cum idem docti facere, illud indocti, & inexercitati non possumus, quanquam inuenio apud Platonem obstare memoriæ usum literarum, uidelicet quod illa, quæ scriptis reposuimus, & uelut custodire desinimus, & ipsa securitate dimittimus. Nec dubiũ est, quin plurimum in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminum à prospectu rerũ, quas intuetur, nõ auersa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies scribimus, si ediscenda sint, cogitatione ipsa contineantur. Artem autem memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides, cuius uulgata fabula est, cũ pugili coronato carmen, quale cõponi uictoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegatam ei pecuniæ partem, quod de more poëtis frequentissimo digressus in laudes Castoris, & Pollucis exierat. quapropter partem ab iis petere, quorũ facta celebrasset, iubebatur, & psoluerunt, ut traditum est. nã cum esset grande conuiuium in honorẽ eiusdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio est excitus, quod eũ duo iuuenes equis aduecti desyderare maiorem in modũ dicebantur, & illos quidẽ non inuenit. fuisse tamen gratos erga se eos exitu comperit. nam uix eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit, atq; ita contudit, ut non ora modo oppressorũ, sed membra etiã omnia requirẽtes ad sepulturam propinqui nulla nota possent discernere. Tũ Simonides dicitur memor ordinis, quo quisq; discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autẽ magna inter authores dissensio. Glauco'ne Charistio. an Leocrati. an Agatharcho. an Scopæ scriptũ sit id carmen. et Pharsali fuerit hæc domus, ut ipse quodam loco significare Simonides uidetur. Atq; Apollodorus, et Eratosthenes, & Euphorion, et Larisseus Euriphylus tradiderunt. an Cranone. ut Apollas Callimachus, quem secutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Thessalũ perisse in eo conuiuio constat. adijcitur sororis filius. putant & ortos plerosq; ab alio Scopa, qui maiore ætate fuerit, quanquã mihi totũ de Tyndaridis fabulosum uidetur, neq; omnino huius rei meminit usquam poëta ipse, profecto non taciturus de tanta sua gloria. Ex hoc Simonidis facto notatum uidetur iuuari memoriã signatis animo sedibus,

idq́; credere ſuo quiſq; experimento. Nam cum in loca aliqua poſt tẽ
pus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiam quæ in ijs
fecerimus reminiſcimur, perſonæq́; ſubeunt, nonnunq̃ tacitæ quoq; co
gitationes in mentem reuertuntur. Nata eſt igitur, ut in pleriſq;, ars
ab experimento. Loca dicunt quammaxime ſpatioſa multa uarie
tate ſignata, concipienda eſſe, domum forte magnam, & in multos di
ductam receſſus, in ea quicquid notabile eſt, animo diligenter affigi
tur, ut ſine cunctatione, ac mora partes eius omnes cogitatio poſſit
percurrere. Et primus hic labor eſt, nõ hærere in occurſu. plus enim
quàm firma debet eſſe memoria, quæ aliam memoriã adiuuet, tum
quæ ſcripſerunt, uel cogitatione complectuntur, et aliquo ſigno, quo
moneantur, notant, quod eſſe uel ex re tota poteſt, ut de nauigatione,
militia, uel ex uerbo aliquo. Nam etiã excidentes unius admonitio=
ne uerbi in memoriã reponuntur. Sit autem ſignum nauigationis, ut
anchora, militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; dirigunt, primum
locũ ueſtibulo quaſi aſſignant, ſecundum puta atrium, tum impluuia
circumeunt nec cubiculis modo, aut exedris, ſed ſtatuis etiã, ſimili-
busq́; ꝑ ordinem committunt. Hoc facto cum eſt repetenda memoria,
incipiunt ab initio loca hæc recenſere, & quod cuiq; crediderunt re-
poſcunt, et eorũ imagine admonentur, ut quamlibet multa ſint, quo-
rum meminiſſe oporteat, ſint ſingula connexa quodã choro, ne errent
coniungentes prioribus ſequentia ſolo ediſcendi labore. quod de do=
mo dixi, & in operibus publicis, & in itinere longo, ut urbiũ ambi
tu, & picturis fieri poteſt, etiam fingere ſibi has imagines licet. Opus
eſt ergo locis, quæ uel finguntur, uel ſumuntur, imaginibus, uel ſimu=
lachris, quæ utiq; fingenda ſunt, imagines notæ ſunt, q̃bus ea, quæ
ediſcenda, notamus, ut cũ Cicero dicit locis pro cera, ſimulachris pro
» literis utamur. Illud quoq; ad uerbũ ponere optimum fuerit. Locis
» eſt utendũ multis illuſtribus, explicatis modicis interuallis, imagini=
» bus aliq̃d agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterq́; ꝑ-
» currere animũ poſſint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in
duodecim ſignis, per quæ ſol meat, tricenos, & ſexagenos inuenerit
locos. Vanitas nimirũ fuit, atq; iactatio circa memoriã ſuã, potius ar
te, quàm natura gloriantis. Equidem hæc ad quædã prodeſſe nõ ne-
gauerim, ut ſi rerũ nomina multa per ordinẽ audita reddenda ſint,
nanq; in ijs, quæ didicerunt, locis reponunt res illas, menſam (ut hoc
utar) in ueſtibulo, in atrio puluinũ, & ſic cætera deinde relegentes,
inueniunt ubi poſuerint, et forſitan in hoc ſunt adiuti, q̃ auctione di
miſſa, qđ cuiq; uendidiſſent, teſtibus argentariorũ tabulis reddiderũt.

Quod præstitisse Hortensium dicunt. Minus idem proderit in edi-
scendis, quæ orationis perpetuæ erunt. nam & sensus non eandem
imaginem, quam res habent, cum alterum fingendum sit, & horū
tamen utrunq; commonet. Sed cum sermonis alicuius habiti uerbo=
rum contextus est ediscendus eadē arte, quo modo comprehendetur?
mitto quod quædam nullis simulachris significari possunt, ut certæ
coniunctiones, habeamus enim sane, ut qui notis scribunt, certas ima
gines omnium, & loca scilicet infinita, per quæ uerba, quæ sunt in
quinq; contra Verrem secundæ actionis libris, explicentur, ut memi
nerimus etiam omnium quasi depositorum. non'ne impediri quidē
eorum, quæ dicit, decursum necesse est duplici memoriæ cura, nā quo
modo poterunt copulata fluere, si propter singula uerba ad singulas
formas respiciēdum erit? Quare & Carneades, et Sceptius, de quo
modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi
habeant sua, nos simpliciora tradamus. Si longior complectenda me
moria fuerit oratio, proderit per partes ediscere. Laborat enim ma-
xime onere, & hæ partes non sint perexiguæ, alioquin nimis multæ
erunt, & eam distinguent, atq; concident, nec utiq; certum imperaue
rim modum, sed maxime ut quisq; finietur locus, ni forte tam sit nu
merosus, ut ipse quoq; diuidi debeat. Dandi sunt certi quidā termini,
ut contextum uerborum, qui est difficillimus, continuet crebra medi
tatio, partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Non est inutile,
quo facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarū recordatio cō=
moneat, & quasi excitet memoriam. nemo enim ferè tam infelix, ut
quod cuiq; loco signum destinauerit, nesciat, ut si erit tradendus ad
hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipse excitēt notæ. hinc est ex
ipsa arte non inutile attentus ad eos, qui excidunt, sensus, anchorā,
ut supra posui, si de naue dicendum esset, spiculum, si de prælio. Mul
tum enim signa faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cū trans=
latus annulus, uel alligatus cōmoneat nos cur id fecerimus. Hæc ma=
gis adhuc astringunt, quæ memoriam ab aliquo simili transferūt ad
id, quod continendū est, ut in nominibus, si Fabius forte sit tenendus,
referamus ad illū cunctatorem, qui excidere non potest, aut ad ali-
quem amicum, q̄ idem uocetur, quod est facilius, in apris, et in ursis,
& Nasone, aut Crispo, ut id memoriæ affigatur, unde sunt nomina.
Origo quoq; aliquando declinatorū tenendi magis causa est, ut in Ci
cerone, Verrio, Aurelio. si debet inseri, illud neminem non iuuabit
ijsdem, q̄bus scripserit, ceris ediscere. Sequuntur enim uestigijs qui=
busdam memoriam, & uelut oculis intuetur, non paginas modo,

sed uersus prope ipsos, qui tum dicit similis legenti. Iam uero si litura, aut adiectio aliqua, aut mutatio interueniat, signa sunt quædã, quæ intuentes errare non possumus. Est ratio, ut & illi, de qua primum locutus sum, arti non dissimilis, ita, siquid mi experimenta docuerunt, & expeditior, & potentior, ediscere tacite. Nam id quoque est, quod tum erat optimum, si non subirent, uelut otiosum animum plerunq; aliæ cogitationes, propter quas excitandus est uoce, ut duplici motu iuuetur memoria dicendi, & audiendi. Sed hæc uox sit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod acrior est oculorum, quàm aurium sensus. in parte iuuari potest, quod cum semel, aut bis audierit, continuo illi memoriam suam experiri licet, & cum legente contendere. Nam et alioquin id maxime faciendum est, ut nos subinde tentemus, quia continua lectio, & quæ magis, & quæ minus hæret, æqualiter transit, in experiendo teneas'ne, & maior intentio est, & nihil superuacanei temporis perit, quo etiam quæ tenemus repeti solent, ita sola, quæ exciderunt, retractantur, ut crebra reiteratione firmentur, quanquã solent hoc ipso maxime hærere, quod exciderunt. Illud ediscendo, scribendo'q; commune est utriq;, plurimum conferre bonam ualetudinem, digestum cibum, animum cogitationibus alijs liberum, uerum etiam in ijs, quæ scripsimus, complectendis multum ualent, & in ijs, quæ cogitamus, continendis prope solæ, excepta, quæ potentissima est, exercitatione, diuisio, & compositio. nam qui recte diuiserit, nunquã poterit in rerum ordine errare. Certe sunt enim non solum in digerendis quæstionibus, sed etiam in exequendis, si modo recte dicimus prima, ac secunda, & deinceps, cohæret'q; omnis rerum copulatio, ut ei nihil nec subtrahi sine manefesto intellectu, nec inseri possit. An uero Scæuola in lusu duodecim scruporum, cum prior calculum promouisset, esset'q; uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus rediit ad eum, qui cum lu serat, is'q; ita factum esse confessus est. Minus idem ordo ualebit in oratione, præsertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tantum ille ualeat alternus, etiam quæ bene composita erunt memoriã serie sua ducent, nam sicut facilius uersus ediscimus quàm prosam orationem, ita prosam iunctam quàm dissolutam, sic contingit, ut etiam quæ ex tempore uidebantur effusa, ad uerbum repetita reddantur, quod meæ quoque mediocritatem memoriæ sequebatur, si quando interuentus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coegisset, nec est mendacio locus saluis, qui interfue=

runt. Siquis tamen unam, maximamq; à me artẽ memoriæ quærat, exercitatio est, & labor, multa ediscere, multa cogitare. Et, si fieri potest, quotidie potentissimum est, nihil æque uel augetur cura, uel negligentia intercidit, quare & pueri statim, ut præcepi, quamplurima ediscant, et quæcunq; ætas operam iuuandæ studio memoriæ dabit, deuoret initio tædium illud, & scripta, & lecta sæpius reuoluendi, et quasi eundem cibum remandẽdi, quod ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, & quæ odium non afferant, cœperimus ediscere, tum quotidie adijcere singulos uersus, quorũ accessio labori sensum incrementi non afferat, in summam ad infinitum usq; perueniat, et poëtica prius tum oratorum, nouissime etiã solutiora numeris, et magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iurisconsultorum. difficiliora enim debent esse, quæ exercent, quo sit leuius ipsum illud, in quod exercent, ut athletæ ponderibus plumbeis assuefaciunt manus, qbus uacuis, & nudis, in certamine utendũ est. Non omittam etiam quod quotidianis experimentis deprehenditur, minime fidelem esse paulo tardioribus ingenijs recentem memoriam. mirum dictu est, nec in promptu ratio, quantum nox interposita afferat firmitatis, siue requiescit labor ille, cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, siue maturatur, atque concoquitur, seu firmissima eius pars est recordatio, quæ statim referri non poterant, contexuntur postero die, confirmatq; memoriã idẽ illud tempus, quod esse in causa solet obliuionis, etiam illa præuelox ferè cito effluit, & uelut præsenti officio functa, nihil in posterũ debeat, tanquam dimissa discedit. Nec est mirum magis hærere animo quæ diutius affixa sint. Ex hac ingeniorum diuersitate nata dubitatio est, an ad uerbum sit ediscendum dicturis, an uim modo rerũ, atq; ordinem complecti satis sit, de quo sine dubio non potest in uniuersum pronuntiari. Nam si memoria suffragatur, tempus non defit, nulla me uelim syllaba effugiat, alioquim etiam scribere sit superuacuum. Idq; præcipue à pueris obtinendum, atq; in hanc consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoq; & admoneri, & ad libellum respicere uitiosum, quod libertatẽ negligentiæ facit, nec quisquã se parũ tenere iudicat, quod ne sibi excidat non timet, inde interruptus actionis impetus, et resistens, ac salebrosa oratio, & qui dicit ediscenti similis, omnem bene scriptorũ gratiam perdit, uel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur. Memoria autẽ facit & prompti ingenij famam, ut illa, quæ dicimus, non domo attulisse, sed ibi protinus prompsisse uideamur, quod et oratori, et ipsi causæ plurimũ confert, nam & magis miratur, & minus timet iudex,

quæ

quæ non putat aduersus se præparata. Idq; in actionibus inter præcipua seruandum est, ut quædam etiam quæ optime uinximus, uelut soluta enuntiemus, & cogitantibus nonnunquam, & dubitantibus similes quærere uideamur, quæ attulimus. ergo qd sit optimum neminem fugit. Si uero aut memoria natura durior erit, aut non suffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia se uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet aut deformem hæsitationem, aut etiã silentium inducat. Tutiusq; multo comprehensis animo rebus ipsis libertatem sibi eloquendi relinquere. nam & inuitus perdit quisq; id, quod elegerat, uerbum, nec facile reponit aliud, dum id, quod scripserat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remedium est, nisi in ijs, qui sibi facultatẽ aliquã dicendi ex tẽpore parauerunt. Quod si cui utrunq; defuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem, ac si quid in literis ualet, ad scribendum potius suadebo cõuertere. Sed hæc rara infelicitas erit. Cæterũ quantum natura studioq; ualeat memoria uel Themistocles testis, quem unum intra annum optime locutum esse persice constat, uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuisse, uel Crassus ille diues, qui cum Asiæ præesset, quinq; græci sermonis differentias sic tenuit, ut qua quisq; apud eum lingua postulasset, eadẽ ius sibi redditum ferret, uel Cyrus, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos quamlibet multos uersus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiam esse nunc, q facerent, sed mihi nunquam ut ipse interessem contigit, habenda tamen fides est, uel in hoc, ut qui crediderit, & speret.

De pronuntiatione.

PRONVNTIATIO à plerisq; actio dicitur, sed prius nomen à uoce, sequens à gestu uidetur accipere. Nanq; actionem Cicero aliâs quasi sermonem, aliâs eloquentiam quandam corporis dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quæ sunt eædem pronuntiationis, uocem, atq; motum. Quapropter utraq; appellatione indifferenter uti licet. Habet autem res ipsa miram quandã in orationibus uim, ac potestatem, nec enim tam refert qualia sint, quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quisq; ut audit mouetur, quare nec probatio ulla, quæ aliquo modo uenit ab oratore, tam firma est, ut non perdat uires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicentis, & affectus omnes languescant necesse est, nisi uo=

ce, uultu, totius prope habitu corporis inardescant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices tamen, si nostrum illum ignem iudex conceperit, nedum eum supini, securiq; moueamus, ac non & ipse nostra oscitatione soluatur, documento sunt uel scenici actores, qui et optimis poëtarum tantum adijciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadē illa audita quàm lecta delectent, et uilissimis etiam qbusdam impetrent aures, ut qbus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequens in theatris. Quod si in rebus, quas fictas esse scimus, & inanes tantum pronuntiatio potest, ut iram, lachrymas, solicitudinem afferat, quanto plus ualeat necesse est ubi & credimus? Equidem uel mediocrē orationē cōmendatam uiribus actionis affirmauerim plus habituram esse momenti, quàm optimam eadem illa destitutam. Siquidē & Demosthenes quid esset in toto opere dicendi primum interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemq; secundum, ac tertium locum, donec ab eo quæri desierit, ut eam uideri possit non præcipuam, sed solam iudicasse. Ideoq; ipse tam diligēter apud Andronicum hipocriten studuit, ut admirantibus eius orationem Rhodijs, non immerito Aeschines dixisse uideatur, qd si ipsum audissetis? & M. Cicero unā in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulū plus opinionis consecutum, quàm eloquentia tradit. eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece totius populi Romani lachrymas concitasse. Antonium, & Crassum multum ualuisse, plurimum uero Q. Hortensiū, cuius rei fides est, quod eius scripta tantum intra famam sunt, q diu princeps oratorum aliquando æmulus Ciceronis existimatus est, nouissime quoad uixit secundus, ut appareat placuisse aliqd eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum ualeant multū uerba p se, & uox propriam uim adijciat rebus, & gestus, motusq; significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierunt, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiusque animi tulit, actionem iudicent fortiorem, et solam uiris dignam, sed non alij fere quàm qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, ut affectata, & parum naturalia solent improbare, uel qui uerborum, atq; ipsius etiam soni rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis affectāt. Verum illi persuasione sua fruantur, qui hominibus, ut sint oratores, satis putant nasci, nostro labori dent ueniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuuetur. In hoc igitur non contumaciter consentio primas partes esse naturæ. nam certe bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in ijs, quæ subito dicēda erunt,

Q. Hortensij scriptis iudicium.

da erunt, facilitas prompta defuerit, nec ſi incmendabilia oris incõmodo obſtabunt, corporis etiam poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidem niſi liberalis actionē habere optimam poteſt, bona enim, firmaq́;, ut uolumus, uti licet, mala, uel imbecilla & inhibet multa, ut inſurgere, exclamare, & aliqua cogit, ut ſummittere, & deflectere, & raucas fauces, ac latus fatigatũ deformi cantico reficere, ſed nos de eo nunc loquamur, cui non fruſtra præcipitur. Cum ſit autē omnis actio, ut dixi, in duas diuiſa partes, uocem, geſtumq́;, quorum alter oculos, alter aures mouet, ꝑ quos duos ſenſus omneis ad animum penetrat affectus, prius eſt de uoce dicere, cui etiã geſtus accõmodatur. In ea prima obſeruatio eſt, qualē habeas, ſecunda quomodo utaris. Natura uocis ſpectatur, quantitate, & qualitate, quantitas enim ſimplicior eſt, in ſumma enim grandis, aut exigua eſt. Sed inter has extremitates mediæ ſunt ſpecies, & ab ima ad ſummam, ac retro multi ſunt gradus. Qualitas magis uaria eſt, nam eſt & candida, & fuſca, & plena, & exilis, & lenis, & aſpera, & contracta, & fuſa, & dura, & flexibilis, & clara, & obtuſa, ſpiritus etiã longior, breuiorq́;, nec cauſas cur quicq; eorũ accidat ꝑſequi propoſito operi neceſſarium eſt. Eorum'ne ſit differentia, in quibus aura illa concipitur, an eorum, per quæ uelut organa meat, an ipſi propria natura, an, prout mouetur, lateris, pectoris'ue firmitas, an capitis etiã plus adiuuet. Nam opus eſt omnibus, ſicut non oris modo ſuauitate, ſed nariũ quoq;, per quas, quod ſupereſt uocis egeritur. dulcis tamen eſſe debet non exprobrans ſonus. Sed utendi uoce multiplex ratio eſt. nã præter illam differentiam, quæ eſt tripartita acutæ, grauis, flexæ, tum intentis, tum remiſſis, tum elatis, tum inferioribus modis opus eſt, ſpatijs quoq; lentioribus, aut citatioribus. Sed ijs ipſis media interiacent multa, et ut facies, quanquã ex pauciſſimis conſtet, infinitam habet differentiã, ita uox & ſi paucas, quæ nominari poſſint, continet ſpecies, propria cuiq; eſt, & non hæc minus auribus q̃ oculis illa dignoſcitur. Augentur autem ſicut omniũ, ita uocis quoq; bona, cura, & negligentia, uel inſcitia minuuntur, ſed cura nõ eadem oratoribus, quæ phonaſcis conuenit, tamen multa ſunt utriſq; cõmunia, firmitas corporis, ne ad ſpadonũ, & mulierũ, & ægrorũ exilitatē uox noſtra tenuetur, quod ambulatio, unctio, ueneris abſtinentia, facilis ciborũ digeſtio, ideſt frugalitas præſtat. Præterea, ut ſint fauces integræ, ideſt molles, ac lenes, quarũ uitio, & frangitur, et obſcuratur, & exaſperatur, et ſcinditur uox. Nã ut tibiæ eodē ſpiritu

accepto alium clausis, alium apertis foraminibus, aliū non satis pur gatæ, alium quassæ sonum reddunt, ita fauces tumentes strangulant uocem, obtusæ obscurant, rasæ exasperant, conuulsæ fractis sunt organis similes. finditur etiā spiritus obiectu aliquo, sicut lapillo tenues aquæ, quarum spiritus etiam si ultra paulū coit, aliquid tamen caui relinquit, post id ipsum, quod offenderat. Humor quoq; uocē ut nimius impedit, ita consumptus destituit. nam fatigatio ut corpora non ad præsens modo tempus, sed etiam in futurum afficit. Sed ut communiter et phonascis, & oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia conualescunt, ita curæ non idem genus est. Nam neq; certa tempora ad spatiandum dari possunt tot ciuilibus officijs occupato, nec præparare ab imis sonis uocem ad summos, nec semper à contentione conquiescere licet, cum pluribus iudicijs sæpe dicendum sit, ne ciborum quidem est eadē obseruatio. nō enim tam molli, teneráq; uoce quàm forti, ac durabili opus est, cum illi omnes etiam altissimos sonos leniant cantu oris, nobis pleraq; aspere sint, concitatéq; dicenda, et uigilādæ noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & insudata ueste durandū, quare uocem delitijs non molliamus, nec imbuamur ea consuetudine, quæ duratura non sit, sed exercitatio eius talis sit, qualis usus ne silentio subsidat, sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis leuatur. Ediscere autem quo exercearis erit optimum, nam ex tēpore dicenti auocatur cura uocis ille, qui ex rebus ipsis concipitur, affectus. & ediscere quammaxime uaria, quæ & clamorem, & disputationem, & sermonem, et flexus habeant, ut simul in omnia paremur, hoc satis est, alioquin nitida illa, & curata uox insolitum laborem recusabit, ut assueta gymnasijs, & oleo corpora, quamlibet sint in suis certaminibus speciosa, atq; robusta, si militare iter, fascesq;, & uigilias imperes, deficiant, & quærant unctores suos, nudumq; sudorem. Illa quidem in hoc opere præcipi quis ferat? uitandos soles, atq; uentos, & nubila etiam, ac siccitates, ita si dicendum in sole, aut uentoso humido, calido'ue die fuerit, reos deseremus. nam crudū qdē, aut saturum, aut ebriū, aut eiecto modo uomitu, quæ cauenda quidā monent, declamare neminem, qui sit mentis compos, puto. Illud non sine causa ab omnibus præceptum, ut parcatur maxime uoci in illo à pueritia in adolescentiā transitu, quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt, nā est maior in alijs, sed propter humorē potius, nā hoc ætas illa turgescit. Itaq; nares etiā, ac pectus eo maxime tempore tument, atq; omnia uelut germinant, eóq; sunt tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propositū
redeam

redeam iam confirmatæ, conſtitutæq; uocis genus exercitationis optimum duco, quod eſt operi ſimillimum, dicere quotidie ſicut agimus. nanq; hoc modo non uox tantum confirmatur, & latus, ſed etiã corporis decens, & accommodatus orationi motus componitur. Non alia eſt autem ratio pronuntiationis, quàm ipſius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta eſſe debet, ita hæc quoq; emendata erit, ideſt uitio carebit, ſi fuerit os facile, explanatum, iucundũ, urbanum, ideſt in quo nulla nec ruſticitas, neq; peregrinitas reſonet. non enim ſine cauſa dicitur barbarũ, græcum'ue, nã ſonis homines, ut æra tinnitu dignoſcimus, ita fiet illud, qđ Ennius probat, cũ dicit, ſuauiloquentiore Cethegum fuiſſe. Non quod Cicero in ijs reprehendit, quos ait latrare non agere. Sunt enim multa uitia, de quibus dixi cum in quadam primi libri parte puerorum ora formarem, opportunius ratus in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari poſſunt. Itaq; ſi ipſa uox primũ fuerit (ut ſic dicam) ſana, ideſt nullum eorũ, de quibus nunc dixi, patietur incommodum, deinde non ſubſurda, rudis, immanis, dura, rigida, uaria, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis, effœminata, ſpiritus nec breuis, nec parum durabilis, nec in perceptu difficilis. Dilucida uero erit pronuntiatio primum ſi uerba tota exierint, quorũ pars deuorari, pars deſtitui ſolet, pleriſq; extremas ſyllabas nõ proferentibus, dum priorũ ſono indulgent. Vt autem eſt neceſſaria uerborum explanatio in omnibus, ita omnes cõputare, & uelut annumerare literas moleſtum, et odioſum eſt. nam & uocales frequentiſſime coeunt, & conſonantium quædã inſequente uocali diſſimulantur, utriuſq; exemplum poſuimus,

Multum ille & terris. Vitatur etiam duriorum inter ſe congreſſus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta ſunt. Ideóq; laudatur in Catulo ſuauis appellatio literarum. Secundum eſt, ut ſit oratio diſtincta, ideſt, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & deſinat. Obſeruandũ etiam quo loco ſuſtinendus, et quaſi ſuſpendendus ſermo ſit, quod græci ὑποδιαστολὴν, uel ὑποσυστολὴν, ὑποστιγμὴν uocant, quo deponendus ſuſpenditur,

Arma, uirumq; cano, quia illud, uirum, ad ſequentia pertinet, ut ſit, uirum, Troiæ qui primus ab oris, & hic iterũ, nam etiã ſi aliud eſt unde uenit, quàm quò uenit, non diſtinguẽdũ tamen, quia utrũq; eodem uerbo continetur, uenit, tertio Italiam, quia interiectio eſt, fato profugus, & continuum ſermonem, qui faciebat Italiam, Lauinaq; diuidit, ob eandemq; cauſam, quarto profugus, deinde lauinaq; uenit littora. ubi iam erit diſtinctio, q̃a inde alius incipit ſenſus. Sed

in ipsis etiam distinctionibus, tempus aliâs breuius, aliâs longius dabimus. Interest enim sermonem finiat an sensum, itaq; illam distinctionem littora protinus altero spiritus initio insequar, cum illuc uenero,

» -Atq; altæ mœnia Romæ, deponam, & morabor, & nouum rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratione quædam moræ etiã in periodus, ut in illa. In cœtu uero populi Ro.

» negotiũ publicum gerens magister equitum. & cætera multa habent membra, sensus enim sunt alij, atque alij, aliquando sub unam circunductionem, & sicut una circunductio est, ita paulum morandũ in ijs interuallis, non interrumpendus est contextus, & è contrario spiritum interim recipere sine intellectu moræ necesse est, quo loco quasi surripiendus est, alioquin si inscite recipiatur, non minus afferat obscuritatis, quàm uitiosa distinctio. Virtus autẽ distinguendi fortasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in agendo potest. Ornata est pronuntiatio, cui suffragatur uox facilis, magna, beata, bona, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra, & auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, sed proprietate ad hoc uelut tractabilis, atq; habens omnes in se qui desyderantur, sonos, intentionesq;, & toto, ut aiunt, organo instructa, cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spatio pertinax, tum labori nõ facile cessurus. neq; grauissimus autem in musica sonus, nec acutissimus orationibus conuenit. nam & hic parũ clarus, nimiumq; plenus, nullum afferre animis motum potest. Et ille prætenuis, & immodicæ claritatis, cum est ultra uerum, tum neq; pronuntiatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest. nam uox ut nerui quo remissior, hoc & grauior, & plenior, quo tensior hoc tenuis, & acuta magis est, sic ima uim non habet, summa rumpi periclitatur. medijs ergo utendũ sonis, ijq; cũ augenda intentio est, excitandi, cum summittenda, sunt temperandi. Nam prima est obseruatio recte pronuntiandi, æqualitas, ne sermo subsultet imparibus spatijs, ac sonis, miscens longa breuibus, grauia acutis, elata summissis, & inæqualitate horum omnium, sicut pedum claudicet sermo. Secunda, uarietas, quæ solum est, pronuntiatio, ac nequis pugnare inter se putet æqualitatem, & uarietatem, cum illi uirtuti contrarium sit uitium, inæqualitas, huic, qui dicitur μονοειδὴς, quasi quidam unus aspectus. Ars porrò uariandi cum gratiam præbet, ac renouat aures, tum dicentem ipsa laboris permutatione reficit, ut standi, ambulandi, sedendi, iacendi uices sunt, nihilq; eorum pati unum diu possumus. Illud uero

maximum,

maximum, sed id paulo post tractabimus, quod secundum ratione rerum, de quibus dicimus, animorumq; habitus conformanda uox est, ne ab oratiõe discordet. Vitemus igitur illã, quæ græce μονοτονία uocatur, una quædam spiritus, ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut submisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio, sed ut in iisdẽ partibus, iisdemq; affectibus, sint tamen quædam non ita magnæ uocis declamationes, prout aut uerborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulabit, ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, non'ne ad singulas penè distinctiones, quamuis in eadem facie tamen quasi uultus mutandus est?

» Et si uereor iudices ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere inci-
» pientem timere. etiam si est toto proposito contractum, atq; submissum, quia & exordium est, & soliciti exordium, tamen fuerit necesse est aliquid plenius, & erectius, dum dicit pro fortissimo uiro dicere, quàm cum & si uereor, & turpe sit, & timere. Iam secunda respiratio increscat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauide dicimus, quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis osten-
» ditur. minimeq; deceat, cum T. Annius ipse magis de reip. salute,
» quàm de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est. me ad
» eius causam parẽ animi magnitudinem afferre nõ posse. tum in-
» uidiosiora. tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa
» uero iam penè apertis, ut aiunt, tibijs. qui quocunq; inciderũt, uete-
» rem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum requrunt.
» nam sequens latum etiam, atq; effusum est. Non enim corona con-
» sessus uester, cinctus est, ut solebat. quod notaui, ut appareret non solum in membris causæ, sed etiam in articulis esse aliquã pronunciandi uarietatẽ, sine qua nihil nec minus, nec maius est. Vox autem ultra uires urgenda nõ est. nam & suffocata sæpe, & maiore nisu, minus clara est. Et interim elisa in illũ sonum erumpit, cui græci ab immaturo gallorum cantu nomen dederunt, nec uolubilitate nimia confundenda, quæ dicimus, qua & distinctio perit & affectus, & nonnunquam etiam uerba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est uitium nimiæ tarditas, nam et difficultatem inueniendi fatetur, & segnitia soluit animos, & in quo est aliquid temporibus præfinitis, aquam perdit. promptum sit os. non præceps, moderatum,

non lentum, ſpiritus quoq; nec crebro receptus concidat ſententiam, nec euſq; trahatur, donec deficiat. nam & deformis eſt conſumpti illius ſonus, & reſpiratio ſub aqua diu preſſi ſimilis, & receptus longior, & non opportunus, ut qui fiat non ubi uolumus, ſed ubi neceſſe eſt. Quare longiorem dicturis periodum colligendus eſt ſpiritus, ita tamen ut id neq; diu, neq; cum ſono faciamus, neq; omnino, ut manifeſtum ſit, reliquis partibus optime inter iuncturas ſermonis reuocabitur. Exercendus autẽ eſt, ut ſit quamlongiſſimus, quod Demoſthenes ut efficeret, ſcandens in aduerſum, continuabat quàm poſſet plurimos uerſus. idem quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluens dicere domi ſolebat. Eſt interim & longus, et plenus, & clarus ſatis ſpiritus, non tamen ſatis firmæ intentionis, ideoq; tremulus ut corpora, quæ aſpectu integra neruis parum ſuſtinentur, id græci βράγχον uocant. Sunt qui ſpiritum cum ſtridore per raritatem dentiũ non recipiunt, ſed reſorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrſum etiam clare ſonante, imitentur iumenta onere, & iugo laborãtia, quod affectant quoq; tanquam inuentionis copia urgeantur, maiorq; uis eloquentiæ ingruat, quàm quæ emitti faucibus poſſit. Eſt alijs concurſus oris, & cum uerbis ſuis colluctatio. Iam tuſſire, & expuere crebro, & ab imo pulmone pituitã trocleis adducere, & oris humore proximos ſpargere, & maiorem partem ſpiritus in loquendo per nares effundere, etiam ſi non utiq; uocis ſunt uitia, quia tamen propter uocem accidunt, potiſſimum huic loco ſubijciantur. Sed quodcunq; ex ijs uitium magis tulerim, quàm quo nunc maxime laboratur in cauſis omnibus, ſcholiſq;, cantandi, quod inutilius ſit an fœdius neſcio. Quid enim minus oratori conuenit, quàm modulatio ſcenica, & nonnunquam ebriorum, aut commeſantium licentiæ ſimilis? Quid uero mouendis affectibus contrarium magis, quàm cum dolendum, iraſcendum, indignandũ, commiſerandum ſit, non ſolum ab ijs affectibus, in quos inducendus eſt iudex, recedere, ſed ipſam fori ſanctitatem ludorum talarium licentia ſoluere? Nam Cicero illos ex Lycia, & Caria rhetores penè cantare in epilogis dixit. nos etiam cantandi ſeueriorem paulo modũ exceſſimus. Quiſquamne non dico de homicidio, ſacrilegio, parricidio, ſed de calculis certe, atq; rationibus, quiſquam deniq;, ut ſemel finiam, in lite cantat? quod ſi omnino recipiendum eſt, nihil cauſæ eſt, cur non illam uocis modulationem fidibus, ac tibijs, immo mehercules, quod eſt huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. facimus tamen hoc libenter, nam nec cuiquam ſunt iniucunda, quæ cantant ipſi, & laboris in

hoc quàm in agendo minus est. Sunt & quidam, qui secundum alia uitæ uitia, etiam hac ubiq; audiendi, quod aures mulceat, uoluptate ducantur. Quid ergo non & Cicero dicit esse aliquem in oratione cantum obscuriorem, & hoc quodam naturali initio uenit. Ostendã non multo post, ubi & quatenus recipiendus sit hic flexus, & cantus quidem, sed quod pleriq; intelligere uolunt, obscurior. Iam enim tempus est dicendi, quæ sit apta pronuntiatio, quæ certe ea est, quæ ijs, de quibus dicimus, accommodatur, quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatq; uox, ut feritur. Sed cũ sint alij ueri affectus, alij ficti, & imitati, ueri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantiũ, sed carent arte, ideoq; nõ sunt disciplinæ traditione formandi. Contra, qui effinguntur imitatione artem habent. sed ij carent natura, ideoq; in ijs primum est bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam ueris moueri, sic uelut media uox quem habitum à nobis acceperit, hunc iudicum animis dabit. est enim mentis index, & uelut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaq; lætis in rebus plena, simplex, et ipsa quodã modo hilaris fluit, at in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intenditur, atrox in ira, & aspera, ac densa, & respiratione crebra. Neq; enim potest esse longus spiritus, cũ immoderate effunditur, paulum in inuidia facienda lentior, q̃a non ferè ad hãc nisi inferiores confugiunt. At in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis & submissa. suadentium, & monentiũ, & pollicentiũ, & consolantium grauis. in metu, & uerecundia contracta. adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa, & flebilis, et consulto quasi obscurior. in egressionibus fusa, & securæ claritatis. in expositione, ac sermonibus recta, & inter acutũ sonum, & graue media. attollitur autem concitatis affectibus, compositis descendit, pro utriusq; rei modo altius, uel inferius. Quid autem quisq; in dicendo postulet locus, paulum differam, ut de gestu prius dicam, qui & ipsi uoci consentit, & animo cum ea simul paret. Is quantum habeat in oratore momenti, satis uel ex eo patet, quod pleraq; etiã citra uerba significat, quippe non manus solum, sed nutus etiã declarant nostram uoluntatem, & in mutis pro sermone sunt, & salutatio frequenter sine uoce intelligitur, atq; afficit, & ex uultu, ingressũq; perspicitur habitus animorum, & animalium quoq; sermone carentiũ, ira lætitia, adulatio, & oculis, & quibusdã alijs corporis signis deprehenditur. nec mirum, si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis ualẽt, cũ pictura tacens opus, et habitus semper

eiuſdem ſic in intimos penetret affectus, ut ipſam uim dicendi nonnunquam ſuperare uideatur. Contra ſi geſtus, aut uultus ab oratione diſſentiant, triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non authoritas modo uerbis, ſed etiam fides deſit. Decor quoq; à geſtu, atq; à motu uenit. ideóq; Demoſthenes grande quoddam ſpeculũ intuens componere actionem ſolebat. Adeo quamuis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat, ſuis demum oculis credidit quod efficeret. Præcipuũ uero in actione ſicut in corpore ipſo caput eſt, cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad ſignificationem decoris illa ſunt, ut ſit primo rectum, & ſecundum naturam. Nam & deiectio humilitas, & ſupino arrogantia, & in latus inclinato languor, præduro, ac rigente barbaria quædã mentis oſtenditur. tum accipiat aptos ex ipſa actione motus, ut cum geſtu concordet, & manibus, ac lateribus obſequatur. aſpectus enim ſemper eodẽ uertitur quo geſtus, exceptis quæ aut damnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idẽ illud uultu uideamur auerſari, manu repellere.

» Dij talem terris auertite peſtem.

» Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uero plurimis modis. nam præter annuendi, renuendi, confirmandíq; motus, ſunt & uerecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis notæ, et communes omnibus. Solo tamen eo facere geſtum ſcenici quoq; doctores uitioſum putauerunt, etiã frequens eius nutus non caret uitio, adeo iactare id, & comas excutientem rotare phanaticũ eſt. Dominatur autem maxime uultus, hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſubmiſſi ſumus, hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc ſpectant, etiam ante quàm dicamus, hoc quoſdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic eſt ſæpe pro omnibus uerbis, itaque in ijs, quæ ad ſcenam componuntur, fabulis, artifices pronuntiandi, à perſonis quoq; affectus mutuantur, ut ſi Niobe in tragœdia triſtis, atrox Medea, attonitus Aiax, truculentus Hercules, in comœdijs uero præter aliam obſeruationem, qua ſerui, lenones, paraſiti, ruſtici, milites, meretriculæ, ancillæ, ſenes auſteri, ac mites, iuuenes ſeueri, ac luxurioſi, matronæ, puellæ inter ſe diſcernũtur. Pater ille, cuius præcipue partes ſunt, quia interim concitatus, interim lenis eſt, altero erecto, altero compoſito eſt ſupercilio, atque id oſtendere maxime latinis actoribus moris eſt, quod cum ijs, quas agunt, partibus congruat. Sed in ipſo uultu plurimum ualent, oculi per quos maxime ani-

mus emanat, ut citra motum quoque & hilaritate enitescant, et tristitia quoddam nubilum ducant, quin etiam lachrymas ijs natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. motu uero intenti, remissi, superbi, torui, mites, asperi fiunt, quæ ut actus poposcerit, fingentur. rigidi uero, & extenti, aut languidi, & torpentes, stupentes, aut lasciui, & mobiles, & natantes, & quadam uoluptate suffusi, aut limi, & (ut sic dicam) uenerei, aut poscentes aliquid, pollicentes'ue nonnunquam esse debebunt, nam opertos, compressos'ue eos in dicendo, quis nisi planè rudis, aut stultus habeat, et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam, & in genis est quoddam deseruiens ijs ministerium, multum & superciliis agitur, nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant, ijs contrahitur, attollitur, demittitur, ut nulla res in ea plus ualeat. Sanguis ille, qui mentis habitu mouetur, cum infirmam uerecundia cutem accipit, effunditur in ruborem, cum metu refugit, abit omnis, & palore frigescat, temperatus medium quoddam serenum efficit. Vitium in superciliis, si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate, ut modo de persona comica dixeram, dissident, aut contra id, quod dicimus, finguntur. Etenim contractis tristitia, diductis hilaritas, demissis pudor ostenditur. annuendi quoque, renuendi'ue ratione demittuntur, aut alleuantur.

Naribus, labris'q; non ferè quicquam decenter ostendimus, tametsi derisus, contemptus, fastidium, significari solet. nam & corrugare nares, ut Horatius ait, & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulsu subito spiritum excutere, & diducere sæpius, & plana manu resupinare indecorum est, cum emunctio etiam frequentior non sine causa reprehendatur. Labra & porriguntur male, & scinduntur, & astringuntur, & deducuntur, & dentes nudant, & in latus, ac penè ad aurem trahuntur, & uelut quodã fastidio replicantur, & pendent, & uocem tantum altera parte dimittunt. lambere quoque ea, & mordere deforme est, cum etiam in efferendis uerbis modicus esse eorum debeat motus. Ore enim magis quàm labris loquendum est. Ceruicem erectam oportet esse, non rigidam, aut supinam. Collum diuersa quidem, sed pari deformitate & contrahitur, & tenditur, sed tensò subest, & labor, tenuatur'q; uox, ac fatigatur, affixum pectori mentum minus claram, & quasi latiorem presso gutture facit. Humerorum raro decens alleuatio, atque contractio est, breuiatur enim ceruix, & gestum quendam humilem, atque seruilem, & quasi fraudu-

lentum facit, cum se in habitum adulationis, admirationis, metus fin-
gunt. Brachij moderata proiectio remissis humeris, atq; explican-
tibus se in proferenda manu digitis, continuos, & decurrentes locos
maxime decet. At cum speciosius quid, uberius'q; dicendũ est, ut illud.
» saxa, atq; solitudines uoci respondent. expatiatur in latus, & ipsa
quodãmodo in se cum gestu fundit oratio. Manus uero, sine quibus
trunca esset actio, ac debilis, uix dici potest quot motus habeant, cum
pene ipsam uerborum copiam persequantur. Nam cæteræ partes lo
quentem adiuuant, hæ (prope est ut dicam) ipsæ loquuntur. An non
ijs poscimus, pollicemur, uocamus, dimittimus, minamur, supplicamus,
abominamur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium, tristitiã, du-
bitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tẽ
pus ostendimus? non eædem concitant, supplicant, inhibent, probant,
admirantur, uerecundantur? non'ne in demonstrandis locis, atq; per-
sonis aduerbiorum, atq; pronominum obtinent uicem? ut in tanta ꝑ
omnes gentes, nationes'q; linguæ diuersitate, hic mihi omniũ hominũ
communis sermo uideatur. Etiam ij quidẽ, de quibus sum locutus, cũ
ipsis uocibus naturaliter exeunt gestus, alij sunt, qui res imitatione
significant, ut si ægrum tentantis uenas medici similitudine, aut citha
rœdum formatis admodum ꝑcutientis neruos manibus ostendas, qđ
genus quamlongissime in actione est fugiendum. Abesse enim pluri=
mum à saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis, quàm ad
uerba accommodatus, quod etiam histrionibus paulo grauioribus fa
cere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre, cũ de se ipso loquatur,
aut in eum, quem demonstret, intendere, & aliqua ijs similia ꝑmise
rim, ita non effingere status quosdam, & quicquid dicet ostendere.
neq; id in manibus solum, sed in omni gestu, ac uoce seruandum est.
non enim aut in illa periodo. stetit soleatus prætor populi R. in=
clinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est, aut in
» illa. cædebatur in medio foro Messanæ. Motus laterum, qualis
esse ad uerbera solet, torquendus, aut uox qualis dolore exprimitur
eruenda, cum mihi comœdi quoq; pessime facere uideantur, qui etiam
si iuuenem agant, cum tamen in expositione, aut senis sermo, ut in
Andriæ prologo, aut mulieris, ut in Georgio incidit, tremula, uel ef=
fœminata uoce pronuntiant, adeo in illis quoq; est aliqua uitiosa imi
tatio, quorũ ars omnis constat imitatione. Est autẽ gestus ille maxime
cõmunis, quo medius digitus in pollicem contrahitur, explicatis tribus,
et principijs utilis, cũ leni in utrãq; partẽ motu modice prolatus, simul
capite, atq; humeris sensim, ad id, quo manus feratur, obsecundãtibus,

& in narrando certus, sed dum paulo productior, & in exprobrando, & in arguendo acer, atq; instans. longius enim partibus iis, & liberius exeritur. uitiose uero idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet, quanquam adhuc peius aliqui transuersum brachium proferunt, & cubito pronuntiant. duo quoq; medij sub pollicem ueniunt, & est hic adhuc priore gestus instantior principio, & narrationi non accommodatus, at cum tres contracti pollice premuntur, cum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando, & indicando, unde ei nomen est, ualet, & alleuata, ac spectante humerum manu paulum inclinatus affirmat, uersus in terram, & quasi pronus urget, & aliquando pro humero est, idem summo articulo utrinq; leuiter apprehenso duobus modice curuatis, minus tamen minimo aptus ad disputandũ est, acrius tamen argumentari uidentur, qui mediũ articulum potius tenent, tanto contractioribus ultimis digitis, quanto priores descenderunt, est & ille uerecundæ actioni aptissimus, quo quatuor primis leuiter in summũ coeuntibus digitis non procul ab ore, aut pectore feratur ad nos manus, & deinde prona, ac paulatim prolata laxatur. hoc modo cœpisse Demosthenẽ credo in illo pro Ctesiphonte timido, summissoq; principio, sic formatam Ciceronis manum, cũ diceret. siquid est in me ingenij iudices, quod sentio, quàm sit exiguum. eadẽ aliquatenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in nos, & fusius paulo in diuersum resoluitur, ut quodam modo sermonem ipsum proferre uideatur. Binos interim digitos distinguimus, sed non inserto pollice, paulũ tamen inferioribus intra spectantibus, sed ne illis qdem tensis, qui supra sunt. duo interim extremi palmã circa ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios articulos iungitur, interim quartus oblique reponitur, interim quatuor remissis magis, quàm tensis, pollice intus inclinato, habilẽ in latus demonstrando, aut distinguẽdo, quæ dicimus manum facimus, cũ supina in sinistrum latus, prona in alterũ fertur. Sunt & illi breues gestus, cum manus leuiter pandata, qualis fouentium est paruis interuallis, & sub assentientibus humeris mouetur maxime apta parce, et quasi timide loquẽtibus. Est admirationi conueniens ille gestus, quo manus modice supinata, ac per singulos à minimo collecta digito redeunte flexu simul explicatur, atq; conuertitur. Nec uno modo interrogantes gestũ componimus, plerunq; tamen uertentes manum, ut cunq; composita est. Pollici proximus digitus, mediumq;, qua dexter est, unguẽ pollici summo suo iungens remissis cæteris, est & approbantibus, & narrantibus, et distinguentibus deco-

rus, cui non dissimilis, sed compressis tribus digitis, quo nunc græci
plurimum utuntur, etiam utraq; manu quoties enthymemata suo ge
stu, uelut cornu tundunt, cæsim manus lenior promittit, & assenta=
tur, citatior hortatur, interim laudat. Est & ille urgens orationem ge
stus uulgaris magis, quàm ex arte, q contrahit alterno, celeriq; mo
tu, & explicat manum. Est & illa caua, & rara, & supra humeri
altitudinem elata cum quodam motu uelut hortatrix manus à pe=
regrinis scholis iam propè recepta, tremula, scenica est, digitos, cum
summi coierunt, ad os referre cur quibusdam displicuerit nescio.
nam id & leuiter admirantes, & interim subita indignatione, ue-
lut pauescentes, & deprecantes facimus. Quin compressam etiam
manũ in signum pœnitentiæ, uel iræ pectori admouemus, ubi uox
» uel inter dentes expressa non dedecet. quid nunc agam? quid faciã?

Auerso pollice demonstrare aliquid receptum magis puto, quàm
oratori decorũ, sed cum omnis motus sex partes habeat, septimus sit
ille, q in se redit orbis. Vitiosa est una circunuersio, reliqui ante nos
& dextra, leuaq;, & sursum, & deorsum aliquid ostendunt. In po
steriora gestus non dirigitur, interim tamen uelut reiici solet. Optime
autem manus à sinistra parte incipit, in dextra deponitur, sed ut de-
ponere non ut ferire uideatur, quanquam & in fine, & interim ca
dit, ut cito tamen redeat, & nonnunquam resilit uel negantibus no=
bis, uel admirantibus. Hic ueteres artifices illud recte adiecerunt, ut
manus cum sensu & inciperet, et deponeret. alioquin enim aut ante
uocem erit gestus, aut post uocem, quod est utrunq; deforme. In illo la
psi nimia subtilitate sunt, quod interuallum motus tria uerba esse uo
luerunt, quod nec obseruatur, neq; fieri potest, sed illi quasi mensu=
ram, tarditatis, celeritatisq; aliquam esse uoluerunt, nec immerito, ne
aut diu otiosa esset manus, aut (quod multi faciunt) actionem cõtinuo
motu conciderent. Aliud est, quod fit frequentius, et magis fallit. Sunt
quædã latentes sermonis percussiones, et quasi aliqui pedes, ad quos
» plurimum gestus cadit, ut sit unus motus. nouum crimen. alter.
» C. Cæsar. tertius. & ante hanc diẽ. quartus. inauditum. dein-
» de propinquus meus, &, ad te Quintus Tubero detulit. unde id
quoq; fluit uitium, ut iuuenes, cum scribunt, gestu præmodulati cogi-
tationem sic componant, quomodo casura manus sit, unde & illud
uitium, ut gestus, qui in fine dexter esse debet, in sinistrum frequẽter
desinat. Melius illud cum sint in sermone omni breuia quædã mem
bra ad quæ, si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad hæc gestum dispo
» nere, utputa. nouum crimen Cai Cæsar. habet per se finem quen=

dam ſuum, quia ſequitur coniunctio, deinde. & ante hanc diem inauditum ſatis circunſcriptum eſt. Ad hæc commodanda manus eſt. Idq; dum erumpit, erit prima, & compoſita actio, at ubi iam calor eam concitauerit, etiã geſtus cũ ipſa orationis celeritate crebreſcet, & alijs locis citata, alijs preſſa conueniet pronuntiatio. Illa tranſcurrimus, congerimus, abundamus, feſtinamus, hac inſtamus, inculcamus, infigimus, plus autẽ affectus habent lentiora, ideoq; Roſcius citatior, Aeſopus grauior fuit, quod ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadem motus quoq; obſeruatio eſt, itaq; in fabulis iuuenum, ſenum, militum, matronarum grauior ingreſſus eſt, ſerui, ancillæ, paraſiti, piſcatores citatius mouẽtur. tolli autem manũ artifices ſupra oculos, demitti infra pectus uetant, adeo à capite eam petere, aut ad imum uentrem deducere uitioſum habetur. ad ſiniſtrũ intra humerũ promoueatur, ultra non decet, ſed cũ auerſantes in leuam partem uelut propellemus manum, ſiniſter iterum humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente conſentiat. Manus ſiniſtra nunquam ſola recte geſtum facit, dextræ ſe frequẽter accommodat, ſiue in digitos argumenta digerimus, ſiue aduerſis in ſiniſtrũ palmis abominamur, ſiue obijcimus aduerſas, ſiue in latus utranq; diſtendimus, ſiue ſatisfacientes, aut ſupplicãtes. Diuerſi autẽ ſunt ij geſtus, ſummittimus, ſiue adorãtes attollimus, ſiue aliqua demonſtrationi, aut inuocationi protẽdimus.
» Vos albani tumuli, atq; luci. aut gracchanum illud. Quò uertam?
» Quò me miſer cõferam? in capitoliumne, at fratris ſanguine redun
» dat. an domũ? plus enim affectus in ijs iũctæ exhibent manus. in rebus paruis, mitibus, triſtibus, breuibus, magnis, lætis, atrocibus extenſiores ſunt. Vitia quoq; earũ ſubijcienda ſunt, quæ quidem accidere etiam exercitatis actoribus ſolent. Nam geſtum poculũ poſcentis, aut uerbera minantis, aut numerũ quingentorũ pollice flexo efficientis, quæ ſunt à quibuſdam ſcriptoribus notata, ne in ruſticis quidem uidi. Aut ut brachio exerto introſpiciatur latus, ut manũ alius ultra ſinũ proferre nõ audeat. Alius inquantum patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra leuũ humerũ geſtu, ita in tergum flagellet, ut conſiſtere poſt eũ parum tutum ſit, aut ſiniſtrũ ducat orbẽ, aut temere ſparſa manu in proximos offendat, aut cubitum utrunq; in diuerſum latus uẽtilet, ſæpe ſcio euenire. Solet eſſe et pigra, et trepida, et ſecanti ſimilis, interim uncis etiã digitis, aut à capite deijciatur, aut eadẽ manus ſupinata ĩ ſuperiora iactetur. Fit et ille habitus, qui eſſe in ſtatuis pacificator ſolet, qui inclinato in humerũ dextrũ capite brachio ab aure protenſo, manũ infeſto pollice extendit, qui quidẽ maxi-

mē placet ijs, qui ſe dicere ſublata manu iactant, adijcias licet eos, ꝗ
ſententias uibratis digitis iaculantur, aut manu ſublata denuntiant,
aut quod per ſe interim recipiendum eſt, quoties aliq̄d ipſis placuit,
in ungues eriguntur, ſed uitioſum id faciunt, aut digito quanto plu=
rimum poſſunt erecto, aut etiā duobus, aut utraq; manu ad modum
aliquid portantium cōpoſita. His accedunt uitia non naturæ, ſed tre
pidationis, cum ore concurrente rixari, ſi memoria fefellerit, aut cogi
tatio non ſuffragetur, quaſi faucibus aliq̄d obſtiterit inſonari, in ad=
uerſum tergere nares, obambulare ſermone imperfecto, reſiſtere ſu=
bito, & laudē poſcere ſilentio, quæ omnia perſequi propè infinitum
eſt. ſua enim cuiq; ſunt uitia. pectus, ac uenter ne proijciantur obſer
uandum, pandunt enim poſteriora, & eſt odioſa omnis ſupinitas, la
tera cum geſtu conſentiant, facit enim aliq̄d et totius corporis motus,
adeo ut Cicero plus illo agi, quàm manibus ipſis putet. Ita enim di=
» cit in oratore. nullæ argutiæ digitorum, non ad numerū articulus
» cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, & uirili laterū flexio=
» ne. Femur ferire, quod Athenis primus feciſſe creditur Cleon, et uſi
tatum eſt, et indignantes decet, et excitat auditorē. idq; in Callidio Ci
» cero deſyderat. non frons inquit, percuſſa, non femur. quanquā ſi
licet de fronte, diſſentio, nam etiā complodere manus ſcenicum eſt, &
pectus cædere. Illud quoq; raro decebit, caua manu ſummis digitis
pectus appetere, ſiquando noſmetipſos alloquemur, cohortantes, obiur
gantes, miſerantes, quod ſiquando fiat, togam quoq; inde remoueri nō
decebit. In pedibus obſeruantur ſtatus, & inceſſus, prolato dextro
ſtare, & eandem manum, ac pedē proferre deforme eſt. In dextrū
incumbere interim datur, ſed æquo pectore, qui tamen comicus ma=
gis, quàm oratorius geſtus eſt, male etiam in ſiniſtrum pedem inſiſten
tium dexter aut tollitur, aut ſummis digitis ſuſpenditur. Varicare
ſupra modū & in ſtando deforme eſt, & accedente motu propè ob=
ſcœnum. Procurſio opportuna, breuis, moderata, rara, conuenit, &
ambulatio quædam propter immodicas laudationum moras, quanq̄
Cicero rarum inceſſum, neq; ita longum probat. Diſcurſare uero, et
quod Domitius Afer de Sura Manilio dixit ſatagere ineptiſſimum,
Vrbaneq; Flauus Virginius interrogauit de quodā ſuo antiſophiſte
quot millia paſſuum declamaſſet. Præcipi & illud ſcio, ne ambu-
lantes auertamur à iudicibus, ſed ſint obliqui pedes ad conciliū no-
bis reſpicientibus, id fieri iudicijs priuatis non poteſt. uerum & bre
uiora ſint ſpatia, nec auerſi diu ſimus, interim tamē recedere ſurſim
datur. quidam etiam reſiliunt, quod eſt planè ridiculū. Pedis ſup-
ploſio,

plosio, ut loco est opportuna, ut ait Cicero in contentionibus, aut incipiendis, aut finiendis, ita crebra & inepti est hominis, & desinit iudicem in se conuertere. Est & illa indecora in dextrum, ac leuum latus uacillatio alternis pedibus insistentium, longissime fugiēda mollis actio, qualē in Tityo Cicero dicit fuisse. unde et saltationis quoddam genus tityus est appellatum. Reprehendenda est & illa frequēs, & concitata in utranq; partem mutatio, quā in Curione patre irrisit & Iunius quærens quis in lintre loqueretur, & Sicinius. nam cū assidente collega, qui erat propter ualetudinem & deligatus, & pluribus medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multum se Curio ex more iactasset, nunquam inquit Octaui collegæ tuo gratiam referes, qui nisi fuisset istic, hodie te muscæ comedissent. Iactantur & humeri, quod uitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut cū in angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependēs immineret, ut si calore dicendi uitare id excidisset, offensatione illa commoneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis publicis, in qbus sunt multi iudices, quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter uelimus. Illud uero non referendum, quod quidam reiecta in humerum toga, cum dextra sinum usq; lumbos reduxerūt, sinistra gestum facientes spatientur, et fabulentur, cum etiam leuā restringere prolata longius dextra sit odiosum. Vnde moneor quoq; ut ne id qdem transeam ineptissime fieri, Cum inter moras laudationum, aut in aurem alicuius loquuntur, aut cum sodalibus iocantur, aut nonnunquam ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare uideantur. Inclinari ad iudicem cū doceas utiq; si id, de quo loquaris, sit obscurius, decet. Incumbere aduocato aduersis subsellijs sedenti, iam contumeliosum est. Reclinari etiā ad suos & manibus sustineri, nisi planè iusta fatigatio est delicatum sicut palàm moneri excidentis, aut legere. nanq; in his omnibus & uis illa dicendi resoluitur, & frigescit affectus, & iudex parū sibi præstari reuerentiæ credit. Transire in diuersa subsellia parum uerecundū est. nam & Cassius Seuerus urbane aduersus hoc facientes lineam poposcit. Et si aliquando concitate itur, nunquam non frigide reditur. Multa ex ijs, quæ præcipimus, mutari necesse est ab ijs, qui dicunt apud tribunalia, nam & uultus erectior, ut eum, apud quē dicitur, spectet, & gestus, ut ad eundem tendens elatior sit, necesse est, & alia quoq; occurrere etiā me tacente omnibus possunt. Itemq; ab ijs, qui sedentes agunt. (nam & ferè fit hoc in rebus minoribus, & ijdem impetus actionis esse non possunt) et quædam uitia fiunt necessaria. Nam &

dexter pes a leua iudicis sedentis proferẽdus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, ut ad iudicẽ spectent. Equidem plerosq; & ad singulas clausulas sententiarum uideo assurgentes sibi, & nonnullos subinde. aliquid etiam spatiantes, quod an deceat ipsi uiderint, cum id faciunt non sedentes agunt. Bibere, aut etiam esse inter agendum, quod multis moris fuit, & est quibusdam, ab oratore meo procul absit, nam siquis aliter dicendi onera pferre non possit, non ita miserum est non agere, potiusq; est multo quàm & operis, & hominum contemptum fateri. Cultus non est proprius oratoris aliqs, sed magis in oratore conspicitur. quare sit, ut in omnibus honestis debet esse, splendidus, & uirilis. nam et toga & calceus, & capillus tam nimia cura quàm negligentia sunt reprehendenda. Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenus temporum conditione mutatum est. nam ueteribus nulli sinus, perquam breues post illos fuerunt. Itaq; & gestu necesse est usos esse in principijs eos alio, quorum brachium sicut græcorum, ueste continebatur. Sed nos de præsentibus loquimur, cui lati claui ius non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usq; perueniant. nam infra mulierũ est, supra centurionum. Vt purpuræ recte descendant, leuis cura est, notatur interim negligentia. latum habentium clauum modus est, ut sit paulũ cinctis summissior. ipsam togam rotundam esse, & apte cæsam uelim. aliter enim multis modis fiet enormis, pars eius prior medijs cruribus optime terminatur, posterior eadem portione, altius quàm cinctura sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, nunquam certe sit inferior, ille, qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur, uelut balteus, nec strangulet, nec fluat, pars togæ, quæ postea imponitur, fit inferior. nam ita & sedet melius, & continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertũ in actu redeat, tum sinus inijciendus humero, cuius extremã oram reiecisse non dedecet. Operiri autẽ humerũ cum toto iugulo non oportet. alioquin amictu fiet angustus, & dignitatem, quæ est in latitudine pectoris, perdit. Sinistrum brachium eo usq; alleuandum est, ut quasi normalem illum angulum faciat, super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat. Manus non impleatur annulis præcipue medios articulos non transeuntibus, cuius erit habitus optimus, alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, nisi si libellum tenebit, quod non utiq; captandum est. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiam, & ad multos gestus est impedimento. Togam ueteres ad calceos usq; demittebant, ut græci pallium. Idq;, ut

fiat qui

fiat qui de gestu scripserunt circa tempora illa Plotius, Nigidiusq; præcipiũt, quo magis miror Plynij secundi docti hominis, & in hoc utiq; libro penè etiã nimium curiosi p̃suasionem, q̃ solitum id facere Ciceronem uelandarum uaricum gratia tradit, cũ hoc amictus genus in statuis eorũ quoq;, q̃ post Ciceronem fuerũt, appareat. Palliolũ sicut fascias, q̃bus crura uestiuntur, & focalia, & auriũ ligamenta sola excusare potest ualetudo. Sed hæc amictus obseruatio dũ incipimus, procedente uero actu iam penè ab initio narrationis sinus ab humero recte uelut sponte delabitur, & cũ ad argumenta, ac locos uentũ est, reijcere à sinistro togam, deijcere etiã, si hæreat, sinum conueniet, lænam à faucibus, ac summo pectore abducere licet. ardent enim iam oĩa, et ut uox uehementior, ac magis uaria est, sic amictus quoq; habent actum quendã uelut præliantem. Itaq; ut leuã inuoluere togã, & incingi penè furiosum est, sinum uero in dextrum humerum ab imo reijcere, solutum, ac delicatum est, fiuntq; adhuc peius aliqua, ita cur laxiorẽ sinum sinistro brachio nõ subijciamus? habet enim acre quiddam, atq; expeditum, & calori, concitationiq; non inhabile. Cum uero magna pars est exhausta orationis, utiq; afflante fortuna, penè omnia decent. sudor ipse, & fatigatio, & negligentior amictus, & soluta, ac uelut labens undiq; toga, quo magis miror hãc quoq; succurrisse Plynio curã, ut ita sudario frontem siccari iuberet, ne comæ turbarentur, quas cõponi post paulũ, sicut dignũ erat, grauiter, & seuere uetuit. Mihi uero ille quoq; turbatæ præ se ferre aliq̃d affectus, & ipsa obliuione curæ huius cõmendari uidẽtur. At si incipientibus, aut paulũ progressis decidat toga, nõ reponere eã prorsus negligẽtis, aut pigri, aut quo modo debeat amiciri nesciẽtis est. Hæc sunt uel illustramenta pronuntiationis, uel uitia, q̃bus propositis multa cogitare debet orator. Primum quid, apud quos, q̃bus præsentibus sit acturus. nam ut dicere, alia alijs, & apud alios magis concessum est, sic etiã facere, neq; eadẽ in uoce, gestu, incessu apud principẽ, Senatum, populũ, magistratũ, priuato, publico iudicio, postulatione, actione similiter decent. Quã differẽtiã subijcere sibi q̃sq; q̃ animũ itendere põt, tũ qua de re dicat, & efficere, q̃d uelit. Rei quadruplex obseruatio est. Vna in tota causa. sunt enim tristes, hilares, solicitæ, securæ, grandes, pussillæ, ut uix unq̃ ita solicitari partibus carũ debeamus, ut nõ summæ meminerimus. Altera, quæ est in differentia partium, ut in procemio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia in sententijs ipsis, in q̃bus secundum res & affectus uariantur omnia. Quarta ĩ uerbis, quorũ ut est uitiosa si efficere omnia uelimus, imi-

tatio, ita quibuſdam niſi ſua natura redditur, uis omnis aufertur. Igi=
tur in laudationibus niſi ſi funebres erunt, gratiarũ actione, exhor=
tatione, ſimilibus, læta, & magnifica, & ſublimis eſt actio, funebres
cõtiones, conſultationes, plerunq; cauſæ reorũ triſtes, atq; ſummiſſæ.
In Senatu conſeruanda authoritas, apud populũ dignitas, in priuatis
modus. De partibus cauſæ, & ſententijs, uerbiſq;, quia ſunt mul=
tiplicia, pluribus dicendũ. Tria autem præſtare debet pronuntiatio,
conciliet, perſuadeat, moueat, quibus natura cohæret, ut etiã delectet.
Conciliatio ferè aut commendatione morum, qui neſcio quomodo ex
uoce etiã, atq; actione perlucent, aut orationis ſuauitate conſtat, per-
ſuadendi uis aſſeueratione, quæ interim plus ipſis probationibus ua=
» let. an iſta (inqt Callidio Cicero) ſi uera eſſent, ſic à te dicerentur?
» &. tantum abeſt, ut inflãmares noſtros animos, ſomnũ iſto loco uix
» tenebamus. fiducia igitur appareat, & conſtantia utiq; ſi authori-
tas ſubeſt. Mouendi autem eſt ratio aut in repræſentandis, aut imitan
dis affectibus. Ergo cũ iudex in priuatis, aut præco in publicis dice=
re de cauſa iuſſerit, leuiter conſurgendũ, tum componenda toga, uel ſi
neceſſe erit, etiam ex integro inijcienda duntaxat in iudicijs. Apud
principem enim & magiſtratus, ac tribunalia non licebit, paulum
eſt commorandum, ut & amictus ſit decentior, & protinus aliqd
ſpatij ad cogitandum, etiam cum ad iudicem os conuertimus, & con
ſultus permiſerit dicere, nõ protinus eſt erumpendũ, ſed danda bre-
uis cogitationi mora. mire enim auditurum dicturi cura delectat, et
iudex ſe ipſe componit. hoc præcipit Homerus Vlyſſis exemplo, quem
ſtetiſſe oculis in terram defixis, immotoq; ſceptro prius quàm illam
eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione ſunt quæ=
dam nõ indecentes, ut appellant ſcenicæ moræ, caput mulcere, manũ
intueri, infringere articulos, ſimulare conatum, ſuſpiratione ſolicitu=
dinem fateri, aut quod quenq; magis decet, eo diutius ſi iudex non
dum intendit animũ. ſtatus quidẽ ſit rectus, æqui, & diducti paulũ
pedes, uel procedens minimo momento ſiniſter, genua recta, ſic tamen
ut non extendantur. humeri remiſſi, uultus ſeuerus non mœſtus, nec
ſtupens, nec languidus, brachia à latere modice remota, manus ſini=
ſtra, qualem ſupra demonſtraui, dextra cum iam incipiendũ erit,
paulum prolata ultra ſinum, geſtu quãmodeſtiſſimo uelut ſpectans
quando incipiendũ ſit. Vitioſa enim ſunt illa intueri lacunaria, per=
fricare faciẽ, & quaſi improbã facere, tendere confidẽtia uultũ, aut
quo ſit magis toruus, ſupercíliũ aſtringere, capillos à fronte cõtra na
turã retro agere, ut ſit horror ille terribilis, tũ id, qđ græci frequẽtiſ-
ſime faciunt

sime faciunt, crebro digitorum, laborumq; motu cõmentari, clare ex creare, pedem alterum longe proferre, partem togæ sinistra tenere, stare diductum, uel rigidum, uel supinum, uel incuruum, uel hume ris, ut luctaturi solent, ad occipitium ductis. Prooemio frequentissi me lenis conuenit pronuntiatio. nihil est enim ad conciliandum gratius uerecundia, non tamen semper, nec enim uno modo dicuntur exordia, ut docui, plerũq; tamen et uox tẽperata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & laterũ lenis in utranq; partem motus eodem spectantibus oculis decebit. Narratio magis prolatam manum, amictum recidentẽ, gestum distinctum, uocẽ sermoni proximã, & tamen apertiorem, sonum simplicem frequentissime postulabit in ijs

» duntaxat. Q. enim Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio.

» &, A. Cluentius habitus pater huiusce. aliud in eadẽ poscent affe-

» ctus, uel concitati. nubit genero socrus. uel flebiles. constituitur in

» foro Laodiceæ spectaculum acerbum, & miserum toti Asiæ prouin

» ciæ. Maxime uaria, & multiplex actio est probationum. Nam & proponere, partiri, interrogare sermoni sunt proxima, & contradictionem sumere. nam ea quoq; diuersa propositio est. sed hæc tamen aliquando irridentes, aliquando imitantes pronuntiamus. Argumentatio plerunq; agilior, & acrior & instantior consentientẽ orationi postulat etiam gestum, idest fortem celeritatem. instandum quibusdã in partibus, & densanda oratio. Egressiones fere lenes, & dulces, & remissæ, raptus Proserpinæ, Siciliæ descriptio, Cn. Pompey laus. Neque enim mirum minus habere contentionis ea, quæ sunt extra quæstionem. Mollior nonnunquam cum reprehensione diuersæ par-

» tis, imitatio. Videor uidere alios intrantes, alios autem exeuntes,

» quosdam ex uino uacillantes. ubi non dissidens a uoce promitur, gestus quoq; in utranq; partem tenera quædam, sed intra manus tamẽ, et sine motu laterum translatio. Accendẽdi iudicis plures sunt gra

» dus, summus ille, & quo nullus est in oratore acutior. suscepto bel=

» lo Cæsar, gesto etiam iam ex parte magna. prædixit enim. quan=

» tum potero uoce contendã, ut populus hæc Romanus exaudiat. pau

» lum inferior, & habens aliquid etiam iucunditatis. quid enim Tu

» bero tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? plenius

» adhuc, & lentius, ideoq; dulcius. In coetu uero populi Romani ne=

» gotium publicum gerens. producenda omnia, trahendæq; tum uoca

» les. aperiendæq; sunt fauces, pleniore tamen hæc canali fluunt. Vos

» albani tumuli, atque luci. nam cantica quiddã habent, sensimq; re-

» supina sunt. saxa, atque solitudines uoci respondent. Tales sunt

illæ inclinationes uocis, quas inuicem Demoſthenes, atq; Aeſchines
exprobrant. non ideo improbandæ, cum enim uterq; alteri obijciat,
palàm eſt utrunq; feciſſe. nam neq; ille per Marathonis, & platearũ
et Salaminis propugnatores recto ſono iurauit, nec ille Thebas ſer-
mone defleuit. Eſt ijs diuerſa uox, et penè extra organum, cui græci
nomen amaritudinis dederunt ſupra modum, ac penè naturã uocis
» humanæ acerba, quin compeſcatis uocem iſtam indicem ſtultitiæ, te
» ſtem paucitatis. Sed id, quod maxime excedere modum dixi, in illa
parte prima eſt, quin compeſcatis. Epilogus ſi enumerationem re-
rum habet, deſyderat quandã conciſorum continuationem, ſi ad conci
tandos iudices eſt accommodatus aliqd ex ijs, quæ ſupra dixi, ſi pla-
candos, inclinatam quandam leuitatem, ſi miſericordia commouẽdos,
flexum uocis, & flebilẽ ſuauitatem, qua præcipue franguntur animi,
quæq; eſt maxime naturalis. nam etiã orbos, uiduasq; uideas in ipſis
funebribus canoro quodam modo proclamantes, hic etiam fuſca illa
uox, qualem Cicero fuiſſe in Antonio dicit, mire faciet. habet enim in
ſe qđ imitemur, duplex eſt tamen miſeratio, altera cum inuidia, qua-
lis modo dicta de damnatione Philodami, altera cũ deprecatione de-
» miſſior, quare etiam ſi eſt in illis quoq; cantus obſcurior. in cœtu ue-
» ro populi R. non enim hæc rixantis modo dixit. &, uos albani tu-
muli. neq; enim quaſi inclamaret, aut deteſtaretur, locutus eſt, eſt ta-
» men infinito magis illa flexa, & circunducta. me miſerum, & me
» infelicem. &, qd reſpondebo liberis meis. &, reuocare tu me in
» patriam potuiſti Milo per hos, ego te in eadem patria per eoſdẽ reti-
» nere non potero? &, cum bona C. Rabirij uno Seſtertio addicit.
» O' miſerũ, acerbumq; præconium. Illa quoq; mire facit in perora-
» tione uelut deficientis dolore, & fatigatione confeſſio, ut pro eodem
» Milone. Sed finis ſit, neq; .n. præ lachrymis iã loqui poſſum. quæ
ſimilem uerbis habere debent etiam pronuntiationem, poſſunt uide-
ri alia quoq; huius partis, atq; officij, reos excitare, pueros attollere,
propinquos producere, ueſtes laniare, ſed ſuo loco dicta ſunt. Et qa
in partibus cauſæ etiam alijs eſt uarietas, ſatis apparet accommodan
dam ſententijs ipſis pronuntiationem ſicut oſtendimus. Sed uerbis
quoq;, quod nouiſſime dixerã, non ſemper, ſed aliquando. An non
hæc miſellus, & pauperculus, ſummiſſa, atq; contracta, fortis, & ue
hemens, & latro, erecta, & concitata uoce dicenda ſunt? Accedit .n.
uis, & proprietas rebus tali adſtipulatione, quæ niſi adſit, aliud
uox, aliud animus oſtendat. Quid quod eadem uerba mutata

pronuntiatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, eleuant, aliter enim dicitur.

» Tu mihi quodcunq; hoc regni, &

» Cantando tu illum, &

» Tu'ne ille Aeneas, &

» Me'q; timoris

» Argue tu Drance, & ne morer, intra se quisq;, uel hoc, uel aliud, quod uolet, per omnes affectus uerset, uerum esse quod dicimus sciet. Vnum iam ijs adijciendum est, cum præcipue in actione spectetur decorum, sæpe aliud alios decere. Est enim latens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis, &, ut uere hoc dictum est, caput esse artis decere quod facias, ita id nec sine arte esse, nec totum arte tradi potest. In quibusdam uirtutes nõ habent gratiam, in quibusdam uitia ipsa delectant. Maximos actores comœdiarum Demetrium, et Stratoclem placere diuersis uirtutibus uidimus. Sed illud minus mirum, quod alter deos, & iuuenes, & bonos patres, seruos'q;, & matronas, et graues anus optime, alter acres senes, callidos seruos, parasitos, lenones, et omnia agitatiora melius. fuit enim natura diuersa. nam uox quoque Demetrij iucundior, illius acrior erat. Annotandæ magis proprietates, quæ transferri non poterant, manus iactare, & dulces exclamationes theatri causa producere, & ingrediendo uentum concipere ueste, & nonnunquam dextro latere facere gestus, quod neminem alium præter Demetriũ decuit. Nanq; in hæc omnia quasi statura, et mira specie adiuuabatur. Illum cursus, & agilitas, & uel parum conueniens personæ risus, quem non ignarus rationis populo dabat, & contracta etiam ceruicula. quicquid horum alter fecisset fœdissimum uideretur. Quare norit se quisq;, nec tantum ex communibus præceptis, sed etiam ex natura sua capiat consiliũ formandæ actionis, neq; illud tamen est nefas, ut aliquem uel oĩa, uel plura deceant. Huius quoq; loci clausula sit eadem necesse est, quæ cæterorum est, regnare maxime modum. non enim comœdum esse, sed oratorem uolo, quare nec in gestu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, temporibus, affectibus moleste utemur, ut si sit in scena dicendum.

» Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem

» Cum accersor ultro? an potius ita me comparem

» Non perpeti meretricum contumelias? Hic enim dubitationes

moras, uocis flexus, uarias manus, diuersosq; nutus actor adhibebit. aliud oratio sapit, nec uult nimium esse condita, actione enim constat non imitatione. Quare non immerito reprehenditur pronuntiatio uultuosa, & gesticulationibus molesta, & uocis mutationibus resultans, nec inutiliter ex græcis ueteres transtulerũt, quod ab his sumptum Lenas Popilius posuit, esse hanc inotiosam actionem. Optime igitur idem, qui omnia, Cicero præceperat, quæ supra ex oratore posui. Quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulo agitatior, & iam exigitur, & quibusdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni, & grauis authoritatem.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER DVODECIMVS.

u ENTVM EST Ad partem operis destinati longe grauissimam. Cuius equidem onus si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluissem uires meas, sed initio pudor omittendi quæ promiseram tenuit, mox quanquam per singulas prope partes labor cresceret, ne perderem quæ iam effecta erant, per omnes difficultates animo me sustentaui, Quare nunc quoq; licet maiori quàm unquam mole premar, tamen prospicienti finem mihi constitutum est, uel deficere potius quàm desperare. fefellit autem quod initium à paruis cœperamus, mox uelut aura solicitante prouecti longius, dum tantum nota illa, & plerisq; artium scriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à litore procul uidebamur, & multos circa uelut iisdẽ se uentis credere ausos habebamus. Iam cũ eloquendi rationem nouissime repertam, paucissimisq; tentatam ingressi sumus, rarus, q iam procul à portu recessisset reperiebatur. Postquã uero nobis ille, quẽ instituebamus, orator à dicẽdi magistris dimissus, aut suo iam impetu fertur, aut maiora sibi auxilia ex ipsis sapientiæ penetralibus petit, quàm in altũ simus ablati sentire cœpimus, nũc cœlũ, undiq;, et undiq; pontus. Vnũ modo in illa immensa uastitate cernere uidemur M. Tullium, qui tamen ipse quãuis tanta, atq; ita in-

structa

structa naue hoc mare ingressus, contrahit uela, inhibetq; remos, & de ipso demum, genere dicendi, quo sit usurus perfectus orator, satis habet dicere. At nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare, & assignabit officia, ita nec antecedentem consequi possumus, & longius eundum est, ut res feret. probabilis tamen cupiditas honestorũ, & tutioris audaciæ est tentare quibus paratior uenia est.

Non posse oratorem nisi uirum bonum esse.

SIT ergo nobis orator, quẽ insstituimus, is, qui à M. Catone finitur, uir bonus dicendi peritus. Verum id, quod ille posuit prius, et ipsa natura potius, ac maius est utiq; uir bonus, id non eo tantum, qđ si uis ista dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis, priuatisq; rebus perniciosius eloquentia, nosq; ipsi, qui pro uirili parte conferre aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus hæc arma non militi. Quid de nobis loquor? rerũ ipsa natura in eo, quod præcipue indulsisse homini uidetur, quoq; nos à cæteris animantibus separasse, non parens, sed nouerca fuerit, si facultatem dicendi, sociam scelerum, aduersam innocentiæ, hostem ueritatis inuenit, mutos enim nasci, et egere omni ratione satius fuisset, quàm prouidentiæ munera in mutuã perniciẽ conuertere. Longius tendit hoc iudicium meum. neq; enim tantum id dico, eum, qui sit orator uirum bonum esse oportere, sed ne futurum quidem oratorem nisi uirum bonum. Nam certe nec intelligentiam concesseris ijs, qui proposita honestorum, ac turpium uia, peiorẽ sequi malunt, neq; prudentiam, qui in grauissimas frequenter legum, sem per uero malæ conscientiæ pœnas à semetipsis improuiso rerũ exitu induantur. quod si neminem malum esse nisi stultum eundem, non modo à sapientibus dicitur, sed uulgo quoq; semper est creditũ, certe non fiet unquam stultus orator. Adde quod ne studio quidem operis pulcherrimi uacare mens, nisi omnibus uitijs libera potest. Primum quod in eodẽ pectore nullũ est honestorum, turpiumq; consortiũ, & cogitare optima simul, et deterrima, nõ magis est unius animi, quàm eiusdem hominis bonum esse, ac malum, tum illa quoq; ex causa, qđ mentem tantæ rei intentam, uacare omnibus alijs etiam culpa carentibus curis oportet. Ita demũ enim libera, ac tota nulla distringente, atq; alio ducente causa spectabit id solũ, ad qđ accingitur. quod si corporum nimia cura, & solicitior rei familiaris diligentia, et uenandi uoluptas, & datæ spectaculis dies, multum studijs auferunt (Huic

enim rei perit tempus quodcunq; alteri datur) qd putamus facturas cupiditatem, auaritiam, inuidiam, quarum impotentissimæ cogitationes, somnos etiam ipsos, & illa per quietem uisa perturbant. Nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot, ac tam uarijs affectibus concisum, atq; laceratum, quàm mala mens. Nam & cũ insidiatur, spe curis labore distringitur, & cum sceleris compos fuerit, solicitudine, pœnitentia, pœnarum omnium expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? nõ hercle magis quàm frugibus in terra sentibus, ac rubis occupata. Age nõ ad perferendos studiorũ labores necessaria frugalitas? Quid ergo ex libidine, aut luxuria spei? non præcipue acuit ad cupiditatem literarum, amor laudis? num igitur malis esse laudem curæ putamus? Iam hoc quis non uidet maximam partem orationis in tractatu æqui, boniq; consistere, dicet'ne de ijs secundum debitam rerum dignitatem malus, atque iniquus? Deniq; ut maximam partem quæstionis eximam, demus id, quod nullo modo fieri potest, idem ingenij, studij, doctrinæ pessimo, atque optimo uiro, uter melior dicetur orator, nimirũ qui homo quoq; melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus orator. non enim perfectum est quicquam, quo melius est aliud. Sed ne more socraticorum nobismetipsis responsum finxisse uideamur, si sit aliquis adeo contra ueritatem obstinatus, ut audeat dicere eodẽ ingenio, studio, doctrina præditum nihilo deteriorem futurum oratorem malum uirum, quàm bonum, conuincamus huius quoque amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit omnem oratorem id agere, ut iudici quæ proposita fuerint, uera, et honesta uideãtur. Vtrum igitur hoc facilius bonus uir persuadebit, an malus, bonus quidẽ & dicet sæpius uera, atq; honesta. Sed etiam siquando aliquo ductus officio, quod accidere, ut mox docebimus, potest, falsò hæc affirmare conabitur, maiore cum fide necesse est audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorantia recti nonnunquam excidit ipsi simulatio. Inde immodeste proponunt, sine pudore affirmant. Sequitur in ijs, quæ certum est effici non posse, deformis pertinacia, & irritus labor, nam sicut in uita, ita in causis quoq; spes improbas habẽt. Frequẽter autem accidit, ut ijs etiã uera dicentibus fides desit, uideaturq; talis aduocatus malæ causæ argumentum. Nunc de ijs dicendũ, quæ mihi quasi conspiratione quadam uulgi reclamari uidẽtur. Orator ergo Demosthenes non fuit, atqui malum uirum accepimus. Nõ Cicero, atqui huius quoq; mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna responsi inuidia subeunda est, mitigandæ sunt prius aures.

hi enim nec Demosthenes tam graui morum dignus uidetur inui-
dia, ut omnia, quæ in eum ab inimicis congesta sunt, credam, cum
& pulcherrima eius in rep. consilia, & finē uitæ clarum legam.
Nec M. Tullio defuisse uideo in ulla parte ciuis optimi uoluntatem.
Testimonio est actus nobilissime consulatus, integerrime prouincia
administrata, & repudiatus uigintiuiratus, & ciuilibus bellis quæ
in ætate eius grauissima inciderunt, neq; spe, neq; metu declinatus
animus, quo minus optimis se partibus, idest reip. iungeret. Parum
fortis uidetur quibusdam, quibus optime respondit ipse non se timi=
dum in suscipiendis, sed in prouidendis periculis, quod probauit
morte quoque ipsa, quam præstantissimo suscepit animo. Quod si de=
fuit ijs uiris summa uirtus sic quærentibus an oratores fuerint, re=
spondebo quomodo stoici si interrogentur, an sapiens Zeno, an Clean
tes, an Chrysippus, ipsi respondeant magnos quidem illos, ac uene-
rabiles, non tamen id, quod natura hominis summum habebat, con-
secutos. Nam & Pythagoras non sapientem se, ut qui ante eum fue-
runt, sed studiosum sapientiæ uocari uoluit. Ego tamen secundum
communem loquendi consuetudinem sæpe dixi, dicamq; perfectum
oratorem esse Ciceronem, ut amicos, & bonos uiros, & prudentis=
simos dicimus uulgo, quorum nihil nisi perfecte sapienti datur. Sed
cum proprie & ad legem ipsam ueritatis loquendum erit, eũ quæ-
ram oratorem, quem & ille quærebat, quanquam enim stetisse
ipsum in fastigio eloquentiæ fateor, ac uix, quid adijci potuerit in=
uenio, fortasse inuenturus quid adhuc abscissurum putem fuisse.
Nam ferè sic docti iudicauerunt plurimum in eo uirtutum, non
nihil fuisse uitiorum, & se ipse multa ex illa iuuenili abundan=
tia coercuisse testatur, tamen quando nec sapientis sibi nomen mi-
nime sui contemptor asseruit, & melius dicere certe, data longiore
uita, ætate ad componendum seueriore potuisset, non maligne cre=
diderim defuisse ei summam illam, ad quam nemo propius accessit.
Et licebat si aliter sentirem, fortius id, liberiusq; defendere. An uero
M. Antonius neminem à se uisum eloquentem, qđ tanto minus erat,
professus est? Ipse etiam M. Tullius quærit adhuc eum, & tantum
imaginatur, ac fingit. Ego non audeam dicere aliquid in hac, quæ
superest, æternitate inueniri posse, eo quod fuerit perfectius. Transeo
illos, qui Ciceroni, ac Demostheni ne in eloquẽtia qdẽ satis tribuunt,
quanquam neq; ipsi Ciceroni Demosthenes satis uideatur esse per=
fectus, quem dormitare interim dicit, nec Cicero Bruto, Caluoq;

qui certe compoſitionem illius etiam apud ipſum reprehendunt, nec Aſinio utriq;, qui uitia orationis eius etiam inimice pluribus in locis inſequuntur. Concedamus ſanè, quod minime natura patitur, repertum eſſe aliquem malum uirum ſumme diſertum, nihilo tamen minus oratorē eum negabo. Nā nec omnibus, qui fuerint manu promp-ti uiri fortis nomen conceſſerim, quia ſine uirtute intelligi nō poteſt fortitudo. An ei, qui ad defendendas cauſas aduocatur, non eſt opus fide, quàm nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, ſed proditorem transfugam præuaricatorē donabimus oratoris illo ſacro nomine? Quod ſi mediocribus etiam patronis conuenit, hæc, quæ uulgo dicitur bonitas, cur non orator ille, qui non dum fuit, ſed poteſt eſſe tam ſit moribus, quàm dicendi uirtute perfectus. Non enim forenſem quandam inſtituimus operam, nec mercenariam uocem, nec ut aſperioribus uerbis parcamus, non inutilem ſanè litium aduocatum, quem deniq; cauſidicum uulgo uocant, ſed uirū cū ingenij natura præſtantem, tum uero tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualē nulla antea uetuſtas cognouerit, ſingularem, perfectumq́;, undiq; optima ſentientem, optimeq́; dicentem. In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborū ſcelera compeſcet, aut in pecuniarijs quæſtionibus ueritati contra calumniam aderit. Summus ille q̃dem in ijs quoq; operibus fuerit, ſed in maioribus clarius elucebit, cū regenda ſenatus conſilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talē quendā uidetur finxiſſe Virgilius, quē in ſeditione uulgi iam faces, & ſaxa iaculantis, moderatorem dedit anim,

» Tum pietate grauem, ac meritis ſi forte uirum quem
» Conſpexere, ſilent, arrectisq́; auribus adſtant.

Habemus igitur ante omnia uirum bonum, poſt hoc adiecit dicendi peritum.

» Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Et quid non in bellis quoq; idem ille uir, quem inſtituimus, ſi ſit ad prælium miles cohortandus ex medijs ſapientiæ præceptis orationem trahet? Nā quo modo pugnam ineuntibus tot ſimul metus laboris, doloris, poſtremo mortis ipſius exciderint, niſi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honeſti præſens imago ſucceſſerit? quæ certe melius perſuadebit alijs, qui prius p̄ſuaſerint ſibi, prodit enim ſe quālibet cuſtodiatur ſimulatio, nec unquā tanta fuerit eloquēdi facultas, ut nō titubet, ac hæreat, quoties ab animo uerba diſſentiunt. Vir autē malus aliud dicat neceſſe eſt, quàm ſentiat. bonos nunquā honeſtus ſermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam ijdem etiā prudentes erunt) in=

entio, quæ etiam si lenociniis destituta sit, satis tamen natura sua ornatur, nec quicquam nõ diserte, quod honeste dicitur. Quare iuuentus immo omnis ætas (neq; enim rectæ uoluntati serum est tempus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus, forsan, & consumare contingat. Nam si natura non prohibet & esse uirum bonum, et dicendi peritum, cur non aliquis etiã unus utrunq; consequi possit? Cur autem non se quisq; speret fore illum aliquem? ad quod si uires ingenii non suffecerint, tamen ad quem usq; modum processerimus, meliores erimus, ex utroq; hoc certe prorsus eximatur animo pulcherrimam eloquentiã, cum uitiis mentis posse misceri. Facultas dicendi si in malos incidit, & ipsa iudicanda est malũ, peiores enim illos facit, quibus contigit. Videor mihi audire quosdã, nec enim deerunt unquã, q diserti esse, quàm boni malint illa dicẽtes. Quid ergo tantum artis est in eloquẽtia? cur tu de coloribus, & difficiliũ causarum defensione, non nihil etiam de confesso locutus es? nisi aliquando uis, ac facultas dicendi expugnat ipsam ueritatem, bonus enim uir nõ agit nisi bonas causas, eas porro etiam sine doctrina satis per se tuetur ueritas ipsa. Quibus ego cum de meo primum opere respondero etiam pro boni uiri officio, siquando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. pertractare enim quo modo aut pro falsis, aut pro iniustis aliquando dicatur, non est inutile, uel propter solum hoc, ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota, quæ nocẽt, fuerint. Neq; enim academici cum in utranq; disserunt partem, non secundũ alteram uiuunt, neq; Carneades ille, q Romæ audiente Censorio Catone, nõ minoribus uiribus contra iustitiã dicitur disseruisse, quàm pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse uir fuit. Verũ & uirtus qd sit aduersa ei malitia detegit, & æquitas fit ex iniqui contemplatione manifestior, & plurima contrariis probantur. Debent ergo oratori sic esse aduersariorũ nota consilia, ut hostium imperatori. Verũ et illud quod prima propositione durũ uidetur, potest afferre ratio, ut uir bonus in defensione causæ uelit auferre aliquando iudici ueritatem.

Quod siquis à me proponi mirabitur, quanquam non est hæc mea proprie sententia, sed eorum, quos grauissimos sapientiæ magistros, ætas uetus credidit, sic iudicet pleraq; esse, quæ non tam factis, quàm causis eorum, uel honesta fiant, uel turpia. Nam si hominem occidere sæpe uirtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimũ est, asperiora quædã adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facere cõceditur, ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam uir bonus, sed

etiam quare, & qua mente defendant. Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod ſtoicorum quoq; aſperrimi confitentur, facturū aliquando bonum uirum, ut mendacium dicat. Et quidem nonnunq̃ leuioribus cauſis, ut in pueris ægrotantibus utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus, nedum ſi ab homine occidendo graſſator auertendus ſit, aut hoſtis pro ſalute patriæ fallendus, ut hoc, quod aliâs in ſeruis quoq; reprehendendum eſt, ſit aliâs in ipſo ſapiente laudandum. Id ſi conſtiterit, multa iam uideo poſſe euenire, propter quæ bene orator ſuſcipiat tale cauſæ genus, quale remota ratione honeſta non ſuſcepiſſet. Nec hoc dico, q̄a ſeueriores ſequi placet leges pro patre, fratre, amico periclitantibus, tam & ſi nō mediocris hæſitatio eſt, hinc iuſtitiæ propoſita imagine, inde pietatis nihil dubij relinquamus. Sit aliquis inſidiatus tyranno, atque ob id reus, utrum'ne ſaluum eum nolet is, qui à nobis finitur orator, an ſi tuendum ſuſceperit, non tam falſis defendet, quàm qui apud iudices malam cauſam tuetur. Quid ſi quædam benefacta damnaturus eſt iudex, niſi ea non eſſe facta conuicerimus, non uel hoc modo ſeruabit orator, non innocentem modo, ſed etiam laudabilē ciuem. Quid ſi quædam iuſta natura, ſed conditione temporum inutilia ciuitati ſciemus? non'ne utemur arte dicendi bona q̄dem, ſed malis artibus ſimillima? Ad hoc nemo dubitabit, quin ſi nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo poſſint, ſicut poſſe interdum conceditur, ſaluos eſſe eos magis è rep. ſit, quàm puniri. Si liqueat igitur oratori futurū bonum uirum, cui uera obijcientur, non id aget, ut saluus ſit. Da nūc ut crimine manifeſto prematur dux bonus, & ſine quo uincere honeſte ciuitas non poſſit, non'ne ei communis utilitas oratorem aduocabit? Certe Fabricius Cornelium Ruffinum alioqui & malū ciuem, et ſibi inimicum, tamen quia utilem ſciebat ducem imminente bello palàm conſulem ſuffragio ſuo fecit, atque id admirantibus quibuſdam reſpondit, à ciue ſe ſpoliari malle, quàm ab hoſte uenire. ita hic ſi fuiſſet orator non defendiſſet eundem Ruffinum, uel manifeſti peculatus reum. Multa dici poſſent ſimilia, ſed uel unum ex ijs quodlibet ſufficit, non enim hoc agimus, ut iſtud illi, quem formamus, uiro ſit ſæpe faciendum, ſed ut ſi talis coegerit ratio. Sit tamen uera finitio, oratorem eſſe uirum bonum dicendi peritum. Præcipere uero, ac diſcere, quomodo etiam in probatione difficilia tractentur, neceſſariū eſt. Nam frequenter etiam optimæ cauſæ ſimiles ſunt malis, & innocens reus multis ueriſimilibus premitur. quo fit ut eadem actionis ratione defendendus ſit, qua ſi nocens eſſet. Iam innumerabilia ſunt

bonis causis, malisq; communia, testes, literæ, suspiciones, opiniones, non aliter autem uerisimilia, quàm uera & confirmantur, & refelluntur. Quapropter, ut res feret, flectetur oratio manente honesta uoluntate.

Cognoscenda esse oratori quibus mores formentur.

QVANDO igitur orator est uir bonus, is autem citra uirtutem intelligi non potest, uirtus & si quosdam impetus à natura sumit, tamen perficienda doctrina est, mores ante omnia oratori studijs erunt excolendi, atque omnis honesti, iustiq; disciplina pertractanda, sine qua nemo nec uir bonus esse, nec dicendi peritus potest, nisi forte accedamus ijs, qui natura constare mores, & nihil adiuuari disciplina putant, scilicet ut ea quidem, quæ manu fiunt, atq; eorū etiam contemptissima confiteantur egere doctoribus, virtutem uero, qua nihil homini, quo ad deos immortales propius accedat datum est, obuiam, & illaboratam, tantum quia nati sumus, habeamus. Abstinens erit, qui quid sit abstinentia ignorarit? Et fortis, qui metus doloris, mortis, superstitionis, nulla ratione purgauerit? Et iustus, qui æqui, boniq; tractatum, qui leges, quæ natura sunt omnibus datæ, quæq; proprie populis, & gentibus constitutæ, non eruditiore aliquo sermone tractauerit? Ó quàm istud parum putant, quibus tam facile uidetur. Sed hoc transeo, de quo neminem, qui literas uel primis, ut aiunt, labris degustarit, dubitaturum puto. Ad illud sequens reuertar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui non & naturæ uim omnem penitus perspexerit, & mores præceptis, ac ratione formarit. Neque enim frustra in tertio de Oratore libro. L. Crassus cuncta, quæ de æquo, iusto, uero, bono, deq; ijs, quæ sunt contra posita dicuntur, propria esse oratoris affirmat, ac philosophos, cum ea dicendi uiribus tueantur, uti rhetorum armis non suis. Idem tamen confitetur ea iam esse à philosophia petenda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in possessione earum rerum fuisse. Hinc etiam illud est, quod Cicero pluribus libris, & epistolis testatur, dicendi facultatem ex intimis sapientiæ fontibus fluere. Ideoq; aliquandiu præceptores eosdem fuisse morum, atque dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea non eò pertinet, ut esse oratorem philosophum uelim, quando non alia uitæ secta longius à ciuilibus officijs, atque ab omni munere oratoris recessit. Nam quis philosophorum, aut in iudicijs frequens, aut clarus in concionibus fuit?

Quis deniq; in ipsa, quam maxime pleriq; præcipiunt, reip. administratione uersatus? Atqui ego illum, quem instituo, romanum quendã uelim esse sapientem, qui non secretis disputationibus, sed rerũ experimentis, atq; operibus se uere ciuilem uirum exhibeat. Sed quia deserta ab ijs, qui se ad eloquentiã contulerunt, studia sapientiæ, non iam in actu suo, atq; in hac fori luce uersantur, sed in porticus, & gymnasia primũ mox in conuentus scholarum recesserunt, id quod est oratori necessarium, nec à dicendi præceptoribus traditur, ab ijs petere nimirũ necesse est, apud quos remansit. euoluendi penitus authores, qui de uirtute præcipiunt, ut oratoris uita cum scientia diuinarum rerum sit, humanarumq; coniuncta, quæ ipsæ quanto maiores, ac pulchriores uiderentur, si illas ij docerent, qui etiam eloqui præstantissime possent. Vtinamq; sit tempus, quo perfectus aliquis, qualem optamus, orator, hanc partem superbo nomine, & uitijs quorundam bona eius corrumpentium inuisam, uendicet sibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquentiæ adducat. Quæ quidem cum sit in tres diuisa partes naturalem, moralem, rationalem, quæ tandem non est cum oratoris opere coniuncta? Nã ut ordinem retro agamus, de ultima illa, quæ tota uersatur in uerbis, nemo dubitauerit, si & proprietates uocis cuiusq; nosce, & ambigua aperire, & perplexa discernere, & de falsis iudicare, & colligere, ac resoluere, quæ uelis, oratoris est, quanquã ea nõ est tam minute, atq; concise in actionibus utendum, quàm in disputationibus, qa non docere modo, sed mouere etiã, ac delectare audientes debet orator, ad quod impetu quoq;, et uiribus, ac decore est opus, ut uis amnium maior est altis ripis, multoq; gurgitis tractu fluentium, quàm tenuis aquæ, & obiectu lapillorum resultantis, et ut palæstricæ doctores illos, quos neruos uocant, non iccirco discentibus tradunt, ut ijs omnibus, quæ didicerunt in ipso luctandi certamine utantur. plus enim pondere, & firmitate, et spiritu agitur, sed ut subsit copia illa, ex qua unum, aut alterũ, cuius se occasio dederit, efficiant. Ita hæc pars dialecticæ, siue illã dicere malumus disputatricem, ut est utilis sæpe, & finitionibus, & cõprehensionibus, & separandis, quæ sunt differentia, & resoluenda ambiguitate, distinguendo, diuidendo, illiciendo, implicando, ita si totũ sibi uendicauerit in foro certamen, obstabit melioribus, & sectas, ad tenuitatem suã uires ipsa subtilitate consumet. Itaq; reperias quosdam in disputando mire callidos, cũ ab illa uero cauillatione discesserint, non magis sufficere in aliquo grauiore actu, quàm parua quædam animalia, quæ in angustijs mobilia in campo deprehenduntur. Iam

quidem

quidem pars illa moralis, quæ dicitur ethice, certe tota oratori est accommodata. nam in tanta causarũ (ut superioribus libris diximus) uarietate cum alia coniectura quærantur, aliã finitionibus concludãtur, alia iure summoueantur, uel transferantur, alia colligantur, uel ipsa inter se concurrãt, uel in diuersum ambiguitate ducantur, nulla ferè dici potest, cuius non parte in aliqua tractatus æqui, ac boni reperiantur. plerasq; uero esse quis nescit, quæ totæ in sola qualitate consistant? In consilijs uero quæ ratio suadendi est ab honesti quæstione seposita? Quin illa etiam pars tertia, quæ laudandi, ac uituperandi officijs continetur? nempe in tractatu recti, paruiq; uersatur, an de iustitia, fortitudine, abstinentia, temperantia, pietate non plurima dicet orator? Sed ille uir bonus, qui hæc non uocibus tantum sibi nota, atq; nominibus aurium tenus, ac in usum linguæ perceperit, sed q uirtutes ipsas mente complexus, ita sentiet, nec in cogitando ita laborabit, sed quod sciet uere dicet. Cum autem sit omnis generalis quæstio speciali potentior, quia uniuerso partes continentur, non utiq; accedit parti, qđ uniuersum est, profecto nemo dubitabit generales quæstiones in illo maxime studiorũ more uersatas. Iam uero cum sint multa proprijs, breuibusq; comprehensionibus finienda. unde etiam status causarum dicitur finitiuus, non'ne ad id quoq; instrui ab ijs, qui plus in hoc studij dederunt, oportet? Quid? non quæstio iuris omnis, aut uerborum proprietate, aut æqui disputatione, aut uoluntatis coniectura continetur, quorum pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat? Ergo natura permista est omnibus his oratio, quæ quidem oratio est uere. nam ignara qdem huiusce doctrinæ loquacitas, erret necesse est, ut quæ uel nullos, uel falsos duces habeat. Pars uero naturalis cum est ad exercitationem dicendi, tanto cæteris uberior quanto maiore spiritu de diuinis rebus, quàm humanis loquendũ est. Tum illã etiam moralẽ, sine qua nulla esse, ut docuimus, oratio potest, totam complectitur. nam si regitur prouidentia mundus, administrãda certe bonis uiris erit resp. Si diuina nostris animis origo, tendendũ ad uirtutem, nec uoluptatibus terreni corporis seruiendum, an hoc non frequenter tractabit orator? Iam de augurijs, responsis, religione deniq; omni, de qbus maxima sæpe in Senatu consilia uersata sunt, non erit ei disserendũ? siquidem, ut nobis placet, futurus est uir idẽ ciuilis quæ deniq; intelligi saltem potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta nõ essent, exẽplis tamen crederemus. Siquidem et Periclẽ, cuius eloquentiæ etiã si nulla ad nos monimenta uenerunt, uim tamen quandam incredibilem

cum historia, tum etiam liberrimum genus hominum comici ueteres tradunt, Anaxagoræ Physici constat auditorem fuisse. & Demosthenem principem omnium græciæ oratorum dedisse operam Platoni. nam M. Tullius non tantum se debere scholis rhetorum, quantũ academiæ spatijs, frequenter ipse testatus est. Neq; se tanta in eo unq̃ fudisset ubertas, si ingenium suum consepto fori non ipsius rerũ naturæ finibus terminasset. uerum ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta conferre plurimum eloquentiæ possit, quanquam ea non inter multos potest esse contentio. nam Epicurus in primis nos à se ipse dimittit, qui fugere omnem disciplinam nauigatione, quamuelocissime iubet. Neq; uero Aristippus summũ in uoluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem hortetur. Pyrhon q̃dem quas habere in hoc opere partes potest, cui iudices esse, apud quos uerba faciat, & reũ, pro quo loquatur, & Senatum, in quo sit dicenda sententia, non liquebit. Academiam q̃dam utilissimam credunt, quod mos in utranq; partem disserendi ad exercitationem forensium causarũ proxime accedat. Adijciunt loco probationis, quod ea præstantissimos in eloquentia uiros ediderit. Peripatetici studio quoq; se quodam oratorio iactant. nam thesis dicere exercitationis gratia ferè ab ijs est institutum. Stoici sicut copiã, nitoremq́; eloquentiæ ferè præceptoribus suis defuisse concedant necesse est, ita nullos aut probare acrius, aut concludere subtilius contendunt. sed hæc inter ipsos, q̃ uel, ut sacramento rogati, uel etiam superstitione constricti nefas ducunt à suscepta semel persuasione discedere. Oratori uero nihil est necesse in cuiusquam iurare leges. maius enim opus, atq; præstantius, ad quod ipse tendit, & cuius est uelut candidatus, siquidem est futurus cum uitæ, tum etiã eloquentiæ laude perfectus. quare in exemplum benedicendi facundissimum quenq; proponet sibi ad imitandum, moribus uero formandis quamhonestissima præcepta, rectissimamq́; ad uirtutem uiam deliget. Exercitatione quidem utetur omni, sed tamen erit plurimus in maximis quibusq;, ac natura pulcherrimus. nam quæ potest materia reperiri ad grauiter, copioseq́; dicendũ magis abundans, quàm de uirtute, de rep. de prouidentia, de origine animorũ, de amicitia? hæc sunt, quibus mens pariter, atq; oratio insurgant, quæ uere bona, quid mitiget metus, coerceat cupiditates, eximat nos opinionibus uulgi, animumq́; cœlestem, neq; ea solum, quæ talibus disciplinis continentur, sed magis etiam, quæ sunt tradita antiquitus dicta, ac facta præclare, & nosse, et animo semper agitare côueniet, quæ profecto nusquam plura, maioraq́;, quàm in nostræ ciuitatis monimentis reperientur.

tis reperientur. an fortitudinem, fidem, iustitiam, continentiam, frugalitatem, contemptum doloris, ac mortis, melius alij docebunt quàm Fabricij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, aliíq; innumerabiles? quantum enim græci præceptis ualent, tantum Romani, quod est maius, exemplis, tantum quod non cognatis id è rebus admoneri, qui non modo proximũ tempus, lucemq; præsentem intueri satis credat, sed omnẽ posteritatis memoriam spatium uitæ honestæ, & curriculũ laudis existimet. hinc mihi ille iustitiæ haustus bibat, hinc sumptam libertatem in causis, atque consilijs præstet. neq; erit perfectus orator, nisi qui honeste dicere & sciet, & audebit.

Necessariam iuris ciuilis oratori scientiam.

IVRIS quoq; ciuilis necessaria huic uiro scientia est, & morum, ac religionum eius reip. quã capesset. nam qualis esse suasor in consilijs publicis, priuatis'ue poterit, tot rerum, quibus præcipue ciuitas continetur ignarus? quo autem modo patronum se causarum non falsò dixerit, qui quod est in causis potentissimum, sit ab altero petiturus, penè non dissimilis ijs, qui poëtarum scripta pronuntiant? nã quodam modo mandata perferet, & ea, quæ sibi à iudice credi postulaturus est, aliena fide dicet, & ipse litigantium auxiliator egebit auxilio, quod si fieri nonnunquam minore incommodo possit, cũ domi præcepta, & composita, & sicut cætera, quæ in causa sunt, discendo cognita ad iudicem pfert, quid fiet in ijs quæstionibus, quæ subito inter ipsas actiones nasci solent? non deformiter respectet, & inter subsellia minores aduocatos interroget? potest aut satis diligenter accipere, quæ tum audiet, cum ei dicenda sunt? aut fortiter affirmare, aut ingenue pro suis dicere, in actionibus, quid fiet in altercatione ubi occurrendum continuo, nec libera ad discendum mora est? Quid si forte peritus iuris ille non aderit? quid siquis non satis in ea re doctus, falsum aliquid subiecerit? Hoc enim est maximum ignorantiæ malum, quod credit eum scire, qui moneat. neq; ego sum nostri moris ignarus, oblitus'ue eorum, qui uelut ad arculas sedent, & tela agentibus sumministrant, neq; idem græcos quoq; nescio factitasse. unde nomen ijs pragmaticorũ datũ est, sed loquor de oratore, q non clamorẽ modo suum causis, sed oĩa, quæ profutura sunt, debet. Itaq; eũ nec inutilem, si ad horã forte constiterit, neq; in testationibus faciẽdis esse imperitũ uelim. Quis. n. potius præparabit ea, quæ cũ aget

eſſe in cauſa uelit? niſi forte Imperatorẽ quis idoneum, credit in præ
lijs quidem ſtrenuum, & fortem, & omnium, quæ pugna poſcit, ar
tificem. ſed neq; delectus agere, nec copias contrahere, atq; inſtrue-
re, nec proſpicere commeatus, nec locum capere caſtris ſcientem. Prius
eſt enim certe parare bella quàm gerere. Atqui ſimillimus huic ſit
aduocatus, ſi plura, quæ ad uincendũ ualent, alijs reliquerit. Cum
præſertim hoc, quod eſt maxime neceſſariũ, nec tam ſit arduũ, quàm
procul intuentibus fortaſſe uideatur. nanq; omne ius, quod eſt certũ,
aut ſcripto, aut moribus conſtat. dubium æquitatis regula examinan
dum eſt, quæ ſcripta ſunt, aut poſita in more ciuitatis nullam habent
difficultatem. cognitionis ſunt enim non inuentionis, at quæ conſulto-
rum reſponſis explicantur, aut in uerborum interpretatione ſunt po
ſita, aut in recti, prauiq; diſcrimine. Vim cuiuſq; uocis intelligere,
aut commune prudentiũ eſt. aut proprium oratoris, æquitas optimo
cuiq; notiſſima eſt. Nos porrò & bonum uirum, & prudentem in
primis oratorem putamus, qui cum ſe ad id, quod eſt optimum, natu
ra direxerit, non magnopere commouebitur, ſiquis ab eo conſultus
diſſentiat, cũ ipſis illis diuerſas inter ſe opiniones tueri conceſſum ſit.
Sed etiam ſi noſſe ꝗd quiſq; ſenſerit uolet, lectionis opus eſt, qua nihil
eſt in ſtudijs minus laborioſum. Quod ſi pleriq; deſperata facultate
agendi ad diſcendum ius declinauerunt, quàm id ſcire facile eſt ora-
tori, quod diſcunt, qui ſua quoq; confeſſione oratores eſſe nõ poſſunt?
Verum & M. Cato cum in dicendo præſtantiſſimus, tum iuris fuit
idem peritiſſimus. Et Scæuolæ, Seruioq; Sulpitio conceſſa eſt etiã fa-
cundiæ uirtus. Et M. Tullius non modo inter agendum nunquam eſt
deſtitutus ſcientia iuris, ſed etiam componere aliqua de eo cœperat, ut
appareat poſſe oratorem non diſcendo tantum iuri uacare, ſed etiã
docendo. Verum ea, quæ de moribus excolendis, ſtudioq; iuris præce
pimus, nõ æquius eo quis credat reprehendenda, quod multos cogno
uimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiã ne-
ceſſe eſt, confugerint ad hæc diuerticula deſidiæ, quorum alij ſe ad al-
bum, ac rubricas tranſtulerunt, & formularij, uel, ut Cicero ait, le
gulei ꝗdam eſſe maluerunt, tanquam utiliora eligentes ea, quorũ ſo
lam facilitatem ſequebantur, alij pigritiæ arrogantioris, qui ſubito
fronte conficta, immiſſaq; barba, ueluti deſpexiſſent oratoria præce-
pta, paulũ aliquid ſederunt in ſcholis philoſophorum, ut deinde in
publico triſtes, domi diſſoluti captarent authoritatem contemptu cæte
rorum. philoſophia enim ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt.

Neceſſariam

Necessariam oratori cognitionem hostoriarum.

IN PRIMIS uero abundare debet orator exemplorum copia, cum ueterum, tum etiam nouorum, adeo, ut non ea modo, quæ conscripta sunt historijs, aut sermonibus, uelut per manus tradita, quæq; quotidie aguntur, debeat nosse, uerum ne ea quidem, quæ sunt à clarioribus poëtis ficta negligere. Nam illa quidem priora aut testimoniorum, aut etiam iudicatorum obtinent locum. sed hæc quoq; aut uetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quamplurima, unde etiam senibus authoritas maior est, quod plura nosse, & uidisse creduntur, quod Homerus frequentissime testatur, sed non est expectanda ultima ætas, cum studia præstent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerũ, etiã præteritis seculis uixisse uideamur.

Quæ sunt oratoris instrumenta.

HAEC sunt, quæ me redditurum promiseram, instrumenta, nõ artis, ut quidam putauerunt, sed ipsius oratoris. hæc arma habere ad manũ, horum scientia debet esse succinctus, accedente uerborũ, figurarumq; facili copia, & inuentionis ratione, & disponendi usu, et memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimũ ex ijs ualet animi præstantia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium authoritas ultra debitam reuerentiam tardet. Nam ut abominanda sunt contraria ijs uitia confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantiæ, ita citra constantiam, fiduciã, fortitudinem, nihil ars, nihil studiũ, nihil profectus ipse profuerit, ut si des arma timidis, & imbellibus. inuitus mehercule dico, quoniam & aliter accipi potest, ipsam uerecundiam, uitium quidem, sed amabile, & quæ uirtutes facillime generet, esse interim aduersam, multisq; in causa fuisse, ut bona ingenij, studijq; in lucem nõ prolata situ quodã secreti consumerentur. Sciat autem, siquis hæc forte minus adhuc peritus distinguendi uim cuiusq; uerbi leget, non probitatem à me reprehẽdi, sed uerecundiã, quæ est timor quidã reducens animũ ab ijs, quæ faciẽda sunt. Vnde confusio, & cœpti pœnitentia, & subitũ silentium. Quis porrò dubitet uitijs ascribere affectum, propter quẽ facere honeste pudet. Neq; ego rursus nolo eum, qui sit dicturus, & solicitum surgere, & colorẽ mutare, & periculũ intelligere, quæ si nõ accident, etiã simulanda erunt. sed intellectus hic sit operis nõ metus, moueamurq;

non concidamus. Optima est autem emendatio uerecundiæ fiducia, etiam quælibet imbecilla frons magna conscientia sustinetur. Sunt et naturalia, ut supra dixi, quæ tamen & cura iuuantur, instrumenta uox, latus, decor, quæ qdem tantum ualent, ut frequenter famam ingenij faciant. Habuit oratores ætas nostra copiosiores, sed cũ diceret, eminere inter æquales Trachalus uidebatur, ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorũ, frontis authoritas, gestus præstantia, uox quidem, non, ut Cicero desyderat, pene tragœdorum, sed super omnes, quos ego quidẽ audiuerim, tragœdos. Certe cum in basilica iulia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia, ut moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quod agentibus cæteris contumeliosissimum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribunalibus memini. sed hoc uotum est, & rara felicitas, quæ si non adsit, sane sufficiat ab ijs, quibus quis dicit audiri. talis esse debet orator, & hæc scire.

Quod sit incipiendi causas agere tempus.

AGENDI autem initium sine dubio secundum uires cuiusq; sumendum est, neq; ego annos definiam, cum Demosthenem puerum admodum actiones populares habuisse manifestum sit. Caluus, Cæsar, Pollio, Matius ante quæstoriam omnes ætatem grauissima iudicia susceperint, prætextatos egisse quosdam sit traditum. Cæsar Augustus duodecim natus annos Auia pro rostris laudauerit. Modus mihi uidetur quidam tenendus, ut neq; præpropere distringatur immatura frons, et quicquid est, illud adhuc acerbum proferatur. nam inde & contemptus operis innascitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, &, quod est ubiq; perniciosissimum, præuenit uires fiducia. nec rursus differendum est tirocinium in senectutem. nam quotidie metus crescit, maiusq; fit semper quod ausuri sumus, & dum deliberamus quando incipiendum sit, incipere iam serũ est. Quare fructum studiorum uiridem, & adhuc dulcem promi decet, dum & uenia, & spes est, & paratus fauor, & audere nõ dedecet. & siquid desit operi supplet ætas. & siqua dicta sunt iuueniliter, pro indole acci-
» piuntur, ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roscio locus. Quid enim
» tam cõmune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus,
» litus eiectis? quæ cum sex & uiginti natus annos summis audiẽtium clamoribus dixerit, deferbuisse tempore, & annis liquata iam senior idem fatetur. et hercle quantumlibet secreta studia contulerint.

est tamen proprius quidam fori profectus, alia lux, alia ueri discriminis facies, plus'q;, si separes, usus sine doctrina, quàm citra usum doctrina ualeat. Ideoq; nonnulli senes in schola facti stupent nouitate cum in iudicia uenerunt, et omnia suis exercitationibus similia desyderant. at illic & iudex tacet, & aduersarius obstrepit, & nihil temere dictum perit. & siquid tibi ipse sumas, probandum est, & laboratam, congestamq; dierum, ac noctium studio actionem aqua defecit, & omisso magna semper flandi tumore in quibusdam causis loquendũ est, quod illi diserti minime sciunt. Itaq; nonnullos reperies, qui sibi eloquentiores uideantur, quàm ut causas agant. Caeterum illum, quem iuuenem, teneris'q; adhuc uiribus nitentem in forũ deduximus, & incipere, quammaxime facili, ac fauorabili causa uelim, uti catuli ferarum molliore praeda saginantur, & non utiq; ab hoc initio continuare operam, et ingenio adhuc alendo callum inducere. sed etiamscientem quid sit iam pugna, & in quam rem studendum sit, refici, atq; renouari. Sic & tirocinij metum, dum facilius est audere, transierit, nec audendi facilitatem usq; ad contemptum operis adduxerit. Vsus est & hac ratione M. Tullius, & cum iam clarum meruisset inter patronos, qui tunc erant, nomen, in Asiam nauigauit, se'q;, & alijs sine dubio eloquentiae, ac sapientiae magistris, sed praecipue tamen Apollonio Moloni, quem Romae quoq; audierat, Rhodi rursus reformandũ, ac uelut recoquendũ dedit. Tum dignũ operaepretium tenuit, cum inter se congruunt praecepta, & experimenta.

Quae in suscipiendis causis oratori obseruanda sint.

CVM iam satis in omne certamen uirium fecerit, prima ei cura in suscipiendis causis erit. in quibus defendere quidem reos profecto quàm facere uir bonus malet, non tamen ita nomen ipsum accusatoris horrebit, ut nullo neq; publico, neq; priuato duci possit officio, ut aliquem ad reddendam rationem uitae uocet. nam et leges ipse nihil ualeant, nisi actoris idonea uoce munitae. et si poenas scelerũ expetere fas non est, prope' est, ut scelera ipsa permissa sint, & licentiam malis dari certe contra bonos est. Quare neque sociorum querelas, nec amici, uel propinqui caedem, nec erupturas in rempub. conspirationes inultas patietur orator, non poenae nocentium cupidus, sed emendandi uitia, corrigendiq; mores. nam qui ratione traduci ad meliora non possunt, solo metu continentur. Itaq; ut accusatoriã uitam uiuere, & ad deferendos reos, praemio duci pro=

ximum latrocinio est, ita pestem intestinam propulsare cum propugnatoribus patriæ comparandum. Ideoq; principes in rep. uiri non detractauerunt hanc officij partem, creditiq; sunt etiam clari iuuenes obsidem reip. dare malorum ciuiũ accusationem, quia nec odisse improbos, nec simultates prouocare, nisi ex fiducia bonæ mentis uidebantur. Idq; cum ab Hortensio, Lucullo, Sulpitio, Cicerone, Cæsare, plurimis alijs, tum ab utroq; Catone factum est, quorum alter appellatus est sapiens, alter nisi creditur fuisse, uix scio cui reliquerit huius nominis locum. nanq; defendat omnis orator idem, portum'q; illum eloquentiæ suæ salutarem, non etiam piratis patefaciet, ducetur'q; in aduocationem maxime causa. Quoniã tamen, omnes, qui nõ improbe litigabunt, quorũ certe pars est, sustinere non potest unus, aliquid etiam commendantiũ personis dabit, & ipsorum, qui iudicio decernent, aut optimi cuiusq; uoluntate moueatur. nanq; hos & amicissimos habebit uir bonus. Summouendum uero est utrunq; ambitus genus, uel potentibus contra humiles uenditandi operam suã, uel illud etiam iactantius, minores utiq; contra dignitatem attollẽdi. nõ enim fortuna causas uel iustas, uel improbas facit. neq; uero pudor obstet, quo minus susceptum, cum melior uideretur, litem cognita inter disceptandum iniquitate, dimittat, cum prius litigatori dixerit uerum. nam & in hoc maximum, si æqui iudices sumus, beneficium est, ut non fallamus uana spe litigantem. neq; est dignus opera patroni, qui non utitur consilio. & certe non conuenit ei, quem oratorem esse uolumus, iniusta tueri scientem. nã si ex illis, quas supra diximus, causis falsum tuebitur, erit tamen honestum, quod ipse faciet. Gratis'ne ei semper agendum sit, tractari potest. Quod ex prima statim fronte diiudicare imprudentium est. Nam quis ignorat, quin id longe sit honestissimum, ac liberalibus disciplinis, & illo, quem exigimus, animo dignissimum, non uendere operam, nec eleuare tanti beneficij authoritatem? Cum pleraq; hoc ipso possint uideri uilia, quod pretium habent, cæcis hoc (ut aiunt) satis clarum est, nec quisquam qui sufficientia sibi (modica autem hæc sunt) possidebit, hunc quæstum sine crimine sordium fecerit. At si res familiaris amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundum omnium sapientium leges patietur sibi gratiam referri, cum et Socrati collatum sit ad uictum, et Zeno, Cleanthes, Chrysippus mercedes à discipulis acceptauerint. Neq; enim uideo quæ iustior acquirendi ratio, quàm ex honestissimo labore, & ab ijs, de quibus optime meruerint, quiq; si nihil inuicem præstent, indigni fuerint defensione, quod quidem non iustum modo, sed

do, sed necessariũ etiam est, cum hæc ipsa opera, tempus'q; omne alienis negotijs datũ facultatẽ aliter acquirẽdi recidant. Sed tũ quoq; tenendus est modus, ac plurimũ refert, & à quo accipiat, et quantũ, & quousq;, paciscendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit. Cum præsertim bonos homines, bonas'q; causas tuenti non sit metuendus ingratus, qui si futurus, malo tamen ille peccet. nihil ergo acquirere uolet orator ultra quàm satis erit, ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, sed mutua beneuolentia utetur, cum sciat se tanto plus præstitisse, quia nec uenire hoc beneficiũ oportet, nec perire. deniq; ut gratus sit, ad eum magis pertinet, qui debet.

Quæ in discendis causis oratori obseruanda sunt.

PROXIMA discendæ causæ ratio, qđ est oratoris fundamentum. neq; enim quisquã tam ingenio tenui reperitur, qui cum omnia, quæ sunt in causa, diligenter cognouerit, ad docendum certe iudicem non sufficiat, sed eius rei paucissimis cura est. nam ut taceam de negligentibus, quorum nihil refert, ubi litium cardo uertatur, dũ sint, quæ uel extra causam ex personis, ac communi tractatu locorum occasionem clamandi largiantur, aliquos & ambitio peruertit, qui partim tanquam occupati, semper'q; aliqđ habentes, quod ante agendum sit, pridie ad se uenire litigatorem, aut eodem matutino iubent, nonnunquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriantur, partim iactantia ingenij, ut res cito accepisse uideantur, tenere se, & intelligere penè prius quàm audiant mentiti, cum multa & diserte, summis'q; clamoribus, quæ neq; ad iudicem, neq; ad litigatorem pertineant, decantauerunt, bene sudantes, bene'q; comitati per forum reducuntur. Ne illas quidem tulerim delitias eorum, qui doceri amicos suos iubent, quanquam minus mali est, si illi saltem recte discant, recte'q; doceant. sed quis discet tam bene, quàm patronus? Quomodo autem sequester ille, & media litium manus, & quidã interpres impendet æquo animo laborem in alienas actiones, cum dicturus ipse non sit? pessimæ uero consuetudinis libellis esse contentum quos componit, aut litigator, qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit, aut aliquis ex eo genere aduocatorum, qui se non posse agere confitentur, deinde faciunt id, quod est in agendo difficillimum. Nam qui iudicare quid dicendum, quid dissimulandum, quid declinandum,

imitandum'ue, fingendum etiam sit, potest, cur non sit orator? quando quod difficilius est facit. hi porrò non tantum nocerent, si omnia scriberent, uti gesta sunt. Nunc consiliũ, & colores adyciunt, & aliqua peiora ueris, quæ pleriq;, cũ acceperunt, immutare nefas habent, & uelut themata in scholis posita custodiunt. Deinde deprehenduntur, & causam, quam discere ex suis litigatoribus noluerunt, ab aduersarijs discunt. Liberum igitur demus ante omnia ijs, quorũ negotium erit tempus, ac locum, exhortemur'q; ultro, ut omnia quanlibet uerbose, & unde uolent repetito tempore exponant. non enim tam obest audire superuacua, quàm ignorare necessaria. Frequenter autem & uulnus, & remedium in ijs orator inueniet, quæ litigatori in neutram partem habere momentum uidebantur, nec tanta sit acturo memoriæ fiducia, ut subscribere audita pigeat, nec semel audisse sit satis, cogendus eadem iterum, ac sæpius dicere litigator, nó solum, quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, præsertim hominem, quod sæpe euenit, imperitum, sed etiam ut sciamus, an eadem dicat. plurimi enim mentiuntur, & tanquam non doceant causam, sed agant, non ut cum patrono, sed cũ iudice loquuntur. Quapropter nunquam satis credendum est, sed agitandus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. nam ut medicis non apparentia modo uitia curanda sunt, sed etiam inuenienda quæ latent, sæpe ea ipsis, qui sanandi sunt, occulentibus, ita aduocatus plura, quàm ostenduntur aspiciat. nam cum satis in audiẽdo patientiæ impenderit, in aliam rursus ei personam transeundum est, agendus'q; aduersarius, proponendum quicquid omnino excogitari contra potest, quicquid recipit in eiusmodi disceptatione natura. Iterrogandus quaminfestissime, ac premendus, nam dum omnia quærimus, aliquando ad uerum ubi minime expectauimus, peruenimus, in summa optimus est in discendo patronus incredulus, promittit enim litigator omnia, testem populum, paratissimas consignationes, ipsum, deniq; aduersariũ quædam non negaturum. Ideo'q; opus est intueri omne litis instrumentum, quod uidere non est satis, perlegendum erit. nam frequentissime aut non sunt omnino, quæ promittebantur, aut minus continent, aut cum alio aliquo nocituro permista sunt, aut nimia sunt, & fidem hoc ipso detractura, quod non habent modum. deniq; linum ruptum, aut turbata cera, aut sine agnitione signa, frequenter inuenies, quæ nisi domi excusseris, in foro inopinata decipient, plus'q; nocebunt destituta, quàm non promissa nocuissent. Multa etiam, quæ litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet, modo

per omnes, quos tradidimus argumentorũ locos edt, quos ut circunspectare in agendo, & attentare singulos minime conuenit, propter quas diximus causas, ita etiam in discendo rimari necessariũ est, quæ personæ, quæ tempora, quæ loca instituta, instrumenta, cæteraq; ex quibus non tantum illud, quod est artificiale probationis genus, colligi possit, sed qui metuendi testes, quo modo sint refellendi. nam plurimum refert inuidia reus an odio, an contemptu laboret, quorũ ferè pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores premit, sic causam perscrutatus propositis ante oculos omnibus, quæ prosint, noceant'ue. tertiam deinceps personam induat iudicis, fingatq; apud se agi causam, & quod ipsum mouisset de eadem re pronuntiaturum, id potentissimum, apud quencunq; agetur, existimet, & sic eum raro fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ seruanda in agendis causis oratori sint.

QVAE sint in agendo seruanda toto ferè opere executi sumus, pauca tamen propria huius loci, quæ nõ tam dicendi arte, quàm officijs agendi continentur, attingam. Ante omnia ne, quod plerisque accidit, ab utilitate eum causæ præsentis cupido laudis abducat. Nam ut gerentibus bella non semper exercitus per plana, & amœna ducendus est, sed adeundi plerunque asperi colles, expugnandæ ciuitates quanlibet præcisis impositæ rupibus, aut operum mole difficiles, ita oratio gaudebit qdem occasione latius decurrendi, & æquo congressa campo, totas uires populariter explicabit. at si iuris anfractus, aut eruendæ ueritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis uibrantibus, concitatisq; sententijs uelut missilibus utetur, sed operibus, & cuniculis, & insidijs, & occultis artibus rem geret. Quæ omnia non dum fiunt, laudantur, sed cum facta sunt, unde etiam minus cupidis opinionis plus fructus uenit, nam cum illa dicendi uitiosa iactatio inter plausores suos detonuit, resurgit ueræ uirtutis fortior fama, nec iudices à quo sint moti dissimulant, & doctis creditur, nec est orationis uera laus nisi cum finita est. Veteribus quidem etiam dissimulare eloquentiam fuit moris. Idq; M. Antonius præcipit, quo plus dicentibus fidei, minusq; suspectæ aduocatorum insidiæ forent, sed illa dissimulari, quæ tum erat, potuit. non dum enim tantum dicendi lumen accesserat, ut etiam per obstantia erumperet, quare artes quidem & consilia lateant, & quicquid, si deprehenditur, perit. hactenus eloquentia secre=

tum habet. Verborum quidem delectus, grauitas sententiarum, figurarum elegantia, aut non sunt, aut apparent, sed uel propter hoc ipsum ostentanda non sunt, quod apparent, aut si unum sit ex duobus eligendum, causa potius quàm patronus laudetur. Finem tamen hunc præstabit orator, ut uideatur optimam causam optime egisse. Illud certum erit neminem peius agere, quàm qui displicente causa placet. necesse est enim extra causam sit, quod placet. Nec ullo fastidio laborabit orator non agendi causas minores tanquam infra eũ sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia, nam & suscipiendi ratio iustissima est officium, & optandũ etiã, ut amici quamminimas lites habeant, & abunde dixit bene, quisquis rei satisfecit. At quidam etiam si forte susceperint negotia paulo ad dicendũ tenuiora extrinsecus adductis ea rebus circumliniunt, ac si defecerint alia, conuitijs implent uacua causarum, si contingit, ueris, si minus, fictis, modo sit materia ingenij, mereaturq; clamorem dum dicitur. Quod ego adeo longe puto ab oratore perfecto, ut eum ne uera qdẽ obiecturum, nisi id causa exigit, credam. Ea est enim prorsus canina (ut ait Appius) eloquentia, censuram maledicendi subire, quod facientibus, & male audiendi præsumenda patientia est. Nam & in ipsos fit impetus frequenter, qui egerunt, & certe patroni petulantiã litigator luit, sed hæc minora sunt ipso illo uitio animi, quo maledicus à malefico non distat, nisi occasione, turpis uoluptas, & inhumana, & nulli audientium bono grata, à litigatoribus qdem frequenter exigitur, qui ultionem malunt, quàm defensionem. Sed neq; alia multa ad arbitrium eorũ facienda sunt. Hoc quidem quis hominum liberi modo sanguinis sustineat, petulans esse ad alterius arbitrium? Atqui etiã in aduocatos partis aduersæ libenter nonnulli inuehuntur, quod nisi si forte meruerint, & inhumanum est, respectu communium officiorũ, & tum ipsi, qui dicit, inutile, nam idem iuris responsuris datur, tum causæ contrariũ, quia plane aduersarij fiũt, et inimici, & quantulũcunq; ijs uitiũ est, contumelia augetur. Super oĩa perit illa, quæ plurimũ oratori & authoritatis, & fidei affert, modestia, si à uiro bono in rabulam, latratoremq; cõuertitur, cõpositus nõ ad animũ iudicis, sed ad stomachũ litigatoris. Frequẽter etiã species libertatis deducere ad temeritatem solet, nõ causis modo, sed ipsis etiã, q dixerunt, periculosam. Nec immerito Pericles solebat optare, nequod sibi uerbũ in mentem ueniret, quo populus offenderetur, sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantundẽ possunt nocere. Nam quæ fortia dum dicuntur, uidebantur, stulta cum læse-

runt, uocantur. Nunc quia uarium ferè propositum agentiũ fuit, et quorundam cura, tarditatis, quorundam facilitas, temeritatis crimine laborauit, quem credam fore in hoc oratoris modũ, tradere non alienum uidetur. Afferet ad dicendum curæ semper quantum plurinum poterit, neq; enim solum negligentis, sed mali, & in suscepta causa perfidi, ac proditoris est peius agere quàm possit. Ideoq; ne suscipiendæ qdem sunt causæ plures, quàm quibus suffecturũ se sciat. Dicet scripta, quàm res patietur, plurima. Et, ut Demosthenes ait, si continget & scalpta, sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicas iudicijs post interiectos dies dantur, pmiserint. At cũ protinus respondendum est, omnia parari non possunt, adeo ut paulo minus promptis etiã noceat scripsisse, si alia ex diuerso, quàm opinati fuerint, occurrerint. Inuiti enim recedũt à præparatis, & tota actione respiciunt, requiruntq; num aliqd ex illis interuallis, atq; ex tempore dicendis inseri possit qđ si fiat, non cohæret, nec cõmissuris modo, ut in opere male iuncto hiantibus, sed ipsa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber est impetus, nec cura contexta, & utrũq; alteri obstat. Illa enim, quæ scripta sunt, retinent animũ, nõ sequuntur. Itaq; in his actionibus omni (ut agricolæ dicunt) pede standũ est. Nã cum in propositione, ac refutatione causa consistat, quæ nostræ partis sunt, scripta esse possunt, quæ etiã responsurũ aduersariũ certum est (est enim aliquando certũ) pari cura refelluntur. Ad alia unũ paratum afferre possumus, ut causam bene nouerimus, alterũ ibi sumere, ut dicentẽ aduersariũ diligenter audiamus, licet tamen præcogitare plura, & animum ad omnes casus cõponere. Idq; est tutius stylo, quo facilius & omittitur cogitatio, & transfertur, sed siue in respondẽdo fuerit subito dicendũ, siue quæ alia ita exegerit ratio, nunquã oppressum se, ac deprehensum credet orator, cui disciplina, & studiũ, & exercitatio dederit uires etiã facilitatis, quemq; armatũ semper, ac uelut in procinctu stantẽ, nõ magis unquã in causis oratio, quàm in rebus quotidianis, ac domesticas sermo deficiet, nec se unq̃ propter hoc oneri subtrahet, modo sit causæ discẽdæ tẽpus, nã cætera semper sciet.

De genere dicendi.

SVPEREST ut dicam de genere orationis, hic erat propositus à nobis in diuisione prima locus tertius, nam ita promiseram me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cum sit autem rhetorices, atq; oratoris opus oratio, pluresq; eius formæ, sicut ostendam, in omnibus

ijs, & ars est, & artifex, plurimum tamen inuicem differunt, nec
solum specie, ut signum signo, & tabula tabulæ, et actioni actio, sed
genere ipso, ut à græcis thuscanicæ statuæ, ut asianus eloquẽs atti-
co. suos autem hæc operũ genera, quæ dico, ut authores, sic etiã ama=
tores habent, atq; ideo non dum est perfectus orator, ac nescio an
ars ulla, non solũ, quia aliud in alio magis eminet, sed quod nó una
omnibus forma placuit, partim códitione uel temporũ, uel locorum,
partim iudicio cuiusq;, atq; proposito. Primi, quorum qdem opera,
non uetustatis modo gratia uisenda sunt, clari pictores fuisse dicun=
tur Polygnotus, atq; Aglaophon, quorum simplex color tam sui stu=
diosos adhuc habet, ut illa propè rudia, ac uelut futuræ mox artis
primordia, maximis, qui post hos extiterunt, pictoribus, præferãtur,
proprio quodam intelligendi (ut mea opinio fert) ambitu. post Zeusis,
atq; Parrhasius, non multũ ætate distantes. circa Peloponnesia ambo
tempora. nã cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem in=
uenitur, plurimum arti addiderunt. quorum prior luminum, um-
brarumq; inuenisse rationem, secundus examinasse subtilius lineas
traditur. nam Zeusis plus membris corporis dedit, id amplius, atq;
augustius ratus, atq; (ut existimant) Homerum secutus, cui ualidissima
quæq; forma etiam in fœminis placet. ille uero ita circunscripsit
omnia, ut eum legum latorem uocent, quia deorum, atq; heroum effi
gies, quales ab eo sunt traditæ, cæteri tanquam ita necesse sit, sequun
tur. Floruit autem circa Philippum, & usq; ad successores Alexandri
pictura præcipue, sed ex diuersis uirtutibus, nam cura Protogenes,
ratione Pamphilus, ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipien-
dis uisionibus, quas φαντασίας uocant, Theon Samius, ingenio, &
gratia, quam in se ipse maxime iactat, Apelles est præstantissimus.
Euphranorem admirandũ facit, quod & cæteris optimis studijs in=
ter præcipuos, & pingendi, fingendiq; idem mirus artifex fuit. Si-
milis in statuis differentia, nam duriora, et thuscanicis proxima Ca=
lon, atq; Egesias, iam minus frigida Calamis, molliora adhuc supra-
dictis Myron fecit, diligentia, ac decor in Polycleto supra cæteros, cui
quanquam à plerisq; tribuatur palma, tamen ne nihil detrahatur,
deesse pondus putant. nã ut humanæ formæ decorem addiderit su=
pra uerũ, ita non expleuisse deorũ authoritatem uidetur, quin ætatẽ
quoq; grauiorẽ dicitur refugisse nihil ausus ultra leues genas, at quæ
Polycleto defuerũt, Phidiæ, atq; Alcameni dantur. Phidias tamen dijs
quàm hominibus efficiendis melior artifex creditur. in ebore uero lon

ge citra æmulum, uel si nihil nisi Mineruam Athenis, aut Olympiũ in Elide Iouem fecisset, cuius pulchritudo adiecisse aliquid etiam receptæ religioni uidetur, adeo maiestas operis deum æquauit. ad ueritatem Lysippum, ac Praxitelem accessisse optime affirmant. nã Demetrius tanquam nimius in ea reprehenditur, & fuit similitudinis, quàm pulchritudinis amantior. In oratione uero si species intueri uelis, totidem penè reperies ingeniorum, quot corporum formas, sed fuerunt quædam genera dicendi conditione temporum horridiora, alioquin magnam iam uim ingenij præ se ferentia. hinc sunt Lælij, Africani, Catones etiam, Gracchiq; quos tu licet Polygnotos, uel Calonas appelles. mediam illam formam teneant L. Crassus. Q. Hortensius, tum deinde efflorescat non multum inter se distantium tempore oratorum ingens prouentus. hinc uim Cæsaris, indolem Cœlij, subtilitatem Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem Caßij, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalæ, sanctitatem Calui reperiemus. in ijs etiam, quos ipsi uidimus, copiam Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucunditatem Crispi, sonum Trachali, elegantiam Secundi. at M. Tullium non illũ habemus Euphranorem circa plurimarum artium species præstantem, sed in omnibus, quæ in quoq; laudantur, eminentissimum? quem tamen & suorum homines temporum incessere audebant, ut tumidiorem, & asianum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in salibus aliquando frigidum, et in compositione fractum, exultantem? ac penè (quod procul absit) uiro molliorem. postea uero quàm triumuirali proscriptione consumptus est, passim qui oderant, qui inuidebant, q æmulabantur, adulatores etiam præsentis potentiæ non responsurum inuaserunt. Ille tamen, qui ieiunus à quibusdam, atq; aridus habebatur, non aliter ab ipsis inimicis male audire, quàm nimijs floribus, & ingenij affluentia potuit. falsum utrunque, sed tamen illa mentiendi proprior occasio, præcipue uero presserunt eum, qui uideri atticorum imitatores concupierant. hæc manus quasi quibusdam sacris initiata, ut alienigenam, & uirum superstitiosum, deuinctumq; illis legibus insequebantur. unde nunc quoq; aridi, & exucci, & exangues. hi sunt enim, qui suæ imbecillitati sanitatis appellationem, quæ est maxime contraria, obtendant, qui quia clariorem uim eloquentiæ uelut solem ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt, quibus quia multa & pluribus locis Cicero ipse respondit, tutior mihi de hoc disserendi breuitas erit.

Et antiqua quidem illa diuisio inter atticos, atq; Asianos fuit, cum ij
pressi, & integri, contra, inflati illi, & inanes haberentur. in his ni
hil superflueret, illis iudicium maxime, ac modus deesset. Quod qui=
dam, quorũ & sanctra est, hoc putant accidisse, quod paulatim ser-
mone graeco in proximas Asiae ciuitates influente non dum satis pe=
riti loquendi facundiã concupierunt. Ideoq; ea, quae proprie signari
poterant, circuitu coeperint enuntiare, ac deinde in eo perseuerauе=
rint. Mihi autem orationis differentiam fecisse, & dicentium, & au=
dientium naturae uidentur, quod attici limati quidem, & emuncti ni
hil inane, aut redundans ferebant. Asiana gens tumidior alioquin,
& iactantior uaniore etiam dicendi gloria inflata est. Tertiũ mox,
qui haec diuidebant, adiecerunt genus, rhodium, quod uelut medium
esse, atq; ex utroq; mistum uolunt. neq; enim attice pressi, neq; asiane
sunt abundantes, ut aliquid habere uideantur gentis, aliquid autho
ris. Aeschines enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eo stu=
dia Ahenarum, quae uelut sata quaedam coelo, terraq; degenerant,
saporem illum atticum peregrino miscuerunt. Lenti ergo quidã, ac
remissi, non sine pondere tamen, neq; fontibus puris, neq; torrentibus
turbidis, sed lenibus stagnis similes habentur. Nemo igitur dubitaue-
rit longe esse optimum genus atticorum, in quo ut est aliquid inter
ipsos commune, idest iudicium acre, tersumq;, ita ingeniorum pluri-
mae formae. Quapropter mihi falli multum uidentur, qui solos esse
atticos credunt tenues, & lucidos, & significantes, sed quadam elo-
quentiae frugalitate contentos, ac semper manum intra pallium con=
tinentes. Nã quis erit hic atticus? sit Lysias. hunc enim amplectun-
tur amatores istius nominis modum. Non igitur iam usq; ad Coccum,
& Antocidem remittemur. Interrogare tamen uelim an Isocrates
attice dixerit. nihil enim tam est Lysiae diuersum, negabunt? At eius
schola principes oratorum dedit. Quaeratur similius aliquid, Hype=
rides atticus certe. at plus indulsit uoluptati. Transeo plurimos Ly-
curgum, Aristogitona, & ijs priores Isaeum, Antiphontem, quos ut
homines inter se genere dissimiles differentes dixeris specie. Quid
ille, cuius modo fecimus mentionem, Aeschines? non'ne ijs latior, &
audentior, & excelsior? Quid deniq; Demosthenes? non'ne cunctos
illos tenues, & circunspectos sublimitate, ui, impetu, cultu, cõpositione
superauit? non insurgit locis? non figuris gaudet? nõ translationibus
nitet? non oratione ficta dat tacentibus uocem? non illud iusiurandũ
per caesos in Marathone, ac Salamine propugnatores reip. satis mani
festo docet praeceptorem eius Platonem fuisse? Quẽ ipsum? num asia=

num appellabimus? plerunq; instinctis diuino spiritu uatibus cōparandū? Quid Periclea? similem'ne credimus lysiacæ gracilitati, quē fulminibus, & cœlesti fragori cōparant comici, dū illi conuitiantur. Quid est igitur, quod in ijs demū, q tenui uenula p calculos fluunt, atticum saporē putent? ibi demum thymum redolere dicant? quos ego existimo, siquod in ijs finibus uberius inuenerint solū, fertiliorem'ue segetem, negaturos atticam esse, qđ plus quàm acceperit seminis reddat. qa hāc eius terræ fidē Mæander eludit. Ita nunc siquis ad eas Demosthenis uirtutes, quas ille summus orator habuit, tamen quæ defuisse ei, siue ipsius natura, siue lege ciuitatis uidentur, adiecerit, ut affectus concitatius moueat. audiā dicentē, nō fecit hoc Demosthenes, & siquid exierit numeris aptius (fortasse nō possit,) sed tamen siquid exierit, non erit atticum. Melius de hoc nomine sentiat, credantq; attice dicere, esse optime dicere, atq; in hac tamen opinione pseuerantes græcos magis tulerim, latina mihi facundia, ut inuentione, dispositione, cōsilio, cæteris'q; huius generis artibus similis græcæ, ac prorsus discipula eius uidetur, ita circa rationem eloquendi uix habere imitationis locū. nanq; ipsis est statim sonus durior, quando & iucundissimas ex græcis literas nō habemus uocalē alterā, alteram consonantem, qbus nullæ apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus, quoties illorū nominibus utimur. qđ cū contingit, nescio quo modo hilarior protinus renidet oratio, ut in Zephyris, Zopyris'q;, quæ si nostris literis scribantur, surdū quiddā, & barbarū efficient, sed uelut in locū earū succedunt tristes, & horridæ, qbus græcia caret. nā & illa, quæ sexta est nostrarū, penè non humana uoce, uel omnino non uoce potius inter discrimina dentiū efflanda est, quæ etiā cum uocalē proximam accipit, quassa quodā modo, utiq; quoties aliquam consonantium, frangit, multo fit horridior. Aeolicæ quoq; literæ, qua seruū, ceruum'q; dicimus, etiā si forma à nobis repudiata est, uix tamen nos sonus ipse psequitur. Duras & illa syllabas facit, quæ ad coniungendas demū subiectas sibi uocales est utilis, aliâs superuacua, ut equos ac æquum scribimus, cū ipsæ etiā uocales duæ efficiant sonū, qualis apud græcos nullus est, ideo'q; scribi illorū literis non potest. Quid quod pleraq; nos illa quasi mugiente litera cludimus, in qua nullū græce uerbū cadit? At illi N iucundam, & in fine præcipue quasi tinnientē illius loco ponunt, quæ est apud nos rarissima in clausulis. Quid quod syllabæ nostræ in B literam & D innituntur, adeo aspere, ut pleriq; non antiquorū qdem, sed tamen ueterū mollire tentauerint, non solum auersa pro aduersis dicendo, sed & in propo-

ſitione B literæ abſonã, & ipſam S ſubijciendo. Sed accentus quoq;
cum rigore quodã, tum ſimilitudine ipſa minus ſuaues habemus, q̃a
ultima ſyllaba nec acuta unquã excitatur, nec flexa circunducitur,
ſed in grauẽ, uel in duas graues cadit ſemper. Itaq; tanto eſt ſermo
græcus latino iucundior, ut noſtri poëtæ quoties dulce carmen eſſe
uoluerunt, illorũ id nominibus exornent. His illa potentiora, quod
res plurimæ carent appellationibus, ut eas neceſſe ſit transferre, aut
circumire, etiã in ijs, quæ denominata ſunt, ſumma paupertas in ea=
dem nos frequentiſſime reuoluit. At illis non uerborũ modo, ſed lin-
guarum etiã inter ſe differentiũ copia. Quare qui à latinis exigit
illã gratiam ſermonis attici, det mihi in loquendo eandẽ iucundita-
tem, & parem copiã. Quod ſi negatum eſt, ſententias aptabimus ijs
uocibus, quas habemus, nec rerũ nimiam tenuitatem, ut nõ dicã pin-
guioribus, fortioribus certe uerbis miſcebimus, ne uirtus utrãq; pe-
reat ipſa confuſione. nã quo minus adiuuat ſermo, rerum inuentione
pugnandũ eſt. ſenſus ſublimes, uarijq; eruantur, ꝑmouẽdi omnes affe
ctus erunt. Oratio translationum nitore illuminanda eſt, non poſſu=
mus eſſe tam graciles, ſimus fortiores, ſubtilitate uincimur, ualeamus
pondere, proprietas penes illos eſt certior, copia uincamus, ingenia
græcorũ etiam minora ſuos portus habent, nos plerunq; maioribus
uelis moueamur, ualidior ſpiritus ſinus noſtros tendat, nõ tamen alto
ſemper feremur, nã & litora interim ſequẽda ſunt. Illis facilis per
quælibet uada acceſſus, ego aliq̃d nõ multo tamen altius, in quo mea
cymba conſidat nõ inueniam? neq; enim ſi tenuiora hæc, ac preſſiora
græci melius, in eoq; uincimur ſolo, & ideo in comedijs nõ conten=
dimus. prorſus tamen omittenda pars hæc orationis, ſed exigenda, ut
optime poſſumus, poſſumus autẽ rerũ modo & in iudicio eſſe ſimiles.
uerborũ gratia, quã in ipſis nõ habemus, extrinſecus condienda eſt.
an non in priuatis, & acutis, & non aſper, & non indiſtinctus, et
non ſupra modũ elatus M. Tullius? non in M. Callidio inſignis hæc
uirtus? nõ Scipio, Lælius, Cato in eloquẽdo uelut attici Romanorum
fuerũt? cui porrò nõ ſatis eſt, quo eſſe melius nihil poteſt? Adhuc q̃dã
nullã eſſe naturalẽ putant eloquẽtiã, niſi quæ ſit quotidiano ſermo-
ni ſimillima, quo cũ amicis, coniugibus, liberis, ſeruis loq̃mur conten
ti promere animi uolũtatẽ, nihilq; acerſiti, et elaborati req̃rentes, q̃c=
q̃d huc ſit adiectũ, id eſſe affectationis, & ambitioſæ in loquẽdo ia-
ctantiæ, remotũ à ueritate, fictumq; ipſorũ gratia uerborũ, q̃bus
ſolũ natura ſit officiũ attributũ ſeruire ſenſibus, ſicut athlætarũ cor=
pora, etiã ſi ualidiora fiant exercitatione, et lege quadã ciborum, non

tamen esse naturalia, atq; ab illa specie, quæ sit cõcessa hominibus, abhorrere. Quid enim inꝗt, attinet circuitu res ostendere, & translationibus, idest aut pluribus, aut alienis uerbis? cum sua cuiq; sint assignata nomina. Deniq; antiquissimum, quenq; maxime secundũ naturam dixisse contendunt. mox poëtis similiores extitisse, etiã si parcius, simili tamen ratione, falsa, & impropria uirtutes ducentes. Qua in disputatione non nihil ueri est, ideóq; non tam procul, q̃ fit à ꝗbusdam, recedẽdum à proprijs, atq; cõmunibus. Siquis tamen, ut in loco dixi compositionis, ad necessaria, ꝗbus nihil minus est, aliquid melius adiecerit, nõ erit hac calũnia reprehẽdendus, nã mihi aliã ꝗ̃dam uidetur habere naturã sermo uulgaris, aliã uiri eloquẽtis oratio, cui si res indicare modo satis esset, nihil ultra uerborũ proprietatẽ elaboraret, sed cũ debeat delectare, mouere, in plurimas animũ audiẽtis species impellere, utetur ijs quoq; adiutorijs, quæ sunt ab eadẽ nobis concessa natura. nã & lacertos exercitatione constringere, & augere uires & colorẽ trahere, naturale est. Ideóq; in omnibus gentibus alius alio facũdior habetur, & loquẽdo dulcis magis. ꝗd si nõ eueniret, omnes pares essent, & idẽ omnes deceret. at loquũtur, et saluant ꝑsonarum discrimen. Ita quo ꝗsq; plus efficit dicẽdo, hoc magis secundum naturã eloquẽtiæ dicit. Quapropter ne illis ꝗdẽ nimiũ repugno, ꝗ dandũ putant nõ nihil esse tẽporibus, atq; auribus nitidius aliquid, atq; affectatius postulantibus. Itaq; nõ solũ ad priores Catonẽ, Gracchosq́;, sed ne ad hos ꝗdem oratorẽ alligandũ puto. Atq; id fecisse M. Tulliũ uideo, ut cũ omnia utilitati, tum partẽ quãdã delectationi daret, cũ & ipsam se rem agere diceret (agebat autẽ maxime) litigatoris. nã hoc ipso proderat ꝗd placebat, ad cuius uoluptates nihil eꝗdẽ, ꝗd addi possit, inuenio, nisi ut sensus nos ꝗdẽ dicamus plures. neq;. n. fieri potest, salua tractatione causæ, & dicẽdi authoritate, si non crebra hæc lumina, & cõtinua fuerint, & inuicẽ offecerint. Sed me hactenus cedentẽ nemo insequatur ultra, do tempori ne nigra toga sit, non serica, ne intonsum caput, non in gradus, atq; annulos comptum cũ in eo, qui se non ad luxuriã, ac libidinẽ referat, eadem speciosiora quoq; sint, quæ honestiora. Cæterũ hoc, quod uulgo sententias uocamus. (ueteribus, præcipueq́; græcis in usu non fuit, apud Ciceronem enim inuenio) dum rem contineant, et copia redundent, & ad uictoriam spectent, ꝗs utilem neget? feriunt animum, & uno ictu frequenter impellunt, & ipsa breuitate magis hærent, & dictione ꝑsuadent. ac sunt, ꝗ hæc excitatiora lumina etiam si dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbi-

trentur. Quo circa mihi ne hic q̃dem locus intactus eſt omittendus,
quod plures eruditorũ aliam eſſe dicendi rationem, aliam ſcribendi
putauerunt, ideóq; in agendo clariſſimos quoſdam nihil poſteritati,
manſurisq; mox literis reliquiſſe, ut Periclem, et Demadem, rurſus
alios ad componendum optimos, actionibus idoneos nõ fuiſſe, ut Iſo-
cratem, præterea in agendo plus impetus plerunq;, & petitas uel
paulo licentius uoluptates. Commouendos enim eſſe, docendosq; ani-
mos imperitorũ. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur,
terſum, ac limatum, & ad legem, ac regulam compoſitum eſſe opor-
tere, quia ueniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifi
ces, quin illi ſubtiles, ut ſimiles, ac multos perſuaſerũt magiſtri παρά-
δειγμα dicendo ἐνθύμημα ſcribendo eſſe altius tradiderunt. Mihi
unum, atq; idẽ uidetur bene dicere, ac bene ſcribere, neq; aliud eſſe
oratio ſcripta, quàm monimentum actionis habitæ. Itaq; nullas nõ, ut
opinor, debet habere uirtutes, dico non uitia, nam imperitis placere
aliquando quæ uitioſa ſunt ſcio. Quo differẽt igitur? q̃d ſi mihi des
conſilium iudicum ſapientum, perquam multa recidam ex orationi-
bus, non Ciceronis modo, ſed etiã eius, qui eſt ſtrictior multo, Demo-
ſthenis. neq; enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures dele-
ctatione mouendæ, cum etiã procemium ſuperuacuum eſſe apud ta
les Ariſtoteles exiſtimet. non enim trahentur ijs illi ſapientes, proprie
& ſignificanter rem indicare, probatione colligere ſatis eſt. Cũ uero
iudex detur, aut populus, aut ex populo, laturiq; ſententiam indocti
ſæpius, atq; interim ruſtici omnia, quæ ad obtinendũ, quod intendi-
mus, prodeſſe credimus, adhibenda ſunt, eaq; & cum dicimus pro-
menda, & cũ ſcribimus, ut doceamus quo modo dici oporteat, an De-
moſthenem mallem ſic egiſſe, ut ſcripſit? aut Ciceronem, aut eos præ
ſtantiſſimos oratores alio quàm ſcriptis cognoſcimus? melius egerunt
igitur an peius? nam ſi peius ſic potius oportuit dici, ut ſcripſerunt, ſi
melius ſic oportuit ſcribi, ut dixerũt. Quid ergo ſemper ſic aget ora
tor, ut ſcribit. ſi licebit ſemper, quod ſi impediant breuitatẽ tempora
à iudice data, multumq; ex eo, quod potuit dici, reciderunt, editio ha
bebit omnia. Quæ autem ſecundum naturam iudicantiũ dicta ſunt,
non ita poſteris tradentur, ne uideantur propoſiti fuiſſe non tẽporis.
nam id quoq; plurimum refert quomodo iudex àudire uelit, atq; ei
uultus ipſe ſæpe rectus eſt dicentis, ut Cicero præcipit. Ideóq; inſtan
dum ijs, quæ placere intellexeris, reſiliendum ab ijs, quæ non reci-
pientur, ſermo ipſe, q̃ facile iudicẽ doceat, optandus, nec id mirũ ſit, cũ
etiam teſtium perſonis aliqua mutentur. prudenter enim qui cũ in-

terrogaſſet

terrogasset rusticum testem, an Amphionem nosset, negante eo detraxit aspirationem, breuiauitq; secundam eius nominis syllabam, & ille eum sic optime norat. huiusmodi casus efficiunt, ut aliquando dicatur aliter quàm scribatur, cum dicere quomodo scribendũ est, non licet. Altera est diuisio, quæ in tres partes et ipsa discedit, qua discerni posse etiam recte dicendi genera inter se uidentur, nanq; unũ subtile, quod ἰσχνὸν uocant, alterum grande, atq; robustum, quod constituunt ἁδρὸν, tertium alij mediũ ex duobus, alij floridũ, nanq; id ἀνθηρὸν appellant, addiderunt, quorum tamen ea ferè ratio est, ut primum docendi, secundum mouendi, tertium illud utrocunq; nomine delectandi, siue aliud interconciliãdi præstare uidetur officium. In docendo autem acumen, interconciliando lenitas, grauitas in mouendo uideatur. Itaq; illo subtili præcipue ratio narrandi, probandiq; consistet. Sed quod etiam detractis cæteris uirtutibus suo genere plenum, medius hic & translationibus crebrior, & figuris erit iucundior, egressionibus amœnus, compositione aptus, sententijs dulcis, lenior tamen, ut amnis & lucidus quidam est, & uirentibus utrinq; syluis inumbratus, at ille, qui saxa deuoluat, & pontem indignetur, & ripas sibi faciat, multus & torrens iudicem uel nitentem contra feret, cogetq; ire qua rapit. Hic orator & defunctos excitabit, ut Apiũ cæcum, apud hunc & patria ipsa exclamabit. Aliquandoq; Ciceronem in oratione contra Catilinã in Senatu alloquetur. Hic et amplificationibus extollet orationẽ, et in superlationem quoq; eriget. quæ charybdis tam uorax. & oceanus mediusfidius ipse. nota sunt enim iam studiosis hæc lumina, hic deos ipsos in congressum propè suũ, sermonemq; deducet. Vos enim albani tumuli, atq; luci. Vos in quam Albanorũ obrutæ aræ sacrorũ populi Romani sociæ, et æquales. hic iram, hic misericordiã inspirabit, hic dicet, te uidit, et fleuit, & appellauit, & per omnes affectus tractatur. hic itaq; illuc sequetur, nec doceri desyderabit. Quare si ex tribus hic generibus necessario sit eligendum unũ, quis dubitet hunc præferre omnibus? & ualidissimum, alioquin et maximis quibusq; causis accommodatissimũ? nam & Homerus breuem quidem animi iucunditatem, & propriã (id enim est non errare uerbis) & carentem superuacuis eloquẽtiã Menelao dedit, quæ sunt uirtutes generis illius primi. Ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluere sermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius potest. Sed summã aggressus est in Vlysse facundiã et magnitudinẽ illi iunxit, cui orationẽ similem niuibus hibernis, et copia uerborum, atq; impetu parẽ tribuit. Cũ hoc igitur nemo mor

talium contendet, hunc ut deum homines intuebuntur. Hanc uim, et
celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Ariſtopha-
nes comparat, hæc eſt uere dicendi facultas, ſed neq; ijs tribus quaſi
formis incluſa eloquentia eſt. nam ut inter gracile, ualidumq́; ter-
tium aliquid conſtitutum eſt, ita horũ interualla ſunt. atq; inter hæc
ipſa miſtum quiddam ex duobus medium eſt eorum. nam & ſubtili
plenius aliquid, atq; ſubtilius, & uehementi remiſſius, atq; uehemen
tius inuenitur, & illud lene aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuio-
ra ſummittitur, ac ſi propè innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ
utiq; aliquo momento inter ſe differãt, ſicut quatuor generaliter uen
tos totidem mundi cardinibus accepimus flare. cum interim plurimi
medij eorũ uarietate regionum, ac fluminum proprij deprehendun
tur. eademq́; muſicis ratio eſt, qui cum in cithara quinq; conſtituerũt
ſonos, plurima deinde uarietate complent ſpatia illa neruorum, atq;
ijs, quos interpoſuerunt, inſerunt alios, ut pauci illi tranſitus multos
gradus habeant. Plures igitur etiam eloquẽtiæ facies, ſed ſtultiſſimũ
quærere, ad quã recturus ſe ſit orator. cum omnis ſpecies, quæ modo
recta eſt, habeat uſum, atq; id ipſum omne ſit oratoris, quod uulgo ge
nus dicẽdi uocant. Vtetur enim, ut res exiget, omnibus, nec pro cau-
ſæ modo, ſed pro partibus cauſæ. nã ut non eodẽ modo pro reo ca-
pitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis, ac ſponſionibus,
& de certa re credita dicet, ſententiarum in Senatu, & contionum,
& priuatorũ conſiliorum ſeruabit diſcrimina, uitam ex differẽtia
perſonarum, locorum, temporumq́; mutabit, ita in eadẽ oratione ali
ter conciliabit, non ex ijſdem partibus iram, & miſericordiã petet,
alias ad docendũ, alias ad mouendũ adhibebit arteis, nõ unus color
procemij, narrationis, argumentorũ, egreſſionis, perorationis ſeruabi-
tur. Dicet idẽ grauiter, ſeuere, acriter, uehementer, concitate, copioſe,
amare, comiter, remiſſe, ſubtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, ur
bane, non ubiq; ſimilis, ſed ubiq; par ſibi ſic fiet, cũ id, propter quod
maxime repertus eſt uſus orationis, ut & dicat utiliter, & ad efficiẽ
dum quod intendit potenter, tum laudẽ quoq; nõ doctorũ modo, ſed
etiã uulgi conſequatur. Falluntur. n. plurimi, q uitioſum, et corruptũ
dicendi genus, quod aut uerborũ licentia reſultat, aut puerilibus ſen
tentiolis laſciuit, aut immodico tumore turgeſcit, aut inanibus locis
bacchatur, aut caſuris, ſi leuiter excutiantur, floſculis nitet, aut præci-
pitia pro ſublimibus habet, aut ſpecie libertatis inſanit, magis exiſti-
met populare, atq; plauſibile. qđ qdẽ placere multis nec inficior, nec
miror. Eſt enim iucundioris, ac fauorabilis qualiſcũq; eloquẽtiæ, &
ducit

ducit animos naturali uoluptate uox omnis. neq; aliunde illi p fora, atq; aggerem circuli, quo minus mirũ est, quod nulli nõ agentiũ pa rata uulgi corona est. Vbi uero quid exquisitius dictu accidit auribus imperitorum, qualecunq; id, quod modo se ipsi posse desperent, habet admirationem, neq; immerito, nã ne illud qdem facile est, sed euanescunt hæc, atq; moriuntur comparatione meliorũ, ut lana tincta fuco citra purpuras placet, at si contuleris etiã lacernæ conspectu melioris obruatur, ut Ouidius ait. Si uero iudicium ijs corruptis acrius adhi beas, ut sucinis sulfura, iam illud, quod fefellerat, exuat mentitum co lorem, & quadã uix enarrabili fœditate palescat. luceat igitur hæc citra solem, & ut quædã exigua animalia igniculi uidentur in tene bris. Deniq; mala multi probant, nemo improbat bona. neq; uero omnia ista, de qbus locuti sumus, orator optime tantum, sed etiã facilli me faciet, neq; enim uis summa dicẽdi esset admiratione digna, si infelix usq; ad ultimum sollicitudo persequitur, ac oratorẽ macerat, & coquit ægre uerba uertentẽ, & ppendendis, coagmentandis'q; eis intabescentẽ nitidus ille, & sublimis, et locuples circunfluẽtibus, undiq; eloquentiæ copijs imperat. desinit enim in aduersa niti, qui peruenit in summum, scandenti circa ima labor est. Cæterũ quantum processeris mollietur diues, ac lætius solũ. Et si quoq; hæc iã lenius suprema perseuerantibus studijs euaserit. Inde fructus illaborati offerũt sese, & omnia sponte proueniunt, quæ tamen quotidie, nisi decerpantur, arescunt. Sed & copia habet modum, sine quo nihil nec laudabile, nec salutare est, & nitor ille cultum uirilem, et inuentio iudicium, sic erunt magna, non nimia, sublimia, non abrupta, fortia, non temeraria, seuera, non tristia, grauia, nõ tarda, læta, nõ luxuriosa, iucunda, non luxu dissoluta, non tumida. Similis in cæteris ratio est plena, ac tutissima fere, per medium uia, quia utriusq; ultimum uitium est.

Quæ post finem studia.

HIS dicendi uirtutibus usus orator in iudicijs, consilijs, concionibus, senatu, in omni deniq; officio boni ciuis, finem quoq; dignum, & optimo uiro & opere sanctissimo faciet, nõ quia prodesse unquam sa tis sit, & illa mente, atq; illa facultate prædito, non conueniat operis pulcherrimi quamlongissimũ tempus. sed quia decet hoc quoq; prospi cere, nequid peius quàm fecerit faciat, neq; enim scientia modo cõstat orator, quæ augetur annis, sed uoce, latere, firmitate, qbus fractis, aut imminutis ætate, seu ualetudine, cauendũ est, nequid in oratore sum-

mo desyderetur, ne intersistat fatigatus, ne quae dicet parũ audiri sentiat, ne se queratur peiorem. Vidi ego longe omnium, quos mihi cognoscere contigit, summum oratorem Domitium Afrum ualde senẽ quotidie aliquid ex ea, quam meruerat, authoritate perdentem, cum agente illo, quem principem fuisse quondã fori, non erat dubium, alij quod indignũ uidebatur, riderent, alij erubescerent, quae occasio illis fuit dicendi, malle eum deficere, quàm desinere, neq; erant illa, qualiacunq;, mala, sed minora. quare ante quàm in has aetatis ueniat insidias, receptui canet, et in portũ integra naue perueniet. neq; enim minores eũ, cum id fecerit, studiorũ fructus sequentur. Aut ille monimenta rerum posteris, ut L. Crassus in libris Ciceronis destinabat quaerentibus, tradet, aut eloquentiae artẽ cõponet, aut pulcherrimis uitae praeceptis dignũ os dabit. Frequẽtabunt uero eius domũ optimi iuuenes more ueterũ, & ueram dicendi uiã uelut ex oraculo petent. Hos ille formabit quasi eloquentiae parens, & ut uetus gubernator litora, & portus, & quae tempestatum signa quid secũdis flatibus, qd aduersis ratis poscat, docebit. non humanitatis solũ cõmuni ductus officio, sed amore quodã operis. nemo enim minui uelit id, in quo maximus fuit. quid porrò est honestius, quàm docere qđ optime scias? Sic ad se Coeliũ deductũ à patre Cicero profitetur, sic Pansam Hirtium Dolabellam in morẽ praeceptoris exercuit, quotidie dicens, audiensq;. ac nescio an eum tunc beatissimũ credi oporteat, fore cũ iam secretus, & consecratus, liber inuidia procul à contentionibus fama in tuto collocarit, & sentiat uiuus eã, quae post fata praestari magis solet, uenerationẽ, et quid apud posteros futurus sit, uidebit. Conscius sum mihi quantũ mediocritate ualui, quaeq; antea scierim, quaeq; operis huiusce gratia potuerim inqrere, candide me, atq; simpliciter in notitiã eorũ, siqui forte cognoscere uoluissent, protulisse, atq; id uiro bono satis est docuisse, qđ scierit. Vereor tamen, ne aut magna nimiũ uidear exigere, q eundẽ uirũ bonum esse, et dicendi peritũ uelim, aut multa, q tot artibus in pueritia discendis morũ quoq; praecepta, et scientiã iuris ciuilis, praeterea quae de eloquẽtia tradebãtur, adiecerim, quaeq; operi nostro necessaria esse crediderim, uelut pondus rei phorrescant, ac desperẽt ante experimentũ. Sed hi primũ renuntient sibi q̃ta sit humani generis uis, q̃ potens efficiẽdi quae uelit, cum maria transire, syderũ cursus, numerosq; cognoscere, mundũ ipsum penè dimetiri, minores, et difficiliores artes potuerint? tũ cogitent quã tã rẽ petãt, q̃q; nullus sit hoc proposito praemio labor recusandus, qđ si mente conceperint, huic quoq; parti facilius accedent, ut ipsum iter

neq; imperiuū, neq; saltem durū putent. nam id, quod prius, quodq; maius est, ut boni uiri simus uoluntate maxime constat, quam q uera fide induerit, facile easdem, quæ uirtutem docent, artes accipiet. neq; enim aut tam perplexa, aut tam numerosa sunt, quæ premunt, ut nō paucorum admodum annorum intentione discantur. longam enim facit operam quod repugnamus, breuis est institutio uitæ honestæ, beatæq;, si credas natura enim nos ad mentem optimam genuit, adeoq; discere meliora uolentibus promptum est, ut uere intuenti mirum sit illud magis, malos esse tam multos. nā ut aqua piscibus, ut sicca terrenis, circunfusus nobis spiritus uolucribus cōuenit, ita certe facilius esse oportebat secundū naturam, quàm contra eam uiuere. Cætera uero etiam si ætatem nostrā non spatio senectutis, sed tempore adolescentiæ metiamur, abunde multos ad discendū annos habent. Omnia. n. breuiora reddet ordo, & ratio, et modus. Sed culpa est in præceptoribus prima libenter detinentibus puerū, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quo difficilius sit, quod pollicentur, partim etiam inscitia tradendi, uel negligentia. Proxima in nobis, qui morari in eo, quod nouimus, quàm discere quæ non dum scimus melius putamus. nā ut de nostris potissimum studijs dicam, qd attinet tam multis annis, quāquam in more est plurimorū (ut de ys, à quibus magna in hoc pars ætatis absumitur, taceam) declamitare in schola? & tantum laboris in rebus falsis consumere? cū satis sit modico tēpore imaginem ueri discriminis, et dicendi leges cōperisse. quod nō dico, qa sit unquam omittenda dicendi exercitatio, sed quia nō sit eius specie consenescendū. cognoscere enim, & præcepta uiuendi perdiscere, & in foro nos experiri potuimus, dum scholastici sumus. discendi ratio talis, ut non multos annos poscat. quælibet enim ex ijs artibus, quarū prius habui mentionē in paucos libros contrahi solet, adeo infinito spatio, ac traditione opus est. Reliqua est, quæ uires cito facit, consuetudo, rerū cognitio quotidie crescit, & tamen multorū ad eas liberorū necessaria lectio est, quibus aut rerum exempla ab historicis, aut dicendi ab oratoribus petuntur. Philosophorū quoq; consultorumq; opiniones, sicuti alia uelimus legere necessariū est, quæ quidem possumus omnia. sed breue nobis tempus nos fecimus, quantulum enim studijs partimur alias horas uanus salutandi labor, alias datum fabulis otium, alias spectacula, alias conuiuia trahunt. Adijce tot genera ludendi, & insanam corporis curā. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorum anxiæ solicitudines, multæ causæ libidinū, et uinum, & flagitiosis omni genere uoluptatum animus, ne ea quidem

tempora idonea, quæ ſuperſunt. quæ ſi omnia ſtudijs impenderētur, iam nobis longa ætas, & abunde ſatis ad diſcendū ſpatia uiderentur, & diurna tantum cōputantibus tempora, & noctes, quarū bona pars omni ſomno longior eſt, adiuuarent. Nunc computamus annos, non ꝗbus ſtuduimus, ſed ꝗbus uiximus, nec uero ſi geometræ, ac grammatici, cæterarumq; artium profeſſores omnem ſuam uitam, quanlibet longa fuerit, in ſingulis artibus conſumpſerunt, ſequitur ut plures quaſdā uitas ad plura diſcenda deſyderemus. neq; illi didicerunt hæc uſq; in ſenectutem, ſed ea ſola didiciſſe contenti fuerunt, ac tot annos non in percipiendo exhauſerunt. Cæterum ut de Homero taceam, in quo nullus non artis aut perfecta, aut certe non dubia ueſtigia reperiuntur, ut Aeleum Hippiam tranſeam, qui non liberaliū modo diſciplinarum præ ſe ſcientiā tulit, ſed ueſtem, & annulū, crepidasq;, quæ omnia manu ſua fecerat, in uſu habuit, atq; ita ſe præparauit, ne cuius alterius ope egeret ullius rei. Gorgias quoq; ſummæ ſenectutis, quærere auditores de quo quiſq; diſputari uellet, iubebat. quæ tandē ars digna literis Platoni defuit? quot ſeculis Ariſtoteles didicit, ut non ſolū quæ ad philoſophos, atq; oratores ꝑtinent ſcientia cōplecteretur, ſed animaliū, ſatorumq; naturas omnes ꝑquireret. Illis enim hæc inuenienda fuerunt, nobis cognoſcenda ſunt, tot nos præceptoribus, tot exemplis inſtruxit antiquitas, ut poſſit uideri nulla forte naſcendi ætas felicior, quàm noſtra, cui docēdæ priores elaborauerūt. M. Cenſorius Cato idē orator, idem hiſtoriæ conditor, idem iuris, idē rerum ruſticarū peritiſſimus fuit, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi ſeculo, literas græcas ætate iā declinata didicit, ut eſſet hominibus documento, ea quoq; ꝑcipi poſſe, quæ ſenes concupiſſent. quàm multa pene omnia tradidit Varro. Quod inſtrumentū dicendi M. Tullio defuit? quid plura cum etiam Cornelius Cel. mediocri uir ingenio, non ſolū de ijs omnibus conſcripſerit artibus, ſed amplius rei militaris, & ruſticæ etiā, et medicinæ præcepta reliquerit? dignus uel ipſo propoſito, ut eū ſciſſe omnia illa credamus. At ꝑficere tantum opus, arduū eſt, & nemo ꝑfecit. Ante omnia ſufficit ad exhortationē ſtudiorū, non capere rerum naturā, ut ꝗcꝗd non eſt factum, ne fieri ꝗdem poſſit, cum omnia, quæ magna ſunt, atq; admirabilia tēpus aliquod, quo primū efficerentur, habuerint. Quantum enim poëſis ab Homero, & Virgilio, tantū faſtigium accipit eloquentia à Demoſthene, atq; Cicerone. deniq; quicquid eſt optimum ante non fuerat. uerum etiam ſiquis ſumma deſperet, quod cur faciat, cui ingenium, ualetudo, facultas, præceptor non deerunt ?

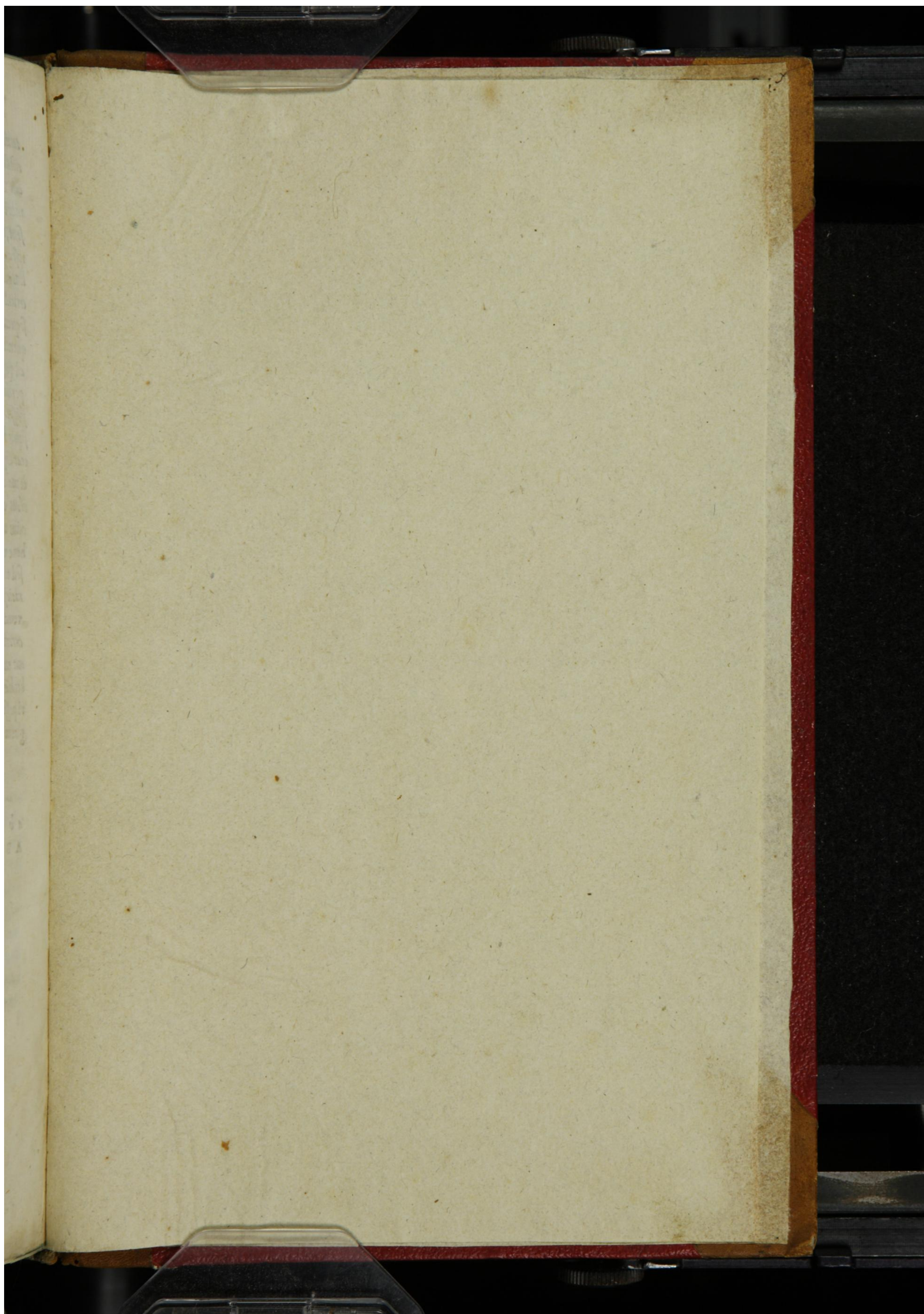
tamẽ est, ut Cicero ait, pulchrũ in secundis, tertiis'q; consistere. Neq; enim siquis Achillis gloriam imbellis consequi non potest, Aiacis aut Diomedis laudem aspernabitur. neq; Hesiodi, & Theocriti, q Homeri non fuerint, quin immo si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorẽ fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur, ij ipsi q sunt optimi, non fuissent. neq; post Lucretiũ, ac Macrum Virgilius. nec post Crassum, & Hortensium Cicero. sed nec alij post eos uicerunt. Verũ ut transeũdi spes nõ sit magna, tamen est dignitas subsequendi. An Pollio, & Messala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiæ agere cœperunt, parũ in uita dignitatis habuerunt, parũ ad posteros gloriæ tradiderunt? alioquin pessime de rebus humanis perductæ in summum artes mererentur, siquid optimum fuisset, defuisset. Adde quod magnos modica quoq; eloquẽtia parit fructus. ac siquis hæc studia utilitate sola metiatur, penè illi pfectæ par est. neq; erat difficile uel ueteribus, uel nouis exẽplis palàm facere, nõ aliũde maiores honores, opes, amicitias, laudem præsentem, futurã hominibus contigisse, si tamen dignum literis esset ab opere pulcherrimo, cuius tractatus, atq; ipsa possessio plenissimam studijs gratiam refert. hanc minorem exigere mercedem more eorũ, qui à se nõ uirtutes, sed uoluptatem, quæ fit ex uirtutibus, peti dicunt. ipsam igitur orãdi maiestatem, qua nihil dij immortales melius homini dederũt, et qua remota muta sunt omnia, & luce præsenti, & memoria posteritatis carent, toto animo petamus, nitamur'q; semper ad optima, qđ faciẽtes aut euademus in summũ, aut certe multos infra nos uidebimus. Habes hæc Marcelle Victori, qbus præcepta dicẽdi pro uirili pte adiuuari posse p nos uidebãtur, quorũ cognitio studiosis iuuenibus si nõ magnam utilitatẽ afferet, at certe, quod magis petimus, bonã uoluntatẽ.

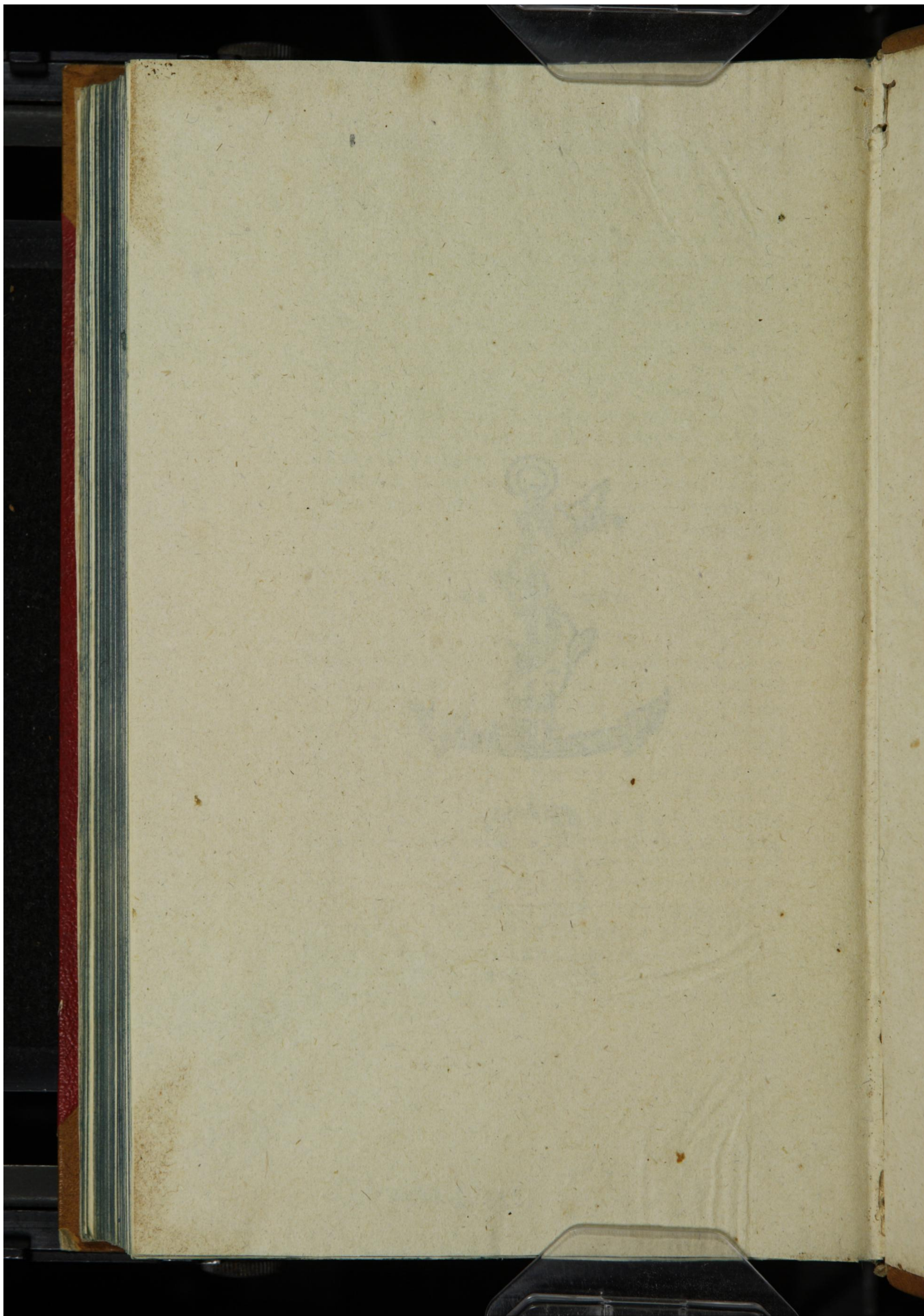
FINIS.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
A B C D E F Omnes sunt quaterniones præter F ternionem.

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI,
ET ANDREAE SOCERI
MENSE IANVARIO.
M. D. XXI.

AL DVS.

24.